

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник включено
до Переліку наукових фахових видань України
у галузях
історичні науки
(наказ МОН України № 1021 від 29 вересня 2015 р.)
та соціальні комунікації
(наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р.)

Видання індексується Google Scholar,
Scientific Indexing Services, ResearchBib

Редакційна колегія:

- В. Попик*, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (*голова*)
Г. Боряк, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук
В. Горювий, д-р іст. наук (*заст. голови*)
Т. Гранчак, д-р наук із соц. комунікацій
Т. Добко, д-р наук із соц. комунікацій
Л. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук
Г. Ковальчук, д-р іст. наук
С. Кулешов, д-р іст. наук
К. Лобузін, д-р наук із соц. комунікацій
К. Манолаке, д-р політології (Республіка Молдова)
Р. Мотульський, д-р пед. наук (Республіка Білорусь)
С. Нарбутас, д-р гуманіт. наук (Литовська Республіка)
В. Омельчук, д-р іст. наук
О. Онищенко, акад. НАН України, д-р філос. наук
Г. Папакін, д-р іст. наук
В. Петров, акад. НАН України, д-р техн. наук
Н. Стрішенець, д-р іст. наук
Ю. Половинчак, канд. іст. наук (*відп. секр.*)
К. Тахіров, д-р філос. наук (Азербайджанська Республіка)
Н. Шип, д-р іст. наук
В. Широков, акад. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

За загальною редакцією
доктора історичних наук,
професора В. ГОРОВОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 50

ОПТИМІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Електронна версія – на <http://www.nbuvipar.gov.ua>

Київ 2018

Затверджено до друку та опублікування в мережі Інтернет вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 1 від 04.12.2018)

Відповідальний редактор
Н. Іванова, канд. іст. наук

Редактор-перекладач
англійського тексту
М. Кушнарєва, канд. філос. наук

УДК 02(477)(06)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського /
редкол.: В. Попик (голова), Г. Боряк, В. Горовий [та ін.] ; за заг. ред. В. Горового ;
відп. ред. Н. Іванова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського,
Асоц. б-к України. – Київ, 2018. – Вип. 50: Оптимізація бібліотечної діяльності
у розвитку національного інформаційного простору. – 520 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали, у яких висвітлюються актуальні питання сучасного розвитку бібліотек як соціально-комунікаційних інституцій у процесі суспільних трансформацій в Україні. Розглянуто особливості продукування та поширення наукової інформації, функціонування нових форм інформаційного обміну в науковій комунікації. Окрему увагу приділено проблемам інформаційного супроводу соціально-політичних реформ та участі бібліотек у цих процесах.

Видання орієнтоване на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної сфери, науковців і практиків у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

ЗМІСТ

Розділ I. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ВЗАЄМОДІЇ ЦИФРОВОЇ ДОБИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ9

Жангожа Р. Глобалізація і мінливі когнітивні конструкції	11
Іванова Н., Горовий В. Інформаційна основа сучасного розвитку: орієнтири вдосконалення	23
Закірова С. Інтерактивність новітніх форм правової комунікації влади і суспільства	35
Кулицький С. Теоретико-методичні аспекти бібліотечного соціально-комунікативного дослідження економічних наративів трансформаційного суспільства	47
Чуприна Л. Роль бібліотек у підвищенні соціальної значущості інформаційних обмінів у соціальних медіа.....	65
Захарова Н. Інформаційно-комунікаційна взаємодія як фактор популяризації правових знань.....	79
Сісіна Л. Тенденції соціально-комунікаційної діяльності бібліотек в умовах інформаційного суспільства	89
Чернявська Л. Бібліотека в контексті гендерних досліджень як інформаційної моделі трансформації гендерних ідентичностей.....	104
Миськевич Т. Інжиніринг інформаційної потреби як механізм соціалізації в сучасному суспільстві.....	119
Кривецький О. Визначення місця інформаційної аналітики в структурі бібліотечної діяльності.....	129
Онищенко Н. Новинна інформація соціальних медіа в аналітичних продуктах бібліотек	137

Розділ II. БІБЛІОТЕКА У ПОЛІТИКО-КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ..... 151

Закіров М. Інформаційний супровід соціально-політичних реформ: теоретичний аспект і практичний досвід.....	153
Аулін О. Кримськотатарські ЗМІ материкової України у соціальній комунікації з мусульманським населенням Криму	165
Симоненко О. Наукове обґрунтування лідерства як одного з найважливіших чинників модернізації бібліотечної сфери	175

Пальчук В. Реформування мережі регіональних публічних бібліотек у період проведення реформи з децентралізації влади	195
Пригорницька О. Бібліотечні установи в інформаційній протидії негативним впливам у соціальних мережах	212
Дем'яненко М. Протидія інформаційній агресії: світовий досвід та вітчизняні реалії	225
Аксьонова Н. Законодавчі акти протидії поширенню дезінформації, фейкових новин в інформаційному просторі (міжнародний досвід)	241
Плахтій А. Бібліотека як потужний центр інформування населення з питань електронного урядування (за результатами соціологічного дослідження)	256
Рибачук О. Соціально-комунікативні технології Government Relations у системі інформаційних обмінів між громадськими структурами та владними інститутами	271

**Розділ III. ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

283

Левченко Н. Наукові ресурси відкритого доступу та їх вплив на бібліометричні показники	285
Кисельова В. Сучасні бібліотечні проекти з краєзнавства: стан реалізації та перспективи розвитку	297
Гриценко Н., Ключнікова О., Сандул О. Реферативні бази даних у системі інформаційного забезпечення освіти та науки	308
Медведєва В. Вплив соцмереж на свідомість сучасного користувача бібліотеки	321
Струнгар В. Формування стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа: досвід провідних бібліотек	329
Кириленко С., Лахтаріна Н., Чала Н. Консолідація наукової інформації засобами реферативної бази даних «Україніка наукова» (корпоративний аспект)	344
Гах І. Цифрові мережі в аспекті мультимедійних бібліотечних технологій	356
Каращук О. Соціальні мережі як інноваційне джерело надання бібліотечних продуктів і послуг	371
Терещенко І. Представлення інформаційно-аналітичних продуктів і послуг бібліотек у соціальних мережах	388

Берегелський А. Реалізація інфографіки як продукту компресії інформації аналізованих новинних потоків (оброблення масиву новин для виробництва інфографіки).....	400
Медведєва А. Оцінювання наукової діяльності на основі Scopus.....	411

Розділ IV. БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИЙ ТА КНИГОЗНАВЧИЙ НАПРЯМИ СУЧАСНОЇ СОЦІОГУМАНІТАРИСТИКИ427

Іванова М. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як сторічне сховище інтелектуальної власності українського народу.....	429
Берегелська А. Бібліотечні та музейні установи перед інноваційними викликами сучасного суспільства.....	441
Гулюк Є. Модель історії у системі риторики єзуїтів: зразки та особливості авторських кодифікацій у виданнях XVIII ст.....	453
Шаповал А. Історія видання збірника на пошану академіка О. І. Соболевського у світлі листування В. М. Перетца.....	466
Кропачева Н. Дисертаційні дослідження з історії розвитку педагогічної науки і практики доби Української революції на сучасному етапі (2001–2015 рр.): бібліометричний вимір.....	485
Пилипака О. Від бібліотечного краєзнавства до бібліотечної регіоналістики: стан та перспективи досліджень.....	498
Булахова Г. Медіа-маркетинг у рекламній діяльності бібліотек.....	509

Розділ I

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ

ВЗАЄМОДІЇ ЦИФРОВОЇ ДОБИ:

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Рустем Жангожа,

д-р філос. наук, д-р політ. наук,
голов. наук. співроб. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
член Всесвітньої асоціації письменників PEN-club,
Україна, Київ

*Ми живемо у світі,
в якому стає все більше і більше інформації,
але все менше і менше сенсу.
Жан Бодрійяр*

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І МІНЛИВІ КОГНІТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ

Ця стаття присвячена спробі розглянути турбулентні процеси, внаслідок яких відбуваються складні конфігурації різних етнокультурних дискурсів. Драматизм ситуації полягає в непаритетності і відсутності консенсусу учасників цього процесу, що викликає хворобливу реакцію соціально-психологічного характеру.

Ключові слова: етнокультурний дискурс, глобалізаційні процеси, мультикультуралізм, інформаційний простір, турбулентність, інтеграція, імплементація.

Автор статті анонсує дослідження, у якому свідомо порушує категоричний імператив паризьких рестораторів: «Клієнтів на кухню не пускати». Ну а якщо серйозно, то це спроба автора постати перед читачем в «повсякденному одязі» і вона продиктована бажанням повернути увагу молодого покоління дослідників до цієї проблеми. Запропонований формат публікації автор вважає вкрай важливим, оскільки рекомендує колегам, які зацікавлені в окресленій проблематиці, розглядати нові епістемологічні горизонти за межами нормативних знань. І якщо ця пропозиція до творчої співпраці знайде відгук, то автор вважатиме, що марно присвятив своє життя дослідженню навколишнього світу індивіда і хто він у цьому постійно мінливому світі.

І. Аналіз сучасної соціально-політичної та економічної проблематики, особливо в галузі прогнозування, показує, що більшість досліджень орієнтуються на лінійну логіку доказів, успадковану від логічних конструкцій Аристотеля – інтерпретацію подій та більшості наративів у контексті жорсткого детермінізму причинно-наслідкових зв'язків у трактуванні

соціально-політичних процесів і, відповідно, висновків про майбутнє, цілком переконливих для авторів, упевнених у релевантності і безумовній правоті доказів.

Однак, якщо виходити не з «правильності» методологічного підходу і не враховувати істинність отриманих висновків, то можна констатувати, що ідеї, які виникають у результаті схожих досліджень, мають сумну, але неминучу властивість не встигати за змінами мінливої ситуації. І так буде доти, доки у світі, який оточує людину, нічого не змінюється, тож вона, у силу адаптаційних механізмів, більш-менш, захищена ними та адекватно функціонує з природою і суспільством, у якому живе. Однак, після того як умови навколишнього світу людини змінюються, виникає драматичний розкол між зовнішнім середовищем і екзистенційними ідеями, які породжують найгостріші проблеми світоглядного характеру. Саме тоді виникає запитання: у який спосіб має бути переорієнтований екзистенціальний стан людини, щоб мінімізувати виникнення драматизму і спрямувати енергію її «єго» в конструктивне русло?

У прикладному значенні внутрішньо- і соціально-психологічна колізія, якої ми торкнулися, – метафізичне питання і відноситься до макросоціальної ситуації, пов'язаної з процесом тотальної глобалізації світу і його складовими – процесу інформаційно-комунікаційного простору, що динамічно розширюється, і породженого ними процесу мультикультуралізму.

Ці доленосні зміни як фон і контекст плінної реальності межують з деякими зауваженнями аксіологічного характеру. Система європейських цінностей як референтних наративів у дискурсі культури що глобалізується, передбачає виведення якогось алгоритму, марковану мінливу ієрархію «шкали переваг» і «заперечень». Ці зусилля, за образним висловлюванням М. Пруста, виступають таким собі «пошуком втраченого часу», що несе в своєму контенті внутрішньо суперечливий конгломерат ідеалів минулого (як традиції) і справжнього (як модерну, який заперечує все, що було в минулому), оскільки час завжди безповоротний і, на відміну від статурності простору, представлений у сприйнятті окремого індивідуума та соціуму різними вимірами і величинами.

До першочергових причин масштабних кореляцій при контактах різних історико-культурних моделей і процесів у першу чергу можна віднести певні нормативні відносини й оцінки історико-культурних традицій, спостерігачі яких, перебуваючи всередині цих історико культурних локацій і часових вимірів, сприймають і розцінюють значущі події у своєму житті по-різному.

Це стосується і зміни соціокультурного дискурсу та соціокультурного ландшафту, які безповоротно розширюються в умовах глобалізації та її складової – транскультурних процесів, пов'язаних з дедалі масовішою міграцією етнокультурних груп на території, сприятливіші для їхньої повноцінної життєдіяльності. А в останні роки – ще й для безпеки, яку мігранти та біженці втратили на своїх етнічних землях внаслідок руйнівних збройних конфліктів із численними людськими жертвами.

Саме ці (та інші, побічні) обставини бентежили покоління дослідників при спробі інтерпретувати ту чи іншу подію або артефакт, виходячи за межі свого етнокультурного ареалу та його аксіологічної системи, оскільки їхні оцінки, критерії та висновки не завжди збігалися із самооцінкою представників культур-реципієнтів. До того ж інколи вони мали діаметрально протилежні аксіологічні маркери.

Що стосується понятійної реконструкції історико-культурної еволюції як основної складової історичного процесу, то вона, вже за фактом свого «місця прописки», мала «родові ознаки», що сформувалися в умовах життєіснування традиційних етнокультур, які значно відрізняються і не збігаються з їх екстраполяцією дослідженнями представників чужої для них культури.

З іншого боку, представники «країн-аутсайдерів» – так званого третього світу, які здобули освіту в наукових і культурних центрах Європи та Північної Америки, відчувають значні труднощі при спробах інтерпретації і артикуляції в термінах і поняттях «референтних культур», наукових шкіл і культурних традицій країн свого навчання. Свідченням цього може служити визнання першого прем'єр-міністра незалежної Індії Д. Неру про те, що він «вивчав Індію як освічений європєць». Однак цим визнанням не вичерпується весь складний спектр думок і самооцінок, які набули популярності у дослідженнях художніх творів.

Достатньо ознайомитися з публікаціями одного з теоретиків руху «Негритюд» алжирця Ф. Фанона або з резонансним романом «Інтерпретатори» лауреата Нобелівської премії в галузі літератури, нігерійського письменника В. Шоїнки, у якому європейські ліберально-демократичні цінності, імплементовані інтерпретаторами в соціально-політичне та культурне життя своїх громад, що живуть в умовах політичного та соціально-економічного транзиту, виявлялися несумісними, а самі ініціатори-культуртрегери зазнавали у себе на батьківщині політичних і кримінальних переслідувань.

Є й протилежні приклади, коли європейці їхали до Азії (Індії та Тибету), щоб досягнути зміст традиційних східних релігій і філософсько-ізотеричних

концепцій, особливо в 60–70-х роках минулого століття (субкультура хіпі та інші). Цього досить, щоб звернути увагу на актуальність проблеми взаєморозуміння цивілізаційних дискурсів.

II. Але проблеми взаєморозуміння між представниками різних цивілізацій, незважаючи на увесь драматизм, це лише одне, хоча і типове, але далеко не вичерпне ускладнення, з яким стикається будь-який дослідник, занурюючись, за образним висловом Т. Манна, в «колодязь часу».

Перед дослідником – цілий океан різних рядоположень, але вони не мають між собою очевидного смислового та емоційного зв'язку, фактів і відомостей, справжній зміст яких може бути витлумачений різними і навіть протилежними принципами і системами оцінок.

Тож неминуче виникає запитання: якими методами і засобами інтерпретувати цей безсистемний набір емпіричних відомостей?

З цього моменту історичні артефакти поступаються місцем ідеології та піддаються перекодуванню з «прийнятним» і «легітимним» розумінням «минулого як причини справжнього» (К. Маркс).

На тему субстанціональних ознак етнокультурних артефактів, що акумульовані у минулому й дають підставу проголосити їх «справжньою» історією, Е. Кассіер розмірковував так: «Масив історичного матеріалу став лише тоді членованим, а історична свідомість – доступною, коли окреме стало пов'язаним з загальними над індивідуальними цінностями. Між поняттям *стилю* (можливо, Е. Кассіер позначав терміном “стиль” поняття ідеологеми) і поняттям *цінності* велика різниця. Те, що являє собою поняття стилю, тобто не повинність, а чисте “буття”, хоча в цьому бутті мова йде не про фізичні речі, а про стійкість форми» [1, с. 71].

Думка німецького філософа-неокантіанця підтверджується різними версіями і сценаріями одних і тих самих подій минулого, якими рясніла історична наука в усі часи свого статусу «літописного свідка».

Це явище отримало у фахівців-культурологів визначення синдрому «Воріт Расемон» (за однойменною повістю Р. Акутагави), коли учасники однієї і тієї ж події розповідають свою версію того, що сталося, інколи принципово по-різному.

Зважаючи на ці зауваження, потрібно визнати, що одна лише логічна інтерпретація культурного феномену не здатна охопити все розмаїття ознак і характеристик культурного артефакту як частини соціокультурного співіснування. З цих причин перед дослідником виникає нагальна потреба розширити арсенал дослідницьких підходів і практик, звертаючись до нових принципів і методологій.

Поняття методу, яким бачить його цитований вище Е. Кассіер, утворює в кожній дослідній системі центр, вектори від якого ведуть до проблем різних локацій. На методі, зрештою, заснована вся операційна єдність розумового процесу, яким володіє ця система. Метод не може бути виражений в окремому понятті або в окремому положенні. Він має властивість постійно розкриватися в усій повноті окремих проблем і продуктивних мотивів як метасистеми, що дає змогу об'єднати в цілісне поняття просторово-часового континууму [1, с. 322].

Отже, головним ускладненням, яке гальмує адекватний розгляд і розуміння історичного наративу, виступає відсутність універсального методу, за допомогою якого різні історико-культурні традиції та їх оцінки можуть розглядатися в дусі і в напрямі компаративізму та на паритетних засадах і умовах, що задовольняють усі сторони міжкультурного діалогу.

Необхідність дотримання цієї імперативної вимоги до «чистоти» і «автентичності» оцінок того чи іншого культурно-історичного артефакту або події ніхто із серйозних дослідників не заперечує. Але водночас і не приймає як методологію свого дослідження, залишаючи за межами свого бачення як компліментарний фігуральний вислів із побажанням ставитися до іншої сторони діалогу з позицій гуманізму і рівності в найзагальніших рисах цього поняття.

Саме через свідому (або несвідому) обмеженість бачення проблеми, усвідомлення мультикультурної цілісності сучасного світу як гомогенного, повноцінного, гармонійного процесу, що динамічно розвивається, виникає епістемологічний збій, або, якщо завгодно, понятійна лакуна, в яку кинулися різні квазіідеологеми, що претендують на свій домінуючий конституційний статус як єдино правдивої генеральної версії сучасного буття в його нинішніх проявах, характеристиках і оцінках.

Зіткнувшись із подібним розвитком подій на межі другого і третього тисячоліття християнства, західний світ переглядає і переоцінює свій культурний багаж – римське право та базові принципи аврамічної етики, що лягли в основу іудаїзму і християнства, які століттями становили метафізику і життєву практику європейської моделі життєіснування суспільства та його культури, визначаючи базові принципи невід'ємних прав людини як «колективного договору». Однак на запитання про те, у який спосіб можна актуалізувати і максимально поширити їх на всі сфери життя сучасних західних соціумів та як повернути безумовну віру людей в абсолютну істинність християнської традиції, задовільних відповідей немає...

Найгірше те, що на Заході незворотно посилюється алармічне сприйняття свого образу мислення, способу життя і його історичних перспектив, що відбилося в реактуалізації резонансних наукових прогнозів про кризу західної моделі цивілізації («Занепад Європи» О. Шпенглера, «Кінець історії» Ф. Фукуями та ін.). У деяких художніх творах сучасних європейських літераторів і публіцистів найгостріше сприймаються реалії сучасного світу, у яких описується неминучий колапс європейської моделі цивілізації в усьому розмаїтті її проявів.

Сьогоднішній світ під впливом прискорення глобалізаційних процесів, безпрецедентного розширення інформаційного простору і культурних контактів вступив у фазу турбулентності, в якій колишні форми модернізації всіх життєвих реалій і свідомості перестали відповідати вимогам адекватного розуміння змін, що відбуваються на всіх соціально-стратифікаційних рівнях сучасних суспільств. Йому на зміну все наполегливіше приходить постмодерн, який претендує стати домінуючою теорією і методологією сучасного світу, який динамічно розвивається в напрямі його технологізації.

III. Вважається, що термін і дефініцію «постмодерн» ввів французький культуролог Ж. Ф. Ліотар у своїй книзі «Стан постмодерну» (1976 р.). Автор визначає стан постмодерну як «недовіру до метанаративів». У його тлумаченні, метанаратив – це широкомасштабне і чітке пояснення великих феноменів. Релігії та інші тоталітаризуючі ідеології є метанаративами з того моменту, коли намагаються пояснити сенс життя або всі вади суспільства. Ліотар виступав за те, щоб замінити їх «міні-нарративами» (фрагментувати) і прагнути до досягнення менш масштабних і більш особистих (персоніфікованих) «істин». Під таким ракурсом він розглядав не тільки християнство або марксизм, а й фундаментальну науку та культуру [2].

Як робоче визначення прийнято вважати, що постмодернізм є художнім, філософським, соціологічним, культурологічним і політологічним напрямом, який зародився в 1960-і роки у Франції і саме вона подарувала світу екстравагантне мистецтво і ще екстравагантнішу художню концепцію.

Характерні для постмодерністів ірреальність дійсності і принципове несприйняття цілісного та гармонійного індивідуума були запозичені з арсеналу художніх засобів авангардного і сюрреалістичного мистецтва, а також з попередніх філософських шкіл кінця XIX – початку XX ст.

Також можна говорити про те, що цей напрям художнього пізнання став реакцією опору ліберальному гуманізму художніх та інтелектуальних течій модернізму: апологети постмодернізму дорікали модер-

ністам за наївну універсалізацію досвіду західної культури. Особливо культури середнього класу – основного носія соціальних і екзистенціальних цінностей європейської цивілізації та способу життя.

Можливо, що твердження про прихід постмодерну як домінуючої теорії сучасного світу може здатися надмірним і невинувато сміливим або навіть гіперболою, але в реальності сукупність субстанціональних ознак і цінностей постмодернізму давно вже пододала кордони власне художньої та академічної інтерпретації і набула в сучасній культурі Заходу досить сильного впливу.

До речі, якщо розглядати постмодерн у форматі художньої практики, то цей напрям ілюструє співіснування подій, збудованих всупереч хронологічній послідовності і будь-якій субординації, та демонструє тотальність сучасного світу. У цьому сенсі (але тільки в якості художньої практики як найчутливішого індикатора соціальних і екзистенціальних процесів, що відбуваються в житті соціуму) можна говорити про позитивний і експериментальний характер та значення постмодернізму для художньої практики, що спонукало сучасну літературу і мистецтво до створення творів із залученням нових виразних засобів та нового формату їх презентації. Хоча постмодерну можна (і слід) дорікнути у відсутності історико-культурної спадкоємності і запереченні еволюційної складової культурного процесу.

Що ж стосується постмодерну як нового формату та методології соціологічних і культурологічних концепцій, то він привносить в них певний стилістичний кіч (еклектику і маргінальність), заснований на ідеях *second hand* («другі руки») – тексти і сюжети, побудовані на залученні в їхній формат алюзій з більш ніж віддалених і непорівнюваних мислеформ.

Характерні ознаки постмодернізму неважко розпізнати і критично проаналізувати. Однак етос, що лежить в його основі, ще недостатньо вивчений і не піддається адекватному аналізу традиційними методами та інструментами. Причина, з одного боку, в тому, що самі ідеологи постмодерну, як правило, висловлюються невиразно, а з іншого – у тому, що суперечливість і непослідовність, іманентні їхньому способу мислення, заперечують існування стабільної реальності і достовірного знання, не дозволяють визначити критерії істини, без яких будь-яка дискусія втрачає сенс.

Слід також зазначити, що традиційні цінності – мораль, здоровий глузд і ясність, так само як і семіотика, структуралізм, марксизм і екзистенціалізм, – відкидалися модерністами з цих же причин.

Постмодерністи також скептично ставилися до наукового пізнання для набуття об'єктивного знання про реальність, яка існує незалежно від людського сприйняття: наука була для ідеологів і апологетів постмодернізму не більше ніж формою сконструйованої ідеології і аксеології, в яких домінують буржуазні передумови.

За місцем у ряду партійних ідеологем постмодернізм представляє ліву течію, що має в своєму розпорядженні одночасно нігілістичний і революційний етос, що резонує з повоєнним постімперіалістичним настроєм часу, який переважає серед представників громадськості на Заході. Простіше кажучи, постмодерн будує свій етос «по той бік добра і зла» (Ф. Ніцше), що традиційно склалося в систему морально-етичних норм і відносин, створюючи новий антисциентистський егрегор, у якому трансцендентність світу та людської свідомості залишаються за межами емпіричних інтересів.

IV. А між тим, саме віра в надемпіричну трансцендентну реальність світу зберегла моральні цінності у перших переселенців з Європи до Австралії і Нової Зеландії, соціальний склад яких був представлений переважно кримінальними елементами та жінками зі зниженим порогом соціальної відповідальності – як кажуть у народі, повіями, та іншими асоціальними елементами.

Найперше, що будували ці люди на території своїх поселень, були церковні парафії – витрати, з точки зору економічної доцільності, необгрунтовані. Але сьогодні, після відносно короткого проміжку часу, Австралія і Нова Зеландія перебувають у числі аутсайдерів за рівнем злочинності, а університети цих країн посідають вищі позиції в рейтингах з якості освіти, далеко обігнавши чимало традиційних освітніх центрів та університетів Європи.

V. Важко прогнозувати, як відреагує постмодернізм на масштабні зміни демографічного ландшафту Європи, що вносять в її соціальне і культурне життя значні (радіше – радикальні) корективи. В умовах, що змінилися, стає все важче ігнорувати новий соціокультурний дискурс, зважаючи на масовий вихід мусульман Близького Сходу і Північної Африки в Європу, аксіологія яких істотно відбивається на суспільних і міжособистісних відносинах між різними етнічними, соціальними та конфесійними групами, що радикально змінюють соціально-психологічну атмосферу суспільства, його аксіологічну систему, психосоматику і поведінкові стереотипи міжособистісних відносин, які поки що задовольняють формат постмодернізму як відкритого інформаційного та культурного простору «глобального села».

Але стан невпорядкованості та якоїсь інтроверсійності всередині постмодерністської концепції не може тривати нескінченно довго, оскільки стрімко мінливому за своїм демографічним та етнокультурним станом суспільству і його суб'єктам необхідні достовірні знання про самих себе як у широкому соціальному, так і в екзистенціальному вимірі, що служать йому надійним навігатором для орієнтації у виборі оптимальної моделі свого *modus vivendi* (способу існування) в цьому шаленому світі «глобального села». Індивіду та етнічній групі, які перебувають в іншому культурному середовищі, властива потреба збереження своєї етнокультурної ідентичності та ексклюзивності свого бачення навколишнього світу. І хоча це прагнення стикається із серйозними труднощами, що пов'язані з різними, конкуруючими між собою підходами, вони намагаються відстояти свою незалежність і право залишатися собою.

Остання обставина додає безліч проблем побутового характеру, спонукаючи мігрантів створювати моноетнічні анклавні. Ізольовані від навколишнього соціального простору, ці анклавні європейських мегаполісів вносять в їхній життєвий ритм і культурний ландшафт специфічні характеристики. Саме тому життя в таких соціальних утвореннях проходить у режимі реального апартеїду, без продуктивних контактів між різними етнічними спільнотами.

Мешканців цих анклавів – «нових європейців» – майже ніщо не об'єднує з корінним населенням країн їхнього нового місця проживання. Як правило, вони навіть не володіють і не прагнуть опанувати державну мову країни проживання, оскільки значна частина їхнього життя протікає всередині замкнутого простору цього етнічного анклавного, а втручання муніципальної влади в їхнє життя сприймають як порушення прав. Зберегти свою етнічну ідентичність вони намагаються за допомогою традиційної релігійної конфесії – ісламу. Однак умови їхнього життя і характер діяльності створюють певні проблеми для обов'язкових ритуальних відправлень, що пропонуються нормами шаріату.

У цій ситуації потреби проведення ритуальних відправлень природним чином розширили ринок «фахівців» з релігійних канонів, серед яких часто трапляються персони з неадекватною психосоматикою і політичними орієнтаціями, що мають досить умовний зв'язок з традиційним ісламом.

Тема сучасних форм квазіісламу в його політизованому вираженні виходить за межі цієї статті і передбачає винесення її в окреме дослідження.

Хоча...

VI. На думку видатного швейцарського психоаналітика К. Юнга, нинішня європейська цивілізація опинилася в ситуації, яку немож-

ливо вирішити виключно за допомогою раціональних або моральних аргументів. Потенційні можливості для адекватного розуміння природи змін можна отримати за допомогою вивільнення емоційних сил та ідей, породжених духом часу. А ці останні не завжди залежать від раціональних міркувань і ще меншою мірою – від закликів до дотримання моральності [3, с. 74].

Сьогодні чимало дослідників дійшли розуміння того, що в цьому випадку протиотрутою має стати не менш сильна віра іншого, нематеріалістичного типу, і що заснована на ній релігійна позиція буде єдиним надійним захистом від небезпеки психічного токсикозу. Зважаючи на цю тезу, доречно розглянути феномен інституту світових релігій, як «реальності вищого порядку» (Гегель), з позицій міфологічної системи надемпіричної мови метафор побутових вірувань і релігійних постулатів, що становлять альтернативу безпрецедентному потоку відомостей, що ретранслюються мультиінформаційними мережами Інтернету.

Сучасна людина, натиснувши на клавішу персонального комп'ютера, може оперативним чином отримати будь-яку інформацію про навколишній світ. Але ці відомості часто входять у суперечність з її індивідуальною «життєвою філософією і практикою» – життєвим інстинктом.

До цього варто додати, що неусвідомлена тривога людини у світі, який змінився, виникає через втрату нею інстинкту самозбереження як індивідуума. Чим більше людина підпорядковує собі природу, чим глибші та ширші її раціональні знання про устрій світу, тим відчутнішою стає її зневага і споживацьке ставлення до екології – невід'ємної частини її самосвідомості та фізичного існування, зв'язок з якою вона втрачає. І дедалі більше...

Але раціональні емпіричні відомості не завжди збігаються з внутрішніми істинами і принципами конкретної людини. Саме тому розуміння внутрішніх механізмів психіки людини без урахування її внутрішнього світу в його невід'ємному зв'язку з навколишнім світом, в основі яких лежить колективне несвідоме – архетип – система, що складається з переплетіння емпіричних та ізотеричних зв'язків, є неповним. А значить, і неадекватним.

У нашому випадку як «модельний об'єкт» можуть виступати групи смертників-шахідів або «блакитних китів», які закликають підлітків до суїциду. Як видається, для перекодування їхньої психосоматики використовуються маніпулятивні технології, суть яких полягає в переорієнтуванні свідомості із зовнішнього, раціонального сприйняття на внутрішній стан ірраціонального сприйняття дійсності. У результаті цих маніпуляцій свідомість соціально неблагополучних людей, які зневі-

рилися знайти себе в реальному і жорстокому для них світі, перемикається в зону підсвідомого, в якій пріоритетами виступають ідеї кращого, справедливішого світу, що існує за межами світу реальності. Для «правильного» переходу в цей привабливий своїми гармонійними умовами світ треба зробити рішучий крок – знищити існуюче в цьому несправедливому світі зло, сплативши за свій вчинок власним життям...

Залишається зауважити, що, говорячи про світ колективного несвідомого, К. Юнг назвав його двома іменами – світом Бога і світом Демона одночасно.

Список використаних джерел

1. *Кассирер Э.* Избранное. Опыт о человеке / Э. Кассирер. – М. : Гардарики, 1998. – 784 с.
2. *Лиотар Ж-Ф.* Состояние постмодерна / Ж-Ф. Лиотар. – М. : Ин-т экспериментальной социологии ; СПб. : АЛЕТЕЙЯ, 1998. – 160 с.
3. *Юнг К. Г.* Синхронистичность : сборник / К. Г. Юнг ; пер. с англ. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 1997. – 320 с.

References

1. Kassirer, E. (1998). Izbrannoe. Opyt o cheloveke [Favourites. Experience about the person]. Moscow [in Russian].
2. Liotar, Zh-F. (1998). Sostoianie postmoderna [Condition of the postmodern]. Moscow, St. Petersburg [in Russian].
3. Jung, K. G. (1997). Sinkhronistichnost [Synchronicity]. Moscow, Kiev [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2018.

Rustem Zhangozha,

Dr. Sci. (Philosophy), Dr. Sci. (Political), Professor,

Chief Researcher of the Institute of World History (National Academy of Sciences of Ukraine), member of World Association of PEN-club Writers, member of the National Union of Ukrainian Writers

Globalization and Changeable Cognitive Constructions

The article presents the overview of turbulent processes, resulting in complex configurations of different ethnocultural discourses. The situation is dramatic because of absence of parity and actor's consensus, which summons painful social and psychological reaction of the participants of these contacts.

It is emphasized that only a logical interpretation of a cultural phenomenon could not cover all the diversity of features and characteristics of cultural artefact as a part of sociocultural coexistence. For these reasons, researchers experience an urgent need to expand the arsenal of research approaches and practices. In particular, bring them into some kind of consolidated education with the help of new principles and methodologies of the approach.

Analyzing the problem of multiculturalism from the point of view of comparative studies, the author comes to the preliminary conclusion that the intensification of protest social movements in the Middle East and “right movements”, nationalism and isolationism in Europe represent a spontaneous response to the process of globalization and an attempt to preserve ethno-cultural identity. These same reasons can explain the decline of the influence and attractiveness of liberal-democratic models of social development. In the medium term, we can expect spontaneous turbulent processes in the social and political life of developing countries, but also countries with stable socio-political traditions as well.

Keywords: ethnocultural discourse, globalization processes, multiculturalism, information space, turbulence, integration, implementation.

Наталія Іванова,

канд. іст. наук, заввідділу НЮБ,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Валерій Горовий,

д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

ІНФОРМАЦІЙНА ОСНОВА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ: ОРІЄНТИРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті розглянуто основні принципи збагачення важливої складової національної інформаційної основи суспільного розвитку – бібліотечних фондів в умовах глобальної інформатизації. Зокрема, увагу приділено питанням важливості врахування основних трендів розвитку суспільства в процесі формування необхідного інформаційного ресурсу для забезпечення еволюції націй в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Ключові слова: глобалізація, інформаційне суспільство, тренди суспільного розвитку, інформаційна основа суспільних перетворень, фонди бібліотек, євроорієнтація.

Глобальна інформатизація обумовлює доступ до інформаційних ресурсів та можливості власного інфотворення для зростаючого числа членів суспільства, які реалізують свої можливості для самовиявлення і продукують всезростаючі обсяги інформації. Це стрімке збільшення обсягу інформації, насамперед електронної, робить неможливим для бібліотек комплектування всією новою інформацією. Перед бібліотечною спільнотою постало питання вироблення нових методик комплектування в умовах розвитку інформаційного суспільства. Ця проблема розглядалася в роботах І. Давидової, пов'язаних з активізацією діяльності бібліотек у нових умовах, використанням їхнього ресурсу в умовах ринкових перетворень; Р. Мотульського при розгляді питань загального бібліотекознавства; Г. Швецової-Водки при вивченні книжкової справи в системі інформаційних комунікацій; творчого колективу наукових працівників НБУВ під керівництвом академіка О. Онищенка при розгляді електронних ресурсів бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства та ін.

При цьому набуває практичного значення проблема орієнтації бібліотечних установ у зростаючих масивах нової інформації, насамперед електронної, і необхідності відбору до власних фондів із загального розмаю передусім інформації, потрібної для національного поступу. Це прямо пов'язане з проблемою розвитку націй в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Сьогодні для нас знову набуває актуальності ідея В. І. Вернадського про «державне об'єднання зусиль людства» [1, с. 84] в його застосуванні до національного розвитку в умовах глобалізації. Це обумовлено наступним:

– у процесі утвердження глобальної інформатизації зростаюча кількість людей використовує створені можливості для самореалізації, беручи участь у інфотворенні, розвиваючи творчі здібності при посередництві інфосфери, сприяючи піднесенню творчого потенціалу суспільства;

– сучасна держава стає організатором суспільного поступу на новому технологічному рівні, пов'язаному з розвитком і проникненням в усі сфери життя електронних інформаційних технологій, визначення і забезпечення актуальних напрямів розвитку нашого суспільства, його участі в міжнародному співробітництві в умовах глобалізаційних трансформацій всієї системи міжнародних відносин;

– національний розвиток в умовах глобалізації потребує забезпечення ефективного використання національних інформаційних ресурсів, їх постійного збагачення шляхом акумуляції необхідних суспільству ресурсів глобального інформаційного простору та інформаційних продуктів вітчизняного інфотворення бібліотеками та іншими сучасними інформаційними центрами, що є джерелами інформаційного забезпечення розвитку суспільства.

У комплектуванні новими ресурсами бібліотек, що в новому суспільстві мають активізувати ефективне використання суспільно значущої інформації, набуває особливої ваги врахування основних трендів розвитку українського суспільства. Відповідно до визначених суспільством трендів розвитку фонди бібліотек повинні мати необхідний інформаційний ресурс для забезпечення еволюції суспільства в цих напрямках.

Передусім у планах комплектування новою інформацією має бути передбачено, що український вектор культурно-інформаційного розвитку більшою мірою зорієнтований саме на західноєвропейський напрям розвитку. Засвоєння європейських особливостей демократичного устрою суспільства відбувається сьогодні в процесі трудової міграції громадян

України на Захід, встановлення безвізу для громадян нашої країни з країнами ЄС. Все це, разом з технічним переоснащенням, сприяло утвердженню інформаційної культури нового суспільства в Україні за зразками суспільної організації Західної Європи.

Європейський Союз став інтеграційним інструментом для всієї Європи, що вирішує проблеми соціально-політичної, економічної, культурної трансформації, пов'язані з якісно новим етапом цивілізаційного розвитку – утвердженням інформаційного суспільства. Сьогодні знання та інформація в основі євротрендів стали визначальним стратегічним ресурсом для розвитку інформаційного суспільства, що успішно долає все нові й нові виклики сучасності. ЄС використовує факт появи нових координаційних важелів, обумовлених розвитком технологічних можливостей глобальної інформатизації, для прискорення процесів утвердження принципів функціонування нового суспільства на глобальному та регіональному рівнях.

Для України вкрай важливо тримати на пульсі усі інтеграційні тенденції процесу глобалізації, що має забезпечити рівноправність у міжнародному співробітництві в глобальному світовому просторі. Процеси входження в інформаційне суспільство країн Заходу, як показує час, є в комплексі найбільш переконливими, найближчими за принципами своєї організації, за впливами культурної традиції розвитку відповідниками політичних трендів розвитку для усвідомлення громадянами України порівняно з орієнтирами в інших регіонах світу. За таких обставин орієнтація на Євросоюз з метою вступу до нього стає цілком логічним прагненням більшості українців, про що свідчать результати соціологічних досліджень [2, 3].

При відборі інформації для збагачення фондів бібліотек варто враховувати орієнтаційні особливості переважної більшості українців, що сформувались протягом останніх десятиріч. Вони сприяли закріпленню європейської культурно-інформаційної специфіки розвитку інформаційного суспільства в Україні. З часу створення нової української держави в процес цього закріплення було вкладено значний інтелектуальний потенціал, що надав культурно-інформаційній орієнтації України суттєвої стабільності. Однак слід зауважити, що тенденція до євроорієнтації, що тісно пов'язана з впровадженням технологій інформаційного суспільства в практику суспільного розвитку в Україні, останнім часом у свідомості певної частини українців послабилась у зв'язку з невдалою організацією вирішення практичних завдань з її реалізації.

Це обумовлено, по-перше, тим, що реалії сучасного суспільного життя в багатьох своїх аспектах не відповідають сподіванням учасників

Майдану Гідності. Адже «...Майдан 2013–2014 був саме Євромайданом, і зрештою його ідеали перемогли...І саме ці нові ідеали дозволили вяснити, що не всі, хто поділяв ідеали євроорієнтації, поділяють також ідеали антикорупційної та антиолігархічної боротьби» [4]. Ця обставина призвела до ситуації, коли закладені Майданом громадянські прагнення в трендах подальшого розвитку подій не знаходили підтримки в суспільній практиці, і сьогодні набувають значення невикористаного суспільного потенціалу.

По-друге, прагнення європейськості для України – це прагнення європейського рівня життя, проте в наш час не стимулюється в середовищі українських очільників відповідний розвиток вітчизняного рівня інтелекту, інновацій та винахідництва [5].

По-третє, «європеїзація з олігархами та корупцією» призводить до культивування моральної легковажності громадян, публічного лицемірства політиків та постійного лукавства в аналізах експертів та журналістів, що стало небезпечною тенденцією в Україні, «оскільки це не просто вбиває впевненість у можливих змінах, вона вбиває здатність відрізнити добро від зла» [4].

На формування національних трендів розвитку певною мірою може впливати також азійська цивілізація. Завдячуючи насамперед таким країнам як Китай, Південна Корея та Японія, за останні десятиріччя вона також здійснила значний економічний прорив, на основі якого швидко еволюціонує надбудовна сфера. Розвивається культурний процес. Азійська цивілізація щороку збільшує свою економічну потужність, все більше розхитуючи економічне лідерство Заходу. Дійсно, підтверджується те, що економічні успіхи Китаю вивели цю країну в ранг впливових на міжнародній арені. Прогресивний розвиток Китаю в економічному відношенні до того ж не дає сьогодні жодних підстав говорити про перевагу Заходу в цій сфері. Останнє веде до вирівнювання економік Західної та Східної цивілізацій, що, у свою чергу, позбавляє Захід економічного чинника на користь своєї гегемонії в глобальному світі. Наочним свідченням сьогоднішньої міцності та інтеграції китайської економіки в загальносвітове осереддя є засилля різноманітних товарів китайського виробництва на західних споживчих ринках.

В умовах сучасної глобалізації інформаційні комунікації приносять відомості і про здобутки, і про невдалі варіанти вирішення суспільних проблем, і про явно деструктивні для обраного напрямку розвитку рішення. І всі ці явища потребують свідомого аналізу з точки зору національних інтересів, при адаптації нового міжнародного досвіду суспільних

перетворень до практики сучасного національного розвитку. Інноваційні рішення можуть бути використаними у формуванні українських національних трендів розвитку, еволюції українського суспільства. І це має бути відображено в постійно оновлюваних інформаційних ресурсах розвитку.

Перспективи сучасного національного поступу України суттєвою мірою пов'язані із використанням всієї сукупності наявних ресурсів, у тому числі й соціально-психологічних, вивченням і ефективним використанням ментальних особливостей українців у міжнародному поділі праці, в міжнародному інформаційному виробництві. Враховуючи сучасні тенденції розвитку глобалізації, вже сьогодні можна чіткіше визначити основні напрями можливої спеціалізації нашої країни в міжнародному розподілі праці, зробити їх пріоритетними в подальшому розвитку, налагоджувати механізми ефективного використання культурних надбань, традицій минулих поколінь, ментальних характеристик у вирішенні актуальних проблем сьогодення.

Слід враховувати, що в майбутньому нашої цивілізації життєздатними залишатимуться лише ті нації, результати діяльності яких будуть корисними в загальносуспільному розвитку, вектори еволюції яких відповідатимуть загальносуспільним.

По-перше, вони мають вкладати свою частку в поступ загальноцивілізаційної інформаційної основи розвитку, а для цього треба розробити конкурентоздатні механізми творення нової і використання наявної інформації, розвинути систему підготовки відповідних спеціалістів, удосконалювати різноманітні форми залучення якомога більшого числа представників цієї людської спільності до процесу інфотворення.

По-друге, використовуючи наявні можливості нації і держави, відповідний міжнародний досвід, необхідно виробити ефективну систему можливих і потрібних заходів інформаційної безпеки, нейтралізації проявів інформаційної агресії, спрямованих на нівелювання національної своєрідності, олігархічне домінування «інформаційно багатих» і руйнування автентичних культур народів, нівелювання їх національної своєрідності.

Ще один аргумент на користь позитивної перспективи збереження і прогресу трендів сучасного розвитку з використанням національних здобутків у всіх сферах суспільної діяльності полягає, очевидно, в самій логіці прогресу людства. Перед ним постають все складніші проблеми, для вирішення яких все частіше вимагається мобілізація не лише ресурсів, які самостійно не може забезпечити навіть наймогутніша із сучасних країн, а й усього загальноцивілізаційного досвіду. Набутий за всю його

свідому історію досвід, наявні знання, надбані всіма націями і народами планети в усій їх багатогранності сприйняття і освоєння навколишньої дійсності, в загальному і є тим аргументом, який людство протиставляє викликам часу. Від зростання вагомості цього аргументу прямо залежить життєздатність тієї складної соціальної системи, в яку перетворилось людство. І «чим різноманітнішим, багатограннішим є досвід, а відповідно, інформація, в якій цей досвід зафіксований, тим стійкішою є система, тим вона є мобільнішою...» [6, с. 71]. Культурно-інформаційні тренди розвитку українського суспільства зміцнюються історично ментальною близькістю українців до європейської цивілізації, що обіцяє перспективу їх подальшого розвитку.

З огляду на багатий зміст ресурсів цієї тематики у вітчизняних бібліотечних фондах, їх кваліфіковане введення в обіг може зробити вагомий внесок у практику суспільних перетворень. З позиції сучасних інформаційних процесів ментальність можна розглядати як формування і використання усталених стереотипів світосприймання і поведінки в соціальній сфері на базі глибинного засвоєння змісту інформації про світ і суспільство. Ці стереотипи, як усталені, закріплені досвідом багатьох поколінь етносу. Еталони оцінок навколишньої дійсності та поведінки відрізняють культуру однієї спільноти від культури іншої, один етнос від іншого [7, с. 57]. Включаючись у процес загальносуспільного інформаторства, представники різних етносів збагачують сучасне інформаційне виробництво оригінальним доробком, що перебуває в постійному резонансі з досвідом попередніх поколінь.

Спільне європейське ментальне поле «являє собою дух культури, під впливом якого в суспільстві відпрацьовується певна сукупність емоційно-почуттєвих реакцій, уявлень, переживань, ціннісних орієнтацій, життєвих настанов людей, яка визначає їхнє спільне бачення світу як проекцію загального світу культури на психіку людей» [8, с. 49]. Таке бачення, відчуття спорідненості сприяє мобілізації творчого потенціалу людей на вирішення актуальних, відповідних вимогам часу завдань.

У зв'язку з розгортанням характерного для інформаційного суспільства масового інформаційного виробництва важливим є визначення в цьому процесі місця для України, якомога повнішого використання специфічних національних ментальних характеристик у цьому процесі. У розвитку цих поглядів, при формуванні вітчизняних свотрендів видається за доцільне використання результатів надбань вітчизняної науки.

Багатогранна структура ментального імунітету протягом усього історичного періоду, а на інформаційному етапі поступу людства особ-

ливо, отримує імпульс розвитку як на загальнонаціональному рівні, на рівні загальноєтнічного значення, так і при зміщенні акцентів розвитку міжнародної проблематики на певних напрямках, з посиленням відповідних процесів на окремих напрямках: політичних, культурних тощо. Дослідження останніх років свідчать про те, що, поглиблюючи наші уявлення про суспільно значущі характеристики ментальних процесів, ми все більше переконуємось у їх зростаючому значенні для вирішення актуальних завдань сучасності. «За демократичною концепцією розвитку світу і людини в ньому проблема національного менталітету набуває константного значення, пов'язується в теорії з визначенням світоглядної основи демократичних принципів (плюралізму, гуманізму) і як сила, що впливає на історичний процес, за своїм значенням є складовою теоретико-методологічної основи його усвідомлення... як проблема всезагального в розвитку людства, набуває практичного значення як загальнолюдська, етична проблема моральнісного буття, потребує в своєму розв'язанні відповідних вимірів. Належність ментальності до вирішення глобальної проблеми життя на Землі відносить дослідження ментальності до розкриття в людській формі життя дії всезагального закону розвитку світу» [9, с. 176].

Сьогодні електронні інформаційні технології вийшли в усі сфери суспільного життя, їх зростаючі можливості викликають зацікавленість у більшій частині суспільства. Можна прогнозувати, що цей інтерес матиме тривалу перспективу. Адже, як зазначають дослідники, технології невіддільні від галузі соціального – вони відображають цінності соціуму. Соціальна стійкість сучасного тренду буде визначатись періодом ефективного використання створюваного для підтримки інформаційного суспільства асортименту технологій і буде втрачати актуальність зі зміною інформаційного етапу розвитку суспільства на наступний, пов'язаний з розвитком суспільства знань.

Тому тренди, що орієнтують на активізацію інформаційних технологій та інформаційного виробництва, мають формуватися з ефективним використанням ресурсів глобального інформаційного простору. Для сучасного українського суспільства із зарубіжних інформаційних ресурсів найбільшу цінність мають ті, що за змістом і технологіями поширення відповідають запитам розвитку інформаційного етапу в Україні. Ці ресурси мають певні характерні особливості порівняно з переважною більшістю продуктованих раніше:

– за змістовою значущістю вони є ближчими до реалізації актуальних питань усіх сфер суспільного життя і найбільшою мірою, порівняно

з усіма попередніми етапами людської історії, стають інтегральною частиною людської діяльності, усіх процесів нашого індивідуального і колективного існування [10, с. 77];

– вони орієнтовані на задоволення найширшої різноманітності запитів різних категорій населення, різних соціальних груп у процесі вдосконалення соціальної структури суспільства. Цьому сприяє також структуризація інформації та робота із вдосконалення пошукових інструментів;

– їх організація сприяє прискоренню соціально-економічних процесів та дає змогу успішного супроводу їх реалізації, задоволенню потреби гнучкого реагування на особливості еволюції суспільних процесів, у тому числі у сфері економіки, політики, оборони тощо.

У період входження нашого суспільства в інформаційний етап його розвитку «інформація і її вища форма – наукове знання стають стратегічним ресурсом, ефективне управління яким дозволяє компаніям і державам досягти конкурентних переваг. Інформаційне суспільство формує всі підстави для того, щоб збулося історичне пророцтво Ф. Бекона, виражене в його знаменитому афоризмі “Знання – сила”» [11, с. 210–214, 238–249].

Використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах національного розвитку України сприяє:

– прискоренню оновленню вітчизняних баз знань та інформаційних технологій;

– економії національних трудових ресурсів у сфері інформаційного виробництва за рахунок використання вже готової інформації глобального інформаційного простору;

– практичній реалізації сучасної закономірності суспільного розвитку: зростанню частки інформаційних продуктів та послуг у валовому внутрішньому продукті;

– успішній реалізації державних програм інформатизації суспільства через наповнення соціальних інформаційних комунікацій новою інформацією, впровадження нових інформаційних технологій у сфері розвитку телефонії, радіо, телебачення, Інтернету, традиційних і електронних засобів масової інформації.

Зростаючого значення в системі трендів інформаційного розвитку України набувають ті з них, що пов'язані з еволюцією економічних процесів сучасності. Недостатнє їх врахування може призвести, як зазначає Ф. Уєбстер, до ситуації, коли «...ми можемо опинитися в суспільстві, де інформаційна діяльність має велику питому вагу у валовому національному продукті, однак з точки зору розвитку економічного, суспільного

і політичного життя серйозної ролі не відіграє. Нація пасивних споживачів видовищ тільки і мріє про картинки в стилі Діснея» [12].

На сьогодні практика роботи у сфері інформаційних обмінів електронними ресурсами в Україні свідчить про суттєве організаційно-технологічне відставання нашої держави від передових країн світу у використанні електронних інформаційних технологій в організації економічної діяльності. виправлення цієї ситуації також має закладатися в сучасні тренди розвитку.

Оскільки на передній план сьогодні висувається значення впливу інформації саме в економічній сфері, у сфері розвитку продуктивних сил суспільства, це й обумовлює найбільший суспільний інтерес саме до цього сегмента інформаційного ринку та необхідність вироблення відповідних трендів і організації інформаційного забезпечення для введення їх у практику суспільної діяльності.

В умовах формування нової інформаційної культури суспільства тренди все більше відіграють роль фокуса акумуляції інтересів активного в інформаційних обмінах числа людей. Навколо них за допомогою, насамперед, електронних інформаційних технологій все частіше гуртуються однодумці, виробляються важливі життєві рішення. Тренди не лише вказують нові напрями розвитку, вони стають важливим чинником консолідації на магістральних напрямках суспільного поступу. І ця консолідація має закріплюватись у розвитку інформаційної основи, важливою складовою якої мають бути постійно оновлювані бібліотечні фонди. Використання їхнього ресурсу має супроводжувати цей розвиток, торувати перспективи суспільного прогресу.

Список використаних джерел

1. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1991. – 271 с.
2. Чи змінилося ставлення українців до ЄС та Митного Союзу? Результати дослідження [Електронний ресурс] // *Новости Украины*. – Режим доступу: <http://from-ua.com/news/380321-chi-zminilosya-stavleniya-ukrainciv-do-es-ta-mitnogo-soyuzu-rezultati-doslidzhennya.html>. – Назва з екрана.
3. Опитування: за вступ до ЄС понад половина українців [Електронний ресурс] // *ВВС Україна*. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/09/150924_dif_russia_nato_donbas_rating_sx. – Назва з екрана.

4. *Дацюк С.* Нове розмежування [Електронний ресурс] / С. Дацюк // Українська правда. – Режим доступу: https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5_a8_bd29_d08_ed0/. – Назва з екрана.
5. *Дацюк С.* Ідея перспективи України [Електронний ресурс] / С. Дацюк // Український тиждень. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/200444>. – Назва з екрана.
6. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ, 2005. – 383 с.
7. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Ю. М. Половинчак [та ін.]. – Київ, 2015. – 228 с.
8. *Чибісова Н.* Ментальне поле як важливий чинник становлення соціокультурного середовища українського суспільства / Н. Чибісова // Вищ. освіта України. – 2007. – № 2. – С. 49–45.
9. Менталітет України як основа духовно-політичних перетворень її Збройних Сил / С. П. Лисенко, В. О. Чесноков, Ю. О. Валігурський [та ін.] // Нац. ментальність і духов.-політ. пробл. формування Збройних Сил України. – Вип. II. – 1997.
10. *Кастельс М.* Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : Высшая школа экономики, 2000. – 606 с.
11. *Меджибовська Н. С.* Формування систем електронного постачання промислових підприємств / Н. С. Меджибовська. – Одеса : Пальміра, 2011. – 272 с.
12. Критерії визначення і параметри опису інформаційного суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studme.com.ua/164002217206/sotsiologiya/kriterii_opredeleniya_parametry_opisaniya_informatsionnogo_obschestva.htm. – Назва з екрана.

References

1. Vernadskii, V. I. (1991). Nauchnaia mysl kak planetarnoe iavlenie [Scientific thought as planetary phenomenon]. Moscow [in Russian].
2. Chy zminylosia stavlennia ukrainsiv do YeS ta Mytnoho Soiuzu? Rezultaty doslidzhennia [Whether the attitude Ukrainian was changed towards the EU and the Customs Union? Results of the research]. Retrieved from <http://from-ua.com/news/380321-chi-zminilosya-stavlennya-ukrainsiv-do-esta-mitnogo-soyuzu-rezultati-doslidzhennya.html> [in Ukrainian].
3. Opytuvannia: za vstup do YeS ponad polovyna ukrainsiv [Poll: for the accession to the EU more than the half Ukrainian]. *BBC Ukraina – BBC Ukraine*.

Retrieved from http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/09/150924_dif_russia_nato_donbas_rating_sx [in Ukrainian].

4. Datsiuk, C. Nove rozmezhuвання [New delineation]. Retrieved from https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5_a8_bd29_d08_ed0/ [in Ukrainian].

5. Datsiuk, C. Ideia perspektyvy Ukrainy [Idea of prospect of Ukraine]. *Ukrainskyi tyzhden – Ukrainian Week*. Retrieved from <http://tyzhden.ua/Society/200444> [in Ukrainian].

6. Horovyi, V. M. (2005). Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiinykh baz suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Features of development of social information bases of modern Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Onyshchenko, O., Horovyi, V., Polovynchak, Yu. et al. (2015). Sotsio-kulturni mekhanizmy formuvannya mentalnoho imunitetu proty zovnishnikh manipuliatsii svidomistiu naseleння Ukrainy [Sociocultural mechanisms of formation of mental immunity against external manipulations with consciousness of the population of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Chybisova, N. (2007). Mentalne pole yak vazhlyvyi chynnyk stanovlennia sotsiokulturnoho seredovyshcha ukrainskoho suspilstva [Mental field as important factor of formation of the sociocultural environment of the Ukrainian society]. *Vyshcha osvita Ukrainy – The Higher Education of Ukraine*, no. 2, pp. 49–54 [in Ukrainian].

9. Lysenko, S. P., Chesnokov, V. O., Valihurskyi, Yu. O., Fortova, O. I. (1997). Mentalitet Ukrainy yak osnova dukhovno-politychnykh peretvoren yii Zbroinykh Syl [Mentality of Ukraine as basis of spiritual and political transformations of its Armed Forces]. *Natsionalna mentalnist i dukhovno-politychni problemy formuvannya Zbroinykh Syl Ukrainy – National Mentality and Spiritual and Political Problems of Formation of the Armed Forces of Ukraine*, issue II [in Ukrainian].

10. Kastels, M. (2000). Informatcionnaia epokha. Ekonomika, obshchestvo i kultura [Information era. Economy, society and culture]. Moscow [in Russian].

11. Medzhybovska, N. S. (2011). Formuvannya system elektronnoho postachannya promyslovykh pidpriemstv [Formation of systems of electronic supply of the industrial enterprises]. Odesa [in Ukrainian].

12. Kryterii vyznachennia i parametry opysu informatsiinoho suspilstva [Criteria of definition and parameters of the description of information society]. Retrieved from https://studme.com.ua/164002217206/sotsiologiya/kryterii_opredeleniya_parametry_opisaniya_informatsionnogo_obschestva.htm [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.11.2018.

Natalia Ivanova,

Cand. Sci. (Historical), Head of Department,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Valery Horovyi,

Dr. Sci. (Historical), Professor, Deputy Director,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Informative Basis for Modern Development: Reference-points of Perfection

The article discusses the basic principles of enrichment of library collections, which are an important component of the national information basis for social development in the context of the development of global informatization. It is important to develop new methods of acquisition in the terms of the development of information society. The problem of library institutions orientation in the growing arrays of new electronic information, the need to select information necessary for national development are considered.

Importance of taking into account the main trends in the development of society in the process of forming the necessary information resource to ensure the evolution of nations in the context of increasing globalization processes is in focus. Ensuring opportunities for citizens' access to important information resources and information are necessary for the development of individual and society.

Keywords: globalization, information society, trends in social development, information basis of social transformations, libraries' funds, Europe orientation.

Світлана Закірова,

канд. іст. наук, доцент,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Україна, Київ

ІНТЕРАКТИВНІСТЬ НОВІТНІХ ФОРМ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ВЛАДИ І СУСПІЛЬСТВА

Важливою складовою функціонування держави виступає соціально-правова комунікація влади і суспільства. Науковці вирізняють три підходи до визначення суті соціально-правової комунікації, підвидом якої виступає правова комунікація. Правова комунікація має реальний, медійний і мережевий просторовий рівень прояву, забезпечує прямий, опосередкований та зворотний зв'язок українських громадян і державних інституцій. З поширенням інтернет-комунікації українська влада почала активно використовувати мережевий рівень для інформаційно-комунікаційного супроводу окремих напрямів своєї діяльності. Новітнім інтерактивним видом правової комунікації виступає інструмент електронних петицій.

Ключові слова: соціально-правова комунікація, правова комунікація, влада, суспільство, електронна петиція.

Питання формування інформаційного середовища має особливе значення для розвитку держави і системи управління, одне з основних завдань якої полягає в побудові механізму комунікації, що забезпечує конструктивний діалог владних структур і суспільства для надання легітимності і стабільності державному ладу. Чи не найважливішу роль у цьому процесі відіграє соціально-правова комунікація.

На необхідності актуалізації проблем дослідження соціально-правових аспектів комунікації наголошують вчені різних наукових напрямів. За словами доктора наук із соціальних комунікацій І. Давидової, у ХХІ ст. комунікація перетворилася на розвинуту систему соціальної взаємодії, стала основою розгортання нової парадигми наукових досліджень [1, с. 8]. Доктор юридичних наук А. Токарська наголошує, що підхід до аналізу права як засобу комунікації виступає кроком до сучасного раціонального нормотворення правовідносин, оскільки норми не повинні суто довільно привноситися в суспільне буття, а навпаки – мають виявлятися в контексті останнього як інтеракції оптимальної суб'єкт-суб'єктної

взаємодії. Вона зазначає, що аналіз основних напрямів сучасних досліджень комунікативної природи права та правової комунікації переконує в необхідності створення широкої міждисциплінарної дослідницької платформи, побудованої в руслі інтегральної парадигми праворозуміння, на підставі якої загальнометодологічні підходи доповнювалися б відповідною конкретизацією соціокультурних, юридичних, етичних, психологічних та інших аспектів аналізу комунікативної діяльності [2, с. 25]. Сучасний синергетичний методологічний підхід до аналізу комунікації як всебічного явища на рівнях держави, громадськості й особистості дозволяє поєднувати і синтезувати позитивні досягнення різних наук. Питання підходів до сутності комунікації як явища, еволюції та формування нових видів і проявів правової комунікації досліджують відомі українські й зарубіжні вчені А. Поляков, Г. Почепцов, Д. Андреев, І. Чеснов, А. Токарська, С. Максимов, І. Ситар, О. Макеєва та ін.

Метою статті є дослідження існуючих форм і типів соціально-правової комунікації та правової комунікації як її різновиду, виокремлення інтерактивності як новітньої риси взаємозв'язків між державою та суспільством на сучасному етапі.

У комунікативному просторі держави сукупність процесів і структур, які забезпечують цілеспрямований обіг і поширення нормативно-правової інформації та правових знань у соціальному просторі, забезпечує соціально-правову комунікацію. Вона є вихідною передумовою успішного творення правових інтеракцій влади і суспільства за умови її суб'єкт-суб'єктного механізму втілення у практику [3, с. 11].

Сучасна наука виокремлює кілька підходів до визначення особливостей категорії «соціально-правову комунікацію». Ю. Бистрова зазначає, що перший з них розглядає соціально-правову комунікацію як процес обміну правовою інформацією, що використовується різними соціально-комунікативними структурами в управлінських процесах організаційного, економічного, соціального та іншого характеру і відображає увесь комплекс соціально-правових відносин, взаємодії в суспільстві.

Другий науковий підхід пов'язаний з реалізацією комунікації на рівні суспільства через діяльність соціальних інститутів, що створюють і передають у часі та просторі соціально значущу правову інформацію, яка має бути інтерактивною, спрямовуватися на пошук значення правових текстів і нормативного змісту діючого права. Третім концептуальним підходом до визначення суті соціально-правової комунікації є представлення її в якості міжособистісного спілкування в процесі комунікативних

взаємовідносин і взаємозв'язків між системами, однією з яких виступає особа чи суспільство [4, с. 34].

У сучасних умовах різновидом соціально-правової комунікації виступає правова комунікація, що регулює взаємодію суб'єктів в обміні правовою та іншою інформацією, спрямованою на задоволення їхніх законних інтересів і потреб. Технічні можливості сьогодення дозволяють зробити правову комунікацію якіснішою, оперативнішою і, як наслідок, значно ефективнішою.

Юридична наука забезпечення ефективної взаємодії держави, соціальних груп, окремих індивідів, у процесі якого узгоджуються та задовольняються їхні законні інтереси і права, є метою саме правової комунікації. Правовою комунікацією, на думку засновника комунікативного підходу до розуміння права А. Полякова, виступає правова взаємодія між суб'єктами, що виникає на підставі соціальної інтерпретації правових текстів, які представляють їм певні правочинності і правові обов'язки, реалізовані в правовій поведінці. Вона є специфічним засобом спілкування і взаємодії, під час яких відбувається систематичне поширення та передача інформації про правові норми, забезпечені примусовою силою органів державної влади з метою регулювання поведінки суб'єктів права.

На думку відомого вченого, одним з аспектів розуміння права є аспект комунікативний, тобто розуміння його як системи відносин, суб'єкти яких передають правову інформацію шляхом реалізації своїх прав і обов'язків у процесі соціальної взаємодії. У цьому сенсі, зазначає А. Поляков, право є однією з найважливіших форм соціальної комунікації [5].

Таку точку зору поділяє і С. Карвацька, яка, досліджуючи комунікативні характеристики права, підкреслює, що право фактично є системою повідомлення, воно діє лише в ситуації людського спілкування, і є публічним феноменом, відкритим для пізнання й оцінки різними особами і суб'єктами [6, с. 30].

Можливість вступати у правову комунікацію властива суб'єктам суспільних відносин – громадянам, їх об'єднанням, органам публічної влади. Для того, щоб комунікація дійсно виникла, така норма повинна мати певні якісні властивості, зокрема, сприйматись суб'єктами як правова, тобто така, що, перш за все, містить цінні, реальні (які можна виконати), а не декларативні права та обов'язки [7, с. 38].

Правова комунікація, будучи не тільки феноменом права, а й спілкування, розглядається не просто як взаємодія, а як врегульований нормами права акт спілкування, інтерактивний діалог між суб'єктами права.

Таким чином, саме правова комунікація забезпечує реальний зв'язок між особистістю і державою. Через механізм правової комунікації громадяни України отримують знання про зміни в національній системі права.

На різних етапах існування держави з розвитком інформатизації суспільства з'являються, розвиваються і поширюються нові засоби правової комунікації. Сучасна наука виділяє три рівні просторової дії правової комунікації: реальний, медійний і мережевий.

До появи масових видань – газет та журналів, реальний рівень комунікації був не просто панівним, а практично єдино можливим. Реальний рівень представлений прямою комунікацією. Це є комунікація, у процесі якої адресант безпосередньо передає інформацію адресату, контролюючи адекватність її сприйняття. Наприклад, оголошення від імені верховної влади про новітній закон чи указ поширювало правову інформацію серед присутніх, наближених до влади осіб. Далі ж під час проведення юридичної консультації у домедійні часи правник прямо пояснював суть і особливості дії того чи іншого закону пересічному громадянину, який не мав доступу до системи нормативно-правової інформації. І сьогодні, попри суттєві зміни в інформатизації суспільства і доступу до правової інформації, цей рівень правової комунікації залишається вкрай важливим.

Медійний рівень правової комунікації являє собою взаємодію влади та суспільства щодо поширення правової інформації за допомогою засобів масової інформації. Ще декілька десятиліть тому в українському інформаційному просторі медійний рівень виглядав найширшим за своїми можливостями. Повідомлення у ЗМІ про прийняття нового нормативно-правового акту чи зміни в уже існуючому законодавстві спонукали до ознайомлення з текстами документів, які розміщувалися у фахових журналах і газетах. А лише потім через фахівців більшість пересічних громадян отримували нову правову інформацію, що впливало на формування правових поглядів, установок та стереотипів.

Враховуючи можливості формування правового впливу на суспільство, найважливішим у сучасних умовах виглядає мережевий рівень правової комунікації – використання мережі Інтернет для поширення правової інформації та формування правової культури громадян. Цей рівень має можливість не тільки водночас охопити значну кількість отримувачів інформації, довести до частини населення інформацію про будь-які новачі у правовому полі держави. За допомогою інтернет-комунікації з'явилася можливість представляти правову інформацію системно, надавати користувачам можливості прямої та опосередкованої роботи з комплексами нормативно-правової інформації.

Особливо широкі можливості сучасний рівень правової комунікації надає державним інституціям. Спеціальні офіційні сайти органів державної влади та місцевого самоврядування виступають сьогодні певними посередниками у системі правової комунікації, оскільки на їхніх сайтах зосереджується значний масив нормативно-правової інформації. Органи законодавчої, виконавчої і судової влади розміщують на своїх веб-ресурсах результати діяльності, у тому числі й у сфері правотворення. Важливим елементом мережевого рівня правової комунікації стала поява можливостей інтерактивного або зворотного зв'язку з користувачами правової інформації.

Загалом, зворотний зв'язок комунікації – від населення до влади – це новація сучасності, оскільки раніше каналу, за яким громадяни мали б можливість передавати свою волю законодавцю, практично не було. Натомість ефективність правової комунікації прямо залежить від рівня праворозуміння, правової культури, виробленого сприйняття етики правового спілкування. Чим вища правосвідомість громадян, чим бездоганніше діє механізм правовідносин, тим ефективніше відбувається комунікативний правовий процес [2, с. 17].

Ефективність влади багато в чому залежить від рівня налагодження комунікації між різними органами державної влади, суспільними групами та засобами масової інформації. Як зазначає доктор філологічних наук, професор, експерт з інформаційної політики та комунікаційних технологій Г. Почепцов, комунікацію взагалі можна вважати формою існування влади. Влада не тільки має брати участь у комунікаціях з населенням, вона мусить сама ініціювати нові типи комунікації. Г. Почепцов виділяє такі типи комунікації: «влада – населення» і «населення – населення» й розділяє їх у таких пропорціях: «влада – населення» (10%) і «населення – населення» (90%).

На думку Г. Почепцова, найчастіше комунікація «влада – населення» виникає в кризових ситуаціях і виконує функції корекції висвітлення подій в інформаційному просторі, підготовки до майбутньої події, утримання уваги після закінчення подій та переключення уваги населення. В епоху новітніх технологій, коли інтерактивність вже не є проблемою, виникає, стверджує вчений, виникає ще один тип комунікації – «населення – влада», коли суспільна думка багато в чому формує зміст, рішення та дії органів державної влади [8].

Одним з найважливіших наслідків покращення правової комунікації держави та суспільства і водночас яскравим прикладом інтерактивності зв'язку за типом «населення – влада» стали пряма участь громадян

у комунікаціях із владою, спрощення доступу громадян до послуг, що надають державні установи. Зокрема, Міністерство юстиції України в серпні 2015 р. для поліпшення якості й зручності послуг для батьків новонароджених запустило проект із забезпечення реєстрації малюків у пологових будинках. Сьогодні така послуга доступна у 472 пологових будинках у різних регіонах України. Міністр юстиції України П. Петренко зазначив, що у 2018 р. дві третини своїх перших документів новонароджені українці отримують саме у такий спосіб. Тільки в Києві за п'ять місяців 2018 р. половина з понад 14 тис. немовлят були зареєстровані безпосередньо в пологовому будинку [9].

З поширенням інтернет-комунікації українська влада почала активно використовувати мережевий рівень для інформаційно-комунікаційного супроводу окремих напрямів своєї діяльності. Позитивним моментом таких державних інформаційних ресурсів виступає передбачена можливість інтерактивної комунікації з представниками влади за допомогою телефону гарячої лінії або через подання електронного звернення, яке одразу з сайту переводить відвідувача на державний урядовий контактний центр у Національній системі опрацювання звернень до органів виконавчої влади. Державні веб-ресурси такого спрямування постійно доповнюються новою важливою нормативною інформацією, запитаннями і відповідями з найактуальніших аспектів реформування, інтерв'ю з державними посадовцями та їх роз'ясненнями щодо проблем профільного напряму діяльності.

Як приклад наведемо створений офіційний сайт <http://decentralization.gov.ua>, який відображає поточний і перспективний стан процесу децентралізації. Веб-ресурс, як зазначено на порталі, має на меті представити суспільству процес передачі повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування в Україні.

Важливим компонентом інформаційної складової сайту є сторінка про систему нормативно-правового забезпечення процесу децентралізації. Портал містить посилання на юридичні акти відповідно до суб'єкта прийняття (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ) та за напрямками діяльності (об'єднання громад, фінансова децентралізація, співробітництво громад).

Учасникам процесу децентралізації пропонуються зразки різноманітних нормативних актів і документів; посібники і методичні матеріали для організації процесу створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ); навчальні та презентаційні відеоматеріали; фахові відпо-

віді на найважливіші запитання щодо децентралізації; карта донорів, де за конкретним проектом, програмою або напрямом роботи в кожній області подано перелік вітчизняних і закордонних фондів та організацій, які готові виступити інвесторами і надати практичну підтримку просуванню реформ. Сайт в онлайн-режимі відображає процес створення об'єднаних територіальних громад у кожній області України, містить інформацію про бюджети ОТГ, новини та історії успіху і проблем на шляху децентралізації.

Отже, комунікативна складова роботи державних інституцій у зазначеному напрямі дає підстави стверджувати, що за потреби і наявності бажання будь-який громадянин України має можливість самостійно ознайомитися з найважливішими актами системи нормативно-правової інформації у сфері децентралізації влади.

На думку А. Токарської, вирішення проблемних відносин у суспільному і державному розвитку лежить у площині правової комунікації, яка є витокom формування та об'єктом застосування права. Право не може бути безапеляційною волею влади законодавчого суб'єкта або волею держави; воно може розвиватися як онтологічний результат інтерсуб'єктивної взаємодії [2, с. 38].

Окремим інтерактивним видом правової комунікації суспільства, громадян і органів влади можна вважати інструмент електронних петицій. «Петиція» (petitio) з латинської перекладається як пошук, вимога, прохання. В юридичній енциклопедії за редакцією Ю. Шемшученка петиція розтлумачена як колективне письмове звернення громадян з того або іншого питання, яке подається здебільшого главі держави чи іншим органам державної влади та місцевого самоврядування. Тобто саме визначення терміну означає, що за своєю суттю це є елемент чи засіб комунікації між особою, суспільством і представниками владних інституцій. Оскільки найчастіше спілкування між представниками влади і громадянами поширюється на питання, що стосуються юридичних чи політичних проблем, то інструмент петицій варто віднести саме до соціально-правової комунікації.

Загальноприйнятою в історичній традиції була спеціальна процедура подання петиції до органів влади. Вона обов'язково мала письмовий вигляд, подавалася за відповідними вимогами та порядком. У сучасному світі з розвитком комп'ютерних технологій та виникненням всесвітньої мережі з'явилася нова форма звернення до влади – через електронну пошту або спеціально створені для таких звернень портали. У багатьох країнах розвинутої демократії електронні петиції за своєю суттю

є засобом прямої участі населення у здійсненні влади в країні. Сьогодні понад 70 держав використовують цей інструмент взаємодії суспільства і влади.

Цей новітній механізм комунікації в Україні запрацював з липня 2015 р., коли Верховна Рада внесла зміни до Закону України «Про звернення громадян», і громадяни отримали можливість прямої комунікації з Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування. Успіхи України в запровадженні петицій як інструменту електронної демократії вже визнані й на міжнародному рівні. За оцінкою ООН, українці піднялися на 45 позицій за розвитком електронної участі громадян за останні два роки та увійшли у топ-35 країн світу за цим показником. В експертному середовищі систему електронних петицій в Україні від самого початку умовно поділили на два рівні: звернення до вищих органів державної влади та органів місцевої влади і самоврядування, що має сенс не тільки для аналізу змісту самих петицій, а й для розгляду реакції влади на звернення громадян, ефективності самого інструменту електронних петицій. За майже три роки, протягом яких працює цей механізм взаємодії громадськості та владних інституцій, відбулася певна систематизація функціонування електронних петицій, виявилися окремі недоліки та переваги самого інструментарію електронної комунікації.

Український досвід став підтвердженням світової практики, яка свідчить, що найефективнішими виступають петиції, спрямовані не загальнодержавним, а місцевим органам влади. На думку експертів, які проводять постійний моніторинг і аналіз електронних петицій українських громадян, близько чверті відповідей вказували на те, що петиції були підтримані місцевою владою та спонукали принаймні до якихось дій, спрямованих на вирішення порушених проблем. Однак є і ще позитивніші результати такої роботи. Зокрема, найвідкритішою до петицій вважають кїївську владу, яка, за повідомленнями експертів, підтримує близько 70% петицій.

За характером вимог електронні петиції поділяють на такі групи: прохання, пропозиції та вимоги. За характером дії – на дозволи (розширення свобод) і заборони (обмеження свобод). Натомість найважливішою і показовою для аналізу електронних звернень варто виділяти змістову складову петицій, де абсолютним лідером виступає проблема контролю громадськості за владою.

За походженням вирізняють петиції індивідуальні та колективні, за способом подання – паперові та електронні. За юридичним характером

петиції можуть бути консультативними та імперативними. Консультативні петиції запроваджуються для аналізу суспільної думки та виявлення гострих і болючих проблем суспільства і влади. Правових наслідків така петиція не має, натомість вона сигналізує владі про актуальність тих чи інших питань соціального і державного розвитку. Наслідком таких петицій може стати запровадження громадських чи державних ініціатив для вирішення виявлених проблем. Саме такий характер петиції запроваджено в Україні. Імперативні петиції мають обов'язковий характер для органів влади. Така процедура існує, наприклад, у Фінляндії, де петиції, що зібрали 50 тисяч підписів, автоматично стають законопроектами, і парламент Фінляндії зобов'язаний їх розглядати в пріоритетному порядку. Регламентом законодавчого органу Латвії передбачено, що будь-яка петиція, що отримала підтримку 10 тис. громадян, обов'язково має бути включена до порядку денного засідання Сейму [10].

Отже, нетривалий досвід запровадження електронних петицій в Україні свідчить про те, що цей інструмент розглядається суспільством саме як комунікативний зв'язок між владою і населенням із правовими наслідками. Інтерактивний характер цього зв'язку між суспільством та державою за типом «населення – влада» через інструмент електронних петицій має конкретний і чіткий прояв. Оскільки пропозиції і вимоги, висловлені в електронних петиціях, мають на меті сприяти вирішенню гострих питань з правовими наслідками як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні, то і за цією ознакою такий вид інтерактивного комунікативного зв'язку влади й суспільства також відповідає ознакам правової комунікації. Як зазначає А. Токарська, якщо суспільна комунікація як така є онтологічним середовищем виникнення мікротамакроконфліктів, то такий її різновид, як права комунікація, є (за своїм сутнісно-цільовим призначенням) способом їх вирішення. Саме в процесі останньої має діяти пріоритет закону; здійснюватися нівелювання негативізму та агресії; визначення системи цінностей у захисті прав і свобод; вибір форм та змісту комунікації; свідоме переформування конфлікту в можливий правовий варіант позитивної кореляції комунікативних дій [2, с. 19].

Підсумовуючи, слід зазначити, що об'єктивною потребою сучасного стану функціонування держави в Україні стає підвищення рівня комунікації органів право- і нормотворення з метою розширення обізнаності населення з можливостями інтерактивного зв'язку з владними інституціями. На різних етапах розвитку права комунікація проявлялася в різних формах, рівнях і видах. В умовах сучасного технологічного інфор-

маційного середовища поява інноваційних форм взаємодії і комунікації української влади та суспільства стала не просто проявом, а й вимогою часу. Одним з нових інтерактивних видів комунікації держави і громадян стало запровадження інструменту електронних петицій. Ознакою сучасного стану правової комунікації стає підвищення ефективності взаємодії владних інституцій і громадян, активізація дієвості влади і суспільства щодо організації процесу поширення і використання правової інформації, формування високої правової культури населення, що сприятиме розвитку правової соціальної демократичної української держави. Розвиток інструментарію та механізмів прямої демократії, зокрема і проявів безпосереднього прямого рівня комунікації влади і суспільства, є перспективним напрямом подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. *Давидова І.* Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності: становлення та шляхи розвитку / І. Давидова // Бібл. вісн. – 2014. – № 6. – С. 8–12.
2. *Токарська А. С.* Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А. С. Токарська. – Київ. 2008. – 37 с.
3. *Андреев Д. В.* Витоки парадигми соціально-правової комунікації / Д. В. Андреев // Право і безпека. – 2013. – № 2. – С. 6–12.
4. *Бистрова Ю. В.* Сучасні проблеми соціально-правової комунікації через призму викликів часу / Ю. В. Бистрова // Право та інноваційне сусп.-во. – 2016. – № 1. – С. 33–39.
5. *Поляков А. В.* Коммуникативная концепция права: Проблемы генезиса и теоретико-правового обоснования [Электронный ресурс] / А. В. Поляков. – СПб., 2002. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1138929&subID=100020393,100076036#text>. – Загл. с экрана.
6. *Карвацька С.* Правовий текст як акт правової комунікації / С. Карвацька // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – 2013. – Вип. 714: Правознавство. – С. 28–32.
7. *Макеєва О. М.* Поняття і сутність правової комунікації в сучасному інформаційному просторі / О. М. Макеєва // Юрид. вісн. – 2017. – № 3 (44). – С. 35–41.
8. *Почепцов Г.* Нові комунікативні можливості у сфері державного управління [Електронний ресурс] / Г. Почепцов // MediaSapiens. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/8049>. – Назва з екрана.

9. Павло Петренко презентував ініціативу з оформлення документів новонароджених за допомогою планшетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/pavlo-petrenko-prezentuvav-initsiativu-z-oformlennya-dokumentiv-novonarodjenih-za-dopomogoyu-planshetiv>. – Назва з екрана.

10. *Закірова С.* Електронні петиції в Україні: становлення системи та механізм дії [Електронний ресурс] / С. Закірова // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського : веб-сайт – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:elektronni-petitsiji-v-ukrajini-stanovlennya-sistemi-ta-mekhanizm-diji&catid=8&Itemid=350. – Назва з екрана.

References

1. Davydova, I. (2014). Sotsialno-komunikatsiina teoriia bibliotechnoi diialnosti: stanovlennia ta shliakhy rozvytku [Social and communication theory of library activities: formation and ways of development]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Journal*, issue 6, pp. 8–12 [in Ukrainian].

2. Tokarska, A. S. (2008). Pravova komunikatsiia v konteksti postklassychnoho pravorozuminnia [Legal communication in the context of the post-classic law understanding]. *Extended abstract of Doctor's thesis* [in Ukrainian].

3. Andreiev, D. V. (2013). Vytoky paradyhmy sotsialno-pravovoi komunikatsii [The origins of social and legal paradigm of communication]. *Pravo i bezpeka. – Law and Security*, issue 2, pp. 6–12 [in Ukrainian].

4. Bystrova, Yu. V. (2016). Suchasni problemy sotsialno-pravovoi komunikatsii cherez pryzmu vyklykiv chasu [The modern problems of social-legal communication from the prism of the time's challenges]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and Innovative Society*, issue 1, pp. 33–39 [in Ukrainian].

5. Polyakov, A. V. (2002). Kommunikativnaia kontseptsiiia prava (genезis i teoretiko-pravovoie obosnovaniie) [The communicative concept of law (the genesis of the theoretical and legal basis)]. Retrieved from <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1138929&subID=100020393,100076036#text> [in Russian].

6. Karvatska, S. (2013). Pravovyi tekst yak akt pravovoi komunikatsii [Legal text as an act of a legal communication]. *Naukovi visnyk Chernivetskoho universitetu – Scientific Herald of Chernivtsy University*, issue 714, pp. 28–32 [in Ukrainian].

7. Makeieva, O. (2017). Poniattia i sutnist pravovoi komunikatsii v suchasnomu informatsiinomu prostori [The concept and essence of legal

communication in a modern information space]. *Yurydychnyi visnyk – Law Herald*, issue 3 (44), pp. 35–41 [in Ukrainian].

8. Pocheptsov, H. (2012). Novi komunikatyvni mozhlyvosti u sferi derzhavnoho upravlinnia [New communicative opportunities in the sphere of public administration]. Retrieved from [http:// osvita.mediasapiens.ua/material/8049](http://osvita.mediasapiens.ua/material/8049) [in Ukrainian].

9. Pavlo Petrenko prezentuvav initsiatyvu z oformlennia dokumentiv novonarodzenykh za dopomohoiu planshetiv [Pavel Petrenko presented an initiative on registration of newborn documents using tablets]. (2018). Retrieved from <https://minjust.gov.ua/news/ministry/pavlo-petrenko-prezentuvav-initsiatyvu-z-oformlennya-dokumentiv-novonarodzenih-za-dopomogoyu-planshetiv> [in Ukrainian].

10. Zakirova, S. (2015). Elektronni petytsii v Ukraini: stanovlennia systemy ta mekhanizm dii [Electronic petitions in Ukraine: the formation of the system and the mechanism of action]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:elektronni-petitsiji-v-ukrajini-stanovlennya-sistemi-ta-mekhanizm-diji&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018.

Svitlana Zakirowa,

Cand. Sci. (Historical), Associate Professor, Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Interactivity of New Forms of Legal Communication between Government and Society

An important component of the functioning of state system is the social and legal communication between state institutions and society. Researchers have identified three approaches to defining the essence of the social and legal communication. The type of social and legal communication is legal communication. Legal communication has a real, media and network spatial level, it provides direct and indirect modus of communication between Ukrainian citizens and state institutions, and feedback. With the spread of Internet communications, the Ukrainian government began actively use the network level for information and communication support of certain areas of its activities. The newest interactive type of legal communication is the instrument of electronic petitions.

Keywords: social-legal communication, legal communication, state institutions, society, electronic petition.

Сергій Кулицький,

канд. екон. наук, доцент, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ БІБЛІОТЕЧНОГО СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАРАТИВІВ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті обґрунтовано доцільність соціально-комунікативного дослідження економічних наративів трансформаційного суспільства на базі ресурсів наукової бібліотеки. Розглянуто теоретико-методичні аспекти такого дослідження з використанням різних моделей комунікації, як інструменту аналізу. Представлено досвід соціально-комунікативного дослідження на прикладі конкретних опублікованих наративів.

Ключові слова: економічний наратив, інформація, моделі комунікації, наратив, соціальні комунікації, соціально-комунікативне дослідження, трансформаційне суспільство.

Історія свідчить, що в періоди суспільних трансформацій у відповідних соціумах відбуваються суттєві зміни поглядів різних соціальних груп і суспільства загалом щодо моральних цінностей, формальних і неформальних норм і правил, тобто інститутів, які регулюють умови життєдіяльності цих соціумів. Не є винятком з цього правила і Україна. Причому такі зміни супроводжуються значною активізацією соціально-комунікативної діяльності суб'єктів економічних відносин. До того ж учасники цих відносин або самі продукують певні наративи, або ж використовують у незміненому чи зміненому вигляді ті чи ті наративи, які вже є у національному та інших інформаційних просторах. Як наголошують деякі дослідники, «у традиційному розумінні наратив визначають як описовий текст певної послідовності подій, тобто як історію, розповідь, опис чи повідомлення» [1, с. 12].

Наратив також визначають як структуровану логічну розповідь [2, с. 11] і як спосіб репрезентації минулого досвіду [3, с. 16]. У ширшому соціальному плані наратив визначається як «історично і культурно обґрунтована інтерпретація певного аспекту світу з певної позиції» [4].

Загалом, наратив є предметом дослідження низки дисциплін, насамперед, філософії, філології, історії та психології. Так, у дисертації Г. Дьяковської розкривається зв'язок соціальної пам'яті та наративу, наголошується, що наративи структурують соціальну реальність. А оскільки соціальна пам'ять є вибірковою, то частіше згадуються події, закріплені текстуально [5]. Корисною для розробки методики дослідження є історична робота І. Немчинова [6], а також колективна праця вітчизняних фахівців з питань наративних психотехнологій [3], ключові положення якої напряму пов'язані з методами аналізу функціонування у системі соціальних комунікацій як таких.

Причому останнім часом наратив активніше почали досліджувати саме фахівці із соціальних комунікацій. Тут, крім монографії відомого вітчизняного вченого у сфері комунікацій Г. Почепцова, у якій ідеться про проблеми сучасних медіа яка за короткий термін вийшла вже другим виданням [7], та монографії Л. Тимчук, присвяченої використанню цифрових наративів в освіті [1], можна звернутись до деяких дисертацій. Наприклад, до присвяченої системі соціокодів у сучасному наративному медіа-дискурсі роботи А. Кондрико [8]. Фундаментальним дослідженням ролі наративних продуктів у процесі збереження і зміцнення інформаційного суверенітету України в умовах розвитку глобальних процесів є колективна монографія вчених Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) [2].

Але зазначимо, що згадувані роботи не розглядають функціонування наративів у сфері економіки. Так, хоча книга Г. Почепцова [7] рясніє прикладами інтересу бізнесу (практично повністю іноземного) до змісту інформації, що поширюється медіа, особливо соціальними мережами, у ній бракує подібних прикладів з вітчизняного досвіду. У цій роботі є розділ, присвячений медіа-впливу на економіку й політику, але наявність цього впливу на економіку в ньому, по суті, у найзагальнішому плані лише констатується через залежність її від культури в широкому тлумаченні цього терміну без усебічного аналізу механізмів такого впливу. Водночас великий інтерес для нашого дослідження становлять методичні підходи Г. Почепцова до аналізу інформаційно-психологічних механізмів функціонування наративів як таких, особливо наративів мобілізуючого типу [7, с. 125–126, 332–337].

До наративів так чи інакше звертаються й фахівці в галузі економіки та бізнесу. Але це радше акценти на ролі інформації в прийнятті рішень, її місця в соціальній та економічній психології (психоекономіці), а не власне аналіз економічних наративів. Хоча, як свідчить історія людства,

саме певні ідеї, що поширюються у формі тих чи інших наративів, у реальному житті стають каталізаторами відповідних змін. Так, американський дослідник Р. Шарма наголошує, що «після Другої світової війни перші роки кожного десятиліття знаменували великий поворот у розвитку світової економіки і ринків. З 1950-го кожне десятиліття починалося глобальною одержимістю якоюсь великою ідеєю, якимось новим чинником, що мав змінити форму світової економіки і генерувати величезні прибутки» [9, с. 12]. А в книзі групи українських економістів у формі науково-популярних наративів, як зазначають її автори, зроблено спробу дослідити категорії державності, «економіки, моралі та духовності у взаємозв'язку та під різними кутами зору в контексті можливої регламентації фінансово-економічної та господарської діяльності конституційними засобами». По суті ж, ця робота, у якій наративи згадуються лише в її назві, присвячена аналізу можливого розвитку соціально-економічної ситуації в Україні, а не дослідженню функціонування наративів у економіці як таких [10].

Як одну з форм наративів, попри незгоду деяких вчених, можна розглядати й міфи, принаймні в тій їх формі, яка функціонує в сучасному суспільстві. Адже міф, як ідея, втілюється у формі логічного оповідання-наративу. Відповідний аналіз деяких міфів у сфері економічних відносин, було проведено російським вченим С. Гурієвим. При цьому він наголошував на ролі ЗМІ, що такі міфи поширювали [11].

Водночас детально інформаційно-психологічні аспекти функціонування наративів, в тому числі й економічних за своїм змістом, розглядає відомий американський аналітик Н. Талеб. Зокрема, він наголошує на так званій оманливості наративу, яка, на його думку, проявляється в схильності та потребі людини оперувати історіями, тобто нанизувати факти на нитку причинно-наслідкових зв'язків або ув'язувати їх в іншій структурі. Загалом ключові положення роботи Н. Талеба стосовно наративів є вельми корисними для соціально-комунікативного дослідження наративів [12, с. 76–95].

Тим часом узагальнення напрямів наукових соціально-комунікативних досліджень, проведене В. Корнєєвим, свідчить, що, по-перше, соціально-комунікативні дослідження, які так чи інакше пов'язані з вивченням економічних процесів, вкрай малочисельні. По-друге, такі соціально-комунікативні дослідження концентруються у вельми вузькому сегменті, майже повністю пов'язаному з рекламою та зв'язками з громадськістю [13, с. 31–53]. На жаль, за останні роки ситуація із соціально-комунікативними дослідженнями економічних явищ і процесів в Україні радикальних змін

поки що не зазнала. Проведений вище огляд публікацій засвідчив брак суттєвих робіт саме з проблем бібліотечного соціально-комунікативного дослідження економічних нарративів трансформаційного суспільства. Значною мірою це пояснюється, так би мовити, «молодістю» бібліотечних досліджень соціальних комунікацій. Усе вищезазначене обумовлює актуальність, міждисциплінарного за своєю природою соціально-комунікативного дослідження економічних нарративів трансформаційного суспільства на базі використання потенціалу наукових (універсальних) бібліотек.

У цій роботі нарратив розглядається із соціально-інформаційних позицій як форма опису, тлумачення, оцінки та прогнозування різних явищ та процесів у минулій, сучасній та майбутній життєдіяльності конкретного суспільства, що забезпечує інформаційно-психологічний супровід розвитку цього суспільства. У системі соціальних комунікацій нарративи пов'язані з формуванням і розвитком психологічних настанов і стереотипів індивідів, соціальних груп і відповідного суспільства в цілому, з функціонуванням різноманітних міфів. Нарративи, як тлумачення, пояснення певних ситуацій у минулій, поточній та уявній майбутній життєдіяльності певного соціуму у формі оповідань або квазі-оповідань, є інформаційно-психологічною основою для формування інститутів цього соціуму, включаючи й ті з них, що регулюють його економічні відносини, так чи інакше впливають на всю життєдіяльність суспільства.

Тому метою представленої роботи є визначення можливостей великих наукових (універсальних) бібліотек у дослідженні соціально-комунікативних аспектів функціонування економічних нарративів трансформаційного суспільства, насамперед на прикладі України.

Соціально-комунікативний підхід до аналізу економічних нарративів трансформаційного суспільства обумовлює доцільність застосування різних моделей комунікації як інструментів їх дослідження. Адже нарратив, як такий, є формою повідомлення в процесі соціальної комунікації. Тому для його дослідження варто використати формально-логічну схему, унаочнену в моделі К. Шеннона, що стала основою стандартної моделі комунікації і складається з таких елементів: джерела інформації (повідомлення), яке має бути передано адресату (отримувачу); передавача, що кодує повідомлення відповідно до вимог каналу зв'язку; каналу зв'язку – середовища (засобу) передачі повідомлень від передавача до приймача; приймача, що декодує повідомлення, і адресата – отримувача повідомлень [14, с. 245–246].

По суті, модель К. Шеннона відображає необхідні умови логістики наративів у процесі соціальної комунікації загалом. В економічній системі, залежно від цілей її дослідження та соціально-економічних обставин, функції елементів цієї моделі комунікації можуть ототожнюватися з фізичними і юридичними особами та економічними інститутами.

Але для наукового дослідження економічних наративів і практичного вирішення проблем, пов'язаних з їх функціонуванням, лише моделі К. Шеннона замало. Через надзвичайну складність і багатоплановість соціально-економічних явищ і процесів для вирішення цих завдань доцільно використовувати цілий комплекс моделей комунікації. Оскільки ж наратив, як такий, еквівалентний повідомленню в моделі комунікації, то для соціально-комунікативного дослідження економічних наративів, поряд з моделлю К. Шеннона, доцільно застосовувати семіотичні моделі комунікації, запропоновані Р. Якобсоном [15] і Ю. Лотманом [16].

Ці моделі акцентують увагу на змістово-психологічних аспектах комунікації, пов'язаних, насамперед, із контекстом і кодами повідомлень. Так, відомий лінгвіст Р. Якобсон наголошував, що для виконання повідомленням (у нашому випадку – наративом) його функцій в запропонованій ним моделі комунікації необхідні: контекст, що відображає сенс повідомлення, виявляє його зміст; код, як система символів, що застосовуються для формування змісту повідомлень, яка повністю або частково зрозуміла учасникам комунікації та контакту, що являє собою фізичний канал і психологічний зв'язок між адресантом і адресатом. Словникова структура повідомлення (нарративу) залежить, передусім, від мети комунікації. Якщо адресант хоче привернути до себе увагу, то у повідомленні буде переважати емотивна функція. Прикладом тут може слугувати реклама. А якщо головним завданням комунікації буде передача змісту повідомлення, то в ньому переважатиме референтивна (денотативна або когнітивна) функція мови [15], що притаманне оглядовим і аналітичним матеріалам. З моделі Р. Якобсона також випливає, що для функціонування соціальної комунікації потрібен не лише фізичний канал зв'язку, а й психологічний зв'язок між її учасниками, без якого відправлене адресантом повідомлення (нарратив) може не сприйматись адресатом попри розуміння останнім його контексту.

Стосовно ж моделей комунікації, запропонованих іншим відомим лінгвістом – Ю. Лотманом, то для мети нашого дослідження найкориснішим є положення про різні механізми тлумачення кодів у повідомленнях, які подані штучною та природною мовами, позаяк від цього залежить тлумачення повідомлень (нарративів) їх реципієнтами [16]. Використання

відповідних кодів у штучних мовах забезпечує однакове тлумачення змісту повідомлень (нарративів) їхніми відправниками і одержувачами. А потенціал багатозначного тлумачення кодів повідомлень у природних мовах може призводити до неоднакового тлумачення змісту нарративів різними їхніми адресатами, а також адресантами і адресатами.

Інша модель комунікації, так звана модель «брамника», акцентує увагу на організаційних аспектах поширення повідомлень, включаючи нарративи. Адже саме посередник («брамник») між джерелом інформації та її кінцевим отримувачем вирішує, які саме повідомлення мають надходити до адресата [17, с. 49–50]. Тобто йдеться про передачу в процесі комунікації не стільки інформації, скільки впливу на аудиторію. Так, у ролі «брамника» може виступати редакція засобів масової інформації (ЗМІ).

Умови комунікації, а отже, і умови поширення нарративів, дещо відмінні від механізмів, притаманних моделі «брамника», ілюструє модель комунікації, що отримала назву «спіраль мовчання». Вона показує, як ЗМІ можуть маніпулювати громадською думкою через надання можливості висловлення меншості за рахунок більшості. У результаті більшість, не знаходячи підтримки своєї позиції у ЗМІ, замовкає. А у спостерігача, який користується ЗМІ для аналізу певної соціально-економічної ситуації, може сформуватись хибне уявлення про неї [17, с. 46–47].

Для соціально-комунікативного аналізу нарративів важливий не лише їхній зміст, а й соціальні, економічні та психологічні характеристики авторів (відправників) і отримувачів цих нарративів. Тому учасників соціальних комунікацій доцільно розглядати відповідно до їхніх соціальних ролей, використовуючи, з деякими корективами, поділ, прийнятий в економіці. Критерієм поділу виступає однотипність суспільних функцій цих учасників. За таких умов вони поділятимуться на: населення (домогосподарства); комерційні організації, приватні підприємці; некомерційні організації; органи державної та місцевої влади та управління [18, с. 56, 65–66]. Причому в соціальних комунікаціях, де одним з учасників цього процесу є населення, як правило, циркулюють економічні нарративи, сформовані на основі масової та спрощеної спеціальної інформації. А в соціальних комунікаціях, де переважають комерційні організації, домінують, як правило, нарративи на базі спеціальної інформації.

Різні пари зазначених учасників соціальних комунікацій впливатимуть не лише на характер змісту економічних повідомлень (нарративів) у комунікаціях, а й на ступінь публічності/конфіденційності таких повідомлень (нарративів). Для бібліотечного дослідження доступні

наративи, зафіксовані на друкованих і цифрових носіях інформації. Хоча аналіз відкритої інформації певною мірою дає змогу формувати уявлення і про конфіденційну (непублічну) інформацію.

Для адекватного розуміння генезису та функціонування економічних наративів у процесах соціальної комунікації в Україні коротко зупинимось на економічних і соціально-психологічних характеристиках українського суспільства як трансформаційного (перехідного). Ключовою ознакою економічних, та загалом і соціальних, змін у такому суспільстві є радикальна зміна форм власності на засоби виробництва, що відбувалось протягом трьох останніх десятиріч в Україні й інших пострадянських державах. З цим пов'язані й інші зміни в соціальних ролях різних верств населення, що позначилось так чи так на їх комунікативній поведінці.

Наслідком подібних змін можуть бути психологічні кризи, яких зазнають як окремі індивіди, так і цілі соціальні групи. Під кризою фахівці розуміють «стан, породжений проблемою, що постала перед індивідом, якої він не може уникнути та яку він не може вирішити за короткий час звичним способом». Він «виявляється у втраті основних життєвих орієнтирів (цінностей, базової мотивації, поведінкових паттернів) і виникає в результаті перешкод у звичному перебігу життя людини» [19, с. 17–18]. Це своєю чергою відображається у змісті різних економічних наративів, що наповнюють інформаційний простір українського суспільства. Ця трансформація українського суспільства відображена в джерелах інформації, представлених у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), включаючи власні інформаційно-аналітичні та довідково-бібліографічні видання НБУВ, які разом з доступом до Інтернет надаються користувачам.

Водночас специфіка трансформаційного суспільства виявляється в широкому розмаїтті та високій мінливості притаманних йому наративів. При цьому значного поширення набувають економічні міфи. Не заглиблюючись у дослідження цього феномену, зазначимо, що в цій роботі міф розглядається як усталена ментальна конструкція, що пояснює оточуючий світ і внутрішній світ людини, хоча й не зовсім адекватно відображає його, і притаманна певним соціальним групам або суспільству в цілому в одній або кількох країнах. Міфи знаходять свій вияв у відповідних наративах.

Доволі часто міфи трактуються як антипод реальності. Однак учасники соціальних комунікацій можуть сприймати міфічні повідомлення як реалістичні. Саме на цьому побудовано використання міфів

як інструменту соціального впливу. А трансформаційний характер сучасного українського суспільства лише сприяє міфотворчості.

Загалом дослідження соціально-комунікативних аспектів функціонування економічних наративів трансформаційного суспільства є вельми складним, багатограним процесом, що вимагає змістовного аналізу великих обсягів повідомлень. Тому його організація на базі великої наукової (універсальної) бібліотеки створює хороші можливості для залучення різноманітних джерел інформації з метою вивчення економічних наративів трансформаційного суспільства.

Ідеться про широкий спектр джерел, які не лише містять різні наративи, а й дають змогу сформувати уявлення про суспільні цінності, інтереси, поінформованість та інші характеристики учасників соціальних комунікацій. Наприклад, громадсько-політичні та ділові друковані та електронні ЗМІ містять власне наративи, які відображають економічні аспекти життєдіяльності суспільства, а також так чи так описують умови, у яких ці наративи формуються. Наукові й аналітичні видання можуть містити як теоретичні й методичні положення, що можуть використовуватись при дослідженні економічних наративів, так й інформацію про суспільні умови формування та функціонування наративів. В останньому випадку йдеться, наприклад, про результати соціологічних опитувань, що дають змогу вивчати цінності, настанови, мотивацію та інші аспекти ментальності учасників соціальних комунікацій. Також значний матеріал для дослідження умов формування та функціонування економічних наративів трансформаційного суспільства дають джерела різноманітної статистичної інформації, що містяться у бібліотечних фондах і доступні через Інтернет. Їх аналіз дає змогу краще зрозуміти матеріальні умови суспільства, в яких формуються і функціонують наративи.

Причому для соціально-комунікативного аналізу економічних наративів, притаманних суспільству на певних етапах його розвитку, в поєднанні з іншими джерелами інформації, можуть використовуватись навіть деякі класичні художні твори. Автори таких творів, по суті, так чи так іноді документували певні економічні та інші погляди, притаманні конкретному соціуму в конкретній історичний період. Використання відповідних фрагментів таких творів для соціально-комунікативного дослідження може бути корисним не лише в економіко-історичному, а й у методичному сенсі.

Яскравим прикладом подібного ефективного поєднання в процесі дослідження різних джерел інформації може слугувати фундаментальна праця відомого французького економіста, професора Вищої школи

соціальних наук і Паризької школи економіки, оглядача газет Liberation та Le Monde (Франція) Т. Пікетті «Капітал у XXI ст.». Зокрема, Т. Пікетті, аналізуючи відображення економічних умов життєдіяльності минулого суспільства в творах О. Бальзака і Дж. Остін, пише: «У більшості цих романів фінансові, соціальні та психологічні обставини окреслюються на перших кількох сторінках і зрідка згадуються далі, тож читач не забуде нічого, що виокремлює героїв роману серед решти суспільства: грошових параметрів, які формують їхнє життя, їхніх суперників, їхні стратегії та їхні надії» [20, с. 421].

По суті, зазначене дослідження Т. Пікетті місцями має доволі чіткі ознаки соціально-комунікативного, позаяк він не лише зацентрував увагу на суспільно-економічних настановах представників певної епохи, а й окреслив дуже суттєві ознаки тодішньої економічної ситуації, що відрізняють її від нинішньої. Так, аналізуючи економіко-психологічні настанови французького і британського суспільств на початку XIX ст., Т. Пікетті зазначає, що тоді «грошові параметри були надзвичайно стабільними у вільному від інфляції світі, описуваному обома романістами, тож вони могли точно визначити, наскільки великий дохід (чи статки) були необхідні, щоб піднятися над посередністю і жити з мінімальною вишуканістю. Для обох письменників матеріальним і психологічним порогом був рівень, приблизно в 30 разів вищий за середній дохід того часу. Нижче за цей рівень, на думку героїв Бальзака чи Остін, жити гідно було важко. Перейти цей поріг здавалося цілком можливим, якщо особа входила до найбагатшого 1% (або, ще краще, наближалася до верхніх 0,5 чи навіть 0,1%) французького чи британського суспільства XIX ст.» [20, с. 420]. І хоча Т. Пікетті радше звертається до наративів з художньої літератури як до інструментів економіко-історичного, ніж соціально-комунікативного дослідження, але його підхід з розширення спектра джерел соціально-комунікативного дослідження економічних за своїм змістом наративів видається корисним і перспективним.

Отже, використання різноманітних бібліотечних фондів у поєднанні з доступом до Інтернет дає змогу комплексно досліджувати такий соціально-комунікаційний феномен трансформаційного суспільства, як економічні наративи. Але перед аналізом конкретних наративів зазначимо, що в певній частині економічних за своїм змістом наративів присутня й інша тематика. Іноді через таку тематичну строкатість відповідний наратив за його змістом одночасно можна розглядати, наприклад, як економічний, соціальний, політичний тощо. Причому особливо часто це стосується тих типів соціальних комунікацій, де адресатом повідомлень-наративів виступає населення.

Для соціально-комунікативного дослідження економічних за своїм змістом наративів в українському суспільстві, як трансформаційному, добре підходять відповідні публікації у ЗМІ або в інших відкритих джерелах інформації. При цьому слід враховувати, що зазначені повідомлення-наративи функціонують у соціальній комунікації типу «комерційне підприємство – населення». А специфіка ЗМІ як комерційного підприємства полягає у тому, що ключовою умовою його існування є привернення та утримання уваги читачів. Саме від цього залежать всі доходи ЗМІ, включаючи доходи від реклами, спонсорської підтримки з боку інших юридичних і фізичних осіб тощо. Тому саме інтерес з боку населення до відповідного типу інформації визначає інформаційну політику конкретних ЗМІ. Хоча за таких обставин можуть виникати певні суперечності при формуванні повідомлень-наративів, наприклад, між їх об'єктивністю та сенсаційністю.

Специфіка ж населення як споживача економічної інформації (наративів) полягає в наступному. Інформаційна діяльність населення та пов'язане з нею ухвалення економічних (господарських) рішень здійснюється індивідуально або в невеликих групах. Невисокий професійний рівень значної частини населення в галузі економіки обмежує його можливості у сфері аналізу відповідної інформації. Тому переважна більшість населення приймає економічні рішення на підставі власного досвіду та інтуїції, до того ж нерідко під впливом емоцій. Все це потенційно робить населення об'єктом значного інформаційно-психологічного впливу з боку інших, краще професійно підготовлених і організованих суб'єктів соціальних комунікацій. Це відображається й у економічних наративах ЗМІ, деякі з яких ми проаналізуємо.

Зокрема, ЗМІ доволі регулярно висвітлюють питання міграції громадян України за кордон, насамперед трудової міграції. Порівняємо (у хронологічному порядку) кілька публікацій ЗМІ на цю тему. У січні 2018 р. в інформаційно-аналітичному тижневику «Дзеркало тижня» з'явилась стаття Ю. Мостової і С. Рахманіна «Кровотеча», в якій представлено результати опитування громадян України, яке провів Київський міжнародний інститут соціології. Ця публікація насичена статистичними даними, ілюстрована діаграмами і супроводжується коментарем фахівця з питань міграції доктора економічних наук А. Гайдуцького [21]. Високий рівень підготовки цієї статті, системний аналіз теми міграції в Україні робить її корисною як для вчених і практиків у галузі економіки, соціології, соціальної психології тощо, так і пересічних громадян, які цікавляться питаннями міграції, включаючи трудову міграцію. І хоча на цілу

низку практичних питань у сфері міграції цей наратив відповіді не дає, він, завдяки глибокому аналізу цієї актуальної для України проблеми, слугує добрим запобіжником проти різноманітних міграційних міфів. Ця публікація підтверджує репутацію газети «Дзеркало тижня» саме як інформаційно-аналітичного тижневика.

Питання трудової міграції з України висвітлювалося і в журналі «Корреспондент» у вересні 2018 р. Ця тема опрацьована доволі ґрунтовно: наводяться статистичні дані про заробітки в Україні та за кордоном, представлено точки зору деяких експертів, проаналізовано мотивацію трудових мігрантів. Окремо розглядається міграція фахівців у галузі інформаційних технологій [22]. Цей наратив має економічний та соціально-психологічний характер і може бути цікавим як вченим і практикам з цих галузей знань, так і пересічним громадянам. Причому останній категорії читачів висвітлення міграційної теми у журналі «Корреспондент» із суто практичної точки зору може дати більше корисної інформації, ніж згадуваний вище матеріал із «Дзеркала тижня». Загалом же згадані наративи на міграційну тематику сприяють підтримці іміджу «Корреспондента» як інформаційно-аналітичного журналу.

Вельми оригінальну форму висвітлення теми трудової міграції з України обрав журнал «Новое время страны», надрукувавши у серпні 2018 р. у рубриці «Бизнес» короткі публіцистичні нотатки про 13 громадян України, які виїхали до Польщі з метою пошуку роботи і навчання. Інформація про кожного з них подається у формі коротких есе та фотографій [23]. Причому професійна структура цієї вибірки зовсім не відповідає структурі контингенту українських трудових мігрантів у Польщі. Серед героїв цього матеріалу переважають люди творчих професій, студенти, підприємці, лише по одному працівнику з галузей промисловості, сільського господарства й будівництва.

Складається враження, що таким своєрідним наративом редакція прагнула не відобразити реальний стан української трудової міграції у Польщі, а, подавши читачам оригінальний за формою матеріал на актуальну тему, хотіла поліпшити конкурентні позиції свого журналу на інформаційному ринку. Така форма подачі наративу, через неадекватне відображення міграційного процесу, не надає корисних відомостей фахівцям і громадянам, яких цікавлять умови трудової міграції за кордон. З іншого боку, оскільки публіцистичні нотатки у журналі «Новое время страны» подано природною, а не спеціальною мовою, то через можливість багатозначного тлумачення кодів, притаманного природній мові, у молодших за віком і менш досвідчених читачів ймовірно виникнення

згадуваного вище ефекту «оманливості наративу» з усіма його наслідками. До речі, у цьому ж номері журналу «Новое время страны» подано велике інтерв'ю директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України академіка НАН України Е. Лібанової, де, крім іншого, на професійному рівні розглянуто деякі питання міграції населення [24].

Окремо треба зазначити, що економічні наративи в Україні широко використовуються політиками напередодні чергових виборів. Часто зміст і характер подачі інформації у таких наративах підпорядкований передвиборчим цілям відповідних кандидатів, а не завданням об'єктивного аналізу розвитку економіки України. Так, аналіз, проведений у рамках виконання планової теми досліджень Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (СІАЗ НБУВ), показав, що саме таким передвиборчим цілям підпорядкований «Новий економічний курс України – Стратегія інноваційного розвитку», представлений у вересні 2018 р. лідером ВО «Батьківщина» Ю. Тимошенко [25]. Презентація цього економічного наративу як національної програми реформ не відповідає дійсності. Коротко наведемо підстави для такого висновку.

По-перше, при підготовці «Нового економічного курсу України ...» не дотримано вимог, яких потребує національна економічна програма. Зокрема, відсутній комплекс конкретних правових, економічних і адміністративних процедур, які можуть використовуватись у практиці державного і місцевого управління та бізнесу.

По-друге, змістова структура «Нового економічного курсу України ...» не відповідає структурі економічної діяльності в Україні. Деякі надзвичайно важливі сфери української економіки, як, наприклад, зовнішня торгівля і міжнародна конкуренція, у ньому взагалі не розглядаються.

По-третє, автори цього документа, по суті, проігнорували проблеми, що постали перед українською економікою через гібридну агресію Росії, оскільки кілька декларативних висловлювань з цього приводу в тексті зазначеного документа не можна вважати повноцінним аналізом.

По-четверте, критикуючи дії влади, автори «Нового економічного курсу України ...» не наводять точку зору опонентів. А для аналізу низки проблем української економіки автори, за винятком лише деяких розділів, мало користувалися даними економічної статистики. Вагома частина тексту цього документа має декларативний характер і не відповідає рівню підготовки фахових документів у сфері державного управління.

Водночас тенденційне висвітлення низки економічних проблем України, розстановка акцентів у тексті, неповне подання інформації при

висвітленні певної проблеми, ігнорування позиції опонентів дає підстави вважати, що цей документ призначений насамперед для передвиборчої агітації ВО «Батьківщина» на президентських і парламентських виборах 2019 р.

Отже, трансформація українського суспільства супроводжується радикальними змінами моральних цінностей, формальних і неформальних норм та правил, тобто інститутів, які регулюють умови його життєдіяльності. Це знаходить своє відображення в економічних нарративах як формі опису, тлумачення, оцінки та прогнозування різних явищ та процесів у його минулій, сучасній та майбутній економічній діяльності, що забезпечує інформаційно-психологічний супровід розвитку економіки. Проведене бібліотечне соціально-комунікативне дослідження економічних нарративів, із застосуванням різних моделей комунікації, засвідчило, що учасники комунікації доволі часто використовують їх з різною метою. Зокрема, відправник економічного за змістом нарративу може прагнути не просто поінформувати його отримувача, а маніпулювати ним. До таких дій, наприклад, вдаються як політичні організації у пошуках голосів виборців, так і ЗМІ, які за рахунок сенсаційної подачі матеріалу прагнуть поліпшити свої позиції на інформаційному ринку.

Список використаних джерел

1. *Тимчук Л. І.* Цифрові нарративи в навчанні майбутніх магістрів освіти: історія, реалії, перспективи розвитку / Л. І. Тимчук. – Київ : САММІТ – КНИГА, 2016. – 390 с.

2. Формування стратегічного нарративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій у загальноукраїнський контекст / В. Горвий, О. Онищенко, Ю. Половинчак [та ін.] – Київ, 2017. – 208 с.

3. Наративні психотехнології / Н. В. Чепелева, М. Л. Смольсон, О. М. Шилівська [та ін.] / за заг. ред. Н. В. Чепелевої. – Київ : Главник, 2001. – 144 с.

4. Наратив [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енцикл. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Наратив>. – Назва з екрана.

5. *Дьяковська Г. О.* Наратив як форма буття соціальної пам'яті : автореф. дис. ... канд. філос. наук / Г. О. Дьяковська. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара, 2011. – 17 с.

6. *Немчинов І.* Оповідальна ідентичність. Джерела російського великого

історичного нарративу / І. Немчинов. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 372 с.

7. *Почепцов Г.* Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації / Г. Почепцов. – Вид. 2-ге. – Київ : Спадщина, 2014. – 462 с.

8. *Кондрико А. А.* Інформаційна система соціокодів у сучасному нарративному мадіадискурсі : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.01 / А. А. Кондрико ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2014. – 20 с.

9. *Шарма Р.* Передові країни. В очікуванні нового «економічного дива» / Р. Шарма. – Київ : Наш формат, 2018. – 296 с.

10. Наративи з проблем формування інституційних засад Економічної Конституції України / Б. М. Андрушків, О. О. Бендасюк, І. І. Бендерська [та ін.] ; за заг. ред. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль : Терно-граф, 2013. – 551 с.

11. *Гуриев С.* Мифы экономики. Заблуждения и стереотипы, которые распространяют СМИ и политики / С. Гуриев. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 210 с.

12. *Талеб Н. Н.* Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті / Н. Н. Талеб. – Київ : Наш формат, 2017. – 392 с.

13. *Корнєєв В. М.* Актуальний стан і перспективи розвитку наукових досліджень соціальних комунікацій в Україні / В. М. Корнєєв. – Київ : Паливода А. В., 2016. – 342 с.

14. *Шеннон К.* Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1963. – 830 с.

15. *Якобсон Р.* Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.

16. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. Семиосфера. – СПб. : Искусство, 2000. – С. 149–390.

17. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, Київ : Ваклер, 2001. – 656 с.

18. *Кулицький С. П.* Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління / С. П. Кулицький. – Київ : МАУП, 2002. – 224 с.

19. *Любіна Л. А.* Теоретико-методологічний аналіз проблеми досліджень життєвої кризи особистості / Л. А. Любіна // Особистість в умовах кризи: соціально-психологічний вимір. – Чернівці : Технодрук, 2018. – С. 14–23.

20. *Пікетті Т.* Капітал у XXI ст. / Т. Пікетті. – Київ : Наш формат, 2016. – 693 с.

21. *Мостова Ю.* Кривотеча / Ю. Мостова, С. Рахманін // Дзеркало тижня. – 2018. – № 3. – С. 1–4.

22. Дрозд О. Страна уезжает / О. Дрозд // Корреспондент. – 2018. – № 18. – С. 22–26; Байвидович О. Эмиграция мозгов / О. Байвидович // Корреспондент. – 2018. – № 18. – С. 28–31.

23. Исход в Польшу // Новое время страны. – 2018. – № 30. – С. 29–43.

24. Либанова Э. Нас 42 миллиона / Интервью О. Духнич // Новое время страны. – 2018. – № 30. – С. – 48–51.

25. Кулицький С. Новий економічний курс України: програма дій, декларація намірів чи передвиборча агітація Ю. Тимошенко / С. Кулицький [Електронний ресурс] // Україна: події, факти, коментарі. – Київ, 2018. – № 18. – С. 55–69; № 19. – С. 24–35; № 20. – С. 34–43. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/18.pdf>; <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/19.pdf>; <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/20.pdf>. – Назва з екрана.

References

1. Tymchuk, L. I. (2016). Tsyfrovi naratyvy v navchanni maibutnikh mahistriv osvity: istoriia, realii, perspektyvy rozvytku [Digital narativi in the studies of future magfstriv education: history, realities, prospects of development]. Kyiv: SAMMIT–KNYHA. 390 p. [in Ukrainian].

2. Horovyi, V., Onyshchenko, O., Polovynchak, Yu. et al. (2017). Formuvannya stratehichnoho naratyvu informatsiinoho zabezpechennia reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii u zahalnoukrainskyi kontekst [Formation of a strategic narrative of snformation support for the reintegration of temporarily occupied territories into the Ukrainian context]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Chepelieva, N. V., Smulson, M. L., Shylovska, O. M. et al. (2001). Naratyvni psykhotekhnolohii [Narrative Psychotechnologies]. N. V. Chepelieva [Ed]. Kyiv: Hlavnyk, 144 p. [in Ukrainian].

4. Naratyv [Narrative]. *wikipedia.org*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].

5. Diakovska, H. O. (2011). Naratyv iak forma buttia sotsialnoi pamiaty: [Narratives as a form of social memory]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Dnipropetrovsk : Dnipropetr. nats. un-t im. O. Honchara [in Ukrainian].

6. Nemchynov, I. (2010). Opovidalna identychnist. Dzherela rosiiskoho velykoho istorychnoho naratyvu [The narrative identity. Sources of russian great historical narrative]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

7. Pocheptsov, H. (2014). Vid Facebook'u i hlamuru do Wikileaks: media-komunikatsii [From Facebook and glamor to Wikileaks: media communications]. Kyiv: Spadshchyna [in Ukrainian].

8. Kondryko, A. A. (2014). Informatysiina systema sotsiokodiv u suchasnomu naratyvnomu madiadyskursi. [Information system of social codes in modern narrative mass discourse]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Dnipropetrovsk: Dnipropetr. nats. un-t im. O. Honchara [in Ukrainian].
9. Sharma, R. (2018). Peredovi krainy. V ochikuvanni novoho «ekonomichnoho dyva» [Breakout nations. In pursuit of the next economic miracles]. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
10. Andrushkiv, B. M., Bendasiuk, O. O., Benderska, I. I. et al. (2013). Naratyvy z problem formuvannia instytutysiinykh zasad Ekonomichnoi Konstytutsii Ukrainy [Narratives on the problems of formation of the institutional foundations of the Economic Constitution of Ukraine]. B. M. Andrushkiv [Ed]. Ternopil: Terno-hraf, 551 p. [in Ukrainian].
11. Guriev, S. (2006). Mify Ekonomiki, Zabluzhdeniia i stereotypy, kotoryie rasprostraniiaut SMI i politiki [Myths of the economy: misconceptions and stereotypes that are spread by the media and politicians]. Moscow: Alpina Biznes Buks [in Russian].
12. Taleb, N. N. (2017). Chorni lebid. Pro (ne) imovirne u realnomu zhytti [The black swan. The impact of the highly improbable]. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
13. Kornieiev, V. M. (2016). Aktualnyi stan i perspektyvy rozvytku naukovykh doslidzhen sotsialnykh komunikatsii v Ukraini [Current state and prospects of development of scientific researches of social communications in Ukraine]. Kyiv: Palyvoda A.V. [in Ukrainian].
14. Shennon, K. (1963). Raboty po teorii informatsii i kibernetike [The works on the information theory and cybernetics]. Moscow: Izd-vo inostr. l-ry [in Russian].
15. Jakobson, R. (1975). Lingvistika i poetika [Linguistics and poetics]. *Structuralism: «for» and «against»*. Moscow: Progress [in Russian].
16. Lotman, Ju. M. (2000). Vnutri mysliazhhih mirov [Inside minded worlds]. *The Semiosphere*. St. Petersburg: Iskusstvo [in Russian].
17. Pocheptsov, G. G. (2001). Teoriia komunikatsii [The theory of communication]. Moscow: Refl-buk, Kyiv: Vakler [in Russian].
18. Kulytskyi, S. P. (2002). Osnovy orhanizatsii informatsiinoi diialnosti u sferi upravlinnia. [Fundamentals of information management in the field of management]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
19. Liubina, L. A. (2018). Teoretyko-metodolohichniy analiz problemy doslidzhen zhyttievoi kryzy osobystosti [Theoretical and methodological analysis of the problem of research of the life crisis of personality]. *Personality*

in Crisis: Social and Psychological Dimension. Chernivtsi: Tekhnodruk [in Ukrainian].

20. Piketti, T. (2016). Kapital u XXI stolitti [Capital in the twenty-first century]. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].

21. Mostova, Yu., Rakhmanin, S. (2018). Krovotecha [Bleeding]. *Dzerkalo tyzhnia*. – *The Mirror of the Week*, no. 3, pp. 1–4 [in Ukrainian].

22. Drozd, O. (2018). Strana uezhaet [The country is leaving]. *Korrespondent*. – *Correspondent*, no. 18, pp. 22–26 [in Russian].

O. (2018). Emigratsiia mozgov [Brain emigration]. *Korrespondent*. – *Correspondent*, no. 18, pp. 28–31 [in Russian].

23. Ishod v Polshu [Exit to Poland]. (2018). *Novoe vremia strany*. – *New Time of the Country*, no. 30, pp. 29–43 [in Russian].

24. Libanova, E. (2018). Nas 42 miliona / Interviu O. Duhnich [We are 42 million]. *Novoe vremia strany*. – *New Time of the Country*, no. 30, pp. 48–51 [in Russian].

25. Kulytskyi, S. (2018). Novyi ekonomichnyi kurs Ukrainy: prohrama dii, deklaratsiia namiriv chy peredvyborna ahitatsiia Yu. Tymoshenko [New economic course of Ukraine: action plan, declaration of intentions or election campaign Y. Tymoshenko]. *Ukraina: podii, fakty, komentari* – *Ukraine: Events, Facts, Comments*, issue 18, pp. 55–69; issue 19, pp. 24–35; issue 20, pp. 34–43. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/18.pdf>; <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/19.pdf>; <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/20.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.11.2018.

Serhii Kulytskyi,

Cand. Sci. (Economics), Senior Researcher, Assistant Professor,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Theoretical and Methodical Aspects of the Library Socio-Communicative Research of Economic Narratives of a Transformational Society

The paper substantiates the feasibility of socio-communicative study of the economic narratives of transformational society based on resources of a scientific library. It is the analysis of the various sources of information that the library has at its disposal that makes it possible to explore the content of such narratives. The theoretical and methodological aspects of such research are considered using various communication models as a tool for analysis of economic narratives. The experience of socio-communicative study of narratives is presented on the example of specific publications in the media devoted to the problems of migration. The practice of using economic narratives

by some political organizations as a means to influence voters in presidential and parliamentary elections has been analyzed.

Keywords: economic narrative, information, communication models, narrative, social communications, social and communicative research, transformational society.

Леонід Чуприна,

канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ПІДВИЩЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ЗНАЧУЩОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОБМІНІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

Розглядається роль бібліотек у підвищенні соціальної значущості інформаційних обмінів у соціальних медіа (на досвіді аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського). Аналізується доробок науковців НБУВ з цього питання. Наголошується, що взаємодія бібліотек і соціальних медіа, яка веде до підвищення рівня соціальної значущості інформаційних обмінів, відбувається за такими основними напрямками, як представлення бібліотеки в соціальних медіа й інтеграція її сервісів, обмін науковою інформацією, участь у політичній комунікації та в процесах формування громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: взаємодія бібліотек і соціальних медіа, інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, НБУВ.

Актуальність теми зумовлена як зростанням соціальної значущості інформаційних обмінів у соціальних медіа, так і уточненням бібліотеками своїх функцій та форм їх реалізації з огляду на сучасні інформаційні процеси. Цілком очевидно, на функціонування конкретної бібліотеки та її роль у суспільних процесах насамперед впливають і впливатимуть надалі обрані нею шляхи адаптування до цифрової реальності, тобто її стратегія розвитку. Аналіз світових тенденцій та досвіду провідних вітчизняних бібліотечних установ дає підстави виокремити серед найпрогресивніших два напрями розвитку бібліотек: а) як інформаційних центрів та б) як культурного простору для об'єднання зусиль держави і суб'єктів громадянського суспільства, як центру місцевої громади.

Бібліотека – традиційно точка перетину, концентрації і опрацювання інформаційних потоків. Логічно організувати аналіз, синтез інформації, прогнозування, моделювання, інформаційне виробництво на базі бібліотеки, з орієнтуванням на розвиток онлайн сервісів.

Водночас на виконання соціальної, виховної, інформаційної, культурної функцій бібліотека має розвиватись як центр громади, культурний

простір, комфортний для роботи і дозвілля користувача, місце інформаційної взаємодії держави і суб'єктів громадянського суспільства.

Обидва напрями розвитку обумовлені інформаційними потребами користувача і об'єктивно створюють умови для зростання ролі бібліотек у підвищенні соціальної значущості інформаційних обмінів, і в соціальних медіа зокрема. Мета статті – узагальнити напрацювання науковців Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) з цього питання й відповідно окреслити основні напрями діяльності аналітичних підрозділів бібліотеки.

Колективом авторів НБУВ видано низку монографій, що охоплюють значний спектр питання взаємодії бібліотек і соціальних медіа. Так, досліджуючи соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства [1], автори розглядають соціальні інформаційні мережі, їх зміст, особливості розвитку в системі соціальних комунікацій сучасності. Аналізуються тенденції їх активізації в сучасній соціальній інформаційній системі, у розбудові вітчизняного комунікативного простору, соціальне й науково-освітнє значення.

В іншій монографії [2] авторський колектив вивчає соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства, зміцнення внутрішньосупільних зв'язків на новій технологічній основі. Акцентовано увагу на співвідношенні системи горизонтальних і вертикальних інформаційних обмінів під час розвитку процесів суспільної самоорганізації, удосконалення якості інформаційного забезпечення діяльності управлінських структур.

Одна з колективних монографій [3] науковців Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського присвячена розгляду основних тенденцій еволюції вітчизняного інформаційного середовища, пов'язаних, зокрема, з удосконаленням процесу дієвого використання в інформаційних обмінах медіа-ресурсів, продукції сучасних соціальних мереж, наукової періодики, архівної та книжкової спадщини, інтегрованості до цього середовища сучасних бібліотек.

Розглядаючи в монографії [4] проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж, автори аналізують значення соціальних мереж у суспільному розвитку, зростання у зв'язку з цим необхідності вироблення відповідних технологій і організаційних заходів суспільства і держави для протистояння негативним інформаційним впливам, що здійснюються через інноваційні канали інформаційних обмінів. Значна увага взаємодії бібліотеки і соціальних мереж приділена в монографічних дослідженнях співробітників аналітичних підрозділів НБУВ

[5,6,7,8] та в публікаціях у наукових збірниках [9,10,11]. Водночас роль бібліотечних установ у підвищенні соціальної значущості інформаційних обмінів у соціальних медіа науковцями окремо не досліджувалась, що актуалізує розгляд цієї теми у пропонованій статті.

Бібліотеки, які здавна відіграють важливу роль у соціалізації особистості, з розвитком соціальних медіа отримали додатковий канал комунікації, який донедавна науковці називали альтернативним каналом соціалізації. На нашу думку, з огляду на його усталеність у житті суспільства та дедалі глибші процеси віртуалізації, нині мало підстав вважати його альтернативним. Водночас цей канал відкрив додаткові можливості перед бібліотекою для передачі знань між поколіннями людей, прошарками населення, групами, спільнотами користувачів, для підвищення соціальної значущості інформаційних обмінів у соціальних медіа.

Особливістю соціальних медіа як каналу соціалізації є унікальні можливості для консолідації різних груп суб'єктів на основі спільності їхніх інтересів, при цьому в результаті комунікативної взаємодії виникає масштабний синергетичний ефект. Соціальні мережі сприяють структурізації комунікативного простору, створенню віртуальних співтовариств, які часто на практиці перетворюються на громадські об'єднання. А громадським інституціям надають можливість поширювати свої ідеї, залучати до своїх лав нових членів та координувати їхні дії. Спостерігається взаємопроникнення повсякденної соціальної реальності і віртуальної. Як зазначає Г. Кардозо (G. Cardoso), «...ми бачимо нове поняття простору, де фізичне і віртуальне впливає одне на одне, закладаючи підґрунтя для виникнення нових форм соціалізації, нових форм життя і нових форм соціальної організації» [12].

Соціальні мережі дедалі більше стають певною мірою інформаційним відбитком громадянської активності, оскільки саме цей канал комунікації використовується для поширення ідей, об'єднання однодумців у спільноти (як віртуальні, так і реальні), організації заходів, координації зусиль [13].

Зростанню ролі бібліотек в інформаційних обмінах у соцмедіа сприяє насамперед стрімке **збільшення кількості користувачів мереж** та охоплення мережами практично всіх сфер суспільного життя. Так, кількість користувачів соціальних медіа у світі сягнула позначки в 3 млрд. В Україні налічують майже 26 млн активних користувачів Інтернету (станом на травень 2018 р. – 64,9% населення), з них – 12 млн користувачів соціальних мереж.

У рейтингу популярних 25 сайтів України соціальна мережа Facebook посідає третє місце (див. рисунок).

	Сайт	Охоплення за червень 2018, (%) (дані Kantar TNS CMeter)	Охоплення за липень 2018, (%) (дані Kantar TNS CMeter)
1	google.com	95,48	95,95
2	youtube.com	79,54	80,60
3	facebook.com	68,06	68,04

Рис. Рейтинг популярних сайтів за липень 2018 [14]

Взаємодія бібліотек і соціальних медіа (СМ), яка веде до підвищення рівня соціальної значущості інформаційних обмінів, відбувається за кількома основними напрямками.

Один з них пов'язаний зі **взаємною інтеграцією їхніх сервісів**, що дає, зокрема бібліотеці, ряд переваг. Насамперед – можливість заявити про себе величезній аудиторії, спілкуватися безпосередньо з колегами і читачами, миттєво повідомляти бібліотечні новини.

Як зазначає О. Мар'їна, вітчизняні бібліотеки почали використовувати соціальні сервіси як канали неформальної комунікації та способи мотивації розвитку професійної сфери, що реалізуються у різних формах (від спілкування з колегами до курсів підвищення фахової кваліфікації); як засоби залучення ширшої аудиторії користувачів мережі (інформування про бібліотечні події, навчання або навіть інформаційне обслуговування); як інструменти бібліотечного маркетингу, що сприяють поширенню бібліотечних новин, стимулюють просування бібліотечних продуктів, послуг та сервісів, анонують маркетингові заходи, проекти та програми; слугують засобами реклами та PR-технологій для книгозбірень; як «креативне» доповнення основних веб-сайтів бібліотек, що існує паралельно, а подекуди як альтернатива створенню останніх завдяки доступності. Соціальні сервіси розширюють професійні контакти, заохочують пошук нового стилю й пріоритетів, ідей співробітництва та їх реалізації у бібліотечній галузі, формують позитивний імідж книгозбірень, допомагають зміцнити довіру до них у користувачів та інших учасників інформаційного суспільства, стимулюють останніх стати партнерами у розвитку бібліотек [15].

Інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ (СІАЗ, НЮБ, ФПУ) представлені в мережі сайтом Центру досліджень соціальних комунікацій (<http://nbuviar.gov.ua/>) та сторінками у Facebook, на яких висвітлюється діяльність підрозділів, анонсуються події, аналізуються суспільні процеси та тенденції розвитку соціальних комунікацій.

Так, сторінка Національної юридичної бібліотеки (НЮБ; <https://www.facebook.com/nllofua>) НБУВ у соціальній мережі Facebook повідомляє про звіти й результати роботи; рекомендує монографічну літературу, наукові публікації, наукові праці тощо; інформує про конференції. Такі дописи супроводжуються гіперпосиланнями на офіційний сайт інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ «Центр досліджень соціальних комунікацій» (<http://nbuviar.gov.ua>). Крім того, сторінка НЮБ у соціальній мережі поширює матеріали ЗМІ, що висвітлюють правову, політичну, суспільну, економічну інформацію, формує інтегрований електронний ресурс, виступаючи як агрегатор якісної та актуальної інформації.

Також на сторінках аналітичних підрозділів у Facebook розміщуються посилання на повні тексти таких видань, як інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», бюлетень матеріалів, підготовлених на базі аналізу оперативної інформації електронних видань, «Резонанс», інформаційно-аналітичний бюлетень «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», реферативний бюлетень «Шляхи розвитку української науки», інформаційно-аналітичний бюлетень «Громадська думка про правотворення» тощо.

В. Струнгар, яка досліджувала питання представлення бібліотек у соціальних медіа, узагальнюючи дослідження сторінок вітчизняних і зарубіжних бібліотек у соціальній мережі, виокремлює такі види публікацій: висвітлення подій, заходів, новин, діяльності підрозділів бібліотеки; інформування щодо розкриття фондів, конкурсів, вікторин, квестів, реклами партнерів через сторінки соціальних медіа; просування послуг; висвітлення дописів щодо співпраці з бібліотеками, університетами й центрами; повідомлення щодо графіка роботи бібліотеки, питань працевлаштування; поширення та популяризація матеріалів ЗМІ про бібліотеку й бібліотечну тематику тощо. У реалізації описаних завдань інтерактивних бібліотечних сторінок широко використовуються інструменти соціальних медіа: завантаження мультимедіа (світлин, відео та аудіо), опитування, уподобання, репости, коментарі, емотикони, хештеги [16].

Водночас фахівці СІАЗ наголошують на необхідності розроблення й упровадження стандартів, які б визначали основні принципи та правила

створення, оформлення, наповнення мережевих сторінок бібліотек, регламентували робочий час працівників, відповідальних за їх адміністрування, дали б можливість значно підвищити якість вказаних ресурсів, а також забезпечити наступність їх функціонування.

На думку Н. Тарасенко, запровадження єдиних стандартів для зазначених показників присутності бібліотек у соціальних мережах має відбутися на основі рекомендацій практикуючих у цій сфері фахівців. «Доцільним у цій ситуації виглядає також вивчення загальних рекомендацій і позабібліотечного досвіду діяльності щодо забезпечення ефективного функціонування мережевих сторінок установ та організацій. Ефективним інструментом дослідження сучасної практики присутності бібліотек у соціальних мережах видається інтернет-анкетування, за допомогою якого можна проаналізувати діяльність українських бібліотек у середовищі соціальних мереж на предмет наявності регламентуючих документів, рівня обізнаності адміністраторів бібліотечних сторінок у технологічних процесах з підтримки мережевого представництва, виявити існуючі проблеми, отримати конструктивні пропозиції. Узагальнення й аналіз отриманої шляхом анкетування інформації може стати основою для вироблення пропозицій, методичних рекомендацій, типових документів, які б визначали оптимальний алгоритм дій зі створення й підтримки мережевих сторінок бібліотек і окреслювали орієнтовну модель бібліотечного представництва в соціальних мережах, яка може бути побудована в результаті його реалізації» [17].

Важливе значення для соціалізації користувачів і бібліотек, і соцмедіа має **обмін науковою інформацією**. Дослідження контенту популярних наукових сторінок у Facebook показало, що їх здебільшого можна об'єднати в такі групи:

– представництво наукового часопису, телевізійної чи радіопрограми: Popular Science, Science Channel, Science Daily, Science Friday, Science News Magazin, Science Careers.

– представництво урядових чи громадських дослідницьких організацій, об'єднань: California Science Center, International Association for Political Science Students, National Science Foundation (NSF).

– сторінки–інформатори з усіх галузей науки, своєрідні розсилки відомостей про нові винаходи, анонси подій: A Moment of Science, Science & Technology, Science and Technology, Science/Technology, «Новости науки», «Моя наука» та ін.

При цьому бібліотека не лише надає доступ до своїх сервісів користувачам мереж, а й сама активно використовує наукову інформацію соцмедіа

для створення власних інформаційних продуктів. Так, CIA3 готує реферативний бюлетень «Шляхи розвитку української науки» (http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=25&Itemid=186), у якому на базі різноманітних джерел інформації, зокрема і соцмедіа, висвітлює питання підвищення ефективності наукової діяльності, проблеми реформування української науки, подає інформацію про здобутки вітчизняної науки та досвід розвитку наукових досліджень за рубежом. Текст виставляється на сторінці CIA3 у Facebook, а також на порталі НАНУ, сайті Центру досліджень соціальних комунікацій.

Користувачі соціальної мережі Facebook мають доступ до наукового доробку останніх років співробітників інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ (34 монографії, 14 випусків збірника «Наукові праці НБУВ», матеріали наукових конференцій та інші результати науково-дослідної діяльності).

Особливої уваги науковців заслуговує роль взаємодії бібліотек і соцмедіа в **політичній комунікації** та її вплив на **процеси формування громадянського суспільства** в Україні.

Характерною властивістю бібліотек є їхня здатність передавати інформацію політико-правового характеру від покоління до покоління і від спільноти до спільноти. У процесі своєї діяльності, зазначає Т. Гранчак, бібліотеки беруть участь у здійсненні таких функцій політичної комунікації, як:

- поширення ідейно-політичних цінностей, знань про політику, політичне інформування;
- формування громадської (політичної) думки;
- поширення політичної культури, її розвиток в індивідів;
- політико-культурний обмін;
- підготовка громадськості до участі в політиці.

«Даючи змогу своїм користувачам долучатися до акумульованих у бібліотечних фондах наукових знань щодо вироблених у процесі розвитку даного соціуму політичних традицій, цінностей, ідей, беручи участь у роз'ясненні громадянам політики і дій державної влади, надаючи доступ до інформації політико-правового характеру – Конституції, законів, указів тощо, які задають і обумовлюють спрямованість і межі компетенції органів державної влади та конструювання поведінки індивідів, бібліотека сприяє як задоволенню потреб громадян у розумінні своєї належності до певної держави та визначенні прийнятних для них способів участі у відстоюванні державних інтересів, так і їхньому розумінню власних можливостей при реалізації особистих прагнень у системі держави» [7].

Ураховуючи, що політична комунікація є одним із засобів трансляції політичної свідомості в межах певної політичної культури суспільства, підкреслює Т. Гранчак, бібліотеки, зберігаючи суспільно-політичні надбання, забезпечують спадковість і наступність політичної свідомості. Ініціюючи в соціальних медіа дискусії на актуальні політико-правові проблеми, бібліотеки створюють умови для участі в їх обговоренні користувачів, які таким чином отримують можливість висловити власну думку, здійснити суспільну апробацію своїх позицій і набути або вдосконалити навички політичного спілкування й участі в суспільно-політичних процесах. Робота бібліотек у напрямі підвищення рівня суспільно-політичних знань і політико-правової культури суспільства стає складовою їхніх освітньої та культурної функцій [7].

При цьому, як наголошує В. Горовий, за допомогою бібліотек можуть бути забезпечені необхідні пропорції «між змістовим наповненням комунікацій новою інформацією, що узагальнює нові явища дійсності, та інформацією, продукованою попередніми поколіннями, що може бути дороговказом, орієнтиром користувачам під час оперування новими ресурсами» [18, с. 285].

Додатковою перевагою бібліотек у сприянні процесам демократизації є те, що, маючи доступ до широких масивів інформації, вони здатні надавати довідково-консультативні послуги і сприяти в такий спосіб підвищенню інформаційної та політико-правової культури, з одного боку, громадян, а з іншого – представників органів державної влади. При цьому, залишаючись затребуваними суспільними центрами, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований діалог між громадськістю й органами державного управління, що є необхідною умовою функціонування демократії.

Що стосується процесу взаємодії бібліотек з громадськістю у сфері політико-правових інформаційних обмінів, то пріоритетним для бібліотечних структур є: інформування громадськості стосовно політики влади; поширення інформації юридичного характеру; участь у процесі політичної соціалізації особистості, виховання національної самосвідомості та почуття патріотизму. У таких умовах перед бібліотеками постає завдання сприяти освіті та просвіті мас, донесенню до громадськості максимально об'єктивної інформації стосовно процесів, що відбуваються в державі та світі, підвищенню рівня політико-правової культури суспільства [19].

При цьому зростає роль соцмедіа як каналу взаємодії, комунікації і соціалізації. Бібліотечні спільноти є одним з прикладів представлення

в соціальних мережах груп (громад), що створені на основі корпоративних інтересів і зв'язків. Для них характерна просвітницька функція в мережі, яка реалізується на принципах розширення можливостей вільного доступу до інформації, сприяє забезпеченню свободи читання, інтелектуальної свободи і вільного висловлення й руху ідей та інформації. У таких спільнотах не лише йде обговорення суто фахових тем, висловлення пропозицій та ініціатив, спрямованих на розвиток бібліотечної справи, корпоративних зв'язків, а й формується певна громадянська позиція з суспільно резонансних проблем, від наукових до політичних. З ініціативи членів бібліотечних спільнот у соціальних мережах проводяться акції, флешмоби патріотичного характеру з популяризації української історії, мови, традицій, кінофільмів, живопису, музики тощо.

Активна робота інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ з розміщення соціально значущої інформації у соцмедіа, ініціювання обговорень у них актуальних суспільних проблем, надання онлайн доступу до наукових, інформаційно-аналітичних видань та матеріалів власного виробництва сприяє підвищенню соціальної значущості інформаційних обмінів у соцмедіа.

Водночас, якщо трансформація НБУВ в сучасний інформаційний центр, хоча й значно повільніше, ніж нам хотілося, але впевнено йде, то процеси створення в бібліотеці центру громади, академічної спільноти, центру взаємодії органів державної влади і громадянського суспільства лише започатковуються. Серед причин, що гальмують їх, – не лише постійне недофінансування НБУВ, а й брак розуміння цього напрямку розвитку як стратегічного, неготовність йти на експерименти, недостатність ініціативи в налагодженні відносин з органами державної влади та громадськими організаціями. Зокрема, не повною мірою використовується і такий канал комунікації, як соціальні мережі. Не можна назвати ефективною практику роботи в соцмережах на сторінках НБУВ, та й аналітичних підрозділів, доки їм бракує інтерактивності, онлайн сервісів, оперативного зв'язку з користувачами.

Отже, серед напрямів роботи, що можуть посилити взаємодію бібліотек і соцмедіа, підвищити соціальну значущість інформаційних обмінів у СМ, виокремимо такі:

- подальша інтеграція бібліотечних сервісів з соцмедіа;
- виробництво та надання релевантної інформації користувачам (тематичної, структурованої);
- розвиток онлайн сервісів (насамперед замовлення та отримання інформації через мережу);

- удосконалення практики використання інформації соціальних медіа для підготовки інформаційних продуктів бібліотек;
- активніше пропонування інформаційних послуг, пошук свого користувача – індивідуального, корпоративного;
- подальший розвиток інтерактивності бібліотечних сервісів;
- використання можливостей соціальних мереж для розширення контактів із громадськими організаціями, органами державної влади та самоврядування, для формування комфортного культурного простору в бібліотеці.

Список використаних джерел

1. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.
2. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 260 с.
3. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 246 с.
4. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : [монографія] / [В. Попик (кер. проекту), В. Горовий, О. Онищенко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 202 с.
5. *Чуприна Л.* Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / Л. Чуприна ; наук. ред. В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 208 с.
6. *Бондаренко В.* Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : [монографія] / Вікторія Бондаренко ; наук. ред. Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 276 с.
7. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 481 с.
8. *Горовий В. М.* Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 332 с.

9. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол.: В. Попик (голова), Г. Боряк, В. Горовий [та ін.] ; відп. ред. В. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2016. – Вип. 43: Бібліотека в структурі сучасних інформаційних комунікацій. – 359 с.

10. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол.: В. Попик (голова), Г. Боряк, В. Горовий [та ін.] ; відп. ред. Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 46: Наукова бібліотека в соціокомунікативних процесах сучасності: завдання, напрями, продукти, технології. – с. 380.

11. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол.: В. Попик (голова), Г. Боряк, В. Горовий [та ін.] ; відп. ред. О. Василенко, Н. Іванова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 48: Бібліотечні стандарти і розвиток інформаційної діяльності. – 856 с.

12. *Cardoso G., Paquete de Oliveira Manuel J.* Para uma Sociologia do Ciberspaco: comunidades virtuais em portuguks. – Oeiras, Portugal : Celta Edito.ra, 1998.

13. *Чуприна Л.* Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив / Л. Чуприна // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 54–68.

14. Рейтинг популярних сайтів за липень 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kozakorium.com/nauropulyarnishi-sayty-v-ukraїni-reytnyh-za-lypen-2018-roku/>. – Назва з екрана.

15. *Мар'їна О.* Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / О. Мар'їна // *Вісн. Книжк. палати.* – Київ, 2012. – № 8.

16. *Струнгар В.* Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовий аналіз [Електронний ресурс] / В. Струнгар. – Режим доступу: <https://bit.ly/2umOk0o>. – Назва з екрана.

17. *Тарасенко Н.* Сучасні аспекти управління діяльністю бібліотек у середовищі соціальних мереж: теоретичне осмислення та узагальнення практичного досвіду [Електронний ресурс] / Н. Тарасенко. – Режим доступу: <https://bit.ly/2LfrNZW>. – Назва з екрана.

18. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.

19. *Гранчак Т.* Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія /

Тетяна Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 184 с.

References

1. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et. al. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as a factor in the development of civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et. al. (2014). Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vldy ta hromadianskoho suspilstva [Social networks as the tool of mutual influence of the power and civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Dubrovina, L. A. et al. (2012). Rozvytok resursnoi bazy vitchyznianoho informatsiinoho seredovyshcha [The development of the resource base of the national information environment]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Popyk, V., Horovyi, V., Onyshchenko, O. et. al. (2015). Problemy suspilnoi bezpeky v protsesi rozvytku sotsialnykh merezh [Problems of public safety in the development of social networks]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Chupryna, L. A. (2014). Operatyvna internet-informatsiia v informat-siino-analitychnii diialnosti bibliotek Ukrainy [Operating online information in the information-analytical Libraries Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Bondarenko, V. (2016). Bibliotechne internet-obsluhovuvannia: stan ta perspektyvy [Library Internet service: state and prospects]. Kiev [in Ukrainian].

7. Hranchak, T. (2012) Biblioteka i politychna komunikatsiia : monohrafiia [Library and political communication]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Horovyi, V. (2015). Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh hlobalizatsii [The national information processes in the context of globalization]. O. S. Onyshchenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

9. Horovyi, V. (Eds.). (2016). Biblioteka v strukturii suchasnykh informat-siinykh komunikatsii [Library in the structure of modern information communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 43. Kyiv [in Ukrainian].

10. Hranchak, T. (Eds.). (2017). Naukova biblioteka v sotsiokomunikatyvnykh protsesakh suchasnosti: zavdannia, napriamy, produkty, tekhnolohii [Scientific library in socio-communicative processes of the present: tasks, directions, products, technologies]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky*

Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 46. Kyiv [in Ukrainian].

11. Vasylenko, O., Ivanova N. (Eds.). (2017). *Bibliotechni standarty i rozvytok informatsiinoi diialnosti* [Library standards and information development]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48. Kyiv [in Ukrainian].

12. Cardoso, G., Paquete de Oliveira Manuel J. (1998). *Para uma Sociologia do Ciberspaco: comunidades virtuais em portugugs* [For a Sociology of Cyberspace: virtual communities in Portuguese]. – Oeiras, Portugal: Celta Editio.ra, 1998 [in Portuguese].

13. Chupryna, L. (2015). *Sotsialni merezhi iak instrument realizatsii hromadskykh initsiatyv* [Social networks as a tool for implementing community initiatives]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41, pp. 54–68. Kyiv [in Ukrainian].

14. Reitynh populiamykh saitiv za lypen 2018 [The rating of popular sites for July 2018]. (2018). Retrieved from <http://www.kozakorium.com/naypopulyarnishi-sayty-v-ukrayini-reitynh-za-lypen-2018-roku/> [in Ukrainian].

15. Marina, O. (2012). *Biblioteky ta sotsialni media: tekhnolohiia vzaiemodii* [Libraries and social networks: technology of interaction]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber*, issue, 8, pp. 19–21 [in Ukrainian].

16. Strunhar, V. (2017). *Predstavlennia biblioteky v interaktyvnomu media-seredovyshchi: zmistovyi analiz* [Representation of Library in Interactive to the Media Environment: Substantial Analysis]. Retrieved from <https://bit.ly/2umOk0> [in Ukrainian].

17. Tarasenko, N. (2017). *Suchasni aspekty upravlinnia diialnistiu bibliotek u seredovyshchi sotsialnykh merezh: teoretychne osmyslennia ta uzahalennia praktychnoho dosvidu* [Modern Aspects of Managing Libraries' Activity in Social Networking Environment: Theoretical Understanding and Generalization of Practical Experience]. Retrieved from <https://bit.ly/2LfrNZW> [in Ukrainian].

18. Horovyi, V. (2010). *Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs* [Social information communications, their content and resource]. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

19. Hrachak, T. (2014). *Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiinyi aspekt* [Library in the information support of the management of social processes: the political and communication aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018.

Leonid Chupryna,

Cand. Sci. (Social Communications), Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

The Role of Libraries in Increasing the Social Significance of Information Exchanges in Social Media

The role of libraries in increasing the social significance of information exchanges in social media (based on the experience of the analytical units of V.I.Vernadsky National Library of Ukraine) is considered. The researches of the library scientists on this issue are analyzed. It is noted that the interaction of libraries and social media, which leads to an increase of social significance of information exchanges, takes place in such key areas as the presentation of libraries in social media and integration of its services, exchange of scientific information, participation in political communication and the processes of civil society formation in Ukraine.

Among the areas which are key ones for enhancing interaction between libraries and social media, increasing the social significance of information exchanges in the SM, the following could be mentioned: further integration of library services in social media; production and provision of relevant information to users (thematic, structured); development of online services (first of all, ordering and receiving information through the network); improving the practice of using social media information for preparation of libraries information products; more active offering of information services, search of its user – individual, corporate; further development of interactive library services; using of opportunities of social networks for the expansion of contacts with public organizations, state authorities and self-government; creation a comfortable cultural space in the library.

Keywords: interaction of libraries and social media, informational and analytical activity of libraries, V. I.Vernadsky National Library of Ukraine.

Наталія Захарова,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ФАКТОР ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ПРАВОВИХ ЗНАНЬ

У статті розкрито аспекти діяльності Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НЮБ НБУВ) у сфері забезпечення користувачів необхідною інформацією, представлено ресурси власної генерації для формування інформаційних запитів та правової культури в суспільстві.

Наведено приклади діяльності НЮБ та інших підрозділів НБУВ щодо вирішення завдання популяризації правових знань, проаналізовано результати науково-дослідної роботи з підвищення ефективності використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у цьому процесі. Обґрунтовано висновок про те, що формування правової культури неможливе без активного правового інформування.

Ключові слова: правові знання, правова культура, інформаційне суспільство, інформаційне забезпечення, онлайніві інформаційні ресурси.

Розвиток суспільства, заснованого на знаннях, та розширення можливостей доступу до інформації диктують нові вимоги до бібліотечно-інформаційної діяльності. Передусім це стосується спеціалізованих бібліотек, які посідають провідні позиції у вирішенні глобального завдання побудови інформаційного суспільства, змінюючи цільові настанови і методологію інформаційно-бібліотечної діяльності.

Наукове осмислення цього процесу відбувається в площині розвитку соціальних інформаційних комунікацій. Результати таких досліджень ми спостерігаємо, зокрема в працях науковців НБУВ. Так, В. Горовий у монографії розглядає соціальні інформаційні комунікації, їх зміст та особливості, перспективи розвитку цієї соціальної інформаційної системи [4]. У монографії Т. Гранчак висвітлено участь бібліотек та їхніх інформаційно-аналітичних підрозділів у забезпеченні інформаційного супроводу процесів управління суспільним розвитком, проаналізовано досвід функціонування бібліотечних структур у системі політико-комуні-

каційних взаємодій у різних соціально-економічних і суспільно-політичних умовах [5]. В. Бондаренко дослідила зміст, специфіку та основні сучасні тенденції розвитку бібліотечного інтернет-обслуговування як перспективної форми комунікаційної взаємодії бібліотеки з користувачем [1]. У монографії Л. Чуприни комплексно досліджено й узагальнено досвід використання оперативної інтернет-інформації в роботі інформаційно-аналітичних структур бібліотек, її роль у вдосконаленні інформаційного забезпечення користувачів [15]. Зацікавлює робота В. Медведєвої, в якій проаналізовано зміни в інформаційній сфері за останні десятиріччя, а саме в період значного посилення глобальних впливів, а також фактори, пов'язані з розвитком української державності, зростаючим значенням інформатизації суспільства, що обумовило розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в сучасній бібліотеці [8].

Визначена проблема була об'єктом дослідження й багатьох інших науковців. Зокрема, значенню діяльності бібліотек у формуванні правової культури присвятив свою статтю О. Натаров [9]. У різних аспектах досліджує цю тематику О. Пестрецова. Зокрема, вона робить детальний аналіз напрямів, форм і принципів роботи із забезпечення бібліотеками доступу до правової інформації [11]. Науковець також висвітлює досвід вітчизняних бібліотек щодо бібліотечно-інформаційного обслуговування правовими ресурсами [12]. Інший матеріал присвячений діяльності інформаційних центрів правового спрямування, зокрема юридичних бібліотек та інформаційно-аналітичних центрів [13].

Організація доступу до інформаційних ресурсів передбачає можливість не тільки їх засвоєння, а й практичне використання. Адже розвиток інформаційних ресурсів та створення обсягів інформації, інформатизація взагалі й використання інноваційних технологій зумовили якісно новий рівень розвитку інформаційного суспільства. Слід зазначити, що впровадження сучасних технологій дало змогу зменшити дублювання багатьох процесів і прискорити шлях інформаційного забезпечення користувачів.

На жаль, останнім часом в Україні відбулося зниження темпів комп'ютеризації, майже вдвічі зменшився обсяг фінансування проектів інформатизації за рахунок державного бюджету та в 10 разів – Національної програми інформатизації, а також уповільнилися темпи розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка поки що значно відстає від середньосвітового рівня за показниками розвитку та доступності для населення широкосмугових мереж доступу до Інтернету, а також помітно відстає від розвинутих країн світу за ступенем інтегрованості в глобальний веб-простір [7].

За цих умов роль Національної юридичної бібліотеки НБУВ, як центру формування правової та інформаційної культури, дедалі зростає. Вона полягає в створенні інформаційно-правових ресурсів для всебічного задоволення правових запитів як користувачів бібліотеки, так і органів державної влади на основі фонду офіційних та інших правових документів, що формуються з використанням сучасних інформаційних технологій (ІКТ) та на основі результатів наукових досліджень [10].

Тільки протягом останніх 20 років кількість правознавчих видань з усіх, що надійшли до бібліотечного фонду НБУВ, становила 8%. Крім того, активно використовуються як співробітниками, так і читачами документи з Інтернету. Тож відзначимо, що серед актуальних проблем зберігання й розвитку інформаційного виробництва в сучасних умовах набуває дедалі більшої актуальності формування ефективної правової бази [2].

НЮБ забезпечує акумуляцію та ефективне використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, що містять правову інформацію, а також інші ресурси інформації, суміжні за своєю змістовою основою з правовими, які сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивченню громадської думки про ефективність правотворення, суспільні потреби в його удосконаленні, перспективи його розвитку в контексті суспільної еволюції.

Як структурний підрозділ НБУВ Національна юридична бібліотека має швидко реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, відповідати сучасному рівню правознавчої науки та оперативно задовольняти запити користувачів. Саме тому серед основних завдань НЮБ є:

- акумуляція у бібліотечних фондах правової інформації на всіх видах носіїв;
- забезпечення ефективного доступу до документного, наукового, інформаційно-аналітичного ресурсу правової та необхідної в реалізації правових відносин суміжної з нею іншої інформації;
- сприяння вдосконаленню комплектування фондів НБУВ новою правовою інформацією;
- організація представлення інформаційних ресурсів, що відображають національну правову традицію;
- здійснення в інтересах замовників навігаторських функцій по вітчизняних ресурсах правової інформації та відповідних ресурсах інтернет-інформації;
- сприяння реалізації національно-освітніх та науково-популярних програм у сфері правового забезпечення розвитку суспільства [14].

Для вирішення поставлених завдань НЮБ активно впроваджує у свою роботу нові технології та методи бібліотечно-бібліографічної інформаційної діяльності. Важливим інструментом, що дає змогу генерувати і втілювати в життя нові ідеї щодо реорганізації та модернізації цього важливого напрямку, є саме інноваційна діяльність наукового колективу як цього підрозділу, так і всієї бібліотеки. Адже важливим чинником ефективної інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки є насамперед створення умов для цілеспрямованого, теоретично обґрунтованого розвитку інформаційної культури як частини загальної культури особистості [6].

Тематика досліджень науковців Національної юридичної бібліотеки відповідає актуальним потребам сьогодення. У ній знайшли відображення питання функціонування інформаційного простору, інформаційних потоків, обмінів, специфіки інформаційного обігу; правового регулювання та аналізу нормативної бази; проблеми інформаційної безпеки, війни, інформаційних загроз, ризиків тощо.

Загалом науково-дослідна робота, яку веде підрозділ у рамках теми «Шляхи підвищення ефективності функціонування соціальних комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів», спрямована на аналіз ефективності вітчизняної нормативної бази щодо регулювання інформаційного обігу в інформаційному просторі України в умовах інформаційної війни. Саме тому досліджуються проблеми розширення міжнародного діалогу, співробітництва та координації, адаптації міжнародного політико-правового досвіду до українських реалій, розвитку механізмів взаємодії органів державної влади та суб'єктів гуманітарної сфери, інститутів громадянського суспільства щодо протидії інформаційній агресії. Особливої уваги заслуговує вивчення тенденцій розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, можливостей їх використання у здійсненні державної інформаційної політики, практичним результатом якої стала підготовка тематичних інформаційних матеріалів.

Важливою складовою популяризації правових знань є інформаційно-аналітичні видання, доступ до яких надається через веб-сторінку Центру досліджень соціальних комунікацій (<http://nbuviar.gov.ua/>). Серед них, зокрема, випуски інформаційно-аналітичних бюлетенів: «Громадська думка про правотворення», «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти», «Інформаційна ситуація в Україні», «Адаптація переселенців в Україні» та реферативний випуск «Безпека інформаційної сфери».

Колектив НЮБ працює над забезпеченням наповнення каналів комунікації максимально об'єктивною, достовірною, актуальною інформацією.

Наукове осмислення розвитку взаємодії бібліотек з різними категоріями користувачів відбувається у площині оптимальних механізмів підтримання стійких інформаційних обмінів між суб'єктами суспільної діяльності, зокрема через розвиток дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів.

У сучасних умовах бібліотеки мають бути готовими до викликів часу і тих глобальних змін, що відбуваються в інформаційному просторі, ставати не тільки мобільними, а й креативними та інноваційними. Сьогодні необхідні нові підходи до представлення ресурсів в Інтернеті. Важливо зробити зручною роботу читачів з бібліотечними ресурсами. Передусім має бути зручна навігація на сайті, легкий для засвоєння контент, інші практичні та корисні елементи управління. Адже користувачі очікують не лише на комфорт у вигляді традиційного обслуговування, а й на зручний доступ до веб-ресурсів та сервісів поза стінами бібліотечної установи.

Корисним інформаційним ресурсом для юристів є спеціалізовані бази даних:

- Електронний каталог НБУВ;
- Наукова електронна бібліотека;
- Реферативна інформація;
- Автореферати дисертацій;
- Інформаційні ресурси Інтернет;
- Електронні колекції;
- Інформаційно-аналітичні матеріали.

На сайті НБУВ представлено спеціалізовані бібліотеки. Так, у розділі «Юридична література» акумульовано документальні ресурси (книги, документи та інші носії інформації), які містять правову інформацію. Рубрикатор «Юридичні науки» електронного каталогу НБУВ складається з розділів:

- Держава і право. Юридичні науки;
- Право України;
- Право окремих країн.

У кожному з них багато тематичних підрозділів.

Становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства безпосередньо пов'язані з нагальною проблемою підвищення правової культури населення, його соціально-правової активності, адаптації до умов сучасного демократичного правового суспільства.

Одним з основних завдань Національної юридичної бібліотеки НБУВ є не тільки забезпечення органів державної влади важливою актуальною

інформацією, а й популяризація юридичної літератури серед різних верств населення та надання допомоги користувачам у процесі реалізації конституційного права кожного громадянина України на доступ до джерел офіційної правової інформації через використання правової бази даних «Законодавство України», глобальної мережі Інтернет та забезпечення прозорості рішень органів державної влади, а також створення інформаційного орієнтиру у світі права і закону. Адже саме бібліотеки всіма своїми формами і методами роботи мають сприяти розвитку правової культури населення.

У процесі демократизації суспільного життя, розвитку технічної бази засобів масової інформації зростає їх вплив у суспільстві і, відповідно, поглиблюється осмислення змісту масових комунікацій як інструменту в соціокультурній взаємодії в масштабах суспільства [3].

Важливим напрямом соціокомунікаційної діяльності НБУВ є не тільки надання доступу до правової інформації, а й реалізація комплексу заходів з популяризації правових знань. За останні роки бібліотека накопичила значний досвід проведення відповідних науково-інформаційних заходів, зокрема виставкової діяльності зазначеної тематики. У сучасних умовах, коли в країні багато викликів як на державному рівні, так і в життєдіяльності кожного громадянина, важливо активно впроваджувати серед населення правову культуру та юридичну грамотність.

Дієвою формою соціокультурної діяльності були і залишаються як традиційні книжкові виставки, так і електронні. Так, щороку до Дня Конституції України в НБУВ готуються тематичні експозиції: «Держава і влада», «Історія конституційного розвитку України», «Державні символи України», «Політико-правові засади забезпечення національної безпеки» тощо. Окремою виставкою було відзначено 300-річчя від дня прийняття Конституції Пилипа Орлика. З метою популяризації правових знань експонуються спеціалізовані книжкові виставки: «Електронні ресурси: проблеми авторського права», «Право України», «Сімейне право», «Пам'ятки правознавчої думки», «Проблеми формування національної правової системи України».

Актуальною проблемою сьогодення є захист інтелектуальної власності. Тож цій темі присвячено виставки «Правова охорона інтелектуальної власності», «Авторське право та бібліотеки».

Формування правової культури неможливе без активного правового інформування. Популяризація правових знань стала перспективним напрямом діяльності сучасних бібліотек.

Список використаних джерел

1. *Бондаренко В.* Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : [монографія] / В. Бондаренко ; наук. ред. Т. Гранчак ; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 276 с.
2. *Горовий В.* Особливості продукування наукової інформації у вітчизняному науковому виробництві / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 11–25.
3. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип. 23. – С. 7–24.
4. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.
5. *Гранчак Т.* Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / Тетяна Гранчак ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 184 с.
6. *Захарова Н.* Тенденції розвитку інноваційних форм масової комунікації в сучасній бібліотечній діяльності / Н. Захарова // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2015 р., Київ). : у 2 ч. Ч. 1. – Київ, 2015. – С. 43–45.
7. *Ларіна Н.* Інформаційно-комунікаційне забезпечення ефективної діяльності влади : навч.-метод. матеріали / Н. Ларіна, О. Руденко. – Київ : НАДУ, 2013.
8. *Медведева В.* Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек (на прикладі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ) : монографія / В. Медведева ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 180 с.
9. *Натаров О.* Роль наукової бібліотеки в інформаційному забезпеченні розвитку правової культури / О. Натаров // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 147–159.
10. *Онищенко О.* Національні бібліотечно-інформаційні ресурси: базові проблеми формування : матеріали Міжнар. наук. конф. «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» / О. Онищенко // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 14–30.
11. *Пестрецова О.* Роль бібліотек у процесі організації доступу до правової інформації (на прикладі діяльності Національної юридичної

бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Юридичної бібліотеки Бібліотеки Конгресу США) / О. Пестрецова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 160–170.

12. *Пестрецова О.* Бібліотечно-інформаційне обслуговування правовими ресурсами (досвід вітчизняних бібліотек) / О. Пестрецова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 240–259.

13. *Пестрецова О.* Юридичні бібліотеки в глобальному світі: аспекти корпоративної взаємодії / О. Пестрецова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 87–96.

14. Національна юридична бібліотека [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/node/622. – Назва з екрана.

15. *Чуприна Л.* Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / Л. Чуприна ; наук. ред. В. Горовий ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 208 с.

References

1. Bondarenko, V. (2016). *Bibliotechnne internet-obsluhovuvannia: stan ta perspektyvy* [Library internet service: status and prospects]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Horovyi, V. (2014). *Osoblyvosti produkuvannia naukovoï informatsiï u vitchyznianomu naukovomu vyrobnytstvi* [Features of the production of scientific information in the domestic scientific production]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 11–25. Kyiv [in Ukrainian].

3. Horovyi, V. (2009). *Sotsialni informatsiïni komunikatsiï i rozvytok bibliotechnoi diïalnosti* [Social information communications and development of library activity]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 23, pp. 7–24. Kyiv [in Ukrainian].

4. Horovyi, V. (2010). *Sotsialni informatsiïni komunikatsiï, yikh napovnennia i resurs* [Social information communications, their filling and resource]. L. Dubrovina [Ed]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Hranchak, T. (2014). *Biblioteka v informatsiïnomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiïnyi aspekt* [Library in the information support of the management of social processes: the political and communication aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Zakharova, N. (2015). Tendentsii rozvytku innovatsiinykh form masovoi komunikatsii v suchasni bibliotechnii diialnosti [Trends in the development of innovative forms of mass communication in modern library activity]. *Proceedings from The Library. Science. Communication'15: Mizhnarodna naukova konferentsiya (6–8 zhovtnya 2015 r.) – International Scientific Conference (Part 1, pp. 43–45)*. Kyiv [in Ukrainian].

7. Larina, N., Rudenko, O. (2013). Informatsiino-komunikatsiine zabezpechennia efektyvnoi diialnosti vlady [Information and communication support for effective government activity]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Medvedeva, V. (2013). Stanovlennia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u diialnosti informatsiino-analitychnykh sluzhb bibliotek (na prykladi Sluzhby informatsiino-analitychnoho zabezpechennia orhaniv derzhavnoi vlady NBUV) [The formation of information and communication technologies in the activity of information-analytical services of libraries (on the example of the information and analytical support service of the state authorities of NBUV)]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Natarov, O. (2014). Rol naukovoï biblioteky v informatsiinomu zabezpechenni rozvytku pravovoi kultury [The role of the scientific library in the information provision of the development of legal culture]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 147–159. Kyiv [in Ukrainian].

10. Onyshchenko, O. (1999). Natsionalni bibliotechno-informatsiini resursy: bazovi problemy formuvannia [National library and information resources: basic problems of formation]. *Bibliotechnyi visnyk – The Library Herald*, no. 6, pp. 14–30 [in Ukrainian].

11. Pestretsova, O. (2014). Rol bibliotek u protsesi orhanizatsii dostupu do pravovoi informatsii (na prykladi diialnosti Natsionalnoi yurydychnoi biblioteky Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho ta Yurydychnoi biblioteky Biblioteky Konhresu SSHA) [The role of libraries in the process of organizing access to legal information (on the example of the activities of the National Law Library of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine and the Library of Law Library of Congress USA)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 160–170. Kyiv [in Ukrainian].

12. Pestretsova, O. (2017). Bibliotechno-informatsiine obsluhovuvannia pravovymi resursamy (dosvid vitchyznianykh bibliotek) [Library and information services by legal resources (experience of domestic libraries)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions*

of *V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 240–259. Kyiv [in Ukrainian].

13. Pestretsova, O. (2016). Yurydychni biblioteky v hlobalnomu sviti: aspekty korporatyvnoi vzaємodii [Legal libraries in the global world: aspects of corporate interaction]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 43, pp. 87–96. Kyiv [in Ukrainian].

14. Sait Natsionalnoi yurydychnoi biblioteky Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Site of the National Law Library of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *nbu.gov.ua*. Retrieved from www.nbu.gov.ua/node/622 [in Ukrainian].

15. Chupryna, L. (2014). Operatyvna internet-informatsiia v informatsiino-analitychnii diialnosti bibliotek Ukrainy [Operational internet information in the information-analytical activity of libraries in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.08.2018.

Natalia Zakharova,

Cand. Sci. (Historical), Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Information and Communication Interactions as a Factor of Popularization of Legal Knowledge

The article reveals the aspects of activity of the National Law Library of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the field of providing users with necessary information, presents resources generated by itself aimed at formation of information request and legal culture in the society. Examples of the practical activities of NUB and other units of the NBUV to solve the problem of popularization legal knowledge are given, the results of research work to improve the efficiency of modern information and communication technologies in this process are under analysis. The conclusion is substantiated that formation of legal culture is impossible without active legal information.

Keywords: legal knowledge, legal culture, information society, information support, on-line information resources.

Людмила Сісіна,

голов. бібліограф,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті зроблено спробу за матеріалами публікацій сучасних українських дослідників, у яких бібліотечна діяльність розглядається з позицій соціально-комунікаційної теорії, відстежити загальні тенденції, що характеризують її трансформацію на нинішньому етапі становлення інформаційного суспільства, зумовлену зростанням масштабів поширення інформації та розширенням можливостей формування й автоматичного опрацювання інформаційних потоків. Зокрема, ідеться про тенденції активізації інноваційних процесів у бібліотечній діяльності, посилення її аналітичного компонента й переорієнтування на конкретного користувача чи групи користувачів, розширення доступу до інформації та збагачення змістового наповнення соціально-комунікаційної діяльності бібліотек на підставі використання можливостей мережі Інтернет і новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: соціокомунікаційний феномен, соціальна місія бібліотеки, тенденція, комунікаційна складова, аналітичний компонент, інтелектуалізація.

Сучасні тенденції суспільного розвитку – глобалізація та інформатизація – відображають посилення ролі інформаційної сфери як системного чинника культурного життя, що активно впливає на стан економічної, політичної та духовної сфер і визначає потреби членів суспільства, які у свою чергу зумовлюють пріоритети соціально-комунікаційної діяльності бібліотек «як важливих складових елементів цілісної системи соціальної комунікації» [18].

В. Горовий, аналізуючи зміст функцій сучасних бібліотек, їх інформаційно-аналітичну діяльність, наголошує на взаємозалежності і взаємовпливах процесів розвитку соціальних комунікацій і еволюції бібліотек, підкреслює значення бібліотек як джерела наповнення соціальних комунікацій [4]. Науковець також зазначає, що згідно з тенденцією «розвитку демократичних процесів в українському суспільстві, нерозривно

пов'язаною з попитом на інформацію як на своєрідне пальне для соціальної активізації», зростає у наш час значення бібліотек як «інформаційних центрів збереження напрацьованої минулими поколіннями інформації, знання, що витримало перевірку практикою і є основним національним скарбом нашого народу, центрів, що акумулюють сьогодні необхідну суспільству для його розвитку інформацію, яка продукується в Україні і за кордоном. Такі центри в процесі інформатизації дедалі більшою мірою відіграють роль своєрідних банківських установ системи суспільного інформаційного обігу» [5]. На думку В. Ільганаєвої, місію бібліотек у комунікаційному просторі сучасності «можна визначити як реалізацію соціально-комунікаційної діяльності у її сутнісному вигляді... Ціннісно-орієнтовані заходи фільтрації й аналізу потоків інформації, знань та їх використання людством є основним чинником загальнокультурної місії бібліотек як комунікаційної структури...». Тобто призначення бібліотеки становить основний зміст її роботи [16].

Як складова системи соціальних комунікацій суспільства бібліотека сприяє «формуванню суспільної свідомості й розвитку соціального інтелекту. Комунікативна місія бібліотек посилюється в інформаційному суспільстві, в подальшому – суспільстві знань», – стверджує І. Давидова [10].

На соціальній місії бібліотеки як вагомої складової соціально-комунікаційної системи суспільства, діяльність якої спрямована на сприяння обігу та розвитку накопиченого людством знання, а також на збереження документованого знання як суспільного надбання, наголошують Н. Кунанець та В. Пасічник. Вони розглядають бібліотеки як активних учасників процесів обміну науковою інформацією, організаційні структури, основним завданням яких є генерація, опрацювання і поширення наукового знання [18].

Мета статті – на підставі аналізу публікацій сучасних дослідників, присвячених інформаційній взаємодії у бібліотечній сфері, визначити основні напрями розвитку соціально-комунікаційної діяльності бібліотек в умовах інформаційних викликів.

З позицій соціально-комунікаційної теорії науковці розглядають бібліотечну діяльність як одну з форм соціально-комунікаційної діяльності, що набула відносної самостійності і стала соціальним інститутом у результаті суспільного поділу праці, розвитку продуктивних сил і виробничих відносин [10, 11, 15].

Основними функціями соціальної комунікації В. Бебик називає поширення суспільних цінностей, знань, інформації; формування суспільної

свідомості; поширення та розвиток соціокультурних норм, здійснення соціокультурного обміну; інтеграцію та регулювання суспільних відносин, зокрема соціальних; підготовку та сприяння участі громадськості у суспільній діяльності [1]. Він також зауважує, що соціальна комунікація має бути засобом узгодження та координації суспільних інтересів на основі повного інформування громадян, поваги до прав і свобод особистості, демократичної політичної культури та свободи мас-медіа від владних та бізнесових структур (глобальних і національних). Можна констатувати, що в соціально-комунікаційній діяльності бібліотек реалізуються всі зазначені функції.

Сьогодні бібліотеку називають базовою соціально-комунікативною структурою, що концентрує комунікаційну культуру суспільства і забезпечує комунікаційні процеси з використанням документів, інформації, знань; соціальною системою взаємодії людини та інформації, що еволюціонує відповідно до змін у суспільстві та розвитку індивіда; відкритою соціокомунікаційною системою інформаційного суспільства, що постійно розвивається; центром соціальних комунікацій, що не тільки збирає і зберігає документи, а й активно сприяє соціалізації читачів, формуванню та розвитку наукової комунікації [2, 3, 7].

В. Жукова характеризує сучасну бібліотеку як складову частину світової інформаційної інфраструктури, яка безпосередньо бере участь у формуванні інформаційного простору, виробляє власні інформаційні продукти, надає вільний доступ до світових інформаційних ресурсів соціальної пам'яті людства, задовольняє інформаційні потреби користувачів на основі мережевих комунікацій [13].

Цьому, безумовно, сприяють інноваційні процеси в бібліотечній сфері, зокрема використання автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем і мережевих технологій пошуку й обробки інформації, посилення комунікаційної функції бібліотек в електронному середовищі.

Під впливом процесів інформатизації бібліотечна сфера діяльності як соціальний інститут змінюється відповідно до тенденцій розвитку інформаційного суспільства. Своїми основами вона «інтегрує до комунікаційної сфери сучасного суспільства й одночасно є джерелом і носієм інформаційної культури – фундаменту майбутнього суспільства знань» [16].

Трансформація бібліотечної діяльності на базі новітніх інформаційних технологій, каналів зв'язку і доступу до баз даних (БД), засобів представлення інформації та документів – це зумовлена сучасними реаліями тенденція і водночас необхідна умова «життєздатності бібліотек та виконання ними своїх соціальних функцій і ролей – від збереження

до доступу, від доступу до користування, від користування до засвоєння» [16].

На активізацію процесу трансформації бібліотечної діяльності, що відбувається під впливом інформатизації й інтелектуалізації, поширення каналів комунікації та формування сучасного мережевого суспільства, звертає увагу І. Давидова. Дослідниця пов'язує цей процес із саморозвитком бібліотеки як соціального інституту, соціокультурного й економічного суб'єкта сучасного соціокомунікаційного простору. Результатом системних трансформацій бібліотечної діяльності вона називає корпоративні системи, електронні бібліотеки, медіатеки, формування системи віддаленого обслуговування читача. Їх виникнення «засвідчує розгортання процесу інтенсифікації автоматизованого бібліотечно-інформаційного виробництва, яке стає індустріальним, забезпечує розміщення у віртуальному просторі власних інформаційних ресурсів, орієнтується на обслуговування користувача незалежно від місця його перебування та часу» [11].

Соціально-комунікаційну діяльність визначають як вид соціальної активності, спрямованої на передачу знання, що формується й циркулює в суспільстві спеціально створеними каналами та структурами. При цьому наголошується, що головною відмінністю комунікації від спілкування є цілеспрямованість. Цільове опосередкування комунікативної дії, на відміну від спілкування, – у соціології комунікації. Комунікація – це цілеспрямоване спілкування, що реалізується в конкретних ситуаціях. Цим зумовлена одна з визначальних тенденцій соціально-комунікаційної діяльності бібліотек, що полягає в переорієнтуванні на налагодження взаємодії з індивідуальним читачем, на обслуговування не читача взагалі, а конкретного відвідувача, користувача, споживача або їх конкретної соціальної групи і нині, при переході до когнітивно насичених соціальних комунікацій і становленні ноосферної цивілізації – суспільства розуму, спрямована на «забезпечення формування свідомості соціально активної творчої особистості» [16].

Соціально-комунікаційна діяльність бібліотек в умовах інформаційного суспільства обумовлена потребою реалізації бібліотечної місії та зміцнення соціального статусу бібліотеки для якнайповнішого забезпечення права громадян на доступ до інформації, гарантованого Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР [21]. Цей Закон гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках. Рівний доступ до інфор-

мації, знань і культурного надбання також задекларовано в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» як один з пріоритетних напрямів діяльності бібліотек в умовах якісних змін [22]. Саме це та постійне зростання обсягів інформації різної якості мотивують бібліотеки трансформувати свою діяльність, використовуючи можливості сучасних інформаційних технологій, щоб оперативно надавати користувачам перевірену експертами, надійну, якісну, достовірну інформацію.

Щоб задовольняти запити користувачів та відповідати на глобалізаційні виклики, бібліотеки за допомогою новітніх інформаційних і комунікаційних технологій вдосконалюють систему бібліотечних фондів і доступу до них та методи роботи з користувачами.

І. Давидова звертає увагу на тенденцію посилення «аналітичного компонента в обробці інформації, компонуванні отриманих даних і наданні інформаційних послуг, які базуються на когнітивних підходах» [8]. Дослідниця розглядає аналітику як перспективний напрям розвитку когнітивної функції бібліотеки, що може перетворити її на конкурентоспроможного суб'єкта ринку інформаційних продуктів і послуг, забезпечити функціонування та розвиток бібліотек в інформаційному суспільстві.

Посилення аналітичної складової на базі вдосконалення технології аналітико-синтетичної обробки великих масивів інформації в бібліотеках, що створило умови для трансформації інформаційної функції в інформаційно-аналітичну, В. Пальчук пов'язує з цивілізаційними тенденціями інтелектуалізації будь-якої суспільної діяльності, що базується на інтенсивності споживання найновіших інтелектуально-наукових, експертних знань. Вона, зокрема, зазначає: «...Наявність широкого спектра взаємопов'язаних інформаційних продуктів (реферативних матеріалів, інформаційно-аналітичних оглядів, дайджестів, аналітики, проблемно-орієнтованих БД тощо), вироблених інформаційно-аналітичними структурами бібліотеки, вказує на формування джерельної бази для підготовки прогностичних матеріалів. Бібліографічні, реферативні, оглядово-аналітичні матеріали, весь консолідований інформаційний масив багатогалузевих тематичних БД стає інформаційно-допоміжним засобом для продукування аналітичних матеріалів, які забезпечують комплексний підхід до вирішення проблеми в цілому на основі кваліфікованого аналізу ситуації, що передбачає застосування прогностичних методів побудови багатоваріантних моделей розвитку подій, вироблення сценаріїв реагування на проблемні питання в різних суспільних сферах і т. п. Тобто

надається якісно нова інформація про можливі шляхи, засоби, форми та методи досягнення певних (бажаних) результатів функціонування важливих галузей країни» [20].

О. Кобелев також розглядає інформаційно-аналітичну діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен, складову нової соціально-комунікаційної реальності, зумовлену «процесами інтелектуалізації суспільної діяльності, формуванням потреб прийняття рішень на різних рівнях суспільної організації буття людини, актуалізацією інформаційних ресурсів суспільства і підвищенням вимог до діяльності бібліотек... у динамічних умовах інформаційного суспільства» [17].

І. Давидова звертає увагу на тенденцію розгортання під впливом інноваційних процесів комунікаційної функції бібліотек, яка реалізується завдяки використанню сучасних автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем і мережевих технологій пошуку й обробки інформації, зазначаючи при цьому, що процеси комунікації водночас і супроводжують інноваційні зміни, і сприяють їх створенню. Дослідниця констатує наявність послідовного зв'язку комунікації з бібліотечним обслуговуванням, наданням користувачам найсучасніших послуг у мережевому середовищі і зазначає: «Нині можна впевнено стверджувати, що комунікація пронизує всі основні складники бібліотечно-інформаційної діяльності, задаючи напрям їх розвитку. У даному разі не просто фіксується наявність комунікації в різних напрямках бібліотечної діяльності, а визначається її структурна приналежність як найважливішого складника підсистеми, що забезпечує її цілісність» [9, 10].

Тенденцію трансформації інформаційно-комунікаційної взаємодії як форми взаємодії соціокомунікаційної відзначає С. Зозуля. Інформаційно-комунікаційна взаємодія у бібліотечній системі сприяє налагодженню взаємозв'язків між її учасниками, що зумовлюють трансформацію галузі, яка зі свого боку пов'язана із загальними кардинальними змінами в соціально-інформаційній сфері суспільства. «Інформаційно-комунікаційна взаємодія стає інтерактивною, мережевою формою комунікації, яка відображає багатогранність спілкування в інформаційному середовищі і сприяє модернізації та активізації роботи книгозбірень», – наголошує дослідниця [14].

У контексті дослідження соціально-комунікаційного потенціалу вітчизняних бібліотек Г. Шемаєва розглядає тенденції створення та використання електронних ресурсів бібліотек як нових форм наукових комунікацій (електронні бібліотеки, наукові та інформаційно-бібліотечні портали, реферативні і повнотекстові бази даних, репозитарії, електронні

журнали та електронні повнотекстові копії друкованих видань), інтеграції бібліотечних ресурсів шляхом створення корпоративних електронних каталогів у вигляді консорціумів та корпорацій [24]. Розвиток форм і засобів представлення знання та доступу до нього є визначальним для еволюції системи наукових комунікацій у цілому та наукової бібліотеки зокрема, наголошує автор. Для прикладу наведемо нещодавно започатковане Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) розгортання електронної бібліотеки «Україніка». Це інтегрований національний електронний інформаційний ресурс – зведений бібліографічний та цифровий ресурс усієї документальної спадщини України з організацією доступу до науково-довідкових, бібліографічних та текстових ресурсів, репрезентації оригіналів документів у цифровому форматі із широкими можливостями репрезентації на сайтах бібліотек та архівів, наукових установ у глобальній світовій мережі.

Джерелами поповнення електронної бібліотеки є електронні ресурси НБУВ, вільнодоступні мережеві електронні ресурси, українознавчі сайти та веб-ресурси наукових установ і культурних закладів, оцифровані видання із фондів НБУВ. Інтернет-ресурси включені в єдину пошукову систему електронної бібліотеки разом з іншими електронними документними інформаційними джерелами. Створення ресурсів на принципах сумісних інформаційних та цифрових технологій сприяє організації цілісного історико-культурного інформаційного простору, гарантує кваліфікований пошук та оперативний доступ до комплексів першоджерел інформації. «Україніка» вже налічує багато тисяч документів і в найближчій перспективі вона має стати важливою частиною віртуального національного інформаційного комплексу. З 2018 р. користувацький інтерфейс електронної бібліотеки «Україніка» оптимізований для мобільних пристроїв [12].

Науковий портал бібліотеки Г. Шемаєва визначає як нову когнітивну модель наукових комунікацій, що забезпечує доступ до знань та транспортування їх електронними каналами, надає можливості як для формального, так і неформального спілкування вчених [24].

На національному рівні формування порталу «Наука України: доступ до знань» здійснює колектив НБУВ. Проект передбачає створення середовища комунікації для українських вчених та інформаційно-аналітичної системи супроводження їхньої наукової діяльності, а також підвищення доступності електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек України за рахунок використання сучасних бібліотечних та веб-технологій. Адреса порталу <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe?C21COM=F&I21DBN=SUAK&P21DBN=SUAK>. НБУВ

також здійснює надання доступу до передплачених та безкоштовних провідних світових баз наукової інформації для своїх користувачів та установ НАН України, як своїх віддалених користувачів. Щоб зорієнтувати бібліотеки наукових установ і науковців у середовищі наукової інформації, НБУВ організовує навчально-практичні семінари, майстер-класи, надає за запитами індивідуальні консультації. Трансформації соціально-комунікаційної діяльності бібліотек характеризуються тенденціями розширення доступу всіх категорій користувачів до національних та глобальних інформаційних ресурсів за допомогою дистантної складової, яку уможливили Інтернет і цифрові технології опрацювання традиційних фондів, а також збагаченням змістового наповнення на усіх рівнях цього процесу.

Академік О. Онищенко зазначає, що оснащені мобільними телекомунікаційними приладами комп'ютерно грамотні сучасні читачі «хочуть брати багато і на відстані. А отже ми спостерігаємо тенденцію зростаючого дистанційного сервісу... Дистанційне обслуговування стає визначальною рисою бібліотек, інфосередовища... Кінець ХХ ст. відкрив необмежені можливості наповнення бібліотек електронними носіями інформації та використання електронної інформації в обслуговуванні». Збільшення різновидів бібліотечних інформаційних сервісів, наголошує академік О. Онищенко, підвищить ефективність бібліотечної діяльності [19]. Він також передбачає, що взаємодія бібліотекаря і читача за допомогою комп'ютерних мереж і пристроїв стане основним принципом роботи бібліотек інформаційної епохи, оскільки цифровий ресурс у бібліотеках усе більше стає визначальним. Недаремно ЮНЕСКО прийняла Хартію про збереження цифрової спадщини, що передбачає збір, зберігання і використання як оцифрованої продукції минулого, так і документів, створених тільки в електронному вигляді [25].

Серед найбільш затребуваних сучасних дистантних форм доступу до бібліотечного інформаційного ресурсу Т. Гранчак відзначає електронні бібліотеки, міжбібліотечний абонемент, електронні каталоги, електронні повнотекстові копії документів, електронні версії аналітичних матеріалів, орієнтованих на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, електронні версії тематичних та видових збірань публікацій тощо [6].

У контексті забезпечення доступу до інформації в умовах стрімкого зростання обсягів електронних інформаційних ресурсів науковці відзначають тенденцію підвищення значення навігаційної складової

в соціально-комунікаційній діяльності бібліотек. Збагачення змістового наповнення соціально-комунікаційної діяльності бібліотек визначається передусім інформаційним супроводом усіх суспільно значущих процесів і подій, що відбуваються в країні і в яких бібліотеки як соціальний інститут беруть активну участь. Сьогодні це діяльність органів виконавчої влади, процеси правотворення та правозастосування, конституційний процес, процеси децентралізації влади та організації територіальних об'єднань, розвитку електронного урядування в Україні, реалізації державотворчої інформаційної політики, процеси соціально-економічного розвитку країни та євроінтеграції, виборчий процес, події на Сході України. Бібліотеки здійснюють інформаційну підтримку діяльності управлінських структур, правове інформування в умовах розвитку соціальних інформаційних комунікацій, надання бібліотечно-інформаційних послуг тимчасово переміщеним особам та налагодження ефективних механізмів комунікації цієї категорії громадян з місцевими органами влади тощо. Інформаційний супровід сприяє охопленню суті ситуацій, суспільних явищ об'ємно, з урахуванням різних позицій, точок зору, визначенню їх впливу на суспільно-державне життя, прогнозуванню можливого розвитку та створення умов для вироблення рекомендацій щодо управління ними [23]. Адже за сучасних технічних і технологічних можливостей це не лише інформація чи аналітичні матеріали, а й формування мережевих спільнот і платформ для обміну думками та з'ясування точок зору на актуальні суспільні проблеми.

В. Ільганаєва вперше у вітчизняному бібліотекознавстві виокремила рівні розгортання соціально-комунікаційної діяльності, на яких поетапно розвиваються документальна, інформаційна та когнітивна функції бібліотек [15].

Світова практика підтверджує цю тезу, зокрема розгортанням нині когнітивно-комунікаційної місії бібліотек, формуванням мережі онлайн-нових інформаційно-бібліотечних центрів, які забезпечують підтримку технологій корпоративної каталогізації, централізованої ретроспективної конверсії, виробництва інформаційно-аналітичних продуктів та надання послуг для організацій-партнерів і споживачів центру. Посилення когнітивно-комунікаційної діяльності в бібліотеках України, передусім у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, яка сьогодні перетворилася на потужний багатопрофільний інформаційний науково-дослідний центр, що здійснює інтеграцію, опрацювання за допомогою інтелектуальних технологій і поширення наукової інформації на усіх видах носіїв, формує масштабні бази знань, відзначає І. Давидова [9].

У комунікаційній системі бібліотеки функціонують як інформаційна база, опосередкований канал і функціональний суб'єкт. Набуттю бібліотеками статусу суб'єктів комунікації сприяли розвиток інформаційної функції бібліотек, початок виробництва ними власної інформаційно-аналітичної продукції на основі опрацювання матеріалів публікацій ЗМІ.

Соціально-комунікаційна діяльність бібліотек – багаторівневий та багатокомпонентний процес. У статті наведено лише частину тенденцій, що його визначають. До того ж подальший розвиток системи соціальних комунікацій мотивуватиме появу нових тенденцій у бібліотечній діяльності, оскільки як соціальний інститут бібліотеки від самого зародження є активними учасниками інформаційних революцій, що супроводжують цивілізаційний розвиток і які в певному сенсі можна вважати революціями у соціокомунікаційній галузі.

Список використаних джерел

1. *Бєбик В.* Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації / В. Бєбик // Інформація і право. – 2011. – № 1. – С. 41–49.
2. *Веретеннікова Н.* Особливості наукової комунікації в бібліотеці як соціальному інституті / Н. Веретеннікова, Н. Кунанець // Інформація, комунікація, суспільство : матеріали 3-ї Міжнар. наук. конф. ІКС-2014. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – С. 298–300.
3. *Воскобойнікова-Гузєва О.* Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2014. – 362 с.
4. *Горовий В.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. Горовий. – Київ, 2005. – 300 с.
5. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.
6. *Гранчак Т.* Дистантні форми використання інформаційних ресурсів бібліотеки як фактор демократизації / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип. 23. – С. 233–245.
7. *Давидова І.* Бібліотека як комунікаційна система (тези доповіді) [Електронний ресурс] / І. Давидова. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/312>. – Назва з екрана.
8. *Давидова І.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І. Давидова. – Харків : ХДАК, 2005. – 295 с.

9. *Давидова І.* Когнітивно-комунікаційна парадигма в бібліотекознавстві // Вісник ХДАК – 2013. – Спецвип. 40. – С. 61–70.

10. *Давидова І.* Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності: становлення та шляхи розвитку // Бібл. вісн. – 2014. – № 6. – С. 8–12.

11. *Давидова І.* Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління / І. Давидова // Вісник ХДАК. – 2014. – Вип. 45. – С. 78–84.

12. Електронна бібліотека «Україніка» – інтегрований національний електронний інформаційний ресурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3699>. – Назва з екрана.

13. *Жукова В.* Трансформація бібліотеки в інфраструктурі глобального інформаційного суспільства / В. Жукова // Бібл. вісн. – 2014. – № 3. – С. 3–7.

14. *Зозуля С.* Бібліотечно-інформаційна сфера України: сучасний стан / С. Зозуля // Вісн. Книжк. палати. – 2016. – № 1. – С. 22–26.

15. *Льганаєва В.* Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку / В. Льганаєва. – Київ, 1996. – 254 с.

16. *Льганаєва В.* Місія бібліотеки в комунікаційному просторі сучасності / В. Льганаєва // Библиотека ВУЗа на новом этапе развития социальных коммуникаций : материалы междунар. науч.-практ. конф. (22–23 апр. 2010 г Днепропетровск). – Днепропетровск : Изд-во Днепропетр. нац. ун-та железнодорож. трансп. им. акад. В. Лазаряна, 2010. – С. 10–14.

17. *Кобелєв, О.* Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен / О. Кобелєв // Вісн. Книжк. палати. – 2009. – № 10. – С. 22–25.

18. *Кунанець Н.* Соціокомунікаційна парадигма дослідження бібліотек західноукраїнського регіону (XIII ст.–1939 р.) / Н. Кунанець, В. Пасічник // Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства» (25 жовтня 2012 р., Львів). – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2012. – С. 141–154.

19. *Онищенко О.* Бібліотека майбутнього [Електронний ресурс] / О. Онищенко. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=493:biblioteka-majbutnogo-2&catid=105-&Itemid=410. – Назва з екрана.

20. *Пальчук В.* Бібліотеки в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади / В. Пальчук. – Київ, 2014. – 280 с.

21. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Назва з екрана.

22. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 219-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p>. – Назва з екрана.

23. *Симоненко О.* Бібліотечно-інформаційний ресурс як складник системи прийняття управлінських рішень політичними лідерами / О. Симоненко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 330–339.

24. *Шемаєва Г.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2008. – 289 с.

25. Charter on the Preservation of Digital Heritage [Electronic resource] // UNESCO. – 2003. – Mode of access: <http://portal.unesco.org/>. – Title from the screen.

References

1. Bebyk, V. (2011). Hlobalne informatsiine suspilstvo: poniattia, struktura, komunikatsii [Global Information Society: Concept, Structure, Communication]. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, 1, pp. 41–49 [in Ukrainian].

2. Veretennikova, N., Kunanets, N. (2014). Osoblyvosti naukovoï komunikatsii v bibliotetsi yak sotsialnomu instytuti [Features of scientific communication in the library as a social institution]. *Proceedings from The information, communication, society '14 : III Mizhnarodna naukova konferentsiia ICS-2014 (21–24 travnia 2014 roku) – 3 rd International Scientific Conference ICS-2014* (pp. 298–300). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].

3. Voskoboinikova-Huzieva, O. (2014). Stratehii rozvytku bibliotechno-informatsiinoi sfery Ukrainy: henezys, kontseptsii, modernizatsiia [Strategy of development of the library and information sphere of Ukraine: genesis, concepts, modernization]. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].

4. Horovyi, V. (2005). Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiinykh baz suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Features of the development of social information bases of modern Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their filling and resource]. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

6. Hrachak, T. (2009). Dystantni formy vykorystannia informatsiynykh resursiv biblioteky yak faktor demokratyzatsii [Distant forms of using information resources of the library as a factor of democratization]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 23, pp. 233–245. Kyiv [in Ukrainian].
7. Davydova, I. Biblioteka yak komunikatsiina systema (tezy dopovidi) [Library as a Communication System (Abstracts of the Report)]. *conference.nbu.gov.ua*. Retrieved from <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/312> [in Ukrainian].
8. Davydova, I. (2005). Bibliotekne vyrobnytstvo v informatsiinomu suspilstvi [Library Production in the Information Society]. Kharkiv [in Ukrainian].
9. Davydova, I. (2013). Kohnityvno-komunikatsiina paradyhma v bibliotekoznavstvi [Cognitive-Communication Paradigm in Library Science]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. Spetsvypusk – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*. Special issue 40, pp. 61–70 [in Ukrainian].
10. Davydova, I. (2014). Sotsialno-komunikatsiina teoriia biblioteknoi diialnosti: stanovlennia ta shliakhy rozvytku [Social and communication theory of library activity: formation and ways of development]. *Biblioteknyi visnyk – Library Journal*, no 6, pp. 8–12 [in Ukrainian].
11. Davydova, I. (2014). Upravlinnia systemnymy transformatsiiami bibliotek: do pytannia naukovoï orhanizatsii upravlinnia [Management of systemic transformations of libraries: to the issue of scientific management organization]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, issue 45, pp. 78–84 [in Ukrainian].
12. Elektronna biblioteka «Ukrainika» – intehrovanyi natsionalnyi elektronnyi informatsiinyi resurs [Electronic library «Ukrainika» – an integrated national electronic information resource]. *www.nbu.gov.ua*. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/node/3699> [in Ukrainian].
13. Zhukova, V. (2014). Transformatsiia biblioteky v infrastrukturi hlobalnogo informatsiinoho suspilstva [Transformation of the library in the infrastructure of the global information society]. *Biblioteknyi visnyk – Library Journal*, no 3, pp. 3–7 [in Ukrainian].
14. Zozulya, S. (2016). Bibliotekno-informatsiina sfera Ukrainy: suchasnyi stan [Library and information sphere of Ukraine: current state]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin Book Chamber*; no. 1, pp. 22–26 [in Ukrainian].
15. Ilhanaieva, V. (1996). Bibliotekna osvita: nova paradyhma rozvytku [Library education: a new paradigm of development]. Kyiv [in Ukrainian].

16. Ilhanaieva, V. (2010). Misiia biblioteky v komunikatsiinomu prostori suchasnosti [Mission of the library in the communicative space of modernity]. Proceedings from The Library of the university at a new stage in the development of social communications '10: *Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaia konferentsiia (22–23 aprelia 2010 g.) – International Scientific and Practical Conference* (pp.10–14). Dnepropetrovsk [in Ukrainian].

17. Kobieliiev, O. (2009). Informatsiino–analitichna diialnist bibliotek yak sotsiokomunikatsiinyi fenomen [Information and analytical activity of libraries as a socio-communicative phenomenon]. *Visnyk Knyzhkovoii palaty – Bulletin Book Chamber*; no. 10, pp. 22–25 [in Ukrainian].

18. Kunanets, N., Pasichnyk, V. (2012). Sotsiokomunikatsiina paradyhma doslidzhennia bibliotek zakhidnoukrainskoho rehionu (XIII st. – 1939 r.) [Socio-communicative paradigm of research of libraries of the Western Ukraine region (XIII century 1939)]. Proceedings from The modern problems of library activity in the cond – itions of the information society '12: *Chetverta mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsia (25 zhovtnia 2012 r.) – Fourth International Scientific-Practical Conference* (pp. 141–154). Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].

19. Onyshchenko, O. Biblioteka maibutnoho [Library of the future]. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=493:biblioteka-majbutnogo-2&catid=105&Itemid=410 [in Ukrainian].

20. Palchuk, V. (2014). Biblioteky v informatsiino-analitychnomu zabezpechenni orhaniv derzhavnoi vlady [Libraries in informational and analytical support of state authorities]. Kyiv [in Ukrainian].

21. Zakon Ukrainy «Pro biblioteky i bibliotechnu spravu» [The Law of Ukraine «On libraries and library business»]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-vr> [in Ukrainian].

22. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku «Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» [On Approval of the Strategy for the Development of the Library Case for the Period until 2025 «Qualitative Libraries Change for Sustainable Development of Ukraine»]. *Kabinet Ministriv Ukrainy – Cabinet of Ministers of Ukraine*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219–2016-p>. [in Ukrainian].

23. Symonenko, O. (2017). Bibliotechno-informatsiinyi resurs yak skladnyk systemy pryiniattia upravlynskykh rishen politychnymy lideramy [Library and information resource as a component of the system of making management decisions by political leaders]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy*

imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 48, pp. 330–339. Kyiv [in Ukrainian].

24. Shemaieva, H. (2008). Elektronni resursy bibliotek Ukrainy v systemi naukovykh komunikatsii [Electronic resources of libraries of Ukraine in the system of scientific communications]. Kharkiv [in Ukrainian].

25. Charter on the Preservation of Digital Heritage (2003). UNESCO. *portal.unesco.org*. Retrieved from <http://portal.unesco.org/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2018.

Liudmyla Sisina,

Chief Bibliographer,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Trends in Libraries Social and Communicative Activity in Conditions of the Information Society

In this article, an attempt is made, basing on publications of modern Ukrainian researchers, in which the library activity is viewed from the standpoint of the social and communication theory, to trace the general trends characterizing its transformation at the present stage of the information society formation, due to scaling up of information dissemination and the expansion of the possibilities for the formation and automatic processing of information flows. In particular, it deals with the tendency of activating innovative processes in library activities, reorienting it to a specific user or group of users, increasing access to information and enriching the content of the social and communicative activities of libraries through the use of the Internet and the latest information and communication technologies.

Keywords: sotsiokomunikatsiynny phenomenon, the social mission of the library, the trend, communication component, analytical component, intellectualization.

Ліна Чернявська,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

БІБЛІОТЕКА В КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК ІНФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

Стаття присвячена ролі бібліотек у проблемі дослідженні гендерних процесів, що відбуваються в соціальній структурі сучасного суспільства. Акцентується увага на тому, що об'єктивні умови сучасного суспільства зумовлюють зміни інституційного порядку взаємодії гендерних груп, який склався століттями. І ці зміни створюють конфліктні ситуації, які проявляються як у суспільній, так і в приватній родинній сфері. Розкриваються форми і методи бібліотечної роботи щодо формування гендерної толерантності у суспільстві як складової частини забезпечення інформаційної безпеки сучасного суспільства, спрямованої на гармонізацію не лише міжнаціональних і культурних стосунків, а й соціально-економічних, міжпоколінних, міжполітичних взаємин.

Ключові слова: гендерні дослідження, інформаційне суспільство, бібліотеки в інформаційному суспільстві, інформаційно-комунікативні технології.

Гендерні дослідження в сучасному суспільстві набувають все більшої актуальності. Кінець ХХ ст. ознаменувався істотними зрушеннями в розумінні рівності потенційних можливостей чоловіків і жінок та правового забезпечення цієї рівності, особливо у питанні доступу до економічних, політичних та освітніх ресурсів. Формування особистості жінки й чоловіка, статева збалансованість у суспільстві проголошені однією зі стратегій розвитку європейських держав у ХХІ ст. Україна на шляху до європейського співтовариства перебуває на етапі становлення та розвитку гендерних досліджень, прийняття й реалізації на практиці законодавчих актів, які регулюють різні види суспільних відносин щодо запровадження стандартів рівності прав і свобод жінки й чоловіка, проведення експертиз нормативно-правових актів щодо прихованої гендерної дискримінації. Гендерна рівність є складовою загального принципу рівності як принципу демократичної побудови суспільства [1]. Особливістю принципу гендерної рівності є його комплексний характер [2].

Формування гендерно-рольової поведінки людини має свої закономірності та суперечності. В українському суспільстві, яке історично розвивалося як патріархальне, теоретичне переосмислення принципу рівності статей та формулювання проблеми гендерної рівності зумовлює початок нового етапу в розвитку прав особи. Жінка й чоловік є рівними, але відмінними, і вони рівноправні у своїй відмінності. Сьогодні на міжнародному й національному рівнях захист прав жінки здійснюють спеціальні нормативно-правові акти, без яких повноцінне використання жінкою загальних прав є ускладненим. Слід зазначити, що в Україні ці законодавчі акти мають переважно декларативний характер. Так, за словами Н. Оніщенко, очільниці відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, нині в Україні приділяють недостатньо уваги питанням гендерно-правової рівності. «Чи подолані сьогодні дискримінаційні прояви? Безумовно – ні. Сьогодні у нашому парламенті лише 12% жінок, а європейські розвинені демократії кажуть про 30%. За даними деяких публікацій, нам потрібно ще 170 років, щоб ми досягнули гендерної рівності», – зазначила вона [3].

Прискорити перехід нашої держави до реальної гендерної рівності, розвінчати багатоговікові гендерні стереотипи покликані Гендерні дослідження (від англ. gender – стать) – напрям наукових досліджень у соціології, історії, психології та інших галузях знань, в основу яких поряд з іншим покладено принцип відмінності між чоловіком і жінкою. Термін «гендер» ввела до наукового обігу американська дослідниця Дж. Скотт у середині 1980-х років. Вона розглядала поняття «гендер» як категорію історичного аналізу, що, на відміну від понять «стать» з його біологічним та «рід» з його граматичним наповненнями, наголошує саме на тих відмінностях чоловіків і жінок, які формуються під впливом особливостей суспільної діяльності представників різних статей та в кінцевому підсумку визначають своєрідність їхньої соціальної поведінки. Поява гендерних досліджень була зумовлена зміною ролі жінки в суспільстві в останній чверті ХХ ст. і стала своєрідною відповіддю на потужний рух фемінізму (т. зв. жіноча революція). Основним об'єктом сучасних гендерних досліджень є жінка та соціальні відносини між статями. Між двома крайнощами, які існують в історичних підходах до гендерних досліджень, – повного їх ігнорування як «псевдонаукових» та перетворення їх на центральну проблему історичних досліджень, зокрема створення «окремої від чоловічої», т. зв. жіночої історії, – поступово формується виважене ставлення до цих студій як до ефективного інструменту соціального і культурологічного аналізу історії взаємовідносин

обох статей. У сучасній Україні гендерні дослідження динамічно розвиваються і проводяться як на базі державних наукових і освітніх установ, так і громадських жіночих організацій та рухів [4].

Розвиток гендерних досліджень (women's studies) дає поштовх до створення гендерно-орієнтованих бібліотек [5].

Навчально-дослідні програми women's studies виникли в 1970-і роки в американських університетах під впливом феміністських ідей. Особлива методологічна позиція жіночих досліджень полягала в тому, що жінки використовували свій особистий досвід для вивчення і переосмислення становища жінок у суспільстві. У жіночих дослідженнях розвивається принципово нова дослідницька стратегія: тут жінки виступають не просто «предметом або об'єктом вивчення», як у традиційних «дослідженнях про жінок», а саме активним дослідником. Аналіз різних наук, зроблений жінками-вченими, виявив, що під виглядом вивчення людини взагалі, тобто Homo sapiens, ці науки (в тому числі біологія, антропологія, медицина) фактично вивчають тільки чоловіків. Традиційні історичні дослідження стосуються, як правило, подій «великої» (чоловічої) історії: війн, революцій, зміни династій, а повсякденне життя людей, що вважається сферою діяльності жінок, рідко потрапляє до уваги дослідників. Жінки, таким чином, опинилися «прихованими» від історії, але в такому випадку і сама історія не повною мірою описує життя людей. Виявлення цих тенденцій вилилося в констатацію того, що науці властиві андроцентризм і маскулінізм.

Оскільки в традиційній науці жінки не були ні суб'єктом, ні об'єктом пізнання, то жіночі дослідження відкрито і свідомо апелювали до використання життєвого досвіду жінок як основи для розробки нової методології соціального пізнання. Наприкінці 1970-х років виникли Європейська мережа жіночих досліджень і Національна асоціація жіночих досліджень (США), з'явилося багато спеціалізованих журналів (Feminist Studies, Women's Studies, Signs і ін.). Основні дискусії йшли про те, чи можуть жіночі дослідження претендувати на статус самостійної академічної дисципліни (і чи буде це правильним рішенням), або краще було б інтегруватися в традиційні дисципліни в спеціальні розділи (виникли такі напрями, як історія жінок, психологія жінок, жіноча література). У жіночих дослідженнях особливий акцент робиться на освітні програми, під час яких учні в інтерактивній формі обговорюють соціальні дискримінаційні практики з метою зміни пізнавальних і життєвих установок. У 90-і роки ХХ ст. освітні програми жіночих досліджень були особливо поширені в США (вони існували в 600 коледжах і університетах 34 штатів,

включаючи магістерські і докторські програми), а також у Європі (Німеччина, Великобританія, Нідерланди) [6].

Бібліотеки у своїх цифрових колекціях формують бази з Women's History – історії визнання та відзначення досягнень жінок у часі та просторі. При цьому вони активно співпрацюють із сервісними центрами. Так, на базі двосторонньої співпраці нью-йоркської центральної філії бібліотеки на 42-й вулиці та найновішого сервісного центру в Лонг-Айленді виникла NYPL Labs – міждисциплінарна команда, яка працює над переформатуванням та перекладом знань бібліотеки в епоху Інтернету. Лабораторія об'єднує основні операції цифрової бібліотеки (оцифрування, метадані, дозволи / репродукції і т. ін.), працюючи з публічно залученими фахівцями у галузі технологій, дизайну та інформаційно-пропагандистської роботи, орієнтованої на нові способи використання колекцій та даних, співробітництво з користувачами щодо створення цифрових ресурсів та застосування нових технологій для вирішення проблем бібліотеки.

Результатом такої співпраці стали вибрані оцифровані фрагменти колекції Schwimmer-Lloyd {колекція складається переважно з листування та статей Розики Швіммер (1877–1948), Лоли Маверик Ллойда (1875–1944) та їхніх сподвижників, пов'язаних з роботою для європейських та американських феміністичних рухів, виборчого права жінок, посередництва у Першій світовій війни, міжнародного миру і світового уряду. Серед кореспондентів – сотні відомих американців та європейців}. Оцифровані фрагменти містять фотографії феміністок і їхніх сподвижників з газет. Роботи документують кар'єру Розики Швіммер як пристрасного, феміністичного, пацифістського адвоката світового уряду та угорського дипломата. Багато фотографій стосується з'їздів Міжнародної жіночої виборчої організації (IWSA). Серед кореспондентів – сотні відомих американців та європейців, такі як Джейн Аддамс, Аніта Аугспюрг, Емілі Г. Бальч, Мері Р. Борд, Керрі Чапман Катт, Альберт Ейнштейн, Ліда Густава Хейман, Олівер Венделл Холмс, молодший, Алетта Джейкобс, Аліса Пол. Анна Ховард Шоу, баронеса Берта фон Суттнер та граф Майкл Каролі. З документальної колекції Льюїса Хіна взята частина, яка стосується документального оформлення «жінок на роботі» з 1905–1939 рр. Є збірка з теми, що стосується жінок, які приєдналися до військових дій Першої світової війни у Франції, та колекції, де представлені жінки на роботі під час Другої світової війни. Є розділ, присвячений афро-американському досвіду міграції, – це широкомасштабний 500-річний історичний розділ, який охоплює період від трансатлантичної торгівлі людьми до західної міграції, руху колонізації, великої міграції та сучасної

імміграції. Оцифровані матеріали, де йдеться про негритянських жінок: їхні тріумфи та діяльність, є портрети знаменитих афроамериканок і роботи так званих кольорових жінок. Добірка укладена Джейн Олкотт, випущена Радою з питань військової роботи, Національною радою Християнських асоціацій молодих жінок, які беруть участь у роботі YWCA (Всесвітня асоціація молодих християнських жінок – це рух, що працює на розширення прав і можливостей, лідерство і права жінок, молодих жінок і дівчаток у більш ніж 120 країнах). Оцифровані також матеріали багатьох інших фотографічних колекцій, які, зокрема, документували рух громадянських прав геїв та лесбіянок протягом 60-х і 70-х років. Є багато інших колекцій з історії діяльності жінок [7].

Жіноча бібліотека Глазго (<https://womenslibrary.org.uk/>) володіє єдиним у Великобританії акредитованим музеєм, присвяченим життю, історії та досягненням жінок, що містить архівні колекції та пропонує інноваційні програми громадських заходів та можливостей навчання. Це – постачальник інформації, що стосується усіх сфер життя жінок. GWL (Glasgow Women's Library) пропонує також спеціалізовані семінари, тренінги, заходи та навчальні програми, що проводяться експертними групами та колекціями жіночої бібліотеки Глазго для груп та організацій у Шотландії. Бібліотека сприяє освіті протягом життя, розвитку навичок, інформує про пропозиції й можливості працевлаштування для жінок.

Бібліотека Університету Вісконсін – Мілуокі (UWM) має велику колекцію жіночих та гендерних досліджень (<https://uwm.edu/womens-gender-studies/>). Вона активно співпрацює з місцевими, державними та національними групами з питань, що мають важливе значення для жінок. UWM ініціював програму жіночих досліджень у 1974 р.

В Університеті в Мадисоні, штат Вісконсін, працює Бібліотечне управління з питань жіночих досліджень (GWS – <https://www.library.wisc.edu/gwslibrarian/>). Його було створено в 1977 р. для допомоги студентам, викладачам, бібліотекарям та адміністраторам у системі університету. GWS є одним із провідних ресурсів для підтримки гендерних, жіночих, гуманітарних досліджень та бібліотечної справи. Бібліотекар GWS забезпечує підтримку бібліографічних та навчальних програм, міжвідомчу співпрацю, обмін інформацією та адвокацію, пов'язану з дослідженнями жіночих, гендерних та LGBT-досліджень, а також освіту з гендерних питань у традиційних дисциплінах. Завдяки місцевим, національним та міжнародним партнерствам GWS прагне надати відповідні ресурси, навички та підтримку тим, хто досліджує та працює над покращенням життя жінок та дівчат у всьому світі. GWS публікує три періодичних

видання, а також відеографування онлайн-бази даних про жінок, бібліографії та періодичні книги.

Бібліотека Каліфорнійського університету в Берклі (<http://www.lib.berkeley.edu/>) створила науково-дослідну колекцію в галузі гендерних і жіночих досліджень, яка підтримує програми досліджень та навчання не лише Департаменту гендерних питань та жіночих досліджень (GWS), а й багатьох інших дисциплін, міждисциплінарних програм та професійних шкіл. Жіночі дослідження в Берклі «пропонують міждисциплінарні перспективи щодо формування гендеру та його перетинів з іншими відносинами, такими як сексуальність, раса, клас, національність, релігія та вік. Питання розглядаються в контексті транснаціонального світу та з таких різноманітних поглядів як історія, соціологія, літературознавство та культурологія, постколоніальна теорія, наука, нові технології та мистецтво». Бібліотека Університету Берклі також підтримує дослідження, присвячені аспірантським програмам з наголосом на жінок, гендер та сексуальність (DEWGS).

Дослідникам у вільному доступі пропонуються бази даних:

- «Відкриття американської жіночої історії в Інтернеті»: Доступ до цифрових колекцій первинних джерел, які документують історію жінок у США [XVII ст. – сьогодення]. Також надають доступ до фотографій, листів, щоденників, артефактів тощо.

- Документи жіночого визвольного руху: колекція різних аспектів жіночого визвольного руху в США [1969–1974]. Зосереджується саме на радикальних витоках руху наприкінці 60-х – початку 1970-х років.

- Empire Online: оцифрована колекція оригінальних рукописів та друківаних документів з усього світу для підтримки досліджень у галузі колоніальних та імперійних досліджень [1492–1962]. Містить 70 тис. зображень оригінальних рукописів та друківаних документів для сприяння дослідженням в галузі колоніальних та імперійних досліджень.

- Повсякденне життя та жінки в Америці: зображення (разом із транскрипціями) монографій, брошур, періодичних видань та бланків, присвячених політичним, соціальним та гендерним проблемам XIX і початку XX ст., пов'язаним з релігією, расою, освітою, зайнятістю, шлюбом, сексуальністю, домашнім і сімейним життям, здоров'ям та розвагами [1800–1920].

- Колекція Герріцен, жіноча історія онлайн, 1543–1945: книги, брошури та періодичні видання з Європи, США, Великобританії, Канади та Нової Зеландії, що відображають революцію феміністичної свідомості та руху за права жінок [1543–1945].

- Проект «Історія усних історій»: зібрані інтерв'ю з лідерами та учасниками жіночого виборчого права [дати різняться].

- Жінки та соціальні рухи в США, 1600–2000 рр. (WASM) Зібрання та аналіз документів, зображень та інших основних ресурсів з історії жінок та соціальних рухів у США. Має посилання на інші веб-сайти та словник соціальних рухів та організацій.

- Жінки, які працюють, 1800–1930: оцифровані історичні документи та збірки зображень, пов'язані з роллю жінок в економіці США в період між Громадянською війною та Великою депресією. Містить книги та брошури, фотографії та рукописи.

В Україні у 2011 р. створена Українська гендерна мережа (<http://ugn.org.ua/>) як спільне поле для професійного спілкування українських академічних дослідників гендеру, експертів та аналітиків, гендерних дослідників з-поза меж України, для яких українська ситуація є предметом фахового вивчення. Мережа працює на засадах інтелектуальної свободи, вільного неупередженого вивчення та відкритого інформаційного обміну.

Її засновниками виступили чотири організації: Київський інститут гендерних досліджень (директор М. Скорик), Український центр гендерної освіти при НТУУ «КПІ» (керівник С. Сидоренко), Київський дослідницький і консультативний гендерний центр (керівник Н. Лавриненко) та Професійна наукова спільнота «Українські науковці в світі» – Ukrainian Scientists Worldwide (координатор Ю. Халавка). Створюючи нову структуру, фундатори мали на меті полегшити взаємне інформування про наукові і близькі до них події щодо гендерних досліджень в Україні: українських та з-за кордону; створити платформу для взаємного обміну результатами своїх досліджень, а також укласти депозитарій праць з питань гендеру, виданих українськими вченими, або тих, що стосуються України (як класичних, так і поточної аналітики, звітів, методичних розробок).

Нині Мережу адмініструє Київський інститут гендерних досліджень. Ідею підтримав Український жіночий фонд (кінець 2011 р.). Тоді ж пройшла серія презентацій Мережі в українських вишах. Були започатковані інформаційна та дискусійна розсилки. Інформаційна розсилка швидко стала популярною та охопила основні академічні та експертні жіночі центри. Почала створюватися внутрішньомережева електронна бібліотека. Свої приватні бібліотеки передали в загальне користування відомі експертки з гендерних питань: М. Скорик, Л. Магдюк, М. Саприкіна.

Унаслідок політичних подій, зміни політичного курсу та сильного тиску на жіночий рух та експертну спільноту, публічну активність Мережі було

дещо призупинено, на користь більш автономних форм роботи. З іншого боку, ситуація потребувала суто правозахисної активності. З 2016 р. діяльність Мережі поступово відновлюється в первинному форматі – як загальнонаціональної мережі гендерних дослідниць та експертток, що працюють в Україні чи вивчають її. Це дасть змогу накопичити зроблене за останні 20 років у сфері гендерних досліджень в Україні – сформувати профільну мережу українських дослідників (Українську гендерну мережу <http://ugn.org.ua/>) з бібліотекою вже виданих текстів, підтримувати обмін інформацією і досвідом між людьми, що спеціалізуються на гендерних дослідженнях та практичній гендерній експертизі, з різних міст та регіонів України, а також вчасно інформувати зацікавлених про заплановані події та заходи. Для цього Київський інститут гендерних досліджень започатковує інформаційну розсилку, ugn-info@googlegroups.com, призначену для обміну інформацією (анонсами, прес-релізами) у сфері гендерних досліджень і захисту прав жінок, та дискусійну розсилку, ugn-discussion@googlegroups.com, призначену для обговорення новин, подій та інших тем у сфері гендерних досліджень і захисту прав жінок. Мета і місія Мережі – уфундувати гендерні дослідження в Україні як самостійну галузь знання.

Гендер є дієвим інструментом аналізу, який дає змогу виявити тенденції соціального процесу, зрозуміти причини поточних подій. Адже гендер є найважливішим інститутом у всіх сферах життя суспільства – у сім'ї, політиці, на ринку праці, в економіці. Проблему трансформації гендерного порядку на просторі СНД із різних сторін і в різний час досліджували такі авторитетні дослідники, як О. Вороніна, О. Гапова, Т. Журженко, О. Здравомислова і А. Тьомкіна та ін.

Після розпаду СРСР Україна де-юре зробила вибір на користь сучасної демократії. Конституція безпосередньо гарантувала рівність прав жінок і чоловіків і проголошувала заборону на дискримінацію за ознакою статі. Міжнародне співтовариство на чолі з його найбільшими організаціями – ООН зі всіма її підрозділами у вигляді ЮНІФЕМ (Фонд підтримки жінок) та ін., Всесвітнього банку, Азіатського банку розвитку тощо – вимагало не просто введення норми гендерної рівності в основні закони, а і її розвитку в інших законодавчих актах – законах про гендерну рівність, законах про заборону гендерного насильства, а також створення спеціальних національних інститутів (національних механізмів), відповідальних за реалізацію політики гендерної рівності. В одному з документів ЮНІФЕМ, організації, яка активно працювала практично у всіх країнах СНД і Балтії і здійснювала там спеціальні «Програми

розвитку ООН», наголошувалося, що «питання гендерної рівності є центральними для процесів розвитку, людської безпеки, забезпечення прав людини і соціальної справедливості... принцип дотримання гендерної рівності є основоположною і невід'ємною складовою демократичного управління і заходів зниження бідності» [8].

У 90-і роки всі держави СНД і Балтії почали формувати інституційні основи гендерної рівності. У першу чергу були ратифіковані основні міжнародні акти з прав людини, включно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок. Крім того, права жінок у цих державах було формально захищено нормами законів про працю, про родинні обов'язки, Кримінальним і Адміністративним кодексами. Було створено також різного роду парламентські, міністерські і міжвідомчі органи, ради і секретаріати, які номінально відповідали за виконання норм міжнародного й національних законодавств у галузі гендерної рівності; розроблено різні програми і стратегії з їх забезпечення. Наступним кроком на цьому шляху стало ухвалення спеціальних законів про гендерну рівність. Законів, багато в чому ідеологічних, таких, що свідчили про спрямованість державної гендерної політики, про те, яка роль відводиться жінкам і чоловікам у розбудові нової державності. В Україні такі закони було ухвалено у 2005 р.

Українські ЗМІ на початку 2006 р. так коментували ухвалення Закону про рівність статей: «З 1 січня 2006 р. набрав чинності закон..., покликаний досягти рівності статей. Але чи зможе він дійсно врівноважити права і зламати стереотипи? «Не думаю, що щось кардинально зміниться, – сказала газеті «Сьогодні» глава громадської організації «Жіночий консорціум України» Н. Самолевська. – Ухвалений закон не має реального механізму виконання... Закон не передбачає санкцій в разі його порушення» [9]. Такі коментарі з часом змінили вкрай емоційні випадки на адресу самої концепції «гендера», яка лягла в основу законів про гендерну рівність. Вони, зокрема, озвучені традиціоналістськими політичними силами, які виступили проти нього, заявляючи, що закон може бути використаний для підриву родинних цінностей: поняття «гендер» нібито сприятиме пропаганді гомосексуалізму, а тому закон надасть «невиправдані переваги сексуальним меншинам» [10].

Доповіді про глобальні гендерні розриви з 2005 р. готує неурядова організація «Всесвітній економічний форум» (ВЕФ) в Давосі, до якої входять визнані лідери бізнесу і політики. За словами одного із засновників ВЕФ К. Шваба, причини гендерної чутливості ВЕФ пояснюються тим, що: «Ключем для майбутнього будь-якої країни і будь-якої установи є можли-

вість залучення кращих талантів. У майбутньому талант буде важливішим за капітал або що-небудь інше... Жінки становлять половину світового людського капіталу. Тому розширення прав і освіта дівчаток і жінок, використання їх талантів і лідерства в глобальному масштабі – основні елементи успіху і процвітання у все більш конкурентному світі» [11]. Конкуренція в подоланні гендерної нерівності, за задумом К. Шваба, має стимулювати різні країни активніше добиватися розкриття потенціалу жінок у душі популярної нині стратегії емпauerмента (отримання влади, можливостей власною силою, талантом). Щоб підсилити цю конкуренцію і складаються доповіді ВЕФ. Перша доповідь, підготовлена у 2005 р. і красномовну названа «Жінки на шляху до отримання влади: вимірюючи глобальний гендерний розрив» (Women's empowerment: measuring global gender gap), розглядалася як пілотна. Вона охоплювала усього 58 країн світу. Але саме на її основі було розроблено методику й інструментарій виміру гендерної нерівності в різних країнах світу. Останній став відомий як індекс гендерного розриву (gender gap index). Індекс гендерного розриву виводиться на основі виміру показників реальних можливостей діяльності чоловіків і жінок у чотирьох сферах: економіки (показники чоловічої і жіночої заробітної плати за працю рівної цінності, участі чоловіків і жінок в ухваленні рішень, їх доступу до посад і професій, що потребують високої кваліфікації); освіти (показники доступності всіх рівнів освіти для осіб жіночої і чоловічої статі); охорони здоров'я (показники тривалості життя, доступу до послуг з охорони здоров'я, а також співвідношення статей при народженні); політики і державного управління (показники представництва чоловіків і жінок в органах влади всіх гілок (законодавча, виконавча, судова) і рівнів (національний, регіональний, місцевий)).

За виновком американського соціолога, політолога й історика, одного з провідних представників історичної соціології, Ч. Тіллі, зробленим на основі обширного фактичного матеріалу, збройні конфлікти, громадянські війни – це потрясіння для будь-якого режиму. Вони з неминучістю повертають назад процес демократизації, заглиблюючи, у тому числі, «категоріальні нерівності» [12, с. 215]. В умовах збройних конфліктів різко знижується потенціал громадянської активності: його пригнічує військова дисципліна, яка не дає змоги проявитися самоорганізації і громадянської ініціативи. Крім того, збройні конфлікти та пов'язана з ними пропагандистська діяльність апелюють до агресивної, насильницької маскуліності. Жінкам у цих умовах залишається непосильний тягар боротьби за виживання. Це підтверджується висновками економістів,

які відзначають, що в цілому країні СНД є зоною соціального неблагополуччя. Крім того, у цих країнах від 35 до 50% населення мають доходи, нижчі за прожитковий мінімум [13, 14]. Щодо України, то рівень бідності в нашій державі нині вищий ніж п'ять років тому. За межею бідності сьогодні живе 25% населення України. Про це заявила директор Всесвітнього банку з питань України, Білорусі і Молдови С. Кахконен 17 липня 2018 р. «Економічна криза, що почалася в Україні в 2014 році, призвела до того, що рівень бідності зараз вищий ніж п'ять років тому. Якщо в 2014 році за межею бідності жили 15% населення України, то сьогодні – 25%», – зазначила С. Кахконен [15].

Не можна не погодитися з С. Айвазовою в тому, що для країн СНД і для України зокрема показники реального рівня життя більшості громадян є ознаками процесу дедемократизації, в умовах якого інститути гендерної рівності, звичайно, можна розглядати як інструмент майбутньої модернізації, але лише в дуже віддаленій перспективі за дуже сприятливих обставин, а доти про реальну гендерну рівність говорити передчасно [16].

Список використаних джерел

1. Руднева О. Гендерна рівність як принцип законодавства України / О. Руднева // Право України. – 2002. – № 4. – С. 104–108.

2. МФО «Рівні можливості»: Український Жіночий Конгрес – майданчик не лише для обміну думками та ініціативами, а й для долучення дедалі більшої кількості жінок до активної громадянської позиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/151957.html>. – Назва з екрана.

3. Гендерно-правову експертизу потрібно проводити для всіх законопроектів без виключень – активісти, народні депутати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/65941-genderno-pravova-ekspertyza>. – Назва з екрана.

4. Гриневич Л. В. Гендерні дослідження [Електронний ресурс] / Л. В. Гриневич. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Genderni_doslidzhennja. – Назва з екрана.

5. Гендерна освіта в Україні: витоки та історична перспектива [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/genderna-osvita-v-ukraini-vitoki-ta-istorichna-perspektiva-134196.html>. – Назва з екрана.

6. Вороніна О. Жіночі дослідження (women's studies) [Електронний ресурс] / О. Вороніна. – Режим доступу: <http://ona.org.ru/post/13965104>

4264/%D0%B6-%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8 F-womens-studies. – Назва з екрана.

7. Women's History in Digital Collections by Lauren Lampasone [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.nypl.org/blog/2016/03/28/womens-history-digital-collections>. – Title from the screen.

8. Гендерный маршрут. Внедрение гендерных подходов в национальные стратегии развития: опыт ЮНИФЕМ в странах СНГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gender-route.org/articles/sex_gender_practice/vnedrenie_gendernyh_podhodov_v_nacionalnye_strategii_razvitiya_opyt_yunifem_v_stranah_sng/. – Загл. с экрана.

9. В Украине вступил в силу Закон о равенстве полов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://korrespondent.net/ukraine/events/141245-v-ukraine-vstupil-v-silu-zakon-o-ravenstve-polov>. – Загл. с экрана.

10. Григорян М. Армения: борьба против равенства полов выливается в борьбу против Европейского союза [Электронный ресурс] / М. Григорян. – Режим доступа: <https://russian.eurasianet.org/node/60336>. – Загл. с экрана.

11. Schwab K. Preface [Electronic resource] / K. Schwab // The Global Gender Gap Report, 2013. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2013.pdf. – Title from the screen.

12. Тилли Ч. Демократия / Ч. Тилли. – М. : Ин-т общественного проектирования, 2007. – 267 с.

13. Бедные перешли в категорию нищих – Рева! Соцсети и эксперты отреагировали на заявление министра соцполитики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://comments.ua/money/607429-bednie-pereshli-kategoriyu-nishchih-reva.html>. – Загл. с экрана.

14. Прожиточный минимум в Украине в 2018 году: сумма и сравнение с другими странами [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://maanim.com/indexes/140699-projitochnyy-minimum-v-ukraine-summa-i-sravnenie-s-drugimi-stranami/>. – Загл. с экрана.

15. Всемирный банк подсчитал количество бедных в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.slovoidilo.ua/2018/07/18/novost/obshhestvo/vsemirnyj-bank-podschital-kolichestvo-bednyh-ukraine>. – Загл. с экрана.

16. Айвазова С. Г. Трансформация гендерного порядка в странах СНГ: институциональные факторы и эффекты массовой политики / С. Г. Айвазова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://womaninrussiansociety.ru/wp-content/uploads/2015/02/Aivazova_11_23.pdf. – Загл. с экрана.

References

1. Rudnieva, O. (2002). Henderna rivnist yak pryntsyp zakonodavstva Ukrainy [Gender equality as a principle of Ukrainian legislation]. *Pravo Ukrainy – The Law of Ukraine*, no. 4, pp. 104–108 [in Ukrainian].
2. MFO «Rivni mozhlyvosti»: Ukrainyskyi Zhinochyi Konhres – maidanchyk ne lyshe dlia obminu dumkamy ta initsiatyvamy, a y dlia doluchennia dedali bilshoi kilkosti zhinok do aktyvnoi hromadianskoi pozytsii [Inter-faction MP «Equal Opportunities»: The Ukrainian Women’s Congress is not only a platform for the exchange of ideas and initiatives, but also for the addition of an increasing number of women to active civic positions]. (2017). Retrieved from <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/151957.html> [in Ukrainian].
3. Henderno-pravovu ekspertyzu potribno provodyty dlia vsikh zakonoproektiv bez vykliuchen – aktyvisty, narodni deputaty [The gender legal examination should be conducted for all bills without exception – activists, people’s deputies]. (2018). Retrieved from <http://uacrisis.org/ua/65941-genderno-pravova-ekspertyza> [in Ukrainian].
4. Hrynevych, L. V. (2004). Henderni doslidzhennia [Gender research]. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Genderni_doslidzhennja [in Ukrainian].
5. Henderna osvita v Ukraini: vytoky ta istorychna perspektyva [Gender Education in Ukraine: Origins and Historical Perspective]. (2017). Retrieved from <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/genderna-osvita-v-ukraini-vitoki-ta-istorichna-perspektiva-134196.html> [in Ukrainian].
6. Voronina, O. (2016). Zhinochi doslidzhennia (womens studies) [Women’s studies]. Retrieved from <http://ona.org.ru/post/139651044264/%D0%B6-%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-womens-studies> [in Ukrainian].
7. Women’s History in Digital Collections by Lauren Lampasone. (2016). Retrieved from <https://www.nypl.org/blog/2016/03/28/womens-history-digital-collections> [in English].
8. Gendernyi marshrut. Vnedrenie gendernykh podkhodov v natsionalnye strategii razvitiia: opyt IuNIFEM v stranakh SNG [Gender route. Gender mainstreaming in national development strategies: UNIFEM experience in the CIS countries]. (2010). Retrieved from http://gender-route.org/articles/sex_gender_practice/vnedrenie_gendernyh_podkhodov_v_natsionalnye_strategii_razvitiya_opyt_yunifem_v_stranah_sng/ [in Russian].
9. V Ukraine vstupil v silu Zakon o ravenstve polov [In Ukraine, the

Law on Gender Equality entered into force]. (2006). Retrieved from <https://korrespondent.net/ukraine/events/141245-v-ukraine-vstupil-v-silu-zakon-o-ravenstve-polov> [in Russian].

10. Grigorian, M. (2013). Armenia: borba protiv ravenstva polov vylivaetsia v borbu protiv Evropeiskogo soiuza [Armenia: the fight against gender equality turns into a fight against the European Union]. Retrieved from <https://russian.eurasianet.org/node/60336> [in Russian].

11. The Global Gender Gap Report. (2013). Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2013.pdf [in English].

12. Tilli, Ch. (2007). Demokratia [Democracy]. Moscow: Institute of Social Engineering [in Russian].

13. Bednyie pereshli v kategorii nishchikh – Reva! Sotseti i eksperty otreagirovali na zaiavlenie Ministra sotcpolitiki [The poor have become beggars – Reva! Social networks and experts responded to the statement of the Minister of Social Policy]. (2018). Retrieved from <https://comments.ua/money/607429-bednie-pereshli-kategoriyu-nishchih-reva.html> [in Russian].

14. Prozhitochnyi minimum v Ukraine v 2018 godu: summa i sravnenie s drugimi stranami [The cost of living in Ukraine in 2018: the amount and comparison with other countries]. (2018). Retrieved from <https://maanimo.com/indexes/140699-projitochnyy-minimum-v-ukraine-summa-i-sravnenie-s-drugimi-stranami/> [in Russian].

15. Vsemirnyi bank podschtal kolichestvo bednykh v Ukraine [The World Bank has calculated the number of poor in Ukraine]. (2018). Retrieved from <https://ru.slovoidilo.ua/2018/07/18/novost/obshhestvo/vsemirnyj-bank-podschtal-kolichestvo-bednyx-ukraine> [in Russian].

16. Aivazova, S. Transformatsiia gendernogo poriadka v stranakh SNG: institutsionalnyie faktory i efekty massovoi politiki [Transformation of gender order in the CIS countries: institutional factors and effects of mass policy]. (2015). Retrieved from https://womaninrussiansociety.ru/wp-content/uploads/2015/02/Aivazova_11_23.pdf [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 29.10.2018.

Lina Chernjavskaia,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Library in the Context of Gender Studies as an Information Model for the Transformation of Gender Identities

The article deals with the role of libraries in study of gender processes occurring in the social structure of modern society. The emphasis is placed on the fact that the objective conditions of modern society influence the changes in the institutional order of the interaction of gender groups that has developed for centuries. And these changes create conflict situations that manifest themselves both in the public and in the private sphere of the family. The forms and methods of library work in the field of the formation of gender tolerance in society as part of ensuring the information security of modern society, aimed at harmonizing not only interethnic and cultural relations, but also socio-economic, inter-generational, inter-political relations, are expounded.

Keywords: gender studies, information society, libraries in the information society, information and communication technologies.

Тетяна Миськевич,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ІНЖИНІРИНГ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОТРЕБИ ЯК МЕХАНІЗМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Аналізується проблема адаптації особистості до реалій функціонування глобального інформаційного простору, що породжують нові соціалізаційні виклики. Уперше вжито терміносполуку «інжиніринг інфопотреби», що позначає регулювання інформаційної поведінки особистості з метою її вдосконалення. Запропоновано можливість здійснення інжинірингу інфопотреби шляхом формування медійно-інформаційної грамотності особистості, яка даватиме змогу усвідомлено орієнтуватися в масивах інформації та раціонально використовувати отриману інформацію.

Інжиніринг інфопотреби розглядається як напрям бібліотечної роботи з інформаційної соціалізації населення. Висвітлюється роль сучасних бібліотек у реалізації програм медіа-освіти.

Ключові слова: інжиніринг інфопотреби, інформаційна соціалізація, медійно-інформаційна грамотність, медіа-освіта, бібліотека.

Для розвитку людського суспільства поряд з матеріальними, сировинними, енергетичними та іншими ресурсами виняткове значення мають ресурси інформаційні. У процесі своєї діяльності людина активно взаємодіє з інформаційним середовищем: отримує з нього знання, генерує нові, поступово утворюючи інформаційний ресурс суспільства. Засвоєння накопичених попередніми поколіннями інформації та знань, а також сучасного надбання здійснюється через реалізацію особистісних, групових і соціальних інформаційних потреб (далі – інфопотреб). Відповідно, суб'єктом інформаційних потреб виступає окрема особистість, та чи інша соціальна група, суспільство в цілому. Потребу в інформації наука відносить до розряду фундаментальних [1, с. 39].

Поняття інфопотреби позначає складний психосоціальний феномен, тому існує кілька підходів до його трактування. Деякі дослідники вважають, що інформаційна потреба є потребою в знаннях, оскільки

вона не виникає, якщо людина знає, як вирішити певне завдання, а якщо не знає, то відчуває потребу в інформації [2, с. 87]. Інші автори вважають, що інформаційна потреба – це потреба людей у спілкуванні один з одним, тим самим ототожнюючи її з комунікаційною потребою [3, с. 94–213]. Але більшість дослідників сходяться на трактуванні інфопотреби, як об'єктивно обумовленої необхідності в інформаційній діяльності, що усуває дисбаланс інформаційної сфери суб'єкта. Інфопотреба передує будь-якій діяльності та виражається в сприйнятті, використанні та виробництві інформації. Її виникнення та розвиток зумовлюються соціальною природою людини та реалізуються через контакти з іншими людьми, а також шляхом взаємодії з носіями інформації. Інфопотребу справедливо вважають одним з ефективних механізмів «включення» особистості в соціальну систему. Аналізу інфомеханізмів соціалізації та соціальної адаптації людини присвячено роботи Н. Андрєнкової, Н. Дубровської, І. Тихомирової, О. Кисельова, О. Соколова та ін.

Незважаючи на особливу актуальність дослідження теоретичних та практичних аспектів інфопотреби з огляду на швидкість та інтенсивність інформаційних взаємодій у сучасному глобалізованому світі, це поняття не знаходить належного висвітлення у вітчизняній науковій літературі. У силу функціональних завдань у більшості робіт дослідження цього феномену не виходить за рамки питання ефективного задоволення інфопотреб сучасної людини як споживача інформаційних продуктів і послуг. Зокрема, у бібліотекознавчих наукових розвідках, задоволення інформаційних потреб проголошується «однією з найважливіших соціальних функцій бібліотек» [4, с. 5; 5, с. 7].

Починаючи з другої половини ХХ ст. інфопотреба традиційно розглядається у розрізі питань удосконалення обслуговування користувачів: на основі моніторингу читацької аудиторії та інформаційних запитів вивчаються реальні та потенційні інфопотреби читачів. Їх подальший аналіз і наукове прогнозування дає змогу реалізовувати принципи доцільності та конгруентності функціонування бібліотеки [6]. Власне саме потреба в інформації задля здійснення різних видів діяльності і стала першопричиною створення бібліотеки як соціального інституту й понині зберігається існуючий тісний взаємозв'язок її функціональних завдань з постійно зростаючими інфопотребами користувачів.

Проте якщо донедавна бібліотеки наряду з іншими авторитетними інформаційними установами зберігали монополію на задоволення значної частини інфопотреб суспільства, то з появою та поширенням інформаційно-комунікаційних технологій людство отримало можливості для

миттєвого та мобільного доступу до необмежених інформаційних ресурсів. Тому, на нашу думку, подібне звуження проблематики інфопотреби не відповідає реаліям розвитку інформаційного суспільства: в умовах досить складної еколого-інформаційної ситуації феномен інфопотреби потребує переосмислення в контексті досліджень взаємодії людини та інформації.

Входження в глобальне інформаційне суспільство пов'язане з глибокими змінами у сфері виробництва, поширення та засвоєння інформації. Революційний розвиток цифрових технологій, безпрецедентний кількісний та якісний стрибок у структурі інформаційних процесів призводять до серйозних трансформацій соціальних відносин і комунікацій. Сучасна людина буквально оточена інформацією: зростає кількість каналів комунікації, засоби передачі інформації постійно спрощуються, стають більш компактними і доступними [7]. Разом з тим різке збільшення обсягу інформації, необхідної для повноцінної життєдіяльності, накладаючись на об'єктивне зниження контрольованості інформаційних процесів, різноманіття конкуруючих ціннісних орієнтацій та мозаїчність культурних норм сучасного світу, нерідко стає причиною дезорієнтації суспільної свідомості. За таких специфічних умов окремі люди та цілі країни стають об'єктами маніпулятивних впливів збоку зацікавлених сторін – суб'єктів інформаційних відносин. Таким чином, суспільство стикається з новими соціалізаційними викликами, що висувають певні вимоги до адаптивних здібностей особистості та її інформаційної готовності в умовах перманентно зростаючого надлишку інформації. Тому, на нашу думку, належної уваги потребує питання інжинірингу інфопотреби, як напряму інформаційної соціалізації, що полягає в комплексі заходів, спрямованих на вдосконалення інформаційної поведінки особистості.

Саме поняття «інжиніринг» (англ. *engineering*, від латин. *ingenium* – винахідливість) позначає сукупність інтелектуальних видів діяльності, що мають за кінцеву мету отримання найкращих результатів від капіталовкладень або інших видатків, пов'язаних з реалізацією проектів різноманітного призначення, за рахунок найбільш раціонального підбору та ефективного використання ресурсів, а також методів організації та управління на базі сучасних науково-технічних досягнень та з урахуванням конкретних умов і факторів реалізації проектів [8]. Сутність інжинірингу полягає в оптимізації процесу (виробничого, будівельного, фінансового тощо).

Зазначимо, що в пропонованій статті поняття «інжиніринг» вперше застосоване з поняттям «інфопотреба». Доцільність такої терміносполуки вбачається в такому: беручи до уваги властиву інфопотребі

певну природну задатність, спробуємо застосувати до її вивчення діяльнісний підхід, що передбачатиме потенційну «керованість» інфопотреби, а також можливості конструктивного впливу на неї. Такий підхід спонукає до розгляду навичок задоволення інфопотреби як компетенції, яку можна і потрібно розвивати, що, у свою чергу, сприятиме більш глибокому розумінню механізмів формування інформаційного «імунітету» особистості та її здібностей до критичного осмислення інформаційних потоків.

Визначення шляхів упровадження інжинірингу інфопотреби, який даватиме людині змогу усвідомлено регулювати власну інформаційну поведінку та самостійно орієнтуватися в складному і багатовимірному інформаційному просторі, неможливе без врахування реалій функціонування глобального медіа-простору, тенденцій його формування та розвитку. Тотальна взаємодія сучасників з різноманітними медіа (книги, преса, радіо, кіно, телебачення, Інтернет) обумовлює потужний та суперечливий вплив останніх на всі без винятку верстви населення. Медіа сьогодні – це не справа окремих професійних організацій, ми всі творимо медіа-простір, він розвивається зусиллями кожного з нас.

Особливого значення в задоволенні інфопотреб суспільства набули нині засоби масової інформації (далі – ЗМІ). За висловом американського соціолога Д. Рісмена, сучасна людина, – це «людина-локатор», який відчуває потребу в підказках, яку з успіхом задовольняють ЗМІ. Разом з тим важливо зазначити, що виробники «інформаційного меню», реагуючи на інформаційний запит своєї аудиторії, також нерідко використовують інформацію для здійснення впливу на індивідуальну та масову свідомість із певною корисливою метою.

Характером інформаційного впливу визначається характер керування інфопотребою. Так, наприклад, маніпулятивний вплив здійсниться у разі, якщо індивіду протягом певного часу подається інформація під певним кутом та у такій спосіб фокується його інфопотреба відповідного спрямування. У подальшому людина вже сама починає відбирати ту інформацію, яка відповідає цьому спрямуванню [9]. Утворення такого замкнутого кола можна пояснити селективною функцією інфопотреби, що спонукає до оцінки всієї отриманої інформації та поділу її на релевантну й нерелевантну (інформаційна потреба – не просто потреба в якій-небудь інформації). Це проявляється в необхідності людей сприймати повідомлення, які, як їм здається, відповідають їхнім думкам та інтересам і за допомогою яких вони можуть задовольнити свої інформаційні потреби. Невипадково споживач інформації (населення) постає сьогодні в наукових працях

як суб'єктивно орієнтований відбірник, налаштований на задоволення інформаційних потреб.

Інший – конструктивний – інформаційний вплив полягає в тому, щоб навчити людину самостійно орієнтуватися в масивах інформації, свідомо регулюючи власну інфопотребу. Саме такий раціональний характер впливу і передбачає інжиніринг інфопотреби. На сьогодні його основний механізм полягає у формуванні та розвитку медіа-інформаційної грамотності населення – одного з ключових векторів розвитку суспільства, спрямованого на розширення прав і свободи самовираження людей шляхом надання їм необхідних для взаємодії з традиційними ЗМІ та новими технологіями компетенцій. Медійно-інформаційна грамотність, за концепцією ЮНЕСКО, об'єднує три взаємопов'язані комплекси компетенцій – інформаційну грамотність (вміння знаходити, аналізувати, використовувати інформацію); медіа-грамотність (вміння отримувати доступ до медіа, аналізувати контент, оцінювати медіа-повідомлення, а також створювати контент для самовираження та спілкування) і технологічну/цифрову грамотність (передбачає вміння користуватись сучасними інформаційними технологіями та програмним забезпеченням з урахуванням усіх можливостей, що надає інформаційний прогрес).

Зазначимо, що тривалий час сфери інформаційної грамотності та медіа-освіти розвивалися незалежно одна від одної, а фахівці сперечалися про те, що первинне – медіа чи інформація, канали передачі інформації чи контент. Сьогодні стало очевидним, що необхідна інтеграція обох підходів – однієї медіа-грамотності, або інформаційної грамотності, або ІКТ-грамотності недостатньо для того, щоб люди, спільнота, країна в цілому змогли використовувати переваги інформаційного суспільства.

Відповідно інжиніринг інфопотреби передбачає формування комбінованого набору компетенцій (знань, навичок і умінь), необхідних на сьогодні для виживання й успішного вирішення життєвих завдань, серед яких:

- культура сприймання і виробництва сукупності інформаційно-комунікаційних засобів, що функціонують у суспільстві, знакових систем, технологій комунікації, пошуку, збирання, виробництва і передавання інформації;

- здатність ефективно взаємодіяти та адекватно поводитись у інформаційному та медіа-середовищі, здійснюючи ціннісно-вольову рефлексивну регуляцію власної інформаційної поведінки;

- уміння убезпечити себе від деструктивних медіа-інформаційних впливів та здатність чинити опір психологічним технологіям впливу;

– володіння навичками вільно орієнтуватись у світі інформації, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відокремлювати реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіа-джерелами, осмислювати владні відносини, міфи і типи контролю, які вони культивують.

Цей комплекс компетенцій наділяє інфопотребу такими необхідними на сьогодні рисами як гнучкість і рефлексивність, розширюючи адаптивні можливості особистості, а також забезпечуючи її «критичну автономію» відносно медіа [10].

Розглядаючи інжиніринг інфопотреби як напрям інформаційної соціалізації, потрібно відзначити надзвичайно важливу роль сучасних бібліотек як традиційних соціальних інститутів, що завжди активно вивчають потреби суспільства, оперативно реагуючи на його запити. Моніторинг вітчизняної бібліотечної діяльності виявив зростаючу динаміку впровадження різноманітних заходів, спрямованих на підвищення медіа-інформаційної грамотності населення. Так, масштабним та системним проектом УБА стала впроваджена в українських бібліотеках програма «Довіряй, але перевіряй. Медіа-грамотність в українському суспільстві», яка почала реалізовуватись з 2017 р. завдяки гранту Міністерства закордонних справ Чеської Республіки в рамках програми Transition Promotion Program. Цей проект – це книга від п'ятнадцяти авторів та виставка плакатів від такої самої кількості художників, що розповідають про свободу слова, цензуру, пропаганду, фейкові новини та інформаційну війну. Головна ідея проекту полягає в популяризації ключових принципів медіа-грамотності у доступному для масової аудиторії форматі. Художники переконані, що саме візуальна плакатна мова здатна ефективно донести суть теми та змусити замислитися над порушеними проблемами.

Особлива увага також спрямовується на регулярну та цілеспрямовану підготовку до вмілого і безпечного користування медіа-інформаційними ресурсами і самих бібліотекарів. Наприклад, МБФ «Академія Української преси» спільно з програмою «Бібліоміст» (УБА) реалізували проект «Практична медіаграмотність» для працівників публічних бібліотек. У рамках цього проекту починаючи з 2015 р. у різних містах України було проведено серію тренінгів та семінарів, під час яких фахівці отримали нові знання, ознайомилися з методиками для подальшого самостійного розвитку та роботи з користувачами. Також з 2015 р. УБА спільно з Гете-Інститутом в Україні було проведено серію фокус-семінарів для членів УБА на тему медіа-грамотності, у рамках яких обговорювались

питання розвитку медіа-грамотності в Україні, суб'єктивності сучасних медіа, їхні загрози та виклики; уявлення про сучасні аудиторії, їх стан, склад та очікування; проблематика інформаційного імунітету, а також місце бібліотек в оточенні нових медіа.

Поряд із системними заходами важливо відзначити місцеві ініціативи вітчизняних бібліотек, які організують у своїх стінах тренінги, експозиції, презентації, відкриті заняття тощо, присвячені медіа-освіті, навчаючи наших співгромадян орієнтуватися в сучасних інформаційних продуктах.

Питання формування основ медійно-інформаційної грамотності є особливо актуальним для молодого покоління, до якого надзвичайно важливо донести, зокрема, основи інформаційної безпеки. У цьому контексті показовою стане робота Херсонської обласної бібліотеки для дітей ім. Дніпрової Чайки: маючи значний практичний досвід організації занять з інформаційної культури для дітей та підлітків, ця бібліотека займає активну позицію у розбудові бібліотечної медіа-освіти в школах міста, координує діяльність клубних об'єднань відповідного спрямування і численних партнерських проектів у сфері промоції читання і медійної культури. Одним із проектів бібліотеки, спрямованих на формування медійної культури школярів, є її партнерський проект з управлінням освіти Херсонської міської ради – міський медіа-клуб NaVi (від Natuse Vincere – створені перемагати), започаткований у вересні 2016 р. Його учасниками є лідери учнівського самоврядування усіх загальноосвітніх навчальних закладів міста Херсона, які, крім того, що здобувають нові знання і навички, ще й ретранслюють їх своїм ровесникам та учням молодшого віку у школах, де навчаються. Таким чином, через лідерів ми отримали широкі можливості для просування медіаграмотності в навчальних закладах, бо опосередковано охоплюється широке коло дітей та підлітків міста.

Активність учасників міського учнівського медіа-клубу, в якому підлітки очолюють різні напрями діяльності та керують процесом їх реалізації, переконливо засвідчує: така системна робота дає змогу формувати справжніх лідерів з питань медіа-освіти і медіа-грамотності, здатних стати своєрідними «каталізаторами» у формуванні медійної культури школярів «цифрової ери» [11].

Необхідність інжинірингу інформопотреби громадян шляхом впровадження різноманітних заходів, спрямованих на підвищення їх медіа-інформаційної грамотності, обумовлена сьогодні складною та подекуди руйнівною інформаційною ситуацією в нашій країні. Тому вдосконалення

інформаційної поведінки користувачів через медіа-освіту видається на сьогодні одним із пріоритетних напрямів роботи, що належить до компетенцій сучасної бібліотеки в інформаційному середовищі.

Список використаних джерел

1. *Симонов П. В.* Высшая нервная деятельность человека. Мотивационно-эмоциональные аспекты / П. В. Симонов. – М. : Наука, 1975.
2. Справочник информационного работника / науч. ред. Р. С. Гиляревский, В. А. Минкина. – СПб. : Профессия, 2005.
3. *Леонтьев А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения: в 2 т. – Т. 2. – М., 1983.
4. *Дворкина М. Я.* Библиотечное обслуживание: новая реальность: лекции / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во МГУКИ; ИПО «Профиздат», 2000.
5. *Карташов Н. С.* Общее библиотековедение: учебник / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. – М., 1996. – Ч. 1.
6. Принципы библиотечной деятельности [Электронный ресурс] // Студопедия. – Режим доступа: <https://studopedia.info/10-50830.html>. – Загл. с экрана.
7. *Данильян О. Г.* Людина в інформаційному суспільстві: деякі штрихи до усвідомлення проблеми [Електронний ресурс] / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123-456789/7963/1/Danilyn_Dzeban_71%E2%80%939373.pdf. – Назва з екрана.
8. Види та особливості торгівлі інжиніринговими послугами [Електронний ресурс] // Навчальні матеріали онлайн. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/17701017/ekonomika/vidi_osoblivosti_torgivli_inzhiniringovimi_poslugami. – Назва з екрана.
9. *Киселев Н. Н.* Информационная потребность как фактор социализации личности [Электронный ресурс] / Н. Н. Киселев // Библиотека диссертаций. – Режим доступа: <http://www.dslib.net/sociologia-kultury/informacionnaja-potrebnost-kak-faktor-socializacii-lichnosti.html>. – Загл. с экрана.
10. Терминологический словарь [Электронный ресурс] // Информационная грамотность и медиаобразование для всех. – Режим доступа: <http://www.mediagram.ru/dictionary/>. – Загл. с экрана.
11. Національна розмова: розвиток медіаграмотності в Україні [Електронний ресурс] // Блог Херсонської обласної бібліотеки для дітей імені Дніпрової Чайки. – Режим доступу: https://news.library.kherson.ua/2018/04/blog-post_24.html. – Назва з екрана.

References

1. Simonov, P. (1975). Vysshiaia nervnaia deiatelnost cheloveka. Motivatsionno-emotsionalnyie aspekty [Higher nervous activity of man. Motivational and emotional aspects]. Moscow: Nauka [in Russian].
2. Giliarevskii, R., Minkina, V. (Eds.). (2005). Spravochnik informatsionnogo rabotnika [Handbook of an Information Worker]. St. Petersburg: Professiya [in Russian].
3. Leontev, A. (1983). Deiatelnost. Soznanie. Lichnost [Activity. Consciousness. Personality]. *Selected Psychological Works*. (Vols. 1–2; Vol. 2.). Moscow [in Russian].
4. Dvorkina, M. (2000). Bibliotechnoie obsluzhivaniie: novaia realnost [Library services: a new reality]. Moscow: Profizdat [in Russian].
5. Kartashov, N., Skvortsov V. (1996). Obshcheie bibliotekovedeniie [General Library Science]. (Vol. 1). Moscow [in Russian].
6. Printsipy bibliotechnoi deiatelnosti [Principles of library activities]. (2015). *Studopediia – Student Education*. Retrieved from <https://studopedia.info/10–50830.html> [in Russian].
7. Danilian, O. G., Dzoban, O. (2015). Liudyna v informatsiinomu suspilstvi: deiaki shtrykhy do usvidomlennia problem [Man in the Information Society: Some touches to the realization of the problem]. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7963/1/Danilyn_Dzaban_71%E2%80%939373.pdf [in Ukrainian].
8. Vydy ta osoblyvosti torhivli inzhynirynhovymy posluhamy [Types and features of the trade in engineering services]. Retrieved from https://pidruchniki.com/17701017/ekonomika/vidi_osoblyvosti_torgivli_inzhinirynhovymi_poslugami [in Ukrainian].
9. Kiselev, N. (1998). Informatsionnaia potrebnost kak faktor sotsializatsii lichnosti [The information need as a factor in the socialization of the individual] *Biblioteka dissertatsii – Thesis Library*. Retrieved from <http://www.dslib.net/sociologia-kultury/informacionnaja-potrebnost-kak-faktor-socializacii-lichnosti.html> [in Russian].
10. Terminologicheskii slovar [The terminological dictionary]. *Informatsionnaia gramotnost i mediaobrazovaniie dlia vsekh – Information Literacy and Media Education for All*. Retrieved from <http://www.mediagram.ru/dictionary/> [in Russian].
11. Natsionalna rozmova: rozvytok mediahramotnosti v Ukraini [National conversation: the development of the media literacy in Ukraine]. (2018). *Bloh Khersonskoi oblasnoi biblioteky dlia ditei imeni Dniprovoi Chaiky – Blog of the*

Kherson Regional Library for Children named after the Dniprova Chayka.
Retrieved from https://news.library.kherson.ua/2018/04/blog-post_24.html [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.11.2018.

Tetyana Myskevych,

Ph.D. Student, Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Engineering of the Information Need as a Mechanism of Socialization in Modern Society

The problem of adapting the personality to the realities of the functioning of the global information space, which generating new socialization challenges is analyzed. For the first time, the terminology «engineering of the information need» which means the regulation of the information behavior of the individual in order to improve it is used. The possibility of realization of the engineering of the information need by forming the media-information literacy of the individual is proposed. It will allow the person to consciously navigate in massifs of information, rationally consume and use the received information.

The engineering of the information need is considered as the direction of library work on information socialization of population. The role of modern libraries in the implementation of media education programs is highlighted.

Keywords: engineering of the information need, information socialization, media-information literacy, media education, library.

Олег Кривецький,

голов. ред.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АНАЛІТИКИ В СТРУКТУРІ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто інформаційно-аналітичну діяльність бібліотек як соціокомунікаційне явище. Визначено місця інформаційної аналітики в структурі бібліотечної діяльності. Проаналізовано існуючі підходи до неї. Обґрунтовано погляд на інформаційно-аналітичну діяльність (ІАД) як базовий елемент формування когнітивного потенціалу суспільства. Надано характеристику ІАД бібліотек.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, бібліотека, аналітика, інформація.

Складність і неоднозначність процесів, що відбуваються у світі, різноманіття й надмірність інформації, необхідність її відбору, відсутність достовірного знання є передумовами застосування інформаційно-аналітичної діяльності (далі – ІАД) у повсякденному житті, яка стає важливою рисою сучасного суспільства. Аналіз бібліотекознавчої літератури показав, що останнім часом у контексті поглиблення процесу інформатизації в Україні зростає дослідницький інтерес науковців до інформаційно-аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень, зокрема – до інформаційно-аналітичної діяльності бібліотечних структур. Різним аспектам цієї проблеми присвячено праці В. Горового, Т. Гранчак, І. Давидової, О. Кобелева та ін.

На сьогодні можна констатувати, що ІАД притаманна бібліотечі як з точки зору розв'язання проблем підвищення ефективності керування окремою бібліотекою і бібліотечною галуззю в цілому, так і в частині виконання свого завдання з обслуговування читачів. Усе це зумовлює важливість дослідження ІАД бібліотек як складової нової соціально-комунікаційної реальності. Однак навіть термін «інформаційно-аналітична діяльність», що останнім часом активно застосовується у вітчизняній літературі, досі чітко не визначено. Це зумовлено тим, що ІАД, тією чи іншою мірою, характерна для всіх галузей людської діяльності, проте відрізняється своїми цілями, завданнями, засобами та результатами. Крім того, слід

враховувати і виникнення різних типів інформаційно-аналітичних служб і, відповідно, різномірний склад їхніх співробітників. Так, можна виокремити дві великі групи аналітиків – тих, які мають досвід інформаційно-бібліотечної діяльності, і тих, котрі прийшли до аналітики з інших сфер науки та виробництва. Тому залежно від специфіки історико-культурного контексту своїх досліджень, науково-методологічних традицій тієї чи іншої галузі, різні вчені й практики вкладають у розуміння ІАД різний зміст.

Зокрема, науковим дослідником Ю. Курносим аналітика розглядається як дисципліна, що поєднує три найважливіших компоненти: методологію інформаційно-аналітичної роботи, організаційне забезпечення цього процесу й технологічно-методологічне забезпечення розробки та створення інструментальних засобів для її ведення. На основі цього надається таке її визначення: «Аналітика – це цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного й технологічного забезпечення індивідуальної й колективної розумової діяльності, що дає змогу ефективно опрацювати інформацію з метою вдосконалення якості наявних і придбання нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень». Серед широких кіл фахівців-аналітиків найпоширенішим є визначення аналітики як галузі людської діяльності, покликаної забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою інформаційно-аналітичних технологій, шляхом переробки вихідної (наявної) інформації й одержання якісно нового знання з метою оптимізації прийняття рішень. Сучасна інформаційна аналітика – складна комплексна діяльність, що спирається як на природний інтелект, так і на комп'ютерні технології оперування інформаційними масивами, методи математичного моделювання процесів тощо. За цього інформаційна аналітика виконує насамперед завдання якісно-змістового перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому плані з науковою (виробництво нового знання) й управлінською (розроблення варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю.

А ось науковець О. Кобелев розглядає ІАД як особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності. Однак сфера функціонування ІАД зумовила особливості результатів цієї діяльності, для створення яких застосовуються переважно аналітичні методики, що уможливають прогнозування проблемних ситуацій. ІАД нині має сформовані ознаки інституалізації (теорію, предмет, організацію,

кадри, наукові підходи тощо). Тому фахівець-аналітик В. Ільганаєва пропонує розуміти аналітику як сферу діяльності, наскрізну для всіх сфер соціальної діяльності, притаманних суб'єкту на різних рівнях її організації – соціуму, колективу (групи), індивіда. За її визначенням, «аналітика – це засіб здобуття знань, оптимізації процесу мислення, його структурування, за якого першим необхідним етапом є інформаційний аналіз, тобто якісне опрацювання інформації, а другим – інформаційний синтез, як формування нового знання або якісне поліпшення того, що є в наявності».

Такий досить широкий спектр поглядів на ІАД демонструє наскільки різний зміст може вкладатися в один і той самий термін. Таким чином, визначення та зміст цієї, вкрай необхідної за сучасних умов, діяльності розкриваються через призму розуміння складових «інформаційна» та «аналітична». Це певною мірою підтверджується, зокрема, тим, що «об'єднання інформаційних і аналітичних методів діяльності в один технологічний процес інформаційно-аналітичного забезпечення надає можливість визначити принципи інформаційної аналітики».

За останні десятиріччя аналітична діяльність, її методи та технічні засоби динамічно розвиваються, реагуючи на соціально-економічні, політичні та ін. зміни у житті суспільства, складність і різноманітність, постійний ризик, накопичення нових знань та інформації. Але, якщо раніше термін «аналітика» застосовувався самостійно, то сьогодні в інформаційному суспільстві усе частіше до нього додається слово «інформація» і він вживається вже як новий термін «інформаційно-аналітична діяльність». Все це змушує використовувати аналітичну діяльність для оцінки реальної ситуації, яка стає основою для прийняття рішень у різних галузях, у тому числі й бібліотечній.

Складова «інформаційний» означає ставлення до інформації, як до ресурсу, володіння всім арсеналом засобів одержання, передачі, нагромадження, зберігання, опрацювання й видачі інформації споживачу.

Сьогодні загально визнаною стала теза про те, що без накопичення й умілого використання інформації неможливий науково-технічний і соціальний прогрес. Інформація є визначальним чинником розвитку міжнародної, економічної, технічної і наукової сфер людської діяльності. За цього звертає на себе увагу одна така властивість інформації: будучи акумульованою і опрацьованою з певних позицій, вона дає нові відомості, приводить до нових знань. Тому природно, що інформаційні ресурси, які є продуктом інтелектуальної діяльності найбільш кваліфікованої і творчо активної частини працездатного населення, в останні

роки збільшуються особливо швидко, і саме інформаційна діяльність забезпечує радикальну інтенсифікацію суспільного виробництва на базі використання інформаційних технологій, вихід суспільства на передові рубежі за продуктивністю праці, широке впровадження автоматизованих виробництв, підвищення в праці творчого елемента, перехід до сучасних моделей діяльності і життя людей, що характеризуються насамперед високим рівнем інформаційно-організаційного комфорту, доступністю й ефективністю застосування величезних інформаційних багатств.

ІАД має давню історію, беручи початок із праць Арістотеля, та нерозривно пов'язана з процесом інтелектуального розвитку людства. Ще за античних часів виникли певні категорії людей (керівники, вчені, інженери, педагоги, журналісти, лікарі, юристи та ін. працівники розумової праці), для яких процес переробки знань став однією з найважливіших складових їхньої професійної діяльності, ефективність якої значною мірою залежить від того, наскільки вдало існуючі у суспільстві засоби комунікації забезпечують їхню інформаційну діяльність. На початкових етапах розвитку науки і техніки багато допоміжних операцій (оформлення, збирання, аналітико-синтетичне опрацювання, збереження, пошук та розповсюдження повідомлень) працівники розумової праці виконували самостійно. Але поступово, з поширенням та ускладненням видів комунікацій, питома вага допоміжних операцій стала настільки значною в загальному балансі часу таких працівників, що це почало негативно впливати на ефективність їхньої роботи. Виникла необхідність виділення із загалу науковців спочатку інформаційних, а пізніше – інформаційно-аналітичних фахівців, для яких виконання будь-яких операцій щодо забезпечення функціонування соціальних комунікацій вже стає професією. Так з'явилися бібліотекарі, бібліографи, перекладачі, архіваріуси, редакційно-видавничі працівники, інформатори-аналітики, когнітологи та ін. А бібліотечні працівники завжди утримували лідерство в організації інформації та знань. Із давнини (Олександрійська бібліотека), створювалися спеціальні «фонди зафіксованих знань», розроблялися прийоми полегшення доступу до них у вигляді класифікацій, каталогів, бібліографічних покажчиків, рефератів та ін. пошукових посібників, зміст бібліотечних фондів описували відповідно до старанно розроблених моделей структури і взаємозв'язків між галузями знань і дисциплінами. За цього аналітична робота є необхідною складовою цих напрямів бібліотечної діяльності.

Якісно новий етап у розвитку ІАД бібліотек розпочався із середини минулого століття і був пов'язаний із розвитком процесу девальвації родової функції бібліотечної діяльності на ґрунті низки загальносві-

тових тенденцій насамперед інформатизації, глобалізації та формування пріоритетів сталого розвитку цивілізації. Саме в цей період починається співіснування в суспільстві документального, інформаційного та когнітивного рівнів комунікативних стосунків, що, на думку В. Ільганаєвої, «у структурно-організаційному плані виражається в наявності документально-інформаційних та когнітивних структур системи соціальних комунікацій», а бібліотека із суто документально-комунікативної структури перетворюється на багаторівневу комунікативну, у якій традиційна документально-комунікативна діяльність виявляється як згасаюча.

Виходячи з цього, В. Ільганаєвою було визначено місце інформаційної аналітики в структурі бібліотечної діяльності. Зокрема, інформаційна аналітика в структурі останньої має три контури: перший – рівень підготовки управлінських рішень у своїй сфері; другий – узагальнення підходів до аналізу інформації, що циркулює в суспільстві на різних рівнях його функціонування і створення інформаційно-аналітичних продуктів для використання в різних галузях; третій – рівень опрацювання знань, який виявляється через нову організацію праці (аналітика, нові технології, нові продукти), що практично є перехідним до іншої роботи і діяльності.

Саме поширення нових інформаційних технологій та їхнє проникнення в усі сфери людської діяльності визначає необхідність пошуку нового підходу до підготовки користувачів інформації. Сутність його полягає у переході до обов'язкового навчання споживачів методам роботи з інформацією та популяризації бібліотечно-бібліографічних знань, а також до цілеспрямованої підготовки таких користувачів, які б володіли методами багатоаспектної інформаційної діяльності, включаючи використання нових інформаційних технологій. І особливо важлива роль у цьому процесі належить бібліотеці. Ідеться про те, що бібліотеці, за сучасних умов, до процесу бібліотечного обслуговування, який здавна застосовується, слід додати інформаційно-аналітичний принцип і інформаційно-аналітичне забезпечення, іншими словами – ІАД.

Підхід до визначення сутності, напрямів та розуміння ІАД бібліотеки як соціокомунікаційного феномену має базуватися передусім на тому, що бібліотеки не лише взмозі, а й повинні здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність. По-перше, вони – інтелектуальні центри цивілізації, що нагромадили значний досвід інформаційного аналізу. Бібліотекарі завжди були аналітиками під час пошуку інформації. Саме вони мають найбільший досвід уточнення запитів читачів, часто змушуючи останніх усвідомити власні інформаційні потреби навіть ті, які ще не сформульовано. Крім того бібліотеки здавна займаються збиранням і системати-

зацією інформації. По-друге, нині вони не бажають втрачати свого статусу центрів, що концентрують інформаційні ресурси та залишатися лише сховищами старих книг. Задля цього важливо не обмежуватися тільки власним фондом, а й активно освоювати зовнішні джерела інформації. По-третє, внаслідок такої діяльності співробітники бібліотеки підвищуватимуть інтелектуальний потенціал своєї професії. Високими темпами зростає частка інтелектуального капіталу в кожному продукті у загальному обсязі матеріальних витрат на його виробництво. Прихильники глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії зосереджують свої зусилля на переході від інформації до передачі знання про об'єкт запиту, вважаючи такий перехід перспективним для професії в цілому. Тобто інформаційна аналітика розглядається як необхідний інструмент для підготовки компетентних відповідей на нетипові запити читачів. Загалом, як наголошує науковець І. Давидова, «сучасне інформаційно-бібліотечне виробництво базується на посиленні аналітичного компонента в обробці інформації, систематизації отриманих даних і наданні інформаційних послуг, які базуються на когнітивних підходах». Це викликано переходом до нової парадигми діяльності бібліотек, за якої нове інформаційне середовище потребує від співробітників бібліотеки не лише активізації дій, спрямованих на забезпечення вільної орієнтації споживачів у системі інформаційних продуктів і послуг, а й оволодіння роллю посередників у створенні нового знання, доставці інформації та знань, а також оцінюванні та підвищенні якості. Таким чином, ІАД може виступати як можливий напрям розвитку когнітивної функції бібліотеки, перетворюючи останню на все більш конкурентоспроможного учасника на ринку інформаційних продуктів і послуг. Враховуючи тисячолітній досвід праці бібліотек у системі документальних комунікацій, можна стверджувати, що центральним спрямуванням ІАД бібліотеки є вилучення з документалізованого потоку нової інформації її представлення та синтезування інформаційних моделей об'єктів або нового знання.

Результати досліджень науковцями інформаційної аналітики прийнятні до використання в управлінні і в процесах формування поведінки об'єктів на різних рівнях їх системної або суспільної організації як для задоволення суспільних потреб в інтелектуально-насиченій інформації (бізнесу, політики, науки, освіти), так і для управління суспільною інформацією в бібліотеках і через бібліотеку, а також у циклі управління бібліотечною системою як суспільним утворенням. Все це дає можливість розглядати ІАД як базовий елемент формування когнітивного потенціалу суспільства. У цьому процесі беруть участь і бібліотеки, що створюють документальну пам'ять суспільства, і інформаційні організації, які

формують його інформаційні ресурси, і аналітичні структури (інтелектуальні програми, веб-сайти). Перспективи подальших досліджень ІАД бібліотек як складової нової соціально-комунікаційної реальності зумовлені процесами інтелектуалізації суспільної діяльності, формуванням потреб прийняття рішень на різних рівнях суспільної організації буття людини, актуалізацією інформаційних ресурсів суспільства і підвищенням вимог до діяльності бібліотек як елемента інформаційної інфраструктури суспільства за сучасних динамічних умов його розвитку.

Список використаних джерел

1. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І. О. Давидова. – Харків : ХДАК, 2005. – 295 с.
2. Ільганаєва В. О. Аналітика в структурі бібліотечної діяльності / В. О. Ільганаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Харків, 2007. – Вип. 23. – С. 109–117.
3. Кобелев О. М. Проблема визначення інформаційно-аналітичної діяльності / О. М. Кобелев // Соціальні комунікації : матеріали Міжнар. наук. конф., 26–27 лют. 2009 р., Харків. У 2 ч. Ч. 1 / Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2009. – С. 88–90.
4. Курносоев Ю. В. Аналітика, методологія, технологія і організація інформаційної аналітичної роботи / Ю. В. Курносоев, П. Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.
5. Онопрієнко В. І. Інформаційна аналітика в наукознавстві / В. І. Онопрієнко // Наука та наукознавство. – 2006. – № 4. – С. 40–50.
6. Пархоменко В. Д. Інформаційна аналітика у сфері науково-технічної діяльності : монографія / В. Д. Пархоменко, О. В. Пархоменко. – Київ : УкрІНТЕІ, 2006. – 224 с.
7. Пушкашу Д. І. Информационно-аналитическая работа как процесс семантической обработки данных [Электронный ресурс] / Д. И. Пушкашу. – Режим доступа: tiara.narod.ru. – Загл. с экрана.

References

1. Davydova, I. O. (2005). Bibliotechnne vyrobnytstvo v informatsiinomu suspilstvi [A library production is in informative society]. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Ilhanaieva, V. O. (2007). Analytika v strukturi bibliotechnoi diialnosti [Analytic geometry is in the structure of library activity]. *Visnyk Kharkivskoi*

derzhavnoi akademii kultury – Announcer of the Kharkiv State Academy of Culture. Vol. 23, pp. 109–117 [in Ukrainian].

3. Kobieliev, O. M. (2009). Problema vyznachennia informatsiino-analitychnoi diialnosti [Problem of determination of research and information activity]. *Sotsialni komunikatsii: materialy Mizhnar. nauk. konf. – Social Communications: Materials of International Scientific Conf.* Kharkiv [in Ukrainian].

4. Kurnosov, Yu. V., Konotopov, P. Iu. (2004). Analitika, metodologiya, tekhnologiya i organizatsiia informatsionnoi analiticheskoi raboty [Analytic geometry, methodology, technology and organization of informative analytical work]. Moscow [in Russian].

5. Onopriienko, V. I. (2006). Informatsiina analytika v naukoznavstvi [Informative analytic geometry is in research-on-research]. *Nauka ta naukoznavstvo.– Science and Research on Research*. Vol. 4, pp. 40–50 [in Ukrainian].

6. Parkhomenko, V. D., Parkhomenko, O. V. (2006). Informatsiina analytika u sferi naukovo-tekhnichnoi diialnosti [Informative analytic geometry is in the field of scientific and technical activity]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Pushkashu, D. I. Informatcionno-analiticheskaiia rabota kak protsess semanticheskoi obrabotki dannykh [Information and analytical work as a process of semantic data processing]. Retrieved from tiara.narod.ru [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 05.12.2018.

Oleg Krivetsky,

Editor-in-Chief,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

A Location of Informative Analytics in the Structure of Library Activity

Research and information activity of libraries as socio communication phenomenon is considered. The locations of informative analytics are determined within the structure of library activity. Present approaches to informative analytics are analysed. View on research and information activity as basic element for society cognitive potential forming is justified. Description of libraries research and information activity is presented.

Keywords: information-analytical activity, library, analytics, information.

Наталія Онищенко,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

НОВИННА ІНФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В АНАЛІТИЧНИХ ПРОДУКТАХ БІБЛІОТЕК

У статті розглядаються особливості використання новинної інформації соціальних медіа при створенні інформаційно-аналітичної продукції. Аналізуються, зокрема, основні вимоги до якості такої інформації, оптимальні методи організації виробничого процесу, шляхи вдосконалення форм і методів надання управлінським структурам достовірної та релевантної інформації.

Ключові слова: новини, соціальні медіа, достовірність, інформація, блог.

Сьогодні ні у кого не викликає сумніву у необхідності використання в інформаційно-аналітичній роботі такого джерела як соціальні медіа.

Інформаційне наповнення Інтернету інтенсивно розвивається в усьому світі та в Україні. Це зумовлює появу низки проблем, зокрема, проблеми оперативного пошуку актуальної та достовірної інформації за тією тематикою, яка потрібна користувачу.

У науковій літературі широко висвітлена тема взаємодії бібліотеки і соціальних медіа. Зокрема, монографічні дослідження науковців Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського – О. Онищенко, В. Горового, В. Попика – присвячено інформаційній мережі як новітній формі інформаційних обмінів, що набувають зростаючого значення в житті сучасної України [1, 2].

Особливості прояву соціальних медіа в системі інформаційних обмінів українського суспільства досліджено у праці В. Горового [3].

Окремі аспекти цієї тематики відображено в публікаціях Л. Чуприни, який досліджував специфіку використання оперативної інтернет-інформації в аналітичній діяльності бібліотек [4].

Теми використання новинної інформації соціальних медіа розглядали у своїх роботах такі науковці як В. Бондаренко, О. Пестрецова, І. Терещенко, О. Пригорницька та ін.

Аналіз наукових публікацій показує, що були розглянуті окремі аспекти цієї теми, а вона ж нині в умовах інформаційного протистояння актуалізу-

ється з огляду на вимоги часу та потреби користувача. До того ж розвиток соціальних медіа щороку набуває подальшого прискорення та охоплює все більшу аудиторію як за кількістю читачів, так і за віковою та географічною ознаками. Тому ця тема потребує більш ретельного дослідження. Тож мета статті – узагальнити досвід, висвітлити особливості, окреслити нові тенденції у використанні новин, джерелом яких є соціальні медіа.

Порівнюючи соціальні медіа та традиційні ЗМІ, можна зробити висновок, що обидва види медіа можуть досягати малої або великої аудиторії.

Останнім часом можна визначити сталу тенденцію до стрімкого зростання аудиторії соціальних медіа за рахунок зменшення накладів паперових видань, зменшення радіоаудиторії, тому що веб-ресурси є більш незалежними та оперативними, ніж традиційні ЗМІ.

Уже протягом майже двох десятиліть дослідники та практики медіа спостерігають за трансформацією ЗМІ в міру того, як інтернет-технології займають центральну позицію на всіх стадіях виробництва і поширення контенту.

Інститут із вивчення журналістики Ройтерз (Reuters Institute for the Study of Journalism – RISJ) при Оксфордському університеті опублікував звіт, присвячений цифровим новинам (2017 р.). У процесі дослідження було опитано понад 70 тис. осіб на 36 ринках. Увагу сфокусовано на Європі, але наявні також дослідження щодо ринків ін. частин світу.

Дані, що враховувалися за шість років (2012–2017 рр.), дали змогу простежити розвиток джерел інформації, через які люди отримували доступ до новин. Використання новинних програм та онлайн-новин значно зросло, тоді як кількість користувачів друкованих ЗМІ для отримання новин зменшилася.

Найбільше зростання попиту на новини було виявлено в таких соціальних мережах, як Facebook та Twitter. У США соціальні медіа стали «ключовими гравцями» в історії виборчого процесу [5].

Відповідно до соціопитування проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), 27% українців отримують інформацію з українських інтернет-сайтів, 24% – із соціальних мереж. Для ще 18% громадян основним джерелом виступають особисті соціальні кола: родичі, друзі, сусіди, колеги.

Під час проведеного опитування молоді люди у віці від 18 до 24 років підтвердили, що 28% з них черпають новини в основному із соцмереж, у той час як телебачення залишається головним джерелом інформації для 24%.

Саме нові медіа останні роки дали можливість реалізувати такий важливий інструмент громадянської журналістики (citizen journalism),

як контроль влади. «Вулична журналістика» дала можливість оперативно реагувати та миттєво поширювати інформацію щодо недемократичних, непрозорих дій державних чиновників, зосередити увагу на цілій низці резонансних подій. Це змусило державні інститути адекватно реагувати та вживати необхідних заходів для виправлення ситуації [6].

Соціальні інтернет-мережі можна розглядати як ЗМІ нового типу, які відрізняються тим, що основним їхнім завданням стає створення комунікативних структур, тобто груп користувачів, об'єднаних певною загальною ознакою. Соціальна мережа фактично передає інформаційно-комунікативну функцію користувачеві.

Комунікація в соціальних мережах перейшла від міжособистісної й суто розважальної до масової. Відтак науковці почали говорити про соціальні медіа.

Так, дослідник теорії комунікації Г. Почепцов зазначає, що сьогодні нові інформаційні простори, наприклад, соціальні медіа, впевнено окунують професіонали з боку бізнесу, політики і військові, які згодні вкладати в їх аналіз і «приручення» будь-яке фінансування. Тобто ніхто не хоче залишити це величезне поле без будь-якого контролю [7].

Існують різні способи класифікації соціальних медіа. За схемою А. Каплана і М. Хайнлайна було виділено шість різних типів соціальних медіа:

1. Спільні проекти (Вікіпедія).
2. Блоги (LiveJournal).
3. Контент-спільноти (Flickr, YouTube).
4. Соціальні мережі (Facebook, Twitter).
5. Віртуальні ігрові світи (World of Warcraft).
6. Віртуальні соціальні світи (Second Life).

Спільні проекти та блоги зазвичай мають текстовий формат, тому дозволяють обмін лише текстовою інформацією. У контент-спільнотах та соціальних мережах можна обмінюватися не лише текстовими файлами, а й зображеннями, відео та іншими формами медіа. Віртуальні ігрові світи та віртуальні соціальні світи намагаються відтворити всі виміри взаємодії у віртуальному середовищі [8].

Помітне зростання популярності соціальних мереж серед масового користувача привертає увагу суб'єктів економічної діяльності, політтехнологів, представників різного роду інформаційних центрів, усіх інших суб'єктів інформаційної діяльності, зацікавлених у впливі на масову громадську думку. В Україні, як у будь-якій іншій країні, на початковому етапі розвитку соцмереж спочатку вони виконують розважально-інфор-

мативну роль і лише після нагромадження певного суспільного досвіду, певного авторитету їх використання набуває більш прагматичного змісту [9].

Соціальні мережі вже неодноразово продемонстрували себе як потужні та дієві медіа: багато управлінських структур, партій, організацій, підприємств небезуспішно ведуть свою діяльність за допомогою цього ресурсу. Вони стали вже настільки поширеним явищем, що будь-яка компанія, чи то стартап з мінімальною кількістю співробітників, чи то великий глобальний бренд – розглядають цей канал комунікації як обов'язковий.

З появою соціальних мереж інтереси користувачів значно трансформувались. Пошук та отримання інформації все більше витісняють інтерес до основного призначення сервісу – спілкуванню та знайомств.

На сьогодні прийнято вважати, що соціальна мережа – це соціальна структура, створена об'єднаними за однією або декількома ознаками взаємозалежності вузлами, які здебільшого представлені індивідуальними членами або організаціями.

Усе частіше заходить розмова про те, що соціальні мережі жорстко конкурують з новинними виданнями за формування порядку денного для кожного користувача.

Соціальні мережі все глибше проникають в життя користувачів і змінюють не тільки те, як вони спілкуються і отримують інформацію, а й те, як вони вживають новини. Як з'ясували експерти, все більше читачів йдуть за новинами навіть не на головну сторінку інтернет-видання, а у свою стрічку новин Facebook.

На сьогодні приблизно кожна п'ята людина на землі – близько 1,3 млрд людей – хоча б раз на місяць заходять у Facebook і цілком закономірно, що величезна соціальна мережа вплинула і на індустрію новин. За даними аналітичної компанії SimpleReach, через соціальну мережу на новинні сайти потрапляють близько 20% їхніх відвідувачів. Якщо говорити про трафік з мобільних пристроїв, ця частка ще вище, і вона продовжує зростати.

Facebook вдалося змінити саму модель споживання інформації – це стосується й інших сервісів, наприклад, Twitter або Google News.

За прогнозами співзасновника дослідницької компанії SimpleReach Е. Кіма, скоро головні сторінки інтернет-видань будуть виконувати насамперед рекламну та іміджеву функції: за новинами читачі будуть йти в соцмережі. Вплив компанії Facebook на ситуацію в ЗМІ можна трактувати як у позитивному, так і в негативному ключі. Наприклад, глава компанії М. Цукерберг не приховує, що його мета – зробити Facebook

чи головним джерелом поширення новин в Інтернеті. А для цього потрібно, щоб новини вибиралися і поширювалися оперативнo та були релевантні для користувача аудиторії соціальної мережі.

Хай там що, а новинним сервісом Facebook користуються мільярди людей. Їхня думка про сервіс певною мірою вплине на те, чи стане компанія монополістом у сфері агрегації новин. Представники спеціалізованих видань можуть критично оцінювати якість новинного сервісу Facebook і посилювати конкуренцію за цей ринок, або запропонувати М. Цукербергу співпрацю. Facebook продовжує удосконалювати стрічку новин. Так, М. Цукерберг анонсував, що зміни спочатку наберуть чинності в американському сегменті соцмережі. Місцеві новини будуть стояти вище в стрічці новин. Соціальна мережа Facebook буде віддавати пріоритет місцевим новинам для показу користувачам у стрічці новин.

Новий інформаційний простір, що став конкурентом традиційним ЗМІ щодо агрегації новин, є блогосфера. Першим блогом вважають сторінку засновника Інтернету Т. Бернерса-Лі, де він, починаючи з 1992 р., публікував саме новини.

Відкритість, можливість публікування коментарів відвідувачами сайту для багатьох користувачів робить блог середовищем мережевого спілкування, що має переваги. Блогосфері притаманна висока швидкість обміну інформацією, відсутність або менший обсяг цензури у порівнянні з традиційними ЗМІ. Як наслідок – наявність безлічі альтернативних точок зору, висвітлення закритих цензурою питань. Авторитет автора блогу додає зацікавленості його відвідувачів.

Серед найбільш популярних учасників блогосфери – незалежні журналісти, політики соціальні проекти, блоги про подорожі та аналоги журналів. Найбільших темпів зростання блогосфери досягла на початку і в середині 2000-х років із зростанням і розвитком мережі Інтернет. Водночас уже у 2008 р. почався спад темпів зростання. Це безпосередньо пов'язано з появою і популяризацією соціальних мереж, які охоплюють більшу аудиторію користувачів і відрізняються легкістю пошуку цієї аудиторії та керуванням акаунтом.

Цілком логічним є розвиток блогів, що висвітлюють місцеву специфіку – від актуальних, головним чином, для земляків, до авторитетних майданчиків, що висвітлюють регіональні події з точки зору знання ситуації на макрорівні, маючи власні джерела інформування. Саме авторитетні регіональні блогери стають агрегаторами громадянської активності та джерелом інформації про життя земляків, у тому числі для ЗМІ [10].

Як наголошують фахівці, останнім часом пошукові сервіси соціальних мереж становлять конкуренцію традиційним пошуковим системам, на зразок Google, Yahoo, Yandex. Очевидно, що соціальні мережі вносять значні корективи в процес пошуку інформації. У соціальних мережах, з урахуванням сучасного рівня їхнього розвитку, дійсно, можна знайти відповіді на запитання, які можуть зацікавити користувача. А оскільки ці мережі складаються зі сторінок реальних людей, то значною мірою забезпечується актуальність отриманих відповідей [11, с. 68].

Соціальні медіа, маючи більший потенціал і за швидкістю, і за кількістю поширеної інформації, стають одним з основних розповсюджувачем новин. Дедалі ширше коло користувачів, серед яких відомі політики та громадські діячі, активно долучається до творення, зокрема, новинної інтернет-інформації. Навіть більше, повідомлення користувачів соціальних мереж, дедалі частіше стають матеріалами на сайтах новин. Але головна проблема цих сайтів – відсутність бажання виробляти якісний інформаційний продукт. Більшість новин найчастіше просто копіюються. Новинні стрічки завалені ідентичною інформацією. У гонитві за кількістю новин та їх оперативністю до уваги не береться якість. Немає різниці, коли подія потрапить в стрічку. Нічого страшного, якщо це станеться через годину або більше. Тобто це середовище частіше стає практично неконтрольованим.

Таким чином, користувачі соціальних мереж мають можливість транслювати інформацію без допомоги ЗМІ, які виступали у ролі фільтру і поширювати вже перевірену інформацію. Тому перед аналітиками особливо жорстко стоїть питання перевірки достовірності опублікованої інформації. Насамперед аналітик повинен звертати увагу на канал розповсюдження новин: як на акаунт спільноти (група або публічна сторінка), серед яких є офіційні та неофіційні ЗМІ, так само і на акаунт особистої сторінки користувача. Звісно, отримати достовірну інформацію зі сторінок офіційних та неофіційних ЗМІ на сторінках соцмереж.

Таким чином, звертаючи увагу на репутацію каналу новин, як джерела, можна зробити часткове припущення про ступінь достовірності інформації.

До каналів поширення інформації можна також віднести й особисті сторінки користувачів. Де може бути розміщений будь-який матеріал, який завдяки репосту має шанс розповсюдитися на сторінки будь-яких користувачів, спільнот, а також в інші соцмережі та сайти.

При цьому достовірність інформації залежатиме як від наповнення, так і від особистості користувача, його популярності, публічності, репутації, професії, рівня освіти тощо.

Окрім того, варто звернути увагу на зміст новини. Насамперед це наявність кількох фактів, зміст яких суперечить один одному. Також це плутанина, нелогічна послідовність викладених фактів. До того ж треба звернути увагу на грамотність та лексику тексту повідомлення.

Особливої уваги з боку аналітиків потребують так звані фейкові новини. Часто фейком називають недостовірну, неправдиву інформацію. Але таке визначення не відображає суті фейку. У соціальних медіа свідомо створюють акаунти на вигаданих людей або спільноти, через які поширюється підробка, фальшивка з метою дезінформувати аудиторію.

У Массачусетському технологічному інституті США (МТІ) вчені дійшли висновку, що помилкова інформація в соціальних мережах поширюється в шість разів швидше достовірної. Згідно з дослідженнями, опублікованими в журналі *Science*, найбільш популярною «фейковою» інформацією, є політичні новини.

Під час дослідження співробітники інституту проаналізували близько 126 тис. недостовірних повідомлень у Twitter, які в період із 2016 р. по 2017 р. опублікували 3 млн інтернет-користувачів.

У МТІ впевнені, що причиною подібного явища виступають не тільки певні алгоритми функціонування соціальних мереж, а й людський фактор. «Кричущі» заголовки притягують цікавість, спонукаючи користувачів скоріше прочитати провокаційне повідомлення. Тим часом діяльність комп'ютерних ботів у жодному разі не впливає на швидкість поширення неправдивих відомостей [12].

Світ перейшов від індустрії факту до індустрії фейку. І найголовніше, що звичайний користувач інформації не шукає фактів, він спокійно сам поширює фейки, оскільки вони більш відповідають його моделі світу. В індустрії фактів була невелика армія журналістів, а в індустрії фейків мільйони читачів, кожен з яких водночас є і журналістом.

Дивний феномен фейків складається також і в тому, що хвилину назад їх начебто й не було, а потім всі тільки про них і говорять. Світ практично не був готовий до переходу від традиційних медіа, що мають інститут перевірки на достовірність, до соцмедіа без кордонів [13].

Нещодавно Facebook офіційно заявив про розширення своєї програми з перевірки фактів і достовірності інформації, яка розміщується в соціальній мережі. Про це повідомляє веб-сайт TechCrunch.

Зараз всю опубліковану інформацію перевірятимуть у 14 країнах світу, а до кінця року компанія планує охопити ще більше країн. У Facebook стверджують, що перевірка достовірності фактів скоротила кількість фейкових новин у соціальній мережі на 80% за рік.

Дослідники з Observatory on Social Media, спільного проекту Indiana University Network Science Institute і Center for Complex Network and System Research, випустили апгрейд до своїх програмних продуктів: Ноаху і Botometer, які допомагають обчислювати фейки в мережі і з'явилися як реакція на зростаючий потік дезінформації в Інтернеті [14].

Тому головне призначення інформаційно-аналітичних структур полягає не тільки в інформуванні, а й в аналізі ситуації. Вони повинні оперативно реагувати на суспільні процеси й мінімізувати викривлення інформації.

Певні напрацювання з моніторингу джерел новинної інформації серед яких і соціальні медіа, та використання їх матеріалів при створенні інформаційно-аналітичних продуктів має Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (далі – СІАЗ), постійно вдосконалюючи процес електронної обробки матеріалів, що робить можливим надати замовнику оптимально структуровану та скомпоновану інформацію, таким чином успішно задовольняючи тематичні запити на основі аналітичної обробки первинної інформації.

Новинна інтернет-інформація широко використовується під час підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів. Накопичення, обробка інформації та аналітичний процес, перетворює розрізнені дані про факти, події в певні знання про тенденції в розвитку цих подій чи процесів.

Так, наприклад, готуючи інформаційно-аналітичну довідку на замовлення Ради національної безпеки України «Інформаційна ситуація в Україні», спеціалістами СІАЗ проводиться моніторинг та структуризація інформації, яка стосується висвітлення конфліктних ситуацій у суспільно-політичному, соціально-економічному житті регіонів саме з позицій інтересів національної безпеки за такими напрямками як акції протестів, конфлікти у місцевих органах влади, зловживання в економічній сфері, проблеми соціального характеру, ксенофобія, етнічні, конфесійні проблеми, тенденції сепаратизму, конфлікти помітних груп, застосування зброї, екологічні проблеми, надзвичайні ситуації, інформаційна безпека, терористичні загрози.

Моніторинг інформаційного поля України дає змогу виявляти та аналізувати понад 700 повідомлень за тиждень, що висвітлюють у регіональному зрізі конфлікти і гострі проблеми, які спричиняють реальну громадську дію, а також події та проблеми безпекового характеру.

Під час формування довідки аналітики в першу чергу використовують найоперативніше джерело новин – агрегатор Ukr.net, який дає можливість здійснювати пошук по тематичних розділах, ключових словах, збере-

жених запитах, а також відмічати потрібні статті або новини. Активно використовується під час формування довідки розділ «В регіоні», в якому під час формування стрічки новин йде посилання на регіональні інтернет-ЗМІ та інші інтернет-джерела, серед яких соціальні медіа. Саме зі сторінок місцевих користувачів соцмереж можна дізнатися про останні події в регіоні, як на них реагують представники місцевих органів влади, активісти та населення і які приймає рішення з цього приводу.

Ще одне з джерел новинної інформації, яке використовують аналітики – це стрічка новин на власній сторінці соцмережі, де можна підписатися на ті чи інші тематичні новини.

Посилаючись на новини в соціальних медіа, аналітики використовують кілька способів цитування. Найбільш поширений і простий – текстове цитування з використанням гіперпосилання. Щоб посылатися на оригінал повідомлення, потрібно перейти безпосередньо до допису та коментарів під ним. Вставити повідомлення із соцмережі, зокрема, можна за допомогою опції «Вкласти допис» (Facebook), «Вставити твіт» (Twitter).

Вставка скрін-шоту оригіналу повідомлення – спосіб, доречний тоді, коли існує ймовірність редагування повідомлення автором і необхідно зберегти його первинний вигляд.

Основні критерії достовірності інформації такі:

- канал поширення новин, його авторитетність;
- кількість інформації про автора інформації;
- критичне осмислення отриманої інформації та її порівнянність з вже відомими фактами;
- надана інформація повинна бути в повному обсязі та з фактичними даними;
- відсутність емоційної складової у повідомленні, наголос повинен бути зроблений на фактах;
- відсутність суперечностей у самому повідомленні.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що останнім часом соціальні медіа стають повноцінним джерелом інформації для всіх типів медіа і особливо для онлайн-медіа, а з іншого боку – самі перетворюються на новинні медіа, яким довіряє все більше користувачів. Враховуючи швидкоплинність новинної інформації аналітики зобов'язані якомога ретельніше ставитися до перегляду та відбору новинної інформації. До того ж, враховуючи те, що соціальні медіа є найвразливішим джерелом новин, до аналітиків висуваються високі вимоги при створенні інформаційно-аналітичного продукту і їхня робота насамперед повинна

бути спрямована на ретельну перевірку достовірності та актуальності інформації.

Список використаних джерел

1. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 260 с.

2. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.

3. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.

4. *Чуприна Л.* Специфіка використання оперативної інтернет-інформації в аналітичній діяльності бібліотек [Електронний ресурс] / Л. Чуприна. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1086:spetsifika-vikoristannya-operativnoji-internet-informatsiji-v-analitichnij-diyalnosti-bibliotek&catid=127:naukovi-statti&Itemid=460. – Назва з екрана.

5. Інститут з вивчення журналістики Ройтерз опублікував звіт, у якому проаналізовано сучасні світові тенденції в журналістиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nrada.gov.ua/institut-z-vyvchennya-zhurnalistyky-rojterz-opublikuvav-zvit-u-yakomu-proanalizovano-suchasni-svitovi-tendentsiyi-v-zhurnalistyti/>. – Назва з екрана.

6. *Рябічев В.* Тенденції розвитку соціальних медіа в Україні протягом 2016 р. [Електронний ресурс] / В. Рябічев, О. Рябічева // Образ. – 2016. – Вип. 4. – С. 22–29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2016_4_5. – Назва з екрана.

7. *Почепцов Г.* Новые сетевые феномены как результат борьбы в интернете и за интернет [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу <http://osvita.mediasapiens.ua/material/34159>. – Загл. с екрана.

8. *Kaplan A. M.* Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media [Електронний ресурс] / Kaplan A. M., Haenlein M. – Режим доступу: <http://michaelhaenlein.eu/Publications/Kaplan,%20Andreas%20-%20Users%20of%20the%20world,%20unite.pdf>. – Назва з екрана.

9. *Иванчук К. В.* Соціальні медіа як ЗМІ [Електронний ресурс] / К. В. Иванчук. – Режим доступу: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/46-2/5.pdf. – Назва з екрана.

10. *Половинчак Ю. М.* Особливості функціонування української блогосфери [Електронний ресурс] / Ю. М. Половинчак. – Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/polovynchak_y._features_of_functioning_of_ukrainian_blogsphere.pdf. – Назва з екрана.

11. *Чуприна Л.* Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / Л. Чуприна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 208 с.

12. Ученые: Ложная информация в социальных сетях распространяется в 6 раз быстрее достоверной [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://hotgeo.ru/science/42261>. – Загл. с экрана.

13. *Почепцов Г.* Как бороться с фейками: новые подходы [Электронный ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступа: http://ms.detector.media/trends/1411978127/kak_borotsya_s_fejkami_novye_podkhody/. – Загл. с экрана.

14. Ученые: научили программы проверять достоверность новостей и вычислять ботов в Twitter [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://360tv.ru/news/nauka_i_tehnologiya/uchenye-nauchili-programmy-proverjat-dostovernost-novostej-i-vychisljat-botov-v-twitter/. – Загл. с экрана.

References

1. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2014). Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vlady ta hromadianskoho suspilstva [Social networks as an instrument of mutual influence of power and civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2013). Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovyshecha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy [Trends in global information environment impact on socio-cultural sphere Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Horovyi, V. M. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resources]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Chupryna, L. Spetsyfyka vykorystannia operatyvnoi internet-informatsii v analitychnij diialnosti bibliotek [Specificity of the use of operational online information in the analytical activity of libraries]. *nbuviap.gov.ua*.

Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1086:spetsifika-vikoristannya-operativnoji-internet-informatsiji-v-analitichnij-diyalnosti-bibliotek&catid=127:naukovi-statti&Itemid=460 [in Ukrainian].

5. Instytut z vyvchennia zhurnalistyky Roiterz opublikuvav zvit, u yakomu proanalizovano suchasni svitovi tendentsii v zhurnalistytsi [The Roeters Institute for Journalism Studies has published a report analyzing current world trends in journalism]. Retrieved from <https://www.nrada.gov.ua/institut-z-vyvchennya-zhurnalistyky-rojterz-opublikuvav-zvit-u-yakomu-proanalizovano-suchasni-svitovi-tendentsiyi-v-zhurnalistytsi/> [in Ukrainian].

6. Riabichev, V. (2016). Tendentsii rozvytku sotsialnykh media v Ukraini protiahom 2016 r. [Trends in the development of social media in Ukraine in 2016]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2016_4_5 [in Ukrainian].

7. Pocheptsov, G. Novye setevye fenomeny kak rezultat borby v internete i za internet [New network phenomena as a result of the struggle on the Internet and the Internet] Retrieved from <http://osvita.mediasapiens.ua/material/34159> [in Russian].

8. Kaplan, Haenlein Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. Retrieved from <http://michaelhaenlein.eu/Publications/Kaplan,%20Andreas%20-%20Users%20of%20the%20world,%20unite.pdf> [in English].

9. Ivanchuk, K. Sotsialni media yak ZMI [Social media as a media]. Retrieved from http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/46-2/5.pdf [in Ukrainian].

10. Polovynchak, Yu. M. Osoblyvosti funktsionuvannia ukrainskoi blohosfery [Features of functioning of the Ukrainian blogosphere]. Retrieved from http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/polovynchak_y._features_of_functioning_of_ukrainian_blogosphere.pdf [in Ukrainian].

11. Chupryna, L. (2014). Operativna internet-informatsiia v informatsiino-analitychnii diialnosti bibliotek Ukrainy [Operational Internet information in the information-analytical activity of libraries in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Uchenye: Lozhnaia informatsiia v sotcialnykh setiakh rasprostraniaetsia v 6 raz bystree dostovernoi [Scientists: False information in social networks is distributed 6 times faster than reliable]. Retrieved from <https://hotgeo.ru/science/42261> [in Russian].

13. Pocheptsov, G. Kak borotsia s feikami: novye podkhody [How to deal with fakes: new approaches]. Retrieved from http://ms.detector.media/trends/1411978127/kak_borotsya_s_feykami_novye_podkhody/ [in Russian].

14. Uchenye: Nauchili programmy proverjat dostovernost novostei i vychisliat botov v Twitter [Scientists: have taught the program to check the accuracy of the news and calculate bots on Twitter]. Retrieved from https://360tv.ru/news/nauka_i_tehnologiya/uchenye-nauchili-programmy-proverjat-dostovernost-novostej-i-vychisljat-botov-v-twitter/ [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 07.12.2018.

Nataliya Onyshchenko,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

News on Social Media in Analytical Products of Libraries

The article deals with the peculiarities of using news media information in the creation of information and analytical products. In particular, the main requirements for the quality of such information, optimal methods of organizing the production process, ways to improve the forms and methods of providing reliable and relevant information to management structures are analyzed.

Keywords: news, social media, credibility, information, blog.

Розділ II

БІБЛІОТЕКА

У ПОЛІТИКО-КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСАХ

СУЧАСНОСТІ

Марат Закіров,

д-р політ. наук, доц., заввідділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ
І ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Проведено аналіз і узагальнення світового досвіду з метою вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення інформаційного супроводу реформ. Одним із найбільш важливих факторів успішних соціально-політичних трансформацій і дієвим механізмом легітимізації реформ є ефективна система комунікації влади і суспільства. Поширення інформації про реальні успіхи і досягнення, створення позитивного іміджу країни не лише зовні, а й у середині має стати одним з основних напрямів діяльності ЗМІ. Одним з найперспективніших векторів розгортання й поглиблення інформаційного забезпечення реформ має стати системна робота в царині соціальних мереж як особливого комунікативного простору, що забезпечує швидкий зворотний зв'язок і може слугувати засобом мобілізації суспільства на вирішення конкретних суспільно значущих завдань.

Ключові слова: інформаційний супровід, соціально-політична реформа, «лідери думок», позитивний імідж, громадська думка.

У процесі масштабного реформування держави і суспільства одну з ключових ролей відіграє інформаційний простір, що включає у себе широкий спектр певних вербальних конструкцій, які транслюється на широку аудиторію за допомогою засобів масової інформації в особистих виступах і інтерв'ю політиків, державних діячів і громадських лідерів. Цей простір має формуватися і використовуватися державою, політичними партіями та громадським суспільством не тільки як знаряддя пропаганди, а і як механізм легітимізації реформ, ініційованих парламентом, урядом або головою держави.

Світовий досвід політичних та соціально-економічних трансформацій свідчить, що сприйняття реформ суспільством, і як наслідок успіх усього процесу реформування, багато у чому залежить від змісту і способу подання інформації щодо очікуваних або вже отриманих результатів перетворень, що їх проводить держава.

Зазначені чинники зумовлюють актуальність запропонованої до розгляду проблеми, що також підтверджується дослідженнями вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, практичні аспекти розробки моделі комунікації на період підготовки до реформування окремих галузей соціальної сфери досліджують Г. Слабкий, Ю. Яценко та ін. [1]. Авторами запропоновано модель комунікацій у регіонах на період підготовки до реформування, що включає методи, засоби, форми комунікацій та цільові групи впливу. Проблеми мережевого суспільства і зростаючу роль інформаційно-комунікаційної функції держави в умовах інформаційного суспільства досліджує О. Соснін [2].

Сучасні підходи до формування інформаційної політики висвітлює Г. Почепцов [3]. Взаємозв'язок політичної культури, політичної ідеології, форми поведінки носіїв масової свідомості й участі в політичних процесах досліджує Р. Валібеков [4].

Структурний аналіз інформаційних елементів соціально-економічної системи та дослідження механізмів і способів інформаційного управління проводять Д. Кононов та ін. [5].

Враховуючи зазначену теоретичну цінність та актуальність досліджень окресленої проблеми і потребу пізнання політико-комунікативної реальності у сукупності динамічних змін, вбачається за необхідне проведення аналізу і узагальнення світового досвіду з метою вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення інформаційного супроводу реформ.

Теоретичним підґрунтям осмислення ролі вербальної комунікації у контексті формування інформаційного простору може виступати теорія мовних актів британського філософа мови Д. Остіна, згідно з якою мовні акти складаються з двох видів висловлювань, де перші є констатуючими висловлюваннями, що описують вже існуючі факти, а другі є такими, що не відображають соціальну реальність, а інтенціонально створюють чи змінюють її. Такі висловлювання вчений назвав перформативними, підкресливши при цьому, що перформативні висловлювання не варто оцінювати у категорії «правди» чи «не правди», їх можна оцінювати тільки у категоріях успіху чи неуспіху у досягненні цілей. Іншою теоретичною підвалиною розуміння значення вербальних процесів є так звана «теорема Томаса». Американський соціолог У. Томас сформулював її у 1920-х роках у такий спосіб: «якщо ситуація мислиться як реальна, вона є реальною за своїми соціальними наслідками» [6, с. 234].

З огляду на наведені теорії не випадково серед вчених у політичних науках стало свого роду трюїзмом вважати, що хоча засоби інформації не можуть повідомити населенню, що воно має думати, вони в дійсності

повідомляють йому, про що слід думати. Те, що повідомляється, стає на порядок денний суспільного життя. Наше уявлення про реальність динамічне і накопичується день за днем та рік за роком із повідомлень про події, що відбуваються у світі, про які здебільшого повідомляють саме засоби масової інформації [7, с. 64].

Зокрема, на прикладі соціальних потрясінь, що відбулися за останнє десятиліття у Європі і країнах арабського світу, можна спостерігати, що маси, об'єднавшись навколо спільної ідеї, перетворюється в єдиний організм.

Незважаючи на те, що маси можуть складатися з різних верств і класів, у певний період їм властива спільність мислення. Хоча така масова свідомість носить короткочасний характер, вона створює реальні умови для об'єднання і розвитку суспільства. Такі ідеї – як боротьба з агресією ворога, звільнення від імперського ярма, боротьба за незалежність – сприяють перетворенню кожного члена на носія масової свідомості [4, с. 256].

Питання інформаційного забезпечення реформ у тій чи іншій мірі поставали перед усіма реформаторами, оскільки загальновідомим і неодноразово підтвердженим є той факт, що для вирішення масштабних завдань модернізації країни недостатньо мати лише політичну волю чи підтримку партії або парламенту. Потрібно шукати опору в суспільстві.

Гарним прикладом вдалого використання інформації як засобу формування громадської думки на підтримку проведення реформ є відомі «бесіди біля каміну» Ф. Рузвельта, 32-го президента США, якому довелося провести країну через найскладніші часи Великої депресії 1930-х років і Другу світову війну. У певний час доби Ф. Рузвельт сідав перед мікрофонами провідних радіостанцій у кімнаті на першому поверсі Білого дому, де був камін, і починав розмову. Він умів створювати переконання у слухачів, що ставиться до них як до своїх друзів, говорив простою, зрозумілою мовою, не приховуючи труднощів. Його слухали десятки мільйонів американців. Вони сприймали слова президента як звернення до них персонально, і як до нації в цілому. З 1933 р. по 6 січня 1945 р. президент Ф. Рузвельт 31 раз виступав по радіо. За свідченням очевидців, розмові передувала ретельна підготовка: регулярне знайомство з листами американців, стеження за реакцією преси [8, с. 15].

Слід зауважити, що з огляду на складність ситуації і масштаби перетворень і випробувань, через які проходила країна, інформаційна кампанія, яку проводив особисто президент, не обмежувалася лише виступами по радіо. За свідченням біографа Ф. Рузвельта Д. Юнкера, він був першим

президентом засобів інформації. Президент США панував у великих газетних заголовках, не в останню чергу внаслідок своєї суверенної політики «відкритих дверей» щодо працюючих у Вашингтоні журналістів. З року в рік Ф. Рузвельт збирав двічі на тиждень навколо свого письмового столу до 200 журналістів. Вони могли поставити йому будь-яке питання без попередньої письмової заявки [9].

Зазначений інформаційний супровід, запроваджуваних на той час реформ, вирішував одразу декілька завдань. По-перше, відкрите інформування з «перших вуст» допомагало подолати відчуження між державою і суспільством, що зазвичай виникає під час реалізації непопулярних і важких для більшості населення соціально-економічних реформ. По-друге, роз'яснення мети та очікуваних результатів перетворень запобігало виникненню комунікаційного вакууму, який за інших обставин здатен швидко заповнюватися негативною інформацією, що стає причиною різкого зниження рейтингу довіри як до ініціаторів перетворень, так і до інститутів державної влади у цілому. По-третє, забезпечував президенту суспільну підтримку, необхідну у подоланні чималих труднощів, що виникали при здійсненні політики «Нового курсу» – і в Конгресі, і у Верховному суді, і з боку монополій, і всередині демократичної партії, і у зовнішній політиці. Саме ділове і відверте спілкування з більшістю американців слугувало Ф. Рузвельту сильною «зброєю» у цій важкій боротьбі.

Він створював стійке переконання, що його уряд не протистоїть народу, а виконує його волю, відгукується практичними справами на потреби і турботи людей. Така політика докорінно змінювала погляди американців на роль уряду, кликала до співпраці, до спільних дій [8, с. 16]. Тим самим президент Ф. Рузвельт отримував можливість апелювати до народу не лише як до декларованого носія влади, а як до свого союзника, що має вирішальний голос.

Саме так свого часу намагався діяти і відомий російський реформатор П. Столипін. Ще у 1904 р., зайнявши посаду саратовського губернатора, він значну частину свого робочого часу проводив у повітах. Висока мобільність була характерна і для П. Столипіна прем'єр-міністра: він прагнув все побачити своїми очима і особисто донести до суспільства позицію уряду [10]. П. Столипін вибудовував систему інформаційного супроводу реформ через друковані ЗМІ. Ідеться, по-перше, про «Урядовий вісник» – офіційне видання, у якому публікувалися офіційні документи і в стислій формі транслювалася офіційна позиція, а по-друге – про газету «Росія». Ця газета служила ефективним інструментом виявлення

не тільки позиції, але й аргументації уряду. Проте, крім власних виступів П. Столипіна і виступів інших міністрів на пленарних засіданнях, уряд вів активну роботу з депутатами в комісіях Державної думи Російської імперії і, висловлюючись сучасною мовою, проводив «піар» реформи [10].

Саме таке велике значення відкритому спілкуванню із суспільством надавали й інші відомі політики і реформатори ХХ ст. Так, популяризатором реформ у повоєнній Німеччині став міністр економіки, а згодом федеральний канцлер ФРН Л. Ерхард. «Я досяг успіху тому, що усно та письмово звертався до кожного німця, переконуючи його у правильності своїх дій», – говорив Л. Ерхард. Наголошував на життєвій необхідності для держави доносити позицію уряду й екс-прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю. Серйозну увагу необхідності публічного діалогу приділяв архітектор економічного дива Південної Кореї Пак Чон Хі. «Роль уряду полягає у роз'ясненні народу масштабних завдань державного будівництва... формуванні широкого громадянського консенсусу, шляхом обговорення різноманітних проблем... Політик має бути керівником, здатним терпляче та переконливо роз'яснити народу правильність обраного шляху та вказати його», – наголошував президент Республіки Корея [11].

Час переконливо підтвердив вірність обраної ними інформаційної стратегії, що спиралася на один із постулатів теорії управління, який наголошує: еволюції у людській свідомості досягти значно простіше, ніж здійснити у суспільстві революційні перетворення. Цікавим у цьому плані є висловлення президента США Р. Ніксона, що набагато вигідніше вкласти долар у засоби масової інформації й пропаганду, ніж 10 доларів у створення нових видів озброєння [7, с. 63].

У політичному аспекті проблеми також слід враховувати те, що ніколи громадська думка не мала такої сили та впливу, як тепер. Численні факти доводять, що у демократичних країнах думка громадськості з тих чи інших питань істотно впливає на державну політику, законодавчі процеси, поведінку політичних партій, динаміку виборчих кампаній, ухвалення рішень суб'єктами економічної діяльності навіть на планування та проведення різноманітних культурних заходів. Разом з тим, слід мати на увазі, що громадська думка надзвичайно тонкий інструмент, який вимагає обережного ставлення [12, с. 29].

Отже, враховуючи зазначену важливість громадської думки у сучасному світі і бурхливий розвиток інформаційних технологій, які суттєво розширюють поле для роботи уряду з громадськістю, важливим компо-

нентом інформаційного супроводу реформ може стати створення системи інформаційного обміну і механізму взаємодії влади і суспільства.

Окрема увага у цьому напрямі роботи має бути звернена на налагодження співпраці з так званими «лідерами думок» мережевого громадянського суспільства. Реалізація названої програми має на меті забезпечення ще одного завдання – донесення об'єктивної інформації про результати реформування через «перші руки». Адже інформація, яка надходить індивіду з неофіційних джерел, зазвичай, сприймається з більшою довірою до її достовірності, аніж офіційні дані та новини. Відтак, «лідери думок» мережевого громадянського суспільства мають стати одними з найбільш дієвих «агентів впливу», які поступово зможуть змінювати громадську думку та суспільні настрої, доносячи об'єктивну інформацію про життя країни передусім до найактивніших користувачів таких соціальних мереж – молоді та людей середнього віку, які передусім впливатимуть на власне коло оточення людей більш зрілого віку [13, с. 248].

Разом з тим досягнення ефективності впровадження і реалізації зазначеного різновиду інформаційного забезпечення вимагає постійного фахового супроводу, який доцільно засновувати на використанні елементів методики інформаційно-психологічних впливів, що передбачає отримання визначеною цільовою аудиторією інформації, яка змінює її поведінку. Слід не лише використовувати певні інформаційні повідомлення, а й відстежувати реакцію аудиторії. Зокрема, наявність і зміст коментарів, що не лише допомагатиме визначити дієвість самого повідомлення, але і певною мірою відобразити сприйняття громадянами тих чи інших реформ і оцінки державної політики у цілому. Фаховий супровід є необхідним також з огляду на існуючу загрозу використання соціальних мереж різного роду деструктивними силами.

Отже, ефективність використання соціальних мереж як засобу інформаційного забезпечення реформ не закінчується створенням і розповсюдженням певного контенту, але потребує постійного моніторингу реакції аудиторії на інформацію, відповідного її корегування, а також відстеження і нейтралізації деструктивних повідомлень і акаунтів.

Крім того, певні небезпеки виникають і в зв'язку з особливостями формування ліберального інформаційного простору. Як зауважував організатор та ідейний натхненник польських реформ Л. Бальцеревич, «тенденція до негативізму» у висвітленні дійсності засобами масової інформації, схоже, є неминучим наслідком свободи, так само як «тенденція до захвалювання» завжди супроводжує диктатуру [14]. Згідно з другим

законом діалектики, будь-яке явище має дві сторони, а тому свобода слова, яка є неодмінною ознакою демократичного суспільства, за певних умов може набувати деструктивних якостей і спокушати ЗМІ до зловживань у погоні за рейтингами або з міркувань особистого марнославства окремих людей.

Як зазначає Л. Бальцерович, сила тенденції до негативізму в ЗМІ залежить переважно від масштабу особистості журналістів насамперед від їхнього інтелектуального рівня. Адже необхідні розум і знання, аби усвідомити складність великих процесів і той факт, що певні негативні явища – побічний ефект значних позитивних процесів, а не наслідок змови. По-друге – від характеру журналістів, від їхньої здатності протистояти спокусі зіграти «на публіку» та полестити «масам». Це свого роду опортунізм, типовий для вільного устрою. За диктатури – підлещуються до володарів. Помітна «тенденція до негативізму» у представленні реалій власної країни не настільки загрозлива, якщо тут уже укорінився належний політичний устрій. Натомість вона вкрай небезпечна в державі, яка прагне до такого устрою, і вже зробила важливі кроки на цьому шляху. Адже воно може настільки вплинути на рішення людей, що рух у напрямку реформ буде заблоковано [14].

Це суттєво актуалізує значення інформаційного супроводу реформ, оскільки без щоденного, масованого, позитивного контенту в усіх можливих і доступних широкому загалу засобах масової інформації переломити негативний настрій громадян буде дуже складно. Тим більше, що зазвичай більшість реформ розпочинаються запізно і проводяться у не найкращих умовах, а очікувати швидких позитивних змін, які відчує більшість населення, також не варто. Тим не менш цілком реально і необхідно розгорнути широку роботу з інформаційної підтримки реформ, яка допоможе поступово змінити ставлення громадян і реалізувати у суспільній свідомості згадану нами вище «теорему Томаса»: «якщо ситуація мислиться як реальна, вона є реальною за своїми соціальними наслідками». До того ж слід пригадати слова «найбільшого реформатора в країнах Євросоюзу» за версією аналітичного центру European Enterprise Institute Л. Бальцеровича, який наголошував: «Пропаганда поразок не повинна перебивати пропаганди успіхів» [14].

Щодо конкретного наповнення інформаційного супроводу реформ як потужного фактору успішної трансформації, на нашу думку, доцільно розробити і втілити у життя систему зворотного зв'язку між громадянами і відповідними державними органами у кожній сфері, що реформується.

Ключовими напрямами роботи у цих умовах має стати поширення інформації про реальні успіхи і досягнення у сфері реалізації реформ.

Активне пропагування позитивного досвіду у сфері децентралізації і реформи державного управління. Широке висвітлення у засобах масової інформації успішних прикладів реалізації приватної ініціативи у різних видах малого і середнього підприємництва, репортажі з провідних промислових і аграрних підприємств, повідомлення про успіхи вчених, перемоги талановитих студентів і учнів на світових змаганнях тощо.

Створення позитивного іміджу країни не лише зовні, але і в середині має стати одним з основних напрямів діяльності ЗМІ. Звичайно, ми не закликаємо відроджувати радянські пропагандистські підходи, але перетворення інформаційного простору у постійне діюче джерело негативного контенту, переповненого протистоянням політичних сил, особистих амбіцій можновладців, образами корумпованого чиновництва і безкарними «мажорами» на тлі потоку повідомлень про подальше зuboжіння населення, поганий рівень освіти та зростання еміграції, аж ніяк не сприятимуть успішному проведенню реформ.

Отже, важливе значення для інформаційного супроводу соціально-політичних реформ і формування позитивного клімату в країні має впровадження на постійній основі відкритого спілкування керівників держави з журналістами, представниками громадських організацій і суспільством у форматі інтерв'ю, прес-конференцій, публічних виступів тощо. З метою збереження і підтримки конструктивного ентузіазму патріотично налаштованих й соціально активних громадян слід приділяти активну увагу пропагуванню заходів, які проводять різноманітні громадські організації, а також поширювати інформацію про приклади приватної ініціативи щодо розв'язання соціальних проблем, благодійні вчинки тощо.

Одним з найперспективніших векторів розгортання і поглиблення інформаційного забезпечення реформ серед молоді і найбільш активної частини суспільства має стати системна робота у царині соціальних мереж як особливого комунікативного простору, що забезпечує швидкий зворотний зв'язок і може слугувати засобом мобілізації суспільства на вирішення конкретних суспільно значущих завдань.

З огляду на складність і багатоаспектність обговорюваного питання, безумовно, перспективним є проведення подальших досліджень, спрямованих на вивчення інформаційних чинників досягнення суспільного консенсусу в умовах складних соціально-економічних і політичних трансформацій.

Список використаних джерел

1. Комунікація у процесі впровадження та супроводу реформування / Г. О. Слабкий, Ю. Б. Яценко, Л. В. Яценко [та ін.] // Україна. Здоров'я нації. – 2012. – № 3. – С. 176–181.
2. *Соснін О. В.* Проблеми зростаючої ролі інформаційно-комунікативної функції держави в умовах інформаційного суспільства та шляхи їх вирішення / О. В. Соснін // Гуманіт. вісн. ЗДІА. – 2016. – № 65. – С. 164–176.
3. *Почепцов Г.* Інформаційна політика: сучасні підходи. Mediasapiens. [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: <http://old.mediasapiens.ua/material/14654> – Назва з екрана.
4. *Валибеков Р. В.* Политические системы и процесс трансформации массового сознания / Р. В. Валибеков // Гілея : наук. вісн. – 2018. – Вип. 129. – С. 255–258.
5. *Кононов Д. А.* Информационное управление в социально-экономических системах: элементы управления и способы информационного воздействия / Д. А. Кононов, В. В. Кульба, А. Н. Шубин // Проблемы управления. – 2004. – № 3. – С. 25–33.
6. *Стяжкіна О. В.* Семантика російсько-української війни: перформативні дискурси і антиколоніальний аспект / О. В. Стяжкіна // Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення і перспективи миротворення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 9 черв. 2017 р. – Маріуполь, 2017. – 311 с.
7. *Кульба В. В.* Информационное управление (предпосылки, методы и средства) / В. В. Кульба, В. Д. Малюгин, А. Н. Шубин // Проблемы управления. – 2003. – № 1. – С. 62–67.
8. *Рузвельт Ф. Д.* Беседы у камина / Ф. Д. Рузвельт. – М., 2003. – 408 с.
9. *Юнкер Д.* Франклин Делано Рузвельт [Електронний ресурс] / Д. Юнкер // Люди. – Режим доступу: <http://www.peoples.ru/state/king/usa/roosevelt/franklin/>. – Загл. с екрана.
10. *Могилевский К. И.* Информационное обеспечение столыпинских реформ (1906–1911). Фонд изучения наследия П. А. Столыпина [Электронный ресурс] / К. И. Могилевский. – Режим доступа: http://www.stolypin.ru/proekty-fonda/entsiklopediya-petr-arkadevich-stolypin/?ELEMENT_ID=291. – Загл. с екрана.
11. *Варченко І.* Пояснюйте реформи [Електронний ресурс] / І. Варченко // LB.ua. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/blog/ivan_varchenko/300339_royasnyuyte_reformi.html. – Назва з екрана.

12. Чукут С. А. Сутність і роль громадської думки в процесах державотворення / С. А. Чукут // Грані. – 1999. – № 3(5).

13. Бульбенюк С. С. Інформаційні виклики гібридної війни: що може протиставити Україна / С. С. Бульбенюк // Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення і перспективи миротворення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 9 черв. 2017 р. – Маріуполь, 2017. –311 с.

14. Бальцерович Л. Свобода і розвиток. Економіка вільного ринку. [Електронний ресурс] / Л. Бальцерович. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/balcerowycz/balc-5.htm>. – Назва з екрана.

References

1. Slabkyi, H. O., Yashchenko, Yu. B., Yashchenko et al. (2012). Komunikatsiia u protsesi vprovadzhennia ta suprovodu reformuvannia [Communications in the process of implementation and support reform]. *Ukraina. Zdorovia natsii – Ukraine. Nation's Health*. no. 3, pp. 176–181 [in Ukrainian].

2. Sosnin, O. V. (2016). Problemy zrostaiuchoi roli informatsiino-komunikativnoi funktsii derzhavy v umovakh informatsiinoho suspilstva ta shliakhy yikh vyrishennia [The Problems of the growing role of information and communication functions of the state in terms of the information society and their solutions]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA – Humanitarian Bulletin ZSEA*, no. 65, pp. 164–176 [in Ukrainian].

3. Pocheptsov, H. Informatsiina polityka: suchasni pidkhody [Information policy: modern approaches]. *Mediasapiens*. Retrieved from <http://old.mediasapiens.ua/material/14654> [in Ukrainian].

4. Valibekov, R. V. Politicheskie sistemy i process transformacii massovogo soznaniia [Political systems and process of transformation of mass consciousness]. *Hileia: naukovyi visnyk – Hileya: Naukovyy Visnyk*, issue 129, pp. 255–258 [in Russian].

5. Kononov, D. A., Kulba, V. V., Shubin, A. N. (2004). Informacionnoe upravlenie v socialno-jekonomicheskikh sistemah: jelementy upravleniia i sposoby informacionnogo vozdeystviia [Information management in socioeconomic systems: controls and the ways of information influence]. *Problemy upravleniia – Control Sciences*, no. 3, pp. 25–33 [in Russian].

6. Stiazhkina, O. V. (2017). Semantyka rosiisko-ukrainskoi viiny: performatyvni diskursy i antykolonialnyi aspekt [The semantics of the Russian-Ukrainian war: performative discourses and the anti-colonial aspect]. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny: vyklyky sohodennia i perspektyvy myrotvorennia:*

materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Mariupol, 9 chervnia 2017 r. Mariupol [in Ukrainian].

7. Kulba, V. V., Maljugin, V. D., Shubin, A. N. (2003). Informacionnoe upravlenie (predposylki, metody i sredstva) Informative control (premises, techniques and tools) *Problemy upravlenija – Control Sciences*, no. 1, pp. 62–67 [in Russian].

8. Ruzvelt, F. D. (2003). Besedy u kamina [Fireside chats]. Moscow [in Russian].

9. Junker, D. Franklin Delano Ruzvelt [Franklin Delano Roosevelt]. *Ljud – Peoplei*. Retrieved from <http://www.peoples.ru/state/king/usa/roosevelt/franklin/> [in Russian].

10. Mogilevskij, K. I. Informacionnoe obespechenie stolypinskih reform (1906–1911). Fond izuchenija nasledija P. A. Stolypina [P. A. Stolypin Heritage Research Foundation]. Retrieved from http://www.stolypin.ru/proekty-fonda/entsiklopediya-petr-arkadevich-stolypin/?ELEMENT_ID=291 [in Russian].

11. Varchenko, I. Poiasniuite reformy. *LB.ua* Retrieved from https://ukr.lb.ua/blog/ivan_varchenko/300339_poyasnyuyte_reformi.html [in Ukrainian].

12. Chukut, S. A. (1999). Sutnist i rol hromadskoi dumky v protsesakh derzhavotvorennia [The essence and role of public opinion in the processes of the state power]. *Hrani – Verge*, no. 3(5) [in Ukrainian].

13. Bulbeniuk, S. S. (2017). Informatsiini vyklyky hibrydnoi viiny: sheho mozhe protystavyty [Ukraine Information challenges of the hybrid war: what can oppose Ukraine]. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny: vyklyky sohodennia i perspektyvy myrotvorennia: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Mariupol, 9 chervnia 2017 r.* Mariupol [in Ukrainian].

14. Baltserovych, L. Svoboda i rozvytok. Ekonomika vilnoho rynku [Freedom and development. Economy freely market] Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/balcerowycz/balc-5.htm> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.10.2018.

Marat Zakirov,

Dr. Sci. (Political), Associate Professor, Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Informational Support of Social and Political Reforms: Theoretical Aspect and Practical Experience

The paper presents analysis of international experience for developing recommendations to improve information support of reforms. An effective system of communication between government and society is an important

factor in successful sociopolitical transformations and an effective mechanism for legitimizing reforms. The dissemination of information about real successes and achievements, the creation of a positive image of the country should be prioritized by the media. One of the most promising vectors for the deployment and deepening of information support for reforms is systematic work in the field of social networks as a special communicative space that provides quick feedback and the ability to mobilize society to solve specific socially significant tasks.

Keywords: informational support, social and political reform, «opinion leaders», positive image, public opinion.

Олександр Аулін,

канд. філос. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

КРИМСЬКОТАТАРСЬКІ ЗМІ МАТЕРИКОВОЇ УКРАЇНИ У СОЦІАЛЬНІЙ КОМУНІКАЦІЇ З МУСУЛЬМАНСЬКИМ НАСЕЛЕННЯМ КРИМУ

У статті здійснено аналіз сучасного стану соціальної комунікації з мусульманським населенням Криму. Висвітлено специфічні риси постанексійного розвитку кримськотатарських мас-медіа півострова й материкової України. Показано роль концептуальних досліджень соціальної інформаційної комунікації у теоретичному забезпеченні заходів із повернення тимчасово окупованих українських територій, зокрема, розробки нормативно-правових актів законодавчого рівня.

Акцентовано увагу на можливостях суттєвого розширення ефективності застосування кримськотатарських ЗМІ, які залишили Крим, для формування вигідного офіційному Києву інформаційного середовища в цьому регіоні. Зазначено, що такий розвиток ситуації можливий завдяки використанню під час підготовки медійних продуктів інформаційно-ресурсної бази бібліотечних установ України.

Ключові слова: бібліотечні установи, соціальна комунікація, інформаційні ресурси, інформаційне середовище, інформаційна безпека, деокупація, мас-медіа.

У контексті російської агресії великого значення для української державності набувають заходи, спрямовані на деокупацію Донбасу й Криму. Внаслідок впливу геополітичних факторів, одним з яких є важливе стратегічне розташування півострова, вирішення «кримського питання» суттєво ускладнюється. Водночас специфіка російського вторгнення в Крим робить надважливою інформаційну складову, що в сучасних умовах здебільшого превалює над військовою. Різні аспекти проблеми інформаційної безпеки України розкрито в працях таких науковців, як В. Горбулін, В. Горовий, С. Горова, А. Галаган, М. Дмитренко, О. Онищенко, Ю. Половинчак, С. Полтавець тощо. Ситуація в мусульманському середовищі Криму досліджувалася О. Богомолвим, О. Бойцовою, Д. Брильовим, А. Булатовим, М. Закіровим, С. Закіровою, М. Кирюшком, Е. Муратовою, І. Семіволосом та багатьма ін. Проте, незважаючи на надзвичайну актуальність формування позитивного

іміджу України в Криму й протидії деструктивним російським інформаційним впливам, а також наявність згуртованого й в цілому політично мотивованого на спротив, так званій «новій владі» кримськотатарського населення, сьогодні, на жаль, практично відсутні роботи, присвячені саме проблемі соціальної комунікації з мусульманами півострова. У зв'язку з викладеним, метою статті є розкриття місця і ролі сучасних кримськотатарських ЗМІ материкової України в організації соціальної інформаційної комунікації з мусульманським населенням Криму.

Важко не погодитися з висновком В. Горового про те, що «у деяких випадках уже сьогодні інформаційні війни вирішують результат міжнародного протистояння, практично без застосування традиційних воєнних засобів» [11].

Усе частіше у «...війнах новітнього покоління основна мета полягає у тому, щоб зломити волю супротивника й підкорити своїй волі іншу державу чи групу держав не стільки летальним (фізичним убивством людей), скільки нелетальним шляхом, що досягається за рахунок інформаційного впливу й морально-психологічного “придушення” волі населення та політичного керівництва», – зазначає вітчизняний дослідник В. Петров [8]. Подібна ситуація склалася й під час окупації Криму РФ. Захват української території здійснювався збройними силами сусідньої держави. Але озброєння в той час практично не застосовувалося за прямим призначенням. Воно слугувало проекції російської військової могутності, символізуючи рішучість агресора за необхідності вдатися до «крайніх заходів». Поряд із цим Москвою була розгорнута потужна антиукраїнська інформаційна кампанія. Шляхом навіювання і шляхом менш прихованих методик кремлівські політтехнологи намагалися вкорінити у колективній свідомості населення півострова поразенські та «братерські щодо РФ» моделі сприйняття соціальної реальності.

У цей період активно використовувались гасла про «повернення Криму до дому», «київську хунту», «боротьбу з фашизмом». Разом з тим місцеве населення намагалися впевнити у тому, що Київ «не пробачить зради», тобто пасивної поведінки місцевих мешканців під час окупації півострова іноземними військами.

У такій обстановці найбільш згуртованою й налаштованою на боротьбу із загарбниками соціальною групою виявили себе кримські татари. 26 лютого 2014 р. кримськотатарським активістам вдалося витіснити з території ВР Криму багатотисячний натовп проросійських симпатиків на чолі з С. Аксеновим. «Неочікуваний» сплеск «народного волевиявлення» не відбувся. Після цього будинки Верховної Ради АРК

і Ради міністрів у Сімферополі були захоплені озброєними російськими військовими й почався етап відкритої агресії. Більшість кримських татар проігнорувала так званий референдум у березні 2014 р. Національні лідери М. Джемільєв і Р. Чубаров, а також Меджліс кримськотатарського народу очолили протестний рух своїх одноплемінників. Окупаційна влада одразу відповіла репресіями. М. Джемільєву і Р. Чубарову був заборонений в'їзд на територію Криму. Проти членів Меджлісу, що залишилися на історичній батьківщині, та інших кримськотатарських активістів почалися репресії. Багато з них були ув'язнені, деякі загинули, частина опинилася на материковій Україні.

До 2014 р. найвпливовішими кримськотатарськими ресурсами на півострові вважалися газети «Голос Криму», «Авдет», «Полуостров», «Янъы Дюнъы», «Къырым» й «Ветан Крым», інформаційні агентства «QHA», «15 минут», радіостанція «Мейдан», телеканали ATR и Lvle (дитячий), інтернет-ресурси перелічених ЗМІ, а також провідних політичних, громадських і релігійних об'єднань. Після російської анексії Криму 11 із 15 найбільш потужних кримськотатарських інформаційних ресурсів перемістилися на материкову Україну і відновили роботу. Серед них ТК ATR и Lvle, IA QHA, Meydan Radios[4].

Окупаційна влада Криму після невдалих спроб отримати контроль над кримськотатарськими ЗМІ, які станом на 2014 р. ще працювали в Криму, взяла курс на створення паралельних мас-медіа. Задля цього опозиційним інформаційним ресурсам була заблокована перереєстрація за російськими правилами, паралельно був створений Медіацентр імені Гаспринського [1]. Сьогодні замість рейтингового ATR Медіацентр намагається популяризувати телеканал «Міллет». Останній не реагує на арешти кримських татар, обшуки в їх домішках та ін. репресії. Також зроблений клон радіостанції «Мейдана», а щоб посилити пропагандистську команду додали радіо «Ватан седасы».

Очолюване муфтієм-колабораціоністом Духовне управління мусульман Криму видає власну газету «Хидает», яка також не звертає увагу на утиски кримських татар. Крім того, не слід забувати про електронні ресурси проросійських організацій. Найпопулярніші серед них – сайти громадських організацій «Милли Фирка» (10 членів якої були нагороджені медаллю «За повернення Криму»), «Къырым бирлиги» тощо.

У таких умовах суттєво зростає роль концептуальних положень, на основі яких можуть розроблятися перспективні методики інформаційних впливів на тимчасово окуповані території. Зокрема, це стосується соціальних інформаційних комунікацій (СІК), під якими, на думку

В. Горового, «розуміються комунікації, призначені для забезпечення суспільно значущою інформацією всіх елементів соціальної структури суспільства, налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування й розвитку суспільства» [2, с. 33]. Аналізуючи структурно-функціональні особливості СІК, учений зазначає, що:

– схема функціонування соціальних інформаційних комунікацій включає в себе двох або ж будь-яку зацікавлену множину суб'єктів, кожен з яких може, у свою чергу, містити у собі окрему людину, групу людей, а також інформацію у вигляді об'єкта, що передається й приймається під час спілкування;

– об'єктом є соціальна інформація (та інформація, що функціонує в суспільстві);

– метою їх функціонування є об'єднання необхідних для існування суспільства видів діяльності, координація в його інтересах цілеспрямованої діяльності наявних соціальних інститутів, окремих членів суспільства, забезпечення необхідного внутрішньосуспільного обміну результатами матеріального та духовного виробництва;

– первинну основу таких комунікацій становить інформаційний ресурс, що забезпечує функціонування виробничих відносин;

– засобами передавання соціальної інформації в комунікаціях можуть бути будь-які з відомих на сьогодні матеріальних носіїв інформації до носіїв електронної інформації включно, а також технічні та ін. пристрої, що забезпечують доставку інформації на тих чи інших носіях;

– формами передавання інформації є всі вироблені практикою соціального інформування жанри електронної інформації друкованого слова, мови, науки, всіх видів мистецтв тощо.

Вищевказані положення, а також розробки щодо формування стратегічного наративу знайшли власне віддзеркалення у вітчизняній законотворчості, а саме сегменті, спрямованому на звільнення тимчасово окупованих територій. Це Закон України «Про національну безпеку України» 2018 р. [5], Укази Президента України № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. “Про Стратегію національної безпеки України”» [9] та № 47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. “Про Доктрину інформаційної безпеки України”» тощо [10].

Природно, що всі перераховані нормативні акти об'єднує велика увага до інформаційній сфері. Так, у ст. 3 Стратегії серед актуальних загроз національній безпеці зазначено «інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української

історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу» [9]. У зв'язку з цим серед основних напрямів державної політики нацбезпеки України окремий розділ присвячений саме забезпеченню інформаційної безпеки. Серед пріоритетів визначено:

- забезпечення наступальності заходів політики інформаційної безпеки на основі асиметричних дій проти всіх форм і проявів інформаційної агресії;

- протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства;

- створення і розвиток інститутів, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, з урахуванням практики держав-членів НАТО тощо [9].

У Доктрині інформаційної безпеки серед актуальних загроз національній безпеці України в інформаційній сфері виокремлені:

- здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних сил України та інших військових формувань, провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні;

- проведення державо-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України у світі;

- інформаційна експансія держави-агресора та контрольованих нею структур, зокрема, шляхом розширення власної інформаційної інфраструктури на території України та в інших державах;

- інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях;

- недостатня розвиненість національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії та активно діяти в інформаційній сфері для реалізації національних інтересів України;

- неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, невизначеність стратегічного наративу, недостатній рівень медіа-культури суспільства;

– поширення закликів до радикальних дій, пропаганда ізоляціоністських та автономістських концепцій співіснування регіонів в Україні.

Серед пріоритетів, визначених Доктриною інформаційної безпеки, у контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговують:

– боротьба з дезінформацією та деструктивною пропагандою з боку Російської Федерації;

– посилення спроможностей сектору безпеки і оборони щодо протидії спеціальним інформаційним операціям, спрямованим на зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності, підлив обороноздатності України, деморалізацію особового складу Збройних сил України та ін. військових формувань, загострення суспільно-політичної ситуації;

– задоволення потреб населення тимчасово окупованих територій в об'єктивній, оперативній і достовірній інформації [10].

Завдяки державній підтримці на «Першому каналі Українського радіо» почали виходити передачі кримськотатарською мовою. На середніх хвилях працює «Радіо Крим. Реалії», яке має свій сайт і приділяє значну увагу проблемам кримських татар. ТК АTR організовано супутникове віщання на півострів. Окрім Meydan Radios у прикордонному з Кримом Каховському районі Херсонської області України розпочало роботу нове кримськотатарське радіо НАУАГ. Найближчим часом планується запуск радіостанції на Чонгарі, щоб покрити прилегли з Кримом території і сам Крим, а також здійснювати інтернет-мовлення [7]. Поряд із цим у лютому 2016 р. була створена Кримськотатарська медіа-платформа. На думку відомого тележурналіста О. Пашаєва, одним з головних трендів діяльності нового об'єднання може стати саме соціальна комунікація з мусульманським населенням Кримського півострова. Задля цього насамперед потрібно «визначитися з контентом, на який підсяде велика частина 300-тисячного корінного населення півострова, який цілком і повністю знаходиться в окупації на території під санкціями і поза вимірів комерційної аудиторії» [6]. Саме за рахунок якісного продукту можна зберегти зв'язок кримчан з Україною, вважає експерт Українського незалежного центру політичних досліджень Ю. Тищенко: «Контент повинен бути цікавим, свідчити про те, що Крим не забувають інформувати про все, що робить Україна для нього» [4].

Виходячи з вищевикладеного, очікується суттєве підвищення інформаційної активності на згаданому напрямі і, як наслідок, зростання потреби у базових матеріалах для подальшого використання у публікаціях мас-медіа.

У зв'язку з наявністю тандемного суб'єкту у вигляді мусульманського населення Криму, здебільшого позитивно налаштованого до офіційного Києва, а також популярних кримськотатарських медіа-ресурсів на території материкової України, правомірно зробити висновок про можливість організації інформаційних впливів, скерованих на сприяння діяльності уповноважених державних органів України щодо деокупації півострова. У даному випадку об'єктом стає сформована у рамках стратегічного нарративу соціальна інформація. Як ішлося вище, первинну основу таких комунікацій складає інформаційний ресурс, що забезпечує функціонування відповідних виробничих відносин.

Саме в цьому контексті зростає значення «інформаційних центрів збереження напрацьованої минулими поколіннями інформації, знання, що витримало перевірку практикою і є основним національним скарбом нашого народу, центрів, що акумулюють сьогодні необхідну суспільству для його розвитку інформацію, яка продукується в Україні і за кордоном. Такі центри в процесі інформатизації дедалі більшою мірою відіграють роль своєрідних банківських установ системи суспільного інформаційного обігу. В Українській державі таку роль, поряд із системою галузевих та інших спеціальних інформаційних баз, дедалі впевненіше відіграють бібліотечні установи» [2, с. 4]. У нашому випадку йдеться про можливість суттєвого підвищення якості контенту кримськотатарських мас-медіа материкової України за рахунок використання ними ексклюзивних матеріалів духовної загальної тюркської спадщини на кшталт колекції книг Агатангела Кримського, зібрання кримськотатарських фірманів тощо.

При цьому слід пам'ятати, що використання соціальних інформаційних комунікацій окремо від проведення системних політичних, економічних та інших заходів, навряд чи, матиме високу ефективність і не зможе призвести до зміни ситуації в позитивному напрямі.

Список використаних джерел

1. Газета «Голос Крима» зареєстрована по законодавству РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://qha.com.ua/ru/obschestvo/gazeta-golos-krima-zaregistrovalas-po-zakonodatelstvu-rf/143962/>. – Загл. с екрана.
2. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.

3. *Горовий В.* Термінологічні характеристики постіндустріального суспільства [Електронний ресурс] / В. Горовий, С. Горова. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1910&Itemid=505. – Назва з екрана.

4. Информационное гетто «Крым»: как разрушить стену страха [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.krymr.com/a/27665649.html>. – Загл. с екрана.

5. Закон України «Про національну безпеку України» 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-1>. – Назва з екрана.

6. Крымскотатарские журналисты объединились в Медиа-платформу [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://islam.in.ua/ru/novosti-v-strane/krymskotatarskie-zhurnalisty-obedinilis-v-media-platformu>. – Загл. с екрана.

7. Началось вещание радио НАУАТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://qha.com.ua/ru/video/nachalos-veschanie-radio-hayat/5995/>. – Загл. с екрана.

8. *Петров В. В.* Воєнно-інформаційна безпека України за умов посилення інформаційних війн : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / В. В. Петров // Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – Київ, 2010. – 24 с.

9. Указ Президента України 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України”» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>. – Назва з екрана.

10. Указ Президента України 47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Доктрину інформаційної безпеки України”» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>. – Назва з екрана.

11. Формування стратегічного нарративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій у загальноукраїнський контекст : монографія / В. Горовий, О. Онищенко, Ю. Половинчак [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 212 с.

References

1. Gazeta «Golos Kryma» zaregistrirovalas po zakonodatelstvu RF [The newspaper «Voice of Crimea» was registered under the legislation of the

Russian Federation]. Retrieved from <http://qha.com.ua/ru/obschestvo/gazeta-golos-krima-zaregistrovalas-po-zakonodatelstvu-rf/143962/> [in Russian].

2. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resources]. (360 p.). Kyiv [in Ukrainian].

3. Horovyi, V., Horova, S. Terminolohichni kharakterystyky postindustrialnoho suspilstva [Terminological characteristics of postindustrial society]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1910&Itemid=505 [in Ukrainian].

4. Informacionnoe getto «Krym»: kak razrushit stenu straha [Information ghetto Crimea: how to destroy the wall of fear]. Retrieved from <https://ru.krymr.com/a/27665649.html> [in Russian].

5. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» (2018). [Law of Ukraine «On National Security of Ukraine»]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-1> [in Ukrainian].

6. Krymskotatarskie zhurnalisty obedinilis v Media-platformu [Crimean Tatar journalists united in the Media Platform]. Retrieved from <http://islam.in.ua/ru/novosti-v-strane/krymskotatarskie-zhurnalisty-obedinilis-v-media-platformu> [in Russian].

7. Nachalos veshchanye radyo «HAYAT» [Radio «HAYAT» began broadcasting]. Retrieved from <http://qha.com.ua/ru/video/nachalos-veschanie-radio-hayat> [in Russian].

8. Petrov, V. V. (2010). Voienno-informatsiina bezpeka Ukrainy za umov posylennia informatsiinykh viin: dys. kand. polit. nauk [Military and information security of Ukraine in conditions of intensification of information wars]. (24 p.). Kyiv [in Ukrainian].

9. Ukaz Prezydenta Ukrainy (2015). Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine «On the Strategy of National Security of Ukraine»]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> [in Ukrainian].

10. Ukaz Prezydenta Ukrainy (2017). «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine» On the doctrine of information security of Ukraine]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> [in Ukrainian].

11. Horovyi, V., Onyshchenko, O., Polovynchak, Yu. et al. (2017). Formuvannia stratehichnoho naratyvu informatsiinoho zabezpechennia reintehratsii

tymchasovo okupovanykh terytorii u zahalnoukrainskyi kontekst: monohrafiia; [Formation of strategic narrative of information support for the reintegration of temporarily occupied territories into the all-Ukrainian context]. (212 p.). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.11.2018.

Olexander Aulin,

Cand. Sci. (Philosophy), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Crimean Tatar Mass Media of Mainland Ukraine in Social Communication with the Muslim Population of Crimea

The article analyzes the current state of social communication with the Muslim population of Crimea. The specific features of the post-annexed development of the Crimean Tatar mass-media of the peninsula and mainland Ukraine are highlighted. The role of conceptual studies of social information communication in the theoretical provision of measures for the return of temporarily occupied Ukrainian territories, in particular, development of normative legal acts of the legislative level is shown. The emphasis is placed on the possibilities for significantly expanding the use of the Crimean Tatar media which left Crimea to form an informative environment favorable to official Kyiv in this region. It is noted that such a development of the situation is possible due to the use of the media products of the information and resource base of library establishments of Ukraine during the preparation of media products.

Keywords: library institutions, social communication, information resources, information environment, information security, de-occupation, mass media.

Олена Симоненко,

канд. політ. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЛІДЕРСТВА ЯК ОДНОГО З НАЙВАЖЛИВІШИХ ЧИННИКІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СФЕРИ

У статті розглянуто осмислення феномену лідерства в науковій думці, вперше у вітчизняному бібліотекознавстві подано аналіз, визначення та функції бібліотечного лідерства. Із залученням широкого фактографічного матеріалу висвітлено специфіку індивідуального та колективного, формального і неформального лідерства в бібліотечній галузі.

Ключові слова: лідерство, бібліотечне лідерство, бібліотека, колективне лідерство, індивідуальне лідерство.

Процес модернізації українського суспільства, що розпочався у 90-ті роки минулого століття, і нова соціально-культурна парадигма його розвитку є головними стимулами інноваційних змін, а суб'єктами цих змін виступають лідери.

Лідерство – універсальний за своєю природою феномен суспільного життя. Проблема ролі лідера в суспільній системі традиційно викликає дослідницький інтерес та активно вивчається у різних галузях знань: політології, філософії, соціології та інших науках.

Актуальність цього дослідження полягає в тому, що в нестабільні періоди розвитку суспільства потреба у вивченні та аналізі специфічних особливостей лідерства значно зростає. Адже в періоди фундаментальних трансформацій у суспільстві і державі роль лідерства стає винятково важливою.

На сьогодні можна говорити про те, що інститут лідерства набув яскравого політичного відтінку, проте це явище достатньо чітко проявляє себе і в бібліотечній сфері. Утім, дослідження історіографії проблеми лідерства виявило недостатню увагу до неї з боку бібліотекознавців.

Різні аспекти лідерства знаходять своє відображення в працях таких науковців, як Т. Базаров, К. Бланшар, Е. Богардс, В. Веснін, Д. Виханський, О. Громова, К. Джибб, Ю. Ємельянов, Н. Жаворонкова,

А. Карпов, Ю. Петрухно, Ф. Фідлер, Э. Шейн, та інших відомих учених, політиків, громадських діячів.

Значний внесок у дослідження теоретичних основ лідерства в контексті державного управління в Україні зробили Е. Афонін, К. Ващенко, І. Вітенко, В. Гошовська, В. Корнієнко, Б. Кухта, Л. Пашко, І. Сурай, М. Цюрупа, М. Шитюк та ін.

Вивченням сучасних тенденцій лідерства активно займаються В. Бебик, А. Брегада, А. Пахарєв, Г. Почепцов, Ю. Розенфельд, Ф. Рудич, О. Траверсе, П. Шляхтун та ін.

Наукові здобутки вказаних вчених стосуються визначення ролі лідера та його сутності, теорій ситуаційного лідерства та завдань лідера під час впровадження інновацій. Водночас практично нерозглянутим залишається бібліотечне лідерство. Хоча, наприклад, теоретичні засади дослідження бібліотечної професіології викладено у відомих монографіях і статтях А. Чачко.

Розвиток кадрового потенціалу бібліотеки досліджують Н. Ашаренкова, Л. Багрянцева, В. Жукова. Підвищенню іміджу бібліотечної професії приділяють увагу Л. Беліна, І. Бондаренко, В. Горовий, Т. Гранчак та ін. Про інноваційну орієнтованість керівника як запоруку успішної діяльності бібліотеки йдеться в дослідженнях Н. Ніколаєнко, О. Онищенко.

Враховуючи стан дослідження феномена бібліотечного лідерства у вітчизняному бібліотекознавстві, метою статті є визначення поняття «бібліотечного лідера», а також висвітлення функцій та видів бібліотечного лідерства як вагомого чинника модернізації бібліотечної сфери, розгляд його адаптації щодо сучасних викликів.

Бібліотека – соціальний інститут, який реалізує свої соціальні функції, адаптуючись до нових суспільних потреб. У сучасних умовах прискореної інформатизації модернізаційні перетворення стосуються всіх напрямів бібліотечної діяльності, зачіпають усі сфери функціонування бібліотек і, в першу чергу, комунікативні зв'язки із зовнішнім середовищем. Паралельно з цим здійснюється активне організаційно-технологічне оновлення бібліотечної системи. Сьогодні впливає на специфіку здійснення бібліотекою своїх функцій, посилює соціальну роль бібліотек у суспільстві; спектр інформаційних послуг і продуктів, які бібліотеки пропонують населенню, розширюється.

Дедалі більше уваги приділяється створенню фактографічних і концептографічних баз даних із соціальних, правових, економічних питань, проблем місцевого самоврядування, підприємницької діяльності, соціокультурного розвитку регіонів тощо. У практику роботи бібліотек управа-

джуються аналітичні методи перероблення інформації – готуються інформаційні дайджести, аналітичні добірки, які створюються на основі текстових фрагментів документів. Такі зміни зумовлені змінами в запитах користувачів, пов'язаними із зростанням обсягів продукуваної інформації, з одного боку, і посиленням значення інформації – з іншого.

Як засвідчує практика, широке впровадження в бібліотечну практику інноваційних методик, технологій, продуктів і послуг відбувається не само собою, а за активної участі лідерів. Лідери, відповідно до свого статусу, першими відчувають і осмислюють зміни, нові суспільні потреби. За рахунок свого впливу лідери здатні сприяти прискоренню процесу адаптації бібліотечного інституту до нових реалій, модернізуючи діяльність бібліотек.

Всебічний аналіз літератури з означеної проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що лідерство як поняття визначається дослідниками по-різному і використовується для опису широкого кола явищ, пов'язаних із процесами прояву влади і впливу у різних сферах соціуму. Запозичення терміна з повсякденної мови і його визначення дослідниками в кожному конкретному випадку відповідно до інтересів дослідження призвело до того, що неможливо і, як вважає ряд дослідників, навіть небажано сформулювати єдине визначення цього терміна.

Політологами лідерство визначається як «вплив, авторитет, влада і контроль над іншими; своєрідне підприємництво, що здійснюється на політичному ринку, де “підприємці” в конкурентній боротьбі обмінюють свої соціальні програми і способи вирішення соціальних завдань на керівні посади; символ спільності і зразок політичної поведінки групи здатний реалізувати її інтереси за допомогою влади; набір особистісних соціально-психологічних якостей лідера; функція певної ситуації та інше» [12, с.186].

Як слушно зазначає Ж. Блондель, «лідерство за своїми намірами та цілями є ознакою номер один будь-яких організацій. Для того, щоб існувало лідерство, необхідна наявність групи; і скрізь, де виникають групи, з'являється лідерство» [2, с. 7]. Лідерство – це відносини домінування і підпорядкування, впливу й наслідування в системі міжособистісних і групових відносин [7].

У своїй книзі «Політика як мистецтво керівництва» американський політолог Р. Такер застерігає від отождолення лідерства з функціями посадових осіб у державному або партійному апаратах. Він зазначає, що лідерство – це щось значно більше, ніж аналіз і прийняття державно-

владних рішень, це – вплив на розум, енергію тих людей, яким належить зіграти свою роль у тому чи іншому процесі [7].

Іншими словами, як зазначає Л. Даунтон, лідерство – це «становище в суспільстві, що характеризується здатністю особи, яка це становище займає, скеровувати й організовувати колективну поведінку деяких або всіх його членів» [15]. Тобто, як вважають П. Дракер і У. Бенніс, «управління – це робити справу правильно; лідерство – це робити правильні справи» [5].

Зауважимо, що феномен лідера – це визнання, виявлення, застосування природних психофізичних, розсудливо-розумових та розпорядчо-організаційних відмінностей між людьми. Саме ці відмінності, особливі властивості та їх застосування характеризує лідерство як вплив на інших людей.

Цікавими в цьому контексті видаються висновки науковців про те, що лідерство – це особливий вид міжособистісних взаємин. Зокрема, на думку А. Пахарєва, лідерство – це не лише якості, а й особливий вид міжособистісних взаємин. Він визначає лідерство як «взаємозв'язок, взаємодію та взаємовплив основних його елементів: лідер, послідовники, середовище, завдання. Лідерство – це не тільки набір неординарних якостей і здібностей лідера, а й особливий вид міжособистісних взаємин, і його вплив є цілеспрямованим і передбачуваним, характеризується тривалістю часу та динамічністю» [10, 7].

Згідно з Дж. Террі, лідерство – це вплив на групи людей, який спонукає їх до досягнення спільної мети. Р. Танненбаум, І. Вешлер і Ф. Массарик визначають лідерство як міжособистісну взаємодію, яка проявляється в конкретній ситуації за допомогою комунікаційного процесу і спрямована на досягнення цілей [14].

Дедалі більшої ваги набувають концепції лідерства, автори яких прагнуть врахувати вплив усіх чинників. Так, з'явилася інтеграційна теорія лідерства.

Зокрема, сучасний американський політолог М. Херманн вважає, що лідерство – багатогранне поняття. Розглядаючи його прояви, слід брати до уваги: 1) риси самого лідера; 2) завдання, які він повинен виконувати; 3) взаємозв'язок між лідером і його конституентами; 4) контекст або конкретну ситуацію, у яких лідерство здійснюється [16].

Проте до сьогодні вчені, які досліджують проблеми лідерства, дискутують з приводу того, що є визначальним для його становлення як суспільного феномена. У цьому плані М. Логунова виділяє три основні підходи [7], які залишаються актуальними і для бібліотечної сфери у визначенні бібліотечного лідерства.

Відповідно до першого, лідерство пояснюється як індивідуально-психологічний феномен, тобто як суто психологічне явище. Представники цього підходу вважають, що домінуючим фактором феномену лідерства є набір у того чи іншого індивіда певних індивідуально-особистісних рис. Набули поширення спроби виявити набір бажаних або обов'язкових для отримання статусу лідера індивідуально-психологічних рис. Наприклад, американський соціолог Е. Богардус такими рисами вважає: розум, енергійність, здатність передбачати, привертати до себе увагу, почуття гумору, твердість характеру.

Його колега К. Бірд, узагальнивши низку досліджень із проблем лідерства, навіть склав перелік 79 якостей, які, на його думку, притаманні лідерам. Ще один американський соціолог – Р. Стогділл – здійснив комплексне дослідження феномену лідерства і отримав суперечливі результати щодо його індивідуально-особистісних характеристик. У своєму «Підручнику з лідерства» він класифікує понад 40 елементів, пов'язаних із психологічними рисами лідерів і групує їх за п'ятьма основними рубриками: фізіологічні дані; соціальне походження; інтелектуальні здібності; особистісні характеристики; соціальні характеристики. Проте Р. Стогділлу так і не вдалося визначити, які з названих ним характеристик лідерства більше, ніж інші, пов'язані з цим важливим суспільним феноменом. За результатами дослідження вчений робить висновок: людина не стає лідером лише тому, що має певний набір особистісно-психологічних якостей. Але цього аж ніяк недостатньо.

Важливо зауважити, що у кожного лідера окреслені якості проявляються досить індивідуально. Окремі риси набувають домінуючого характеру, інші відходять на задній план. Крім того, лідерів відрізняє наявність багатьох суто індивідуальних, притаманних тільки їм, рис, що формує особливий стиль лідерства. Останній – як стійка відтворювана відмітна модель здійснення лідером своїх функцій фіксує своєрідність його поведінки, характер взаємодії з наближеним оточенням і послідовниками, ціннісні орієнтації, особливості прийняття рішень і низка інших чинників.

Згідно з другим підходом лідерство визначається як «функції» ситуації. Не відкидаючи значення індивідуально-психологічних якостей, прихильники цього підходу вважають, що ті чи інші риси лідера виявляються залежно від конкретної ситуації. На їх переконання, лідерство – це продукт ситуації, що склалася в певний конкретний період. Можна стверджувати, що вже сама наявність сприятливої ситуації передбачає активність лідера в оволодінні нею. Досить часто саме він виявляє

здатність оцінити ситуацію, її потреби і «подати» себе через зміну власного образу, позиції, поведінки відповідно до цих запитів. Проте і такий підхід не розкриває сутність феномена лідерства повністю.

Третій підхід є спробою поєднати у поясненні лідерства два попередніх. Лідер розглядається як продукт конкретної ситуації, у якій він виявляє свої індивідуально-психологічні якості. У межах цього підходу визначальними для становлення лідерства вважаються одночасно й індивідуально-психологічні риси лідера і умови, в яких відбувається його становлення.

Так, на думку С. Казе, лідерство генерується трьома чинниками: особистісними якостями, подією (або ситуацією) і групою послідовників. Цілком очевидно, що цей підхід є спробою подолати обмеженість двох попередніх і намаганням примножити їх позитивні якості, оскільки такий складний суспільний феномен, яким є лідерство, не можна пояснити, виходячи лише з однієї групи причин.

Узагальнюючи наведені визначення, *бібліотечним лідером* ми пропонуємо розуміти учасника бібліотечної діяльності, який прагне і здатний консолідувати зусилля оточуючих і активно впливає на цю діяльність для досягнення визначених і висунутих ним цілей.

За масштабом свого впливу серед бібліотечних лідерів можна виокремити місцевих, регіональних лідерів, які впливають на діяльність окремо взятого підрозділу, установи, бібліотек регіону (наприклад, Кіровоградська обласна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського, Рівненська обласна наукова універсальна бібліотека та ін.), лідерів національного масштабу (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського – НБУВ) та світових лідерів (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ – ІФЛА, Бібліотека Конгресу, Британська бібліотека та ін.).

До функцій бібліотечного лідера можна віднести:

- 1) орієнтаційну – визначення стратегічних цілей розвитку бібліотеки (бібліотечної галузі), визначення тактичних завдань, формування етичних і технологічних стандартів бібліотечної діяльності;
- 2) інструменталістську – визначення шляхів досягнення стратегічної мети і вирішення тактичних завдань;
- 3) інтегративну – консолідація працівників навколо визначених цілей, узгодження й об'єднання спільних ідей, цінностей та ідеалів;
- 4) мобілізаційну – сприяння і стимулювання модернізації галузі, практичне застосування теоретичних висновків;
- 5) науково-інформаційну – самоосвіта і саморозвиток, теоретичне осмислення процесів розвитку бібліотечної сфери;

- б) педагогічно-виховну – підготовка бібліотечних кадрів, які відповідали б сучасним вимогам, що висуваються до бібліотечного працівника;
- 7) іміджеву – здатності викликати оптимізм та ентузіазм (формування й підтримка власного іміджу);
- 8) реагування – своєчасне вирішення насутих проблем.

За своєю суттю, а також за засобами і специфікою реалізації функцій лідера можна виокремити лідерство неформальне і формальне, індивідуальне і колективне.

Прикладом індивідуального лідерства в бібліотечній сфері є окремі дослідники-бібліотекознавці, бібліотечні фахівці, такі як О. Онищенко, Т. Вилегжаніна, В. Горовий, Л. Дубровіна, В. Пашкова та ін. Наприклад, В. Пашковою у теоретичному аспекті було досліджено історію та роль професійних бібліотечних об'єднань у розвитку бібліотечної справи та бібліотечної професії, вперше в Україні теоретично обґрунтовано значення концепції інтелектуальної свободи як основи розвитку бібліотечної професії та бібліотечної діяльності. Дослідниця також розробила нові навчальні курси для системи підготовки та перепідготовки кадрів інформаційно-бібліотечної сфери. Значну увагу В. Пашкова приділяє впровадженню в Україні новітніх інформаційних технологій, демократичних засад бібліотечної справи, прогресивного зарубіжного досвіду, реалізації міжнародних проектів, зокрема, проектів «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)», «Вікно в Америку», «Бібліоміст», Publica, PULMAN, «Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України» та ін. Вона – один з фундаторів Української бібліотечної асоціації (УБА) (1995 р.). За її підтримки при УБА та Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв України (НАКККіМ) створено Центр інформаційно-бібліотечної освіти. В. Пашкова ініціювала та брала активну участь у розробці Кодексу етики бібліотекаря, що був прийнятий УБА (1996 р.). Брала участь у роботі над проектом Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”» (2000 р.). У 2009–2010 рр. була членом експертної групи Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) з розробки навчальної програми «Будуємо міцні бібліотечні асоціації». У 2010–2011 рр. вона – національний тренер програми ІФЛА «Будуємо міцні бібліотечні асоціації» в Україні. З 2011 р. – член комітету ІФЛА зі свободи доступу до інформації та свободи висловлення (FAIFE). У планах фахівця – створення в Україні при бібліотечних установах творчих лабораторій.

Колективне лідерство здійснюють бібліотечні асоціації (наприклад, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій – ІФЛА, в Україні

Українська бібліотечна асоціація – УБА), окремі бібліотеки (наприклад, визнаним світовим лідером бібліотечної сфери є Бібліотека Конгресу, в Україні – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, на регіональному рівні – Кіровоградська обласна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського тощо), бібліотечні підрозділи у структурі бібліотечних установ.

Наприклад, ІФЛА (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ [англ. The International Federation of Library Associations and Institutions]) – міжнародна організація, яка представляє інтереси бібліотек. Вона є авторитетною міжнародною організацією що об'єднує бібліотечні та інформаційні асоціації світу. До того ж ІФЛА є незалежною міжнародною неурядовою та некомерційною організацією. Основні її цілі:

- заохочення високих стандартів бібліотечних послуг та інформації;
- поширення передового розуміння цінності бібліотеки та інформаційних служб;
- представлення інтересів членів по всьому світу.

Членом ІФЛА можуть бути організації, об'єднання, установи (наприклад, бібліотеки) або безпосередньо бібліотекарі чи студенти. Проблеми, спільні для бібліотек з усього світу, є предметом основної діяльності ІФЛА. До них відносяться:

- вдосконалення бібліотечної справи, розвитку діяльності бібліотек та бібліотечної освіти;
- забезпечення вільного доступу до інформації та свободи вираження поглядів;
- обслуговування людей з особливими потребами;
- захист авторського права та інтелектуальної власності;
- збереження та захист бібліотечних матеріалів;
- оптимізація міжнародних обмінів бібліографічними відомостями в електронній формі тощо.

Слід зауважити при цьому, що Українська бібліотечна асоціація (УБА) є членом ІФЛА.

Українська бібліотечна асоціація – це незалежна всеукраїнська громадська організація, що об'єднує на добровільних засадах осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які професійно пов'язані з бібліотечною справою, бібліографічною й інформаційною діяльністю та зацікавлених осіб у їх розвитку на основі єдності інтересів для спільної реалізації своїх прав і свобод. Місією Української бібліотечної асоціації є всебічне сприяння розвитку бібліотечної справи і забезпеченню

реалізації права користувачів бібліотечних послуг на якісне та своєчасне бібліотечне й інформаційно-бібліографічне обслуговування, а також захист соціальних та інших спільних інтересів членів УБА.

Доречно згадати, що президія Української бібліотечної асоціації 7 липня 2015 р. ухвалила Маніфест УБА «Бібліотеки в умовах кризи», у якому представлено бачення місії та ролі бібліотек, їхньої цінності для українського суспільства, яке наразі долає кризові явища та впроваджує реформи. Маніфест розроблено також за участі В. Пашкової.

У свою чергу, завдячуючи цілеспрямованій стратегії розвитку діяльності бібліотек, запропонованої бібліотечними лідерами, бібліотеки послідовно перетворюються на багатопрофільні науково-прогностичні та інформаційні центри. Прикладом у цьому контексті є лідерська діяльність О. Онищенка – українського науковця, громадського діяча, академіка НАН України, генерального директора Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (до 2013 р.), президента Асоціації бібліотек України, радника Президії Національної академії наук України, почесного генерального директора Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Очоливши Центральну наукову бібліотеку ім. В. І. Вернадського АН УРСР, О. Онищенко виступив з низкою ініціатив щодо структурних змін у бібліотеці, підняття її наукового рівня та значущості як соціального інституту.

Так, під керівництвом вченого було перетворено на інститути відділ рукопису та відділ архівознавства, а також створено в бібліотеці центри: бібліотечно-інформаційних технологій; консервації та реставрації; культурно-просвітницький та редакційно-видавничий. Крім того, у структурі бібліотеки було створено Інститут біографічних досліджень. Задля підняття наукового рівня бібліотеки, у 1996 р. за активної позиції О. Онищенка, при бібліотеці відкрито аспірантуру та спеціалізовану вчену раду з історичних та технічних наук. Ним була проведена велика підготовча робота щодо відновлення історичної справедливості і повернення Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського статусу національної (відповідний Указ Президента був підписаний 5 квітня 1996 р.).

Реалізація розробленої О. Онищенком концепції розвитку бібліотеки ім. В. І. Вернадського сприяла перетворенню її на загальнодержавний науково-інформаційний комплекс. За концепцією О. Онищенка, у XXI ст. бібліотеки України мають увійти «як інфополіси – науково-дослідні, інформаційні, бібліотечні, видавничі й культурно-освітні комплекси

з розвиненою інфраструктурою формування й аналітико-синтетичного опрацювання документних потоків для інформаційного забезпечення науки, виробництва, освіти й культури» [3].

Варто визнати, що лідерська діяльність О. Онищенко у бібліотечній сфері розпочалася з формального лідерства – призначення науковця на посаду генерального директора НБУВ, а після успішного підтвердження обґрунтованої вченим концепції трансформації бібліотек практикою набула продовження у вигляді неформального лідерства.

До вищезазначеного додамо, що в бібліотеці з ініціативи О. Онищенко у 1992 р. було створено спеціальний підрозділ, орієнтований на співробітництво з органами державної влади України. Цей підрозділ після відповідної постанови Президії НАН України від 14 грудня 1995 р. отримав назву Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади України (далі – СІАЗ), орієнтовану на зміцнення співробітництва з органами державної влади України, а керівником СІАЗ став доктор історичних наук, професор, заступник генерального директора з наукової роботи НБУВ, В. Горовий. Його активна діяльність у бібліотечній сфері є показовим прикладом індивідуального лідерства в бібліотечній сфері.

Уже під його керівництвом відбулося налагодження співробітництва СІАЗ з інформаційними підрозділами Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та ряду посольств.

Його якості справжнього лідера сприяли створенню наприкінці 2014 р. Центру досліджень соціальних комунікацій (далі – Центр). СІАЗ разом з Фондом Президентів України та Національною юридичною бібліотекою були об'єднані в Центр досліджень соціальних комунікацій – науково-дослідний підрозділ НБУВ, фахівці якого досліджують інформаційно-технологічні особливості формування національного інформаційного простору в період інформаційного протистояння; особливості функціонування національних бібліотек як суб'єктів національного інформаційного ресурсу, спрямованого на зміцнення інформаційного суверенітету та забезпечення інформаційної безпеки; проблеми використання інформаційного ресурсу соціальних мереж в інтересах розвитку інформатизації та соціально-економічного і культурного розвитку.

Ефективність роботи значною мірою залежить від його керівника. Лідерські здібності, харизма і вміння мобілізувати підлеглих, поміркованість та інноваційність В. Горового допомагають створювати успішний розвиток центру.

Крім вищесказаного звернемо увагу, що формальне лідерство – процес впливу на людей з позиції займаної посади на противагу нефор-

мальному лідерству, коли вплив на людей здійснюється за допомогою своїх здібностей, вміння тощо. Це дає підстави говорити про лідерство як управлінський статус, керівну посаду, пов'язану з прийняттям важливих рішень. Формальне лідерство – це керівництво як реалізація інституціоналізованих владних повноважень. Воно пов'язане із встановленими правилами призначення керівника й передбачає функціональні відносини. Неформальне лідерство ґрунтується не на формальних повноваженнях, а на авторитеті лідера, його визнанні оточенням. Важливим є те, щоб формальний керівник був також авторитетною особою. Але так буває не завжди. Можливі три варіанти поєднання лідерства й керівництва. Перший: керівник не є лідером, тобто не користується авторитетом у підлеглих. Така ситуація може скластися не лише коли неавторитетна особа посіла керівну посаду, а й у результаті втрати керівником колишнього авторитету. Другий варіант: збіг керівництва й лідерства, за якого формальний керівник виступає одночасно й авторитетною особою. Це найкращий випадок. Третій варіант: суто неформальне лідерство, за якого лідер не є керівником.

Отже, прагматичний підхід до виконання лідерських функцій дає змогу результативно й універсально вирішувати основні управлінські завдання бібліотечного лідера. У сучасних умовах переважна більшість бібліотечних лідерів прагнуть здійснювати управлінські функції у відповідності зі своїми індивідуальними (інтелектуальними й організаторськими) здібностями, особливостями темпераменту, професіоналізму найближчого оточення, якістю керівної еліти, соціально-економічним і внутрішньополітичним станом суспільства тощо.

Відштовхуючись від висновків вітчизняного політичного експерта Д. Видріна, можна виокремити ті властивості, якими має володіти бібліотечний лідер: «інноваційність, лексикон, прогностичні навички, маркетинг, арбітражні здібності, відчуття моменту».

Зміст цих властивостей полягає у:

1. Здатності постійно продукувати нові ідеї або їх комбінувати і удосконалювати залежно від обставин. Ця риса є однією з найважливіших для бібліотечного лідера, який покликаний не просто збирати і акумулювати потреби користувачів, а новаторськи їх реалізовувати у своїй діяльності.

Інноваційність лідера є важливим чинником в розробці і реалізації його бачення розвитку бібліотечної сфери; у нинішньому плінні змін бібліотекар може бути або пасивним суб'єктом, підхопленим течією глобальних змін, а може стати творчим, креативним центром, новатором, генератором змін, здатним змінити в кращий бік навколишню

реальність і створити міцний фундамент для стійкості нашого спільного майбутнього – справжнім бібліотечним лідером. Новатором бібліотечної справи часто називають Т. Вилегжаніну, генерального директора Національної парламентської бібліотеки України, віце-президента Української бібліотечної асоціації. Вона була одним з організаторів впровадження автоматизованих систем у практику роботи Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ) та публічних бібліотек України. Т. Вилегжаніна – автор ґрунтовної наукової праці «Інформаційно-пошуковий тезаурус», численних публікацій у фаховій періодиці з питань організації та управління бібліотечною справою. Фахівець постійно залучається в Мінкультури України до розроблення проектів нормативно-правових актів із питань регулювання діяльності бібліотек.

Високою ініціативністю, вмінням реагувати на нові явища в бібліотечно-бібліографічній сфері відзначилася професор, доктор історичних наук Г. Швецова-Водка. Її якості справжнього лідера, сприяли успішній діяльності кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ) та в цілому розвитку вищої бібліотечної освіти в Західному регіоні України. Діяльність професора, доктора історичних наук Г. Швецової-Водки відзначається органічним поєднанням дослідження актуальних теоретичних питань документознавства та бібліографознавства з практикою сучасної підготовки кадрів вищої кваліфікації напряму «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». Г. Швецова-Водка сприяє впровадженню новітніх технологій у навчальний процес, постійному оновленню його характеру і форм. Як справжній вчений Г. Швецова-Водка згуртовує навколо себе команду однодумців та учнів, що дозволяє поєднувати в навчально-методичній та науковій роботі досвід старшого покоління з ентузіазмом молодих. Також Г. Швецову-Водку відрізняє рідкісний талант стратега та генератора сміливих ініціатив.

2. Важливою рисою сучасного лідера є його прогностичні навички, вміння прогнозувати перспективні напрями розвитку бібліотек і бібліотечної сфери відповідно до тих змін, що відбуваються у суспільстві. Показовим прикладом у цьому контексті є лідерська діяльність у бібліотечній сфері О. Онищенко, про що йшлося вище.

3. Об'єктивна оцінка лідерів має формуватися на реальних результатах їх діяльності, а критеріями такої результативності можуть бути досягнення або провали у бібліотечній сфері їх діяльності, рівень підтримки колективом та користувачами бібліотеки.

Вдалим поєднанням управлінського та лідерського статусів є приклади діяльності на посадах керівників бібліотек Л. Дубровіної, О. Онищенко,

Т. Ярошенко та ін. Зокрема, Т. Ярошенко – директор Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянської академії» (Наукової бібліотеки НАУКМА), за період керівництва Науковою бібліотекою НАУКМА стала визнаним лідером із впровадження бібліотечних інформаційних технологій в Україні. Вона є головою секції університетських бібліотек Української бібліотечної асоціації, головою правління ГО «Українське Фулбрайтівське коло», виконавчим директором ГО «ELibUkr: Електронна бібліотека України».

Як вплив на інших людей лідерство передбачає:

- 1) постійність і стійкість (до лідерів не можна зараховувати людей, що зробили разовий вплив на певний процес);
- 2) здійснення на бібліотечну сферу, бібліотеку чи бібліотечну структуру або ж на їх певну частину;
- 3) інтелектуальну, організаторську і вольову перевагу;
- 4) здійснення не силовим примусом, а авторитетом або визнанням правомірності керівництва.

У цьому контексті визнаним бібліотечним лідером є Л. Дубровіна – генеральний директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України.

Як зазначають академік О. Онищенко та Л. Дубровіна, «...людина активної дії, вона тонко відчуває інноваційні потреби сьогодення» [10, с. 371].

У своїх роботах дослідниця звертається до опрацювання складних тем історії бібліотечної справи, зокрема з історії формування історико-культурних фондів, розвитку бібліотечної науки, функцій бібліотеки в історичному контексті. До того ж Л. Дубровіна була автором, керівником та виконавцем проектів у програмі ДКНТ «Книжкова спадщина України» (1992–1996 рр.) і Міннауки «Документальні ресурси архівної україніки в сучасних суспільних комунікаціях», «Рукописно-книжна культура України в суспільних процесах» (1997–1999 рр.), координатором проекту ДКНТ «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації» (1992–1996 рр.), що свідчить про високий науковий авторитет вченої [10].

Ще одна грань плідної діяльності Л. Дубровіної – науково-організаційна. Академік О. Онищенко зауважує, що «масштабність наукових досліджень, міцний кадровий склад відділу рукописів, яким тривалий час керувала Л. Дубровіна та розвиток його функцій у структурі бібліотеки дав змогу в зв'язку з її реорганізацією створити на базі цього підрозділу

Інститут рукопису, профілем котрого є науково-дослідна і науково-інформаційна робота в галузі кодикології, археографії, джерелознавства, документознавства, архівознавства тощо... Л. Дубровіна започаткувала власну історично-книгознавчу школу в галузі української кодикології, камеральної археографії, джерелознавства.

Активно працює Л. Дубровіна в громадських організаціях і професійних радах, зокрема “Національній комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей при КМ України”, “Науково-видавничій раді Державного комітету архівів України”. Вона є членом професійних товариств – “Спілки архівістів України”, “Спілки бібліотекарів України”, “Українського біографічного товариства”, міжнародного товариства “Український історик”, обрана академіком нещодавно створеної громадської “Української академії істориків” та ін.» [10, с. 378].

Лідерська діяльність у бібліотечній сфері Л. Дубровіної дає підстави говорити про бібліотечне лідерство як символ спільності та зразок поведінки, що відображає інтереси й сподівання бібліотечних співробітників та користувачів, про колегіальність у бібліотечному лідерстві.

Звертає на себе увагу при цьому надзвичайно важливий фактор, уже доведений у комунікативістиці, психології, культурології та інших науках: навколишнє середовище (суспільство, широкий загал) сприймає будь-яку установу, попри всі її очевидні і незаперечні досягнення, не тільки найчастіше, а, як правило, насамперед через призму іміджу даної установи чи її лідерів.

Від іміджу лідера багато в чому залежить імідж керованої ним установи. Урешті-решт, так створюються власні наукові школи. Наукова школа – форма організації колективної наукової праці співробітників НДІ, ВНЗ, наукового центру тощо під керівництвом лідера школи, як правило, відомого вченого. Характеризується єдиною дослідною програмою, спільністю наукових поглядів і стилю наукової діяльності в конкретній галузі. Лідер є автором програмної концепції – основи для вирішення наукових задач.

Значний внесок у розвиток науково-освітньої діяльності, бібліотечної справи та бібліотечних професійних об’єднань здійснила Харківська бібліотечна школа. Велике значення у здійсненні змін у житті бібліотечної спільноти мало Харківське бібліотечне товариство (ХБО), організоване в 1990 р. У його формуванні вагома роль належить Харківській державній академії культури¹ та науково-методичному відділу Харків-

¹ Харківська державна академія культури (ХДАК) – це вищий навчальний

ської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ ім. В. Г. Короленка). Одним із основних завдань ХБО було визначено консолідацію бібліотечних працівників на професійній основі з метою підвищення престижу бібліотек і їх ролі в інтелектуалізації та інформатизації суспільства.

Окремо варто згадати Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Г. Короленка. В. Ракитянська є її директором, а також головою Харківського обласного відділення Української бібліотечної асоціації.

В. Ракитянська докладає багато зусиль для розвитку бібліотеки, намагається вивести її на новий рівень, створити їй імідж справжньої наукової установи – Центру знань XXI ст. Бібліотека здобула нове обличчя: створено історичну фотогалерею, музейну експозицію, кабінет бібліотекознавства ім. Л. Хавкіної, відкрито новий інтернет-центр та пункт доступу громадян (ПДГ) до інформації органів державної влади. Бібліотека є інформаційним флагманом з питань винахідницької діяльності в Харківській області. Постійно розширюється асортимент електронних послуг: служба електронної доставки документів, онлайн замовлення, експрес-замовлення, корпоративна віртуальна довідка, методична допомога онлайн для колег-бібліотекарів. Розвинені міжнародні зв'язки ХДНБ підтримують на міжнародному рівні імідж м. Харкова й області, як одного з найпотужніших регіонів України. Вона має високий соціальний імідж.

Отже, підсумовуючи сказане, можна зробити висновок: завдяки активній діяльності бібліотечних лідерів в Україні сформовано таку системно-структурну модель сучасної бібліотеки, яка дає змогу не тільки постійно її вдосконалювати й видозмінювати, а й підтримувати творчий та науковий потенціал. Завдяки плідній праці бібліотечних лідерів традиційна бібліотечна установа перетворилася з традиційних книгозбірень на комплексні бібліотечно-інформаційні, науково-дослідні і культурно-просвітницькі центри, які стають не тільки основним осередком бібліографічної діяльності в країні, а й центром розвитку комплексу наукових дисциплін: бібліотекознавства, книгознавства, бібліографо-

заклад загальнодержавної форми власності, підпорядкований Міністерству культури України. Залишаючись тривалий час єдиним в Україні вищим навчальним закладом, який забезпечував сферу культури висококваліфікованими фахівцями, ХДК став фундатором бібліотечної і культурологічної освіти. На базі його філії виник Київський інститут культури (нині Національний університет культури і мистецтв). ХДК стояв у витоків Рівненського інституту культури (нині Рівненський державний гуманітарний університет).

знавства. По суті, інститут бібліотечного лідерства стає ще однією комунікаційною ланкою між бібліотекою та суспільством, яка забезпечує своєчасну адаптацію бібліотечної сфери до нових умов і суспільних вимог.

Список використаних джерел

1. *Багрянцева Л. М.* Керівний склад бібліотеки з погляду дослідника / Л. М. Багрянцева, А. Л. Шалиганова // Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Вип. 3. – Харків, 2000. – С. 104–110.
2. *Блондель Ж.* Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу / Ж. Блондель. – М. : Рос. акад. упр., 1992. – 135 с.
3. *Горовий В. М.* Імідж бібліотечного працівника в сучасній науці / В. М. Горовий // Бібл. вісн. – 2002. – № 5. – С. 3–7.
4. *Гранчак Т.* Еволюція вимог до професії бібліотечного працівника та її особливості на сучасному етапі розвитку суспільства / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2003. – Вип. 11. – С. 61–67.
5. *Кови С. Р.* Семь навыков высокоэффективных людей. Возврат к Этике Характера : пер. с англ. / С. Р. Кови. – 2-е изд. – М. : Вече, Персей, АСТ, 1998. – 480 с.
6. *Конюкова І. Я.* Бібліотечна професія як об'єкт досліджень в Україні наприкінці ХХ ст. / І. Я. Конюкова // Питання культурології : міжвід. зб. наук. пр. – Київ, 2000. – Вип. 16. – С. 50–56.
7. *Логунова М. М.* Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / М. М. Логунова // Центр сприяння інституц. розвитку держ. служби. – Київ, 2006. – 196 с.
8. *Михайлова О. В.* Вивчення професійних та особистісних якостей бібліотекарів як невід'ємна складова поліпшення системи обслуговування / О. В. Михайлова // Укр. бібліотекар : минуле, сучасне, майбутнє : постановка та дослідження проблеми : матеріали наук. конф. – Київ, 2000. – С. 37–39.
9. *Онищенко О.* Любов Андріївна Дубровіна – сучасний історик, книгознавець, джерелознавець, діяч бібліотечної та архівної справи / О. Онищенко // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : Джерелозн. дисципліни : міжвід. зб. наук. пр. – Київ, 2001. – Вип. 3. – С. 371–382.
10. *Пахарев А. Д.* Політичне лідерство : історико-політологічний контекст і сучасне становище : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / А. Д. Пахарев ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – Київ, 2003. – 32 с.

11. Українська бібліотечна асоціація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ula.org.ua/ua/>. – Назва з екрана.

12. Україна в сучасному геополітичному просторі : теоретичний і прикладний аспекти : [кол. моногр.] / за ред. Ф. М. Рудича. – Київ : МАУП, 2002. – 488 с.

13. Арчакова С. О. Формування бібліотекаря-професіонала в умовах інформаційного суспільства / С. О. Арчакова // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2001. – Вип. 5. – С. 124–129.

14. Шалагинова Я. В. Психологія лідерства / Я. В. Шалагинова. – СПб. : Речь, 2007. – 494 с.

15. Downton L. Leadership Commitment and Charisma in the Revolutionary Process / L. Downton, Jr. Rebel. – N.Y. – London : 1973. – 220 p.

16. Hermann Margaret G. Defining the Bush Presidential Style / G. Margaret Hermann. – In: Mershon Memo, Spring 1989. – 202 p.

References

1. Bahriantseva, L. M. (2000). Kerivnyi sklad biblioteki z pohliadu doslidnyka [The management of library from the point of view of the researcher]. Issue 3. Kharkiv, pp. 104–110 [in Ukrainian].

2. Blondel, Zh. (1992). Politicheskoe liderstvo. Put k vseobemliushchemu analizu [Political leadership. Way to the comprehensive analysis]. Moscow [in Russian].

3. Horovyi, V. M. (2002). Imidzh bibliotechnoho pratsivnyka v suchasni nautsi [Image of the library worker in modern science]. *Bibl. visn – Library Journal*, no. 5, pp. 3–7 [in Ukrainian].

4. Hrachak, T. Yu. (2003). Evoliutsiia vymoh do profesii bibliotechnoho pratsivnyka ta yii osoblyvosti na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Evolution of requirements to the profession of the library worker and its feature at the present stage of development of society]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 11, pp. 61–67 [in Ukrainian].

5. Kovi Stiven, R. (1998). Sem navykov vysokoeffektivnykh liudei. Vozvrat k Etike Kharaktera [Seven skills of highly effective people. Return to Character Ethics]. Moscow [in Russian].

6. Koniukova, I. Ya. (2000). Bibliotechna profesiiia yak obiekt doslidzhen v Ukraini naprykintsi XX st. [Library profession as an object of researches in Ukraine at the end of the 20 th century]. *Pytannia kulturolohii – Questions of Culturology*, issue 16, pp. 50–56 [in Ukrainian].

7. Lohunova, M. M. (2006). *Sotsialno-psykholohichni aspekty upravlinskoi diialnosti* [Social and psychological aspects of administrative activity]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Mykhailova, O. V. (2000). *Vyvchennia profesiinykh ta osobystisnykh yakosti bibliotekariv yak nevidiemna skladova polipshennia systemy obsluhovuvannia* [Studying of professional and personal qualities of librarians as integral component of improvement of the system of service]. *Ukr. bibliotekar: mynule, suchasne, maibutnie: postanovka ta doslidzhennia problemy – Ukrainian Librarian: Last, Real, Future: Statement and Research of the Problem*, pp. 37–39 [in Ukrainian].

9. Onyshchenko, O. (2001). *Liubov Andriivna Dubrovina suchasnyi istoryk, knyhoznavets, dzhereloznavets, diiach bibliotechnoi ta arkhivnoi spravy* [Liubov Andriivna Dubrovina is a modern historian, book scientist, source scholar, the figure library and archiving]. *Arkhivoznavstvo. Arkheohrafiia. Dzhereloznavstvo – Archival Studies. Archeography. Source Studies*, issue 3, pp. 371–382 [in Ukrainian].

10. Pakhariev, A. D. (2003). *Politychne liderstvo: istoryko-politohichnyi kontekst i suchasne stanovyshe* [Political leadership: historical and political context and modern situation]. *Extended Abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

11. *Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia* [Ukrainian Library Association]. Retrieved from <http://ula.org.ua/ua/> [in Ukrainian].

12. *Ukraina v suchasnomu heopolitychnomu prostori: teoretychni i prykladnyi aspekty* [Ukraine in modern geopolitical space: theoretical and applied aspects]. Kyiv [in Ukrainian].

13. *Formuvannia bibliotekaria-profesionala v umovakh informatsiinoho suspilstva* [Formation of the professional librarian in the conditions of information society]. *Visn. Khark. derzh. akad. Kultury – Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, issue 5, pp. 124–129 [in Ukrainian].

14. Shalaginova, Ia. V. (2007). *Psikhologii liderstva* [Leadership psychology]. Saint Petersburg [in Russian].

15. Downton, L. (1973). *Leadership Commitment and Charisma in the Revolutionary Process*. London [in English].

16. Hermann Margaret, G. (1989). *Defining the Bush Presidential Style* [in English].

Стаття надійшла до редакції 13.11.2018.

Olena Symonenko,

Cand. Sci. (Political), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Scientific Substantiation of Leadership as One of the Most Important Factors in Modernization of the Library Sphere.

The article highlights understanding of the phenomenon of leadership in scientific thought, at first time in the domestic library science presents analysis, definition and functions of library leadership. On base of a wide factual material covers the specifics of individual and collective, formal and informal leadership in the library field.

The urgency of this study is that in the unstable periods of society development, the need for study and analysis of specific features of leadership is growing significantly. Indeed, during the periods of fundamental transformations in society and state, the role of leadership becomes extremely important.

To date, it can be said that the institute of leadership has acquired a vivid political tone, but this phenomenon is quite clearly manifested itself in the library sphere. However, the study of the historiography of the problem of leadership revealed lack of attention to it by librarians.

Library is a social institution that realizes its social functions, adapting to new social needs. In modern conditions of accelerated informatization, modernization transformations relate to all areas of library activity, affect all areas of the functioning of libraries and, first of all, communicative relations with the external environment. In parallel, an active organizational and technological update of the library system is carried out. The present time affects the specifics of the library's implementation of its functions, increases the social role of libraries in society; the range of information services and products that libraries offer to the population is expanding. More attention is being paid to the creation of factual and conceptual databases on social, legal, economic, local self-government, entrepreneurial activities, socio-cultural development of regions, etc. In the practice of libraries, analytical methods for processing information are introduced – information digests are being prepared, analytical collections are created based on text fragments of documents. Such changes are due to changes in user queries related to the growth of volumes of produced information on the one hand and the increase in the value of information – on the other.

As practice shows, widespread implementation into the library practice of innovative techniques, technologies, products and services occurs not by itself, but with the active participation of leaders. Leaders, according to their status, first feel and understand changes, new social needs, due to their influence leaders can help accelerate the process of adaptation of the library institute to new realities, modernizing the activities of libraries.

Thanks to the active work of library leaders in Ukraine, such a system-structural model of a modern library has been formed, which enables it not only to continuously improve it and to modify it, but also to maintain its creative and scientific potential. Thanks to the fruitful work of library leaders, the traditional library institution has been transformed from traditional library collections into integrated library-information, research and cultural and educational centers, which become not only the focal point of bibliographic activity in the country, but also the center for the development of a complex of scientific disciplines: librarianship, bibliography, bibliographic study. In essence, the institute of library leadership becomes another communication link between the library and society, which ensures timely adaptation of the library sphere to new conditions and social requirements.

Keywords: leadership, leadership library, library, collective leadership, personal leadership.

Валентина Пальчук,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

РЕФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ РЕГІОНАЛЬНИХ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК У ПЕРІОД ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМИ З ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

У статті висвітлено проблематику реформування публічних бібліотек у результаті реформи з децентралізації влади. Дослідницьке питання стосується узагальнення досвіду реорганізації мережі регіональних публічних бібліотек, яка потребує ряд комплексних системних організаційних, структурних і технологічних змін згідно із сучасними тенденціями реформування, впровадження різних моделей функціонування бібліотечних закладів у громадах стало метою цієї статті.

Висвітлено підходи реорганізації мережі регіональних публічних бібліотек, що передбачає скорочення кількості самих бібліотечних закладів, встановлення мінімального рівня кількості послуг їхньої модернізації, створення комфортного середовища для жителів громади з цільовим використанням коштів, заощаджених від часткової оптимізації. Серед підходів оптимізації мережі регіональних публічних бібліотек стало: об'єднання цих інформаційних закладів на базі публічних бібліотек – створення публічно-шкільних; об'єднання бібліотек на базі закладів клубного типу і створення центрів культури та дозвілля.

Ключові слова: регіональні публічні бібліотеки, реформа з децентралізації влади, об'єднані територіальні громади, бібліотечне обслуговування.

Передача владних повноважень та ресурсів на місця в процесі проведення реформи з децентралізації влади в Україні активізувало вирішення питань щодо перспектив реформування бібліотек об'єднаних територіальних громад (далі – громада). У першу чергу, це пов'язано з проведенням фінансової децентралізації, яка змінила механізми фінансування бібліотек у регіонах. Одним із факторів, який визначає забезпечення оптимального рівня надання бібліотечних послуг населенню стала фінансова спроможність територіальної громади. Органи місцевого самоврядування громад перебирають на себе функції надання інформаційно-освітніх, інформаційно-культурних, інформаційно-комунікаційних послуг. Для громад стає

важливим організація оптимального механізму бібліотечного обслуговування жителів, особливо віддалених населених пунктів, визначення ролі бібліотеки в розвитку освітнього, культурного потенціалу.

Для цього розробляють різні моделі ефективної бібліотечної мережі, організації обслуговування в бібліотеках громад, впроваджують нестационарні форми бібліотечного обслуговування, підтримують участь місцевих бібліотек у налагодженні роботи електронної системи публічних бібліотек, організації системи надання платних бібліотечних послуг та залученні позабюджетного фінансування тощо.

Перед публічними регіональними бібліотеками, які не впровадили у свою практичну роботу додаткових механізмів залучення коштів на основі фандрейзингової, проектної діяльності, участі в корпоративних проєктах тощо, гостро постало питання їхнього існування.

Наукове осмислення сучасних тенденцій розвитку різних напрямів бібліотечної діяльності в умовах впровадження інформаційно-комунікаційних технологій як перспективної форми комунікаційної взаємодії бібліотеки з користувачем, основних напрямів і форм участі бібліотечних установ у впровадженні електронного урядування, в інформаційному забезпеченні потреб економічного розвитку, формуванні інформаційної основи здійснення ефективної регіональної політики стали результатами досліджень таких науковців, як В. Бондаренко, С. Горова, Т. Гранчак, С. Кулицький, В. Пальчук та ін.²

Роль бібліотек як універсальних соціокомунікаційних центрів в умовах кардинальних реформ, зокрема, таких як децентралізація влади, активізує реалізацію ряду наукових досліджень. Із цими питаннями тісно пов'язана наукова проблематика досліджень реформування публічних бібліотек у результаті реформи адміністративно-територіального устрою та системи місцевого самоврядування, практикованих моделей реорганізації бібліотечної мережі в умовах децентралізації влади в Україні. Результати цих досліджень розглянуту в працях таких науковців, як К. Бережна, Т. Вилежганіна, В. Пальчук та ін.³

² Гранчак Т., Бондаренко В., Горова С. та ін. Бібліотека в реалізації державотворчої інформаційної політики : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 339 с.

³ Бережна К. Реформування системи публічних бібліотек України в умовах децентралізації. URL: http://eprints.kname.edu.ua/47509/1/Тези_Бережна.pdf; Вилежганіна Т. Інформаційний супровід діяльності бібліотек в умовах проведення реформи децентралізації. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245324349&cat_id=244913751. Пальчук В. Роль сучасних бібліотек

Дослідницьке питання узагальнення досвіду реорганізації мережі регіональних публічних бібліотек, яка потребує ряд комплексних системних організаційних, структурних і технологічних змін згідно із сучасними тенденціями реформування, практикування моделей функціонування бібліотечних закладів у громадах стало метою даної статті.

Мережа публічних бібліотек в Україні – одна з найбільш розгалужених серед країн Європи. Водночас значна кількість публічних бібліотек, особливо в сільській місцевості знаходиться в приміщеннях, які або перебувають в аварійному стані, або потребують ремонту, книжкові фонди зберігаються у не придатних для цього умовах. Досі залишається значний відсоток бібліотек, які не комп'ютеризовані та не підключені до мережі Інтернет. Книжкові фонди подекуди морально застарілі і потребують значного оновлення для того, щоб відповідати потребам читачів [11].

У зв'язку з такою ситуацією в регіонах, новостворені громади та їхні керівництва дедалі частіше вирішує проблемне питання – утримувати наявну розгалужену мережу публічних бібліотек, зберігаючи існуючий стан справ, або шукати шляхи реформування системи публічних бібліотек. Усе більше об'єднаних громад у своїх розрахунках підкреслюють, що утримання бібліотек виявилось фінансово обтяжливим, що зумовлює проведення скорочення мережі регіональних бібліотек.

У дослідженні «Реформування системи публічних бібліотек України: досвід Великої Британії та пілотні проекти об'єднаних територіальних громад» зроблено висновок, що Україна, маючи найбільш розгалужену мережу публічних бібліотек, має найменше можливостей утримувати її [11]. Як свідчать статистичні дані, вартість утримання мережі публічних бібліотек в Україні зросла з 93 млн грн у 2002 р. до 1,6 млрд грн у 2013 р., тобто у 17 разів. Середня вартість утримання однієї публічної бібліотеки в Україні у 2013 р. становила 87 тис. грн за рік (95 тис. грн у 2015 р.) [5].

У зв'язку з цим, на усіх рівнях державного управління та в органах місцевого самоврядування розпочалася політика оптимізації мережі регіональних бібліотек, що передбачає скорочення кількості самих бібліотечних закладів, встановлення мінімального рівня кількості послуг бібліотек. Пошук шляхів реорганізації мережі регіональних бібліотек розпочато на основі їхньої модернізації, створення комфортного середовища

як соціально-комунікаційних інституцій в умовах реформи з децентралізації влади. Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2018. Вип. 49. С. 107–122.

для жителів громади з цільовим використанням коштів, заощаджених від часткової оптимізації. Одним із підходів оптимізації регіональної бібліотечної мережі стало об'єднання цих інформаційних закладів на базі публічних бібліотек. Так, у Рівному впроваджено експеримент з об'єднання шкільних і публічних бібліотек, і вони працюють як публічно-шкільні. Це не єдиний підхід, який використано під час реорганізації мережі регіональних бібліотек. У громадах активно використовують об'єднання бібліотек на базі закладів клубного типу.

У контексті розгляду підходів оптимізації реорганізації мережі регіональних бібліотек фахівці наголошують на необхідності ввести нормативи для бібліотек з метою їх збереження. Наприклад, одна бібліотека на громаду і мінімум один бібліотечний пункт на 2,5 тис. жителів. Оновлення фондів коштом бюджетів усіх рівнів не менше ніж на 5% на рік, щоб була солідарна відповідальність цих бюджетів за бібліотеки – так, як у Європі. Наявність не менш як одного комп'ютера не старшого за 5 років у кожній бібліотеці, і абсолютно гарантована наявність швидкісного інтернету в кожній бібліотеці. Без цих пунктів бібліотека не може бути бібліотекою сучасною [3].

Наявний вже досвід оптимізації мережі публічних регіональних бібліотек, на жаль, показує, що головний аспект цих підходів полягає в економічній доцільності існування бібліотек у громадах. Головна ж проблема функціонування мережі регіональних публічних бібліотек – це неефективне використання її потенціалу. Бібліотека має бути соціальною інституцією. У європейських країнах, у США і в Україні бібліотеки – це насамперед соціально орієнтовані заклади, які часто відвідують найменш забезпечені верстви населення.

У документах стратегічного планування на національному рівні соціальний аспект публічних бібліотек розглядається переважно в контексті модернізації, інформатизації, інтернетизації. Так, у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року публічних бібліотек стосується три завдання:

1. Модернізація мережі бібліотек шляхом її інформатизації та формування єдиної електронної бібліотеки;

2. Використання ресурсу бібліотек для створення мережі розширених центрів надання культурних, освітніх та інших послуг (організація роботи міні-кінотеатрів, надання доступу до Інтернету, випуск безоплатних друкованих видань, проведення семінарів, організація навчання тощо), забезпечення надання бібліотеками в сільській місцевості та в малих містах послуг із використання Інтернету;

3. Надання можливості доступу через інтернет до унікальних послуг музеїв, театрів, бібліотек, медичних центрів, університетів тощо [8].

Концепція соціального простору, коли бібліотека надає послуги і головним чином безкоштовні послуги, закладена домінуючою в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», і це, в першу чергу, передбачає створення інтегрованої мережі бібліотек і перегляду частково функціональних можливостей для цих бібліотек. Крім того, уряд України планує розширювати перелік ін. послуг, які зараз бібліотеки надавати не можуть. Для цього потрібні зміни урядових рішень, які також передбачаються концепцією [6].

Зокрема, у цьому урядовому документі бібліотеки визначені базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави. Вони важливі для розвитку інформаційної та мовної культури суспільства, патріотичного, правового та екологічного виховання, формування стійкого інтересу до вивчення та розуміння національної історії та культури. Бібліотеки сприяють розбудові читаючої, мислячої та освіченої нації, спроможної практично втілювати набуті знання і досвід у розбудову незалежної України.

Одним із пріоритетних завдань Міністерства культури України до 2020 р. визначено підвищення якості інформаційно-культурних, інформаційно-освітніх, комунікаційних послуг у місцевих громадах. Активізація урядових кроків щодо вжиття заходів для закладення законодавчого фундаменту для розвитку бібліотек як простору, де забезпечується доступ до інформації, де створюються інновації, де відбувається спілкування між представниками громади дала свій позитивний результат на місцях.

Бібліотеки мають потужний потенціал для консолідації суспільства, спрямування його на інтеграцію України у європейське співтовариство, для підвищення якості життя, рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання. Водночас існує ряд серйозних проблем, що суттєво гальмують процеси трансформації та подальшого інтенсивного розвитку мережі регіональних публічних бібліотек у громадах. Такі проблеми зафіксовано і в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», зокрема:

- недооцінку ролі бібліотек у суспільних перетвореннях та забезпеченні прав і свобод людини, що призводить до неефективної реалізації їх потенціалу як соціальних інституцій;

- невідповідність нормативно-правової бази та стандартів сучасним

вимогам розвитку бібліотечної справи в цілому та діяльності окремих бібліотек, зокрема, що унеможливило інтеграцію українських бібліотек у глобальне інформаційне середовище;

– відсутність стабільної системи фінансування бібліотек в обсягах, достатніх для ефективної діяльності і розвитку;

– невідповідність існуючої бібліотечної мережі сучасним потребам суспільства, територіальних громад та окремих громадян;

– невідповідність кадрового забезпечення бібліотек, а саме: старіння кадрів, недостатня кількість кваліфікованого персоналу для реалізації сучасних напрямів діяльності бібліотек;

– відставання професійної базової освіти бібліотечних працівників від сучасних вимог суспільства, загального рівня розвитку інформаційних технологій та потреб бібліотек;

– недостатню ефективність наукового супроводу бібліотечно-інформаційної діяльності, відсутність механізму широкого впровадження результатів наукових досліджень у практику, обмежену участь вітчизняних фахівців у міжнародних дослідницьких програмах та обмінах;

– незадовільний стан матеріально-технічної бази бібліотек: більшість приміщень, обладнання та техніки не відповідає сучасним вимогам обслуговування користувачів і збереження бібліотечних фондів, зокрема, цінних та рідкісних видань;

– невідповідність формування бібліотечних фондів та організації доступу до них сучасним потребам користувачів та вимогам суспільства, зокрема, відсутність повноцінного комплектування новими періодичними та неперіодичними виданнями, електронними ресурсами;

– недостатні темпи та відсталість впровадження інформаційних технологій у бібліотеках, що ускладнює або унеможливило виконання виробничих процесів та обслуговування користувачів на сучасному рівні;

– відсутність національних проектів та дослідницьких програм, що підтримуються державою, спрямованих на розвиток єдиного інформаційного простору в Україні та інтеграцію в глобальний інформаційний простір;

– недостатню внутрішню та зовнішню комунікацію, неефективну координацію дій та співпрацю між бібліотеками різних установ, між установами, у чиєму підпорядкуванні перебувають бібліотеки, між бібліотеками та іншими культурними і науковими закладами (музеї, архіви тощо) [10].

Декларативна теза цієї стратегії про те, що сталий розвиток демократичного громадянського суспільства, дотримання прав і свобод людини, примноження людського, соціального, інтелектуального, технологічного,

природного та фінансового капіталу держави, реалізація державної політики неможливі без участі сучасних бібліотек, все ж таки внесла сучасні корективи в бачення ролі цих інформаційних установ. Усе більше уваги фахівців із галузі бібліотечної справи, книгознавства, видавничої справи приділяється увага дослідженню реалізації самої Стратегії «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України до 2025 року».

У зв'язку з цим, проблематика досліджень реалізації стратегії, у першу чергу, полягає у визначенні шляхів для виконання приписів цього урядового документа. Одним з підходів для вирішення цього питання фахівці називають створення комунікативної платформи, на базі якої організувати спільну роботу представників Міністерства культури України, бібліотек, Українського інституту книги, Книжкової палати України, видавців з метою визначення проблемних питань і запропонувати конкретний алгоритм їх вирішення [3].

У контексті пошуку оптимальних шляхів реформування бібліотечної галузі Книжкова палата України запропонувала організаційний підхід управління фондами бібліотек. Зокрема, нею запропоновано проект «Депозитарна цифрова бібліотека», який передбачає реорганізацію фондів бібліотек, позбавлення їх від того баласту документів, які займають величезні площі. У рамках реалізації проекту пропонується в декількох місцях збирати вилучені документи, які не є актуальними на сьогодні, але цінними історично – тобто тих, які можуть стати коли-небудь актуальними. Наприклад, у п'ятьох регіонах – для того, щоб користувачі бібліотечних послуг мали можливість вибрати самостійно найближче місце доступу до потрібних інформаційних ресурсів. У цих бібліотеках збиратиметься по кілька примірників таких документів.

У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» є визначення поняття «бібліотека-депозитарій» як бібліотека, яка забезпечує постійне зберігання бібліотечного фонду, сформованого з документів, що рідко використовуються і мають наукову та/або художню цінність [7]. Такої бібліотеки-депозитарію поки що не створено, і не визначено плану заходів щодо наповнення її фондів та функціонування. У зв'язку із цим, у першу чергу, фахівцями пропонується, крім вилучення із фондів ін. бібліотек документів, здійснити їх оцифрування, забезпечити доступ до оцифрованого фонду іншим бібліотекам, користувачам бібліотечних послуг.

Організаційно-технологічний підхід запропоновано використати при створенні єдиного реєстру пропозицій видавців із цінами та з відповідальністю видавців за можливість постачання книжок. Розширений реєстр

може бути розміщено на сайті Міністерства культури Україна і, разом з тим, обов'язкову реєстрацію всіх бібліотечних закупівель незалежно від суми, щоб суспільство знало про кожну книжку, яка закуповується бібліотеками. Таким чином, бібліотечна галузь у період реформи з децентралізації влади потребує ряд комплексних системних організаційних, структурних і технологічних змін, згідно із сучасними тенденціями реформування. Один з етапів реформування бібліотек об'єднаних територіальних громад – це розроблення моделей функціонування бібліотечних закладів.

У стратегічних документах на регіональному рівні розвиток мережі публічних бібліотек зафіксовано в загальних питаннях, таких як: сприяння збереженню мережі закладів культури, покращення їхньої матеріально-технічної бази та інструментарію, використання ресурсів бібліотек для створення мережі розширених центрів надання культурних, освітніх та ін. послуг, модернізація та проведення ремонту закладів культури.

Прикладом регіональної галузевої стратегії, що відображає розвиток публічних бібліотек є Стратегія розвитку бібліотек Тернопільської області на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». Зокрема, у документі підкреслено, що бібліотеки Тернопільської області є складовою частиною бібліотечної системи України. Книгозбірні сприяють розбудові читаючої, мислячої та освіченої нації, патріотичному, правовому та екологічному вихованню, зберігають культурно-історичну спадщину українського народу, надають правову підтримку незахищеним верствам населення, організують доступ громадян до офіційної інформації та адміністративних послуг, поєднують цифрові технології з традиційними бібліотечними ресурсами.

Метою Стратегії є визначення проблем розвитку бібліотечної справи в Тернопільській області та реалізація комплексу заходів, спрямованих на забезпечення конституційного права громадян на доступ до інформації, поширення знань, збереження безцінної культурно-духовної спадщини краю, модернізацію матеріально-технічної бази та інформаційно-технічної інфраструктури бібліотек, утвердження європейської системи надання бібліотечних послуг.

Для досягнення цієї мети в стратегії розвиток бібліотечної справи відбуватиметься в таких напрямках:

1. Удосконалення нормативно-правової бази щодо діяльності бібліотек в умовах реформування місцевого самоврядування та об'єднаних територіальних громад, упровадження новітніх стандартів бібліотечно-інформаційної галузі.

2. Створення системи гарантованого бюджетного фінансування основних бібліотечних послуг, залучення та використання надходжень з інших джерел фінансування.

3. Створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної системи області на основі універсального доступу та економічної доцільності.

4. Забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек, оновлення системи бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації.

5. Модернізація матеріально-технічної бази та інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек.

6. Інтенсивний розвиток та актуалізація документно-інформаційних ресурсів бібліотек на традиційних та електронних носіях і забезпечення доступу до них.

7. Розвиток читання через систему соціального партнерства.

8. Збереження українського культурного надбання в частині документних ресурсів.

9. Науковий супровід розвитку бібліотек в умовах якісних змін.

10. Розвиток ефективних комунікацій [9].

У стратегічних документах об'єднаних громад пріоритетні напрями розвитку бібліотек в умовах реформи з децентралізації влади кардинально різняться – від загальних питань, що стосуються проведення ремонтів, закупівля книг, енергозбереження, оснащення комп'ютерною технікою – до створення на базі клубів та бібліотек центрів культури та дозвілля, розробка відповідних положень їх функціонування, посадових інструкцій, кадрове забезпечення тощо. Так, у Департаменті культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської ОДА назвали лише третину громад Чернігівської області, які планують трансформувати бібліотеки в інформаційно-культурні простори. «30 ОТГ із 37-ми існуючих забрали собі бібліотеки з усіма їхніми проблемами. І такі громади, як Деснянська, Кіптівська, Вертіївська роблять ремонти, покращують матеріально-технічну базу, намагаються бібліотеки осучаснити», – узагальнено в Чернігівській ОДА плани громад щодо розвитку бібліотечної мережі [2].

У Вінницькій області до розвитку мережі публічних бібліотек застосовано системний підхід. Так, у 35 об'єднаних громадах регіону працюють 128 бібліотеки та 126 закладів клубного типу, окрім того, в області створено шість профспілкових організацій, які опікуються інтересами працівників культури. Зареєстровано статuti юридичних осіб бібліотечних комунальних закладів лише у 10 громадах, проте новоутворені заклади організовані, згідно їх установчих документів, у єдину бібліо-

течну мережу ОТГ за такою структурою: головна бібліотека, бібліотеки-філії та бібліотечні пункти [1].

Різні підходи до розвитку регіональних бібліотек у значній мірі можуть призвести до порушення рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання в різних регіонах, адже у сільській місцевості багато людей отримують інформацію через бібліотеки, альтернативне джерело лише телебачення. У зв'язку з цим започатковано ряд досліджень, які мають науково-практичні аспекти реформування мережі публічних бібліотек в Україні у період децентралізації влади. Так, Благодійний фонд «Бібліотечна країна» розпочав реалізацію проекту «Трансформація бібліотек в сучасні центри розвитку громад» в Тереховлянській, Підволочиській, Шумській об'єднаних територіальних громадах Тернопільської області. Проект реалізується при фінансовій підтримці Посольства Великої Британії в Україні в рамках проекту «Підтримка реформи децентралізації в Україні», який виконує Всеукраїнська громадська організація «Громадянська мережа «Опора» в співпраці з Благодійним фондом «Бібліотечна країна». Метою проекту є напрацювання моделей сучасної бібліотечної мережі, враховуючи думку представників громад – нинішніх та майбутніх користувачів бібліотек.

На сьогодні вони здійснюються за такими напрямками:

1. Поточний стан мережі публічних бібліотек в Україні: загальноєвропейський контекст.
2. Порівняння мережі публічних бібліотек України та інших зарубіжних країн.
3. Соціологічний аспект діяльності публічних бібліотек України.
4. Функціонування публічних бібліотек: досвід європейських країн.
5. Майбутнє публічних бібліотек України: стратегія змін.
6. Спроби вирішення проблеми: пілотні проекти реформи бібліотечної системи в об'єднаних громадах.
7. Мобільне бібліотечне обслуговування в громадах.

Зокрема, у рамках реалізації проекту передбачено визначення ролі бібліотек у громадах, навчання для бібліотекарів із актуальних тем, обмін досвідом з експертами з Великобританії з місцевого розвитку та реформування бібліотечної галузі. Кінцевою метою проекту є напрацювання рекомендацій щодо моделей реформування бібліотечних мереж в об'єднаних територіальних громадах. Для цього досліджуватимуться кращі українські та зарубіжні практики щодо трансформації бібліотек у сучасні центри розвитку громад та питання реформування бібліотечної сфери в регіонах.

Дане дослідження має практичну користь для об'єднаних громад, які можуть ознайомитися та взяти за приклад досвід інших щодо реформи бібліотечної мережі та створення центрів культури та дозвілля. У таких дослідженнях міститься детальна покрокова хронологія реалізації реформи, включаючи зразки рішень міської ради та затверджені положення про діяльність оновленої мережі [12].

У контексті розвитку інформаційно-культурного простору громад напрацьовуються успішні практики діяльності публічних бібліотек, осередків для впровадження комунікативних форм вільного спілкування, організації проведення різних культурно-освітніх заходів для населення різних вікових категорій. Наукове узагальнення успішного досвіду громад щодо розвитку публічних бібліотек є необхідною умовою для його поширення та обміну. Така необхідність зумовлена тим, значна частина керівників громад не бачать потенціал бібліотек і не знають, як його використовувати для підвищення інтелектуального рівня, що має пролонговану дію на успіх громади в майбутньому.

У Тербовлянській ОТГ Тернопільської області утворена і успішно функціонує в порівнянні з минулим Тербовлянська централізована система публічно-шкільних бібліотек (далі – ЦСПШБ). На сьогодні до її складу входять одна міська публічно-шкільна бібліотека та 14 бібліотек-філій разом зі шкільними відділеннями. У ЦСПШБ цієї громади ведеться робота зі створення єдиного бібліотечного фонду.

Відповідно до Плану соціально-економічного розвитку Тербовлянської міської об'єднаної громади, розпочалася реформа системи культури, зокрема:

- визначилися населені пункти, у яких на базі сільських клубів та бібліотек будуть утворені центри культури і дозвілля;
- розробляються положення про центри культури і дозвілля, посадові інструкції майбутніх працівників та розпочато пошук кадрів;
- розроблення проектно-технічної документації на «пілотний» Центр культури та дозвілля с. Ласківці.

Значні зрушення в розвитку публічних бібліотек сільських територій Тербовлянська громада здійснює в рамках виконання свого проекту «Центри культури і дозвілля – культурно-інформаційне середовище для виховання нового покоління», оскільки більшість бібліотек сіл та маленьких містечок мають морально застарі фонди, технічне оснащення, нормальні умови приміщень відсутні у переважній більшості. Зокрема, проект передбачає:

- реконструкцію двох будинків культури, Тербовлянського центру

позашкільної роботи дітей і юнацтва та утворення на їхній базі центрів культури і дозвілля;

- забезпечення центрів культури і дозвілля необхідним технічним оснащенням з доступом до інтернет-мережі;

- формування нового кадрового складу працівників центрів культури і дозвілля з метою надання нових інтерактивних, інформаційних, культурно-освітніх послуг;

- забезпечення якісних культурних послуг у населених пунктах, що географічно віднесені до центрів культури і дозвілля;

- налагодження співпраці з Терехівським вищим училищем культури з метою професійної підготовки кадрів для майбутніх центрів культури і дозвілля.

Ремонт кожного центру культури і дозвілля коштував приблизно 1 млн грн, фінансувався з місцевого бюджету та з державних програм. На сьогодні центри оснащуються технічним обладнанням, меблями, зокрема, у кожному із них встановлено 7–9 комп'ютерів, ноутбуки, сканери, принтери, апаратура для проведення мистецьких заходів, встановлено Wi-Fi зону. Завдяки покращенню матеріально-технічного стану центрів та умов перебування в них кількість відвідувачів різних категорій населення громади збільшилася на 85% [11].

Успішний досвід організації роботи публічних бібліотек у сільській місцевості має Кіптівська об'єднана громада Чернігівської області. Так, за два роки в розвиток бібліотеки вкладено 3 млн грн власних коштів. За три роки у Кіптівській громаді бібліотеки та будинки культури реорганізовано на сучасні інформаційно-культурні простори для всіх категорій населення, відкрито освітні гуртки, для дорослих відкрито майстер-класи, організуються комунікативні майданчики «за чашкою кави». Тобто, розвиток інформаційно-культурного простору громади – це впровадження нових стандартів надання освітніх, культурних, дозвільних послуг, освітніх творчих проєктів, доступність до інформаційних технологій [2].

Практика залучення додаткового фінансування можлива також у рамках участі у розвиткових проєктах, до яких все активніше долучаються бібліотеки. Маючи досвід проєктної діяльності, шість бібліотек ОТГ Вінницької області стали учасниками грантового проєкту «Розробка курсу на зміцнення місцевого самоврядування в Україні» (ПУЛЬС). Проєкт виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) в партнерстві з Асоціацією міст України (АМУ), за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Головне функція

бібліотек – інформування населення про хід реформи децентралізації, організація та участь у заходах, спрямованих на покращення життя громадян України [1].

Наявний вже досвід оптимізації мережі публічних регіональних бібліотек, на жаль, показує, що головний аспект цих підходів полягає в економічній доцільності існування бібліотек у громадах. У Семенівській об'єднаній громаді Житомирської області з метою економії коштів місцевого бюджету вирішили поєднати посади бібліотекарів та соціальних працівників.

Поряд із цим також у громаді об'єднали шкільні та сільські публічні бібліотеки, запропонувавши бібліотекарям взяти на себе обов'язки соціальних фахівців – тобто тих, хто опікується незахищеними верствами населення. У результаті проведеної оптимізації посад шкільних та сільських бібліотекарів сільським бюджетом у 2018 р. планується економія у розмірі 204 тис. грн.

Крім того, у приміщенні колишньої бібліотеки в селі Іванківці, яке вивільнилося внаслідок реорганізації бібліотечної мережі, незабаром буде створено арт-майстерню, де народні майстри навчатимуть дітей різним ремеслам [4].

Такий підхід поєднання посади бібліотекарів та соціальних працівників дав можливість розвинути бібліотечні послуги до рівня соціально-орієнтованих, які призначені для конкретного користувача. Зокрема, мова йде про соціокультурний напрям, який включає у себе соціально-інформаційні послуги: насамперед первинну профілактику соціально-негативних явищ, морально-естетичне виховання, поширення інформації серед населення громади про здоровий спосіб життя тощо.

Таким чином, система публічних бібліотек у період реформи з децентралізації влади проходить ряд комплексних системних організаційних, структурних і технологічних змін згідно із сучасними тенденціями реформування. Один із етапів реформування бібліотек об'єднаних територіальних громад – це оптимізації мережі регіональних публічних бібліотек, що передбачає скорочення кількості самих бібліотечних закладів, визначення кількості бібліотечних послуг, розроблення моделей функціонування бібліотечних закладів. Серед підходів оптимізації мережі регіональних публічних бібліотек стало: об'єднання цих інформаційних закладів на базі публічних бібліотек – створення публічно-шкільних; об'єднання бібліотек на базі закладів клубного типу і створення центрів культури та дозвілля.

Список використаних джерел

1. Бібліотекам Вінниччини децентралізація дала шанс на розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9519>. – Назва з екрана.
2. Бібліотеки в об'єднаних громадах Чернігівщини трансформуються в культурні простори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/8872>. – Назва з екрана.
3. Бібліотечна реформа : від держзакупівель до зміни системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/bibliotechna-reforma-vid-derzhzakupivel-do-zmini-sistemi>). – Назва з екрана.
4. Бібліотечна реформа об'єднаної громади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/8940>. – Назва з екрана.
5. Бібліотечна Україна в цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profy.nplu.org/articles.php?lng=uk&pg=3803>. – Назва з екрана.
6. Віце-прем'єр-міністр В'ячеслав Кириленко презентував на уряді Стратегію бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245072235. – Назва з екрана.
7. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Назва з екрана.
8. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова КМУ від 6 серпн. 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>. – Назва з екрана.
9. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотек Тернопільської області на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження голови Тернопільської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/49018/_381.pdf. – Назва з екрана.
10. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

11. Реформування системи публічних бібліотек України : досвід Великої Британії та пілотні проекти об'єднаних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1J PqkkaZo3 GbyiEEU5 cFOx0 FNv-LVYT3 t/view>. – Назва з екрана.

12. Стан бібліотечних мереж в об'єднаних територіальних громадах Тернопільської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1 wQu3 UF1 tcDzXRUapAs4 JpDvFUTI7 CSJ8/view>. – Назва з екрана.

References

1. BibliotekamVinnychchyny detsentralizatsiia dala shans na rozvytok [The decentralization gave a chance to develop Libraries of Vinnytska oblast]. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/9519> [in Ukrainian].

2. Biblioteky v obiednanykh hromadakh Chernihivshchyny transformuiutsia v kulturni prostory [Libraries in the hromadas of Chernihivska oblast are transformed into cultural spaces]. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/8872> [in Ukrainian].

3. Bibliotekna reforma: vid derzhzakupivel do zminy systemy [Library reform: from government procurement to system change]. Retrieved from <http://www.chytomo.com/news/bibliotekna-reforma-vid-derzhzakupivel-do-zmini-sistemi> [in Ukrainian].

4. Bibliotekna reforma obiednanoi hromady [The library reform of the hromada]. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/8940> [in Ukrainian].

5. Bibliotekna Ukraina v tsyfrakh [The library Ukraine in figures]. Retrieved from <http://profy.nplu.org/articles.php?lng=uk&pg=3803> [in Ukrainian].

6. Vitse-premier-ministr Viachyslav Kyrylenko prezentuvav nauriadi Stratehiiu biblioteknoi spravy v Ukrainido 2025 roku «Iakisni zminy bibliotek zadlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» [Vice Prime Minister Vyacheslav Kyrylenko presented to the Government the Strategy of Library activity in Ukraine till 2025 «Qualitative Changes in Libraries for Sustainable Development of Ukraine»]. Retrieved from http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245072235 [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro biblioteky i biblioteknu spravy» [Law of Ukraine «On Libraries and Library affair»]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnogo rozvytku na period do 2020 roku: Postanova KMU vid 6 serpn. 2014 r. № 385 [On Approval of the

State Strategy for Regional Development for the period up to 2020: Resolution the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 6, 2014, № 385]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>. [in Ukrainian].

9. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotek Ternopilskoi oblasti na period do 2025 roku «Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia stalohoro zvytku Ukrainy: Rozporiadzhennia holovy Ternopilskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii [On Approval of the Strategy for the Development of the Libraries of the Ternopil Region for the period up to 2025 «Qualitative Changes in Libraries for the Sustainable Development of Ukraine»: The decree of the head of the Ternopilska oblasna state administration]. Retrieved from http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/49018/_381.pdf [in Ukrainian].

10. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 ber. 2016 r. № 219-r [On approval of the Strategy for the development of the library case for the period until 2025 «Qualitative changes in libraries to ensure sustainable development of Ukraine»: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 23, 2016 № 219-p] Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [in Ukrainian].

11. Reformuvannia systemy publichnykh bibliotek Ukrainy: dosvid Velykoi Brytanii ta pilotni proekty obiednanyk terytorialnykh hromad [Reforming the system of public libraries in Ukraine: the experience of Great Britain and pilot projects of the hromadas]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1JPqkkazo3GbyiEEU5cFOx0FNv-LVYT3t/view>. – [in Ukrainian].

12. Stan bibliotechnykh merezh v obiednanykh terytorialnykh hromadakh Ternopilskoi oblasti [The state of library networks in the united hromadas of the Ternopilska oblast]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1wQu3UF1tcDzXRUapAs4JpDvFUTI7CSJ8/view> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.10.2018.

Valentyna Palchuk,

Cand. Sci. (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Ukraine, Kyiv

Reform of the Network of Regional Public Libraries during the Period of the Decentralization Reform

The article deals with the problems of reforming public libraries as a result of decentralization reform. The research concerns the generalization of the experience of reorganizing the network of regional public libraries, which requires a number of complex

systemic organizational, structural and technological changes in accordance with the current trends of reform, the introduction of various models of library institutions functioning in the hromadas.

The approaches of reorganization of the network of regional public libraries are considered. These approaches involves reducing the number of library institutions, establishing a minimum level of services for their modernization, and creating a comfortable environment for the community with targeted use of funds saved from partial optimization. Among the approaches to optimizing the network of regional public libraries is: association of these information institutions on the basis of public libraries - creation of public-school; association of libraries on the basis of club-type establishments and creation of centers of culture and leisure.

Keywords: regional public libraries, reform from decentralization of power, territorial communities, library service, are incorporated.

Оксана Пригорницька,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ПРОТИДІ НЕГАТИВНИМ ВПЛИВАМ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У статті розглянуто негативні інформаційні впливи в соціальних мережах. З'ясовано мету поширення такої інформації у мережі Інтернет. Наведено типові приклади таких повідомлень у соціальних мережах, з'ясовано вплив таких повідомлень на користувачів та запропоновано методи боротьби з поширенням таких повідомлень. Надано рекомендації щодо виявлення негативних інформаційних впливів у соціальних мережах під час підготовки інформаційно-аналітичного продукту бібліотек.

Ключові слова: негативні інформаційні впливи, соціальні мережі, маніпулятивні технології, бібліотеки.

Інтернет активно змінює наше життя, і уявити сучасний світ без соціальних мереж стає практично неможливо. На сьогодні у світі соціальними мережами користується понад 3 млрд людей і щодня ця цифра збільшується. За результатами Всеукраїнського соціологічного опитування, яке провів Київський міжнародний інститут соціології в лютому 2018 р. на замовлення ГО «Детектор медіа» й за фінансування Міністерства іноземних справ Данії («Даніда») та NED (США), 42% дорослих українців користуються принаймні однією соціальною мережею. Найбільш популярною мережею наразі є Facebook, ним користуються 36% українців. Іншими мережами користуються не більше 11%. У цілому 29% жителів України користуються тільки однією із «західних» соціальних мереж. Винятково російськими соціальними мережами користуються лише 3%, а ще 8% мають профілі і в «західних», і в «російських» соціальних мережах. [1]. Також багато людей активно використовують прямі мобільні платформи обміну повідомленнями, зокрема, WhatsApp, Line, Facebook Messenger, Skype, Telegram тощо.

Головними тенденціями в царині соціальних мереж на сьогодні є активне збільшення їх аудиторій, постійна поява нових сервісів

та глобалізація. Позитивними напрямками розвитку соціальних мереж стає їх використання як інструментів для бізнесу, освіти та набуття ними рис повноцінних засобів масової інформації.

Проте нові технології не завжди мають виключно позитивний вимір для людського прогресу. Соціальні мережі, крім виконання функцій підтримки спілкування, обміну думками та отримання інформації їх членами, останнім часом дедалі частіше використовуються для впливу на масову свідомість, стають об'єктами і засобами інформаційного управління і ареною інформаційного протиборства. [2].

До методів впливу в соціальних мережах на масову свідомість громадян варто віднести використання пропаганди, агітації, тенденційної інформації, напівправди та відвертої неправди («фейку»).

До небезпечної інформації зазвичай зачисляють:

- інформацію, що може спровокувати соціальну, расову, національну чи релігійну ненависть та ворожнечу;
- заклики до війни;
- пропаганду ненависті, ворожнечі через зневагу чи перевагу;
- посягання на честь, добре ім'я та ділову репутацію окремо взятих людей;
- недобросовісну, недостовірну, неетичну, явно неправдиву рекламу;
- інформацію, яка чинить неусвідомлювальний деструктивний вплив на психіку людей [3].

Актуальність обраної теми зумовлена важливістю в умовах інформаційного протистояння знайти методи виявлення негативних інформаційних впливів, їх нейтралізації та запобігти їх поширенню та важливості глибокого аналізу контенту при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів бібліотек.

Мета статті – виявити негативні інформаційні впливи в соціальних мережах, оцінити вплив таких повідомлень на користувачів соціальних мереж та запропонувати засоби й прийоми мінімізації цих впливів.

Сутність маніпулятивного впливу на свідомість людей у мережі Інтернет вивчали Г. Почепцов [4], С. Кара-Мурза [5], Г. Шиллер [6], Є. Доценко [7] О. Рябоконт [8] О. Пригорницька [9]. Дослідженню маніпулювання шляхом інформаційних воєн присвячено роботи таких російських науковців, як І. Панарін [10], С. Расторгуєв [11], А. Манойло [12]. В Україні технології ведення інформаційних воєн активно досліджує Г. Почепцов. У праці «Сучасні інформаційні війни» системно викладено історію виникнення й розвитку методології інформаційних воєн та детально досліджено зміни в інформаційному просторі в процесі інформаційного протистояння [13].

Сьогодні на території нашої держави здійснюється психологічний тиск з боку іноземних та вітчизняних засобів масової інформації, що ведуть так звану «інформаційну війну» проти України. Соціальні мережі, а особливо соціальні мережі з наявним ресурсом соціальної довіри, використовуються зловмисниками для просування та реалізації власних інтересів шляхом поширення у віртуальних спільнотах недостовірного, неповного чи упередженого контенту. Наслідком таких дій може бути виникнення передумов маніпулюванню індивідуальною або масовою свідомістю громадян з метою поширення в суспільстві соціальної напруженості, міжнаціональної ворожнечі, протестних настроїв тощо.

Враховуючи широкі можливості соціальних мереж, їх почали використовувати для створення соціальних заворушень та керування ними в інших країнах шляхом:

- розпалювання протестних настроїв серед населення з використанням блогів, форумів та розсиланням повідомлень користувачам соціальних мереж;

- визначення часу початку акцій протесту, що приурочуються до знакових подій, зокрема: оголошення результатів виборів; резонансних інцидентів; світських і релігійних свят тощо;

- розсилання (анонімно або від імені відомих осіб, опозиційних організацій) закликів вийти на мітинги та демонстрації з визначенням точного місця і дати їх проведення. Залежно від ситуації, заклики можуть надсилатися на адресу визначених груп осіб (певної національності або віросповідання, молоді тощо);

- керівництва ходом проведення протестних акцій через розсилання повідомлень про зміну місць і часу проведення мітингів та напрямів зосередження зусиль [14].

Яскравим прикладом зовнішньої пропаганди стала медіа-активність у відповідь на катастрофу малайзійського Боїнгу МН-17, яка сталася на непідконтрольних територіях Донбасу 17 липня 2014 р. і забрала життя 298 людей. Навколо катастрофи одразу виникло багато теорій змов, як, наприклад, заява, що Боїнг збив військовий літак. Ця теорія спершу з'явилася на Twitter так званого іспанського диспетчера з Борисполя. Неправдиву новину про військовий літак одразу підхопили російські ЗМІ. Міністерство інформаційної політики України довело, що цей Twitter був ботом, створеним під час Євромайдану. У вересні 2016 р. спільне міжнародне слідство надало докази того, що Боїнг був збитий з БУКу з території, контрольованої проросійськими сепаратистами [15].

Соціальні мережі також активно використовуються представниками спецслужб та керівництвом екстремістських організацій у рамках вербування бойовиків для участі в бойових діях на боці сепаратистів, пропагування ідеології «руського миру» та розпалювання міжнародної ворожнечі.

Методика вербовки бойовиків через соцмережі також є класичною як для терористичних організацій ісламістського напрямку, так і для афілійованих Російською Федерацією структур. Через спеціалізовані пабліки «ВКонтакте» та «Однокласники» російські екстремісти та представники спецслужб шукають потенційних кандидатів для вербовки, попередньо вивчаючи їхні профіль та інтернет-активність, що може становити для них певний інтерес. Після цього, як правило, під фейковим ніком представник РФ або окупованих територій Донбасу починає встановлювати контакт з об'єктом, під час якого вивчаються його ідеологічні позиції, організаційські здібності, життєвий досвід та актуальні зв'язки. Далі можливі: призупинення контакту; спроба вербовки до складу бандформувань; залучення особи до диверсійно-розвідувальною діяльності, пропагандистської роботи, організації провокаційних заходів тощо [16].

В Україні різні політичні сили також активно використовують соціальні мережі для поширення своїх заходів, проєктів, меседжів. Як наголошено у звіті Freedom House, для поширення й пропаганди політики влади у соцмережах використовують проплачених провладних коментаторів та політичних ботів. Також в Україні, хоч і незначною мірою, під цензуру потрапляють критика влади, а також значною мірою теми, пов'язані зі збройним конфліктом на сході [17].

Сьогодні вітчизняні бібліотеки використовують різноманітні соціальні сервіси як засоби «неформальної комунікації та способи мотивації розвитку професійної сфери, що реалізуються у різних формах (від спілкування з колегами до курсів підвищення фахової кваліфікації); як засоби залучення ширшої аудиторії користувачів мережі (інформування про бібліотечні події, навчання або навіть інформаційне обслуговування); як інструменти бібліотечного маркетингу, що сприяють розповсюдженню бібліотечних новин, стимулюють просування бібліотечних продуктів, послуг та сервісів, анонують маркетингові заходи, проєкти та програми; слугують засобами реклами та PR-технологій для книгозбірень; як «креативне» доповнення основних веб-сайтів бібліотек» [18].

Прикладом тут може слугувати Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ (СІАЗ, НЮБ, ФПУ) представлені в мережі сайтом Центру досліджень соціальних

комунікацій (<http://nbuviar.gov.ua/>) та сторінками у Facebook, на яких висвітлюється діяльність підрозділів, анонсуються події, аналізуються суспільні процеси та тенденції розвитку соціальних комунікацій.

Так, сторінки Національної юридичної бібліотеки (<https://www.facebook.com/nllofua>) та Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (<https://www.facebook.com/siazua>) НБУВ у соціальній мережі Facebook системно повідомляють про звіти й результати роботи; рекомендують монографічну літературу, наукові публікації, наукові праці тощо; інформують про конференції. Такі дописи супроводжуються гіперпосиланнями на офіційний сайт інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ «Центр досліджень соціальних комунікацій» (<http://nbuviar.gov.ua>).

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) та Національна юридична бібліотека (НЮБ) – інформаційно-аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) – мають певні напрацювання з моніторингу інформації із соцмереж та використання матеріалів при створенні інформаційно-аналітичних продуктів.

Зокрема, спільнота СІАЗ пропонує для ознайомлення та запрошує до обговорення випуски додатків до журналу «Україна: події, факти, коментарі» інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», де висвітлюються питання розвитку та перспектив соціальних мереж, їхньої взаємодії з бізнесом, проблеми захисту даних, вплив мережевого спілкування на особистість, а також проблеми суспільної безпеки та організації захисту інформаційних ресурсів тощо.

За час своєї незалежності Україна ніколи не вживала серйозних заходів щодо захисту свого інформаційного простору, і лише після початку військових дій між Україною і Росією були зроблені перші кроки в цьому напрямі.

З метою протидії негативному впливу інформаційної пропаганди іноземних і вітчизняних засобів масової інформації та об'єднання українського суспільства навколо ідеї української державності Рада національної безпеки і оборони України прийняла рішення «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28.04.2014 р., яке введено в дію Указом Президента України від 01.05.2014 р. №449/2014 [19], у якому доручено Кабінету Міністрів України розробити і внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких

законів України щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав, передбачивши, зокрема, визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, а також за участі Національного інституту стратегічних досліджень, Служби безпеки України, інших державних органів і науково-дослідних установ подати на розгляд Ради національної безпеки і оборони України проект нової редакції Доктрини інформаційної безпеки України. Крім того, Кабінету Міністрів України було доручено вжити заходів щодо забезпечення поширення у світі об'єктивних відомостей про суспільно-політичну ситуацію в Україні, зокрема, шляхом створення відповідного медіа-холдингу для підготовки якісного конкурентоспроможного інформаційного продукту.

Указом Президента України від 25.02.2017 р. №47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»» [20] затверджено Доктрину інформаційної безпеки України, яка визначає національні інтереси України в інформаційному просторі, вказує загрози, які несе в собі агресія з боку Російської Федерації, та пропонує певні дії для опору цій агресії і зменшення негативного впливу російської пропаганди.

Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2017 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», введеним у дію Указом Президента України від 15.05.2017 р. №133/2017 [21], застосовано персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) до окремих фізичних та юридичних осіб, зокрема, заблоковано доступ до російських соціальних мереж «ВКонтакте», «Однокласники», ресурсів Yandex та Mail.Ru Group.

Важливу роль у протидії негативним інформаційним впливам на користувачів соціальних мереж відіграє їх медіа-грамотність.

Як показують соціологічні опитування загалом 42% українців отримують інформацію з інтернет-ресурсів (центральної і місцевих українських, російських чи із соціальних мереж), з яких трохи більше половини (53%) вважають, що вони принаймні в більшості випадків здатні відрізнити якісну інформацію від дезінформації та фейків (у т. ч. 20% вважають, що завжди можуть відрізнити якісну інформацію від фейків), а третина (31%), навпаки, вважають, що вони або взагалі не можуть відрізнити, або можуть лише в меншості випадків. При цьому лише 22,2% опитаних погодилися б стати слухачами курсів з поліпшення медіа-грамотності. Окремо можна звернути увагу на те, що 71% тих, хто був у ЄС за останні два роки, принаймні в більшості випадків можуть

ідентифікувати фейки, а серед тих, хто не бував у ЄС, таких 51% [21]. Таким чином, сьогодні надзвичайно актуальним і важливим є пошук дієвих механізмів протидії інформаційним впливам в умовах російської агресії проти України та ведення Росією потужних антиукраїнських інформаційних операцій.

У свою чергу, широка інформаційно-роз'яснювальна робота серед населення, виховні, просвітницькі заходи, що об'єднують українське суспільство навколо ідеї української державності, – це перші кроки протидії негативному впливу інформаційної пропаганди іноземних та вітчизняних ЗМІ.

З метою ефективної протидії поширенню інформації, спрямованої на розпалювання ворожнечі, насильства та ненависті, захисту населення від впливу інформації, яка несе загрозу морально-психічному здоров'ю, у бібліотеках України проводиться масштабна попереджувальна робота. Адже сьогодні важливим є те, щоб бібліотеки як галузь медіа вміли шукати, поширювати та аналізувати інформацію, а також розвивати критичне мислення.

15 березня 2018 р. відбувся науково-практичний семінар «Медіа-грамотність у сучасному суспільстві», організаторами якого виступили Державна бібліотека України для юнацтва, Київський національний університет культури і мистецтв, студентська секція Української бібліотечної асоціації. У заході взяли участь студенти, фахівці бібліотечної, інформаційної та архівної справи та всі, хто цікавиться питаннями медійної грамотності [22].

Тренінг допоміг бібліотекарям зрозуміти головні принципи роботи медіа, проаналізувати медіа-простір, познайомитись із механізмами медіа-впливу та перейти до більш свідомого сприйняття інформації, навчитись більш чітко визначати пропаганду, фейки, маніпуляції в медіа, аби не потрапити під їх вплив, а також познайомитися з маркерами та інструментами, які будуть допомагати в цьому на практиці.

Для того, аби запобігти поширенню недостовірних та/або шкідливих повідомлень у соціальних мережах фахівці склали перелік простих правил, як їх розпізнавати:

1. Новина повинна базуватися на офіційній заяві якоїсь із сторін.
2. Сайт або сторінка в соціальній мережі, де опублікована новина, повинні мати історію. Не можна довіряти «сенсаційним» новинам невідомих сайтів.
3. Несправжньою може бути новина, у якій подається посилання на анонімне джерело.

4. Сумніви повинна викликати новина, написана «зі слів очевидця». Потрібно підтвердити існування цього очевидця, а, по-друге, перевірити його кваліфікацію.

5. Немає підстав довіряти новині, яку розмістили за допомогою ботів. Окрім ботів, у соцмережах працюють «автори», які мають сотні акаунтів і спілкуються заготованими заздалегідь меседжами. Їхнє завдання – вступати в полеміку з користувачами, провокувати їх [23].

Отже, зважаючи на те, що соціальні мережі, у яких людина стала проводити значну частину свого часу, стали ідеальним інструментарієм впливу на свідомість населення та перетворилися у своєрідний плацдарм інформаційної війни, і тому продукти інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек можуть слугувати джерелом достовірної інформації для користувачів, які мають обмаль часу і, як правило, незначні навички самостійної роботи з великими обсягами інформації.

Враховуючи вищезазначене, зростає важливість підготовки аналітиків, інформаційних працівників до сучасних тенденцій у висвітленні новин, підвищення їх фахового рівня й готовності до глибокого аналізу контенту при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів на базі інформації із соціальних мереж. Набуває також актуальності питання пошуку з боку інформаційно-аналітичних структур бібліотек нових форм і методів виявлення негативних інформаційних впливів та розробки способів їх мінімізації. Аналітик повинен володіти навичками грамотного пошуку інформації, аналізу джерел, уміти критично відбирати та оцінювати її та перевіряти факти, адже мета бібліотеки дати не лише максимально повну, а й ретельно перевірену інформацію.

Список використаних джерел

1. Протидія російській пропаганді та медіаграмотність : результати всеукраїнського опитування громадської думки : аналіт. звіт. – Київ : Детектор медіа, 2018. – 64 с.

2. *Попова Т.* Соціальні мережі, кібератаки та «гібридні війни» [Електронний ресурс] Т. Попова // Цензор.НЕТ. – 2017. – 06.07. – Режим доступу: https://censor.net.ua/blogs/1105697/sotsaln_merej_kberataki_ta_gbridn_vyuni. – Назва з екрана.

3. *Пілат М.* Інформаційні впливи та інформаційні війни : Сутність понять та їх взаємозв'язок в інформаційну епоху [Електронний ресурс] / М. Пілатин. – Режим доступу: http://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/VLNU_Mv_2013_32_25.pdf. – Назва з екрана.

4. *Почепцов Г. Г.* Психологические войны / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, – 2000. – 576 с.
5. *Кара-Мурза С.* Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М. : Медиа Книга, 2005. – 500 с.
6. *Шиллер Г.* Манипуляторы сознанием / Г. Шиллер. – М. : Мысль, 1980. – 325 с.
7. *Доценко Е.* Психология манипуляции : феномены, механизмы и защита / Е. Доценко. – М. : ЧеРо. – 1997.
8. *Рябоконе О.* Маніпуляції масовою свідомістю в політичному сегменті соціальних мереж [Електронний ресурс] / О. Рябоконе // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 543–553. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2012_33_50. – Назва з екрана.
9. *Пригорницька О.* Регіональні ЗМІ як інструмент для маніпуляції громадською думкою [Електронний ресурс] / О. Пригорницька // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2015. – Вип. 41. – С. 588–600. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2015_41_45. – Назва з екрана.
10. *Панарин И. Н.* СМИ, пропаганда и информационные войны / И. Н. Панарин. – М. : Поколение, 2012. – 336 с
11. *Расторгуев С. П.* Информационная война / С. П. Расторгуев. – М. : Радио и связь, 1999. – 416 с.
12. *Манойло А. В.* Современные интерпретации термина «информационная война» [Электронный ресурс] / А. В. Манойло // Современная Россия и мир : альтернативы развития (Информационные войны в международных отношениях) : материалы интернет-конф. (1 апр. – 30 июня 2012 г.). – Режим доступа : <http://ashpi.asu.ru/ic/?p=1550>. – Загл. с экрана.
13. *Почепцов Г. Г.* Сучасні інформаційні війни / Г. Г. Почепцов. – Київ : Києво-Могилянська акад. – 2015. – 468 с.
14. *Левченко О. В.* Соціальні інтернет-мережі як вагомий чинник формування інформаційної безпеки України [Електронний ресурс] / О. В. Левченко // Зб. наук. пр. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України. Сер. : Військові та технічні науки. – 2014. – № 2. – С. 46–58. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnparv_vtn_2014_2_6. – Назва з екрана.
15. *Чурилова К.* Політичних ботів найбільше в українському сегменті «ВКонтакте» та Twitter – дослідження [Електронний ресурс] / К. Чурилова // Zaxid.net. – 2017. – 27.06. – Режим доступу: <https://zaxid>.

net/politichnih_botiv_naybilshe_v_ukrayinskomu_segmenti_vkontakte_ta_twitter__doslidzhennya_n1429762. – Назва з екрана.

16. *Никоноров О.* Підкуп, шантаж та соцмережі : Як вербують бойовиків для м'ясорубок Донбасу [Електронний ресурс] / О. Никоноров, М. Дзьобак // depo.ua. – 2017. – 19.05. – Режим доступу: <https://dn.depo.ua/ukr/dn/pidkup-shantazh-ta-socmerezhi-yak-verbuyut-boyovikiv-dlya-m-yasorubok-donbasu-20170519574260>. – Назва з екрана.

17. Як у соціальних мережах маніпулюють українцями : розкрито схеми [Електронний ресурс] // Народна правда. – 2017. – 16.11. – Режим доступу: <https://narodna-pravda.ua/2017/11/16/yak-u-sotsialnyh-merezhah-manipulyuyut-ukrayintsyamy-rozkryto-shemy/>. – Назва з екрана.

18. *Мар'їна О.* Бібліотеки та соціальні медіа : технологія взаємодії / О. Мар'їна // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 8. – С. 19–21.

19. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14>. – Назва з екрана.

20. Указ Президента України №47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Доктрину інформаційної безпеки України”» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>. – Назва з екрана.

21. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17>. – Назва з екрана.

22. Медіаграмотність у сучасному суспільстві [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація. – 2018. – 16.03. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/news/3926-mediahramotnist-u-suchasnomu-suspilstvi>. – Назва з екрана.

23. Експерт дає поради, як у соцмережах розпізнати ботів, фейки та «вкиди» [Електронний ресурс] // MediaSapiens. – 2014. – 24.01. – Режим доступу: https://ms.detector.media/web/social/ekspert_dae_poradi_yak_u_sotsmerezhakh_rozpiznati_botiv_feyki_ta_vkidi/. – Назва з екрана.

References

1. Protydija rosijskij propagandi ta mediaghramotnistj: rezuljtaty vseukrajinsjkogho opytuvannja ghromadsjkoji dumky. Analitychnyj zvit. [Opposition to Russian propaganda and media literacy: results of an all-Ukrainian public

opinion poll. Analytical report]. (2018). *Detektor media*. 64 p. Kyiv [in Ukrainian].

2. Popova, T. (2017). Socialjni mrezihi, kiberatomy ta «ghybrydni vijny» [Social networks, cyber attacks and hybrid wars]. *Cenzor.NET*. Retrieved from https://censor.net.ua/blogs/1105697/sotsaln_merej_kberataki_ta_gbridn_vyini [in Ukrainian].

3. Pilat, M. Informacijni vplyvy ta informacijni vijny: Sutnistj ponjatj ta jikh vzajemovjazok v informacijnu epokhu [Information Influences and Information Wars: The Essence of Concepts and Their Interconnections in the Information Age]. Retrieved from http://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/VLNU_Mv_2013_32_25.pdf [in Ukrainian].

4. Pohepcov, G. G. (2000). Psihologicheskie vojny [War of nerves] Moscow: *Refl-buk*, Kyiv: *Vakler* [in Russian] [in Russian].

5. Kara-Murza, S. (2005). Manipuljacija soznaniem [Manipulation of consciousness]. Moscow: Media Kniga [in Russian].

6. Shiller, G. (1980). Manipuljatory soznaniem [Manipulators consciousness] Moscow: Mysl [in Russian].

7. Docenko, E. (1997). Psihologija manipuljacji: fenomeny, mehanizmy i zashhita [Psychology manipulation: phenomena, mechanisms and protection]. Moscow: CheRo [in Russian].

8. Ryabokon, O. (2012) Manipulyatsiyi masovoyu svidomistyju v politychnomu sehmenti sotsialnykh mrezh [Manipulation of mass consciousness in the political segment of social networks]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 33, pp. 543–553 [in Ukrainian].

9. Pryhornytska, O. (2015) Rehionalni ZMI yak instrument dlya manipulyatsiyi hromadskoyu dumkoyu [Regional media as a source of manipulative influences]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41, pp. 588–600 [in Ukrainian].

10. Panarin, I. N. (2012) SMI, propaganda i informacionnye vojny [Mass media, propaganda and information wars]. Moscow: Pokolenie [in Russian].

11. Rastorguev, S. P. (1999) Informacionnaja vojna [Information Warfare]. Moscow: Radio i sviaz [in Russian].

12. Manojlo, A. V. Sovremennye interpretacii termina «informacionnaja vojna» [Contemporary interpretations of the term «information warfare»]. *Sovremennaja Rossiia i mir: alternativny razvitiia (Informatsionnye voyny v mezhdunarodnykh otnosheniakh): materialy internet-konf. (1 aprelija –*

30 iunia 2012) – *Modern Russia and the World: Development Alternatives (Information Wars in International Relations): Materials of the Internet Conference. (April 1–June 30, 2012)* [in Russian].

13. Pocheptsov, H. H. (2015). Suchasni informatsiyni viyny [Modern information wars]. Kyiv: Kyievo-mohylyanska akademyia [in Ukrainian].

14. Levchenko, O. V. (2014). Socialjni internet-merezhi jak vaghomyj chynnyk formuvannja informacijnoji bezpeky Ukrainy [Social Internet networks as a significant factor in the formation of Ukraine's information security]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykor-donnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Viiskovi ta tekhnichni nauky. – Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Military and Technical Sciences*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_vtn_2014_2_6 [in Ukrainian].

15. Churylova, K. (2017). Politychnykh botiv najbiljshe v ukrajinskomu seghmenti «VKontakte» ta Twitter – doslidzhennja [Political bots are the largest in the Ukrainian segment VKontakte and Twitter – research]. *Zaxid.net*. Retrieved from https://zaxid.net/politichnih_botiv_naybilshe_v_ukrajinskomu_segmenti_vkontakte_ta_twitter__doslidzhennya_n1429762 [in Ukrainian].

16. Nykonorov, O., Dzjobak, M. (2017). Pidkup, shantazh ta socmerezhi: Jak verbujutj bojovkyiv dlja mjasorubok Donbasu [Bribing, blackmail and social networks: How do you recruit militants for the Donbass meat grinders]. *depo.ua*. Retrieved from <https://dn.depo.ua/ukr/dn/pidkup-shantazh-ta-socmerezhi-yak-verbuyut-boyovikiv-dlya-m-yasorubok-donbasu-20170519574260> [in Ukrainian].

17. Jak u socialjnykh merezhakh manipuljujutj ukrajincjamy: rozkryto skhemy [As in social networks, Ukrainians manipulate: schemes are revealed.]. *Narodna pravda – People's Truth*. Retrieved from <https://narodna-pravda.ua/2017/11/16/yak-u-sotsialnyh-merezhah-manipulyuyut-ukrayintsyamy-rozkryto-shemy/> [in Ukrainian].

18. Marjina, O. (2012). Biblioteky ta socialjni media: tekhnologhija [Libraries and social media: technology of interaction] [in Ukrainian].

19. Pro zakhody shhodo vdoskonalennja formuvannja ta realizacijj derzhavnoji polityky u sferi informacijnoji bezpeky Ukrainy [On measures to improve the formation and implementation of state policy in the field of information security of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14> [in Ukrainian].

20. Ukaz Prezidenta Ukrainy #47/2017 Pro rishennja Rady nacionalnoji bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 ghrudnja 2016 roku «Pro Doktrynu

informacijnoji bezpeky Ukrajiny» [Decree of the President of Ukraine No. 47/2017 On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 29, 2016, «On the Doctrine of Information Security of Ukraine»] Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> [in Ukrainian].

21. Pro zastosuvannja personaljnykh specialjnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvaljnykh zakhodiv (sankcij) [On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17> [in Ukrainian].

22. Mediaghramotnistj u suchasnomu suspiljstvi [Media Literacy in Modern Society]. (2018). *Ukrajinsjka biblioteczna asociacija – Ukrainian Library Association*. Retrieved from <https://ula.org.ua/news/3926-mediahramotnist-u-suchasnomu-suspilstvi> [in Ukrainian].

23. Ekspert daje porady, jak u socmerezhakh rozpoznyati botiv, fejky ta «vkydy» [An expert gives advice on how to identify bots, fake and «throw» in social networks]. (2014). *MediaSapiens*. Retrieved from https://ms.detector.media/web/social/ekspert_dae_poradi_yak_u_sotsmerezhakh_rozpoznyati_botiv_feyki_ta_vkidi/ [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.11.2018.

Oksana Pryhornytska,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Libraries in the Information Counteraction to Negative Influences in Social Networks

In the context of the rapid development of information technology, especially the Internet, people become more and more dependent on the information surrounding it. Social networks in which a person spends most of his time become not only a means of obtaining daily information, but also a source of manipulative influence in order to form a dissenting opinion in the interests of certain political forces or groups of people.

The article deals with methods of dissemination of negative informational influences in social networks. The typical examples of such messages are given, the influence of such information on social network users is determined. The given recommendations on revealing of negative informational influences in social networks during preparation of information-analytical product of libraries.

Keywords: negative informative influences, social networks, manipulative technologies, libraries.

Михайл Дем'яненко,

канд. політ. наук, наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ПРОТИДІЯ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

У статті досліджено специфіку інформаційної політики Російської Федерації відносно України, інших держав та НАТО, виокремлено потенційні та реальні інформаційні загрози для вітчизняної інформаційної безпеки, проаналізовано стан інформаційної безпеки України та захисту національного інформаційного простору від негативних інформаційно-маніпулятивних впливів. Розглянуто зарубіжний досвід протистояння інформаційній агресії та доведено необхідність консолідації міжнародних зусиль, а також охарактеризовано практичні рекомендації щодо вдосконалення системи інформаційної безпеки України.

Ключові слова: інформаційна агресія, інформаційна безпека України, інформаційний простір, державна інформаційна політика, інформаційні загрози, пропаганда, інформаційні війни.

Сучасні політичні, військові, економічні та інформаційні протистояння залишаються невід'ємним атрибутом суспільних відносин, при цьому саме інформаційні конфлікти вийшли на якісно новий рівень розвитку, а останні події у світі та Україні лише підтверджують цей факт. Словосполучення інформаційна безпека, інформаційна війна, інформаційна зброя та інформаційна агресія набули широкого застосування як у вітчизняному, так і зарубіжному комунікаційному середовищі.

Ефективність інформаційної зброї в сучасних умовах зумовлена тим фактом, що вона має визначальний вплив на свідомість людини, в якій програмуються потрібні суб'єкту впливу параметри: тип свідомості, штучні потреби, форми самовизначення тощо. Задоволення цих вимог для об'єкта інформаційного впливу стають пріоритетними, а тому змушують індивіда діяти відповідно. Тому забезпечення інформаційної безпеки та вироблення ефективних механізмів протидії інформаційній агресії залишаються серед ключових пріоритетів здійснення інформаційної політики багатьох країн.

Загалом проблемі забезпечення інформаційної безпеки та протидії інформаційної агресії в різних її проявах присвятили свої дослідження

багато науковців. Серед вітчизняних дослідників цієї тематики можемо відзначити Г. Почепцова, зокрема його працю «Інформаційні війни» [1], окремим аспектам цієї проблеми присвятили свої праці Г. Певцов, М. Хилько, С. Гнатюк, Д. Дубов, Т. Савчук та інші науковці.

Незважаючи на вагомні теоретичні та практичні результати наукового пошуку зарубіжних і вітчизняних вчених, на нашу думку, детальнішого вивчення заслуговує дослідження досвіду різних країн світу в питанні вироблення ефективних засобів протидії інформаційній агресії в контексті зміцнення інформаційної безпеки, захисту національного інформаційного простору та можливості застосування сучасних методів інформаційного захисту в Україні.

Визначальний вплив інформаційної зброї спонукає окремі країни реалізовувати агресивну інформаційну політику щодо інших, які вимушені вести політику захисту від чужого інформаційного впливу, і за таких обставин спостерігається конфронтація держав, що так само породжує кризові явища в міжнародних відносинах.

Яскравим сучасним прикладом інформаційної агресії є та інформаційна політика, яку Росія останнім часом реалізує стосовно НАТО, країн Європи та України. У цьому контексті можемо стверджувати, що інформаційна війна є елементом гібридної війни, яку Росія розв'язала проти України. Анексія Криму, який Україна фактично почала втрачати з набуттям незалежності, а також подальші події на Донбасі стали наслідком проведення масової соціально-комунікаційної роботи, з елементами інформаційної агресії з боку РФ, спричинили необхідність адекватного реагування у сфері інформаційної безпеки. Тому протистояння інформаційній агресії знаходиться серед безпекових пріоритетів більшості країн світу, в тому числі й України.

У кожному окремому випадку інформаційна агресія здійснюється зі своїми особливостями, враховуючи конкретні обставини, починаючи від рівня розвитку та поширення сучасних інформаційних технологій і закінчуючи підходами, якими послуговуються сторони інформаційних протистоянь.

Як показує практика, подекуди такі підходи є досить «брудними» та не відповідають загальноприйнятим європейським принципам інформаційних відносин, доступу громадян до інформації, роботи ЗМІ тощо. Досить часто вони використовуються і проти нашої держави. Наприклад, в інформаційній агресії проти України російськими телеканалами були застосовані заборонені технології 25-го кадру для інформаційно-психологічного впливу на глядачів. Відповідні заяви зробили в СБУ та на підтвер-

дження продемонстрували відеофрагмент випуску новин на телеканалі «Росія-24», у якому протягом усього випуску про події в Одесі 2 травня 2014 р. у куті екрана з'являлися малопомітні написи: «підпал: «Правий сектор», «людей убивають бандерівці», «нацгвардія – вбивці». СБУ також вдалося встановити, що російські ЗМІ використовують інші методи впливу на глядачів: поширюють напівправду, показують деталізовані сцени вбивств, насильства й намагаються емоційно впливати на глядача [2].

В експертному середовищі протидія деструктивному впливу на національний інформаційний простір має різні підходи, які можуть навіть суперечити одне одному. Наприклад, підхід повного невтручання на рівні держави, нібито через безмежність й екстериторіальність інформаційного простору, є повною протилежністю тотальній цензурі та політиці загальних заборон. Компромісний варіант варто шукати посередині, одним з таких рішень може бути ведення поняття «спеціальний режим використання національного інформаційного простору в умовах загрози або настання серйозної кризової ситуації». Реалізація подібного режиму цілком виправдовує себе в умовах інформаційної агресії Росії проти України. До речі, таке формулювання є в тексті «Воєнної доктрини України». Це демонструє необхідність наявності законодавчо врегульованого і завчасно відпрацьованого механізму ефективного захисту свого інформаційного простору.

Подібну агресивну інформаційну політику Кремль реалізує не лише в Україні. На думку польського експерта, президента Інституту нових медіа Е. Містевича, росіяни користуються слабкістю демократичних механізмів та відкривають у Західній Європі впливові центри пропаганди, такі як телебачення RT (раніше Russia Today) або радіостанція Sputnik. «Триває війна розповідей, війна інтерпретацій, відбувається спроба переконати громадськість як у своїй країні, так і в решті країн, що саме наше бачення є правильним. Росія вже багато років дуже сильна у сфері інформаційного маркетингу. По відношенню до Західної Європи вона діє з більш продуманою стратегією, більшою увагою, ефективністю, ніж Західна Європа щодо Росії», – додає Е. Містевич [3].

Разом з цим в інформаційній політиці РФ простежується формування образу ворога – країн Заходу, особливо США, а також низки держав колишнього соцтабору: України, Грузії, Польщі, країн Балтії. Сучасне покоління російських журналістів, медійників і піарників, яке було виховане на таких підвалинах, використовують соціально-комунікаційні технології як зброю, часто не обтяжуючи себе моральними принципами щодо їх застосування та вважають нормальним маніпулювати свідо-

містю, вести інформаційні війни, перекручувати факти й навіть творити паралельну, вигадану інформаційну реальність [4].

Центр з досліджень безпеки при Федеральній вищій технічній школі Цюриха нещодавно опублікував нове дослідження «Кібернетична та інформаційна війна в українському конфлікті», у якому автори М. Безнер та П. Робін вивчають природу інформаційної війни, яку Росія веде проти України, та розмірковують над наслідками цієї війни для України [5].

Автори зазначають, що хоча й російська кібердіяльність стала широко помітною лише під час виборчої кампанії в США у 2016 р., насправді Росія постійно нарощувала та вдосконалювала свій потенціал у цій сфері протягом останніх 10 років. Після детального огляду основних методів та хронології розвитку російської кіберагресії в Україні дослідники звертають увагу, зокрема, на те, що внаслідок кібернетичної та інформаційної війни, яку веде Росія проти України, жителі окупованої частини Донбасу та анексованого Криму стали «повністю ізольованими від інформації, що надходить із зовнішнього світу», адже у них є доступ лише до російського радіо та телебачення. Також зазначається, що російська пропаганда є дуже ефективною та діє через багато різних каналів від традиційного телебачення до соціальних мереж та чатів. Це дає змогу донести пропаганду до більшої кількості людей, при цьому на відміну від ЗМІ в соціальних мережах не витрачається час на перевірку правдивості інформації. Для підвищення довіри до російської пропаганди для її поширення запрошують відомих людей.

Ефективність такої інформаційної політики Росії в Україні було досягнуто завдяки тому, що агресор вжив максимум заходів, щоб ізольовати Крим та частину Донбасу для недопущення альтернативних ЗМІ для отримання об'єктивної інформації про події в цих регіонах.

Тож дослідники зазначають, що необхідно зробити все можливе для більшої обізнаності населення України про те, чим є насправді інформаційна війна та як вона працює. У цьому контексті небезпека проявляється в тому, що українське населення ще донедавна використовувало електронну пошту російських провайдерів, послуговувалося російськими соціальними мережами або ж іншими її інтернет-ресурсами, що давало змогу російській стороні відстежувати інформацію, яка була розміщена на цих платформах.

В умовах «гібридної війни», однією зі складових якої є інформаційна агресія, яка проявляється в пропаганді, зростанні кількості інформаційних потоків та зокрема сфальшованих повідомлень тощо, постає

необхідність забезпечення громадян знаннями про технології інформаційного впливу, засоби його розпізнавання та нейтралізації, а також ефективного механізму протидії інформаційній агресії, особливо з урахуванням міжнародного досвіду.

Серед основних кроків щодо забезпечення інформаційної безпеки в Україні можна виокремити врегулювання доступу в наш національний інформаційний простір. Однак необхідно розуміти, що лише заборонно-обмежувальні заходи в сучасних умовах не можуть повністю розв'язати проблему інформаційного впливу.

У цьому аспекті можна виокремити низку досліджень та аналітичних матеріалів, які були проведені як державними, так і недержавними організаціями. Зокрема досить ґрунтовними є матеріали дослідження «Міжнародний досвід здійснення спеціальних режимів мовлення: висновки для України», яке було проведено у 2016 р. колективом Національного інституту стратегічних досліджень. У ньому проаналізовано відповідний досвід США під час подій в Іраку, починаючи з 2003 р., де інформаційна складова операції та її медіа-супровід мали велике значення. Передбачалося медіа-охоплення іракської (та частково близько-східної), американської, а також світової цільової аудиторії. У самому Іраку інформаційна кампанія повинна була проходити в кілька етапів – підготовчий, висвітлення самої військової операції та післявоєнний, – перебудова медіа-системи країни в інтересах США і держав коаліції. Важливим моментом є той факт, що стан тодішнього іракського медіа-простору в окремих моментах є дещо подібним, до того, що сьогодні існує на непідконтрольних територіях в Україні (переважну частину в структурі ЗМІ займають радіо та телебачення).

У дослідженні також розглянуто досвід Грузії в інформаційному протистоянні з Росією у 2008 р. та прибалтійських держав. Характерним є той факт, що коли США та Грузія вирішували ці питання в умовах кризової ситуації, то країни Балтії щодо Росії намагалися попередити можливі ризики. Як приклад, можна згадати завчасне рішення Литви з заборони окремих російських каналів, жорсткий контроль за національними ЗМІ проросійської орієнтації тощо. Подібної тактики в протистоянні російській інформаційній агресії дотримується і Латвія, яка врахувала досвід подій в Україні за період, починаючи з 2014 р. [6].

Якщо не брати до уваги можливі політичні утиски, то в контексті протидії російській інформаційній агресії з боку української влади можна згадати нещодавнє рішення вітчизняного парламенту, який закликав Раду національної безпеки та оборони України запровадити санкції

проти телеканалів NewsOne і «112 Україна». Заступник голови Комітету Верховної Ради з питань свободи слова та інформаційної політики, нардеп від «Народного фронту» С. Висоцький підкреслив під час обговорення, що Україна повинна «захистити від проросійської брехні та маніпуляцій свій суверенний інформаційний простір» [7].

Окремі аспекти ведення інформаційної війни та протидія інформаційній агресії стали предметом обговорення учасниками конференції «Інформаційна війна в інтернеті. Викриття і протидія прокремлівській дезінформації в країнах Центральної та Східної Європи», яка відбулася в Українському кризовому медіа-центрі наприкінці лютого 2017 р. у м. Київ. Доповідачі відзначали що в усіх країнах Східної Європи та в Україні російська пропаганда використовує практично однакові інструменти і меседжі. Змінюються лише деякі акценти, з огляду на специфіку ситуації у кожній конкретній країні. Такими виявилися результати досліджень фахівців з Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Молдови та України. Усі партнери-учасники проекту робили це у своїй країні, де проаналізували діяльність кількох порталів і виявили кількох прикладів фейкової або зманіпульованої інформації, лише за липень – жовтень 2016 р. У таких матеріалах широко використовується маніпуляція фактами і емоціями, гра на страхах і болючих темах, роздування проблем.

При цьому поширенню дезінформації сприяють умови сучасного інформаційного середовища – доступний Інтернет і соцмережі, високий рівень анонімності, особливо за умов недостатньої медіа-грамотності частини населення та не завжди професійної роботи журналістів.

Мережа пропагандистських ЗМІ містить різні інформаційні сайти та соцмережі. Дуже активні «тролі», особливо в коментарях до новин, які стосуються НАТО, України, відносин між США, Росією та ЄС. Для маніпулятивних матеріалів характерне змішування реальних фактів і особистої точки зору автора. Такі пропагандистські та маніпулятивні матеріали зазвичай написані анонімними авторами, що не дає змоги публічно викрити цих «журналістів». Тому, для ефективнішої протидії кремлівській пропаганді дуже важливо розповідати широкому загалові про таких авторів дезінформації.

Серед основних джерел поширення дезінформації автори дослідження виділили дві основні групи – «сайти про теорії змов» та «альтернативні медіа». Перші – надзвичайно непрофесійні та маніпулятивні, їхня читачка аудиторія невелика. Другі працюють професійніше і позиціонують себе як альтернативу «упередженим мейнстрімним ЗМІ». Там читачка аудиторія значно більша.

Спільні риси для обох груп – фокус на подіях за кордоном і зациклене повторення новин тієї самої тематики (міграційна криза, тероризм тощо). У матеріалах широко вдаються до викривленої інтерпретації фактів, маніпулятивних використань фото, посилання на «внутрішні джерела», гри на емоціях. Меседжі також типові – позиціонування В. Путіна як сильного лідера, засудження НАТО як агресора, тези на підтримку російського втручання в Україні і Сирії, «загниваючий захід», розпад ЄС, «хунта в Україні», «американський імперіалізм» тощо [8].

Загалом експерти відзначають, що здатність суспільства не піддаватися впливу пропаганди потребує, насамперед, усвідомлення того, що ця проблема існує. Разом з тим вони пропонують підвищувати рівень освіти, запроваджувати наприклад, курс медіа-грамотності вже зі шкільних років, а фахівцям інших країн, рекомендують об'єднувати зусилля і виносити цю тему на публічне обговорення. З точки зору оцінки потенційних ризиків та розробки засобів захисту від них для інших країн вбачається доцільною міжнародна діяльність, спрямована на дослідження агресивної інформаційної політики Росії в Україні.

Інформаційний аспект світової безпеки в контексті російсько-української «гібридної війни» став також предметом обговорення на 9-му Київському безпековому форумі «Відкрий Україну», який проходив у квітні 2016 р. На форумі понад 400 міжнародних і українських лідерів, представників політичних, ділових та громадських кіл з понад 20 країн світу обговорили глобальні безпекові тенденції та виклики в сучасних міжнародних відносинах [9].

Основна тема форуму присвячена останнім подіям в Україні та біля її кордонів, їх передумовам і можливим наслідкам для держави, регіону, Європи і навіть для світу в цілому. Переважна більшість присутніх висловили думку про те, що Росія є загрозою для безпеки і не лише в регіоні. Зокрема, президент Центру вивчення та дослідження політичних рішень Н. Тензер (Франція) зауважив, що демократичний світ повинен формувати власний порядок денний інформаційних війн. «Путінська Росія просто бреше, презентуючи деякі факти, які не мають нічого спільного з дійсністю. А нам потім треба відбивати всю цю брехливу інформацію. Одним з таких прикладів є повідомлення про те, що Росія воювала проти ІДІЛ. Але Росія насправді не воювала проти ІДІЛ, а підтримувала режим Асада. І нам треба спростовувати, пояснювати це... Дуже важливо не дозволити Росії встановлювати інформаційний порядок денний. Тому, що фактично ми намагаємося відповідати Росії, часто не пропонуючи наше власне бачення світу чи реальності».

Якщо аналізувати глобальний масштаб інформаційних протистоянь, то тут простежується досить чітка опозиція Росії та НАТО. На думку доктора військових наук та директора Центру досліджень над тероризмом Collegium Civitas К. Ліделя, успіх російської сторони – очевидний, тоді як НАТО, хоча і має значний потенціал, у питаннях інформаційної війни тільки відповідає, а росіяни диктують умови. «Вони перші б'ють, перші діють, перші готуються. Маю враження, що НАТО занедбало цю роботу. Росія як рупор пропаганди від самого початку створювалася та фінансувалася спецслужбами, а такий механізм у більшості країн Західної Європи не можливий. Вже на старті Захід займає дещо програшну позицію. НАТО та Захід повинні розробити інформаційну стратегію – конкретну державну політику, політику мас-медіа, суспільну політику», – переконаний експерт. Зокрема, він звертає увагу на те, що росіяни займаються у себе в країні пропагандою, що скерована на потреби внутрішньої політики і свого суспільства, наголошуючи при цьому на агресивності НАТО.

Звернув увагу К. Лідель і на окремий аспект російсько-українського інформаційного протистояння. «Нещодавно я мав нагоду відвідати спеціально створене Міністерство інформації в Україні, яке займається цими питаннями. Там я ознайомився із аналізами підручників для початкових, середніх шкіл в Україні, видані кілька або кільканадцять років тому, де видно елементи інформаційної війни, ніби росіяни готувалися до того, що сталося в Україні, впродовж кільканадцяти років», – зазначив він [10].

Така, дещо пасивна позиція Альянсу сприяла тому, що, крім структур НАТО, більшість провідних країн світу самостійно формує координуючі органи з контролю за створенням і застосуванням інформаційної зброї, об'єднання зусиль у наукових дослідженнях проблем інформаційної боротьби, забезпечення інформаційної безпеки тощо.

У Великобританії проблемами інформаційної боротьби займається департамент урядових комунікацій (The Government Communications Head-quarters). Питаннями проведення інформаційних операцій у військовому відомстві займається група координації військових інформаційних операцій, яка підпорядкована міністру оборони.

У Німеччині створений та активно функціонує центр безпеки інформаційної техніки. Передбачається ведення наступальних і оборонних операцій інформаційної війни для досягнення національних цілей. При визначенні загроз і можливих наслідків країни та недержавні об'єднання розглядаються окремо, кримінальні угруповання виділено в окрему

категорію. Німецькі аналітики розглядають керування засобами масової інформації як дієвий елемент інформаційної війни.

Французькі експерти дотримуються концепції інформаційної війни, що складається з двох головних компонентів – військового та економічного (цивільного). Військова складова передбачає обмежену роль інформаційних операцій, оскільки інформаційна війна розглядається, головним чином, у контексті конфліктів малої інтенсивності або у миротворчих операціях. Економічна (цивільна) концепція передбачає ширший діапазон застосування інформаційних операцій.

Останнім часом у збройних силах НАТО, особливо США, значна увага приділяється ролі і технологіям, інформаційної зброї та психо-пропагандистським операціям у війнах XXI ст., які суттєво змінюють характер застосування різного роду військ у військових операціях, а також геополітичного та цивілізаційного протистояння ключових гравців. Інформаційно-психологічні технології – це широкомасштабне застосування способів і засобів інформаційної дії на психіку особового складу військ і населення протилежної сторони для досягнення політичних, дипломатичних, воєнних, економічних та інших цілей. Застосування цих технологій призводить до порушення систем державного та військового управління противника, інформаційного впливу на його державне та військове керівництво, особовий склад військ, формування сприятливої громадської думки у власній державі та інших країнах світу щодо подій, які відбуваються в зоні воєнного конфлікту, і сприяють досягненню воєнно-політичних і воєнно-стратегічних цілей у війні [11].

У цьому контексті хотілося б зауважити, що досвід проведення спочатку антитерористичної операції (АТО), а нині вже Операції об'єднаних сил, в Україні свідчить про необхідність розробки сучасної нормативно-правової бази та дієвої структури органів для ведення інформаційної боротьби Україною, у тому числі її Збройними силами. Хоча окремі позитивні моменти спостерігаються. Це, наприклад, поява влітку 2014 р. у ЗС України нового виду фахівців із цивільно-військового співробітництва, які здійснюють координацію та співробітництво з місцевим населенням, владою, міжнародними, урядовими та неурядовими організаціями. Свій досвід вони отримували при здійсненні миротворчих операцій, зокрема в Іраку.

Разом з тим окремі кроки української влади в питанні протидії інформаційній агресії все ж мають позитивні наслідки. Один з наочних прикладів – державне міжнародне телебачення UA|TV, яке за задумом повинно розповісти всьому світові про реальний стан справ в Україні.

Проте, зауважимо, що кількість передплатників каналу UA|TV у мережі Youtube станом на жовтень 2018 р. близько 38 тис., тоді як російський конкурент RT має понад 3 млн передплатників.

Поліпшити ситуацію з протидією російському впливу покликана підписана Президентом України Доктрина інформаційної безпеки. У ній, зокрема, визначено такі загрози інформаційній безпеці країни: поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України; зовнішні деструктивні інформаційні впливи на суспільну свідомість через ЗМІ, а також мережу Інтернет; деструктивні інформаційні впливи, які спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України; прояви сепаратизму в ЗМІ, а також у мережі Інтернет за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками [12].

У Доктрині також прописано сфери відповідальності більшості українських державних органів, цивільних і військових. Однак головна проблема інформаційного протиборства – це дотримання балансу між свободою слова та цензурою і чисельними заборонами, оскільки, недостатньо просто зробити обмеження російським інформаційним продуктам (ЗМІ, кінофільмам чи пісням). Такі заходи повинні поєднуватися створенням якісної української альтернативи, щоб користувач міг самостійно, без примусу, обрати для себе національний продукт. А отже, і змінити свій світогляд на український.

Ухвалене РНБО рішення «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 р. також викликане необхідністю вдосконалення нормативно-правового забезпечення та запобігання й нейтралізації потенційних і реальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері. Рішенням було передбачено: розробити і внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законів України щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав, передбачивши, зокрема, визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, зокрема заборонаю ретрансляції телевізійних каналів; посилити контроль за додержанням законодавства з питань інформаційно-психологічної та кібернетичної безпеки; ужити заходів щодо забезпечення поширення у світі об'єктивних відомостей про суспільно-політичну ситуацію в Україні, зокрема, через створення відповідного медіа-холдингу для підготовки якісного конкурентоспроможного інформаційного продукту; розробити порядок аналізу інформа-

ційних матеріалів іноземних ЗМІ, що мають представництва в Україні, з метою впровадження дієвого механізму акредитації журналістів; ужити заходів до активізації міжнародного співробітництва з питань протидії негативним інформаційно-психологічним впливам та кібернетичній злочинності [13].

Серед останніх кроків з боку української влади в питанні протидії інформаційній агресії можемо відзначити рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 січня 2018 р. «Про додаткові заходи з протидії інформаційній агресії Російської Федерації». Рішення РНБО, введене в дію цим указом, не публічне та призначене для службового користування.

У цілому низку позитивних кроків у питанні протидії інформаційній агресії можемо виокремити: створення Міністерства інформаційної політики; прийняття Доктрини інформаційної безпеки України; рішення про заборону окремих інформаційних ресурсів країни-агресора та інше, що дало змогу певною мірою відреагувати на інформаційні загрози. Хоча це не знімає з порядку денного питання інформаційної безпеки. При цьому, реалізуючи політику інформаційної безпеки, влада намагається не порушувати право громадян на інформацію. Головною метою такої інформаційної політики на непідконтрольних та звільнених територіях є не маніпулятивні та деструктивні інформаційно-психологічні впливи на мешканців регіону, а повноцінна соціально-психологічна реабілітація та реінтеграція громадян, а також поступове включення в усі сфери й процеси загальноукраїнського життя.

Агресивна інформаційна політика Росії, зокрема в Україні, все ж не залишилася поза увагою провідних зарубіжних країн, які зробили певні висновки та почали протидіяти їй на міжнародному рівні. Канадський уряд на початку вересня 2014 р. виділив цільову фінансову допомогу на користь трьох європейських центрів НАТО – кібербезпеки, енергетичної безпеки та стратегічних комунікацій – «з метою допомоги у стриманні російських операцій у Східній Європі». 13 березня 2015 р. тодішній прем'єр-міністр Великобританії Д. Кемерон і Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг під час зустрічі обговорили необхідність боротьби з тактикою «гібридної війни», яку застосовує Росія в Україні, Молдові і Грузії, особливо щодо поширюваної неправдивої інформації та відповідних інформаційних кампаній, і дійшли висновку, що «ефективні стратегічні комунікації відіграють головну роль у протидії російській пропаганді».

Реакція Росії на ці процеси відобразилася у прийнятті в грудні 2014 р. нової Воєнної доктрини Російської Федерації. Доктрина, зокрема, перед-

бачає, що інформаційна війна є однією з домінуючих складових сучасного військового протистояння. Тобто Росія фактично визнала, що інформація – це зброя, якою можливо досягти перемоги, а інформаційна зброя разом із традиційними методами ведення збройної боротьби отримала визнання в російського військово-політичного керівництва. При цьому Російська Федерація включила інформаційну складову в перелік основних загроз національній безпеці, як у внутрішній, так і в зовнішній політиці.

Так, у лютому 2017 р. міністр оборони РФ С. Шойгу заявив про створення в країні військ інформаційних операцій. Нібито для ведення контрпропаганди й захисту національних інтересів національної оборони та протидії в інформаційній сфері, хоча ймовірніше, з метою консолідації існуючих підрозділів та централізації керування інформаційними військами.

Висновок. Можна констатувати, що в сучасному світі інформаційна війна стала одним з найпоширеніших конфліктів, а її значення у військових протистояннях XXI ст. буде лише зростати. Відтак, залишається важливим завданням для державних, громадських, експертних інституцій розробити ефективні заходи (правові, організаційні, технічні), спрямовані на використання потенціалу держструктур з врегулювання доступу до інформаційного простору, механізмів швидкого його обмеження у разі виявлення фактів антиукраїнської діяльності; створення ефективної інформаційної інфраструктури держави, удосконалення нормативно-правової бази щодо виявлення та запобігання загрозам інформаційної та кібербезпеки, які постійно розвиваються й удосконалюються; модернізації всієї системи інформаційної безпеки держави, у тому числі, з урахуванням міжнародного досвіду. А консолідація міжнародних зусиль у сфері протидії цим викликам повинна стати тим фактором, який якщо не нівелює, то хоча б мінімізує негативний вплив російської інформаційної кампанії не лише в регіоні, а й у всьому світі. Водночас перспективними напрямками для подальших наукових досліджень залишаються: аналіз зарубіжного досвіду протидії негативним пропагандистсько-маніпулятивним інформаційним впливам, а також глибше дослідження технологій здійснення інформаційних операцій та війн.

Список використаних джерел

1. *Почепцов Г. Г.* Информационные войны / Г. Г. Почепцов. – Київ : Ваклер. – 2000. – 576 с.
2. Заборонені технології психологічного впливу виявили у новинах

щодо подій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/politika/u-sbu-zayavili-scho-rosiyski-kanali-zastosovuyut-proti-teleglyadachiv-25-y-kadr-350517.html> <https://tsn.ua/politika/u-sbu-zayavili-scho-rosiyski-kanali-zastosovuyut-proti-teleglyadachiv-25-y-kadr-350517.html>. – Назва з екрана.

3. В інформаційній війні НАТО має не лише захищатися, але і наступати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/261875>. – Назва з екрана.

4. Хилько М. Масово- та соціально-комунікаційні технології в реалізації цілей зовнішньої політики Російської Федерації у XXI ст. [Електронний ресурс] / М. Хилько // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2014. – Вип. 39. – С. 84–93. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2014_39_9. – Назва з екрана.

5. Савчук Т. Інформаційна війна Росії в Україні та кібербезпека (огляд дослідження) [Електронний ресурс] / Т. Савчук. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28580039.html>. – Назва з екрана.

6. Гнатюк С. Міжнародний досвід здійснення спеціальних режимів мовлення: висновки для України [Електронний ресурс] / С. Гнатюк. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/specrezim-1161_e.pdf. – Назва з екрана.

7. Рада пропонує СНБО ввести санкції проти каналів «112 Україна» і NewsOne [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gordonua.com/news/politics/rada-predlozhylo-snbo-vvesti-sankcii-protiv-kanalov-112-ukraina-i-newsone-399608.html>. – Загл. с екрана.

8. Інструменти російської пропаганди у країнах Східної Європи – однакові – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/53099-information-warfare>. – Назва з екрана.

9. Інформаційна війна, плани Варшавського саміту НАТО та масштабні військові навчання «Анаконда» – важливі тези 9-го Київського Безпекового Форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informnapalm.org/ua/ksf2016-forum/>. – Назва з екрана.

10. В інформаційній війні НАТО має не лише захищатися, але і наступати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/261875>. – Назва з екрана.

11. Досвід і концепції ведення інформаційної боротьби у провідних країнах світу / Г. В. Певцов, А. М. Гордієнко, С. В. Залкін [та ін.] // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2015. – № 1. – С. 12–16.

12. Доктрина інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>.— Назва з екрана.

13. «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України». Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14>. – Назва з екрана.

References

1. Pochepcov, G. G. (2000). Informacionnye vojny [Infowars]. Kyiv: Vakler [in Russian].

2. Zaboroneni tekhnologii psykholohichnoho vplyvu vyiavyly u novynakh shchodo podii v Ukraini [The forbidden technologies of psychological influence educed in news in relation to events in Ukraine]. Retrieved from <https://tsn.ua/politika/u-sbu-zayavili-scho-rosiyski-kanali-zastosovuyut-proti-teleglyadachiv-25-y-kadr-350517.html> <https://tsn.ua/politika/u-sbu-zayavili-scho-rosiyski-kanali-zastosovuyut-proti-teleglyadachiv-25-y-kadr-350517.html> [in Ukrainian].

3. V informatsiinii viini NATO maie ne lyshe zakhshchatysia, ale i nastupaty [In an infowar NATO must not only be on the defensive but also come]. Retrieved from <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/261875> [in Ukrainian].

4. Khylyko, M. (2014). Masovo- ta sotsialno-komunikatsiini tekhnologii v realizatsii tsilei zovnishnoi polityky Rosiiskoi Federatsii u dvadtsiat pershomu st. [Mass- and of socialcommunication technologies in realization of aims of foreign policy of Russian Federation in XXI of century]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 84–93. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2014_39_9 [in Ukrainian].

5. Savchuk, T. Informatsiina viina Rosii v Ukraini ta kiberbezpeka (ohliad doslidzhennia) [Infowar of Russia in Ukraine and кібербезпека (research review)]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28580039.html> [in Ukrainian].

6. Hnatiuk, S. Mizhnarodnyi dosvid zdiisnennia spetsialnykh rezhymiv movlennia: vysnovky dlia Ukrainy [International experience of realization of the dedicated modes of broadcasting: conclusions for Ukraine]. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/specrezim-1161_e.pdf [in Ukrainian].

7. Rada predlozhila SNBO vvesti sankcii protiv kanalov «112 Ukraina» i NewsOne [Rada offered to СНБО to enter approvals against channels «112 Ukraine» and NewsOne]. Retrieved from <https://gordonua.com/news/politics/rada-predlozhila-snbo-vvesti-sankcii-protiv-kanalov-112-ukraina-i-newsone-399608.html> [in Russian].

8. Instrumenty rosiiskoi propahandy u krainakh Skhidnoi Yevropy – odnakovi – doslidzhennia [Instruments of Russian propaganda in the countries of East Europe – identical is research] Retrieved from <http://uacrisis.org/ua/53099-information-warfare> [in Ukrainian].

9. Informatsiina viina, plany Varshavskoho samitu NATO ta masshtabni viiskovi navchannia «Anakonda» – vazhlyvi tezy 9-ho Kyivskoho Bezpekovoho Forumu [Infowar, plans of the Warsaw summit of NATO and scale soldiery manoeuvres «Anaconda» is important theses of 9 th Kyiv Safety Forum]. Retrieved from <https://informnapalm.org/ua/ksf2016-forum> [in Ukrainian].

10. V informatsiini viini NATO maie ne lyshe zakhshchatsia, ale i nastupaty [In an infowar NATO must not only be on the defensive but also come]. Retrieved from <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/261875> [in Ukrainian].

11. Pievtsov, H. V., Hordiienko, A. M., Zalkin, S. V., Sidchenko, S. O., Khudarkovskiy, K. I. (2015). Dosvid i kontseptsii vedennia informatsiinoi borotby u providnykh krainakh svitu [Experience and conceptions of conduct of informative fight are in the leading countries of the world]. *Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy. – Science and Technology of the Air Force of Ukraine*, no 1. – pp. 12–16 [in Ukrainian].

12. Doktryna informatsiinoi bezpeky Ukrainy [Doctrine of informative safety of Ukraine]. Retrieved from <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514/2009> [in Ukrainian].

13. «Pro zakhody shchodo vdoskonalennia formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi informatsiinoi bezpeky Ukrainy» Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28 kvitnia 2014 r. [«About events in relation to perfection of forming and realization of public policy in the field of informative safety of Ukraine». Decision of national security and defensive of Ukraine Council from April, 28 in 2014]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.11.2018.

Mykhail Demianenko,

Cand. Sci. (Political), Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Countering Information Aggression: World Experience and Domestic Realities

The article examines the specifics of the current foreign information policy of the Russian Federation, namely the information aggression which it has recently implemented against NATO, European countries and Ukraine. In this regard, the current state of Ukraine's information security is analyzed, as well as potential and real information threats are identified. At the same time, the retrospective and modern state of foreign experience of confronting information aggression is considered. The necessity to use means of effective protection the national information space from negative informational and manipulative influences is proved. In particular, such a means are: individual steps to regulate access to the domestic information space; mechanisms of implementation rapid restrictions in case of revealing facts of anti-Ukrainian activities; creation of an effective information state infrastructure, which envisages improving the regulatory framework for the detection and prevention of threats to information and cyber security, which are constantly evolving and perfected; creation of necessary structures in the system of law enforcement bodies and defense departments; modernization of the whole system of information security of the state, which meets the modern requirements, including, taking into account international experience. The practical recommendations for improving the information security system of Ukraine are highlighted and the need for consolidation of international efforts is proved.

Keywords: information aggression, information security of Ukraine, information space, state information policy, information threats, propaganda, information wars.

Наталія Аксьонова,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ, ФЕЙКОВИХ НОВИН В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ (МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД)

У статті висвітлюється інформаційний вплив дезінформації, фейкових новин, фальшивої, неправдивої інформації, як інструменту для розхитування та дестабілізації політичної ситуації. Ідеться про проблеми в інформаційно-правовому полі, які потребують врегулювання та системності, а саме відсутність правового регулювання інформаційних обмінів в Інтернеті, соціальних мережах, що створює умови для поширення недостовірних, фейкових новин, які за допомогою різноманітного масиву маніпулятивних технологій несуть загрози безпеці держави, суспільства, впливають на свідомість людини, руйнують соціокультурні цінності народу. Також зазначається, що одним із пріоритетів інформаційної політики на державному рівні є законодавче врегулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення з інформаційного простору держави, інформації, яка загрожує життю, здоров'ю громадян України, пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну конституційного ладу. Відзначається важливість прийняття державних законодавчих актів для захисту національних інтересів, національної безпеки в інформаційній сфері.

Наведено приклади міжнародного досвіду щодо прийняття законів проти поширення фейкових новин та застосування нормативно-правових важелів для їх виконання.

Ключові слова: законодавчі акти, інформаційний вплив, інформаційний простір, міжнародний досвід, національна безпека, недостовірна інформація, неправдива інформація, фейкові новини.

На сьогодні існує небезпека у світовому інформпросторі, адже величезна кількість фейкових новин, фальшивої, неправдивої інформації заповнила світ та проникає в усі сфери людської діяльності: політику, бізнес, економіку, культуру, спорт і стає дедалі переконливішою. Настільки переконливою, що видавництво Collins визнало поняття «фейкові новини» терміном

2017 р., яке найчастіше зустрічалося в заголовках ЗМІ та Twitter Д. Трампа. За їх даними використання цього терміна у 2017 р. зросло на 365% ⁴. Слід зауважити, що серед претендентів на найбільш вживане слово також було *insta* (похідне від назви соціальні мережі Instagram).

Своє ставлення до творців «фейкових» новин висловив президент медіа-корпорації Радіо Свобода Том Кент на львівському медіа-форумі в травні 2018 р., які використовують такі технології, щоб зробити фальшиві новини ще більш реалістичними і найстрашніше, зауважує він, що вже за дуже «короткий проміжок часу вони дійдуть до останньої межі: будуть здатні створювати реалістичні відеоролики національних лідерів й інших великих новинних агенцій, які говоритимуть речі, яких насправді ніколи не говорили, або ж робитимуть те, чого насправді ніколи не робили», «фактично, стане можливим штучно генерувати будь-яке зображення або подію і це буде надзвичайно небезпечно» [1].

Поширення фейкової інформації, як інструмента інформаційної зброї, для ведення інформаційних воєн несе загрози безпеці держави, суспільства, людини, а застосування технологій інформаційно-психологічного маніпулювання свідомістю людини руйнують ще й соціокультурні цінності народу, тому перед Україною як суверенною державою та суб'єктом міжнародного права постає низка новітніх завдань, а саме вивчення міжнародного досвіду розпізнавання інформаційних впливів та застосування законодавчого інструментарію для забезпечення інформаційної безпеки та протидії поширенню недостовірної інформації, фейкових новин.

Якщо поширення недостовірної інформації стосується приниження честі, гідності та ділової репутації, тобто визначається терміном «дифамація», то це явище вже давно в багатьох країнах регулюється законодавством і вирішується в суді в межах цивільного чи кримінального права.

Нас цікавить вивчення міжнародного правового досвіду щодо поширення фейкових новин, як різні держави світу намагаються знайти законодавчі механізми та способи їх нейтралізації чи упередження.

Поняття «фейкові новини» (англ. Fake News) має багато синонімів: брехливі, недостовірні, неправдиві, підроблені новини. У Вікіпедії трактується, як «шахрайство, повністю або частково вигадана інформація про суспільні події, справжніх людей, або про речі, явища, які подаються у ЗМІ під виглядом справжніх журналістських матеріалів» ⁵.

⁴ URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-42794529>.

⁵ URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Підроблені_новини.

Видавництво Collins затвердило таке визначення «фейкових новин»: «фальшива, часто сенсаційна інформація, розповсюджена під виглядом новин»⁶.

Еволюційні процеси в інформаційній сфері, особливо посилення впливу негативної інформації потребують миттєвого реагування, тому вдосконалення законодавчої бази правового регулювання суспільних інформаційних відносин між суб'єктами продукування та споживання інформації потребують всебічного наукового опрацювання.

У науковому середовищі вже напрацьована чимала база з вивчення та дослідження феномену інформаційних впливів на розвиток глобалізаційних інформаційних процесів, державну інформаційну політику, інформаційну безпеку тощо. Треба відзначити таких науковців, як В. Горовий, Г. Почепцов, М. Закіров. Правові питання у сфері суспільних відносин щодо інформації, проблеми міжнародного співробітництва розглядаються в працях В. Цимбалюка [2]. Особливості правового регулювання інформаційних відносин, роль наукових бібліотек та їх практична участь у правових комунікаціях висвітлено в статтях Ю. Половинчак [3], Н. Іванової [4]. Діяльність інформаційних центрів правового спрямування – юридичних бібліотек, спеціалізованих інформаційно-аналітичних служб – у роботах О. Пестрецової [5].

У статті О. Пригорницької «Фейкова інформація в соціальних медіа: виявлення, оцінка, протидія» запропоновано класифікацію фейків за різними ознаками, з'ясовано вплив таких повідомлень на користувачів соціальних мереж і запропоновано методи боротьби з поширенням фейкової інформації в соціальних медіа [6].

При виробленні та реалізації державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки та перешкоджанню поширенню фейкових новин необхідно враховувати правові норми, які гарантуються Конституцією України та регулюються законами «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення та радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про рекламу», «Про Концепцію національної програми інформатизації», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про захист персональних даних», що забезпечують право людини на інформацію, свободу слова, плюралізм думок ЗМІ, Інтернету. У кожному з цих законів прописано права, гарантії на збирання, зберігання, використання,

⁶ URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/other-news-41844435>.

поширення інформації, а також відповідальність за порушення законодавства. Так, у Законі «Про інформацію» в ст. 27, 28 зазначається, що зловживання правом на інформацію не може бути використано для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, а порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України [7].

Для захисту українського суспільства від агресивного впливу деструктивної пропаганди необхідні конкретні правові кроки щодо формування ефективної правової системи. Так в Указі Президента України від 25 лютого 2017 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України» чітко визначені життєво важливі інтереси суспільства, держави та намічені пріоритети державної політики в інформаційній сфері, серед яких:

- розвиток медіа-культури суспільства та соціально відповідального медіа-середовища;
- створення з урахуванням норм міжнародного права системи і механізмів захисту від негативних зовнішніх інформаційно-психологічних впливів, передусім пропаганди;
- створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них;
- удосконалення повноважень державних регуляторних органів, які здійснюють діяльність щодо інформаційного простору держави;
- законодавче врегулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення з інформаційного простору держави інформації, яка загрожує громадянам України, пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення територіальної цілісності України, загрожує державному суверенітету і т. ін. [8].

Треба зауважити, що в цілому законодавча та нормативно-правова база функціонування інформаційної сфери України відповідає європейським нормам, це підтверджують і представники ОБСЄ, які неодноразово здійснювали зовнішню експертизу.

Проте, як зазначають і вітчизняні фахівці, є ще багато питань, які потребують свого вирішення та врегулювання. Так, важливою проблемою є певна несистемність, зокрема законодавчі акти ухвалюються з метою вирішення тактичних завдань, без урахування стратегічних орієнтирів та об'єктивних українських умов.

У системі інформаційного законодавства розв'язання потребують такі проблеми у сфері створення, поширення та використання інформації як: формування правових умов для забезпечення плюралізму, прозорості та неупередженості діяльності ЗМІ, недопущення їх монополізації та використання у маніпулятивних цілях. Оскільки неконтрольованість державою відносин власності на вітчизняні ЗМІ та відсутність нормативно-правових актів створює передумови для монополізації медіа-ринків фінансово-промисловими групами, які формують інформаційний простір на власний розсуд, обслуговуючи не стільки суспільні та загальнодержавні, скільки вузькогрупові корпоративні інтереси.

Також варто наголосити, що відсутність правового регулювання інформаційних обмінів в Інтернеті, соціальних мережах створює передумови для унеможливлення перевірки інформації, поширення недостовірних, фейкових новин, які за допомогою різноманітного масиву маніпулятивних технологій досягають своїх деструктивних цілей [9].

Треба зауважити, що в деяких законах не до кінця чітко прописано правові норми. Так у ст. 302 ЦК України зазначено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, при цьому особа зобов'язана переконатися в її достовірності. Натомість закон не вказує механізмів і способів перевірки інформації, окрім поширення інформації отриманої з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо). У такому випадку особа не зобов'язана перевіряти достовірність поширюваної інформації та нести відповідальність у разі її спростування [10].

Очевидно, що використання міжнародного інформаційно-законодавчо-проектного досвіду інших країн, який базується на стандартах, ustalених правових практиках, також є необхідним для нашої держави на шляху розвитку та вдосконалення національного інформаційного простору [11].

Кожний досвід це інформація до дії. Для України міжнародна практика вкрай важлива, особливо щодо протидії дезінформації та поширенню фейкових новин з боку Росії.

Розуміючи інформаційну російську загрозу, у ЄС ще в 2015 р. була створена оперативна робоча група стратегічних комунікацій, так званий StratCom (англ. East StratCom Task Force). Служба займається щоденним аналізом фальшивих новин, поширених російськими медіа щодо ЄС, випускає щотижневий бюлетень «Огляд дезінформації», веде сайт EUvsDisinfo («ЄС проти дезінформації» <https://euvsdisinfo.eu>), на якому викриває прокремлівську дезінформацію.

Наприклад, у статті ««Финляндия бросает российских детей в тюрьму» – дезинформация, которая проникла в умы миллионов»⁷ від 6 серпня 2018 р. автори викривають фейкову інформацію, яка має намір підірвати довіру до влади, провокуючи напруженість серед 75 тис. російськомовних жителів Фінляндії.

Подібні російські дезінформаційні кампанії використовуються в багатьох демократичних країнах: Франції, Норвегії, Данії, Німеччини, Швеції та ін., щоб посяяти розлад, страх, а також водночас перевірити здатність держав протистояти інформаційному тиску.

Так, наприклад, після чергових російських фейків, які представляють Швецію в непривабливому світлі: нібито суспільство аморальне, країна перебуває на межі громадянської війни із-за міграції, служба безпеки Швеції оперативно відреагувала та представила нову стратегію безпеки, поінформувала всі політичні партії з цього питання, Шведське агентство з цивільних непередбачених обставин (MSB) організувало зустріч представників ЗМІ та соціальних мереж для обговорення питань кібербезпеки та протидії поширенню фейків і різного роду дезінформації⁸.

За даними Єврокомісії, останнім часом спроби дезінформації та маніпуляції онлайн були зафіксовані під час виборів щонайменше у 18 країнах світу. З огляду на це, напередодні виборів до Європарламенту у 2019 р., ЄК закликала відповідні органи держав-членів ЄС перейняти найкращі практики виявлення фейків, протидії дезінформації та керування ризиками під час виборів.

На початку 2018 р. була створена Експертна група, яку очолила Мадлен де Кок Бунінг, голова Європейської групи регуляторів аудіовізуальних медіа-послуг (ERGA), професор права у сфері засобів масової інформації, комунікації та авторських прав в Утрехтському університеті в Нідерландах. До групи ввійшли 40 експертів, серед яких журналісти, науковці, представники бізнесу та організацій громадянського суспільства. Мета цієї групи – розробка ефективних інструментів для визначення надійної та перевіреної інформації та застосування заходів, якими можна керуватися на рівні ЄС. Особлива увага приділяється необхідності врегулювання поширення політичних новин і реклами.

Також у Єврокомісії перед виборами до Європейського парламенту, які відбудуться в травні 2019 р., запропонували збільшити бюджет

⁷ URL: <https://euvsdisinfo.eu/финляндия-бросает-российских-детей>.

⁸ URL: <https://euvsdisinfo.eu/стойкость-главное-оружие-швеции-в-б/>.

зовнішньої служби ЄС на боротьбу з фейковими новинами в Інтернеті з 1,9 млн євро у 2018 р. до 5 млн

За словами віце-президента Єврокомісії, комісара ЄС у справах Єдиного цифрового ринку, Андруса Ансіпа, це набагато менше ніж мільярди доларів, які Росія витрачає на дезінформацію у Європі, бо «дезінформація є частиною російської військової доктрини, частиною стратегії розколу та ослаблення Заходу».

Серед конкретних кроків запропоновано такі: комісія хоче, щоб такі гіганти, як Facebook та Google, які вже працюють над зниженням рейтингу дезінформації, погодились активізувати свої зусилля, спрямовані на перевірку фактів, що несуть неправдивий чи нелегальний вміст. Також кошти підуть на розробку більш потужної секції для моніторингу та маркуванню російської дезінформації. І основний крок для ЄС це створити механізм «швидкого попередження», щоб попереджати уряди, які б могли вчасно реагувати та протистояти дезінформаційним кампаніям [12].

Пошук антифейкової стратегії є пріоритетним для багатьох країн Європи, США та Сходу.

Одна з перших країн ЄС, яка на законодавчому рівні запровадила санкції за поширення неперевіреної інформації, це **Німеччина**.

У червні 2017 р. був ухвалений закон Net Enforcement Act (NETZDG), який був спрямований насамперед на боротьбу з фейками, дифамацією та мовою ворожнечі в Інтернеті. Він зобов'язав основні великі платформи, такі як Facebook, Twitter, Youtube видаляти або блокувати «помилковий» контент протягом 24 годин з моменту подання скарги, інакше на компанію накладається штраф у розмірі до 50 млн євро. У випадку, якщо публікація спірна і вимагає розгляду, компанії надається сім днів, а також право окремому користувачеві на відповідь. І як вважає міністр правосуддя Хайко Маас, відповідальність за злочинність у мережі повинна бути не менша, ніж злочинність на вулицях.

У **Сполучених Штатах** після втручання РФ у вибори відбулися сенатські слухання, після чого Facebook започаткував фейк-контроль за новинами, політичний контент може бути розміщений тільки громадянином США, особою, яка ідентифікована. Також подано законодавчий акт «Закон про чесну рекламу», який передбачає прозорість, згідно з яким рекламодавець, який розміщує контент на суму понад 500 дол. США, має бути ідентифікований, тоді відразу можна буде побачити замовника реклами.

У липні 2018 р. **парламент Франції** проголосував за закон про боротьбу з фейковими новинами, який дозволить судам вирішувати,

чи є достовірними повідомлення, опубліковані в період виборів. Згідно з інформацією видання Politico, кандидати на виборах зможуть через суд добитися видалення суперечливих новинних повідомлень і змусити Facebook, Twitter розкрити джерело фінансування контенту [13].

Найрадикальніші закони проти поширення фейкових новин було прийнято урядами **Малайзії** та **Філіпін**. Так, у квітні 2018 р. **малайзійський уряд** затвердив на законодавчому рівні кримінальне покарання щодо поширення «інформації, даних, відомостей, які є частково або повністю брехливими» у вигляді позбавлення волі строком до шести років і 128 тис. дол. штрафу не лише за публікацію інформації, а й за репости. А якщо фейки стосуються громадянина країни, то закон діє на порушника і за межами Малайзії.

Як заявляє опозиція, такий закон направлений на громадянське суспільство і порушує принципи свободи слова, тобто будь-яка людина, що опублікувала запис із неперевіреними або помилковими відомостями в соціальній мережі, стає злочинцем [14].

Філіпінський закон «Про зловмисне поширення недостовірних відомостей і інші пов'язані з цим порушення» (англ. an Act Penalizing the Malicious Distribution of False News and other Related Violations) був ухвалений у червні 2017 р. і згідно з визначенням, що міститься в ньому, «недостовірною» інформацією вважається та, що «викликає паніку, хаос, розбіжності, насильство або ненависть, а також інформація, що містить елементи пропаганди з метою очорнити або дискредитувати людину». За законом спричинення таких дій тягне за собою штраф у розмірі від 100 тис. песо (P100,000) до 5 млн песо (P5,000,000) і ув'язнення на термін від одного до п'яти років.

Крім того, у законі прописано правові дії щодо ЗМІ або соціальних мереж, які відмовляються видаляти фейкові новини після обґрунтування підстав вважати таку інформацію неправдивою. Штраф становить від 10 млн песо (P10,000,000) до 20 млн песо (P20,000,000) та тюремне ув'язнення від 10 до 20 років.

Також, якщо будь-яка особа допомагає або підбурює до вчинення вищевказаних дій, вона несе відповідальність у вигляді штрафу в розмірі від 50 тис. песо (P50,000) до 3 млн песо (P3,000,000) і позбавлення волі на строк від 6 місяців до 3 років.

Більш жорсткі санкції вводяться, якщо правопорушник є державною посадовою особою, він несе відповідальність у двічі більше і довше. Крім того, він також повинен понести додаткове покарання у вигляді абсолютної довічної заборони обіймати будь-які державні посади [15].

З іншого боку запровадження таких жорстких законів це реальна загроза для суспільства, зазіхання на права та свободи людини, також створюється величезний простір зловживань з боку держави для переслідування та усунення опозиційних громадянських діячів, критичних висловлювань. Виникає ризик того, що законні, правдиві історії, журналістські розслідування, які необхідні в громадських інтересах і є нормою для демократичних держав, залишаться неопублікованими через страх можливих наслідків.

Паралельно вивчаючи міжнародний досвід, Україна вже не перший рік перебуває в процесі напрацювання власних нормативно-законодавчих стратегій. Так, на початку 2018 р. Комітет з питань свободи слова та інформаційної політики провів слухання «Стоп фейк: проблеми законодавчого регулювання відповідальності за дифамацію у медіа», на якому серед прикладів міжнародних практик прозвучали різні пропозиції від українських політиків, журналістів, медійників, запропоновано основні кроки, які має здійснити Україна для ефективної протидії дезінформації, маніпулятивного впливу фейкових новин, а саме:

- поглибити фінансову прозорість та звітність для ЗМІ щодо медіавласності на пресу та Інтернет;
- прозорість рекламодавців: публічною має стати інформація про те, хто, на що і скільки витрачає коштів;
- провести переговори з Facebook, щоб він почав запроваджувати в Україні саморегуляційні практики, це нейтралізує політичні агітації;
- запровадити жорсткі санкції за поширення недостовірної інформації;
- блокування в соціальних мережах інформації, на яку надійшли скарги;
- створити публічний «реєстр брехунів» і щоб ЗМІ протягом певного часу не мали права поширювати інформацію від осіб із цього реєстру;
- запровадити санкції Нацради для тих мовників, які не виконали рішення суду та не надали спростування недостовірній інформації;
- саморегуляція: позбавлення права на журналістську практику професійною спільнотою тих осіб, які свідомо порушували стандарти професії. Як показує світовий досвід, такі організації беруть на себе контроль та відповідальність за дотриманням етичних журналістських норм.

Також від директора Інституту масової інформації О. Романюк прозвучала пропозиція закріпити на законодавчому рівні співрегуляцію, створити, прийняти класифікацію порушень та механізми відповідальності, що базуються на стандартах Ради Європи у сфері медіа [16]:

- перший рівень порушення це *погана журналістика* – вирішується саморегулюванням;

– другий рівень – «джинса» (замовні матеріали), можна вирішити штрафами та адміністративними законами;

– третій рівень – *маніпуляції*. Такі питання вирішуються так званою співрегуляцією (медіа + держава). Наприклад, у Німеччині маніпулятивну новину пропонують визначати спільно громадським організаціям, представникам національного регулятора та медійним спілкам;

– четвертий рівень – *dezінформація*, яка поширюється навмисно. Розглядається як небезпека для держави і навіть у Раді Європи вважають, що цю норму слід вносити в міжнародне законодавство [17].

Ідея поширення фальшивих новин була майже завжди, як каже П. Берналь, викладач з інформаційних технологій, інтелектуальної власності та медіа-права. Неправдиві, підроблені новини – «це не нова проблема, а лише нова основа, яка може бути використана тими, хто має намір і вміння це зробити» [18].

Очевидно, що в протистоянні з інформаційно-маніпулятивними технологіями, фейковими новинами одним із пріоритетів інформаційної політики на державному рівні є нормативно-правове врегулювання відповідних законів, з урахуванням національного та європейського досвіду для захисту і безпеки держави, громадян і світових цінностей.

Список використаних джерел

1. Президент Радіо Свобода на форумі у Львові розповів про нові технології виробників фейків [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2018. – 17.05. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29232695.html>. – Назва з екрана.

2. Цимбалюк В. С. Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства / В. С. Цимбалюк. – Київ : Освіта України. – 2011. – 426 с.

3. Половинчак Ю. Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 170–178.

4. Іванова Н. Проблеми формування ціннісно-правових орієнтацій у сучасних умовах [Електронний ресурс] / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 487–494. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3530:problemi-formuvannya-tsinnisno-pravovikh-orientatsij-u-suchasnikh-umovakh&catid=81&Itemid=415. – Назва з екрана.

5. *Пестрецова О.* Юридичні бібліотеки в глобалізованому світі: аспекти корпоративної взаємодії [Електронний ресурс] / О. Пестрецова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 87–96. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3240:yuridichni-biblioteki-v-globalizovanomu-sviti-aspekti-korporativnoji-vzaemodiji&catid=81&Itemid=415. – Назва з екрана.

6. *Пригорницька О.* Фейкова інформація в соціальних медіа: виявлення, оцінка, протидія [Електронний ресурс] / О. Пригорницька // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 311–321. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3493:fejкова-informatsiya-v-sotsialnikh-media-viyavlennya-otsinka-protidiya&catid=81&Itemid=415. – Назва з екрана.

7. Про інформацію: Закон України № 2658-ХІІ від 02.10.92 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110106>. – Назва з екрана.

8. Доктрина інформаційної безпеки України : Указ Президента України № 47/2017 від 25.02.2017 р. [Електронний ресурс] // Президент України. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>. – Назва з екрана.

9. Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1189/>. – Назва з екрана.

10. *Марущак А.* Достовірність інформації у ЗМІ [Електронний ресурс] / А. Марущак. – Режим доступу: http://pravo-media.at.ua/publ/dostovirmist_informaciji_u_zmi/5-1-0-58. – Назва з екрана.

11. Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України : аналіт. доп. [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gnatyuk-59546.pdf/>. – Назва з екрана.

12. Plan to combat fake news proposed as EU elections approach [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.reuters.com/article/us-eu-internet-fakenews/plan-to-combat-fake-news-proposed-as-eu-elections-approach-idUSKBN1O41LM?feedType=RSS&feedName=world>

News&utm_source=Twitter&utm_medium=Social&utm_campaign=Feed%3A+Reuters%2FworldNews+%28Reuters+World. – Title from the screen.

13. French Parliament passes law against 'fake news' [Electronic resource] // Politico. – Mode of access: <https://www.politico.eu/article/french-parliament-passes-law-against-fake-news/>. – Title from the screen.

14. У Малайзії напередодні виборів запроваджують кримінальну відповідальність за фейкові новини [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2018. – 02.04. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29140746.html>. – Назва з екрана.

15. An Act penalizing the malicious distribution of false news and other related violations [Electronic resource] // Senate of the Philippines. – Mode of access: <https://www.senate.gov.ph/lisdata/2624822593!.pdf>. – Title from the screen.

16. Стандарти Ради Європи у сфері медіа : законод. бюл. [Електронний ресурс] // Архіви України. – Режим доступу: www.archives.gov.ua/International/R_E_final.pdf. – Назва з екрана.

17. Брехня під соусом новин. Як побороти фейки? [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2018. – 02.03. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2414087-breghna-pid-sousom-novin-ak-poboroti-fejki.html>. – Назва з екрана.

18. Fake news laws are threatening free speech on a global scale [Electronic resource] // Wired. – Mode of access: <https://www.wired.co.uk/article/malaysia-fake-news-law-uk-india-free-speech>. – Title from the screen.

References

1. Prezydent Radio Svoboda na forumi u Lvovi rozpoviv pro novi tekhnolohii vyrobnykiv feikiv [The president of Radio Freedom on a forum in Lviv told the producers of fake news]. (2018). *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29232695.html> [in Ukrainian].

2. Tsymbaliuk, V. (2011). Informatsiine pravo: kontseptualni polozhennia do kodyfikatsii informatsiinoho zakonodavstva. [Information Law: conceptual provisions for the codification of information legislation]. *Osvita Ukrainy* [in Ukrainian].

3. Polovynchak, Yu. (2012). Zarubizhnyi dosvid predstavlennia bibliotekamy dosiahnen natsionalnoi pravovoi dumky [Foreign experience in libraries' presentation of the achievements of the national law thought]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* –

Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 33, pp. 170–178 [in Ukrainian].

4. Ivanova, N. (2017). Problemy formuvannia tsinnisno-pravovykh orientatsii u suchasnykh umovakh [Problems of formation of value-law orientations in modern conditions]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 487–494. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3530:problemi-formuvannya-tsinnisno-pravovykh-orientatsij-u-suchasnykh-umovakh&catid=81&Itemid=415 [in Ukrainian].

5. Pestretsova, O. (2016). Yurydychni biblioteky v hlobalizovanomu sviti: aspekty korporatyvnoi vzaємodii [Law libraries in a globalized world: aspects of corporate interaction]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 43, pp. 87–96. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3240:yuridichni-biblioteki-v-globalizovanomu-sviti-aspekti-korporativnoji-vzaємodiji&catid=81&Itemid=415 [in Ukrainian].

6. Pryhornytska, O. (2017). Fejkova informatsiia v sotsialnykh media: vyivlennia, otsinka, protydiia [Fake information in social media: identification, evaluation, counteraction]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 311–321. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3493:fejkova-informatsiia-v-sotsialnykh-media-viyavlennia-otsinka-protidiia&catid=81&Itemid=415 [in Ukrainian].

7. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy № 2658-XII vid 02.10.92 r. [About information: Law of Ukraine No. 2658-XII of 02.10.92]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110106> [in Ukrainian].

8. Doktryna informatsiinoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 47/2017 vid 25.02.2017 r. [Doctrine of Information Security of Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 47/2017 dated 25.02.2017] *Prezydent Ukrainy*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> [in Ukrainian].

9. Problemy informatsiinoho zakonodavstva Ukrainy v sferi stvorennia, poshyrennia ta vykorystannia informatsii ta shliakhy yikh vyrishennia. Analitichna zapyska [Problems of information legislation of Ukraine in the sphere of creation, distribution and use of information and ways of their solution.

Analytical note]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1189/> [in Ukrainian].

10. Marushchak, A. Dostovirnist informatsii u ZMI [The credibility of information in the media]. Retrieved from http://pravo-media.at.ua/publ/dostovirnist_informaciji_u_zmi/5-1-0-58 [in Ukrainian].

11. Yevropeiskiyi dosvid normatyvno-proektneho zabezpechennia rozvytku informatsiinoho suspilstva: vysnovky dlia Ukrainy. Analitychna dopovid [European experience of normative and project support for the development of the information society: conclusions for Ukraine. Analytical report]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gnatyuk-59546.pdf/> [in Ukrainian].

12. Plan to combat fake news proposed as EU elections approach. Retrieved from https://www.reuters.com/article/us-eu-internet-fakenews/plan-to-combat-fake-news-proposed-as-eu-elections-approach-idUSKBN1O41LM?feedType=RSS&feedName=worldNews&utm_source=Twitter&utm_medium=Social&utm_campaign=Feed%3A+Reuters%2FworldNews+%28Reuters+World [in Ukrainian].

13. French Parliament passes law against 'fake news'. Politico. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/french-parliament-passes-law-against-fake-news/> [in English].

14. U Malaizii naperedodni vyboriv zaprovadzhuut kryminalnu vidpovidalnist za feikovi novyny (2018). [In Malaysia, on the eve of the election, criminal liability is imposed on fake news] *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29140746.html> [in Ukrainian].

15. An Act penalizing the malicious distribution of false news and other related violations. Senate of the Philippines. Retrieved from <https://www.senate.gov.ph/lisdata/2624822593.pdf> [in English].

16. Standarty Rady Yevropy u sferi media: Zakonodavchyi biulleten [Council of Europe Media Standards: Legislative Bulletin] *Arkhivy Ukrainy*. Retrieved from www.archives.gov.ua/International/R_E_final.pdf [in Ukrainian].

17. Brekhnia pid sousom novyn. Yak poboroty feiky? [Lying under the sauce of news. How to overcome the fake?]. (2018). *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2414087-brehna-pid-sousom-novin-ak-poboroti-fejki.html> [in Ukrainian].

18. Fake news laws are threatening free speech on a global. Wired. Retrieved from <https://www.wired.co.uk/article/malaysia-fake-news-law-uk-india-free-speech> [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.12.2018.

Natalia Aksjonova,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Legislative Acts against the Distribution of Disinformation, Fake News in the Information Space (International Experience)

The article covers the informational influence of misinformation, fake news, false, false information as an instrument for loosening and destabilizing the political situation. These are issues in the field of information law that require regulation and systemicity, namely the lack of legal regulation of information exchanges on the Internet, social networks, which creates conditions for the dissemination of false, fake news that, with the help of a variety of manipulative technologies, threaten the security of the state, society, affect the consciousness of man, destroy the socio-cultural values of the people.

It is also noted that one of the priorities of information policy at the state level is the legislative regulation of the mechanism for detecting, fixing, blocking and removing from the state information space information that threatens the life and health of Ukrainian citizens, promotes war, national and religious hatred, the change of the constitutional system. The importance of the adoption of state legislative acts for the protection of national interests, national security in the information sphere is noted.

Examples of international experience in adopting laws against the dissemination of fake news and the application of regulatory and legal instruments for their implementation are provided.

Keywords: legislative acts, information influence, information space, international experience, national security, inaccurate information, false information, fake news.

Альона Плахтій,

аспірант,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Україна, Київ

БІБЛІОТЕКА ЯК ПОТУЖНИЙ ЦЕНТР ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ (за результатами соціологічного дослідження)

У рамках запропонованої статті наведено результати соціологічного дослідження, яке проводилося в смт Чорнобай та м. Київ з 13.08.2018 р. по 28.09.2018 р. Метою соціологічного дослідження було з'ясувати рівень обізнаності громадян з питань електронного урядування в Україні. Під час дослідження при обробці даних анкетування виявлено недостатній рівень обізнаності громадян з питань електронного урядування в Україні, про що свідчить велика кількість неправильних відповідей на окремі ключові питання. Основна причина – низьке позиціонування України за проникненням Інтернету, а також відсутність комп'ютерної компетенції. Запропоновано створити в кожній комп'ютеризованій бібліотеці Центр обслуговування громадян із питань електронного урядування. Як наслідок підвищиться поінформованість населення про наявні державні електронні послуги, розшириться коло осіб, які користуватимуться інструментами електронного урядування.

Ключові слова: соціологічне дослідження, електронне урядування, електронні послуги, бібліотеки.

В умовах глобалізації та розбудови інформатизованого суспільства традиційні способи взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування з громадянами та бізнесом стають недостатньо ефективними. Для створення нових, зручніших методів доступу до інформації та послуг все частіше застосовують сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

Серед сучасних ІКТ, що визначають цей процес, особливе місце належить технології електронного урядування. Відповідно до Концепції розвитку електронного урядування, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р, «електронне урядування» – це форма організації державного управління, яка сприяє

підвищенню ефективності, відкритості і прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [2].

Переваги електронного урядування – очевидні. Завдяки використанню технологій електронного урядування відбувається оптимізація механізмів публічного адміністрування за рахунок поступового впровадження функціональних складових електронного урядування G2 G, G2 B та G2 C, підвищення ефективності публічної адміністрації у внутрішній організації своєї діяльності, підвищення якості адміністративних послуг; економія матеріальних та часових ресурсів, ефективніше використання бюджетних коштів, скорочення витрат на утримання державного апарату; забезпечення умов для розвитку електронної демократії, створення умов для прозорості та відкритості публічної адміністрації, прийняття прозорих рішень. Завдяки цьому громадяни мають можливість отримувати достовірну, точну та оперативну інформацію про діяльність органів влади, а відтак – брати участь у прийнятті ними відповідних рішень; зменшення корупції в органах влади.

Ефективність впровадження електронного урядування в Україні залежить від багатьох чинників, зокрема, від рівня поінформованості громадян з цієї тематики. Для того, щоб нова система запрацювала, необхідно, щоб українці були готові користуватись новими послугами – і зміли це робити.

Як показує зарубіжний досвід, основними каналами інформування населення з питань електронного урядування можуть виступити бібліотечні заклади. По-перше, вони безкоштовні та відкриті для громадськості. По-друге, бібліотеки на сьогодні позиціонують себе як сучасні інформаційні центри, а отже, вони мають усі можливості ставати активними учасниками розбудови інформаційної інфраструктури електронного урядування, долучатися до процесу розробки та впровадження форм інформаційно-комунікативної взаємодії органів державної влади і суспільства, громадських інституцій, бізнесу. Тому в основу дослідження покладено припущення про те, що громадяни потребують більшої поінформованості про систему електронного урядування в Україні, зокрема, автор допускає, що найобізнанішими в цьому питанні можуть виявитися саме бібліотечні фахівці. Для підтвердження або спростування цього факту автором було проведено соціологічне дослідження.

Треба зауважити, що аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про широку увагу цілого ряду зарубіжних і вітчизняних учених до теоре-

тико-методологічних питань розвитку та поширення електронного урядування, його впливу на процеси демократизації та впровадження електронної демократії. З огляду на проблематику цього дослідження вагомим значення набувають праці провідних науковців, пов'язані як із вивченням електронного урядування, так і з питаннями розвитку інформаційного суспільства, дослідження електронної демократії, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади та реформування державного управління за допомогою електронного урядування. Вагомим підґрунтям для подальшого розвитку цієї тематики є праці Д. Белла, З. Бжезінського, Ф. Махлупа, М. Кастельса, Е. Масуди, Е. Тоффлера, у яких приділено значну увагу передумовам, що сприяли формуванню глобального інформаційного простору. Інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади, нові канали надання адміністративних послуг, питання функціонування механізмів державного управління в системі електронного уряду та реформування державного управління за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та електронного урядування було висвітлено у роботах А. Босячки, Г. Гіберт-і-Фонт, Д. Гічоя, Н. Парісона, Ф. Сагафі, С. Сентено, А. Чатфілда, О. Баранова, М. Вершиніна, А. Голубєвої, О. Голобуцького, М. Демкової, Д. Дубова, С. Дубової, О. Ємельяненко, П. Клімушина, І. Клименко, І. Коліушко, К. Линьова, В. Лисицького, А. Павроз, А. Семенченко, А. Серенок, Л. Сморгунова, В. Солодова, О. Шевчука, Т. Вороніної, С. Гнатюка, В. Данільян, С. Здіорука, О. Мельник.

Мета статті – проаналізувати рівень поінформованості та обізнаності громадян з питань електронного урядування.

Відповідно до мети дослідження визначено такі завдання:

1. Провести соціологічне опитування серед різних верств населення.
2. Виявити рівень поінформованості з питань електронного урядування.
3. З'ясувати, хто із респондентів користується послугами електронного урядування.
4. Визначити види послуг електронного урядування, які на цей час використовуються цільовою групою.
5. З'ясувати, хто із респондентів не користується послугами електронного урядування.
6. Виявити причини, які стають на заваді на шляху у доступі до послуг електронного урядування.
7. Обробити отримані дані та узагальнити результати дослідження статистично та графічно.

Об'єкт дослідження – потенційні користувачі послуг електронного урядування.

Предмет дослідження – рівень обізнаності респондентів із питань електронного урядування.

Соціологічне дослідження проводилося відповідно до складеного плану: вивчення стану проблеми та вибір найбільш оптимального виду дослідження; розробка програми дослідження; підготовка і складання анкети (опитувального листа); збирання інформації; аналіз й обробка одержаної інформації; розробка висновків та пропозицій (рекомендацій) за результатами соціологічного дослідження; складання підсумкового документа про соціологічне дослідження.

Стать респондентів

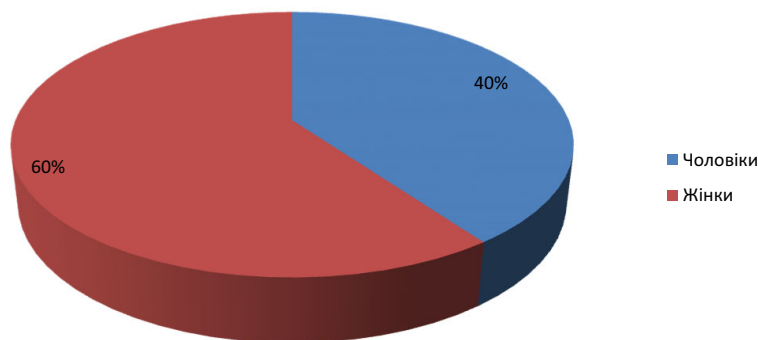


Рис. 1. Діаграма: «Стать респондентів»

Особливе значення в соціологічному дослідженні було відведено побудові вибірки. Цілком зрозуміло, що опитати всіх неможливо. Тому за умови неможливості здійснити дослідження усієї генеральної сукупності, була сформована вибірка таким чином, щоб вона була і економічною, і репрезентативною. При визначенні обсягу вибірки були враховані не тільки «статистичні ваги» задля отримання достовірної інформації, а й «економічні фактори», щоб не збільшувати вартості дослідження та термінів його проведення. У зв'язку з цим оцінка рівня поінформованості та обізнаності населення з питань електронного урядування проводилась шляхом анкетного опитування та методом face-to-face жителів

сміт Чорнобай (з населенням від 7 тис.) та міста Києві (з населенням від 2 млн) з 13.08.2018 р. по 28.09.2018 р. (додаток). В опитуванні взяли участь 200 (100%) респондентів різної статі, освіти, віку (рис. 2) та різного виду діяльності (табл. 1). З них – 40% чоловіки і 60% жінки віком від 20 до 65 років (рис. 1). Це дало можливість отримати інформацію від різних верств населення.

Вік респондентів

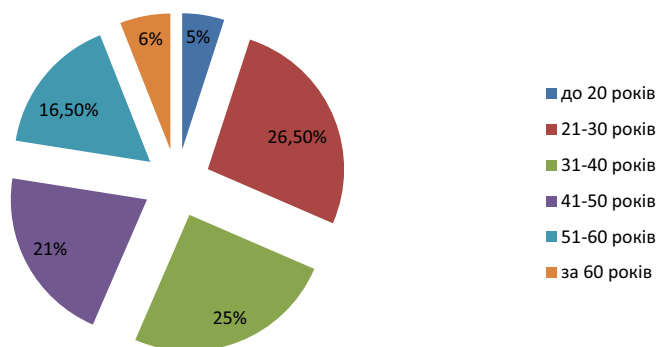


Рис. 2. Діаграма: «Динаміка респондентів за віком»

Таблиця 1

Динаміка респондентів за професією, 2018 (%)

бібліотечний фахівець	5,5
директор школи	1
вчитель	3
психолог	2
студент	10
викладач	3
техпрацівник	3
директор кафе	1,5
повар	3
офіціант	4
касир	3,5

Продовження табл. 1

бухгалтер	2,5
соціолог	2
секретар	2,5
юрист	2,5
працівник виконавчого апарату районної ради	3
керуючий справами виконкому	0,5
медична сестра	6
лікар	3,5
ветеринар	2,5
приватний підприємець	4,5
продавець	5
агроном	3
декретна відпустка	3,5
менеджер з адміністративної діяльності	1
інженер проектно-кошторисного відділу	1
директор салону краси	1
майстер манікюру	3,5
менеджер ресторану швидкого приготування	2,5
головний спеціаліст з обслуговування та кредитування приватних осіб	1
спортивний тренер	3
актор	1
вихователь дитячого садка	2,5
пенсіонер	3

Інструментарій опитування складався з дев'яти питань. Перші три питання розроблено задля отримання соціально-демографічного профілю респондентів.

Задля оцінювання рівня обізнаності про систему електронного урядування респондентам було запропоновано відповісти на запитання під номером 5, 6 і 7. Запитання було розроблено з метою з'ясування, чи користуються учасники дослідження послугами електронного урядування. Запитання під номером 8 присвячене виявленню причин невикористання послуг електронного урядування. Останнє 9 запитання дає можливість проаналізувати, якими електронними послугами найчастіше користуються респонденти. Тривалість опитування не перевищувала 5 хв.

Аналіз результатів соціологічного дослідження виявив, що респонденти, які взяли участь у проведенні анкетування, мало поінформовані

про систему електронного урядування: лише 18% опитаних заявили, що знають про існування системи та механізм її функціонування. Понад 30,5% опитаних зізналися у повному незнанні цього питання, а 7% не змогли на це запитання відповісти, що дає підстави також віднести їх до категорії необізнаних.

Так, на запитання «Як ви розумієте поняття електронне урядування?» респонденти відповіли таким чином:

– «єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади й органів місцевого самоврядування між собою, із громадянами та суб'єктами господарювання» – відповіли... респондентів (25,5%);

– «система надання широкого спектра послуг громадянам та юридичним особам на основі традиційних методів обробки інформації» – відповіли... респондентів (19%);

– «спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, яка забезпечує функціонування певних служб у режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування громадянина з офіційним установами» – відповіли... респондентів (18%);

– «не розумію взагалі» – відповіли... респондентів (30,5%).

Відповідаючи на запитання, що є основною функцією електронного урядування, респонденти продемонстрували кращий рівень знань. 68% учасників опитування дали правильну відповідь на це запитання. 10% респондентів відповіли «у неправильному напрямі». Решта респондентів (22%) взагалі не відповіли на це запитання (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання, в чому полягає основна функція електронного урядування, 2018 р. (%)

збір інформації	3
розвиток електронного ринку товарів	7
підвищення якості та доступності державних послуг для громадян, спрощення процедур та скорочення адміністративних витрат	68
розробка математичних моделей	0
я не знаю відповіді на це запитання	22
свій варіант відповіді	0

Відповідаючи на запитання «Чи користуєтеся Ви послугами електронного урядування?» лише 38% респондентів дали стверджувальну відповідь (рис. 3).

Діаграма 4. Статистика користування послугами електронного урядування в Україні

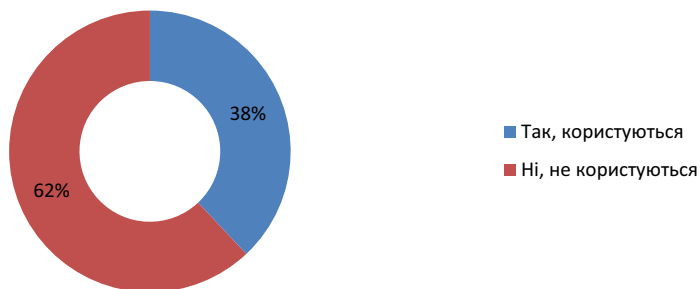


Рис. 3. Діаграма: «Статистика користування послугами електронного урядування в Україні»

Аналізуючи цей показник, варто звернути увагу на такі закономірності та тенденції. Так, за віковою ознакою респонденти віком 18–30 років більш активно користуються послугами електронного урядування, тоді як представники старшого покоління (за 60 років) не користуються ними зовсім.

Основна тому причина – низьке позиціонування України за проникненням Інтернету, а також відсутність комп'ютерної компетенції (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл відповідей щодо того, чому респонденти не користуються послугами електронного урядування, 2018 р. (%)

я не знаю що це таке	29,03
у мене немає доступу до Інтернету	22,5
у мене є доступ до Інтернету, але я не вмію користуватися послугами електронного урядування	48,3

На рівень обізнаності щодо системи електронного урядування практично не впливає стать респондентів, однак суттєво впливає тип населеного пункту, в якому вони проживають. Так, жителі смт Чорнобай виявилися значно гірше поінформовані за жителів міста Києва – лише 8% селян вказали правильну відповідь. Ті респонденти, які користуються послугами електронного урядування, на запитання «Якими послугами електронного урядування Ви користувалися?» вказали найбільш поширеніші послуги: реєстрація для участі у ЗНО; реєстрація у дошкільний заклад; електронне подання заявки до вступу у ВНЗ; дистанційне навчання; інтернет-приймальні органів державної влади; доступ до адміністративних послуг; доступ до законодавчих актів органів влади; доступ до пенсійного фонду, пенсійний калькулятор; пошук роботи, калькулятор розрахунку допомоги по безробіттю; резервування та придбання квитків на потяг, автобус; е-банкінг (банківські платежі); перевірити наявність земельної ділянки у Національній кадастровій карті; заповнити в онлайн-режимі Декларацію про майновий стан і доходи; перевірка особистих рахунків та оплата комунальних платежів; доступ до єдиного державного реєстру судових рішень «Електронний суд»; довідки щодо функціонування медичних закладів (контакти, години прийому лікарів, запис на консультацію); електронна звітність; індексація зарплати; доступ до сайту Міністерства соціальної політики України, розрахунок субсидії; електронний щоденник учня. Водночас згідно з даними дослідження 42%, які не змогли правильно відповісти на запитання «Як ви розумієте поняття електронне урядування?», є активними користувачами системи електронного урядування. Можна припустити, що така ситуація пояснюється тим, що ці 42% опитаних просто не володіють термінологією з цього питання.

Треба зазначити, під час опитування було виявлено, що найбільш поінформованими про систему електронного урядування є бібліотечні фахівці.

У зв'язку з цим відбувається переосмислення значення бібліотечних установ у системі сучасної інформаційної діяльності. Бібліотеки сьогодення мають навчити різні групи населення користуватися електронними послугами національного та регіонального рівнів, ефективно спілкуватися з урядовими структурами, брати участь у прийнятті рішень органів влади, отримувати необхідні адміністративні послуги у новому форматі. Як наслідок, розшириться коло осіб, які користуються інструментами електронного урядування, підвищиться поінформованість населення про наявні електронні послуги, що буде сприяти вирішенню актуальних

для громади питань. При цьому, опановуючи більш широкий асортимент подібних послуг та удосконалюючи технологію їх надання, публічні бібліотеки України збільшать кількість відвідувачів.

Так, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ (ІФЛА) підтримує розширення інформаційних послуг бібліотек. У маніфесті ІФЛА про Інтернет 2014 (прийнятий Сесією Ради ІФЛА у серпні 2014 р.) стверджується, що бібліотеки мають забезпечувати відкритий доступ до Інтернету, своїх ресурсів і сервісів. Їхня роль полягає у тому, щоб діяти як точки доступу, які пропонують умови, рекомендації, підтримку та механізми для подолання бар'єрів, що існують через різницю у навичках та можливостях користування ресурсами та технологіями [1].

У Ліонській Декларації щодо доступу до інформації та розвитку зазначається, що такі інформаційні посередники, як бібліотеки, архіви, громадські організації, громадські діячі та засоби масової інформації мають достатньо знань та засобів, щоб допомагати урядам, установам і приватним особам обмінюватися, організовувати, структурувати і розуміти дані, необхідні для розвитку. Вони можуть робити це за допомогою:

1. Надання інформації про основні права і можливості державних служб, навколишнього середовища, охорони здоров'я, можливості працевлаштування та державні видатки на підтримку саморозвитку місцевих громад та громадян.

2. Виявлення та залучення уваги до актуальних проблем і потреб населення, які потребують вирішення.

3. Розвитку співпраці між регіональними, культурними та іншими секторами для поліпшення комунікації й обміну ідеями, з їх оцінкою для подальшого аналізу.

4. Збереження і надання постійного доступу до культурної спадщини, урядових джерел і публічної інформації під керівництвом національних бібліотек, архівів та інших публічних установ культурної спадщини.

5. Організації публічних форумів і простору для більш активної участі суспільства в ухваленні рішень.

6. Організації навчання і прищеплення навичок, щоб допомогти людям отримувати і розуміти інформацію і мати доступ до необхідних їм служб [2].

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, зауважимо, що гіпотеза щодо необхідності підвищення рівня поінформованості громадян з питань електронного урядування в Україні повністю справдилася. Тому вважаємо за доцільне впровадити заходи з інформування

населення щодо можливостей та переваг отримання адміністративних послуг в електронній формі з метою стимулювання попиту на користування електронними сервісами.

У зв'язку з тим, що найбільш поінформованими виявилися фахівці бібліотечної справи, які усвідомлюють власні можливості у сприянні розвитку електронного урядування, реалізуючи право кожного громадянина на отримання інформації від органів державної влади та місцевого самоврядування, слід створити в кожній комп'ютеризованій бібліотеці Центр обслуговування громадян з питань електронного урядування, який надаватиме консультативні послуги з питань доступу та використання електронних сервісів, допомагатиме налагодженню комунікацій між громадянами та органами влади в режимі онлайн, формуватиме взаємовигідне співробітництво з органами місцевої влади для поширення і використання інформації, необхідної громадянам, буде спрямований на подолання інформаційної нерівності, проводитиме інформаційно-просвітницькі кампанії для популяризації нововведених сегментів електронного урядування, сприятиме освоєнню ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) для використання електронного урядування.

Список використаних джерел

1. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ. Маніфест ІФЛА про Інтернет 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-ifla-ta-in>. – Назва з екрана.
2. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
3. The Lyon Declaration on Access to Information and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-ifla-ta-in>. – Назва з екрана.

References

1. Mijnarodna federaciya bibliotechnih asociacii i ustanov. Manifest IFLA pro Internet 2014 [International Federation of Library Associations and Institutions. IFLA Manifesto on the Internet 2014]. Retrieved from <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-ifla-ta-in> [in Ukrainian].

2. Pro shvalennya Konceptii rozvitku elektronnoho uryaduvannya v Ukraini: rozporyadjennya Kabinetu Ministriv Ukraini vid 20 veresnya 2017 p. № 649-p. [On Approval of the Concept of e-government development in Ukraine: Order of the Cabinet Minister of Ukraine dated on September 20, 2017 No 649-p]. Retrieved from www.rada.gov.ua [in Ukrainian].

3. The Lyon Declaration on Access to Information and Development. Retrieved from <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-ifla-ta-in> [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.10.2018 р.

Alyona Plahytiy,

Ph.D. Student,

Kyiv National University Culture and Arts,

Ukraine, Kyiv

The Library as a Powerful Center for Informing the Population on E-governance Issues (Based on the Results of Sociological Research)

The article deals with the results of sociological research of people's awareness on e-government issues, which was held in Kyiv and Chornobai village from 13. 08.2018 till 28.09.2018. The aim of this sociological research was to find out the level of citizens awareness on e-governance in Ukraine. To achieve this goal the empirical research methods were sociological (questionnaire) and prognostic – summing up the results of the research and substantiating (grounding) the proposals.

The results of the study after questionnaire data having been analyzed showed insufficient level of peoples being informed on e-government issues, that is proved by a large number of wrong answers on some key questions. The main reasons of this are low positioning of Ukraine to Internet use and the lack of computer competence. The lowest awareness rates are observed within the group of respondents in retire. The highest level is observed within the group of library professionals. This fact gives the ground to speak about the necessity of library transformation from traditional book collections into dynamic centers of information.

Citizens' Services Center on e-government issues in every computerized library could help change situation to its best. As a result, the population's awareness about existiny state-owned electronic services wouldl be increase, the range of people who use e-government tools will expanded.

Keywords: sociological research, e-government, electronic services, libraries.

Анкета № 1

Опитування з метою оцінки рівня знань мешканців смт Чорнобай та міста Києва щодо системи електронного урядування в Україні

Аспірантка II курсу навчання Київського національного університету культури і мистецтв за спеціальністю 029 – інформаційна, бібліотечна та архівна справа Плахтій Альона Миколаївна в рамках роботи над темою дисертаційного дослідження «Інформаційно-комунікаційне забезпечення бібліотеками електронного урядування в Україні» проводить анкетне опитування мешканців смт Чорнобай та міста Києва з метою аналізу поінформованості з питань електронного урядування.

1. Вкажіть, будь ласка, Ваше місце проживання (правильну відповідь обведіть кружечком):

- а) смт Чорнобай
- б) м. Київ

2. Вкажіть, будь ласка, Ваш вік (правильну відповідь обведіть кружечком):

- а) до 20 років;
- б) 21–30 років;
- в) 31–40 років;
- г) 41–50 років;
- д) 51–60 років;
- е) за 60 років.

3. Вкажіть, будь ласка, Вашу стать (правильну відповідь обведіть кружечком):

- а) чоловіча;
- б) жіноча.

4. Зазначте, будь ласка, займану посаду та місце роботи:

5. Як ви розумієте поняття електронне урядування (правильну відповідь обведіть кружечком)?

а) єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади й органів місцевого самоврядування між собою, із громадянами та суб'єктами господарювання;

б) система надання широкого спектра послуг громадянам та юридичним особам на основі традиційних методів обробки інформації;

в) спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі,

яка забезпечує функціонування певних служб у режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування громадянина з офіційним установами;

- г) не розумію взагалі;
- д) свій варіант відповіді:

6. Як Ви вважаєте, основною функцією електронного урядування є (правильну відповідь обведіть кружечком):

- а) збір інформації;
- б) розвиток електронного ринку товарів;
- в) підвищення якості та доступності державних послуг для громадян, спрощення процедур та скорочення адміністративних витрат;
- г) розробка математичних моделей;
- д) я не знаю відповіді на це запитання;
- е) свій варіант відповіді:

7. Чи користувалися Ви послугами електронного урядування?

- а) так;
- б) ні.

8. Якщо «ні», то чому?

- а) я не знаю що це таке;
- б) у мене немає доступу до Інтернету;
- в) у мене є доступ до Інтернету, але я не вмію користуватися послугами електронного урядування.

9. Якими послугами електронного урядування Ви користувалися? (для зрозумілості ми навели перелік послуг електронного урядування, якими найчастіше користується громада, правильну відповідь, будь ласка, підкресліть)

- реєстрація для участі у ЗНО;
- реєстрація у дошкільний заклад;
- електронне подання заявки до вступу у ВНЗ;
- дистанційне навчання;
- інтернет-приймальні органів державної влади;
- доступ до адміністративних послуг;
- доступ до законодавчих актів органів влади;
- доступ до пенсійного фонду, пенсійний калькулятор;
- пошук роботи, калькулятор розрахунку допомоги по безробіттю;
- резервування та придбання квитків на потяг, автобус;
- е-банкінг (банківські платежі);

- перевірити наявність земельної ділянки у Національній кадастровій карті;
- заповнити в онлайн-режимі Декларацію про майновий стан і доходи;
- перевірка особистих рахунків та оплата комунальних платежів;
- доступ до єдиного державного реєстру судових рішень «Електронний суд»;
- довідки щодо функціонування медичних закладів (контакти, години прийому лікарів, запис на консультацію);
- електронна звітність;
- індексація зарплати;
- доступ до сайту Міністерства соціальної політики України, розрахунок субсидії;
- свій варіант відповіді.

Олена Рибачук,

аспірант,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,

Україна, Київ

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ GOVERNMENT RELATIONS У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОБМІНІВ МІЖ ГРОМАДСЬКИМИ СТРУКТУРАМИ ТА ВЛАДНИМИ ІНСТИТУТАМИ

У статті проаналізовано основні механізми та специфіку застосування GR-технологій в сучасній соціально-комунікативній практиці громадських структур та органів влади. Визначено ефективні методики Government Relations в управлінні зовнішніми комунікаціями владних інститутів, що сприяють їх відкритості, прозорості та релевантності суспільним запитам. Комунікативний потенціал GR розглядається як технологічний ресурс подолання соціального напруження, налагодження зворотного зв'язку між суспільством та владою, залучення громадськості до здійснення публічної політики.

Ключові слова: Government Relations, GR-технології, зв'язки з державою, соціальні комунікації, інформаційно-комунікативні технології.

В умовах становлення сучасного інформаційного суспільства масштабні зміни в інформаційно-комунікативних процесах взаємодії влади та суспільства поставили на порядок денний органів державної влади важливі питання стратегічних напрямів комунікування як усередині управлінських структур, так і з зовнішніми суб'єктами суспільно-політичних взаємодій. Масштабне використання сучасних ІКТ значною мірою посприяло демократизації інфопростору сучасної публічної політики, значно розширились межі діалогових комунікацій органів влади. При цьому кількісно і якісно змінилася і сама цільова аудиторія – громадяни мають можливість не лише реагувати на владні інформаційні приводи, але й швидко генерувати громадську думку з подальшим її донесенням до управлінських структур. На сьогодні влада і суспільство фактично взаємодіють у принципово новому форматі «суб'єктно-суб'єктних» відносин, що вимагає і нових підходів у методах та технологіях підтримки ефективності таких комунікативних транзакцій. У цих умовах набуває особливої актуальності питання готовності та функціональної

спрямованості владних структур на конструктивний діалог із суспільством, адже в комунікативній практиці владної вертикалі все частіше застосовуються технології маркетингових комунікацій, маніпулювання, спіндокторінгу, гейткіпінгу і т. ін., що часто призводить до спотворення об'єктивної політичної реальності, нівелює громадську підтримку владних ініціатив, участь громадян в управлінських процесах, ефективний зворотній зв'язок та позитивну реакцію суспільства на політичний курс вищих органів державної влади. У зв'язку з цим виникає необхідність нових підходів до технологічної складової сучасних зв'язків із громадськістю як комунікативно-управлінської діяльності, що на сьогодні є одним з основних механізмів розвитку взаєморозуміння та взаємодії між всіма соціально-політичними структурами.

У цьому руслі все більшої популярності набувають теоретичні та практичні розробки у сфері Government Relations (далі – GR), як діяльності з вибудовування відносин між різними соціальними групами (бізнес-структурами, громадськими організаціями, добровільними об'єднаннями) й органами державної влади, що включає в себе збір та обробку інформації про діяльність влади, підготовку та поширення інформації про офіційну позицію цих груп, вплив на політичні та адміністративні рішення тощо. Питання GR («зв'язки з державою») неодноразово розглядалися у наукових дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників здебільшого у контексті теорій державного управління, політико-економічних концепцій, інституціоналізму, маркетингових комунікацій, концепцій інформаційного суспільства тощо, серед яких У. Агі, Т. Аллен, Л. Галаган, В. Горовий, А. Золотарьов, С. Квітка, Г. Кемерон, С. Мак, І. Машенко, Н. Нагер, Ф. Олт, Ю. Половинчак, І. Рейтерович, І. Сидорська, С. Ситник, О. Телешун, Д. Уілкоккс, Т. Черкащенко та ін. При цьому досі остаточно не визначено питання понятійного поля GR з точки зору комунікативного підходу, а також його демаркації від інших, близьких за змістом, видів діяльності, технологічних аспектів взаємодії з органами влади та формування позитивного іміджу суб'єктів комунікування в системі «влада – суспільство».

Тому метою статті є визначення специфіки Government Relations як механізму налагодження соціально-комунікативної взаємодії громадських структур і неурядових організацій з органами влади, а також застосування GR-технологій у розвитку ефективних інформаційних обмінів між громадськістю та владними інститутами.

Сучасні управлінські процеси напряму залежать від соціально-політичної та інфокомунікативної специфіки багаторівневих взаємодій

як всередині держави, так і на міжнародній арені. Глобальні зміни в соціокомунікативному полі ключових акторів світової мережі призвели до значних трансформацій у підходах до вибудовування ефективних зв'язків громадськості, бізнесу, неурядових організацій та установ з органами державної влади відповідно до нових демократичних тенденцій, зокрема, у руслі становлення сучасних інформаційних демократій. Розбудова останніх передбачає формування нових форм комунікативної взаємодії між різними соціальними групами (громадськими організаціями, неурядовими об'єднаннями) у вирішенні суспільно важливих питань, при цьому роль владних структур полягає у забезпеченні безперервної взаємодії членів суспільства, забезпеченні зворотного зв'язку між ними і владою. За таких обставин зростає роль і значення громадян у їх впливі на державу через усунення технократичних утворень та розвиток технологічних новацій у сфері зв'язків із державою. У цьому контексті найбільшою мірою це стосується технологій Government Relations та загалом сфери GR-менеджменту з вибудовування і налагодження взаємовідносин із державними органами влади, зокрема з урядом, регіональними та місцевими органами влади тощо.

Як правило, Government Relations пов'язують з діяльністю громадських організацій та бізнес-структур із точки зору їх взаємодії з владними органами, яка спрямована на просування суспільних інтересів та бізнес-проектів в системі влади. У контексті цього не припиняються дискусії щодо співвідношення понять GR та лобізму, оскільки обидва напрями стосуються сфери комунікування суспільства з державою (в особі владних органів), при цьому на теоретико-методологічному рівні йдеться, як правило, про ототожнення цих понять, підпорядкування (лобізм як складова GR), або ж про заміну поняття «лобізм», яке має значне негативне перевантаження і часто асоціюється з корумпованою діяльністю («кулуарний лобізм»), на більш нейтральне GR. Із цього приводу слід зазначити, що, враховуючи багатоаспектність сучасної GR-діяльності, зв'язки з державою слід відносити, перш за все, до простору публічного і пов'язувати зі сферою загального менеджменту, тоді як лобізм є лише інструментом і свого роду технологією досягнення цілей GR.

Різноманітність комунікативних практик усередині публічної сфери в процесі розвитку масштабували застосування та прояв GR-менеджменту, що розширило межі наукового дискурсу щодо GR. Насамперед це проявляється в різноманітності підходів до цього явища, як виду комунікаційного менеджменту, під яким, зокрема, українські дослідники розуміють: 1) багатоаспектну (перш за все, комунікативну) діяльність

недержавних структур, спрямовану на здійснення взаємодії з органами публічної влади [4]; 2) багатопланове явище, яке охоплює практично всі сфери державної діяльності, основою якого є спеціальні технології з формування взаємної довіри між бізнесом, неурядовими організаціями і органами державної влади, головна мета яких – отримання не лише взаємовигідного, а й суспільно корисного результату [6]; 3) механізм міжсекторальної взаємодії громадянського суспільства та бізнесу з державою [7]; 4) концепція зв'язків з урядовими структурами [8] та ін.

У зарубіжному науковому дискурсі GR здебільшого асоціюється з формуванням ефективних комунікацій громадськості з владою, а також застосуванням комунікативних технологій індивідами або соціальними інститутами для впливу на державні рішення місцевого, регіонального, національного або інтернаціонального рівнів, чи їх комбінацій [11, с. 4]. Схожої точки зору дотримується також А. Золотарьов, який зв'язки з державою визначає як «діяльність, спрямовану на встановлення контакту, сприятливого комунікативного середовища та оптимізацію взаємовідносин з органами державної влади» [2]. Тобто різноманітність підходів до Government Relations підкреслює його основну сутність – налагодження інформаційних обмінів та комунікативних взаємодій між соціумом та владою (неполітична і політична сфери) з метою досягнення спільних та суспільно корисних цілей у досягненні загального блага. При цьому процес взаємодії вбачається неможливим без застосування відповідного технологічного базису, а саме ефективних GR-технологій, як специфічних методів та інформаційних практик, спрямованих на стійкі комунікативні зв'язки у системі «влада – суспільство».

Залежно від суспільно-політичних обставин GR-технології забезпечують керування соціокомунікативними зв'язками суб'єктів у сфері публічної політики та являють собою певну програму дій з формування стійких відносин громадянських інститутів і владних структур. Найбільш поширеною технологією з точки зору комунікативного підходу є *пряма взаємодія з органами державної влади*, застосування якої залежить як від часових характеристик майбутнього комунікування, так і від цільового вектору діяльності недержавної організації. З точки зору короткострокових перспектив, як правило, застосовуються особисті комунікації, що дає змогу суб'єктам у максимальній стислій строки отримати взаємовигідні результати у вирішенні конкретних питань, тоді як довгострокова комунікація передбачає залучення додаткових зв'язків та ресурсів для формування позитивного іміджу тих чи інших громадських ініціатив. У цьому випадку інформаційні обміни між органами влади і суб'єктами

впливу (громадськість, бізнес-структури) відбуватимуться за спіралевидною схемою, оскільки відобразатимуть нарощування комунікативного потенціалу на кожному новому рівні спілкування. Загалом, до основних видів прямої взаємодії відносять: експертне інформування; персональні консультації для посадових осіб та представників владних структур; законотворча діяльність шляхом внесення пропозицій щодо розробки та втілення окремих нормативно-правових документів; громадські приймальні та зустрічі громадськості з делегатами від управлінських структур; активне залучення громадян до проведення інформаційних заходів органів управління; поширення неформального спілкування з держслужбовцями; персональна участь представників громадськості у роботі владних структур та їх підрозділів. Варто зауважити, що вибудовування відносин із державою залежить як від самих суб'єктів взаємодії, так і від вибору їх комунікативних стратегій. Тому пряма взаємодія з органами влади може також поєднувати неформальні (особистісні) підходи, пошук посередників, залучення публічних контактів (через стейкхолдерів – громадські об'єднання, фонди, асоціації, спілки тощо).

Інша, не менш важлива технологія GR, пов'язана з *використанням експертного середовища* в трансфері суспільно важливих ідейних положень та вимог представників громадськості до влади. Ефективна комунікативна взаємодія експертів і представників органів державної влади дає змогу генерувати нові ідеї і створювати варіанти рішень існуючих проблем. На думку зарубіжних вчених Д. Стоун та Е. Денхема, у межах GR в якості експертів можуть залучатись як науковці, дослідники в різних галузях знання, так і представники бізнесу та некомерційних організацій, відомі особистості, авторитетні лідери думок, аналітики з метою використання експертних рекомендацій і застосування отриманого від них наукового знань в практиці керування містом, регіоном або країною. Інститути та практики, які сприяють реалізації механізмів обміну експертною інформацією в процесі підготовки проектів, прийняття рішень і реалізації програм, надзвичайно різноманітні, ними можуть бути як поради різних форм і походження, так і фабрики думок і брейн-центри, що пропонують власні варіанти рішень соціально значущих проблем [12].

Саме через системний інтелектуальний та науково-експертний супровід діяльності владних структур можливо забезпечити не лише швидке виконання стратегічних завдань та управлінських рішень, а й окреслити найбільш нагальні проблеми соціально-політичного планування.

У процесі формування інтелектуальної бази зв'язків із державою роль своєрідних провідників в інформаційному полі публічної політики

відіграють без сумніву ЗМІ. Як окрема гілка влади вони відіграють важливу роль у GR-комунікаціях, оскільки формують громадську думку не лише у пересічних громадян, але й у таких пріоритетних групах як політична еліта, що значно спрощує вплив на прийняття політичних рішень владними органами. Сучасні ЗМІ (преса, видавництва, телебачення, радіомовлення, інформаційні агентства, Інтернет, служби зв'язку з громадськістю і пресою, рекламні агентства) формують своєрідний комунікативний простір, в якому суспільство і влада можуть досягти консенсусу та на паритетних засадах вирішувати суспільно важливі питання. Саме тому *медіа-рілейшнз* як технологія комунікативного менеджменту виступає невід'ємною складовою GR-діяльності.

Існує кілька причин використання медіа у сфері GR: діяльність органів державної влади та управлінських структур має відповідати актуальним соціальним запитам та вимогам стратегічного розвитку суспільства; ЗМІ одночасно і виражають, і формують громадську думку, відповідно, виступають джерелом інформації не лише для громадського сектору, а й для влади. Відтак, на думку С. Чимарова, можна вести мову про «механізми медіа-рілейшнз не лише з боку суспільства, а й з боку влади: ведення бази даних ЗМІ; складання річних звітів; написання прес-релізів, тексту виступу, іміджевих статей; проведення контент-аналізу й інтент-аналізу; організація спеціальних заходів для журналістської спільноти; планування і прийняття базових рішень; розробка і впровадження стратегії; забезпечення бюджету; вивчення аудиторії» [9, с. 184].

Загалом, якщо різного роду об'єднання та організації громадянського суспільства розглядати як базисні соціальні суб'єкти GR-діяльності, то у рамках медіа-рілейшнз від них вимагається, у першу чергу, постійна і тривала генерація інформаційних приводів з метою формування порядку денного (*agenda building*); проведення заходів для представників ЗМІ (прес-конференції, брифінги, круглі столи, прес-тури, прес-сніданки і прес-пули); спічрайтинг; моніторинг ЗМІ (комунікаційний аудит) – регулярний перегляд, дослідження, аналіз журналістських матеріалів, що стосуються актуальних питань суспільно-політичного розвитку та пов'язаних з діяльністю тих чи інших громадських суб'єктів з метою з'ясування їх місця і позицій в просторі публічної комунікації. Фактично використання медіа-рілейшнз дає можливість створювати сприятливе для неурядових організацій інформаційне середовище, побудоване на регулярному інформуванні ЗМІ про них і їх функціонування; формування позитивного іміджу тієї чи іншої громадської організації, акцентування на важливості її соціальної ролі; досягнення ефективного публі-

сіті – завоювання і утримання зацікавленої публічної уваги до організації чи її окремих представників тощо.

Не менш ефективною GR-технологією може бути також *підтримка політичної діяльності* шляхом технічної, інформаційної та волонтерської підтримки політиків під час виборів, залучення експертів і лідерів думок, а також проведення безкоштовних медійних тренінгів для кандидатів. Наприклад, для американської політичної практики характерним є створення на базі громадських організацій чи бізнес-структур комітетів політичних дій з метою фінансової підтримки певних політичних сил та окремих кандидатів, які підтримують і розділяють соціально-політичні цінності та установки цих організацій. Іншим прикладом можуть слугувати різного роду інформаційно-аналітичні центри та служби інформаційного забезпечення, які на вільних засадах підтримують зв'язки з владними структурами та здійснюють інформаційний моніторинг їхньої діяльності. Це сприяє формуванню корисних для влади та суспільства інформаційних приводів у процесі реалізації управлінських рішень, а також розширює інформаційно-комунікативне поле взаємодії соціуму та влади.

У контексті підтримки політичної діяльності як окрема GR-технологія часто розглядається й *політичний фандрайзинг* (від англ. fund – ресурси, фінансування та raise – знаходження, збір). За визначенням О. Лісовця, фандрайзинг можна розглядати як «сплановану і безперервну діяльність, спрямовану на забезпечення організації ресурсами, необхідними для реалізації її статутних завдань» [5, с. 190]. Інструментами такої діяльності можуть бути: донорська інституційна допомога, підтримка бізнесу, меценатів, громадських об'єднань, краудфандинг та фандрайзингові портали, соціальне підприємництво, проведення благодійних заходів зі збору коштів, гранти, які розподіляються різними фондами тощо. Відповідно, як один з аспектів ефективної взаємодії громадськості та влади, політичний фандрайзинг передбачає чітку організацію та планування значущих соціально-політичних проектів з подальшим їх забезпеченням необхідними стратегічними ресурсами.

Отже, ці та інші технології мають широке застосування у сфері сучасного GR, однак ними не обмежується весь спектр «суб'єкт-суб'єктних» відносин з владними органами. У технологічний блок Government Relations, що забезпечує його легітимність, входять також і такі алгоритмізовані способи і методи комунікативної діяльності як: моніторинг соціально-політичної та економічної ситуації; політичне консультування та бізнес-консалтинг; загальний, репутаційний та кризовий менеджмент;

технології переговорного процесу; технології інституційного лобізму; іміджмейкінг; PR-інструментарій; технології рекламістики, а також широкий спектр інформаційно-комунікативних технологій. Особливою популярністю серед сучасних форм взаємодії між суспільством і державою вирізняються також форуми, громадські експертизи, державно-громадські комісії тощо.

Кожна окрема з GR-технологій чи їх певна сукупність застосовується залежно від характеру та складності вирішуваних соціально важливих питань, тому один і той же технологічний блок можна використовувати відповідно до різних методик. Методів взаємодії з органами влади є чимало.

Серед найпоширеніших дослідник Я. Кайль виокремлює такі: письмові звернення; виступи в ЗМІ (залучення до вирішення проблем найширшого кола громадськості) та формування громадської думки; фінансова підтримка громадських, ділових та політичних організацій; вступ представників неурядових організацій до складу громадських комісій та комітетів органів влади; складання та просування законопроектів у відповідних владних структурах; проведення соціологічних опитувань; просування на державні посади лояльних осіб [3, с. 35].

При цьому ефективність і адекватність застосування того чи іншого методу залежить від готовності влади йти на компроміси із суспільством, а також від розвиненості інформаційно-комунікативного середовища, в якому відбувається їх діалогова взаємодія.

Нині сфери застосування управлінських технологій «зв'язків із державою» постійно розширюються, з'являються нові прийоми і практики здійснення діяльності, що дає достатні підстави для розгляду GR як способу керування залученням громадян до публічної політики. Залучення громадян до процесу прийняття політичних і державних рішень забезпечує стабільність і стійкість держави та суспільства перед обличчям зовнішніх і внутрішніх викликів, формуючи колективну відповідальність. Зокрема, сукупність прийомів GR, яка використовується громадськими організаціями та бізнес-структурами, забезпечує розширення інформаційної бази для підготовки і вибору політико-державних рішень. Якісна і достовірна інформація дає змогу раціоналізувати публічний дискурс, орієнтуючи суб'єктів соціокомунікативної взаємодії на культуру компромісу в процесі знаходження можливої рівноваги різних інтересів заради досягнення суспільного блага. Зрештою, як зазначає В. Горовий, саме призначення соціальних інформаційних комунікацій якраз і полягає в «забезпеченні суспільно значущою інформацією всіх елементів

соціальної структури суспільства, налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування й розвитку суспільства загалом» [1, с. 33]. При цьому в контексті GR такі інформаційні обміни також доповнюються ресурсними транзакціями і отриманням політичних та управлінських позицій акторами в процесі реалізації публічної політики. У результаті цього формується стійка тенденція до скорочення використання державою вертикальних організаційних взаємодій та введення координаційних практик горизонтального типу, які сприяють розвитку політичних і соціальних комунікацій. Крім того, на думку О. Шерстобитова, така м'яка координація актуалізує механізми «самоврядування соціуму, де стримуючими факторами стають взаємні інтереси учасників, довіра і спільна ідентичність, а процес управління організовується через створення системи неформальних правил, які прирівнюють учасників взаємодії і визначають допустимі та неприпустимі з точки зору всіх учасників мережі, моделі поведінки» [10, с. 100].

Отже, сучасний комунікативний потенціал основних акторів у сфері сучасної публічної політики значною мірою обумовлений розвитком та інтенсифікацією інформаційних обмінів у системі «влада – суспільство», де і громадськість, і владні структури набувають повноцінного статусу суб'єктності. При цьому громадські організації, недержавні об'єднання та бізнес-структури, як повноправні суб'єкти взаємодії, все активніше спрямовують свою діяльність на зближення з управлінською сферою та проникнення в політичне поле для вирішення актуальних та суспільно важливих питань. У забезпеченні таких зв'язків з державою вагома роль належить саме GR-технологіям, які не лише структурують відносини між різними суспільними групами та державною владою, а й дають можливість розірвати закритість процесу прийняття політико-державних рішень, формують прозорість, взаємний контроль і взаємну відповідальність органів державної влади та громадських структур, сприяють підвищенню довіри та підтримки (у деяких випадках і лояльності) з боку держави до функціонування громадського сектору в публічному полі.

Список використаних джерел

1. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна // НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.

2. *Золотарев А. В.* Коммуникативные технологии в осуществлении взаимодействия с органами государственной власти [Электронный

ресурс] / А. В. Золотарев // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – Т. 8, № 4. – 2016. – Режим доступа: http://naukovedenie.ru/PDF/55_EVN416.pdf. – Загл. с экрана.

3. *Кайль Я. Я.* Актуальные проблемы системы государственного управления и направления их решения / Я. Я. Кайль, В. С. Епинина // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. – 2014. – № 1. – С. 33–38.

4. *Квітка С. А.* Government relations та державне управління в Україні: новітні форми взаємодії влади та бізнесу [Електронний ресурс] / С. А. Квітка // Аспекти публічного управління. – 2017. – Т. 5. – № 11. – Режим доступа: http://www.dbuara.dp.ua/nauka/sv_rada_D/avtoref/Kvitka_aref.pdf. – Назва з екрана.

5. *Лісовець О. В.* Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України / О. В. Лісовець. – Київ : Академія, 2011. – 256 с. – (Серія «Альма-матер»).

6. *Рейтерович І. В.* Деякі аспекти функціонування груп інтересів в Україні на сучасному етапі [Електронний ресурс] / І. В. Рейтерович. – Режим доступа: http://www.rzyuk.in.ua/2014/10/blog-post_21.html. – Назва з екрана.

7. *Ситник С. В.* GR – інструмент функціонального представництва інтересів та забезпечення публічної політики [Електронний ресурс] / С. В. Ситник. – Режим доступа: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2012/04/gg.html>. – Назва з екрана.

8. *Телешун С.* Публічна чи державна політика – вітчизняна дилема вибору [Електронний ресурс] / С. Телешун, С. Ситник, І. Рейтерович // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентів України. – 2012. – Вип. 4. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_25. – Назва з екрана.

9. *Чимаров С. Ю.* Government Relations (GR): типология и технологии деятельности / С. Ю. Чимаров // Научные труды Северо-Западной академии государственной службы. – 2011. – Т. 2. – Вып. 3. – С. 181–191.

10. *Шерстобитов А. С.* Трансформация механизмов взаимодействия государственных и негосударственных акторов в процессе перехода к координационному государству / А. С. Шерстобитов // Вестн. Санкт-Петербургского ун-та. Серия 6: Философия. Культурология. Политика. Право. Международные отношения. – 2011. – № 4. – С. 97–103.

11. *Mack C. S.* Business, Politics, and the Practice of Government Relations / C. S. Mack. – Westport: Greenwood Publishing Group, – 1997. – 211 p.

12. Think Tank Traditions: Policy Analysis Across Nations; Policy Research

and the Politics of Ideas / eds. Diane Stone, Andrew Denham. – Manchester, Manchester University Press, 2004. – 405 p.

References

1. Horovyi, V. M. (2010). Sotsialni informatsiyeni komunikatsiyi, yikh napovnennya i resurs [Social information communications, their filling and resource]. Kyiv. (360 p.). [in Ukrainian].

2. Zolotarev, A. V. (2016). Kommunikativnyye tekhnologii v osushchestvlenii vzaimodeystviya s organami gosudarstvennoy vlasti [Communicative technologies in the implementation of interaction with public authorities]. Retrieved from [http://naukovedenie.ru/PDF/55 EVN416.pdf](http://naukovedenie.ru/PDF/55_EVN416.pdf) [in Russian].

3. Kayl, Ya. Ya. (2014). Aktual'nyye problemy sistemy gosudarstvennogo upravleniya i napravleniya ikh resheniya [Actual problems of the public administration system and the direction of their solution]. *Gosudarstvennoye i munitsipal'noye upravleniye. Uchenyye zapiski SKAGS – State and Municipal Management. Scholarly Notes SKAGS*, issue 1, p. 35. Moscow [in Russian].

4. Kvitka, S. A. (2017). Government relations ta derzhavne upravlinnya v Ukrayini: novitni formy vzayemodiyi vlady ta biznesu [Government relations and government in Ukraine: the latest forms of interaction between government and business]. Retrieved from http://www.dbuapa.dp.ua/nauka/sv_rada_D/avtoref/Kvitka_aref.pdf [in Ukrainian].

5. Lisovets, O. V. (2011). Teoriya i metodyka roboty z dytyachymy ta molodizhnymy orhanizatsiyamy Ukrayiny [Theory and methodology of work with children's and youth organizations of Ukraine]. (256 p.). Kyiv [in Ukrainian].

6. Reyterovych, I. V. (2014). Deyaki aspekty funktsionuvannya hrup interesiv v Ukrayini na suchasnomu etapi [Some aspects of the functioning of interest groups in Ukraine at the present stage]. Retrieved from http://www.ryzyk.in.ua/2014/10/blog-post_21.html [in Ukrainian].

7. Sytnyk, S. V. (2012). GR-instrument funktsional'noho predstavnytstva interesiv ta zabezpechennya publichnoyi polityky [GR – a tool for functional representation of interests and public policy]. Retrieved from <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2012/04/gr.html> [in Ukrainian].

8. Teleshun, S. Publichna chy derzhavna polityka – vitchyznyana dylema vyboru [Public or state policy – a domestic dilemma of choice]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_25 [in Ukrainian].

9. Chimarov, S. Yu. (2011). Government Relations (GR): tipologiya i tekhnologii deyatel'nosti [Government Relations (GR): Typology and Technology of Activity]. *Nauchnyye trudy Severo-Zapadnoy akademii gosudarstvennoy*

sluzhby – Scientific Works of the North-West Academy of Public Administration, issue 3, pp. 181–191. St. Petersburg [in Russian].

10. Sherstobitov, A. S. (2011). Transformatsiya mekhanizmov vzaimodeystviya gosudarstvennykh i negosudarstvennykh aktorov v protsesse perekhoda k koordinatsionnomu gosudarstvu [Transformation of mechanisms of interaction between state and non-state actors in the process of transition to a coordinating state]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya 6: Filosofiya. Kul'turologiya. Politika. Pravo. Mezhdunarodnyye otnosheniya – Bulletin of St. Petersburg University. Series 6: Philosophy. Culturology. Policy. Right. International relationships*, issue 4, pp. 97–103. St. Petersburg [in Russian].

11. Mack, C. S. (1997). *Business, Politics, and the Practice of Government Relations*. Westport: Greenwood Publishing Group [in English].

12. Stone, D., Denham, A. (2004). *Think Tank Traditions: Policy Analysis Across Nations; Policy Research and the Politics of Ideas*. Manchester, Manchester University Press [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2018.

Olena Rybachuk,

Ph.D. Student,

National Academy of Cultural and Arts Management,

Ukraine, Kyiv

«Government Relations» Social-Communicative Technologies in the System of Information Exchanges between Public and Government Bodies

The article deals with the main mechanisms and specifics of the GR-technologies application in the modern social and communicative practice of public structures and authorities. The connections with the state in the context of construction communicative environment and space for dialogue between the subjects of public politics, and also functional intersections of interests of the subjects in the decision of socially important problems are considered.

The effective methodologies of «government relation» in the management of communication in the «government bodies – society» system that promote their openness, transparency and relevance to public requests have been determined on the basis of analysis as well as functional approaches usage.

It is proved that the GR communicative potential can be use by government authorities at the same time by ungovernmental organizations and businesses as technological resource for overcoming of social tension, adjusting of feed-back between society and government, bringing in of public to public politics realization.

Keywords: government relations, GR-technologies, relations with the state, social communications, information and communication technologies.

Розділ III

**ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Наталія Левченко,

директор Науково-технічної бібліотеки,
Національний університет харчових технологій,
Україна, Київ

НАУКОВІ РЕСУРСИ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА БІБЛІОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ

У статті обґрунтовано актуальність використання електронних ресурсів з метою підвищення результатів наукових розробок і відповідної публікаційної активності вчених. Підкреслена важливість доступу до електронних баз даних та належних умов ефективного їх використання. Здійснено аналіз застосування бібліометричних методів для підвищення бренду науковця та рейтингу вищого навчального закладу.

Ключові слова: наука, бібліотека ЗВО, бібліометрія, відкритий доступ, репозитарії, рейтинги.

В умовах сьогодення заклади вищої освіти велику увагу приділяють питанням участі у світових рейтингах, які стали впливовим і популярним інструментом для визначення стратегічного напрямку їх розвитку, стимулом до підвищення конкурентоспроможності та способом для вдосконалення внутрішньої системи гарантування якості освітньої діяльності. Але жоден рейтинг неможливий без доступу до українських та світових електронних інформаційних ресурсів, які є неодмінною складовою підтримання належного рівня вищої освіти України. Неможливо уявити сучасний університет без доступу до електронних баз даних, та належних умов ефективного їх використання.

Відкритий доступ до електронних ресурсів є також основою для розвитку, як наукових комунікацій, так і науки в цілому. Наукові та науково-дослідні установи, заклади вищої освіти та незалежні вчені підтримують відкритий доступ (Open Access, OA), рух, який спрямований на забезпечення миттєвого та безкоштовного доступу до наукових публікацій в Інтернеті. Представлення результатів вітчизняних наукових досліджень усе більше спрямовується на європейські стандарти і це, відповідно, зумовлює необхідність підвищення якості наукових видань, що неможливо без використання та проведення наукометричного та бібліометричного аналізу.

У різні часи окремі вітчизняні та закордонні науковці торкалися означеної теми у своїх теоретичних і практичних дослідженнях, про що свідчить низка публікацій. Зокрема, питання відкритого доступу, репозитаріїв, журналів відкритого доступу, використання відкритих електронних систем для підтримки наукових досліджень, моніторингу використання їх результатів за допомогою наукометричних та бібліометричних показників розглядали Л. Костенко [3, 7], Т. Ярошенко, Д. Соловяненко [9], О. Жабін [3, 7], Т. Симоненко [7], С. Назаровець [5], Т. Колесникова [4], Є. Копанева [7], Т. Борисова, М. Назаровець та ін.

Метою статті є дослідження впливу бібліометричних показників на публікаційну активність учених і наукових установ у цілому. Відзначено роль бібліотеки в умовах розвитку інформаційного суспільства та новизну в її діяльності щодо забезпечення доступу користувачів до відкритих електронних ресурсів. Досліджено бібліометричні системи як засоби моніторингу й підтримки наукових досліджень.

Забезпечення високої якості освіти є одним із ключових принципів Болонської декларації 1999 р. Необхідність подальшої модернізації системи вищої освіти в Україні, її удосконалення та підвищення рівня якості є найважливішою для неї проблемою. У цьому контексті важливим вбачається врахування загальних тенденцій, створення адекватного інформаційно-освітнього середовища, орієнтованого на реалізацію цілей освітньої діяльності як ефективного механізму отримання якісних знань і адаптації їх до потреб суспільства. Постійно зростаючі вимоги до якості освіти, її продуктивності, результативності досліджень наукових працівників, спонукали до пошуків нових інструментів, засобів, технологій, що спрямовані не тільки на поширення результатів наукових досліджень, а й проведення досліджень з подальшим їх моніторингом.

Сьогодні потребує постійного підвищення якості освіти, рівня кваліфікації та конкурентоспроможності фахівців. У Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що «якість вищої освіти – відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти, а якість освітньої діяльності – рівень організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань» [8]. Тож, якість вищої освіти формується під впливом сукупності умов та чинників і відображає всі сторони діяльності закладу вищої освіти, а результат діяльності оцінюється певним місцем у відповідному рейтингу. Американський професор Ф. Альтбах вважає, що «якби рейтингів не існувало, хтось рано чи пізно

придумав би їх. Адже виникнення рейтингів – це закономірний етап масового характеру вищої освіти, а також комерціалізації та конкуренції університетів у всьому світі» [1]. При цьому головною метою рейтингів є відповідність критеріїв загальній меті оцінювання.

Однією з основних складових діяльності закладу вищої освіти є наукова діяльність. Питанням оцінки її якості та ефективності приділялась увага в усі часи існування науки. Особливої актуальності ця проблема набула в останні роки, що пов'язано зі значним зростанням соціальної значущості науки, необхідністю ефективного управління науковою діяльністю та суттєвим підвищенням кількості результатів наукових розробок і відповідної публікаційної активності вчених у всьому світі і в Україні.

Враховуючи, що наукове спілкування є однією із складових наукового процесу, та розглядаючи наукову діяльність як інформаційний процес, природно вважати наукові публікації носіями інформації. Дуже цікаві результати були отримані Д. Прайсом та представлені у його праці «Мала наука, велика наука», де зазначено, що «...головною кінцевою метою роботи вченого є стаття, яку він публікує».

Наявність Інтернету та можливість електронного видання дозволили обмін інформацією глобально, миттєво та ефективно. Як наслідок цього, розвинувся рух відкритого доступу, спрямований на підтримку доступу до інформації, яка є відкритою для всіх та вільною від технологій та економічного обмеження. Головною метою руху за відкритий доступ стало своєчасне сприяння широкому та вільному поширенню знань і досліджень через Інтернет.

Рух за відкритий доступ закликає науковців залучити його до своїх досліджень, або публікуючи свої висновки в журналах, які забезпечують відкритий доступ до їхнього контенту в Інтернеті, або депонуючи свою роботу в сховища, які роблять їх вміст вільним і доступним через Інтернет.

Є кілька варіантів щодо реалізації відкритого доступу до наукових публікацій, а саме:

- через журнали відкритого доступу;
- через «гібридні» журнали за передплатою з опцією відкритого доступу;
- через книги з відкритим доступом;
- через репозитарії відкритого доступу.

Перші три варіанти відомі як «золотий шлях» відкритого доступу. Зазвичай вони пов'язані з витратами на опрацювання документа. Доступ до публікацій через репозитарії відомий як «зелений шлях» (самоархівування).

Публікація з відкритим доступом робить результати досліджень доступними онлайн, вони можуть бути завантажені, прочитані та повторно використані за певних умов ліцензування. Більшість публікацій доступні через ліцензії Creative Commons. Ці ліцензії передбачають конкретні умови використання публікацій і вказують, які роботи можуть бути адаптовані, поширені або використані повторно.

Відкритий доступ «реально відкритий», якщо:

1) стаття є універсальною, вільно доступною, без витрат для читача, через Інтернет або в інший спосіб, без ембарго;

2) автор або власник авторських прав надає будь-якій третій стороні право користування, копіювання або поширення ресурсу за умови, якщо вказано правильні відомості для цитування;

3) стаття депонується негайно, повністю у придатній електронній формі та націлена на відкритий доступ і тривале збереження для нащадків.

Наукові ресурси становлять важливу складову інформаційних ресурсів, і для ефективного використання їх та поширення зарубіжні дослідники запропонували систему відкритого доступу. Сьогодні дуже важко когось здивувати словами «*відкритий доступ*», адже сучасний етап побудови інформаційного суспільства характеризується активним використанням віртуального середовища та формуванням систем електронних інформаційних ресурсів. Під «відкритим доступом» до наукових ресурсів, зарубіжні фахівці розуміють безперешкодний (фінансовий, правовий, технічний) доступ у середовищі Інтернет.

Перспективним напрямом розвитку відкритих електронних ресурсів у системі наукових комунікацій вважають «*репозитарій*», систему, яка дає змогу безпосередньо науково-освітнім установам або їхнім підрозділам – бібліотекам створювати інфраструктуру для самостійної публікації вченими результатів наукових досліджень. Ідеться не лише про розміщення та формування електронних версій друківаних видань, а й про зовсім нові моделі наукових комунікацій – такі як інформаційні та мультимедійні дані. Слід зазначити, що в умовах розвитку інформаційного суспільства розуміння знання трансформується як особлива соціальна система, що проникає в усі сфери життєдіяльності соціуму та перетворюється в провідний фактор його розвитку, зокрема через репозитарії (інституційні сховища, відкриті електронні архіви). Форма інституційних репозитаріїв спрямована на залучення дослідницької інформації, яку хочуть мати автори.

При цьому існують чотири основних завдання інституційного репозитарію:

- створити глобальну наочність для наукових досліджень установи;
- акумулювати ресурси;
- забезпечити відкритий доступ до інституційних досліджень шляхом самоархівування;
- зберігати інші інституційні цифрові активи, включаючи неопубліковані документи (наприклад, тези або технічні звіти).

Репозитарії були розроблені так, щоб бути сумісними через використання загальних стандартів метаданих, здійснювати пошук за допомогою основних систем, таких як Google, Google Scholar тощо. Той факт, що репозитарії індексуються великими пошуковими системами, – важлива перевага.

Слід зазначити, що останнім часом проведено низку досліджень для визначення рівня впливу ресурсів відкритого доступу, при цьому багато з цих досліджень використовують метрики цитування та / або показники завантаження для вимірювання впливу цих досліджень.

Сьогодні наукометрія та бібліометрія привертають усе більшу увагу теоретиків і практиків як якісно нова форма розвитку науки, спрямована на вирішення завдань найбільш раціонального вибору потрібної інформації, методики її оцінки та ефективних шляхів дослідження. Методологічний фундамент розвитку бібліометрії закладено в працях зарубіжних науковців Д. Прайса, Р. Кеблера, Р. Бартона.

Бібліометрія – це низка кількісних заходів, які оцінюють вплив результатів досліджень та доповнюють якісні показники впливу досліджень. Концепція бібліометрики описує кількісне дослідження наукових публікацій. Послугуючись результатами роботи дослідників університету, ми вивчаємо виробництво та використання знань у вищій освіті. Поняття «бібліометрія» тісно пов'язане із ширшим поняттям «інформетрія» та більш вузьким – scientometrics. Близькою аналогією є webometrics, що розглядає різні аспекти Інтернету.

Бібліометрику можна використовувати для:

- надання доказів впливу результатів досліджень;
- формування нових галузей дослідження;
- визначення журналів для публікацій тощо.

Англійські вчені А. Причард та Г. Вітінг у своїй праці (Prichard A., Witting G. *Bibliometrics*, 1981) виокремили такі бібліометричні методи:

- кількісний аналіз публікацій вчених за країнами, а також окремих наукових колективів;
- аналіз реферативних журналів;
- аналіз цитування;

- кількісний аналіз публікацій окремих авторів;
- дослідження закономірностей росту, рангового розподілу наукових документів;
- контент-аналіз наукових документів.

Сьогодні ці методи відіграють усе важливішу роль у ранжуванні дослідних підрозділів і установ.

Традиційно бібліометрія також використовується для вимірювання цитування опублікованих наукових статей. Це робиться з використанням інформації з баз даних, яка індексує вибір статей журналу, а іноді й серії книг. Це означає, що навіть коли вимірювання не є вичерпними для всіх каналів публікації, використовуваних дослідниками, вони можуть показати щось про вплив глобальних досліджень.

Аналіз цитування, імовірно, є найтрадиційнішим методом, застосовуваним у бібліометриці як приблизна міра наукової якості окремих дослідників, ранжирування університетів і установ або просто для оцінки впливу публікацій. Цей метод усе частіше використовується для надання інформації про взаємозв'язки між різними групами в науковому співтоваристві.

Низка нових інструментів значно полегшує підготовку звітів про оцінку результатів дослідження, і це варіюється такими бібліометричними інструментами.

InCites – це спеціалізований інструмент оцінки досліджень на основі цитат в Інтернеті, який дає змогу аналізувати наукову продуктивність організації та порівнювати її з іншими організаціями по всьому світу. Набір даних – від Clarivate Analytics.

SCImago Journal & Country Rank – включає журнали та національні наукові індикатори, розроблені на основі інформації, що міститься в базі даних Scopus. Ці показники можуть використовуватися для оцінки та аналізу наукових областей.

Scopus з Elsevier – порівнюють журнали на основі Citation Metrics, використовуючи найбільшу базу даних рефератів і цитат, що містить як рецензовану науково-дослідну літературу, так і якісні веб-джерела.

Web of Science від Clarivate Analytics – містить індекс цитування науки, соціальних наук, мистецтв, гуманітарних наук, звіти про цитування журналів та основні індикатори науки.

Найчастіше для вимірювання та аналізу цитат використовують комерційні системи Web of Science та SCOPUS. На підставі інформації з цих баз даних формуються наукометричні показники наукової значущості вченого, установи, спеціалізованих періодичних видань [9].

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про надання доступу вищим навчальним закладам і науковим установам, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних» № 1286 від 19.09.2017 р. та після проведення відбіркового конкурсу серед ЗВО було надано з жовтня 2017 р. річний доступ до Web of Science та SCOPUS понад 100 установам. Організатором із забезпечення доступу до цих баз даних виступила Державна науково-технічна бібліотека України. Науковці отримали безкоштовний доступ до інформації баз даних Web of Science та SCOPUS.

З урахуванням вітчизняних реалій для проведення бібліометричних досліджень (у контексті оцінювання наукової діяльності вітчизняних учених) сьогодні варто залучати і некомерційні міжнародні бібліометричні платформи. Безперечно, перше місце серед них посідає Google Scholar. Google Scholar надає авторам публікацій можливість у простий спосіб стежити за поширеннями на свої статті й перевіряти, хто цитує публікації, досліджувати графік цитувань у часі, робити обчислення показників цитування. Є також можливість зробити профіль загальнодоступним, щоб він міг з'являтися в результатах пошуку. Google Scholar включає публікації, розміщені в журналах, у репозиторіях, на сайтах наукових колективів чи окремих учених. На сьогодні ця система досить затребувана українськими науковцями, можливості її великого інформаційного ресурсу дають змогу вченим представити свої напрацювання, підвищити відкритість своєї діяльності та персональну присутність у світовій науковій спільності.

Альтметрікс (Altmetrics) – нова альтернативна метрика. Створення та вивчення нових показників на основі Social Web для аналізу та інформування наукових співтовариств. Веб-сайт містить посилання на веб-інструменти, такі як Impact Story, Plumx, Altmetrics.com, Bookmarket, Kudos.

Дедалі більше розширюється використання системи «Бібліометрика української науки», яка представлена та працює на базі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ця система призначена для надання суспільству загального уявлення про наукове та науково-педагогічне середовище, потенціал науки та якість освіти в Україні. Інформаційні ресурси системи формуються шляхом опрацювання бібліометричних профілів, створених науковцями на платформі Google Scholar, і бібліометричних показників комерційних систем Web of Science та SCOPUS.

«Бібліометрика української науки» – це:

– єдиний реєстр наукових декларацій (бібліометричних профілів) учених і дослідницьких колективів;

- аналітична інформація про галузеву, відомчу та регіональну структуру науки України;
- джерельна база для експертного оцінювання результативності наукової та науково-педагогічної діяльності;
- національна складова проекту Ranking of Google Scholar Profiles [2].

Слід зазначити, що Міністерство освіти і науки України спільно з Державною науково-технічною бібліотекою України планує створення власного, українського відкритого індексу наукового цитування. Проект дасть змогу відстежувати активність та цитованість українських науковців, видань та установ, оскільки багато з них з різних причин залишаються поза межами використання Web of Science та SCOPUS.

Сьогодні у бібліотечній галузі спостерігається підвищена увага до бібліометричних досліджень, що пов'язано з переосмисленням та розширенням професійної діяльності бібліотекаря, потребою забезпечення більш повних послуг у науковому процесі спілкування, а також підвищення статусу бібліотек в умовах, коли бібліометричні дані стають дедалі важливішими з точки зору оцінки досліджень в університеті.

Бібліотеки, які професійно володіють інформаційною базою та різними пошуковими технологіями, мають широкі можливості для проведення бібліометричних та наукометричних досліджень. Інформаційно-пошукова робота й використання інформації зросли, і тому бібліотеки закладів вищої освіти усе більше уваги спрямовують на розвиток знань та послуг, пов'язаних з науковим спілкуванням, на поширення бібліометричних досліджень. Бібліотеки здійснюють бібліометричний моніторинг системи документальних комунікацій з метою надання додаткових матеріалів для оцінки результатів дослідження університетської спільноти.

Не менш актуальною для бібліотек є розробка форм надання своїм користувачам даних, одержуваних за допомогою бібліометричних досліджень. З огляду на те, що наукова інформація бурхливо розвивається, а напрями досліджень швидко застарівають, вчені зацікавлені в тому, щоб на результати їхніх досліджень якнайшвидше було отримано відгуки від найбільшої кількості колег. Тому інформування вчених про рейтинги тих чи інших періодичних видань допомагає їм обрати найбільш авторитетне видання для наступних публікацій. Такий підхід дає уявлення про видання, його значущість, оригінальність, наукову тематику.

Висновок. Якість освіти є одним із важливих показників функціонування освітньої системи, тому пошук різних інструментів, які б дозволяли підвищувати цей показник, надзвичайно актуальний. Упровадження різних рейтингових систем показників та процедур їх вимірювання

є поширеною формою, яка дає змогу ранжирувати університети, кафедри, викладачів.

З урахуванням вітчизняних реалій формування повнотекстових інформаційних ресурсів у бібліотеках доцільно здійснювати на синергетичних засадах, що передбачають конвергенцію науково-видавничих, бібліотечно-інформаційних і бібліометричних технологій. Завдяки цьому такі ресурси одержують статус репозитаріїв, тобто при їх використанні *de facto* здійснюється перехід від заборонної парадигми авторського права до дозвільної системи поширення документованої інформації з урахуванням прав інтелектуальних власників [7].

Присутність репозитаріїв України у світових науково-інформаційних системах сприятиме активізації використання напрацьованих вітчизняних учених, зростанню їхніх бібліометричних показників у наукометричних системах і формуванню іміджу української науки [7]. Бібліометричні дослідження з використанням відповідних баз даних мають бути затребуваними та широко застосовуватися в бібліотечній сфері.

Бібліотека як важливий та невід'ємний структурний підрозділ університету має впроваджувати нові форми роботи щодо формування електронних інформаційних ресурсів, які впливають на рейтингові показники. Результати роботи бібліотеки мають визначати перспективи наукової діяльності навчального закладу, бути інформаційною основою, що стимулює інноваційні зміни у закладі вищої освіти.

Забезпечення широкого доступу до інформаційного простору та ефективного використання його можливостей разом із певною уніфікацією управлінських дій та грамотним конструюванням системи управління слугуватимуть стимулом до зростання конкурентоспроможності закладу вищої освіти та способом для вдосконалення внутрішньої системи гарантування якості і визначення стратегічного напрямку розвитку університетів.

Список використаних джерел

1. *Altbach Ph. G.* Rankings season is here / Philip G. Altbach // International Higher Education. – 2011. – № 62. – р. 2–5. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/view/8531/7665> (Last accessed: 05.09.2018). – Title from the screen.

2. Бібліометрика української науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals (дата звернення: 05.09.2018). – Назва з екрана.

3. Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система / Л. Костенко, О. Жабін, О. Кузнецов та ін. // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 8–12.

4. Колесникова Т. А. Оценка результативности научных исследований: библиометрия / Т. А. Колесникова, Е. В. Матвеева // Наука та прогрес транспорту : вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. академіка В. Лазаряна. – 2015. – № 4 (58). – С. 7–22.

5. Кучма І. Л. Рекомендації щодо включення наукових журналів відкритого доступу до каталогу DOAJ / І. Л. Кучма, С. А. Назаровець // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2016. – № 6. – С. 86–91.

6. Левченко Н. Електронні ресурси наукових бібліотек як середовище для розповсюдження інформації [Електронний ресурс] / Н. Левченко // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек : міжнар. наук. конф. (3–5 жовт. 2017 р., м. Київ). – Режим доступу: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1007> (дата звернення: 07.09.2018). – Назва з екрана.

7. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження / Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, Є. О. Копанєва, Т. В. Симоненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 173 с.

8. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 №1556-VII / [Електронний ресурс] / Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: [http://http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18) (дата звернення: 07.09.2018). – Назва з екрана.

9. Соловяненко Д. Політика індексації видань у наукометричних базах даних Web of Science та SciVerse Scopus / Д. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2012. – № 1. – С. 6–21.

References

1. Altbach, Ph. G. (2011). Rankings Season Is Here. *International Higher Education*, 62, pp. 2–5. Retrieved from <https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/view/8531/7665> (Last accessed: 05.09.2018) [in Ukrainian].

2. Bibliometryka ukrainskoi nauky [Bibliometrics of Ukrainian science]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals (Last accessed:05.09.2018) [in Ukrainian].

3. Kostenko, L., Zhabin, O., Kuznetsov, O. (2014). Bibliometryka ukrainskoi nauky: informatsiino-analitychna sistema [Bibliometrics of Ukrainian science: information and analytical system]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, 4, pp. 8–12 [in Ukrainian].

4. Kolesnykova, T. A., Matveeva, E. V. (2015). Otsenka rezultatyvnosti nauchnykh yssledovanyi: byblyometryia [Evaluation of the effectiveness of scientific research: bibliometrics]. *Nauka ta prohres transportu – Science and Transport Progress*, no. 4 (58), pp. 7–22 [in Russian].

5. Kuchma, I. L., Nazarovets, S. A. (2016). Rekomendatsii shchodo vkluchennia naukovykh zhurnaliv vid krytoho dostupu do katalohu DOAJ [Recommendations for the inclusion of scientific journals of open access to the DOAJ directory]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, no. 6, pp. 86–91 [in Ukrainian].

6. Levchenko, N. (2017). Elektronni resursy naukovykh bibliotek, yak seredovyshechche dlia rozpovsiudzhennia informatsii [Electronic resources of scientific libraries as a medium for disseminating information]. Proceedings from The Library. Science. Communication. Strategic tasks of development of scientific libraries '17: *Mizhnarodna naukova konferentsiya (3–5 zhovt. 2017 r., m. Kyiv) – International Scientific Conference*. Retrieved from <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1007> (Last accessed: 07.09.2018) [in Ukrainian].

7. Kostenko, L. Y., Zhabin, O. I., Kopanieva, Ye. O., Symonenko, T. V. (2014). Naukova periodyka Ukrainy ta bibliometrychni doslidzhennia [Scientific periodicals of Ukraine and bibliometric studies]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Pro vyshchu osvitu: zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII [About Higher Education: Law of Ukraine dated 01.07.2014 r. No. 1556-VII]. Verkhovna Rada of Ukraine: official web-portal. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Last accessed: 07.09.2018) [in Ukrainian].

9. Solovianenko, D. (2012). Polityka indeksatsii vydan u naukometrychnykh bazakh danykh Web of Science ta SciVerse Scopus [The indexation policy of publications in the science-data databases of Web of Science and Sci Verse Scopus]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 6–21 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.09.2018.

Nataliia Levchenko,

Director, Scientific and Technical Library,
National University of Food Technologies,
Ukraine, Kyiv

Scientific Resources of Open Access and Their Effect on Bibliometric Indicators

The paper substantiates the relevance of the use of electronic resources in order to increase the results of scientific developments and corresponding publication activity

of scientists. The importance of access to electronic databases and the proper conditions for their effective use is underlined. An analysis of using bibliometric methods for improving a scientist's brand and rating of a higher educational institution is made.

Keywords: science, ZVO library, bibliometry, open access, depositories, ratings.

Валентина Кисельова,

завсектору,

Національна історична бібліотека України,

Україна, Київ

СУЧАСНІ БІБЛІОТЕЧНІ ПРОЕКТИ З КРАЄЗНАВСТВА: СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

За результатами проведеного Національною історичною бібліотекою України наукового дослідження бібліотечних проектів з краєзнавства узагальнено основні здобутки регіональних бібліотек у проектній роботі в краєзнавчому напрямі та надані рекомендації щодо її удосконалення. Головним результатом реалізації таких проектів є нові інформаційні, освітні, культурні та соціальні бібліотечні послуги: організація доступу до повних текстів краєзнавчих видань і краєзнавчих баз даних поточної та ретроспективної інформації про події суспільно-політичного, економічного й культурного життя краю; проведення заходів з популяризації краєзнавчих знань і т. ін. У контексті подальшого вдосконалення проектної діяльності книгозбірням рекомендовано дотримуватися основних принципів управління проектами краєзнавчого спрямування та оптимізувати доступ до ресурсного потенціалу краєзнавчих проектів.

Ключові слова: бібліотечний проект, краєзнавство, наукове дослідження, регіональні бібліотеки.

Проектна діяльність нині є одним із головних напрямів стратегії інноваційного розвитку бібліотечної справи, важливим фактором модернізації сучасної бібліотеки та професійного зростання бібліотекарів. В останнє десятиріччя проектна проблематика була в центрі уваги наукової спільноти й активно обговорювалася під час дискусій на професійних форумах та висвітлювалася у наукових виданнях і публікаціях. Зокрема, цифровим бібліотечним проектам присвячена монографія І. Лобузінна [1]. Про основні етапи роботи над будь-яким проектом – формулювання мети та завдань, методи реалізації й бюджет проекту, його складові елементи – ідеться в розміщеній на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського презентації дослідження О. Башун [2]. Види проектів, які застосовуються у бібліотеках – пілотний, інформаційний, маркетинговий, партнерський, культурно-дозвільний тощо – розглянуто С. Наугольовою [3].

У листопаді 2017 р. головний спеціаліст Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого С. Кравченко, аналізуючи проектну роботу бібліотек України на засіданні 6-ї Всеукраїнської школи методиста, підкреслила, що популяризація краєзнавчої літератури є окремим напрямом проектної діяльності [4]. Разом з тим аналіз публікацій з цієї тематики показав, що комплексного вивчення проектної діяльності з краєзнавства у бібліотеках України не проводилося. Назріла об'єктивна потреба вивчення сучасного стану реалізації та перспектив розвитку проектів краєзнавчого спрямування, започаткованих у обласних універсальних наукових бібліотеках України (далі – ОУНБ), і саме про це йдеться в рекомендаціях Четвертих краєзнавчих читань, присвячених пам'яті П. Тронька [5].

Зважаючи на викладене, Національна історична бібліотека України (далі – НІБУ), як методичний центр краєзнавчої бібліотечної роботи, у 2018 р. провела наукове дослідження «Сучасні бібліотечні проекти з краєзнавства: стан реалізації та перспективи розвитку».

Мета статті – на основі результатів цього дослідження узагальнити основні здобутки регіональних бібліотек України у проектній роботі з краєзнавчого напрямку і стисло висвітлити рекомендації щодо її удосконалення.

Джерельну базу становили наукові видання й статті з тематики дослідження у фаховій періодиці, а також публікації електронних документів на сайтах книгозбірень: концепції проектів, плани, оприлюднені результати проектної діяльності – краєзнавчі бази даних, електронні бібліотеки, краєзнавча бібліографія і т. ін.

Контент-аналіз фахової періодики останніх років показав активний стан відображення різних аспектів проблеми реалізації сучасних краєзнавчих бібліотечних проектів у публікаціях. На Перших краєзнавчих читаннях професор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККиМ) В. Скарнь виклала основні показники успішного управління проектами краєзнавчого спрямування [6], завсектору Волинської ОУНБ А. Понагайба висвітлила досвід реалізації корпоративного проекту «Консорціум «Історична Волинь»» [7], Г. Мокрицька презентувала унікальний контент інтернет-проекту «Краєзнавство Таврії» Херсонської ОУНБ ім. Олеса Гончара [8]. Про концепцію регіонального електронного проекту «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» йшлося у публікаціях В. Ракитянської та В. Сафонові [9]; про перспективи розвитку корпоративного проекту «Метабібліографія Харківщини» – у повідомленні В. Антонової та Л. Глазунової [10]. Краєзнавчі проекти

Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка зі збереження та популяризації документної культури національних меншин були презентовані у жовтні 2018 р. під час засідання круглого столу в Одеській національній науковій бібліотеці [11]. Про краєзнавчу тематику просвітницьких та освітніх проектів Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія йшлося у повідомленні К. Сохромової на міжвідомчій науково-практичній конференції [12]. Концепцію нового краєзнавчого проекту цієї книгозбірні «ДніпроКультура» детально викладено у публікації Т. Глоби [13].

Фахівцями сектору науково-дослідної роботи НІБУ згідно з розробленими програмою та методикою досліджено зміст проектів краєзнавчої тематики, інформація про які була доступна на веб-сайтах усіх ОУНБ України, Одеської національної наукової бібліотеки та Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка в період I–III кв. 2018 р.

Моніторинг веб-сайтів регіональних книгозбірень показав: як правило, бібліотеки на головній сторінці виділяють спеціальний розділ – «Наші проекти», «Проекти», де подають інформацію про мету, завдання та результати реалізації започаткованих проектів. Однак у процесі пошуку відомостей саме про краєзнавчі проекти у контенті сайтів досліджуваних бібліотек було доволі складно сформулювати вичерпний перелік усіх проектів, які мали підлягати вивченню: частина інформації вже недоступна або книгозбірні не завжди належним чином висвітлювали цей аспект своєї діяльності. У деяких випадках відомості про проекти отримані лише з публікацій фахівців ОУНБ, які висвітлювали проектну роботу, а також у результаті вивчення бібліотечних блогів та архіву розділу «Новини» на сайтах бібліотек. Дані щодо кількості проектів, їхньої тематики та результатів реалізації узагальнювалися в таблицях згідно з методикою дослідження.

З'ясовано, що майже всі регіональні книгозбірні упродовж останніх двох десятиріч здійснювали проектну діяльність з краєзнавства. Отримані в процесі дослідження дані дозволяють зробити висновки про сучасні тенденції у краєзнавчій проектній діяльності, пріоритетні теми, а також поширити практику роботи регіональних бібліотек, які мають ґрунтовні результати у цьому напрямі. Аналіз показав:

1. Переважна більшість з досліджених ОУНБ України у відповідному розділі веб-сайту наводить дані про грантові проекти – «Регіональний тренінговий центр» (РТЦ), «Публічні бібліотеки – мости до електронного урядування» (програма «Бібліоміст»). Значною мірою саме ці проекти сприяли розвитку краєзнавчої бібліотечної діяльності, адже у результаті

їх реалізації відбулося навчання нових технологій сотень бібліотечних працівників, зміцнились координаційні зв'язки між бібліотеками регіону, розкрито інформаційні ресурси органів державної влади та місцевого самоврядування, видано інформаційні матеріали про бібліотечні послуги у містах і селах кожного регіону. Також за підтримки Фонду «Відродження» Вінницькою, Івано-Франківською, Тернопільською ОУНБ реалізовані проекти зі створення загальнодоступного універсального віртуального регіонального ресурсу та поширення соціально важливої, актуальної інформації краєзнавчого характеру.

2. Низка регіональних книгозбірень України – Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська ОУНБ, Одеська ННБ, Харківська ДНБ ім. В. Г. Короленка – у своїй проектній діяльності приділяють особливу увагу саме краєзнавчому напрямку: ініціюють розробку актуальних краєзнавчих тем, активно співпрацюють з іншими установами та організаціями, широко висвітлюючи результати цієї роботи в публікаціях у періодичних виданнях, на фахових форумах та бібліотечному веб-сайті. Зокрема, цікавим є досвід фахівців Запорізької ОУНБ, які завдяки проекту з розвитку національних культур «Сузір'я» дбайливо зберігають культуру багатонаціонального Запоріжжя, намагаються популяризувати мову й традиції усіх національностей, що мешкають у краї.

3. Серед досліджених краєзнавчих проектів переважають некомерційні, при цьому можна виокремити різні їх види: пілотні, інформаційні, інноваційні, організаційні, партнерські, освітні, соціальні, культурно-просвітницькі тощо. Вартий поширення досвід Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія з реалізації просвітницького проекту «ДніпроКультура», що має активний ресурс для свого розвитку – краєзнавчу локацію в соціальних мережах. Саме соціальні мережі нині стають одним із найбільш популярних комунікаційних віртуальних каналів, значення яких постійно зростає.

4. Більшість із краєзнавчих проектів є інформаційними, підготовленими відповідно до запитів користувачів. Спостерігається тенденція до об'єднання краєзнавчих інформаційних ресурсів бібліотек та їхніх партнерів, створення на базі ОУНБ електронних бібліотек повнотекстової краєзнавчої інформації на основі фондів обласних і публічних бібліотек регіону.

5. Тематика краєзнавчих проектів різноманітна: суспільно-історична (революційні події, голодомор, визволення краю від нацистських загарбників), літературна, культурно-мистецька, екологічна, соціальна, туризм у краї тощо. Актуальна тематика останніх років – «Наші країни –

учасники Революції гідності та АТО», «Бібліотека як міст культурної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади».

6. Основним результатом реалізації проектів є нові інформаційні, освітні, культурні та соціальні бібліотечні послуги: організація доступу до повних текстів краєзнавчих видань і краєзнавчих БД поточної та ретроспективної інформації про події суспільно-політичного, економічного й культурного життя краю; проведення заходів з популяризації краєзнавчих знань тощо.

Зазначимо, що сучасний стан висвітлення інформації про краєзнавчі проекти на бібліотечних сайтах не завжди дає змогу реально оцінити результати проектної роботи. Зокрема, на сайті Черкаської ОУНБ ім. Тараса Шевченка відсутня інформація про проектну діяльність, а на сайті Сумської ОУНБ знайдено лише інформацію про регіональні тренінгові центри за програмою «Бібліоміст». Також іноді важко зрозуміти чи мав певний проект продовження, чи його вже завершено, зокрема, ідеться про започаткований Волинською ОУНБ проект «Лицарство духу і драми життя елітних родин Волині», відомості про який на сайті обмежено інформацією тільки про один захід, що відбувся у травні 2017 р.

У процесі моніторингу сайтів ОУНБ, в окремих випадках, на веб-сторінках було виявлено зовсім мало інформації з досліджуваної теми або ж бібліотеки називали проектами традиційні заходи з популяризації краєзнавства, які не здійснювались в алгоритмі реалізації проекту. Загальновідомо, що проект – це не лише задум (завдання, проблема) та необхідні засоби для досягнення бажаного технологічного чи організаційного результату, а ще й відповідно оформлений комплекс науково-дослідних, організаційно-господарських та інших заходів, пов'язаних з ресурсами, виконавцями та термінами.

Зважаючи на важливість проектної діяльності для інноваційного розвитку сучасних книгозбірень та пріоритетність краєзнавчого напрямку в роботі регіональних бібліотек України, за результатами цього дослідження бібліотечним фахівцям рекомендовано:

- дотримуватися основних принципів управління проектами краєзнавчого спрямування. Зокрема, чітко формулювати цільову орієнтацію та концепцію реалізації кожного проекту, висвітлювати на веб-сайті бібліотеки відповідну інформаційну та нормативну базу, послідовно контролювати виконання проектних завдань;

- систематично інформувати про хід реалізації кожного краєзнавчого проекту у фаховій пресі та на сторінках місцевих видань, в Інтернет-

просторі, в тому числі у соціальних мережах, відображувати цю інформацію в ЕК та краєзнавчих БД, використовуючи систему посилань;

– організувати оптимальний доступ до ресурсного потенціалу краєзнавчих проектів – через спеціальний банер на головній сторінці бібліотечного сайту;

– вивчати та запроваджувати кращий досвід проектної роботи бібліотек у краєзнавчому напрямі.

Враховуючи те, що бібліотечні сайти і портали нині є основним засобом просування проектів, регіональним бібліотекам передусім бажано звернути увагу саме на якість організації краєзнавчого контенту для віддалених користувачів. Прикладами висвітлення проектної роботи на сайті можуть слугувати «Проект краєзнавчого електронного ресурсу “Історія міст і сіл України”» [14], розміщений на веб-сторінці НІБУ, ресурс «Краєзнавство» Харківської ДНБ ім. В. Г. Короленка [15], а також інші краєзнавчі проекти регіональних книгозбірень, позитивний досвід реалізації яких розглянуто в процесі цього дослідження.

Повністю результати цього дослідження висвітлено у 29-му випуску інформаційного бюлетеня НІБУ «Краєзнавча робота в бібліотеках України» [16].

Список використаних джерел

1. *Лобузин І.* Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія / І. Лобузин. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2016. – 216 с.

2. *Башун О.* Основи проектної діяльності бібліотек [Електронний ресурс] / О. Башун // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського : веб-сайт. – 2017. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/201703_artilces_field_dopmat_files/proektna_dilnist_bibliotek.pdf. – Назва з екрана.

3. *Наугольнова С. Б.* Проектна діяльність бібліотек як фактор підвищення ефективності послуг / С. Б. Наугольнова // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (23–24 листоп. 2017 р.) – Харків : ХДАК, 2017. – С. 190–191.

4. *Кравченко С.* Проектна діяльність бібліотек України у просуванні читання / С. Кравченко // Методична служба: індикатор та імпульс інноваційної культури в умовах децентралізації : матеріали VI Всеукр. школи методиста : 27 листоп. 2017 р. / Нац. б-ка України ім. Ярослава

Мудрого ; [уклад. Т. Богуш]. – Київ : Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого, 2018. – С. 112–119.

5. Рекомендації Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України» // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 2 листоп. 2017 р. – Київ, 2017. – С. 238–239.

6. *Скнар В. К.* Управління проектами краєзнавчого спрямування / В. К. Скнар // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (22 листоп. 2011 р., м. Київ). – Київ : Вінніченко, 2011. – С. 184–186.

7. *Понагайба А. А.* Волинська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олени Пчілки – партнер проекту «Консорціум «Історична Волинь» / А. А. Понагайба // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (22 листоп. 2011 р., м. Київ). – Київ : Вінніченко, 2011. – С. 157–160.

8. *Мокрицька Г. П.* Краєзнавча інформація: форми представлення у web-середовищі / Г. П. Мокрицька // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (22 листоп. 2011 р., м. Київ). – Київ : Вінніченко, 2011. – С. 121–124.

9. *Ракитянська В. Д.* Бібліотечна енциклопедія Харківщини: концепція регіонального електронного проекту / В. Д. Ракитянська, В. В. Сафонова // Короленківські читання 2014 «Бібліотеки, архіви, музеї: формування цифрового регіонального простору»: матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 жовт. 2014 р.). – Харків, 2015. – С. 7–14. ; Бібл. форум України. – 2014. – № 4. – С. 20–22.

10. *Антонова В. Р.* Корпоративний проект «Метабібліографія Харківщини»: стан реалізації, перспективи розвитку / В. Р. Антонова, Л. В. Глазунова // Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. до 75-річчя заснування Національної історичної бібліотеки України (м. Київ, 2–3 жовт. 2014 р.). – Київ, 2014. – С. 6–10.

11. *Лях Г. М.* Краєзнавчі проекти Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка зі збереження та популяризації документної культури національних меншин [Електронний ресурс] / Г. М. Лях // Культурне розмаїття Південної України – вагомий чинник європейської інтеграції : [Програма круглого столу в Одеській Національній науковій бібліотеці, 4–5 жовт. 2018 р.] / Одес. нац. наук. б-ка. – Одеса, 2018. – Режим доступу: http://odnb.odessa.ua/img/novini_2018/2151/programa-kruglogo-stolu-4.pdf. – Назва з екрана.

12. *Сохромова К.* Краєзнавча тематика просвітницьких та освітніх проєктів ДОУНБ. З досвіду сектору соціокультурних проєктів і зовнішніх зв'язків / К. Сохромова // Публічні бібліотеки Дніпропетровщини в системі збереження історичної пам'яті громади, вивчення і розвитку місцевої культури: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (29 листоп. 2016 р.). – Дніпро, 2017. – С. 131–134.

13. *Глоба Т.* «ДніпроКультура»: просвітницький проєкт та краєзнавча локація в соціальних мережах / Т. Глоба // Бібл. планета. – 2018. – № 3. – С. 2–27.

14. Проєкт краєзнавчого електронного ресурсу «Історія міст і сіл України» [Електронний ресурс] // Нац. іст. б-ка України : веб-сайт. – Режим доступу: [/http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1976&Itemid=1658](http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1976&Itemid=1658). – Назва з екрана.

15. Веб-ресурс «Краєзнавство» [Електронний ресурс] // Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка : веб-сайт. – Режим доступу: <http://krai.kogolenko.kharkov.com/>. – Назва з екрана.

16. Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюл. / Нац. іст. б-ка України. – Київ, 2018. – 156 с.

References

1. Lobuzin, I. (2016). Tsyfrovii bibliotechni proekty: tekhnolohichni rishennia ta upravlinnia zhyttievym tsyklom kolektsii [Digital Library Projects: Technological Solutions and Life Cycle Management Collections]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Bashun, O. (2017). Osnovy proektnoi diialnosti bibliotek [Fundamentals of project activity of libraries]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/201703_artilces_field_dopmat_files/proektna_dilnist_bibliotek.pdf [in Ukrainian].

3. Nauhohnova, S. B. (2017). Proektna diialnist bibliotek yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti posluh [Project activity of libraries as a factor in improving the efficiency of services]. Proceedings from The Cultural Studies and Social Communications: Innovative Development Strategies '17: *Mizhnarodna naukova konferentsiia (23–24 lystop. 2017 r.) – International Scientific Conference.* (pp. 190–191). Kharkiv [in Ukrainian].

4. Kravchenko, S. (2018). Proektna diialnist bibliotek Ukrainy u prosu-vanni chytannia [Project activity of libraries of Ukraine in promoting reading]. Proceedings from The Methodical service: indicator and impulse of innovation culture in the conditions of decentralization '17: *VI Vseukrainska*

shkola metodysta (27 lystop. 2017 r.) – VI All-Ukrainian School of Methodist. (pp. 112–119). Kyiv [in Ukrainian].

5. Rekomendatsii Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii «Bibliotekne kraieznavstvo u kulturnomu prostori Ukrainy» [Recommendations of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Library Local History in the Cultural Space of Ukraine»]. (2017). Proceedings from The Library Local History in the Cultural Space of Ukraine '17: *Vseukrayinska nauково-praktychna konferentsiya (2 lystop. 2017 r.) – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference.* (pp. 238–239). Kyiv [in Ukrainian].

6. Sknar, V. K. (2011). Upravlinnia proektamy kraieznavchoho spriamuvannia [Management of projects of local lore]. Proceedings from The Library lore studies in the cultural space of Ukraine '11: *Vseukrayinska nauково-praktychna konferentsiya (22 lystop. 2011 r.) – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference.* (pp. 184–186). Kyiv: Vinichenko [in Ukrainian].

7. Ponahaiba, A. A. (2011). Volynska oblasna universalna naukova biblioteka im. Oleny Pchilky – partner proektu «Konsortsium «Istorychna Volyn»» [Volyn Oblast Universal Scientific Library named after Olena Pchilka – partner of the project «Consortium «Historical Volyn»»]. Proceedings from The Library lore studies in the cultural space of Ukraine '11: *Vseukrayinska nauково-praktychna konferentsiya (22 lystop. 2011 r.) – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference.* (pp. 157–160). Kyiv: Vinichenko [in Ukrainian].

8. Mokrytska, H. P. (2011). Kraieznavcha informatsiia: formy predstavleniia u web-seredovyshchi [Local-studies information: forms of representation in the web-environment]. Proceedings from The Library lore studies in the cultural space of Ukraine '11: *Vseukrayinska nauково-praktychna konferentsiya (22 lystop. 2011 r.) – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference.* (pp. 121–124). Kyiv [in Ukrainian].

9. Rakytianska, V. D., Safonova, V. V. (2015; 2014). Bibliotekna entsyklopediia Kharkivshchyny: kontseptsiiia rehionalnoho elektronnoho proektu [Library Encyclopedia of Kharkiv Region: The Concept of Regional Electronic Project]. Proceedings from The Korelenkov Readings 2014 «Libraries, Archives, Museums: the Formation of Digital Regional Space» '14: *XYII mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiya (8 zhovt. 2014 r., m. Kharkiv) – XYII International Scientific and Practical Conference.* (pp. 7–14); *Biblioteknyi forum Ukrainy – Library Forum of Ukraine*, 4, pp. 20–22 [in Ukrainian].

10. Antonova, V. R. (2014). Korporatyvnyi proekt «Metabibliohrafiia Kharkivshchyny»: stan realizatsii, perspektyvy rozvytku [Corporate project «Metabibliography of Kharkiv region»: state of implementation,

prospects of development]. *Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii do 75-richchia zasnuvannia Natsionalnoi istorychnoi biblioteky Ukrainy (2–3 zhovt. 2014 r., m. Kyiv) – Collection of Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference Dedicated to the 75 th Anniversary of the Foundation of the National Historical Library of Ukraine* (pp. 6–10). Kyiv [in Ukrainian].

11. Liakh, H. M. (2018). Kraieznavchi proekty Kharkivskoi derzhavnoi naukovoï biblioteky im. V. H. Korolenka zi zberezheniia ta populiaryzatsii dokumentnoi kultury natsionalnykh menshyn [Local studies projects of the Kharkiv State Scientific Library named after. V.G Korolenko on preservation and popularization of the document culture of national minorities]. Retrieved from http://odnb.odessa.ua/img/novini_2018/2151/programa-kruglogo-stolu-4.pdf [in Ukrainian].

12. Sokhromova, K. (2017). Kraieznavcha tematyka prosvitnytskykh ta osvitynykh proektiv DOUNB. Z dosvidu sektoru sotsiokulturnykh proektiv i zovnishnykh zviazkiv [Local studies on educational and educational projects of the Ministry of Education and Science of Ukraine. From the experience of the sector of socio-cultural projects and external relations]. Proceedings from The Public libraries of the Dnipropetrovsk region in the system of preservation of historical memory of the community, studying and development of local culture '16: *Mizhvidomcha naukovo-praktychna konferentsiia (29 lystopada 2016 r.) – Interdepartmental Scientific-Practical Conference* (pp. 131–134). Dnipro [in Ukrainian].

13. Hloba, T. (2018). «DniproKultura»: prosvitnytskyi proekt ta kraieznavcha lokatsiia v sotsialnykh merezhakh [«DniproCulture»: an educational project and local lore location in social networks]. *Bibliotechna planeta – The Library Planet*, 3, pp. 26–27 [in Ukrainian].

14. Proekt kraieznavchoho elektronnoho resursu «Istoriia mist i sil Ukrainy» [Project of local history electronic resource «History of cities and villages of Ukraine»]. www.nibu.kiev.ua. Retrieved from http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1976&Itemid=1658 [in Ukrainian].

15. Veb-resurs «Kraieznavstvo» [Web-resource «Regional studies»]. Kharkiv State Scientific Library named after V. G. Korolenko: website. *kray.korolenko.kharkov.com*. Retrieved from <http://kray.korolenko.kharkov.com/> [in Ukrainian].

16. Mykhailova, O. V.(Eds.). (2018). Kraieznavcha robota v bibliotekakh Ukrainy: informatsiinyi buleten. [Local linguistic work in libraries of Ukraine: inform. bulletin]. (Issue 29). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.11.2018.

Valentyna Kyselova,

Manager of Sector of Research Work,
National Historical Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Modern Library Projects on Region Studies: the State of Realization and Prospect of Development

The paper presents results of the research conducted by the National historical library of Ukraine. The research dealt with library projects on regions study. The achievements of regional libraries in the project work are generalized and recommendations to its improvement are given. The main result of realization of such projects are new informative, educational, cultural and social library services: organization of access to full texts of regional editions and regional databases of current and retrospective information about events of regional social and political, economic and cultural life; realization of events on popularization of regional knowledge, etc. The subjects of regional projects are various: public and historical (revolutionary events, holodomor, liberating from nazi invaders), literary, cultural and art, ecological, social, tourism in regions and others like that. Actual subjects of the last years - "Our countrymen who participated in Revolution of dignity", "Library as a bridge for internally displaced persons to cultural integration in local communities". The recommendation for libraries to improve its project activity is to adhere to basic principles of management of regional aspiration projects and to optimize access to resource potential of regional projects.

Keywords: library project, study of a particular region, scientific research, regional libraries.

Наталія Гриценко,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;

Олена Ключнікова,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;

Оксана Сандул,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

РЕФЕРАТИВНІ БАЗИ ДАНИХ У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ ТА НАУКИ

Розглянуто роль і місце електронних реферативних ресурсів у процесах інформаційного забезпечення освітньої та науково-дослідної діяльності. Визначено фактори вдосконалення реферування наукової інформації із залученням новітніх технологічних засобів. Підкреслено значущість вузькопрофільного індикативного реферування в умовах експоненційного зростання інформаційного масиву. У контексті нових вимог до наукових фахових видань України сформульовано методичні рекомендації щодо поліпшення якості та репрезентації реферативної інформації.

Ключові слова: інтеграція інформації, інформаційна інфраструктура, наукова комунікація, освітні ресурси, реферативні бази даних, семантичні технології.

На сучасному етапі розвитку наукового середовища цінність створюваного окремими інституціями інтелектуального продукту визначається ступенем його інтегрованості у загальну систему наукових зв'язків, універсальністю та доступністю змісту, можливістю адаптації до конкретних умов використання. На протигагу властивому попереднім історичним періодам накопиченню локальних ресурсів окремими науковими установами для власного вжитку, сучасна парадигма науки, концептуалізована моделлю веб 3.0, орієнтується на створення всеохопної аналітичної надбудови над інтегрованим масивом якісного верифікованого контенту з усього світу. Роль бібліотеки у системі наукових взаємозв'язків і комунікацій при цьому тільки зростає, адже за своїм потенціалом саме вона

є ключовим гравцем, що водночас володіє і первинним інформаційним ресурсом, і достатньою фаховою компетентністю, аби здійснювати експертні функції, аналітико-синтетичне опрацювання документального потоку та створювати кінцевий інформаційний продукт у вигляді баз даних, анотованих покажчиків, реферативних оглядів. Варто наголосити, що реферативні ресурси бібліотек з огляду на чітку тематичну структурованість та сконденсований характер наведеної інформації є саме тим інтелектуальним продуктом, якого потребує знаннево-орієнтоване суспільство XXI ст. [1, 4, 7].

Метою статті є з'ясування ролі та місця реферативних баз даних у процесах інформаційного забезпечення освіти і науки.

Акцент, зроблений саме на електронних ресурсах, умотивований змінами характеру наукової комунікації та каналів поширення інформації протягом останніх двох десятиліть. Науковий контент, навіть від початку створюваний в аналогових формах, невпинно «мігрує» до Всесвітньої Мережі. Як зазначила К. Лобузінна, «із зростанням ролі когнітивних та семантичних технологій бібліотека вимушена надавати послуги користувачам у тих формах, які від неї очікують» [6, с. 40].

Міжнародні реферативні бази даних на кшталт Scopus, Web of Science, Index Copernicus, Wilson Abstracts, Paperity, Mendelej, GeoRef, Agricola тощо функціонують на перетині інформаційних технологій, наукових комунікацій та бібліотечної практики і широко використовуються дослідниками як агрегатори наукового контенту, постачальники аналітичної інформації та дискусійні майданчики для науковців. Новітній аналітичний інструментарій дає змогу на підставі глибокого контент-аналізу публікацій з'ясовувати неочевидні семантичні зв'язки цих текстів, вибудовувати на підставі цитованості коефіцієнти впливовості та бібліометричні рейтинги науковців, встановлювати мережі співавторства тощо. Ці бази також є одним з головних джерел отримання наукометричних даних для проведення оцінних досліджень на державному, галузевому чи корпоративному рівні [2, 5, 11, 12]. Завдяки охопленню великої ресурсної бази такі сервіси є також зручним інструментом для виявлення плагіату та інших порушень академічної доброчесності.

Так, скажімо, реферативна база Scopus покликана, за задумом її розробників, бути індикатором стану й розробленості наукових досліджень з усіх галузей знань. За майже 15-річну історію свого функціонування база Scopus накопичила близько 70 млн реферативних записів, проіндексувавши більше 36 тис. фахових журналів з усього світу. Запорукою розбудови настільки широкої та всеохопної ресурсної бази стало застосування

принципу кооперативної взаємодії, за якого весь первинний контент створюється окремо кожним з учасників проекту (редакції фахових журналів, видавництва, НДІ, оргкомітети конференцій тощо) за чіткими правилами й із застосуванням уніфікованого формату метаданих. Натомість сама база даних Scopus, виступаючи агрегатором реферативної інформації, зосереджується насамперед на двох аспектах: розробці аналітичного інструментарію та здійсненні експертних функцій. Аналітичний апарат Scopus представлено, зокрема, класифікаційним рубрикатором ASJK (27 основних розділів знань, 335 підрозділів) та наукометричними профілями авторів, установ і журналів, що формуються за чотирма критеріями (індексом Гірша, коефіцієнтом впливовості CiteScore, індикатором SJR та рейтингом SNIP). Відбір та оцінку матеріалів, що надходять до Scopus, здійснює міжнародна експертна рада з 17 науковців та бібліотекарів, які аналізують якість та доступність наукових фахових видань за низкою сталих критеріїв (репутація видавця, індексування в інших РБД, наявність англomовних рефератів, рецензування видання, відкритий доступ через власний веб-сайт тощо).

Подібним чином індексуються фахові видання й на міжнародній наукометричній платформі Web of Science. Розташовані у шістьох мультидисциплінарних колекціях (індексах) книги, матеріали конференцій, статті фахової періодики оцінюються за імпаکت-фактором та коефіцієнтом CiteScore, а базований на бібліотечних онтологіях аналітичний інструментарій сайту забезпечує параметризований селективний пошук, виокремлюючи з широкого масиву інформації вузькоконтекстуальні добірки за пов'язаними пошуковими запитами. Серед оригінальних аналітичних інструментів цієї платформи варто виокремити додаток Essential Science Indicators, авторський ідентифікатор ResearcherID, бібліографічний генератор EndNote тощо. Треба також відзначити, що Web of Science є більш комерціалізованою платформою і не повною мірою поділяє концепцію відкритої науки, спираючися у своїй діяльності на бізнесорієнтовані моделі наукового менеджменту.

Широка ресурсна база та високі професійні вимоги до розміщених матеріалів зробили Scopus та Web of Science авторитетними учасниками міжнародних наукових комунікацій та своєрідним мірилом цінності наукового продукту [13]. Так, в Україні, відповідно до Порядку формування Переліку наукових фахових видань [10], затвердженого 15 січня 2018 р., саме ці дві бази даних визнано індикаторами якості наукових публікацій – надання фаховому виданню категорії А без індексування у Scopus чи WoS неможливе. Цей критерій оцінки є органічним наслідком

стратегії інтеграції української науки до світового інтелектуального середовища і засадничо правильним. Разом із тим ця позиція наражається на небезпідставну критику представників соціогуманітарних наук з огляду на технократичність підходів до відбору та подальшого рейтингування науковців. Слід зазначити, що в самій базі Scopus частка наукових фахових видань гуманітарного спрямування становить менше 12%, а серед 106 українських наукових фахових видань, проіндексованих в обох РБД станом на листопад 2018 р., лише 13 представляють соціогуманітарний профіль.

Інтеграції вітчизняної науки у світовий контекст, відкритості наукових досліджень та належній оцінці здобутків українських учених сприяє функціонування вітчизняних баз даних реферативної інформації, що створюються провідними бібліотеками країни (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Державна науково-педагогічна бібліотека, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААНУ тощо). Так, реферативна база даних «Україніка наукова», реалізована як корпоративний проект НБУВ та Інституту проблем реєстрації інформації НАНУ, є найбільшим вітчизняним ресурсом реферативної інформації (станом на листопад 2018 р. проіндексовано майже 709 тис. джерел первинної інформації). Акумуляовані в ній наукові джерела мають велику цінність для дослідників та пошуковців, адже є актуальним зрізом поточних досягнень вітчизняної науки. Пошуково-аналітичний апарат бази даних доповнено розгалуженим рубрикатором, що систематизує джерела наукової інформації. Варто наголосити, що РБД «Україніка наукова» не існує відокремлено від решти сервісів бібліотеки, а є органічною складовою інтегрованого комплексу електронних ресурсів НБУВ. Так, реферати у базі «Україніка наукова» доповнено посиланнями на шифр видання в електронному каталозі, повний текст статті у БД «Наукова періодика України» (за наявності), бібліометричний профіль автора у реєстрі «Науковці України», а різночитання імен авторів узгоджено через Авторитетний файл персоналії. І саме цей шлях, консолідація та конвергенція споріднених баз даних наукової інформації є максимально сприятливим для забезпечення освіти та науки високоякісними бібліотечними ресурсами.

Водночас наявність в Україні низки галузевих та репозитарних баз реферативної інформації створює дисбаланс інформаційної інфраструктури держави через колізії дублювання, сегментації та фрагментарності інформаційного наповнення. Подібні колізії мають долатися адекватною оцінкою доцільності залучення людських і технологічних ресурсів та подальшими управлінськими рішеннями.

Удосконаленню інформаційного забезпечення освіти та науки електронними реферативними ресурсами сприятиме поглиблення корпоративної співпраці всіх причетних до наукової комунікації інституцій, зокрема, уніфікація технологічних ланок та програмного забезпечення, що дало би змогу інтегрувати розрізнені бази даних до загальнонаціонального бібліотечного репозитарію наукових публікацій та вдосконалило б інформаційну інфраструктуру вітчизняної освіти та науки. На жаль, у затвердженому Кабінетом Міністрів України 19 липня 2017 р. Положенні про Національний репозитарій академічних текстів [9] не було приділено належної уваги саме реферативному сегменту наукової інформації, без якого навіть якнайповніший репозитарій втрачає частину своєї інтелектуальної цінності та користувацької привабливості.

Сталою є тенденція до розкриття бібліотеками своїх фондів, оцифрування ресурсів, створення повнотекстових баз даних, тематичних та галузевих бібліографічних покажчиків. Проте для кінцевого користувача критично значущим є виокремлення з неозорого інформаційного масиву кількох документів за вузькими пошуковими запитами. Саме таку можливість надають електронні реферативні ресурси, що, крім гнучкого пошукового апарату, містять фахово вивірену експертну інформацію, яка дає змогу користувачу остаточно переконатися у доцільності використання того чи іншого документа.

Інформаційне забезпечення реферативною інформацією підвищує свою ефективність через залучення до роботи новітніх технологічних засобів: семантичний веб, бібліотечні онтології, політику інтелектуального доступу тощо [3, с. 378]. Водночас хибно було б надавати цим допоміжним інструментам значення панацеї, адже, наприклад, поширене у деяких реферативних базах даних автоматичне реферування (*automatic summarization*) часто спотворює зміст анотованого ресурсу, нехтує значущою інформацією, виокремити яку міг би бібліотечний фахівець. Це зайвий раз підкреслює неунікність та безальтернативність експертної ролі бібліотечних фахівців, які адекватно усвідомлюють: технологічні інновації у реферуванні є принагідним засобом, а не універсальним рішенням.

Світова практика підтверджує, що найзатребуванішими для наукової спільноти і більшою мірою для бізнес-середовища є *індикативні* реферати, що у стислій формі фокусуються на окремих аспектах проблематики, надають інформацію відповідно до вузькопрофільних запитів кінцевого користувача. Джерельною базою для індикативного реферування є публікації великого обсягу (монографії, наукові звіти тощо), повноцінне

ознайомлення з якими потребує певного часу. Часто індикативне реферування документів покликане дати кінцевому користувачу підстави для ґрунтовнішого аналізу, апробації та впровадження викладених у публікації технологічних інновацій. Зокрема, Інститут проблем реєстрації інформації НАН України має тривалу історію успішної взаємодії з виробничим сектором економіки, надаючи вузькотематичні реферативні огляди з актуальних питань точного приладобудування, інноваційних засобів довготривалого зберігання інформації тощо [8].

Перспективним і неунікним за сучасного стану бібліотечної галузі в Україні є подібний симбіотичний зв'язок науки та бізнесу. Можливість створення на замовлення бізнес-структур спеціалізованих реферативних оглядів та аналітичних показників підживлює реальну економіку свіжими науковими ідеями, відкриває науковцям шлях до впровадження своїх розробок та надає бібліотекам можливості отримувати додаткове фінансування. Така співпраця додає динаміки науковим процесам і є важливим індикатором значущості досліджень, розробок, винаходів тощо.

Підсумовуючи викладене, варто відзначити ключові аспекти інформаційного забезпечення освіти та науки електронними реферативними ресурсами:

1. Концентрація інформації. За самою своєю природою реферат є концентратом наукової інформації, бо в ньому у стислому та сконденсованому викладі подаються зміст, методика та результати дослідження. Своєрідне сутнісне ядро наукової інформації, викладене у рефераті, є найнасиченішою та найбільш оперативною формою інформування наукової спільноти про здобутки та поточні розвідки дослідників.

2. Модерація інформації. Повнотекстові бази даних справді є зручним та бажаним інструментом для науковців, натомість здійснювати експертну оцінку наукової інформації в настільки широкому текстовому масиві проблематично. Контент-аналіз публікацій, наукометричні профілі дослідників, оцінка фахових журналів, видавців і наукових інституцій, пропонувані реферативними базами даних, є тим маркером, що допомагає зорієнтуватися користувачу електронної бібліотеки й обрати серед низки формально подібних джерел справді якісний науковий контент. Варто також наголосити, що експертні спільноти, на які покладено функції контролю за дотриманням вимог реферативної бази даних та сепарації видань і публікацій неналежної якості, мають бути беззаперечним авторитетом у своїх галузях знань (скажімо, до консультативної ради Scopus з добору контенту входять 17 професорів провідних світових університетів). Транспарентність експертного середовища забезпечу-

ється сталістю, прозорістю й зрозумілістю критеріїв добору та сепарації наукового контенту, загально визнаною конвенцією академічної доброчесності, процедурами внутрішнього та зовнішнього рецензування тощо.

3. Кастомізація інформації. Навіть якнайширша повнотекстова база даних з максимально зручним і гнучким пошуковим апаратом не позбавить науковця марудної й часомісткої процедури добору джерел методом ознайомлення *de visu*. Перевага реферативних баз даних полягає в тому, що цю, часто найтривалішу, частину роботи вже виконав референт, і поданий ним у рефераті інформаційний концентрат дає змогу науковцю зосередитися виключно на вивченні відповідних напрямку його досліджень верифікованих високоякісних джерел, що пройшли експертну модерацію та логічно систематизовані за бібліотечними класифікаціями. Наявність реферативної бази даних у структурі електронних ресурсів бібліотеки (та/або їх взаємна інтегрованість) править за лакмусовий папірець академічної цінності створеного цією установою інтелектуального продукту.

4. Інтеграція інформації. Сама філософія цифрового середовища як гомогенного віртуального простору з універсальними правилами взаємодії пропонує бібліотеці логіку організації електронних ресурсів на засадах єдиної точки доступу. Досить трудомісткою і психологічно непривабливою для користувача електронної бібліотеки у 2018 р. є навігація ресурсами за низкою зовнішніх гіперпосилань (при цьому кожен із цих сайтів може пропонувати власну політику користування ресурсами, вимагати повторної аутентифікації чи встановлення додаткових плагінів). Противагою такому розпорошенню ресурсів має стати їхня концентрація в межах одного бібліотечного порталу чи безшовна інтеграція кількох споріднених ресурсів. Бібліотечний інтернет-вузол, що пропонує єдину точку доступу до взаємопов'язаних бібліографічних, реферативних, повнотекстових баз даних, мультимедійних колекцій, пошуково-аналітичного інструментарію (що було реалізовано, зокрема, Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського), є самодостатнім інтелектуальним продуктом, убезпеченим від нестабільності зовнішніх баз даних та інтернет-сховищ, і надає своїм користувачам максимально припасований до дослідницької роботи інтерфейс.

5. Оперативність інформування. Більша швидкість поширення цифрової інформації порівняно з інформацією на матеріальних носіях є аксіомою. У функціонуванні реферативних баз даних цей аспект відбивається кількома перевагами. По-перше, реферат здійснює у науковій спільноті функцію поточного інформування, даючи зріз актуальних публікацій,

доступ до повного тексту яких дослідники матимуть, можливо, далеко не одразу; вже на підставі цього інформування дослідники можуть здійснювати селективний добір справді необхідних у їхній роботі ресурсів. По-друге ж, з огляду на обмежений наклад та високу вартість фахової літератури, а також спричинені колізіями авторського права обмеження в доступі до повних текстів публікацій, реферативні бази даних, що містять у відкритому доступі велику кількість найсвіжішої наукової інформації від провідних світових фахівців, є для багатьох дослідників чи не єдиною можливістю залишатися у фарватері актуальних наукових досліджень.

Розглянувши місце та значення реферативних баз даних в інформаційному забезпеченні освітніх та наукових процесів, спробуємо сформулювати методичні рекомендації щодо поліпшення реферативного обслуговування (зокрема, у контексті Порядку формування Переліку наукових фахових видань України):

1) інтеграції української науки до світового контексту та розвитку дослідницького потенціалу вітчизняних науковців сприятиме якнайповніше розкриття змісту їхніх публікацій у реферативних базах даних; абсолютно очевидно, що засобом цієї репрезентації має бути публікація розлогих (не менше 1800 знаків, як це передбачено Порядком для анотацій у фаховій періодиці) рефератів англійською мовою; реферативним службам слід для цього підвищувати власну кваліфікацію та поглиблювати співпрацю з корпоративними партнерами;

2) у контексті виконання реферативною службою бібліотеки експертних функцій варто посилити вимоги (як формальні, так і змістові) до рефератів, що надаються редакціями наукових фахових журналів, – вони мають сягати 1800 знаків (як визначено Порядком) і містити виключно конкретну наукову інформацію щодо відповідного дослідження; посилення модерації реферативної інформації передбачає сепарацію рефератів неналежної якості (абстрактних за змістом, написаних публіцистичним стилем, рекламного характеру тощо);

3) важливо, аби реферативні бази даних не існували у відриві від решти електронних ресурсів бібліотеки і повноцінною складовою входили до загальнонаціонального наукового простору; у контексті цього завдання учасники наукової комунікації мають докладати зусилля до конвергенції споріднених баз даних, скорочення технологічних ланок опрацювання реферативної інформації, усунення процесів дублювання та поліформатного опрацювання реферативних ресурсів, концентрації та інтеграції розпорошених джерел у спільний науковий продукт;

4) у контексті інформаційного обслуговування реферативним службам бібліотек варто домагатися якіснішої репрезентації власних ресурсів в Інтернеті; інформаційне забезпечення освіти та науки – не абстрактна діяльність, а полягає у зручному користувачькому інтерфейсі бібліотечного сайту, наявності віртуального кабінету користувача з опціями селективного пошуку, кастомізації матеріалів і створення власних е-колекцій, наданні користувачам реферативних довідок та оглядів на замовлення; перелічений функціонал досягається тісною співпрацею реферативної служби з науково-дослідними та технологічними підрозділами бібліотеки.

Завдання учасників наукової комунікації (а це і бібліотеки, і університети, і НДІ, і видавці, і виробничий сектор економіки) полягає в забезпеченні сталого доступу до актуальних джерел наукової інформації, перетворенні первинної інформації в аналітичний продукт та впровадженні результатів досліджень у безпосередню практичну діяльність. Реферативна служба бібліотеки, що функціонує на перетині силових ліній наукової комунікації, актуалізує свій контент і вдосконалює технологічні ланки репрезентації наукової інформації і є важливим гравцем на ринку надання інтелектуальних послуг.

Список використаних джерел

1. *Березівська Л. Д.* Бібліотечно-інформаційне забезпечення освіти / Л. Д. Березівська, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська, І. І. Хемчян // *Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського.* – 2016. – Вип. 5. – С. 7–14.

2. *Воловенко Т.* Реферативна база даних як інформаційний ресурс бібліотеки / Т. Воловенко // *Бібл. вісн.* – 2015. – № 4. – С. 3–7.

3. *Гарагуля С. С.* Основні тенденції інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів: типологія і принципи організації / С. С. Гарагуля // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2017. – Вип. 48. – С. 373–383.

4. *Горбатюк С. Є.* Інформаційне забезпечення наукового дослідження: інституційно-правові аспекти / С. Є. Горбатюк // *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України* – 2014. – № 4. – С. 130–139.

5. *Кириленко С. Е.* Перспективи розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» в контексті світової наукометричної практики / С. Е. Кириленко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2017. – Вип. 48. – С. 302–314.

6. Лобузiна К. В. Створення iнтегрованого бiблiотечного простору: основнi проблеми та шляхи вирiшення / К. В. Лобузiна // Бiблiотекознавство. Документознавство. Информологiя. – 2012. – № 2. – С. 34–40.

7. Петрина Н. О. Информацийне забезпечення процесiв освiти i науки в умовах становлення информацийного суспiльства / Н. О. Петрина, Л. Т. Ониксимова // Вiсн. Укр. акад. банк. справи. – 2012. – № 2. – С. 96–99.

8. Петров В. В. Формирование баз данных реферативной информации – путь к оперативному обмену результатами научных исследований / В. В. Петров, А. А. Крючин, Л. И. Костенко, Н. Н. Минина, Н. Я. Зайченко // Б-ки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2010. – Вып. 8. – С. 103–109.

9. Положення про Нацiональнiй репозитарiй академiчних текстiв: Постанова Кабiнету Мiнiстрiв України № 541 вiд 19 лип. 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-%D0%BF>. – Назва з екрана.

10. Про затвердження Порядку формування Перелiку наукових фахових видань України: Наказ Мiнiстерства освiти i науки України № 32 вiд 15.01.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18>. – Назва з екрана.

11. Рабаданова Л. Формування информацийної культури особистостi як важлива функцiя реферативної інформацiї / Л. Рабаданова // Наук. пр. Нац. б-ки України iм. В. I. Вернадського. – 2015. – Вип. 42. – С. 92–102.

12. Ямчук А. В. Реферативнi информацийнi ресурси як iнтеграцiйна основа системи наукової комунiкацiї / А. В. Ямчук, В. М. Євтушенко, Т. К. Куранда // Наук.-техн. інформацiя. – 2010. – № 4. – С. 3–6.

13. Archambault J., Campbell D., Gingras Y., Larivière V. (2009). Comparing bibliometric statistics obtained from the Web of Science and Scopus. *The Journal of the Association for Information Science and Technology*. 60, 1320–1326. doi: 10.1002/asi.21062.

References

1. Berezivska, L. D., Zozulia, S. M., Lobanovska, I. H., Khemchian, I. I. (2016). *Bibliotechno-informatsiine zabezpechennia osvity* [Library and Information Support of Education]. *Naukovi pratsi Derzhavnoi nauково-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho – Proceedings of the V. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine*, issue 5, pp. 7–14. Kyiv [in Ukrainian].

2. Volovenko, T. (2015). Referatyvna baza danykh yak informatsiinyi resurs biblioteky [Abstract database as information resource of the library]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 4, pp. 3–7. Kyiv [in Ukrainian].

3. Harahulia, S. S. (2017). Osnovni tendentsii intehratsii naukovykh bibliografichno-informatsiinykh resursiv: typolohiia i pryntsypy orhanizatsii [Basic tendencies of integration of scientific bibliographic and informational resources: typology and principles of organization]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 373–383. Kyiv [in Ukrainian].

4. Horbatiuk, S. Ye. (2014). Informatsiine zabezpechennia naukovooho doslidzhennia: instytutsiino-pravovi aspekty [Information support of scientific research: institutional and legal aspects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, no. 4, pp. 130–139. Kyiv [in Ukrainian].

5. Kyrylenko, S. E. (2017). Perspektyvy rozvytku referatyvnoi bazy danykh «Ukrainika naukova» v konteksti svitovoi naukometrychnoi praktyky [Prospects for the development of the abstract database «Ukrainika Scientific» in the context of the world science-metric practice]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 302–314. Kyiv [in Ukrainian].

6. Lobuzina, K. V. (2012). Stvorennia intehrovanooho bibliotechnoho prostoru: osnovni problemy ta shliakhy vyrishennia [Creating an Integrated Library Space: Major Problems and Solutions to Solutions]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Record Studies. Informology*, no. 2, pp. 34–40. Kyiv [in Ukrainian].

7. Petryna, N. O., Onyksymova, L. T. (2012). Informatsiine zabezpechennia protsesiv osvity i nauky v umovakh stanovlennia informatsiinooho suspilstva [Information provision of education and science processes in the conditions of the formation of the information society]. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy – Herald of Ukrainian Academy of Banking*, no. 2, pp. 96–99. Kyiv [in Ukrainian].

8. Petrov, V. V., Kriuchin, A. A., Kostenko, L. I., Minina, N. N., Zaichenko, N. Ya. (2010). Formirovanie baz danykh referativnoi informatsii – put k operativnomu obmenu rezultatami nauchnykh issledovaniy [Formation of databases of abstract information – the path to the operational exchange of research results]. *Biblioteki Natsionalnoi akademii nauk: problemy funktsionuvannia*, no. 1, pp. 10–14. Kyiv [in Ukrainian].

cionirovaniia, tendentcii razvitiia – Libraries of the National Academy of Sciences: Functioning Problems, Development Trends, issue 8, pp. 103–109 [in Russian].

9. Polozhennia pro Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 541 vid 19 lypnia 2017 r. [The Regulations on the National Repository of Academic Texts: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 541 of July 19, 2017]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541–2017-%D0%BF> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia Pereliku naukovykh fakhovykh vydan Ukrainy: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 32 vid 15.01.2018 r. [On Approval of the Procedure for the Formation of the List of Scientific Professional Publications of Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 32 of January 15, 2018]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148–18> [in Ukrainian].

11. Rabadanova, L. (2015). Formuvannia informatsiinoi kultury osobystosti yak vazhlyva funktsiia referatyvnoi informatsii [Formation of the informational culture of the individual as an important function of abstract information]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 42, pp. 92–102 [in Ukrainian].

12. Yamchuk, A. V., Yevtushenko, V. M., Kuranda, T. K. (2010) Referatyvni informatsiini resursy yak intehratsiina osnova systemy naukovoï komuniatsii [Abstract information resources as an integrative basis of the system of scientific communication]. *Naukovo-tekhnichna informatsiia – Scientific and Technical Information*, no. 4, pp. 3–6. Kyiv [in Ukrainian].

13. Archambault, Ё., Campbell, D., Gingras, Y., Larivière, V. (2009). Comparing bibliometric statistics obtained from the Web of Science and Scopus. *The Journal of the Association for Information Science and Technology*, 60, 1320–1326. doi: 10.1002/asi.21062.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2018.

Nataliia Hrytsenko,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine;

Olena Kliushnikova,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine;

Oksana Sandul,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Abstract Databases in the System of Information Providing of Education and Science

The role and place of electronic abstracts in the processes of information support of education and research activity is examined. The factors of improving the referencing of scientific information using of the latest technological tools are determined. The importance of contextual indigenous referencing in terms of exponential growth of the information array is emphasized. Methodological recommendations (based on new requirements for the Ukrainian scientific editions) for improving the quality and presentation of abstract information are suggested.

Keywords: abstract databases, educational resources, information infrastructure, integration of information, scientific communication, semantic technologies.

Валентина Медведєва,

канд. іст. наук., ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ВПЛИВ СОЦМЕРЕЖ НА СВІДОМІСТЬ СУЧАСНОГО КОРИСТУВАЧА БІБЛІОТЕКИ

У статті розглядається вплив соціальних мереж на свідомість сучасного користувача бібліотеки. Досліджуються особливості мережевих співтовариств як основного інструмента комунікації між бібліотекою і її користувачами.

Розкриваються деякі аспекти реалізації можливостей сучасної бібліотечної установи в задоволенні потреб користувачів у суспільно значущій інформації.

Розглянуто роль соціальних мереж в інформаційному суспільстві та проблеми, з якими доводиться стикатися вітчизняним бібліотечним установам на цьому шляху. Приділяється увага питанню адаптації сучасних бібліотек до умов поширення і використання соціальних мереж.

Ключові слова: соціальні мережі, бібліотечна установа, сучасний інформаційний простір, інформаційне суспільство, інформаційна функція.

Незважаючи на те що соціальні мережі з'явилися нещодавно (лише в минулому десятилітті), вони продовжують бурхливо розвиватися, перебуваючи на вершині цифрового прогресу. Можливості соціальних мереж привертають увагу багатьох дослідників.

Стрімке зростання популярності соціальних мереж, особливості їхнього розвитку досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема К. Марлоу (K. Marlowe), Р. Данбор (R. Dunbour), Г. Каспаріс (G. Casparis), А. Фріджері (A. Friggerie), Д. Барброу (D. Barbrou), Л. Гроссман (L. Grossman), Г. Фаррелл (G. Farrell), Д. Дрезнер (D. Dresner), О. Прохоров, О. Павловська, І. Головка та ін.

Окремі аспекти участі бібліотек у соціальних мережах досліджували А. Ваганов, К. Василькова, О. Єрмаков, Р. Скорнякова, А. Кирилова, В. Орлов та ін.

Метою цієї статті є вивчення впливу соціальних мереж на свідомість сучасного користувача бібліотеки.

Уперше термін «соціальні мережі» (від англ. social network) було запропоновано в 1954 р. соціологом з Манчестерської школи Д. А. Барнесом

(у праці *Class and Committees in a Norwegian Island Parish, Human Relations*) [4]. У другій половині ХХ ст. це поняття стало популярним у західних дослідників суспільства.

Отже, соціальна мережа – це інтерактивний багатокористувацький веб-сайт, контент якого наповнюється безпосередньо учасниками мережі. Сайт являє собою автоматизоване соціальне середовище, що дає змогу спілкуватися групі користувачів, об'єднаних спільним інтересом. Зв'язок здійснюється за допомогою веб-сервісу внутрішньої пошти або миттєвого обміну повідомленнями [4].

Сьогодні для здійснення ефективного аналізу соціальних мереж використовуються кількісні та якісні поняття. В інтернет-середовищі сучасні користувачі активно працюють з різноманітними службами соцмереж, віртуальними співтовариствами, інтернет-спільнотами тощо. Такі служби соцмереж являють собою певний веб-сайт або іншу службу у Веб, яка сприяє створенню публічної чи напівпублічної анкети, складанню списку користувачів, з якими вони мають безпосередній зв'язок, також перегляд власного списку зв'язків і списків інших користувачів [6].

У свою чергу, серед онлайн-соцмереж виділяють соціальні мережі з базовими функціями або з широким функціоналом для спілкування та соціальні мережі майбутнього для вирішення чітко поставлених завдань. Також існує більш широка класифікація соцмереж, яка передбачає поділ за доступом до них: відкриті, закриті та змішані. За географічним охопленням виділяють світові й регіональні. Узагалі, сучасних класифікацій існує велика кількість.

Варто зазначити, що, на противагу різноманітним сучасним службам соціальних мереж, ставлення значної кількості користувачів в інтернет-спільнотах до інших учасників є на другому плані. Водночас головна увага інтернет-спільноти приділяється доцільності вкладу користувачів у досягнення сумісної мети. Поняття онлайн-соцмереж характеризує соціальну структуру, де певне коло людей різних вікових категорій з однаковими спільними інтересами мають можливість безперешкодно спілкуватися між собою в онлайн-режимі.

Під інтернет-групою доцільно розуміти багатофункціональну можливість сучасних соцмережеских служб, на основі яких можна створювати і в подальшому вільно використовувати необхідну інформацію онлайн-форумів відповідно до своїх уподобань. Такі групи виникають для забезпечення підтримки меншої мережі користувачів у межах більшої за обсягами соцмережевої служби. Насамперед вищезгадані інтер-

нет-групи визначають їхні найменування, зміст, склад учасників тощо. Крім того, треба зазначити і про віртуальне об'єднання, яке характеризує певне соціальне співтовариство (англ. virtual communities, e-communities). Це такий тип співтовариств, що виникають і функціонують у електронному середовищі за допомогою мережі Інтернет з метою сприяння вирішенню своїх професійних, політичних завдань, задоволенню своїх різноманітних інтересів тощо [6].

Термін «віртуальні співтовариства» було запроваджено відомим дослідником віртуального співтовариства Г. Рейнгольдом у 1993 р. Віртуальні співтовариства – це групи осіб, які для взаємообміну інформацією використовують електронні засоби й мережі. У свою чергу, такі співтовариства теж можуть об'єднуватися в мережеві структури на підставі спільних інтересів [1].

Віртуальні співтовариства на основі певних інтернет-засобів виконують свою інформаційну діяльність. Очевидно, що саме спільна діяльність є основним організуючим джерелом спільноти, його системоутворюючим фактором.

Значуща особливість віртуальних співтовариств полягає в тому, що використання інтернет-технологій у процесі спільної діяльності людей надає можливість більшою мірою здійснювати її регулювання на основі безпосередніх інформаційних обмінів і взаємодій між усіма членами співтовариства. Насамперед це дає змогу членам віртуальних співтовариств конструювати нові правила соціальної поведінки та відповідні регулятивні інституційні механізми. Опосередкованість рівноправних зв'язків з усіма є визначальною якістю віртуального співтовариства та надає всім людям, які беруть участь у них, значне підвищення дієздатності [7].

На сьогодні соціальні мережі являють собою величезну базу даних з різноманітною структурованою інформацією про своїх користувачів, яка може стати доступною практично всім бажаючим. Вплив інформаційних ресурсів на певні особистості та групи користувачів може підсилюватися у випадках їх реєстрації одночасно в кількох соціальних мережах. Існують сервіси, що дають змогу з'єднати інформацію з декількох сайтів одночасно й одержувати інформацію про події, які відбуваються в мережах, у яких користувач зареєстрований.

Також сучасні соцмережі уособлюють собою інтернет-програми, що ефективно сприяють комунікативному спілкуванню людей за допомогою текстових повідомлень, онлайн-трансляцій з будь-якої точки світу, обміном миттєвих фотографій тощо. Тобто такі соцмережі користуються

дедалі більшою популярністю та мають великий попит серед сучасних користувачів за рахунок надшвидких темпів розвитку суспільства.

На сьогодні найпопулярнішими соціальними мережами є Facebook, Twitter, Tumblr, Instagram, Google+ та ін.

Маркетингова компанія eMarketer представила актуальний рейтинг найбільш популярних соціальних мереж за 2017 р., які володіють великою аудиторією користувачів в Україні. Лідером серед сучасних соціальних мереж є Facebook (43,50%). Також користуються високою популярністю такі соціальні мережі, як Twitter (11,03%), Tumblr (2,17%), Instagram (0,48%), Google+ (0,21%) [2].

Соціальна мережа Facebook – веб-сайт соціальної мережі, який розпочав свою роботу 4 лютого 2004 р. Засновником сервісу є М. Цукерберг (Mark Zuckerberg). Facebook допомагає всім бажаним реєструватися в системі, створювати відповідні профілі з фотографією та актуальною інформацією про себе, шукати й додавати друзів, обмінюватися з ними повідомленнями, змінювати свій статус, залишати повідомлення на власній або чужих «стінах», завантажувати фото і відеозаписи, створювати групи (спільноти за інтересами) тощо.

У 2007 р. Facebook запропонував стороннім програмістам створювати додатки (ігри, засоби обміну музикою, фотографіями тощо) і заробляти на цьому. Крім того, користувач має можливість здійснювати контроль належного рівня доступу до інформації, опублікованої в його профілі, і визначати, хто має доступ до тієї чи іншої частини сторінки [3].

Twitter (англ. twitter – цвірінкати, щебетати, балакати) – соціальна мережа, яка працює в режимі реального часу, що дає можливість користувачам надсилати короткі текстові повідомлення (довжина твіта – не більше 140 символів), використовуючи SMS, служби миттєвих повідомлень і сторонні програми-клієнти [8].

Tumblr – сервіс мікроблогів, що дає змогу користувачам викладати текстові повідомлення, зображення, відеоролики, посилання, цитати та аудіозаписи у їхній тамблог, короткоформатний блог. Користувач може стежити за блогами інших користувачів, після чого їхні повідомлення з'являтимуться на його приладовій панелі. Більшість функцій доступні користувачу в стрічці, де можна зробити запис, а також бачити записи блогів від інших користувачів [9].

Instagram – соціальна мережа, що базується на обміні фотографіями, дає змогу користувачам робити фотографії, застосовувати до них фільтри, а також поширювати їх через свій сервіс і ряд інших соціальних мереж. Є одним з найпопулярніших сервісів у мистецтві айфонографії [10].

Google+ – багатомовна соціальна мережа та ідентифікаційна служба, що належить і якою керує компанія Google Inc. Це друга за величиною соціальна мережа у світі (після Twitter), яка налічує близько 359 тис. активних користувачів і в цілому близько 500 млн зареєстрованих користувачів [11].

Значним здобутком для розвитку цього дослідження виступає колективна монографія вчених Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського «Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства», де детально було окреслено питання визначення соцмереж і досліджено сучасні перспективи їхнього подальшого розвитку [5].

Сьогодні бібліотечні установи дуже активно виходять у соцмережі, за допомогою яких мають можливість ефективно спілкуватися між собою та з користувачами. Варто зазначити, що у світових соцмережах, зокрема у Facebook, Twitter, Tumblr, Instagram, Google+, налічується дуже велика кількість профілів працівників бібліотечних установ, які дуже активно їх використовують у своїй професійній діяльності. Активне використання таких профілів для бібліотечної справи сприяє налагодженню більш широкого взаємозв'язку із читачами.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського також має декілька своїх сторінок у соціальній мережі Facebook, зокрема «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського», «Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ», «Відділ музичних фондів НБУВ» і «Відділ зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ». На вказаних сторінках розміщується важлива інформація про діяльність бібліотеки, останні новини, перелік майбутніх заходів тощо.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського представлена в соціальній мережі Twitter. Але на практиці тут важче вести діалог із читачами, тому ця соцмережа не користується попитом у користувачів.

Варто підкреслити, що сучасні мережеві проекти допомагають висловлюватися й знаходити слухачів, надають можливість спілкуватися із широким колом цікавих людей, підтримувати зв'язок з друзями й близькими. Перед соцмережами стоїть завдання залишатися найбільш сучасним, швидким способом спілкування в мережі.

Отже, сучасні соціальні мережі є невід'ємною важливою складовою суспільства та мають вагомий вплив на свідомість сучасного користувача бібліотеки, оскільки більшість людей на сьогодні не готові відмовитися від використання соцмереж.

Список використаних джерел

1. Віртуальне співтовариство [Електронний ресурс] // Вікіпедія : веб-сайт. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Віртуальне_співтовариство. – Назва з екрана.
2. Рейтинг соціальних мереж в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2017>. – Назва з екрана.
3. Facebook [Електронний ресурс] // Вікіпедія : веб-сайт. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Facebook>. – Назва з екрана.
4. Соціальна мережа [Електронний ресурс] // Вікіпедія : веб-сайт. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа. – Назва з екрана.
5. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.
6. Самсонов М. Реклама бібліотек в онлайнних соціальних мережах / М. Самсонов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – Вип. 33. – С. 532–542.
7. Федоренко О. Соціальні мережі як інструмент популяризації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / О. Федоренко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 237–241.
8. Twitter [Електронний ресурс] // Вікіпедія : веб-сайт. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Твіттер>. – Назва з екрана.
9. Tumblr [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Tumblr>. – Загл. с екрана.
10. Instagram [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Instagram/Tumblr>. – Загл. с екрана.
11. Google+ [Електронний ресурс] // Вікіпедія : веб-сайт. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Google%2B>. – Назва з екрана.

References

1. Virtualne spivtovarystvo [Virtual community]. *Vikipediia – Wikipedia*. Retrieved from <http://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
2. Reitynh sotsialnykh merezh v Ukraini [The rating of social networks in Ukraine]. Retrieved from <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2017> [in Ukrainian].

3. Facebook. *Vikipediia – Wikipedia*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].

4. Social network. *Vikipediia – Wikipedia*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].

5. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as a factor in the development of civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Samsonov, M. (2012). Reklama bibliotek v onlainovykh sotsialnykh merezhakh [Advertising of libraries in online social networks]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 33, pp. 532–542 [in Ukrainian].

7. Fedorenko, O. (2013). Sotsialni merezhi yak instrument populyaryzatsii Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Social networks as a tool of popularization of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 237–241 [in Ukrainian].

8. Twitter. *Vikipediia – Wikipedia*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].

9. Tumblr. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org/wiki> [in Russian].

10. Instagram. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org/wiki> [in Russian].

11. Google+. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.12.2018.

Valentyna Medvedieva,

Cand. Sci., Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Influence of Social Networks on the Consciousness of the Modern Library User

Today, social networks represent a huge database with a variety of structured information about their users, which could be available to almost everyone.

To implement an effective analysis of social networks, a number of quantitative and qualitative concepts are used. In the virtual space, we deal with social networking services, online communities, virtual communities, and groups.

The modern social networking service is a specific website or other Web service that facilitates the creation of a public or semi-public questionnaire, a list of users with whom they have a direct link, as well as their own list of links and lists of other users.

Modern domestic libraries actively borrow the experience of foreign colleagues.

Leading libraries of Ukraine actively use the opportunities of network technologies in order to improve the forms of information and library services for users, providing access to their funds and various Internet resources.

Today, librarians are very active in social networks – a type of mass media that uses a set of online technologies to arrange communication between Internet users. The most significant among them – social networks and blogs.

Modern networking projects help speak and find listeners, provide an opportunity to communicate with a wide range of interesting people, keep in touch with friends and family. The network sets itself the task of each individual moment to remain the most modern, fast and aesthetic way of communicating on the network. Anyone can create interest groups to advertise their business, communicate and share information with like-minded people.

Social networks and general Internet resources have recently become closely integrated into everyday life of practically every person. More than half of the world's population deals with social networks, legal entities and individuals in one way or another interconnected with the help of Internet resources; it could be proved with the fact that most people do not imagine their life without social networks.

Keywords: social networks, library institution, the modern information environment, information society, information function.

Валерія Струнгар,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: ДОСВІД ПРОВІДНИХ БІБЛІОТЕК

Запропоновано практичні рекомендації для формування стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа, які передбачають: визначення мети та завдань бібліотечного представництва в соціальних медіа; визначення аудиторії бібліотечного представництва в соціальних медіа; оцінку ресурсів для створення й підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа; вироблення контенту бібліотечного представництва в соціальних медіа; забезпечення комунікації за векторами: «бібліотека – бібліотека», «бібліотека – користувач», «користувач – користувач»; створення інструкції або політики використання соціальних медіа бібліотеками; визначення ефективності бібліотечного представництва в соціальних медіа.

Ключові слова: стратегія, бібліотека, стратегія бібліотеки, бібліотечне представництво, практичні рекомендації, соціальні медіа, соціальні мережі, стратегія бібліотечного представництва в соціальних медіа.

Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, трансформація суспільних інформаційних запитів, переорієнтація бібліотечних стратегій розвитку на користувача зумовлюють дедалі активнішу взаємодію бібліотек і соціальних медіа, сприяють ширшому представленню діяльності бібліотек в інтерактивному веб-середовищі. Осмислення діяльності та формування стратегій бібліотечного представництва в соціальних медіа актуалізують вироблення практичних рекомендацій щодо бібліотечного представництва в соціальних медіа. Сьогодні існує значна кількість бібліотечних представництв, які не виправдовують зусиль щодо підтримки їх функціонування, головним чином тому, що їхня ефективність залежить від успішного поєднання бібліотечної специфіки та особливостей другого вебу. Тому важливим є розроблення практичних рекомендацій для формування стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа, визначення його ефективності.

На сьогодні проблема присутності бібліотек у соціальних медіа перебуває в полі зору наукового бібліотечного співтовариства. Дослідники активно напрацьовують емпіричний матеріал. Узагальнення практичного досвіду окремих бібліотек чи проєктів дало можливість перейти до теоретичного осмислення проблеми. О. Мар'їна запропонувала контент-стратегію розвитку бібліотек у цифровому просторі, визначила основні тенденції цифрової адаптації бібліотек, напрями та динаміку створення цифрових активів, мережових продуктів і послуг; узагальнила особливості застосування новітнього техніко-технологічного інструментарію та соціокомунікаційних технологій для підвищення ефективності цифрової модернізації бібліотечних установ; окреслила можливості стимулювання залученості користувачів у бібліотечну діяльність [3]. Т. Гранчак висвітлює результати аналізу використання національними бібліотеками світу та України різних соціальних мереж у процесі вдосконалення бібліотечного обслуговування, розкриває особливості окремих мереж як платформ представлення бібліотечних продуктів і послуг [2]. Ю. Половинчак розглядає соціальні медіа в системі соціальних комунікацій і досліджує тенденції їх активізації в розбудові вітчизняного комунікативного простору [7]. О. Натаров розглядає питання використання академічними науковими бібліотеками соціальних мереж як платформи наукової комунікації [4]. Н. Тарасенко обґрунтувала необхідність розроблення системи оцінювання ефективності діяльності бібліотек у соціальних мережах; висунула пропозиції щодо критеріїв і методик, доречних для застосування в такій системі, проаналізувала сучасний досвід їх використання [9].

На сучасному етапі досліджень розроблено й теоретичні узагальнення. Зокрема, В. Горовий розглядає соціальні інформаційні комунікації, їхній зміст, особливості розвитку в процесі еволюції суспільства; досліджує джерельну базу їх функціонування як систему соціальних інформаційних баз та інфотворчих структур українського суспільства; розглядає перспективи розвитку цієї соціальної інформаційної системи [1]. Науковий колектив НБУВ працює над розробленням теоретичних питань, зокрема в серії колективних монографій, створених під керівництвом О. Онищенка, В. Горового [5, 6].

Водночас можна стверджувати про затребуваність розроблення методик визначення ефективності бібліотечного представництва в соціальних медіа, прогножуючи зростання участі бібліотек у соціальних медіа і їх активізацію.

Важко не погодитися з твердженням Е. Ленарца, який, підкреслюючи потенціал відповідної діяльності, наголошує, що формування стратегії

бібліотечного представництва в соціальних медіа є «першим і найважливішим кроком бібліотеки» [12] перед початком роботи в соціальних медіа. Бібліотекам необхідно планувати впровадження соціальних медіа і визначати мету реалізації бібліотечного представництва в них, а також визначити політику бібліотечного представництва в соціальних медіа. Така стратегія має сприяти використанню соціальних медіа у створенні спільноти, а керівні принципи мають бути «максимально простими та зрозумілими» [12].

Бібліотеці необхідно спочатку визначитися з *метою бібліотечного представництва*, виходячи з неї – із завданнями, вирішення яких сприятиме реалізації поставленої мети. Мета бібліотечного представництва в соціальних медіа має бути конкретною, вимірною й досяжною. Наприклад, метою може виступати рекламування/активне представлення установи в інфопросторі; взаємодія; розширення аудиторії, нових послуг; підвищення ефективності роботи бібліотеки через дослідження аудиторії; розвиток бібліотечної спільноти; допомога науковим дослідженням; демонстрація потенціалу використання соціальних медіа для бібліотечної спільноти тощо.

Мета та завдання бібліотек у соціальних медіа можуть відрізнятися, залежно від виду, типу й підпорядкування бібліотеки. Наприклад, для наукової бібліотеки завданнями можуть виступати популяризація наукових ресурсів, допомога спільним науковим дослідженням, створення платформи для наукової комунікації тощо.

Так, на сторінці бібліотечного представництва НЮБ у соціальній мережі Facebook (<https://www.facebook.com/nllofua>) відбуваються обговорення наукових статей Центру досліджень соціальних комунікацій. Водночас Державна бібліотека України для юнацтва (<https://www.facebook.com/4uth.gov.ua>) у соціальній мережі Facebook повідомляє про заходи, наприклад інтерактивні ігри за книжковими сюжетами, у результаті яких переможці можуть отримати призи.

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» в соціальній мережі Facebook (<https://ukua.facebook.com/NaUKMA.Library>) інформує про заходи й події, серед яких варто відмітити тренінги, лекції для слухачів докторської школи та студентів магістеріуму НаУКМА, англомовні розмовні клуби тощо. Бібліотека Університету Каліфорнії Сан Маркос (США) використовує соціальні медіа для вирішення широкого спектра завдань: залучити студентів, співробітників університету; створити діалог з користувачами; просувати послуги, що пропонуються викладачами та співробітниками бібліотеки універ-

ситету; інформувати про події; популяризувати поради щодо досліджень і корисних інструментів для науковців [16].

Не менш важливим аспектом щодо формування стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа є *визначення аудиторії*. Бібліотечне представництво може бути орієнтованим на конкретні групи користувачів, наприклад студентів, викладачів, які допоможуть бібліотеці адаптувати контент та спілкування; може визначити реального та потенційного користувача. Наприклад, у результаті ручного моніторингу найактивніших користувачів бібліотечного представництва Бібліотеки Конгресу в соціальній мережі Facebook (<https://www.facebook.com/libraryofcongress>) було визначено, що це користувачі різних сфер – економічної, суспільної, юридичної. Тобто це не тільки фахівці бібліотечної галузі, а й досить значне коло користувачів. Наприклад, бібліотечне представництво Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (<https://www.facebook.com/nlibofua>) інформує не тільки про новинки бібліотечної галузі, а й публікує повідомлення щодо суспільних, правових новин тощо. У такому випадку бібліотечне представництво Національної юридичної бібліотеки виступає як інформаційний центр для громадянського суспільства, який комунікує з громадою. Аудиторія бібліотечного представництва Національної юридичної бібліотеки теж не обмежена колом фахівців бібліотечної галузі, а орієнтована на широке коло фахівців різних сфер, тому що контент в неї різноплановий, широкий.

Необхідно з'ясувати, яку інформацію потребує користувач, який читає стрічку новин бібліотечного представництва, і користувач, якого необхідно залучити на сторінку. Також необхідно дослідити, які соціальні медіа популярні серед аудиторії бібліотеки для того, щоб визначити платформи для просування продуктів і послуг та спілкування з користувачами. Можна також визначити часові межі, які активно використовують користувачі бібліотечного представництва для того, щоб запланувати графік публікацій.

Оцінка ресурсів для створення й підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа (фінансові ресурси, часові ресурси, технологічні ресурси, професійні навички) має також враховуватися при створенні стратегії бібліотекою. У бюджет бібліотеки повинні закладатися кошти на закупку техніки, програмного забезпечення, оплати хостингу; просування ресурсів у мережі Інтернет; залучення фахівців для створення ресурсів, контенту; розроблення дизайну, інформаційної архітектури ресурсів; відстеження дотримання вимог авторського права;

підвищення кваліфікації фахівців. Оцінювання витрат часу необхідно для створення й підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа: створення ресурсу, наповнення контентом, адміністрування ресурсів. Облік робочого часу потребує визначення відповідних завдань у посадовій інструкції фахівця, який відповідає за соціальні медіа; у нормах робочого часу.

Наприклад, у стратегії Національної бібліотеки Австралії [20] зазначається інформація про ряд ключових обов'язків, пов'язаних із плануванням, керуванням і підтримкою діяльності бібліотечного представництва в соціальних медіа. У стратегії надається список посад щодо роботи в соціальних медіа:

1. Координатор соціальних медіа – відповідає за керування корпоративними акаунтами бібліотеки; публікацію повідомлень для корпоративних акаунтів бібліотеки від імені бібліотеки; надання відповідей на запитання, коментарі в представництвах бібліотеки; координацію створення контенту (розроблення планів публікацій, визначення актуального контенту, планування подій); інтегрування соціальних медіа в маркетингову діяльність; навчання та розроблення документації; дослідження, тестування й оцінювання нових платформ та інструментів моніторингу; обговорення небібліотечних каналів і участь у відповідних заходах.

2. Контент-менеджер – відповідає за створення контенту; моніторинг комунікації з користувачами через представництво в соціальних медіа; надання «експертної» консультації.

3. Адміністратор бібліотечного представництва – відповідає за визначення цілей; керування ресурсами; затвердження контенту до публікації; координує моніторинг і звітність, проведення оцінювання, навчання.

4. Експерт – безпосередньо комунікує з користувачами (відповіді на коментарі й надання консультацій); надання технічної підтримки.

5. Стратеги – відповідають за розроблення стратегії; дослідження веб-середовища; затвердження нових бібліотечних представництв.

У випадку активної та різносторонньої діяльності бібліотеки в соціальних медіа видається доцільним створення комітету із соціальних медіа, який спостерігатиме за роботою бібліотечного представництва в соціальних медіа. Наприклад, у політиці соціальних медіа Бібліотеки Д. Фалвелла Університету Ліберті (США) (Jerry Falwell Library Social Media Policy) [11] зазначається, що в бібліотеки є комітет із соціальних медіа. Керівник відділу комунікацій та обслуговування користувачів очолює комітет (разом із системним бібліотекарем і двома призначеними

контент-менеджерами), розміщують контент та представляють бібліотечне представництво в соціальних медіа. Цей комітет дотримується політик, які встановлені університетом, і прагне своєчасно й оперативно надавати відповідну інформацію для користувачів бібліотеки.

Зважаючи на інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, постійно існує потреба в навчанні бібліотечних фахівців. Д. Райлі-Хафф і Д. Ролс, обговорюючи технологічні навички та бібліотечну діяльність, відзначають необхідність удосконалення навичок, пов'язаних з «інтеграцією прикладних програмних інтерфейсів Веб 2.0 та платформи соціальних мереж» [14]. Д. Муллінс зазначав: «Набір навичок для бібліотекарів продовжуватиме розвиватися відповідно до потреб і очікувань студентів та викладачів, яких вони обслуговують» [13]. На нашу думку, існує необхідність у формуванні навичок інформаційно-комунікаційної грамотності, яка лежить в основі інформаційно-комунікаційної компетентності, тобто знання про інформаційно-комунікаційні технології, соціальні медіа, їхні типи та функції для вирішення завдань у професійній діяльності.

Наприклад, Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ постійно проводить заходи щодо підвищення кваліфікації фахівців бібліотеки, а саме: семінари, індивідуальні заняття, майстер-класи; допомагає знайти онлайн-ресурси, які можна використовувати при навчанні. Для того щоб фахівці бібліотеки мали нагоду та час стати впевненими, компетентними та спроможними користувачами технологій, бібліотека повинна мати кваліфікованих співробітників, які допоможуть розвивати бібліотечне представництво в соціальних медіа.

Задля ефективного функціонування бібліотечного представництва в соціальних медіа необхідно, щоб було визначено три напрями діяльності: технічна робота, контент-менеджмент, юридична робота.

Важливим критерієм у формуванні стратегії є *забезпечення комунікації за векторами: «бібліотека – бібліотека», «бібліотека – користувач», «користувач – користувач»*. Соціальні медіа – це розвиток відносин і побудова спільнот, тому стратегії комунікації мають віддавати перевагу спілкуванню. Важливо пам'ятати про те, що спілкування повинно бути діалоговим, відповідно, важливо не давати можливості публікаціям перетворюватися в монолог. Бібліотеці треба визначитися, як вона неформально спілкуватиметься з аудиторією. Необхідно за допомогою бібліотечного представництва ставити запитання, спілкуватися й писати коментарі. Можна запитати аудиторію, якої вона думки про бібліотеку, ресурси бібліотеки тощо. Бібліотечному представництву потрібно

залишатися активним і відповідати на коментарі для залучення користувачів та зворотного зв'язку з ними.

Вироблення контенту бібліотечного представництва в соціальних медіа – один з найголовніших етапів формування бібліотечного представництва, так як контент – це вся інформація, яка транслюється бібліотечним представництвом у соціальних медіа, та основа ефективного просування бібліотечної діяльності в соціальних медіа. Загалом можна виділити два підходи до подачі публікацій бібліотекою в соціальні медіа: системний і спорадичний. У першому випадку бібліотека може подавати публікації календарно (за планом) чи надавати перевагу маркетинговій структурі інформувань – висвітлення подій у системі: анонс – реліз – постреліз. Спорадичний – представлення публікацій бібліотекою час від часу, нерегулярно і випадково [8]. Також доцільно комбінувати різні типи контенту – візуальний, відео- та аудіоконтент. Важливо підтримувати спілкування, дискусії, конкурси, цікавитися думкою користувачів.

Доцільним видається створення контент-плану, тобто визначення та прогнозування контенту, який бібліотека публікуватиме через соціальні медіа; визначення очікувань (реакція від користувачів, формування обговорень, дискусій тощо) на дописи бібліотечного представництва.

Важливим є оперативне оновлення контенту в соціальних медіа: доцільним, виходячи з практики роботи, видається щонайменше щоденне оновлення. Наприклад, оновлюваність сторінок підрозділів НБУВ – Національної юридичної бібліотеки та Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади – становить понад 25 публікацій на тиждень, що можна назвати досить високими показниками. Водночас у сторінки Юридичної бібліотеки Конгресу (США) щотижнева оновлюваність становить шість публікацій, Музичної бібліотеки Стенфордського університету – шість постів. Не менш важливим аспектом ефективності контенту бібліотечного представництва є оперативне реагування бібліотеки на коментарі користувачів.

Щодо технологічних ресурсів задля створення й підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа, то необхідно мати техніку, програмне забезпечення, запроваджувати нові технології. Професійні навички можуть включати планування роботи бібліотеки в соціальних медіа, контент-менеджмент, програмування, створення дизайну, написання контенту, формування політики бібліотечного представництва в соціальних медіа, технічне керування, просування соціальних медіа, оцінку ефективності бібліотечного представництва, дотримання вимог авторського права.

Задля ефективного використання соціальних медіа бібліотеці необхідно створити *інструкцію чи політику використання соціальних медіа бібліотеками*, яка може містити загальні рекомендації, процедури та обов'язки, керівні принципи контенту, захист конфіденційної інформації, авторське право.

Варто виділити дві стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа: дотримання єдиної політики та диференціації політик у різних типах соціальних медіа. Якщо бібліотека планує використовувати ті чи інші соціальні медіа, то насамперед розроблення має стосуватися тієї мережі. Наприклад, можна встановити політику щодо використання Twitter, Facebook, YouTube або інших соціальних мереж. Наприклад, Публічна бібліотека Роанок (США) розробила політику соціальних медіа Social Media Policy [17], дотримуючись диференціації політик у різних типах соціальних медіа, виокремлюючи окремими розділами політики блог, Facebook, Twitter, LinkedIn, у яких зазначаються вимоги щодо публікування матеріалів, можливості подання апеляції щодо видалення повідомлень, підтримка представництв директором бібліотеки.

Політику найкраще розробляти в межах усього співтовариства, оскільки спільнота потенційно може включати викладачів, студентів, випускників, адміністраторів і бібліотечних фахівців. Члени кожної із цих груп мають бути залучені до створення політики соціальних медіа, оскільки, залучаючи повний спектр зацікавлених сторін, співтовариство відображає користувацьку спільноту. Політика або керівні принципи можуть розглядатися як онлайн-розширення основних правил бібліотеки.

Встановлення керівних принципів допоможе запобігти виникненню проблем і, як наслідок, приведе до збільшення використання й ефективності соціальних медіа в цілому.

Як приклади вироблення керівних принципів можна навести політики соціальних медіа Національної бібліотеки Австралії [18], Бібліотеки Конгресу [10], Публічної бібліотеки Глісона (США) [19], Публічної бібліотеки Роанок (США) [17], Публічної бібліотеки Квінсленда (Австралія) [15], Бібліотеки Університету Каліфорнії Сан Маркос (США) [16], Бібліотеки Д. Фалвелла Університету Ліберті (США) [11].

Названі вище політики є внутрішніми документами бібліотек і фактично розширенням правил бібліотек, що доповнюють нормами та вимогами щодо роботи бібліотек в інтерактивному просторі існуючі норми. У проаналізованих документах звертається увага на користувацькі дописи й коментарі, до яких висунуто вимоги: видалення образливого, вульгарного, расистського, загрозового контенту або образливих

термінів, призначених для конкретних осіб; контенту, який не відповідає тематиці та містить особисту інформацію; плагіату або матеріалів, захищених авторськими правами; спаму й контенту, який просуває продукти та послуги або пов'язаний з політичною кампанією. Зокрема, саме такі вимоги сформульовано правилами політики Бібліотеки Конгресу щодо коментарів і публікацій у соціальних медіа (Comment & Posting Policy) [10].

Також політики унормовують процедуру публікації дописів – як читачам, так і користувачам. Наприклад, політикою соціальних медіа Національної бібліотеки Австралії [18] визначаються вимоги щодо їх офіційного використання, серед яких отримання згоди завідувача відділу задля використання соціальних медіа офіційно; заборона коментувати без особливих повноважень діяльність відділу чи підрозділу бібліотеки, крім надання фактичної інформації, яка є в загальнодоступному звіті; вимога уникати будь-яких тверджень, які можуть негативно вплинути на імідж бібліотеки; отримання дозволу на розголошення офіційної інформації; дотримання законів, що стосуються наклепу, конфіденційності та захисту інтелектуальної власності.

Деякі бібліотеки через правила регламентують формат публікацій. Наприклад, робити заголовки дописів і повідомлення короткими; розміщувати контент, який буде корисний, цікавий або привабливий для аудиторії; не відправляти «чисті», без супровідного коментаря гіперпосилання на інші джерела; перед публікацією перевіряти факти, орфографію та граматику, вказувати джерела й перевіряти та не використовувати захищені авторським правом світлини; оновлювати бібліотечне представництво постійно; звертати увагу на комунікацію з користувачами; слідкувати за представництвом і створювати обговорення; захищати конфіденційну інформацію. Такі вимоги, наприклад, визначено в рекомендаціях Бібліотеки Університету Каліфорнії Сан Маркос (США) [16].

Визначення ефективності бібліотечного представництва в соціальних медіа необхідно задля розуміння того, наскільки досягнуто мету й завдання бібліотечного представництва в соціальних медіа. Це оцінка діяльності бібліотечного представництва в соціальних медіа. Якщо завдання бібліотечного представництва в соціальних медіа – залучення читачів на сторінку бібліотеки, формування лояльності аудиторії, включення в комунікацію, то саме взаємодія є показником досягнутої мети. Відповідно, ефективність бібліотечної сторінки в соціальних медіа має визначатися ефективністю дописів. Бібліотеці необхідно відповісти на запитання, що вона хоче отримати в результаті створення й роботи бібліотечного

представництва в соціальних медіа та як оцінювати отриманий результат. Визначаючи ефективність бібліотечного представництва, бібліотека може використовувати ручний моніторинг задля визначення певних показників, які важливі для бібліотеки, або ж скористатися автоматичним моніторингом безпосередньо соціальних мереж та інших сервісів. Визначення ефективності бібліотечного представництва доцільно проводити кожні півроку задля оцінювання роботи бібліотеки і внесення певних корективів та передбачати розроблення стандартів звітності.

Аналіз стратегій і політик зарубіжних бібліотек щодо використання соціальних медіа дав можливість окреслити основні напрями діяльності бібліотек у соціальних медіа, що позиціонуються як стратегічні. Зокрема, можна виділити такі: інформування та просування новин, подій, послуг бібліотеки; збирання матеріалів бібліотекою; обмін навчальними й рекламними матеріалами; комунікація у форматах «бібліотека – користувач», «бібліотека – бібліотека», «користувач – користувач»; залучення індивідуальних і корпоративних користувачів; популяризація порад щодо досліджень та корисних інструментів для науковців.

Водночас аналіз стратегій і політик зарубіжних бібліотек дає змогу виокремити такі спільні тенденції, як визначення мети й завдань бібліотечного представництва в соціальних медіа; обґрунтування кадрових, технологічних, часових, фінансових затрат, професійних навичок; диференціація політик у різних типах соціальних медіа; колегіальне вироблення політики соціальних медіа; планування, дослідження ефективності бібліотечного представництва в соціальних медіа; дотримання авторського права під час публікацій; відповідальність бібліотек за опубліковані матеріали, відповідно, фільтрація образливого, вульгарного, расистського, загрозливого контенту, контенту, який не відповідає тематиці та містить особисту інформацію, плагіату або матеріалів, захищених авторськими правами, спаму й контенту, який просуває продукти та послуги або пов'язаний з політичною кампанією.

У результаті аналізу наукових публікацій і документів вважаємо за доцільне запропонувати практичні рекомендації для формування стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа, які передбачають: визначення мети та завдань бібліотечного представництва в соціальних медіа; визначення аудиторії бібліотечного представництва в соціальних медіа; оцінку ресурсів для створення й підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа; вироблення контенту бібліотечного представництва в соціальних медіа; забезпечення комунікації за векторами «бібліотека – бібліотека», «бібліотека – користувач», «корис-

тувач – користувач»; створення інструкції або політики використання соціальних медіа бібліотеками; визначення ефективності бібліотечного представництва в соціальних медіа.

Отже, визначення спільних тенденцій стратегій і політик зарубіжних бібліотек дає змогу використовувати їх у роботі вітчизняними бібліотеками або ж, узявши до уваги досвід зарубіжних бібліотек, створювати власні стратегії та політики. Запропоновані практичні рекомендації для формування стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа покликані підвищити ефективність бібліотечного представництва в соціальних медіа; дадуть змогу регламентувати робочий час фахівця із соціальних медіа з уточненням його посадових обов'язків; визначати фінансові, технологічні та професійні ресурси для підтримання бібліотечного представництва в соціальних медіа; покращити комунікацію за всіма векторами. Їх реалізація дає можливість розраховувати на збільшення відвідуваності бібліотечного представництва; підвищення активності користувачів; у результаті приведе до покращення бібліотечного обслуговування користувачів. Також треба зазначити, що практичні рекомендації для формування стратегії можуть виступати як путівник, який допоможе орієнтуватися бібліотечному представництву в соціальних медіа.

Запропоновані практичні рекомендації для формування стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа можуть змінюватися у зв'язку з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, доповнюватися та мати широке обговорення.

Список використаних джерел

1. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.

2. *Гранчак Т.* Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2016. – № 1. – С. 18–29.

3. *Мар'їна О. Ю.* Бібліотека в цифровому просторі / О. Ю. Мар'їна. – Харків : ХДАК, 2017. – 326 с.

4. *Натаров О.* Використання академічними бібліотеками соціальних мереж як платформи для наукової комунікації (на прикладі представництв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у Facebook) [Електронний ресурс] / О. Натаров // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України

ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2018. – Вип. 49. – С. 258–277. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/naukprazi/49.pdf>. – Назва з екрана.

5. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : монографія / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 260 с.

6. Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору : монографія / [О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 296 с.

7. *Половинчак Ю.* Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності : монографія / Ю. Половинчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 372 с.

8. *Струнгар В. В.* Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовий аналіз / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 329–344.

9. *Тарасенко Н.* Оцінювання ефективності діяльності бібліотек у соціальних мережах: методика, критерії, досвід [Електронний ресурс] / Н. Тарасенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2018. – Вип. 49. – С. 278–289. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/naukprazi/49.pdf>. – Назва з екрана.

10. Comment & Posting Policy [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.loc.gov/legal/comment-and-posting-policy>. – Title from the screen.

11. Jerry Falwell Library Social Media Policy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.liberty.edu/library/social-media-policy>. – Title from the screen.

12. *Lenartz A. J.* Establishing Guidelines for the Use of Social Media in Higher Education / A. J. Lenartz // Misbehavior Online in Higher Education. – 2012. – Vol. 5. – pp. 333–353.

13. *Mullins J. L.* Top ten assumptions for the future of academic libraries and librarians: A report from the ACRL Research Committee / J. L. Mullins, F. R. Allen, J. R. Hufford // College & Research Libraries News. – 2007. – Vol. 68 (4). – pp. 240–246.

14. *Riley-Huff D. A. Librarians and Technology Skill Acquisition: Issues and Perspectives / D. A. Riley-Huff, J. M. Rholes // Information Technology and Libraries. – 2011. – Vol. 30. – pp. 129–140.*

15. SLQ Staff Social Media Policy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.slq.qld.gov.au/about-us/corporate/policies/slq-staff-social-media-policy>. – Title from the screen.

16. Social Media Guidelines [Electronic resource]. – Mode of access: <https://biblio.csusm.edu/content/social-media-guidelines>. – Title from the screen.

17. Social Media Policy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://roanoke.lib.in.us/policies/social-media-policy>. – Title from the screen.

18. Social Media Policy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nla.gov.au/policy-and-planning/social-media>. – Title from the screen.

19. Social Media Policy [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.gleasonlibrary.org/social_media.htm. – Title from the screen.

20. Social Media Strategy [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.nla.gov.au/policy-and-planning/social-media-strategy-2013>. – Title from the screen.

References

1. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resource]. Kiev [in Ukrainian].

2. Hranchak, T. (2016). Vykorystannia natsionalnymy bibliotekamy sotsmerezh dlia predstavlennia biblioteknykh produktiv i posluh [Usage social networks among national libraries for presentation of library products and services]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 18–29 [in Ukrainian].

3. Marina, O. Yu. (2017). Biblioteka v tsyfrovomu prostori [Library in digital space]. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Natarov, O. (2018). Vykorystannia akademichnymy bibliotekamy sotsialnykh merezh yak platformy dlia naukovoї komunikatsii (na prykladi predstavnytstv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u Facebook) [Use of Social Networks as a Platform for Scientific Communication by Academic Libraries (on the Example of the Web Pages of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine on Facebook)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 49, pp. 258–277 Kyiv [in Ukrainian].

5. Onyshchenko, O. et al. (2014). Sotsialni merezhi yak instrument

vzaiemovplyvu vlady ta hromadianskoho suspilstva [Social networks as the tool of mutual influence of the power and civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Onyshchenko, O. et al. (2015). Tekhnolohiyi rozvytku i zakhystu natsional'noho informatsiynoho prostoru [National Information Space Development and Protection Technologies]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Polovynchak, Yu. (2017). Suchasne informatsiino-komunikatsiine seredovyshe yak prostir transformatsii ukrainskoi natsionalnoi identychnosti [Modern information and communication environment as space of transformation of the Ukrainian national identity]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Strunhar, V. V. (2017). Predstavlennia biblioteky v interaktyvnomu media-seredovyshti: zmistovyi analiz [Representation of library on the interactive media environment: substantial analysis]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 329–344. Kyiv [in Ukrainian].

9. Tarasenko, N. (2018). Otsiniuvannia efektyvnosti diialnosti bibliotek u sotsialnykh merezhakh: metodyka, kryterii, dosvid [Evaluation of Efficiency of Library Activity in Social Networks: Methodology, Criteria, Experience]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 49, pp. 278–289 Kyiv [in Ukrainian].

10. Comment & Posting Policy. Retrieved from <https://www.loc.gov/legal/comment-and-posting-policy> [in English].

11. Jerry Falwell Library Social Media Policy. Retrieved from <http://www.liberty.edu/library/social-media-policy> [in English].

12. Lenartz, A. J. (2012). Establishing Guidelines for the Use of Social Media in Higher Education. *Misbehavior Online in Higher Education*, Vol. 5, pp. 333–353 [in English].

13. Mullins, J. L. (2007). Top ten assumptions for the future of academic libraries and librarians: A report from the ACRL Research Committee. *College & Research Libraries News*, Vol. 68 (4), pp. 240–246 [in English].

14. Riley-Huff D. A. Librarians and Technology Skill Acquisition: Issues and Perspectives. *Information Technology and Libraries*, Vol. 30, pp. 129–140 [in English].

15. SLQ Staff Social Media Policy. Retrieved from <http://www.slq.qld.gov.au/about-us/corporate/policies/slq-staff-social-media-policy> [in English].

16. Social Media Guidelines. Retrieved from <https://biblio.csusm.edu/content/social-media-guidelines> [in English].

17. Social Media Policy. Retrieved from <http://roanoke.lib.in.us/policies/social-media-policy> [in English].

18. Social Media Policy. Retrieved from <http://www.nla.gov.au/policy-and-planning/social-media> [in English].

19. Social Media Policy. Retrieved from http://www.gleasonlibrary.org/social_media.htm [in English].

20. Social Media Strategy. Retrieved from <https://www.nla.gov.au/policy-and-planning/social-media-strategy-2013> [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.12.2018.

Valeriia Strungar,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Formation of Strategy of Library Representation on Social Media: Experience of the Leading Libraries

The main activities of libraries on social media positioned as strategic are: information on news, events, library services; collecting materials; exchange of training and advertizing materials; involvement of individual and corporate users; promoting of manuals for researches and useful tools for scientists. The general trends of strategy and policies of foreign libraries are allocated.

Practical recommendations for formation of strategy of library representation on social media are offered: definition of the purposes and tasks of library representation on social media; definition of audience of library representation on social media; assessment of resources for creation and support of library representation on social media; developments of content of library representation on social media; ensuring communication on vectors: «library – library», «library – the user», «the user – the user»; creation of instruction or policy of usage of social media by libraries; determination of the efficiency of library representation on social media.

Keywords: strategy, library, the strategy of library, library representation, practical recommendations, social media, social networks, the strategy of library representation on social media.

Світлана Кириленко,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;

Наталія Лахтаріна,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;

Надія Чала,

провід. бібліотекар,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

КОНСОЛІДАЦІЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗАСОБАМИ РЕФЕРАТИВНОЇ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА» (КОРПОРАТИВНИЙ АСПЕКТ)

Розглянуто національну систему реферування як основу консолідованого інформаційного ресурсу наукової інфосфери України. Обґрунтовано необхідність переходу на єдиний вихідний формат усіх учасників корпоративного проекту створення реферативної бази даних «Україніка наукова» за модерації фахівцями Інституту інформаційних технологій НБУВ. Увагу приділено питанню вдосконалення організації реферативного ресурсу з використанням семантичного вебу.

Ключові слова: консолідований реферативний ресурс, наукова інформація, семантичний веб, технологія Web 3.0, реферативна база даних «Україніка наукова».

Останні роки вирізняються розвитком цілої галузі діяльності – інформаційних технологій (ІТ-технологій), які допомагають не загубитися в потоці інформації, а швидко знаходити її та грамотно використовувати. Повноцінно підтверджується відома формула взаємозалежності трьох основних складових науково-технічного прогресу – фундаментальних досліджень, технологічних розробок та інноваційного здобутку. Так, у царині наукової інформатизації стрімкий розвиток технології електронного видання журналів і книг прискорюється процесом запровадження ІТ-технологій. Це позитивно, тому що недостатній рівень цифровізації світової наукової інформації призводить до відставання досліджень у галузі нових технологій, зменшення кількості патентів, розробок конкурентоспроможної промислової продукції [14]. Практика

розвинутих держав світу підтверджує, що формування інформаційних ресурсів є стратегічним напрямом урядової політики у сфері інформатизації суспільства. Кількість інформаційних цифрових ресурсів, їхня якість і умови використання характеризують рівень розвитку держави, її статус у світовому співтоваристві та можливість інформаційного забезпечення інноваційного розвитку [3]. Об'єктом функціонування системи науково-технічної інформації (далі – НТІ) є інформація стосовно техніки, науки й економіки, яка ґрунтується на досягненні науково-технічного прогресу, результатах діяльності науковців, конструкторів, технологів тощо.

Однією зі складових кумуляції НТІ є реферативні ресурси наукових публікацій. У глобальному науковому середовищі ці ресурси представлені кластерами різногалузевих реферативних журналів і автоматизованими інформаційними системами, які містять політематичні або вузькоспеціалізовані реферативні бази даних (далі – РБД). Використання ІТ-технологій забезпечує високу якість і оперативність інформаційних послуг. РБД і реферативні журнали відображають найістотнішу наукову інформацію, сприяють ретроспективному пошуку публікацій, нівелюють пов'язані з диференціацією наук проблеми розсіяння публікацій, інформують про досягнення в суміжних галузях науки, інтеграцію наукових напрямів і дисциплін тощо [5]. Чималий масштаб прореферованої інформації дає змогу різним категоріям користувачів відібрати найдоцільніше за умов недовготривалого пошуку.

Різноманітність національних інформаційних ресурсів визначає потенційні можливості успішного розвитку держави. Тому актуальним для України є питання вдосконалення національної системи реферування. Основне завдання такої системи – подальше об'єднання національних реферативних ресурсів, які стають частиною стратегічних ресурсів суспільства та визначають напрями економіко-інноваційного розвитку. На сучасному етапі національну систему реферування української наукової літератури презентує РБД «Україніка наукова», яка формує галузеві масиви реферативної інформації за міжнародними стандартами для їх подальшого включення до відповідних міжнародних РБД з метою відображення вітчизняної наукової інформації у світовій системі електронних документальних комунікацій. Організаційним принципом діяльності РБД є децентралізована підготовка інформації на місцях (у наукових установах) за єдиним стандартом з подальшою кумуляцією в центрі (НБУВ), який надає різноманітні інформаційні послуги користувачам.

Метою цієї статті є обґрунтування необхідності запровадження консолідованої організації знансєвих ресурсів національної системи реферування.

Вивчення міжнародного досвіду організації інформаційних систем показало, що більшість із них побудовано за галузєвим принципом. Майже всі відомі реферативні служби, такі як InSpec, BIOSIS Previews, SPIN, DOE Global Energy Storage Database та ін., що випускають широковідомі видання Energy Research Abstracts, Physics Abstracts, Computer and Control Abstracts, Biological Abstracts, Current Physics Index, Chemical Abstracts, відбирають для аналітико-синтетичного оброблення літературу з конкретної галузі знань. Утім, глибока диференціація науки, з одного боку, і суміжність наук – з іншого, потребують створення систем централізованого інформування, які дають змогу врахувати всі світові або національні джерела та накопичувати відомості, розпорошені за різними первинними документами [2]. Моніторинг роботи провідних міжнародних реферативних ресурсів дає змогу запозичити інновації для подальшого розвитку української системи реферування.

На сьогодні не існує стандартів, які б характеризували реферативні ресурси. До параметрів оцінювання РБД належать: кількісні характеристики бази даних (далі – БД) (обсяг БД, кількість джерел, кількість документів, хронологічні рамки); якісні параметри видань, що оброблюються (тематичний обсяг, типи документів, видимість публікацій); оціночні показники (імпакт-фактор тощо); мова, країни тощо; пошукові можливості (види запитів, можливості ітерації, показники повноти, точності, підключення додаткових лінгвістичних засобів); зручність інтерфейсу (дружність, простота); можливості та різноманітність одержання та збереження результатів пошуку (формати виводу, варіанти збереження); можливості доступу до повних текстів; додаткові можливості (ведення особистих папок, індивідуальне інформування).

Більш бібліографічними є характеристики: предметна область; джерела формування; повнота відображення першоджерел; достовірність інформації (науковий характер і рецензування відображених першоджерел); періодичність; оперативність чи актуальність даних; структурованість документів (наявність класифікатора, тезауруса, опису пошукових полів); цілісність (генерація єдиної БД і можливість випуску окремих фрагментів); глибина ретрофонду.

В Інтернеті відомо безліч реферативних ресурсів, серед яких багато політематичних (наприклад, Scopus, Web of Science). Існують також і спеціалізовані на окремих дисциплінах БД, наприклад Міжнародна

бібліографія суспільних наук (The International Bibliography of the Social Sciences, IBSS), MEDLINE (РБД Національної медичної бібліотеки США), Inspec (РБД науково-технічної інформації), де можна знайти більше матеріалу з певної предметної сфери, але вони не є повними [1]. На сьогодні загальним недоліком сучасних реферативних ресурсів є неможливість повного тематичного і видового відображення всіх першоджерел, тобто не існує універсальної РБД чи реферативного журналу, які б повністю звільнили науковців від потреби пошуку в різних БД. Розвиток ІТ-технологій сприяє створенню консолідованих інформаційних ресурсів, у тому числі й реферативних. Консолідований реферативний ресурс нейтралізує цей недолік і надає змогу всебічно репрезентувати наукову інфосферу. Актуальним для сучасного реферативного ресурсу є забезпечення своєчасного та повного відображення всіх наукових джерел і можливість для користувача швидко знайти конкретну інформацію, релевантну за пошуком [9].

Для упорядкування й управління накопиченими знаннями глобальної мережі поступово відбувається трансформація технологічних концепцій: Web 1.0 → Web 2.0 → Web 3.0. У публікаціях Ю. Нейка, Д. Шивалінгя, Д. Хендлера, як зазначає науковець К. Лобузін [12], розглянуто еволюцію парадигм веб-технології, яка відповідає змінам поглядів на представлення знань в Інтернеті. На базі Web 1.0 створено систему взаємопов'язаних гіпертекстових документів, доступних через Інтернет, технологічні рішення надали можливість лише читати й шукати інформацію. Введення Web 2.0 дало змогу взаємодіяти користувачам зі змістом ресурсів, запровадити такі технології, як блоги, соціальні мережі, вікі, RSS-канали. Web 3.0 – це технологічна концепція, що базується на принципах семантичного вебу, призначена для створення високоякісних інформаційних ресурсів і послуг, вироблених експертами на основі застосування сучасних веб-технологій [11]. Принциповою відмінністю третьої версії Web від попередніх є можливість перетворення неорганізованого веб-контенту в систематизоване й організоване знання. Якщо Web 1.0 сприяв закріпленню інформації, Web 2.0 направлений на взаємодію людей, то фундаментом технології Web 3.0 є інтеграція знань, яка є необхідною умовою для створення консолідованого ресурсу.

Приклад міжнародних РБД (Scopus, Web of Science, Google Scholar, Directory of Index Copernicus, Open Access Journals, CiteFactor, MathSci тощо) показує здатність семантичних технологій якісно аналізувати та формувати інтелектуальні ресурси величезного обсягу. РБД «Україніка наукова» також послуговується засобами семантичного вебу в ролі

технологічної надбудови над масивом акумульованої реферативної інформації [4]. У межах цього бачення основні учасники корпоративного проекту РБД «Україніка наукова» – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут проблем реєстрації інформації Національної академії наук України (ІПРІ НАНУ), Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ) та Державна науково-педагогічна бібліотека України (ДНПБУ) ім. В. О. Сухомлинського спільно з іншими вітчизняними науковими установами визначають перспективи розвитку національної системи реферування України.

На сучасному етапі РБД «Україніка наукова» існує у вільному доступі на порталі НБУВ, модерується фахівцями Інституту інформаційних технологій НБУВ. Протягом 20 років службою наукового формування національних реферативних ресурсів здійснюється наповнення РБД шляхом аналітико-синтетичного оброблення першоджерел, систематизації та акумуляції наукової інформації. Мова інтерфейсу – українська, але реферати подаються трьома мовами: українською, російською, англійською залежно від оригіналу (переважно українською). РБД «Україніка наукова», сформована на засадах корпоративної партнерської співпраці НБУВ, ІПРІ НАНУ, бібліотечних, інформаційних, науково-дослідних, освітніх та інших установ, збирає реферативну інформацію й надає централізовану підтримку результатів розподіленого реферування документів-першоджерел, що виконується за єдиною методикою. Так, центр первинного опрацювання наукової періодики ІПРІ НАНУ надсилає інформацію до НБУВ у текстовому вигляді за узгодженим форматом подання даних, а ННМБУ, ДНПБУ ім. В. О. Сухомлинського й інші редакції надають інформацію у вихідному форматі ISO [6]. За роки існування РБД «Україніка наукова» реферативна інформація, що надходить з первинних центрів до НБУВ, зосереджується в локальних технологічних базах: JR – періодичні та продовжувані видання з ІПРІ, та EL – періодичні та продовжувані видання з ДНПБУ ім. В. О. Сухомлинського, ННМБУ й інших редакцій. Надалі масиви інформації з первинних центрів, після доопрацювання фахівцями служби реферування НБУВ, вводяться до технологічної бази FULL. Зважаючи на сучасні технології та тенденції консолідації, Інститут інформаційних технологій НБУВ пропонує стратегію введення масивів інформації, які надходять з ІПРІ НАНУ, ДНПБУ, ННМБУ й інших установ, безпосередньо цими установами до технологічної бази FULL. Це важливо, оскільки організація локальних технологічних баз потребує від НБУВ доставки, накопичення, систематизації та вводу до технологічної бази FULL великої кількості

записів. Цей процес надзвичайно трудомісткий, потребує значних витрат робочого часу співробітників бібліотеки та істотно знижує оперативність наповнення РБД рефератами нових надходжень НБУВ, зокрема книг, авторефератів, препринтів. Тобто НБУВ доопрацьовує масив інформації, за який навіть не звітує, тим часом особистий масив не одержує належної уваги. Для ефективнішого функціонування РБД «Україніка наукова» має застосовуватися оновлений підхід до організації інформаційного ресурсу. Завдяки динамічному розвитку семантичних технологій стало можливим визначення структури даних і зв'язування їх для більш ефективного подальшого виявлення, автоматизації процесів їх оброблення, інтеграції та повторного використання в різноманітних додатках [13]. Так, для вилучення локальних технологічних баз JR та EL центри первинної обробки інформації за допомогою віддаленого доступу з використанням семантичного вебу повинні стати рівноцінними учасниками корпоративної взаємодії формування консолідованого реферативного ресурсу як цілісні наукові організатори технологічної бази FULL.

Огляд видань, які представлені в РБД, свідчить про можливість одержання значного інформаційного супроводу для наукових досліджень в Україні, оскільки РБД «Україніка наукова» подає широке тематичне, видове наповнення та виступає як політематичний реферативний ресурс. На сьогодні у світі стрімко зростає попит користувачів на універсальні інформаційні ресурси, що консоліднують дані з різних наукових інституцій. Консолідовані електронні інформаційні ресурси створюються з метою формування єдиного якісного інформаційного середовища та забезпечення максимально повного доступу до них широкого кола користувачів. Необхідність у таких ресурсах обумовлена зміною способів функціонування інформації в сучасному світі за інтенсивного розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних засобів [10]. Нині РБД відображає зріз національних інформаційних ресурсів і послуговує тематичному супроводу наукової інфосфери держави, адже наполегливо відбирає наукові першоджерела, видані в Україні, робить тематичне аналітико-синтетичне опрацювання та кумуляцію наукової інформації за 28 напрямками протягом 20 років. РБД може використовуватися для наукометричних досліджень, які виявляють тенденції розвитку та стан науки [8], і стало забезпечує:

- становлення та підтримку функціонування Національної системи реферування наукових видань України;
- доступ через глобальні комп'ютерні мережі до реферативної інформації;

– перехід до повнотекстової бібліографічної бази «Наукова періодика» порталу НБУВ.

Отже, збереження, розвиток і оновлене використання інформаційного реферативного ресурсу в Україні передбачає досягнення якісно нового рівня обслуговування вчених і фахівців. Створення диференційованого за галузями знань, консолідованого в масштабах країни реферативного ресурсу української наукової літератури з технологією семантичного вебу є актуальним завданням організації інформаційного простору України. Це дасть змогу забезпечити інформаційну підтримку української науки і виробництва, висвітлити досягнення вітчизняної науки у всесвітньому інформаційному просторі. Потенційними споживачами результатів реалізації проекту є науковці України, фахівці різних галузей і студенти.

Зауважимо основні дії для створення консолідованого універсального реферативного ресурсу:

– розроблення і впровадження системи обміну інформацією з редакціями наукових видань за єдиним форматом;

– розроблення єдиного програмного забезпечення для інтегрованого розміщення в БД рефератів національних наукових видань для всіх корпоративних партнерів;

– консолідоване наповнення РБД персонально учасниками корпоративного проекту ІПРІ, ННМБУ, ДНПБУ ім. В. О. Сухомлинського та іншими безпосередньо в технологічній базі НБУВ.

За семантичною організацією РБД кожний учасник виступає експертом власного масиву інформації. Вимоги до якості реферативних текстів РБД «Україніка наукова» дуже високі, тому учасники корпоративної співпраці, які самостійно поповнюватимуть РБД, несуть відповідальність за зміст рефератів [7].

Відсутність цілісної вітчизняної системи реферування стає завадою на шляху якісного бібліотечно-бібліографічного обслуговування, міждержавного обміну науковою інформацією, виходу інтелектуального здобутку України за її межі та є причиною інших втрат, насамперед у сфері інформаційного суверенітету й авторських прав. Наразі створення консолідованої системи реферування за модератції НБУВ – одне з пріоритетних завдань українських наукових інформаційних установ. Отже, на сучасному етапі РБД «Україніка наукова» потребує єдиного вихідного формату для кожного учасника корпоративної взаємодії з організацією віддаленого доступу під єдиним керівництвом Інституту інформаційних технологій НБУВ з уведенням технології Web 3.0.

Необхідним є запровадження комплексної стратегії консолідації всієї інформаційно-бібліотечної справи, яка б ґрунтувалася на цілісності національного інформаційного простору, у якому тісно співпрацюють бібліотеки різного рівня, інформаційні центри, наукові установи, університети, видавництва, редакції наукових видань. Адже сьогодні збільшуються інформаційні потреби суспільства, і чим більший обсяг знань здобувається за одиницю часу на консолідованому реферативному ресурсі, тим вищий темп задоволення наукових потреб.

Список використаних джерел

1. *Балагура І. В.* Перспективи розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» та реферативного журналу «Джерело» / І. В. Балагура // Наук.-метод. і та організац. засади інформ.-аналіт. забезп. пед. науки, освіти і практики України: стан та перспективи : наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. – 2012. – Вип. 3. – С. 115–125.

2. *Гарагуля С. С.* Моделі інтеграції електронних джерел наукової інформації у бібліотеках / С. С. Гарагуля // Бібл. вісн. – 2015. – № 6. – С. 16–21.

3. *Гарагуля С. С.* Опрацювання цифрових ресурсів: світовий контекст і бібліотечна практика / С. С. Гарагуля, Н. Ф. Самохіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2014. – Вип. 40. – С. 133–146.

4. *Гарагуля С. С.* Семантичні технології організації реферативної інформації / С. С. Гарагуля // Бібліотека. Наука. Комунікація: 100-річчя Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : матеріали міжнар. наук. конф. (6–8 листоп., Київ) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2018. – С. 435–438.

5. *Добровська С. В.* «Інформаційні технології» у реферативній базі даних «Україніка наукова» / С. В. Добровська, С. Е. Кириленко, І. В. Балагура // Бібл. вісн. – 2012. – № 4 (210). – С. 12–17.

6. *Добровська С. В.* Розвиток технології представлення інформації в реферативній базі даних «Україніка наукова» / С. В. Добровська, С. Е. Кириленко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2011. – Вип. 31. – С. 137–145.

7. *Ейсмонт Ю. В.* Робота редактора з науковим текстом: особливості

редакторського читання (за матеріалами УРЖ «Джерело») / Ю. В. Ейсмонт // Вісн. Книжк. палати. – 2017. – № 11. – С. 26–28.

8. *Зайченко Н.* Бібліометричний напрям розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» / Н. Зайченко, О. Сандул // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – Київ, 2017. – Вип. 45. – С. 156–169.

9. *Клюшнікова О.* Формування реферативних ресурсів в окремих країнах пострадянського простору / О. Клюшнікова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – Київ, 2017. – Вип. 45. – С. 170–183.

10. *Кунанець Н.* Європейський досвід створення консолідованих інформаційних ресурсів / Н. Кунанець, Г. Липак // *Бібл. вісн.* – 2016. – № 6 (236). – С. 15–20.

11. *Лобузін К. В.* Сучасні підходи до інтеграції електронних бібліотечних інформаційних ресурсів / К. В. Лобузін // *Вісн. Книжк. палати.* – 2012. – № 12. – С. 24–28.

12. *Лобузін К.* Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К. Лобузін ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 252 с.

13. *Мар'їна О. Ю.* Бібліотека в епоху розвитку технологій Web 3.0 / О. Ю. Мар'їна // *Вісн. Книжк. палати.* – 2015. – № 7. – С. 18–20.

14. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 р. № 67-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/sp:max15>. – Дата звернення: 19.11.2018. – Назва з екрана.

References

1. Balahura, I. V. (2012). *Perspektyvy rozvytku referatyvnoi bazy danykh «Ukrayinika naukova» ta referatyvnoho zhurnalu «Dzherelo»* [Prospects for the development of the abstract database «Ukrainika Scientific» and the abstract journal «Source»]. *Naukovo-metodychni ta orhanizatsiini zasady informatsiino-analitychnoho zabezpechennia pedahohichnoi nauky, osvity i praktyky Ukrainy: stan ta perspektyvy: Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-*

pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlyns'koho – Scientific, Methodological and Organizational Foundations of Informational and Analytical Support of Ukrainian Pedagogical Science, Education and Practice: Current State and Perspectives: Proceedings of the V. Suchomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, no. 3, pp. 115–125 [in Ukrainian].

2. Harahulia, S. S. (2015). Modeli intehtratsii elektronnykh dzherel naukovoi informatsii u bibliotekakh [Models of integration of electronic sources of scientific information in libraries]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 6, pp. 16–21 [in Ukrainian].

3. Harahulia, S. S., Samokhina, N. F. (2014). Opratsiuvannia tsyfrovyykh resursiv: svitovyi kontekst i bibliotekna praktyka [Processing of digital resources: world context and library practice]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernad'skoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no. 40, pp. 133–146 [in Ukrainian].

4. Harahulia, S. S. (2018). Semantychni tekhnolohii orhanizatsii referatyvnoi informatsii [Semantic technologies of the organization of abstract information]. Proceedings from Library. Science. Communication. 100 th anniversary of V. I. Vernadsky National library of Ukraine '18: *Mizhnarodna naukova konferentsiia (Kyiv, 6–8 lystop. 2018 r.) – International Scientific Conference*. (pp. 435–438). Kyiv [in Ukrainian].

5. Dobrovska, S. V., Kyrylenko, S. E., Balahura, I. V. (2012). «Informatsiini tekhnolohii» u referatyvni bazi danykh «Ukrainika naukova» [Scientometric analysis of the study of Information Technology using abstract database «Ukrainika Scientific»]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 4, pp. 12–17 [in Ukrainian].

6. Dobrovska, S. V., Kyrylenko, S. E. (2011). Rozvytok tekhnolohii predstavlennia informatsii v referatyvni bazi danykh «Ukrainika naukova» [Development of technology for the presentation of information in the abstract database «Ukrainika Scientific»]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernad'skoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no. 31, pp. 137–145 [in Ukrainian].

7. Eismont, Yu. V. (2017). Robota redaktora z naukovym tekstem: osoblyvosti redaktorskoho chytannia (za materialamy URZh «Dzherelo») [The work of an editor with a scientific text: features of editorial reading (based on materials of the abstract journal «Dzherelo»)]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of Book Chamber*, no. 11, pp. 26–28 [in Ukrainian].

8. Zaichenko, N., Sandul, O. (2017). Bibliometrychni napriam rozvytku referatyvnoi bazy danykh «Ukrainika naukova» [Biometric direction

of development of the abstract database «Ukrainika Scientific»]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no. 45, pp. 156–169 [in Ukrainian].

9. Kliushnikova, O. (2017). Formuvannia referatyvnykh resursiv v okremykh krainakh postradianskoho prostoru [Formation of abstract resources in certain post-Soviet countries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no. 45, pp. 170–183 [in Ukrainian].

10. Kunanets, N., Lypak, H. (2016). Yevropeyskyi dosvid stvorennia konsolidovanykh informatsiinykh resursiv [European Experience in Creation of Consolidated Information Resources]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 6 (236), pp. 15–20 [in Ukrainian].

11. Lobuzina, K. V. (2012). Suchasni pidkhody do intehratsii elektronnykh bibliotechnykh informatsiinykh resursiv [Contemporary Approaches to the Integration of Electronic Library Information Resources]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin Book Chamber*, no. 12, pp. 24–28 [in Ukrainian].

12. Lobuzina, K. (2012). Tekhnolohii orhanizatsii znannievnykh resursiv u bibliotechno-informatsiinii diialnosti [Technologies of organization of knowledge resources in library and information activity]. Kyiv [in Ukrainian].

13. Marina, O. Yu. (2015). Biblioteka v epokhu rozvytku tekhnolohii Web 3.0 [Library in the era of technology development Web 3.0]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin Book Chamber*, no. 7, pp. 18–20 [in Ukrainian].

14. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sich. 2018 r. № 67-r [On approval of the Concept for the development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the plan of measures for its implementation: the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018, no. 67-p]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/sp:max15> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.11.2018.

Svitlana Kyrylenko,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine;

Nataliia Lakhtarina,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine;

Nadiia Chala,

Leading Librarian,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Consolidation of Scientific Information through the Abstract Database**«Ukrainika Scientific» (Corporate Aspect)**

The study reviews national abstract system as the basis for consolidated information resource of Ukrainian scientific infosphere. The research emphasizes the introduction of a new approach to organization of information resource that uses technologies of Web 3.0. Combining semantic markup and web services can produce a web 3.0 experience – applications that can speak to each other directly and interpret information for humans. The necessity for all participants of the corporate project of creation the abstract database «Ukrainika Scientific» to make transition to a single output format moderated by experts of the Institute of Information Technologies of the V.I. Vernadsky national library of Ukraine is justified. The study pays attention to improving organization of abstract resource that uses semantic web.

Keywords: consolidated information resources, scientific information, semantic web, technology of Web 3.0, abstract database «Ukrainika Scientific».

Ігор Гах,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ЦИФРОВІ МЕРЕЖІ В АСПЕКТІ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті проаналізовано мультимедійні мережеві технології в аспекті сучасних цифрових бібліотечних мереж, стандарти передачі даних у них.

З урахуванням переваг та недоліків цих мереж, архітектурно-планувальних рішень бібліотечних споруд і приміщень, а також вимог користувачів сформульовано висновки щодо доцільності їх розгортання та функціонування в кожному конкретному випадку для передавання мультимедійної інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі.

Ключові слова: бібліотеки, інформаційно-бібліотечне середовище, мультимедійна інформація, мультимедійні технології, бездротові мережі, стандарти передачі даних, потоки даних, мережеві протоколи, безпека даних.

Розвиток міжбібліотечного інформаційного простору в нинішніх умовах неможливий без сучасних засобів зв'язку. Упровадження сучасних автоматизованих виробництв і комп'ютерної техніки в бібліотечну діяльність потребує організації високошвидкісних каналів передавання даних між бібліотеками чи їхніми підрозділами, розташованими в різних районах міста, різних містах регіону, різних регіонах країни. Створення додаткових каналів зв'язку і вузлів комутації потребує витрат, співмірних з витратами на будівництво високошвидкісного цифрового каналу зв'язку [20]. Хоча технології інтеграції, які з'явилися за останні 10 років, дають змогу вирішувати ці завдання на базі єдиного уніфікованого устаткування і вже діючих каналів зв'язку. Ефективність використання ресурсів мережі при цьому зростає в рази. За оцінками західних фахівців, уже у 2017–2019 рр. не менше 80% усіх міжбібліотечних і внутрішньобібліотечних послуг подаватимуться мережами з інтеграцією послуг на основі FrameRelay, ATM, IP-комутації. Тому розвиток цих систем зв'язку в Україні неминуче відбуватиметься шляхом інтеграції послуг на основі цифрової комутації. Означені напрями розвитку інформатизації бібліотек країни аналізуються в роботах Я. Шрайберга [20], Л. Костенка [19], В. Петрова [18]. Роль

і значення сучасних засобів передавання інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі, у тому числі за допомогою мереж з інтеграцією послуг знайшли своє відображення в публікаціях С. Канвілکارа [34], Д. Соловяненка [30], Л. Костенка [22], В. Оліфера [17].

Водночас аналіз літератури, присвяченої автоматизації та інформатизації бібліотечного середовища, засвідчує брак досліджень щодо переваг використання цифрових мереж з інтеграцією послуг для передавання різномірної мультимедійної інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі.

Нині високими темпами ведеться будівництво високошвидкісних цифрових каналів зв'язку, що становлять базову інфраструктуру вітчизняних мереж зв'язку. Як неодноразово відзначало керівництво компанії «Укр-телеком», інших телекомунікаційних компаній і компаній-провайдерів Інтернету, на базі транспортних цифрових мереж, що споруджуються, планується розгорнути єдину мережу інтегрального обслуговування для передавання телефонного трафіку, даних, мультимедійної інформації та різної службової інформації [15].

Незважаючи на перспективність таких рішень, на сьогодні не створено адекватних засобів проектування й аналізу бібліотечних мереж інтегрального обслуговування. Це пов'язано насамперед з тим, що подібні об'єкти з'явилися зовсім нещодавно й за досить короткий час трансформувалися від окремих експериментальних установок до систем загальнонаціонального масштабу. Наявні напрацювання у сфері проектування традиційних мереж передавання даних, з одного боку, і телекомунікаційного зв'язку – з іншого, оперують не завжди співставними чіткими поняттями та критеріями [21, 23, 27]. Тому створення відповідних методик проектування й аналізу цифрових мереж інтегрального обслуговування (далі – ЦМІО) у бібліотечному середовищі, а також єдиного системного підходу до оцінювання процесів передавання різних класів інформації і видів телекомунікаційних сервісів (обслуговування) є актуальним завданням.

Мета статті – виявити, проаналізувати й обґрунтувати переваги новітньої архітектури мережі з інтеграцією послуг для передавання мультимедійної інформації в бібліотечному середовищі.

Вирішення комплексу завдань, що постають у процесі проектування й аналізу ЦМІО, потребує як великих трудовитрат, так і значних часових ресурсів. Саме це й актуалізує питання автоматизації проектування та аналізу ЦМІО. Існує чіткий зв'язок між завданнями (наприклад, стосовно об'єкта дослідження або вхідними/вихідними даними),

що виконуються на різних етапах створення мережі. Більше того, одне й те ж саме завдання може виконуватися з різним ступенем точності на різних етапах роботи. Крім того, часто результати, одержані від вирішення одного завдання, є вихідними даними для наступних завдань. Досить часто отримані результати самі визначають нові завдання. Узагалі ж таке комплексне завдання, як автоматизація аналізу та проектування, не вирішено навіть для системи передавання даних і телекомунікаційної мережі, що обслуговує однорідний трафік [32, 33]. Тому для більш складного об'єкта, яким є ЦМІО, необхідно насамперед чітко визначити можливі шляхи розв'язання цієї проблеми.

Виходячи зі складності завдання, яке необхідно виконати, можна зробити висновок, що сформулювати, а тим більше вирішити завдання синтезу оптимального варіанта ЦМІО, що враховує всі аспекти проектного об'єкта, нині практично неможливо. Вирішення такого надзавдання полягає в тому, що в міру визначення завдань синтезу структури ЦМІО, алгоритмів керування [1, 2, 6] й обміну інформацією формуватимуться і вирішуватимуться окремі частини оптимізованого завдання з елементами евристики, що максимально використовують апріорну інформацію про об'єкт і технології його функціонування [7, 11, 17, 30].

Виокремимо підзавдання аналізу й дослідження ЦМІО:

1. Аналіз попиту на телекомунікаційне обслуговування, маркетингові дослідження. Це завдання вирішується на етапі техніко-економічного обґрунтування проекту створення або модернізації ЦМІО. Тут застосовуються стандартні методи економічного аналізу, прогнозування, планування.

2. Аналіз вимог, що висуваються до ЦМІО різними видами телекомунікаційного обслуговування. Це завдання складається з двох підзавдань:

– аналіз необхідних характеристик прогнозованих видів обслуговування та розрахунків на їхній основі бажаних інтегральних показників ЦМІО. Останні визначаються відповідними параметрами телекомунікаційного обслуговування. При цьому застосовується таке правило: інтегральна характеристика ЦМІО не повинна бути гіршою відповідного показника телекомунікаційного обслуговування [13, 14, 34];

– визначення устаткування й технологій, які відповідають заданим інтегральним характеристикам ЦМІО. У цьому випадку також використовуються різні евристичні підходи [16].

3. Аналіз відповідності структури ЦМІО, устаткування й технологій, що використовуються, вимогам телекомунікаційного обслуговування.

Окреслені завдання відповідають етапам технічної пропозиції й ескізного проектування. Для оцінювання відповідності устаткування й інфраструктури ЦМІО необхідно визначити їхні параметри й показники, найбільш істотні для цього класу мереж. З огляду на специфіку ЦМІО, можна виокремити ряд аспектів і характеристик, найбільш важливих для цього класу мереж:

- більшість ЦМІО вибудовується на основі існуючої інфраструктури первинних мереж зв'язку. Тому велике значення тут має одержання достовірної інформації про стан наявних мережевих ресурсів. У сучасних умовах це завдання для складних первинних мереж зв'язку може бути вирішено тільки з використанням експериментальних статистичних даних [24];

- ЦМІО будуються за багаторівневим адміністративним принципом. Це зумовлено накладенням служб, що обслуговують прикладні процеси, на мережеві та транспортні служби ЦМІО [10];

- при наявності в ЦМІО потоків декількох видів обслуговування і, відповідно, переданої інформації, кожний з яких висуває свої вимоги до якості передавання, необхідні засоби, які б давали змогу оцінювати пропускну здатність ЦМІО щодо різних видів інформації [9];

- для оперативних видів інформації (мова, відео), які є специфічними для ЦМІО, велике значення має частка вчасно доставленої інформації. Адже інформація, доставлена за час, більший допустимого, стає помилковою та непридатною для подальшого використання.

4. Аналіз можливих варіантів конфігурації мережі та переліків телекомунікаційного обслуговування з метою підвищення економічної ефективності застосування ЦМІО.

На цьому етапі передбачено розроблення таких рекомендацій:

- варіанти планів телекомунікаційного обслуговування без зміни конфігурації ЦМІО;

- варіанти реконфігурації та модернізації ЦМІО з метою задоволення найбільш повного складу завдань на телекомунікаційне обслуговування за умови максимізації економічного ефекту.

На рис. 1 представлено трьохмірну діаграму, що відбиває процес проектування ЦМІО як вирішення ряду завдань на визначеній стадії проектування мережі, що відповідають визначеним аспектам МІО із заданим ступенем деталізації. Напряму Х відповідає аспектам проєктованої ЦМІО: програмний (Пр), інформаційний (Ин), технічний (Тх), алгоритмічний (Ал), топологічний (Тп), організаційний (Ор), функціональний (Фн), економічний (Эк). Напряму Y на приведеній діаграмі

відповідає етапам процесу проектування: робочий проект (Рп), технічний проект (Тпр), ескізний проект (Еп), технічна пропозиція (Тр), технічне завдання (Тз), техніко-економічне обґрунтування (Тэо). Напряму Z відповідає рівневі деталізації процесу дослідження щодо еталонної моделі В ОС. Загалом вирішення кожного приватного завдання S_{ijk} може бути визначене як дослідження яких-небудь перспективних технічних рішень F з урахуванням вимог і обмежень Z_{ijk} , що накладаються на мережу, над вихідними даними X_{ijk} з метою одержання результатів Y_{ijk} . Тут i – аспект ЦМІО, розглянутий у рамках цього завдання; j – рівень деталізації завдання, що виконується; k – стадія проектування, на якій вирішується завдання [3, 25, 26].

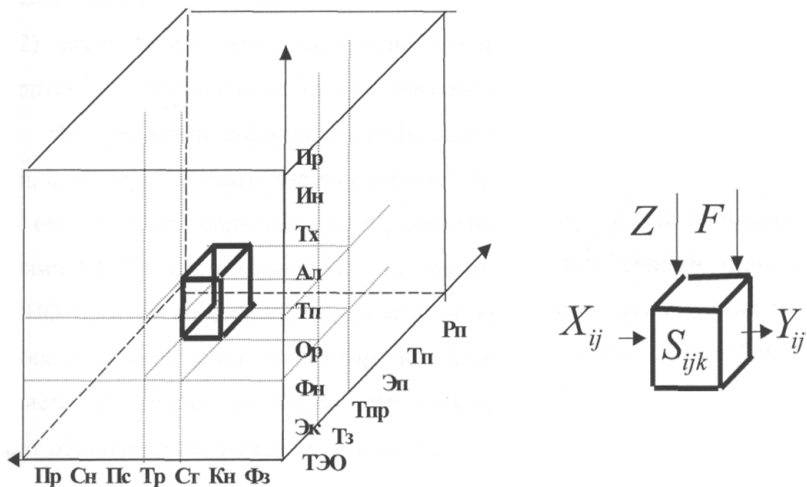


Рис. 1. Загальний процес проектування ТМ

Відповідно до розглянутого раніше сукупного завдання аналізу й синтезу можна окреслити послідовність дослідження показників ЦМІО:

1. Дослідження варіантів структури ЦМІО, взаємодії проектованої мережі з первинними і вторинними мережами зв'язку.

При вирішенні цього завдання досліджуються варіанти організаційних, інформаційних, технічних структур разом з ресурсами інших первинних і вторинних мереж, що використовуються для побудови ЦМІО. Метою цього етапу дослідження є декомпозиція ЦМІО на незалежні фрагменти, кожний з яких можна аналізувати окремо [31]. ЦМІО при цьому варто

розглядати як ієрархічну структуру, що складається із щонайменше трьох рівнів:

- I рівень – магістральна опорна мережа;
- II рівень – устаткування доступу абонента;
- III рівень – традиційне устаткування телефонного й комп'ютерного зв'язку абонента (УАТЗ, ЛОМ).

2. Дослідження напрямів основних потоків інформації в ЦМІО та пропускну здатності останніх на цих напрямках.

На підставі інформації, отриманої під час маркетингових досліджень, формується прогнозований набір вимог до телекомунікаційного обслуговування, визначаються основні потоки передавання інформації між вузлами ЦМІО або географічними пунктами [3, 4].

На цьому етапі аналізу ЦМІО здійснюється обґрунтування бажаних інтегральних характеристик обслуговування для заданої множини пар «джерело – споживач».

Найважливішою характеристикою є пропускну здатність ЦМІО, тобто обсяг інформаційного обслуговування між двома пунктами за одиницю часу. Передавання інформації, відповідно до вимог наявного переліку видів телекомунікаційного обслуговування, є основною умовою функціонування ЦМІО (див. рис. 2, який схематично ілюструє можливості реалізації різних видів телекомунікаційного обслуговування на основі сучасних протоколів). У разі невідповідності цій вимозі подальший аналіз ЦМІО при заданому переліку телекомунікаційного обслуговування та при цій конфігурації не має сенсу.

Водночас такий підхід дає змогу виявити «перевантажені ділянки» ЦМІО, що заважають повністю виконати всі вимоги на телекомунікаційне обслуговування. На цьому ж етапі аналізується потенційна пропускну здатність ЦМІО.

3. Аналіз відповідності показників ЦМІО вимогам телекомунікаційного обслуговування для окремих з'єднань.

Деякі з'єднання в ЦМІО, що використовуються для організації телекомунікаційного обслуговування, становлять особливий інтерес для проектувальника або оператора мережі. Наприклад, з'єднання, характеристики яких оцінюються як критичні для цього виду обслуговування [2]. Для таких з'єднань необхідний додатковий аналіз найважливіших показників обслуговування. У випадку невідповідності вимогам заданих видів обслуговування повинні бути розглянуті інші варіанти конфігурації ЦМІО [5, 12, 29].

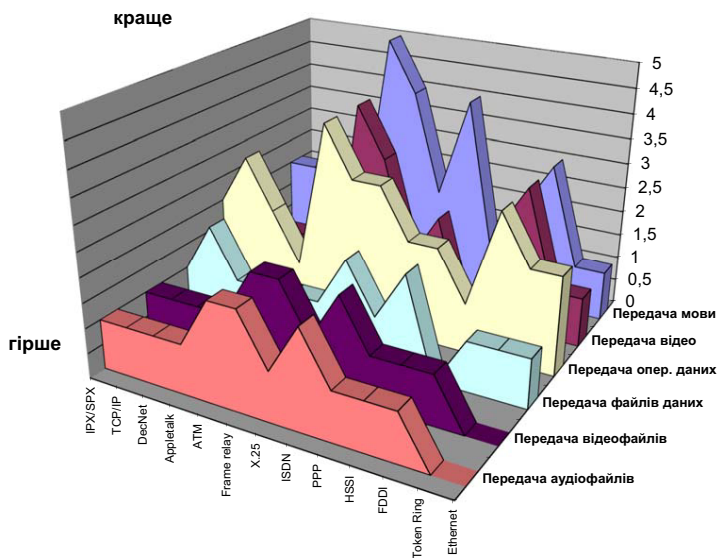


Рис. 2. Реалізація різних видів телекомунікаційного обслуговування на основі сучасних протоколів

Для вирішення цих завдань необхідно вибрати відповідні показники і критерії, щоб мати точну оцінку якості функціонування ЦМІО [28].

Отже, подальший розвиток бібліотечного простору потребує цифрових мереж інтегрального обслуговування. Адже саме вони дають змогу підвищити економічні показники за рахунок зменшення кількості ліній передавання інформації.

До переваг цифрових мереж інтегрального обслуговування належать:

- більш висока економічна ефективність порівняно з будь-якою іншою мережею;
- забезпечення широкого спектра видів обслуговування при використанні тільки однієї лінії;
- сумісність ЦМІО з існуючими та споруджуваними мережами зв'язку;
- застосування лише цифрових методів передавання інформації;
- висока надійність, зумовлена використанням висококласного уніфікованого устаткування, систем моніторингу та керування.

Переваги цих мереж проявляються найбільше при передаванні мультимедійної інформації шляхом інтеграції її видів [8].

Наявність широкого спектра інтегрованих протоколів дає змогу оптимізувати передавання гетерогенної мультимедійної інформації (текст, звук, відео тощо). Показники телекомунікаційних мереж необхідно розглядати в динаміці, тому що ця сфера діяльності характеризується стійким збільшенням і розширенням кількості та спектра послуг, постійними змінами собівартості й піднесенням якості обслуговування.

Список використаних джерел

1. *Гах І. П.* Перспективи впровадження мереж інтегрального обслуговування в інформаційно-бібліотечне середовище / І. П. Гах // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформ. діяльність: пробл. науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–18 трав. 2005 р.). – Київ, 2005. – Ч. 1. – С. 155–158.

2. *Гах І. П.* Необхідність та перспективи впровадження цифрових мереж інтегрального обслуговування для передачі мультимедійної інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 353–375.

3. *Гах І. П.* Моделі цифрових мереж інтегрального обслуговування в інформаційно-бібліотечному середовищі: відповідність сучасним вимогам / І. П. Гах // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 609–623.

4. *Гах І. П.* Мультимедійні технології у бібліотеці в контексті сучасних бездротових бібліотечних мереж / І. П. Гах // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 478–490.

5. Приложение 10 к Конвенции ИКАО. – Т. 3. Системы связи. – Монреаль : ИКАО, 1995. – 432 с.

6. Руководство по техническим положениям для сети авиационной электросвязи ATN.DOC 9705 AN/956. – Монреаль : ИКАО, 1999. – 72 с.

7. *Конахович Г. Ф.* Основы развития мобильных телекоммуникационных систем / Г. Ф. Конахович, С. М. Паук, Ф. А. Шевченко, М. Ф. Аль-Хэнти. – Киев : КМУГА, 1997. – 112 с.

8. *Конахович Г. Ф.* Сучасні мережі передачі даних підприємств ЦА / Г. Ф. Конахович, О. М. Сухопара, В. Г. Потапов // Захист інформації. – 2003. – № 1. – С. 4–27.

9. *Конахович Г. Ф.* Аналіз принципів захисту від несанкціонованого доступу підсистем керування глобальних мереж передачі даних / Г. Ф. Конахович, О. М. Сухопара // Захист інформації. – 2002. – № 4. – С. 23.

10. *Bharat T. Doshi.* Future WAN Architecture Drivenby Services, Traffic Volumeand Technology Trends / Bharat T. Doshi, Ramesh Nagarajan, G. N. SrinivasaPrasanna, M. Akber Qureshi // BellLabs Technical Journal. 2001. – January – June. – P. 13.

11. *Захаров Г. П.* Методы исследования сетей передачи данных / Г. П. Захаров. – М. : Радио и связь, 1982. – 208 с.

12. *Боккер П.* ISDN. Цифровая сеть с интеграцией служб. Понятия, методы, системы / П. Боккер ; пер. с нем. – М. : Радио и связь, 1991. – 357 с.

13. *Захаров Г. П.* Службы и архитектура широкополосных цифровых сетей интегрального обслуживания / Г. П. Захаров, М. В. Симонов, Г. Г. Яновский // Электронные знания ТЭК. – М. : Эко-трендз, 1993. – Т. 42. – 234 с.

14. *Иносэ Х.* Интегральные цифровые сети связи: введение в теорию и практику / Х. Иносэ. – М. : Радио и связь, 1982. – 320 с.

15. *Шаршаков А.* Будущее сетевых технологий / А. Шаршаков // Сети. – 1997. – № 1. – С. 40–47.

16. *Тобаги Ф. А.* Архитектуры высокоскоростных коммутаторов пакетов для широкополосных цифровых сетей интегрального обслуживания / Ф. А. Тобаги // ТИИЭР. – 1990. – № 1. – С. 105–142.

17. *Олифер В. Г.* Компьютерные сети. Принципы, технологии, протоколы / В. Г. Олифер, Н. А. Олифер. – СПб. : Питер, 2001. – 669 с.

18. *Петров В. В.* Формирование баз данных реферативной информации – путь к оперативному обмену результатами научных исследований / В. В. Петров, А. А. Крючин, Л. И. Костенко, Н. Н. Минина [и др.] // Б-ки нац. акад. наук : пробл. функционирования, тенденции развития. – 2010. – Вып. 8. – С. 103–109.

19. *Костенко Л. Й.* Програма розвитку комп'ютерних технологій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Л. Й. Костенко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: пробл. науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 трав. 2004 р.). – Київ, 2004. – С. 130–132.

20. *Шрайберг Я.* Первое десятилетие информационного века: влияние информационно-электронной среды на роль и позицию библиотек в развивающемся обществе : ежегод. докл. конф. «Крым» (2010 г.) /

Я. Шрайберг. – Судак ; Москва : препрогр. центр ГПНТБ России, 2010. – 77 с.

21. *Советов Б. Я.* Построение сетей интегрального обслуживания / Б. Я. Советов, С. А. Яковлев. – Л. : Машиностроение, 1990. – 330 с.

22. *Костенко Л. Й.* Розвиток комп'ютерно-телекомунікаційних технологій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Л. Й. Костенко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: пробл. науки, освіти, практики : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21–23 трав. 2007 р.). – Київ, 2007. – С. 156–158.

23. *Мизин И. А.* Сети коммутации пакетов / И. А. Мизин, В. А. Богатырев, А. П. Кулешов. – М. : Радио и связь, 1986. – 408 с.

24. *Мартин Д.* Вычислительные сети и распределенная обработка данных / Д. Мартин. – М. : Финансы и статистика, 1985. – Вып. 1. – 256 с.

25. ITU–T. Recommendations G.781. General aspect of digital transmission systems terminal equipments. – Geneva : CCITT, 1991. – 6 p.

26. ITU–T. Recommendation 1.350. General Aspects of Quality of Service and Network Performance in Digital Networks, Including ISDN. – Geneva : CCITT, 1988. – 56 p.

27. ITU–T. Recommendation 1.362. B-ISDN ATM Adaptation Layer (AAL) Functional Description. Rev. 1. – Geneva : CCITT, 1991. – 6 p.

28. ITU–T. Recommendation 1.413. BISDN User-Network Interface. Rev. 1. – Geneva : CCITT, 1991. – 15 p.

29. ITU–T. Recommendation 1.321. ISDN Protocol Reference Model Blue Book, Fascicle III.8. – Geneva : CCITT, 1991. – 27 p.

30. *Соловяненко Д. В.* Наукові бібліотеки та перспективні Інтернет-технології / Д. В. Соловяненко, Л. Й. Костенко // Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 45–47.

31. *Шварц М.* Сети связи: протоколы, моделирование, анализ / М. Шварц. – М. : Наука, 1992. – Ч. 1. – 336 с.

32. *Шварц М.* Сети связи: протоколы, моделирование, анализ / М. Шварц. – М. : Наука, 1992. – Ч. 2. – 272 с.

33. Протоколы и методы управления в сетях передачи данных / пер. с англ. ; под ред. Ф. Ф. Куо. – М. : Радио и связь, 1985. – 480 с.

34. *Khanvilkar S. et al.* Multimedia Networks and Communication / S. Khanvilkar // Electrical Engineering Handbook / edited by W. K. Chen. – Academic Press, 2004. – pp. 401–425.

References

1. Hakh, I. P. (2005). Perspektivy vprovadzhennia meshch intehralnoho obsluhovuvannia v informatsiino-bibliotechne seredovyshe [Prospects for the implementation of integrated services networks in the information and library environment]. Proceedings from Documentation. Library. Information activities: Problems Science, Practice '05: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (Kyiv, 17–18 travnia 2005 r.) – International Scientific Practical Conference*. Part 1. (pp. 155–158) [in Ukrainian].
2. Hakh, I. P. (2013). Neobkhdnist ta perspektyvy vprovadzhennia tsyfrovyykh meshch intehralnoho obsluhovuvannia dlia peredachi multy-mediinoi informatsii v informatsiino-bibliotechnomu seredovyschi [Necessity and prospects of implementation of digital networks of integral service for the transmission of multimedia information in the information and library environment]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 353–375. Kyiv [in Ukrainian].
3. Hakh, I. P. (2015). Modeli tsyfrovyykh meshch intehralnoho obsluhovuvannia v informatsiino-bibliotechnomu seredovyschi: vidpovidnist suchasnym vymoham [Models of Integrated Services Integrated Digital Networks in the Information and Library Environment: Compliance with Modern Requirements]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41, pp. 609–623. Kyiv [in Ukrainian].
4. Hakh, I. P. (2017). Multymediini tekhnolohii u bibliotetsi v konteksti suchasnykh bezdrovovykh bibliotechnykh meshch [Multimedia technologies in the library in the context of modern wireless library networks]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 478–490. Kyiv [in Ukrainian].
5. Prilozhenie 10 k Konventsii ICAO [Annex 10 to the Convention ICAO]. (1995). Vol. 3. Sistemy svyazi. Montreal: ICAO [in Russian].
6. Rukovodstvo po tekhnicheskim polozheniim dlia seti aviatcionnoi elektrosvyazi ATN.DOC 9705 AN/956 [Technical Provisions for Aeronautical Telecommunications Network ATN.DOC 9705 AN/956]. (1999). Montreal: ICAO [in Russian].
7. Konakhovich, G. F., Pauk, S. M., Shevchenko, F. A., Al-Khenti, M. F. (1997). Osnovy razvitiia mobilnykh telekommunikatsionnykh sistem [Basics of the development of mobile telecommunication systems]. Kiev: KMUGA [in Russian].

8. Konakhovych, H. F., Sukhopara, O. M., Potapov, V. H. (2003). Suchasni merezhi peredachi danykh pidpriemstv TsA [Modern measures of transmissions of Central Asian danikh]. *Zakhyst informatsii – Information Protection*, no. 1, pp. 4–27 [in Ukrainian].

9. Konakhovych, H. F., Sukhopara, O. M. Analiz pryntsyypiv zakhystu vid nesanktsionovanoho dostupu pidsystem keruvannya hlobalnykh merezh peredachi danykh. (2002). *Zakhyst informatsii – Information Protection*, no. 4, pp. 23 [in Ukrainian].

10. Bharat T., Doshi, Ramesh Nagarajan, G. N. SrinivasaPrasanna, M. Akber Qureshi. (2001). Future WAN Architecture Drivenby Services, Traffic Volumeand Technology Trends. *BellLabs Technical Journal*. (January – June). pp. 13 [in English].

11. Zakharov, G. P. (1982). Metody issledovaniia setei peredachi danykh [Methods of research data networks]. (1982). Moscow: Radio i svyaz [in Russian].

12. Bokker, P. (1991). ISDN. Tcifrovaia set s integratsiei sluzhb. Poniatiiia, metody, sistemy [ISDN. Integrated services digital network. Concepts, methods, systems]. Moscow: Radio i svyaz [in Russian].

13. Zakharov, G. P., Simonov, M. V., Ianovskii, G. G. (1993). Sluzhby i arkhitektura shirokopolosnykh tcifrovyykh setei integralnogo obsluzhivaniia [Services and architecture of integrated digital broadband networks]. *Elektronnye znaniia TEK – Electronic Knowledge of the Fuel and Energy Complex*, Vol. 1. Moscow: Eko-trendz [in Russian].

14. Inose, X. (1982). Integralnye tcifrovye seti svyazi: vvedenie v teoriu i praktiku [Integrated digital communication networks: an introduction to theory and practice]. Moscow: Radio i svyaz [in Russian].

15. Sharshakov, A. (1997). Budushchee setevyykh tekhnologii [The future of networking technologies]. *Seti – Networks*, no. 1, pp. 40–47 [in Russian].

16. Tobagi F. A. (1990). Arkhitektury vysokoskorostnykh kommutatorov paketov dlia shirokopolosnykh tcifrovyykh setei integralnogo obsluzhivaniia [Architecture of high-speed packet switches for broadband digital integrated services networks]. *TIIER – TIER*, no. 1, pp. 105–142 [in Russian].

17. Olifer, V. G., Olifer, N. A. Kompiuternye seti. Printsipy, tekhnologii, protokoly [Computer networks. Principles, technologies, protocols]. (2001). Saint Petersburg [in Russian].

18. Petrov, V. V., Kryuchin, A. A., Kostenko, L. I., Minina, N. N. et al. (2010). Formirovanie baz danykh referativnoi informatsii – put k operativnomu obmenu rezultatami nauchnykh issledovaniia [The formation of databases of bibliographic information – the path to rapid exchange of research results].

Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: problemy funkcionirovaniia, tendentsii razvitiia – Library of the National Academies of Science: Problems of Operation, Development Trends, issue 8, pp. 103–109 [in Russian].

19. Kostenko, L. Y. (2004). Prohrama rozvytku kompiuternykh tekhnolohii u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Program of Computer Technology in the National Library of Ukraine Vernadsky]. Proceedings from Documentation. Library. Information activities: Problems Science, Practice '04: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (Kyiv, 25–26 travnia 2004 r.) – International Scientific Practical Conference*. (pp. 130–132). Kyiv [in Ukrainian].

20. Shrayberg, Ya. (2010). Annual report The first decade of the information age: the influence of the information electronic environment on the role and position of libraries in a developing society '10: Konferentsiia «Krym» (2010 god) – Conference «Crimea» (2010). Sudak; Moscow [in Russian].

21. Sovetov, B. Ya., Yakovlev, S. A. (1990). Postroenie setei integralnogo obsluzhivaniia [Construction of integrated services networks]. Leningrad: Mashinostroenie [in Russian].

22. Kostenko, L. Y. (2007). Rozvytok kompiuterno-telekomunikatsiinykh tekhnolohii u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [The development of computer and telecommunication technologies in the National Library of Ukraine Vernadsky]. Proceedings from Documentation. Library. Information activities: Problems Science, Practice '07: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (Kyiv, 21–23 travnia 2007 r.) – IV International Scientific Practical Conference*. (pp. 156–158). Kyiv [in Ukrainian].

23. Mizin, I. A., Bogatyrev, V. A., Kuleshov, A. P. (1986). Seti kommutatsii paketov [Packet switching network]. Moscow: Radio i sviaz [in Russian].

24. Martin, D. (1985). Vychislitelnye seti i raspredelennaia obrabotka dannykh [Computer networks and distributed data processing]. Issue 1. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].

25. ITU–T. Recommendations G. 781. General aspect of digital transmission systems terminal equipments. (1991). Geneva: CCITT [in English].

26. ITU–T. Recommendation 1.350. General Aspect of Quality of Service and Network Performance in Digital Networks, Including ISDN. (1988). Geneva: CCITT [in English].

27. ITU–T. Recommendation 1.362. B-ISDN ATM Adaptation Layer (AAL) Functional Description. (1991). Rev. 1. Geneva: CCITT [in English].

28. ITU–T. Recommendation 1.413. BISDN User-Network Interface. (1991). Rev. 1. Geneva: CCITT [in English].

29. ITU–T. Recommendation 1.321. ISDN Protocol Reference Model Blue Book, Fascicle III. 8. (1991). Geneva: CCITT [in English].

30. Solovianenko, D. V., Kostenko, L. Y. (2011). Naukovi biblioteky ta perspektyvni Internet-tekhnohohii [Scientific Libraries and perspective Internet technologies]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 6, pp. 45–47. Kyiv [in Ukrainian].

31. Shvartc, M. (1992). [Communication networks: protocols, modeling, analysis]. Part 1. Moscow: Nauka [in Russian].

32. Shvartc, M. (1992). Seti svyazi: protokoly, modelirovanie, analiz [Communication networks: protocols, modeling, analysis]. Part 2. Moscow: Nauka [in Russian].

33. Protokoly i metody upravleniia v setiakh peredachi dannykh [Protocols and management techniques in data transmission networks]. (1985). F. F. Kuo (Ed.). Moscow: Radio i svyaz [in Russian].

34. Khanvilkar, S. et al. (2004). Multimedia Networks and Communication. Electrical Engineering Handbook. W. K. Chen (Ed.). pp. 401–425. Academic Press [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.11.2018.

Ihor Hakh,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Digital Networks in the Aspect of Multimedia Library Technologies

Article focuses on the development of multimedia network technology with the integration of services at the library in terms of implementation and expansion of interlibrary information space.

This article presents an analysis of principles and techniques of functioning integrated services digital networks, standards and protocols for data transfer in them.

The advantages of digital networks, integrated services are: greater economic efficiency as compared to any other network, providing a wide range of service types by using only one line, ISDN compatibility with existing and building communication networks, the use of only digital transmission techniques, high reliability, due to the use of high quality standardized equipment, monitoring and control systems. The advantages of these networks are manifested most in the transmission of multimedia information by integrating its species. A wide range of integrated protocols to optimize the transfer of heterogeneous multimedia information (text, audio, video, etc.).

Indicators of telecommunication networks need to be considered in the dynamics, as this area of activity is characterized by steady growth and expansion of the number

and range of services, the cost of constant changes and the rise of service quality. The paper concluded that further development of library space requires the introduction of integrated services digital networks. After all, they can improve economic performance by reducing the number of lines of communication.

Keywords: libraries, information and library environment, multimedia information, multimedia technologies, wireless networks, data transfer standards, data flows, network protocols, data security.

Оксана Карашук,

мол. наук співроб., аспірант,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІННОВАЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО НАДАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ

У статті досліджено соціальні мережі як інноваційне джерело надання бібліотечних продуктів і послуг. Проаналізовано роль соціальних інтернет-мереж і їх прояв у різних аспектах. Доведено, що соціальні мережі виступають як сучасний чинник рекламування та розповсюдження видавничої продукції.

Також у статті наголошується на тому, що соціальні мережі на сьогодні виступають важливим фактором популяризації інформаційних ресурсів бібліотек, а також способом рекламування бібліотечної діяльності, просування продуктів і послуг бібліотек у соціальних мережах. Проаналізовано зміну кількості підписників на сторінки в мережі Facebook з 2015 р. по червень 2018 р.

Ключові слова: бібліотека, соціальні мережі, користувач, інформаційний продукт, комунікативний простір.

Протягом останніх десятиліть ХХ ст. відбулися кардинальні зміни у сфері інформаційних комунікаційних систем. Ми переживаємо історичний період дуже швидкого зростання інформаційних технологій. Саме розвиток інформаційної сфери, рівень інформаційної безпеки найближчим часом визначатимуть політичну й економічну роль держави на світовій арені. Інтернет на цьому етапі розвитку людства набуває особливого значення: він сприяє трансформації ціннісних орієнтирів людства та його соціальних структур. Глобальна інформатизація як технологічна основа активізації глобальних процесів в усіх регіонах світу не лише забезпечує доступ усім категоріям сучасного суспільства до його інформаційних ресурсів, а й залучає їх до активної участі в інформаційних обмінах, масового розвитку процесів інфотворення.

Інформаційні технології сучасності сприяють зростанню соціальної активності членів суспільства. Ця активність виражається сьогодні в реалізації можливостей для самовираження, обміну соціальним досвідом, діяльності, спрямованої на особисте вдосконалення та прогресивний розвиток суспільства. При цьому останнім часом з розвитком інформаційних техно-

логій, загальносуспільної системи соціальних інформаційних комунікацій в Україні ми спостерігаємо характерний також і для інших країн світу процес самоорганізації вітчизняного інформаційного простору в напрямі формування системи соціальних інформаційних мереж [2].

Із самого початку створення соціальних мереж передбачало комунікативно-інформаційну функцію. Термін «соціальна мережа» з'явився задовго до появи Інтернету в 1954 р. і означав тісні взаємовідносини між двома та більше людьми. Термін був започаткований британським соціологом, представником Манчестерської школи Д. Барнсом для визначення зразків соціальних зв'язків, які йшли у розріз традиційними для багатьох соціологів поняттями, такими як обмежені групи (племена, сім'ї), або такими соціальними категоріями, як стать чи етнічна належність тощо. На сьогодні прийнято вважати, що соціальна мережа – це соціальна структура, створена об'єднаними за однією або декількома ознаками взаємозалежності вузлами, які здебільшого представлені індивідуальними членами або організаціями. Соціальні мережі можуть бути створені на тлі спільності цінностей, дружби, родинності, неприязні, конфлікту, торгівлі, зв'язків у мережі Інтернет, сексуальних зв'язків, релігійних поглядів тощо. У мережі Інтернет під соціальною мережею розуміють програмний продукт, який надає певні послуги, майданчик для взаємодії людей (індивідів, користувачів) у групі/групах. Як соціальну мережу можна розглядати будь-яке онлайн-співтовариство, учасники якого взаємодіють один з одним (наприклад, шляхом обговорення різних проблем). У своєму дослідженні С. Івашнова описує «соціальну мережу» як віртуальний майданчик, що забезпечує своїми засобами спілкування, підтримку, створення, розбудову, відображення та організацію соціальних контактів, у тому числі й обмін даними між користувачами та обов'язково передбачає попереднє створення облікового запису [1].

З появою Інтернету кардинально змінилися форма, зміст, механізм, функції соціальних комунікацій. Розвиваючись, Інтернет дав можливість використовувати всі його здобутки в різних його проявах. Одним з таких проявів стали соціальні мережі, які вже сьогодні мають статус невід'ємного атрибуту нашого життя. Сьогодні просто неможливо уявити собі сучасну людину, яка б не використовувала у своєму житті соціальні мережі.

Соціальні інтернет-мережі поступово стають важливим інструментом громадянського суспільства, засобами масової інформації з найбільш вираженим на сьогодні ступенем незалежності, що обслуговують громадські інтереси й потреби, формують громадську думку [2].

У цьому розумінні роль соціальних інтернет-мереж може проявлятися в таких аспектах:

- соціальні інтернет-мережі, вибудовуючи горизонтальні зв'язки, можуть впливати на функціонування вертикальних інформаційних мереж;

- соціальні інтернет-мережі мають здатність налагоджувати зв'язки між соціальними групами;

- у соціальних інтернет-мережах забезпечується необхідна на сьогодні швидкість обміну інформацією;

- соціальні інтернет-мережі сприяють налагодженню зворотного зв'язку і відтак більш оперативному реагуванню управлінської сфери на запити громадян;

- соціальні інтернет-мережі створюють умови для прозоріших економічних і політичних процесів;

- за допомогою соціальних інтернет-мереж може здійснюватися представництво інтересів не тільки соціальних груп, а й цілих соціальних верств населення – роботодавців, найманих працівників, споживачів тощо перед органами влади та місцевого самоврядування.

Отже, на сьогодні ми можемо стверджувати, що у розвинутих демократичних країнах соціальні інтернет-мережі справді перетворюються із супутніх чинників формування громадянського суспільства на їхню важливу складову.

У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, в останні роки значної ролі набули соціальні мережі як універсальний засіб інтернет-комунікації – особливо серед молоді, яка зазвичай користується в Україні такими соціальними мережами, як Facebook, «ВКонтакте», сервісом мікроблогів Twitter, фотосервісом Instagram тощо.

Така популярність соціальних мереж стає значним підґрунтям для їх використання, зокрема молоддю, не лише з розважальною, інформативною та комунікативною метою, а й для пошуку матеріалу для навчання, саморозвитку, підвищення кваліфікації. Тобто соціальні мережі поступово стають повноцінним освітньо-культурним середовищем, яке сприятиме формуванню духовності, освіченості, культури спілкування у віртуальному середовищі, розвитку комунікативної компетентності, що в подальшому позитивно впливатиме на адаптацію до професійної діяльності. Недаремно фахівці в галузі освіти дедалі частіше зазначають, що і навчання, і підвищення освітнього рівня має відбуватися там, де учні (студенти) проводять найбільше часу. На сьогодні

«домівкою» для більшості з них став Інтернет, зокрема соціальні мережі [3].

Крім того, соціальні інтернет-сервіси є досить ефективним інструментом для комунікації учасників віртуальних спільнот – поетів, акторів, фахівців творчих професій, молодих науковців, представників духовної сфери, а також для обміну між ними контентом різного типу [4]. Соціальні інтернет-сервіси таким чином впливають на всі сфери суспільного життя – економічну, соціальну, політичну, духовну.

Новою формою реалізації активної позиції треба назвати мережеву активність, однією з найбільш актуальних форм якої, без перебільшення, можна назвати соціальні мережі, що стали інноваційним технологічним трендом початку ХХІ ст. Людина потребує більше можливостей для спілкування, така нагальна потреба стала ще однією причиною появи та стрімкого поширення соціальних мереж, а їхній розвиток дав змогу впроваджувати в життя безліч інноваційних бізнес-моделей, стратегій і технологій.

Окремо треба розглядати соціальні мережі як сучасний чинник. У цьому ракурсі видавництва повільно, але зорієнтувалися і використали можливість сучасних технологій, створивши власні сторінки в соціальних мережах, розмістивши семантично значущу інформацію, розширивши власне інформаційне поле й вибудувавши новий канал просування та інформування. Однак суб'єктам видавничої галузі потрібно не лише номінально засвідчити свою присутність у інтернет-просторі, а й вести там активну роботу, яка передбачає оцінювання та розуміння бізнес-показників. Соціальна мережа обґрунтовано вважається засобом формування осередків комунікацій у сучасному світі, через що вона поступово трансформується на стратегію із заповнення інформаційного вакууму, актуалізуючи компенсаторні можливості соціуму; видавництво здобуває реальні механізми для отримання зворотного зв'язку та цінної інформації від читачів, оцінювання реакції на новий продукт. Аналізуючи отримані відомості, можна досягти вирішення ряду важливих завдань з популяризації іміджу видавництва та видавничої продукції, а особливо формування різних систем взаємин зі споживачами видавничої продукції [5]. Більше того, на сьогодні соціальні мережі є важливим фактором популяризації інформаційних ресурсів бібліотек, а також способом рекламування бібліотечної діяльності, просування продуктів і послуг бібліотек у соціальній мережі Facebook. Соціальні мережі для бібліотек стали затребуваним і популярним засобом комунікації зі своїми користувачами, що, у свою чергу, сприяє позитивному формуванню образу та іміджу сучасної бібліотеки.

Теоретичні й практичні аспекти представлення бібліотек в інтернет-просторі активно досліджуються вітчизняними та закордонними науковцями. Так, окремі аспекти діяльності бібліотек в електронному середовищі досліджували: І. Давидова, М. Дворкіна, В. Ільганаєва, Л. Костенко, М. Слободяник, В. Степанова, І. Суськова, А. Чачко, Я. Шрайберг. Особливості використання соціальних медіа в роботі бібліотек досліджували М. Самсонов, Л. Чуприна, Ю. Якименко.

Науковці тлумачать термін «соціальні мережі» як платформу, онлайн-сервіс або веб-сайт, що призначені для побудови, відображення й організації соціальних взаємовідносин, візуалізацією яких є соціальні графи; як віртуальний майданчик для синергії користувачів у певній групі [11].

Науковий колектив НБУВ працює над розробленням теоретичних питань, зокрема, у серії колективних монографій, створених під керівництвом О. Онищенко, В. Горового, В. Попика [7, 8, 9, 10].

Виконуються також дослідження, спрямовані на теоретичні узагальнення. Зокрема, В. Горовий розглядає соціальні інформаційні комунікації, їхній зміст, особливості розвитку в процесі еволюції суспільства; досліджує джерельну базу їх функціонування як систему соціальних інформаційних баз та інфотворчих структур українського суспільства; розглядає перспективи розвитку цієї соціальної інформаційної системи [6].

Фахівцями з бібліотечної справи досліджувалися можливості соціальної мережі Facebook як нового засобу комунікації з користувачами через мережу Інтернет. Системне дослідження участі бібліотек у інтерактивній комунікації соціальних медіа досліджується як у колективних монографіях [10], так і в індивідуальних дослідженнях. Зокрема, Т. Гранчак [12] висвітлює результати використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг; Н. Тарасенко [13] вивчає розкриття бібліотечних фондів засобами соціальних мереж як фактор наповнення інформаційного простору; В. Струнгар [14, 15] досліджує представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі, бібліотечні проекти в соціальних медіа як джерела бібліотекознавчих досліджень; А. Вітушко [16] аналізує можливі шляхи розв'язання проблеми безпечного використання соціальних мереж у роботі бібліотечних установ; Г. Булахова [17] представляє рекламну стратегію просування продуктів і послуг бібліотек у соціальній мережі Facebook.

Сучасна бібліотека за умов жорсткої конкуренції є джерелом інформації та повинна шукати шляхи поширення, популяризації наукових і технологічних знань. Перед бібліотечними працівниками стоїть завдання виходу на новий інформаційний рівень обслуговування, що обумовлено якісними

змінами в усіх сферах життя. Ця проблематика перебуває в полі зору таких науковців, як Г. Булахова, А. Вітушко, І. Терещенко, Л. Чернявська та ін. Усі ці науковці одноставно підтримують ідею виходу бібліотеки у віртуальне середовище, де може відбуватися якісна та кількісна популяризація будь-яких ресурсів, зокрема інформаційних [18].

На сьогодні в бібліотечній системі України не розроблено документів, що регламентують діяльність бібліотек у соціальних медіа, тому створення сайтів і представництв бібліотек у соціальних мережах відбувається з урахуванням загальноприйнятих вимог до їх функціонування, а їх інформаційне наповнення часто визначається бібліотечними працівниками інтуїтивно. Проте з огляду на зростаючу роль бібліотек як важливої складової інформаційної інфраструктури, що надає доступ до якісної, достовірної та структурованої інформації, а також виходячи із твердження про належність бібліотечних сторінок у соціальних мережах до інформаційних продуктів бібліотек, актуальним видається розроблення й запровадження стандартів присутності бібліотек у середовищі соціальних мереж, які включали б, зокрема, сформовані на основі моніторингу присутності бібліотек у соціальних мережах та рекомендацій фахового середовища орієнтовні стандарти дизайну обкладинки та інформаційного наповнення мережевої сторінки бібліотеки, посадові інструкції й норми праці бібліотечного фахівця зі створення та підтримки функціонування цього ресурсу [19].

У монографії авторського колективу НБУВ розглядаються особливості розвитку соціальних мереж у системі соціальних комунікацій. Досліджуються тенденції їх активізації в сучасній соціальній інформаційній системі, роль у розбудові вітчизняного комунікативного простору, соціальне й науково-освітнє значення [8].

Як зазначає А. Вітушко, соціальні мережі, форуми, блоги – це середовище з практично миттєвою швидкістю поширення інформації та досить сильним ефектом пам'яті. Усі офіційні установи від звичайного коледжу чи університету до Президента України переходять в електронний формат комунікації, яка є вдалим маркетинговим рішенням. Якщо бібліотека хоче бути сучасною та орієнтованою на користувача, вона повинна звернути увагу на соціальні мережі та активно вести в них роботу [18].

Розробляючи блог, потрібно чітко визначити мету, послідовність дій для досягнення кінцевого результату, а також сформувані кінцевий результат [2]. Бібліотечний блог не можна сприймати як платформу для повідомлень і новин. Він має працювати як система «бібліотека – корис-

тувач». О. Проців, завідувач відділу інформації Тернопільської ОУНБ, у своїй статті «Створюємо блог бібліотеки» пропонує такі варіанти, які допоможуть сформулювати мету для створення блогу:

- показати, що книгозбірня є сучасною установою, яка готова до конструктивного спілкування, критики, змін та інновацій;
- поліпшити спілкування з потенційними користувачами через діалог і коментарі;
- популяризувати інформаційні або інші послуги серед читачів, які шукають інформацію в Інтернеті, у тому числі в блозі;
- підвищити пізнаваність бранда бібліотеки для того, щоб більше людей могли відповісти на запитання «Що таке бібліотека?» та «Навіщо вона потрібна?»;
- проводити опитування й отримувати миттєві відповіді від читачів;
- підтримувати зв'язок із читачами. Як правило, коли блог оновлюється, вони отримують повідомлення (ще один вагомий доказ того, що треба писати регулярно);
- поширювати інформацію про послуги книгозбірні й змусити людей говорити про них;
- спілкуватися зі ЗМІ, адже багато журналістів при підготовці репортажів, сюжетів використовують блоги й мікроблоги;
- залучати нових співробітників [20].

Сьогодні бібліотеки України використовують у своїй роботі соціальні мережі, серед яких перше місце займає соціальна мережа Facebook. Бібліотеки сконцентрували свою увагу саме на цій соціальній мережі через те, що платформа Facebook має ряд досить важливих критеріїв: високі рейтинги використання, цільова аудиторія ресурсу (старша 14 років), наявність різноманітних груп (спільнот) за інтересами, можливість рекомендувати ту чи іншу інформацію сторінки друзям (обмін посиланнями).

У сучасному комунікативному просторі важливими для розкриття потенціалу бібліотек є такі характеристики функціонування соціальних мереж, як періодичність, інформативність, фінансова доступність, глобальність, демократичність і наявність зворотного зв'язку. Співтовариства, створені в соціальній мережі, – це один зі способів змінити стереотипи щодо бібліотеки як консервативної установи, підняти її престиж, залучити нових користувачів. Сторінки бібліотек у соціальних мережах дають можливість удосконалити форми інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів, підвищити його ефективність, забезпечити надання оперативного доступу до нових надходжень, інфор-

мування стосовно виставок, конференцій та інших бібліотечних подій. Щоб утримувати цільову аудиторію на сторінці бібліотеки, необхідно постійно підживлювати інтерес до неї, постійно оновлювати сторінку, викладати новий цікавий контент. Таким чином, інформаційні продукти на сторінці стають мобільними, такими, що змінюються. Формат контенту вибирається залежно від спрямованості бібліотеки й потреб аудиторії, щоб він був актуальним, спонукав користувачів до спілкування. Очевидно, що категорія читачів значно відрізняється, наприклад, у наукової, дитячої бібліотеки, бібліотеки ВНЗ, спеціалізованих бібліотек, як, скажімо, медичної чи юридичної [21].

Як зазначає Н. Тарасенко, публікації в соціальній мережі повинні бути регулярними, щоб онлайн-користувач «зловив хвилю» періодичності наповнення сторінки бібліотеки та знав наперед, коли на нього чекає нова інформація. Якщо нова інформація часто запізнюється чи не з'являється взагалі, читачі можуть втратити довіру до бібліотеки. Одним із чинників популярності сторінки бібліотеки в соціальній мережі є спілкування з її відвідувачами. Тому важливою є реагентність сторінки, тобто вчасна відповідь на коментарі, критику чи запитання користувачів, яка показує, що їхні думки та участь у житті бібліотеки важливі. Постійно підтримуючи спілкування з користувачами в спільноті, відслідковуючи позитивні й негативні коментарі та відгуки, своєчасно аналізуючи їх, бібліотека отримує можливість виправляти певні критиковані моменти, покращувати з урахуванням конструктивних пропозицій або залишати незмінним у випадку позитивного сприйняття виставлені на сторінці чи сайті інформаційні продукти. Звичайно, можна погодитися з твердженням Н. Тарасенко, що для привернення уваги до сторінки бібліотеки в соціальній мережі варто також брати активну участь у обговореннях інших учасників соцмережі, лайкати інформацію друзів, репостити вподобану інформацію та бути активним у обговореннях інформаційних продуктів на сторінках бібліотек-партнерів [21].

Авторами бібліотечних сторінок є бібліотечні працівники, які слідкують за оновленням, пишуть пости, розміщують анонси. Пости на сторінці мають бути грамотними, цікавими, зрозумілими читачу, поєднувати інформативність і лаконічність. Значно покращує сприйняття інформації наявність мультимедійного компонента – фото, відеоматеріалів, таблиць, схем. Сторінка бібліотеки в соціальній мережі є інтерактивною, тобто такою, що постійно поповнюється контентом, створюваним безпосередньо учасниками мережі. Коментарі, відгуки, оцінки користувачів, розміщені на сторінці бібліотеки в соціальній мережі, особливі та цінні

тому, що відображають крізь призму їхнього особистісного сприйняття виставлені бібліотекою інформаційні ресурси, що є, з одного боку, додатковим індикатором їхньої важливості, актуальності, а з іншого – одним з показників, що характеризує стан суспільства чи його певної частини [21].

Наприклад, на сьогодні Національна бібліотека Білорусі має офіційну відкриту спільноту у «ВКонтакте»; Національна польська бібліотека має сторінки на Facebook, YouTube; Бібліотека Конгресу США – YouTube, Facebook, Pinterest, LinkedIn, Twitter, Apple, Flickr; Німецька національна бібліотека – Facebook, Twitter.com Національна бібліотека Великої Британії – Facebook, Twitter, Tripadvisor.co.uk, Youtube, Google+, Pinterest; Національна бібліотека Франції – Facebook, Twitter, Dailymotion, YouTube, Apple, Instagram; Національна бібліотека Кореї – Facebook, Twitter; Національна бібліотека Австралії – Facebook, Twitter, Flickr; Александрійська бібліотека (Єгипет) – Facebook, Twitter, YouTube тощо.

Як бачимо, серед найпопулярніших сайтів на сьогодні є Facebook, Twitter, «ВКонтакте». Проте НБУВ, за даними із сайту nbuv.gov.ua, офіційно представлена лише у Facebook. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, станом на 1 травня 2015 р., має 1 тис. 527 підписників; Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади – 180 підписників; Національна юридична бібліотека – 275 підписників, Фонд Президентів України – 86 підписників, Австрійська бібліотека в Києві – 267 підписників [18].

Так, яскравим прикладом можуть служити сторінки відділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Кількість підписників сторінок НБУВ у мережі Facebook різна. Найпопулярнішою, станом на квітень 2017 р., є сторінка прес-служби НБУВ – 3 тис. 285 підписників, НЮБ – 1 тис. 74, Відділ музичних фондів НБУВ – 595, Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ – 381, Австрійська бібліотека в Києві – 376, СІАЗ – 279, ФПУ – 181, Інститут рукопису НБУВ – 175. Аналіз зазначених мережевих сторінок дає підстави стверджувати, що одним з істотних факторів, що визначають рівень користувацького інтересу до цих ресурсів, є періодичність їх оновлення й наповнюваність. Так, Facebook-сторінки прес-служби НБУВ і НЮБ, які є лідерами за кількістю підписників, опублікували за березень 2017 р. 59 і 45 постів відповідно, при цьому прес-служба оновлювала сторінку майже щодня, публікуючи від одного до чотирьох повідомлень, а НЮБ – два-три рази на тиждень від одного до дев'яти повідомлень. Водночас сторінки підрозділів з найменшою кількістю підписників – ФПУ та Інституту рукопису НБУВ – мають значно нижчі показники оновлення й напов-

нюваності. За березень 2017 р. Facebook-сторінка ФПУ розмістила три повідомлення, Інституту рукопису – п'ять. Таким чином, найчастіше та найбільш наповнювані інформацією сторінки мають вищий показник користувачького інтересу [22].

Кількість підписників сторінок НБУВ у мережі Facebook, станом на червень 2018 р. – 4 тис. 594 підписників, вона залишається найпопулярнішою; сторінка прес-служби НЮБ – 1 тис. 225, Австрійська бібліотека в Києві – 439, СІАЗ – 315, ФПУ – 266.

Аби забезпечити якомога частіше відвідування користувачами бібліотечних представництв у соціальних мережах, бібліотеки мають наповнити їх корисною, цікавою, достовірною інформацією, що містить дослідницькі статті, посилання на фонди бібліотеки, ресурси партнерів, відео і фотоматеріали, створювати дискусійні приводи, які б генерували діалоги між бібліотекарями, постійними користувачами, випадковими відвідувачами, мотивували їх залишати коментарі до постів, висловлювати свої думки з різних питань. При цьому, як стверджує Н. Свергунова [23], коментарі на бібліотечних сторінках у соціальних мережах можуть служити навчальним інструментом для користувачів, які не вміють чітко й правильно висловлювати свої думки. Якщо при спілкуванні в соцмережах з друзями людина дозволяє собі допускати помилки, виправдовуючи себе тим, що це особисте листування, недоступне широкому колу осіб, то користувач бібліотечних представництв намагатиметься висловити свої думки грамотно. Прикладом для користувача можуть служити публікації та коментарі, опубліковані бібліотечними фахівцями.

Задля підтримки постійного користувачького інтересу до Facebook-сторінки бібліотеки її оновлення має відбуватися не рідше чотирьох разів на тиждень. Важливо не лише викладати інформацію, а й підтримувати зворотний зв'язок з користувачами – оперативно відповідати на коментарі, ставити запитання, намагатися зрозуміти, що ще цікаво аудиторії.

Організуюючи доступ до знань, необхідних для різних видів діяльності, бібліотека тим самим сприяє зростанню матеріального добробуту суспільства [22].

Таким чином, соціальні мережі мають неабиякий вплив на життя кожної сучасної людини та на суспільство загалом. Тому надзвичайно важливо й надалі проводити дослідження в цьому напрямі. Перспективним напрямом дослідження може бути детальний розгляд різних видів соціальних мереж, їхніх властивостей і структури, можливість взаємодії різних соціальних мереж у майбутньому. Також варто звернути увагу на маніпуляцію і вплив, що відбувається за допомогою соціальних мереж.

Отже, одним з перспективних способів просування та популяризації товару на ринку чи різного виду послуг є соціальні мережі, які стали популярними через появу нагальної потреби в спілкуванні. Використання національними бібліотеками соціальних мереж стає важливим чинником для представлення бібліотечних продуктів і послуг.

Інтернет й соціальні мережі стали ефективним інструментом спілкування для людей різних професій, націй тощо, а також це можливість для професійного зростання і вдосконалення, самовираження, це стимул до творчої активності.

У перспективі бібліотекам потрібно представляти себе в декількох соціальних мережах, які будуть орієнтовані на різну аудиторію, маючи активні сторінки, які постійно поповнюються новою інформацією. Потрібно також здійснювати свій вплив на зовнішнє середовище з метою популяризації інформаційних ресурсів бібліотеки. Необхідною умовою поширення наукової інформації буде підтримання двостороннього діалогу між бібліотекою та потенційним читачем.

Список використаних джерел

1. Соціальні мережі: різні аспекти впливу на людину [Електронний ресурс] // Українське право. – 2017. – 10.11. – Режим доступу: http://ukrainepravo.com/legal_publications/essay-on-it-law/it_law_berkiy_Social_networks_and_there_involves. – Назва з екрана.

2. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuvip.gov.ua/images/naukovidorovidi/2.pdf>. – Назва з екрана.

3. *Патаракин Е. Д.* Социальные взаимодействия и сетевое обучение 2.0 / Е. Д. Патаракин. – М. : НП «Современные технологии в образовании и культуре», 2009. – 176 с.

4. *Пелещишин А. М.* Процеси управління інтерактивними соціальними комунікаціями в умовах розвитку інформаційного суспільства : монографія / А. М. Пелещишин, Ю. О. Серов, О. Л. Березко, О. П. Пелещишин [та ін.] ; ред. А. М. Пелещишин. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2012. – 368 с.

5. *Водолазька С.* Соціальні мережі як інноваційний спосіб просування та популяризації видавничої продукції [Електронний ресурс] / С. Водолазька // Укр. інформ. простір. – Число 1. – Ч. 1. – 2013. – С. 30–34. – Режим доступу: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_1/vodolazka_s_v_sotsialni_merezhi_yak_innovatsiyni_sposib.pdf. – Назва з екрана.

6. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.

7. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 260 с.

8. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства / О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.

9. Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору / О. Онищенко (кер. проекту), В. Горовий, В. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 296 с.

10. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж / В. Попик (кер. проекту), В. Горовий, О. Онищенко та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 202 с.

11. *Булахова Г.* Соціальні мережі як засіб реклами бібліотечної діяльності [Електронний ресурс] / Г. Булахова. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/97>. – Назва з екрана.

12. *Гранчак Т.* Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2016. – № 1. – С. 18–29.

13. *Тарасенко Н.* Розкриття бібліотечних фондів засобами соціальних мереж як фактор наповнення інформаційного простору [Електронний ресурс] / Н. Тарасенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 205–218. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2014_39_19. – Назва з екрана.

14. *Струнгар В.* Бібліотечні проекти в соціальних медіа як джерела бібліотекознавчих досліджень [Електронний ресурс] / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 371–381. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2015_41_28. – Назва з екрана.

15. *Струнгар В.* Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовий аналіз [Електронний ресурс] / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ,

2017. – Вип. 46. – С. 329–344. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2017_46_22. – Назва з екрана.

16. *Вітушко А.* Проблема використання в бібліотечному інформаційному виробництві соціальних мереж з очки зору інформаційної безпеки / А. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 181–191.

17. *Булахова Г.* Рекламна стратегія просування продуктів і послуг бібліотек у соціальній мережі Facebook [Електронний ресурс] / Г. Булахова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 331–345. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2016_43_23. – Назва з екрана.

18. *Савицька Л.* Використання соціальних мереж для популяризації інформаційних ресурсів бібліотек [Електронний ресурс] / Л. Савицька // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2016. – Вип. 44. – С. 54–61. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2016_44_7. – Назва з екрана.

19. *Тарасенко Н. В.* Бібліотеки в соціальних мережах: до питання стандартів діяльності [Електронний ресурс] / Н. В. Тарасенко // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек : Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 4–6 жовт. 2016 р.). – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/837>. – Назва з екрана.

20. *Проців О.* Створюємо блог бібліотеки / О. Проців // Шк. б-ка. – 2012. – № 3. – С. 51–54.

21. *Тарасенко Н.* Інноваційні аспекти бібліотечно-інформаційного виробництва [Електронний ресурс] / Н. Тарасенко. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=comcontent&view=article&id=1044%3Ainnovatsijni-aspekti-bibliotechno-informatsijnogo-virobnitstva&catid=81&Itemid=415>. – Назва з екрана.

22. *Тарасенко Н.* Інформаційні комунікації в середовищі соціальних мереж: аспекти стандартизації бібліотечного сегмента [Електронний ресурс] / Н. Тарасенко. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3119:informatsijni-komunikatsiji-v-seredovishchi-sotsialnikh-merezh-aspekti-standartizatsiji-bibliotechnogo-segmenta&catid=81&Itemid=415. – Назва з екрана.

23. *Свергунова Н. М.* Библиотеки в социальных сетях: необходимость или дань моде / Н. М. Свергунова // Науч. и техн. б-ки. – 2016. – № 5. – С. 52–58.

References

1. Sotsialni merezhi: rizni aspekty vplyvu na liudynu [Social networks: various aspects of impact on the person]. *Ukrainske pravo – Ukrainian Right*. Retrieved from http://ukrainepravo.com/legal_publications/essay-on-it-law/it_law_berkiy_Social_networks_and_there_involves [in Ukrainian].
2. Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as factor of development of civil society]. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/naukovidopovidi/2.pdf> [in Ukrainian].
3. Patarakin, E. D. (2009). Sotsialnye vzaimodeistviia i setevoe obuchenie 2.0 [Social interactions and network training 2.0]. Moscow [in Russian].
4. Peleshchyshyn, A. M. (2012). Protsesy upravlinnia interaktyvnymy sotsialnymy komunikatsiiami v umovakh rozvytku informatsiinoho suspilstva [Processes of management of interactive social communications in the conditions of development of information society]. Lviv [in Ukrainian].
5. Vodolazka, S. (2013). Sotsialni merezhi yak innovatsiinyi sposib prosuvannya ta populiaryzatsii vydavnychoi produktsii [Social networks as innovative way of advance and promoting of publishing products]. *knukim.edu.ua*. Retrieved from http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_1/vodolazka_s_vsotsialni_merezhi_yak_innovatsiinyi_sposib.pdf [in Ukrainian].
6. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resource]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Onyshchenko, O. et al. (2014). Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vlady ta hromadianskoho suspilstva [Social media as a tool for mutual government and civil society]. Kyiv [in Ukrainian].
8. Onyshchenko, O. et al. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as factor of development of civil society]. Kyiv [in Ukrainian].
9. Onyshchenko, O. et al. (2015). Tekhnolohiyi rozvytku i zakhystu natsionalnogo informatsiinoho prostoru [National Information Space Development and Protection Technologies]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Popyk, V. et al. (2015). Problemy suspilnoi bezpeky v protsesi rozvytku sotsialnykh merezh [Problems of public safety in development of social networks]. Kyiv [in Ukrainian].
11. Bulakhova, H. Sotsialni merezhi yak zasib reklamy bibliotechnoi diialnosti [Social networks as advertizing medium of library activity]. *nbuv.gov.ua*. Retrieved from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/97> [in Ukrainian].

12. Hranchak, T. (2016). Vykorystannia natsionalnomy bibliotekamy sotsmerezh dlia predstavlennia biblioteknykh produktiv i posluh [Usage social networks among national libraries for presentation of library products and services]. *Biblioteknyi visnyk – Library Journal*, no. 1, pp. 18–29 [in Ukrainian].

13. Tarasenko, N. (2014). Rozkryttia biblioteknykh fondiv zasobamy sotsialnykh merezh yak faktor napovnennia informatsiinoho prostoru [Disclosure of library stocks means of social networks as factor of filling of information space]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 205–218. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2014_39_19 [in Ukrainian].

14. Strunhar, V. (2015). Bibliotekni proekty v sotsialnykh media yak dzherela bibliotekoznavchyykh doslidzhen [Library Projects in Social Media as Sources the Library of Researches]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41, pp. 371–381. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2015_41_28 [in Ukrainian].

15. Strunhar, V. V. (2017). Predstavlennia biblioteky v interaktyvnomu media-seredovyshchi: zmistovyi analiz [Representation of library on the interactive media environment: substantial analysis]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 329–344. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_46_22 [in Ukrainian].

16. Vitushko, A. (2013). Problema vykorystannia v biblioteknomu informatsiinomu vyrobnytstvi sotsialnykh merezh z ochky zoru informatsiinoi bezpeky [The problem of using in the library information production of social networks with the viewpoint of information security]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 181–191 [in Ukrainian].

17. Bulakhova, H. (2016). Reklamna stratehiia prosuvannia produktiv i posluh bibliotek u sotsialnii merezhi Facebook [Advertisement Strategy of Advancement of Foods and Services of Libraries in the Social Network of Facebook]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 43, pp. 331–345. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2016_43_23 [in Ukrainian].

18. Savytska, L. (2016). Vykorystannia sotsialnykh merezh dlia populiary-

zatsii informatsiinykh resursiv bibliotek [Usage of social networks for promoting of information resources of libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 44, pp. 54–61. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2016_44_7 [in Ukrainian].

19. Tarasenko, N. V. (2016). Biblioteki v sotsialnykh merezhakh: do pytannia standartiv diialnosti [Libraries on social networks: to the question of standards of activity]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Stratehichni zavdannia rozvytku naukovykh bibliotek – Library. Science. Communication. Strategic Problems of Development of Scientific Libraries*. Retrieved from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/837> [in Ukrainian].

20. Protsiv, O. (2012). Stvoriuiemo bloh biblioteki [Create the blog of library]. *Shkilna biblioteka – School library*, no. 3, pp. 51–54 [in Ukrainian].

21. Tarasenko, N. Innovatsiini aspekty bibliotечно-informatsiinoho vyrobnytstva [Innovative aspects of library and information production]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1044%3Ainnovatsiini-aspekti-bibliotечно-informatsijnogo-virobnitstva&catid=81&Itemid=415 [in Ukrainian].

22. Tarasenko, N. Informatsiini komunikatsii v seredovyschchi sotsialnykh merezh: aspekty standartyzatsii bibliotечноho sehmenta [Information Communication among Social Networks: Standardization Aspects of Library Segment]. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3119:informatsiini-komunikatsiji-v-seredovyschchi-sotsialnykh-merezh-aspekti-standartyzatsiji-bibliotечно-segmenta&catid=81&Itemid=415 [in Ukrainian].

23. Svergunova, N. M. (2016). Biblioteki v sotsialnykh setiakh: neobkhodimost ili dan mode [Libraries on social networks: the need or tribute to fashion]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, no. 5, pp. 52–58 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.12.2018.

Oksana Karaschuk,

Junior Research Associate, Ph. D. Student,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Social Networks as an Innovative Source of Library Products and Services

The paper explores social networks as an innovative source of library products and services. The role of social Internet networks and their manifestation in various aspects are analyzed. It is proved that social networks act as a modern factor in advertising

and distribution of publishing products. Also, the paper emphasizes the fact that social networks today represent an important factor in promoting the library's information resources, as well as the way of promoting library activities, promoting products and services of libraries in the social network. The emphasis is placed on the fact that the modern library is in a difficult competition as a source of information, and this is the reason for library to look for ways of disseminating, popularizing scientific and technological knowledge. Also, the paper states that among the social networks that libraries of Ukraine use more frequently is the social network Facebook, a number of criteria are set out by which the Facebook platform attracts the attention of users. The paper states that national libraries should target all consumers of information, publications should be regular, communication with the library should be permanent, that is, there should be timely responses to reviews and comments.

It is important to note that the paper analyzes the change in the number of subscribers to pages in the Facebook network from 2015 to June 2018.

Keywords: library, social networks, user, informational product, communicative space.

Ірина Терещенко,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ БІБЛІОТЕК У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Доповідь присвячена питанням адаптації бібліотечного сервісу до потреб користувачів в умовах глобалізації та поширення інтернет-технологій. Висвітлюється досвід інформаційно-аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з виробництва електронних видань і надання до них широкого доступу.

Ключові слова: інформаційні технології, соціальні мережі, бібліотека, інформаційно-аналітичні продукти.

Актуальність теми зумовлена тим, що оновлення інформаційного простору привело до відповідних змін у суспільному світогляді. Як наслідок виникли нові вимоги до інформаційних джерел, якими є, зокрема, бібліотечні установи. Важливим орієнтиром діяльності бібліотеки є читач нового покоління з його запитами, потребами та проблемами. Потреби сучасних користувачів трансформуються – головними вимогами стають мобільність, мультимедійність, онлайн-доступ, оперативність. При цьому зазначимо, що зростаючий рівень технологічного розвитку дає можливість дедалі повніше задовольняти ці вимоги.

Проте сьогодні виникла необхідність врахування якісних комплексних змін в інформаційному середовищі: змін у виробництві, поширенні, використанні інформації, змін в інформаційних потребах людей і можливостях їх задоволення, а також необхідність сформувати новий збагачений образ бібліотеки, що відповідає тенденціям розвитку інфосфери [1].

Для того щоб утримати свої позиції в сучасному інформаційному просторі, створити комфортні умови для своїх користувачів, підняти рівень їх обслуговування, бібліотеки дедалі активніше долучаються до соціальних мереж. Усвідомивши переваги інтеграції в соцмережі, що дають змогу на одній платформі вибудувати оптимальну підбірку сервісів, необхідних для задоволення інформаційних потреб користу-

вачів, бібліотеки розширюють взаємодію з ними. При цьому бібліотека отримує додатковий канал реалізації своїх стратегій, популяризації продуктів і послуг бібліотеки, особливо дистанційних, інструмент поширення інформації з бібліотекознавства, розвитку бібліотечно-інформаційних технологій.

Проблеми трансформації бібліотечної діяльності під впливом впровадження в практику бібліотечної роботи технологій Web 2.0 та використання бібліотечними установами інструментарію соцмереж як інноваційної основи для піднесення рівня задоволення інформаційних запитів користувачів, просування власних продуктів і послуг привертають увагу багатьох бібліотекознавців. Питанням взаємодії бібліотек і соціальних медіа також присвячені монографії науковців Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ).

Так, колективна монографія науковців НБУВ присвячена розгляду основних тенденцій еволюції вітчизняного інформаційного середовища, пов'язаних, зокрема, з удосконаленням процесу дієвого використання в інформаційних обмінах медіа-ресурсів, продукції сучасних соціальних мереж, наукової періодики, архівної та книжкової спадщини, інтегрованості до цього середовища сучасних бібліотек [2]. В. Горовий у монографії досліджує соціальні інформаційні комунікації, їхній зміст, особливості розвитку в процесі еволюції суспільства. Досліджується джерельна база їх функціонування як система соціальних інформаційних баз та інформаторних структур українського суспільства. Розглядаються перспективи розвитку цієї соціальної інформаційної системи [3].

У колективних монографіях [4, 5] розглядаються соціальні інформаційні мережі, їхній зміст, особливості розвитку в системі соціальних комунікацій сучасності як новітні форми інформаційних обмінів. Досліджуються тенденції їх активізації в сучасній соціальній інформаційній системі, у розбудові вітчизняного комунікативного простору, соціальне й науково-освітнє значення, а також питання організації безпеки вітчизняного інформаційного простору в умовах стрімкого розвитку електронних інформаційних технологій, у тому числі й у контексті розвитку соцмереж.

Проблемам актуалізації значення соціальних мереж у суспільному розвитку, зростанню у зв'язку з цим необхідності вироблення відповідних технологій і організаційних заходів суспільства та держави для протистояння негативним інформаційним впливам, що здійснюються через інноваційні канали інформаційних обмінів, присвячено інше дослідження науковців [6].

У монографії Ю. Половинчак також акцентовано увагу на соцмережах як новітніх формах інформаційних обмінів [7]. Проблема адаптації людини до стрімкого розвитку інфосфери, а також впливу соцмереж на особистість присвячена монографія С. Горової, де, зокрема, аналізуються механізми вдосконалення процесу управління інформаційними ресурсами та підвищення ефективності їх використання в суспільній практиці [8]. Утім, є потреба узагальнити досвід роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського щодо представлення інформаційно-аналітичних продуктів і послуг у соціальних мережах, а також визначити нові форми й тенденції співпраці з користувачами.

Аналіз праць науковців свідчить про те, що глобальний інформаційний простір і його впливи вносять істотні зміни у відносини користувачів (споживачів інформації) з бібліотекою. Очевидно, що бібліотеки не лише намагаються конкурувати з іншими каналами інформації, а й докладають зусиль, щоб зацікавити користувача новими продуктами та послугами.

У практику діяльності бібліотек усього світу увійшло створення персональних профілів та інтерактивних дискусійних груп, віртуальних професійних співтовариств у соцмережах, соціальних тегувань, соціальних візиток тощо. Як слушно зауважує О. Мар'їна, соціальні онлайн-сервіси стали основою для налагодження професійної комунікації, взаємодії бібліотек з аудиторією користувачів, інструментом маркетингу та просування бібліотечних продуктів і послуг [9, с. 243].

Треба зазначити, що найпопулярнішими серед соціальних мереж для представлення бібліотечного контенту є Facebook, Twitter, Flickr, Instagram, YouTube, Google+, Tumblr та ін.

Основними функціями бібліотечних сторінок є:

- представницька – являє собою презентацію успішного функціонування бібліотеки в умовах інтенсифікації інформаційних потоків;
- інформаційна – полягає в забезпеченні користувача інформацією щодо нових надходжень, презентації змістовних інформаційно-аналітичних матеріалів;
- комунікативна та навігаційна – забезпечення можливості з'єднання між документом і користувачем, передбачення надання потрібної інформації через реалізацію певних форм та засобів за допомогою електронних технологій;
- вивчення соціальної структури користувачів, що спрямована на дослідження інформаційних запитів різних категорій користувачів бібліотек з метою оптимізації процесу відбору інформації;

– коригуюча, яка надає можливість аналізу функціонування сайту та розроблення пропозицій щодо внесення змін, спрямованих на підвищення його ефективності [10].

Як констатує О. Онищенко, бібліотеки нині перебувають у перехідному становищі – від переважаючих традиційних ресурсів і читачів до переважаючих цифрових ресурсів і шанувальників бібліотеки з-поміж постійних «мешканців» комп'ютерних мереж («нетманів», як кажуть англомовні колеги). Отже, завдання бібліотеки полягає в тому, щоб одночасно продовжувати збирання, накопичення традиційних бібліотечних ресурсів, задовольняти інформаційні потреби традиційних читачів, максимально освоювати новітні інформаційні ресурси і відповідати на запити цифрового покоління [1].

Але сьогодні можемо говорити про ряд очевидних тенденцій. Одна з них – поступове переорієнтування замовника на продукцію в електронному вигляді. Використання Інтернету, веб-технологій дає такі переваги, як оперативність, що визначається можливістю негайної публікації інформаційно-аналітичних матеріалів, а також доставки їх замовнику; відсутність потреби в тиражуванні; необмежена кількість читачів сайту; порівняно низька собівартість; доступ до архіву; зручність пошуку та збереження інформації; різноманітні форми зворотного зв'язку [11, с. 114].

За останні роки зросла кількість користувачів, які заходять в Інтернет з мобільних пристроїв. За даними дослідження Factum Group Ukraine, це 70% українців [12]. Існує істотна різниця між ними та тими, хто заходить з персонального комп'ютера: з комп'ютера заходять один раз і на більш тривалий час (проглянути стрічку новин, роздивитися фото, профілі друзів, написати пост), мобільний користувач – до 30 разів у день на декілька хвилин (перевірити повідомлення, поставити лайки, прочитати заголовки). Найбільший відсоток користувачів проживає у великих містах (з населенням понад 100 тис.). Тридцять відсотків активних користувачів Інтернету живуть у сільській місцевості. Щодо віку, найактивнішими користувачами є люди у віці від 25 до 34 років – 28% усіх активних користувачів. Ще чверть – люди 35–44 років. Найбільше інтернет-користувачів живе у великих містах. Найменший прошарок користувачів, яким більше 65 років, – їх лише 4% від загальної кількості активних користувачів Інтернету. Усі ці фактори також треба враховувати, щоб знати, на яку аудиторію орієнтувати продукти й послуги бібліотек.

Використання мобільного Інтернету відкриває широкі можливості для вдосконалення дистанційного обслуговування користувачів. Наприклад, сучасні мобільні інтернет-додатки (Whatsapp, Viber, Skype) дають можли-

вість майже миттєво обмінюватися текстовими повідомленнями, фото-, відеоматеріалами в режимі реального часу, вести телефонні розмови (із закордоном також), не вдаючись до інших послуг мобільного оператора, крім підключення до Інтернету. Як зазначає Л. Чуприна, у роботі СІАЗ такі технології використовуються для надання оперативної інформації замовнику, у такий спосіб може передаватися матеріал з важливого заходу, прес-конференції та відбуватися дистанційне обговорення між членами проблемної групи тощо. Науковець звертає увагу на те, що бібліотеки поки що мало звертають уваги на такі можливості, тоді як багато суб'єктів інформаційного ринку, що зацікавлені в користувачеві, випускають спеціальні додатки для полегшення доступу до своїх сервісів [13, с. 56].

Спільноти Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) і Фонду Президентів України (ФПУ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського створено в соціальній мережі Facebook. Зокрема, СІАЗ пропонує для ознайомлення та запрошує до обговорення випусків додатків до журналу «Україна: події, факти, коментарі»: інформаційно-аналітичних бюлетенів «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Резонанс», «Шляхи розвитку української науки», а також видання НЮБ «Громадська думка про правотворення». На сторінці спільноти ФПУ представлено анонси подій і звіти про роботу й заходи підрозділу.

Зокрема, підготовлений СІАЗ НБУВ інформаційно-аналітичний бюлетень матеріалів ЗМІ «Шляхи розвитку української науки» висвітлює проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, реформування української науки, подає інформацію про здобутки вітчизняної науки та досвід розвитку наукових досліджень в інших країнах. Бюлетень «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» ознайомлює користувачів з матеріалами з питань перспектив розвитку соціальних мереж, взаємодії бізнесу та соціальних мереж, з проблемами захисту даних, інформаційно-психологічного впливу мережевого спілкування на особистість, маніпулювання в соціальних мережах, використання їх зарубіжними спецслужбами та технологіями контролю через соціальні мережі.

Мобільні технології змінюють логіку підходів до виробничих процесів інформаційно-аналітичних структур бібліотек, що можна простежити на прикладі роботи НБУВ. Треба зазначити, що значна частина продукції СІАЗ спрямована на масового читача і ведеться постійна робота з удоско-

налення доступу, зокрема дистанційного, до цих матеріалів. Варто зазначити, що постійно зростає кількість відвідувачів сайтів Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та кількість користувачів соцмереж, які уподобали сторінки підрозділів СІАЗ і поширюють їхні матеріали. Як свідчить статистика сторінки служби, найбільшу кількість переглядів відвідувачів отримали пости з інформацією про підготовлені СІАЗ інформаційно-аналітичні продукти з активними посиланнями на ці продукти. Зокрема, це стосується матеріалів з політичної, економічної, соціальної тематики.

Фахівці визначили основні тенденції соціальної присутності бібліотек у медійному просторі:

- стрімке зростання кількості бібліотек, які мають свої представництва в популярних соціальних медіа й успішно їх розвивають;
- оволодіння бібліотекарями технологічними інструментами соціальних медіа, активне їх використання в повсякденній практиці комунікаційної діяльності, зростання успішних проектів у віртуальному просторі;
- об'єднання фахівців навколо дискусійних майданчиків цільових відкритих спільнот;
- інтеграція та мережева взаємодія споріднених веб-проектів (сторінок/груп бібліотек, архівів, музеїв, наукових і навчально-освітніх установ, органів державної влади й місцевого самоврядування, видавництва та ЗМІ);
- становлення персонального брендингу лідерів бібліотечної галузі, блогерів;
- спрямованість контенту на цільову аудиторію: бібліотеку, бібліотекаря, користувача, партнерів, громаду, інвесторів;
- реалізація основних цілей: інформування про власну діяльність і просування ресурсів та послуг, формування лояльності аудиторії;
- зростання уваги дослідників бібліотечної сфери й соціальних комунікацій до бібліотечних медіа-проектів і проблем медіа-творчості бібліотекарів [14].

Основне призначення соціальної мережі для бібліотеки – інтерактивне спілкування з читачами й колегами. Успіх бібліотек наразі ґрунтується на зв'язку зі споживачем, визначенні, вивченні й передбаченні його потреб. У результаті взаємодії бібліотеки й користувача виникають нові способи отримання інформації, формуються моделі комунікації, ідеї створення інноваційних продуктів і послуг; змінюються цілі та напрями діяльності бібліотек [9, с. 249–250]. Отже, досягти успіху в цифровому просторі бібліотеки можуть за умови, що активність у глобальному

середовищі буде невід'ємною частиною їхньої діяльності. Водночас поки що бракує інтерактивності в роботі бібліотек у соціальних медіа та зворотного зв'язку.

Виникає пропозиція створити публічний акаунт СІАЗ у меседжері Viber, де також надавати користувачам доступ до матеріалів СІАЗ НБУВ. Адже за даними дослідження Kantar TNS СMeter: Mobile Apps (див. рисунок), найпопулярнішим додатком серед користувачів смартфонів на платформі Android залишається Viber [15].

Рейтинг мобільних додатків в жовтні 2018

Охоплення в %, жовтень 2018, мобільні користувачі смартфонів Android 16-55 років 50K+



Рис. Рейтинг мобільних додатків (станом на жовтень 2018 р.)

Джерело: <https://news.finance.ua/ua/news/-/438461/eksperty-nazvaly-top-15-najpopulyarnishyh-dodatkov-sered-ukrayintziv>

У лютому 2018 р. меседжер Viber презентував нову функцію «спільноти» – сервіс для обміну повідомленнями у форматі групового чату, при цьому адміністратори отримують нові опції для модерації дискусії.

Адміністратори спільнот отримують можливість формувати групи однодумців на основі спільних інтересів та інших факторів. Нові учасники отримуть доступ до повної історії чату та одразу після реєстрації зможуть взяти участь у обговоренні. Суперадміністратори повністю контролюватимуть діяльність спільнот. Вони зможуть додавати нових учасників, надавати їм статус адміністратора або суперадміністратора, блокувати користувачів за некоректний контент, давати дозвіл на участь у обговореннях і право запрошувати нових учасників. Для просування своєї спільноти, модератори зможуть зробити її загальнодоступною. Вони просто активують можливість переходу за посиланням або в будь-який момент відключать цю опцію [16].

Узагальнюючи, серед напрямів роботи СІАЗ у соцмедіа можна виділити:

- орієнтація на розвиток онлайн-сервісів, залучення нових користувачів;
- представлення повнотекстових матеріалів (наприклад, монографічної літератури, наукових праць, інформаційно-аналітичних бюлетенів);
- надання тематичних аналітичних матеріалів з актуальних проблем суспільного життя;
- обговорення проблем бібліотекознавства;
- інтерактивність у роботі бібліотек і зворотний зв'язок з користувачем, активніше пропонування продуктів та послуг і залучення до дискусії;
- удосконалення практики використання інформації соціальних медіа для підготовки інформаційних продуктів бібліотек.

Отже, бібліотеки сьогодні активно вивчають перспективи використання соціальних мереж, сервісів і основні тенденції у використанні сучасних технологій. Це дасть нові можливості для представлення бібліотечних фондів, інформаційних продуктів і послуг, широкого доступу до них.

Список використаних джерел

1. *Онищенко О. С.* Бібліотека і «цифрове» покоління: нова ситуація, нові форми роботи / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 2016. – № 5. – С. 3–6.
2. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 246 с.
3. *Горовий В. М.* Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 334 с.
4. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.
5. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 260 с.
6. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : [монографія] / [В. Попик (кер. проекту), В. Горовий, О. Онищенко та ін.] ;

НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 202 с.

7. *Половинчак Ю.* Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності : монографія / Юлія Половинчак ; наук. ред. В. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 372 с.

8. *Горова С. В.* Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення / С. В. Горова ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 467 с.

9. *Мар'їна О. Ю.* Бібліотеки України в цифровому медіапросторі: теоретико-методологічні засади розвитку : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 [Електронний ресурс]. / Мар'їна Олена Юріївна ; ХДАК, 2018. – 514 с. – Режим доступу: http://www.ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/specrada/specrada/Marjina/disMarjina2.pdf. – Назва з екрана.

10. *Струнгар В.* Бібліотечні проекти в соціальних медіа як джерела бібліотекознавчих досліджень / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 371–381. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nbnbuimviv_2015_41_28. – Назва з екрана.

11. *Чуприна Л. А.* Оперативна інтернет-інформація як чинник розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Леонід Андрійович Чуприна ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 248 с.

12. Проникновение Интернета в Украине [Электронный ресурс] // Factum Group Ukraine. – 2018. – 20.11. – Режим доступа: https://nau.ua/sites/default/files/file/1811/dani_ustanovchyh_doslidzhen_iii_kvartal_2018_0.pdf. – Загл. с екрана.

13. *Чуприна Л.* Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / Л. Чуприна ; наук. ред. В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 208 с.

14. *Поперечна Л.* Вітчизняні бібліотеки в соціальних медіа: тенденції, напрями активності та рекомендації [Електронний ресурс] / Лідія Поперечна. – 2016. – 21.10. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/201610_artilces_field_dopmat_files/poperechna_dntb.pdf. – Назва з екрана.

15. Експерти назвали ТОП-15 найпопулярніших додатків серед українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/>

ua/news/-/438461/eksperty-nazvaly-top-15-najpopulyarnishyh-dodatktiv-sered-ukrayintsiv. – Назва з екрана.

16. Viber запускає нову функцію – глобальні спільноти, які можна монетизувати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2018/02/28/viber-zapuskaye-novu-funktsiyu-hlobalni-spilnoty-yaki-mozhna-monetyzuvaty>. – Назва з екрана.

References

1. Onyshchenko, O. S. (2016). Biblioteka i «tsyfrove» pokolinnia: nova sytuatsiia, novi formy roboty [Library and «digital» generation: new situation, new forms of work]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no 5, pp. 3–6 [in Ukrainian].

2. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Dubrovina, L. A. et al. (2012). Rozvytok resursnoi bazy vitchyznianoho informatsiinoho seredovyscha [The development of the resource base of the national information environment]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Horovyi, V. M. (2015) Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh hlobalizatsii [National information processes in the conditions of globalization]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Onyschenko, O. S. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as a factor in the development of civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Onyshchenko, O. et al. (2014). Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vlady ta hromadianskoho suspilstva [Social networks as the tool of mutual influence of the power and civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Popyk, V. I. (2015). Problemy suspilnoi bezpeky v protsesi rozvytku sotsialnykh merezh [Problems of public safety in the development of social networks]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Polovynchak, Yu. (2017). Suchasne informatsiino-komunikatsiine seredovysheche yak prostir transformatsii ukrainskoi natsionalnoi identychnosti [Modern information and communication environment as a space of transformation of the Ukrainian national identity]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Horova, S. V. (2017). Osoba v informatsiinomu suspilstvi: vyklyky sohodennia [A Person in the Information Society: Challenges of the Present]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Marina, O. Yu. (2018). Biblioteky Ukrainy v tsyfrovomu mediaprostori: teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku [Libraries of Ukraine in digital media space: theoretical and methodological principles of development].

Doctor's thesis. Kharkiv. Retrieved from http://www.ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/specrada/specrada/Marjina/disMarjina2.pdf [in Ukrainian].

10. Strunhar, V. (2015). Bibliotechni proekty v sotsialnykh media yak dzherela bibliotekoznavchyykh doslidzhen [Library projects in social media as a source of librarianship research]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41, pp. 371–381. Kyiv [in Ukrainian].

11. Chupryna, L. A. (2013). Operatyvna internet-informatsiia yak chynnyk rozvytku informatsiino-analitychnoi diialnosti bibliotek Ukrainy (kinets XX – pochatok XXI st.) [Operational Internet information as a factor in the development of information and analytical libraries Ukraine (the end of XX – beginning of XXI century)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

12. Proniknovenie Interneta v Ukraine [Internet penetration in Ukraine]. *Factum Group Ukraine*. Retrieved from https://nau.ua/sites/default/files/file/1811/dani_ustanovchyyh_doslidzhen_iii_kvartal_2018_0.pdf [in Russian].

13. Chupryna, L. A. (2014). Operatyvna internet-informatsiia v informat-siino-analitychnii diialnosti bibliotek Ukrainy [Operating online information in the information-analytical Libraries Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

14. Poperechna, L. Vitchyzniani biblioteky v sotsialnykh media: tendentsii, napriamy aktyvnosti ta rekomendatsii [Domestic libraries in social media: trends, directions of activity and recommendations]. *nbu.gov.ua*. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/all_files/201610_artilces_field_dopmat_files/poperechna_dntb.pdf [in Ukrainian].

15. Eksperty nazvaly TOP-15 naipopuliarnishykh dodatktiv sered ukraintsiiv [Experts named TOP-15 most popular applications among Ukrainians]. *finance.ua*. Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/news/-/438461/eksperty-nazvaly-top-15-najpopulyarnishykh-dodatktiv-sered-ukrayintsiiv> [in Russian].

16. Viber zapuskaie novu funktsiiu – hlobalni spilnoty, yaki mozhna monetyzuvaty [Viber launches a new feature – global communities that can be monetized]. *watcher.com.ua*. Retrieved from <http://watcher.com.ua/2018/02/28/viber-zapuskaye-novu-funktsiyu-hlobalni-spilnoty-yaki-mozhna-monetyzuvaty> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2018.

Iryna Tereshchenko,

Junior Researcher Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Presentation of Information and Analytical Products and Services of Libraries in Social Networks

The paper deals with the problem of library service adaptation to users' needs in the conditions of globalization and Internet technologies spreading. The demands of modern users are transformed. The basic requirements are: mobility, multimedia, online access, and efficiency. Creation of a «mobile society» contributes to significant changes in the activity of libraries. Forms of libraries become more diverse.

The experience of information and analytical departments of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in production of electronic publications and provision of wide access to their studies is covered. In general, information and analytical products of libraries can serve as the source of the most reliable information.

Summarizing, among the directions of work of Service of the informative and analytical support for state authorities in social media it is possible to distinguish: focus on the development of online services, attracting new users; presentation of full-text materials (for example, monographic literature, scientific papers, information and analytical bulletins); providing thematic analytical materials on topical issues of public life; discussion of problems of library science; interactivity in the work of libraries and feedback to the user, more active offering of products and services and engagement in the discussion; improvement of the practice of using social media information for the preparation of information products of libraries.

Consequently, libraries actively explore the prospects of using social networks, services and the main trends in the use of modern technologies today. This will provide new opportunities for the presentation and access to libraries, information providers and services.

Keywords: information technologies, globalization, library, informational and analytical products.

Андрій Берегельський,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНФОГРАФІКИ ЯК ПРОДУКТУ КОМПРЕСІЇ ІНФОРМАЦІЇ АНАЛІЗОВАНИХ НОВИНИХ ПОТОКІВ (ОБРОБЛЕННЯ МАСИВУ НОВИН ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА ІНФОГРАФІКИ)

Досліджено явище компресії інформації, зокрема моніторингової журналістики, та інші актуальні тенденції сучасної медіа-сфери. Виявлено основні напрями розвитку новинних порталів (їх еволюцію за останнє десятиріччя), переваги й недоліки використання цифрових технологій у їхніх публікаціях.

Проаналізовано контент вітчизняних інтернет-видань найбільших виробників новин, у тому числі рівень популярності використання інфографіки як продукту компресії інформації новинних потоків.

Розглянуто основні тематичні пріоритети в українських виданнях, щодо яких може здійснюватися моніторинг новин і на основі яких найчастіше створюються аналітичні статті з графічними матеріалами. Відтворено можливі етапи виробництва подібної продукції на прикладі процесу створення інформаційно-аналітичних видань.

Ключові слова: інфографіка, компресія інформації, інтернет-видання, новинні портали, моніторингова журналістика, інформаційно-аналітичні служби, медіа-простір.

Протягом останнього десятиріччя активний розвиток онлайн-комунікацій змусив більшість аналітиків і звичайних користувачів медіа-продукції засумніватися в майбутніх перспективах традиційної преси, телебачення та радіо – пророкували стрімке падіння їхньої актуальності й подальше забуття.

Активне використання цифрових технологій у сфері медіа привело до запровадження принципу «онлайн на першому місці», що передбачає появу «гарячих» новин на сайті медіа майже в режимі реального часу, а вже потім – у друкованій або телевізійній версії.

Однак, як можна помітити, медіа-простір не поспішає змінюватися. Періодична преса активно шукає способи виживання в нових реаліях,

а телебачення не здає позицій найпопулярнішого засобу масової інформації. Треба зазначити, що серед важливих факторів успішного існування сучасних ЗМІ – компресія даних, спричинена постійним зростанням інформаційних потоків. Прагнення подавати відомості у винятково стислій і при цьому максимально яскравій та доступній формі є ключовою тенденцією останніх років у ЗМІ, де інфографіка – її головний тренд. Цей аспект, зокрема, розглядали С. Симакова та О. Тихонова [1, 2].

Досліджуючи причини заміни цифрового контенту інфографікою в газетах, С. Симакова вживає надзвичайно вдалий термін «інформаційна компресія». На її думку, преса десятиліттями рухалася в напрямі ущільнення інформації, на шпальтах періодики щороку з'являлося дедалі більше статистичних даних, багато з яких було представлено як інфографіка: «Інфографіка – це візуальна журналістика, тобто оброблення інформації, зібраної журналістом, не в текст, а в графічну форму. Це наймолодший із журналістських жанрів, які існують» [3].

Сплеск популярності інфографіки в друкованій пресі О. Тихонова серед інших причин пов'язує з тенденцією до візуалізації інформації, конкуренцією з інтернет-ЗМІ та телебаченням, а також з розвитком дизайну й поліграфії, економічними та соціальними зрушеннями. За таких умов преса змушена шукати шляхи виходу, серед яких не останнє місце займає візуальна журналістика.

О. Тихонова зазначає, що інфографіка може виступати самостійним матеріалом, однак частіше (принаймні в газетах) вона є елементом матеріалу, що може містити текст і фотознімки, оскільки при створенні інфографіки насамперед мають домінувати журналістські мотиви, а не дизайнерські [4].

У цьому ж контексті завданням телевізійної журналістики стає пошук нових форматів і рішень у поданні інформації, що забезпечують одночасно привабливий відеоряд, компресію великих обсягів даних до кількох кадрів і, звичайно, лаконічність, якої потребує прискорення інформаційних процесів. Саме тому з кожним роком стає більш популярною телеграфіка (так звана відеоінфографіка) як самостійний засіб створення телесюжетів. Причому це дуже ефективний інструмент, адже вартість хвилини графічного змісту нижчий вартості хвилини відео-контенту. Відеоінфографіка є ще одним цікавим трендом, що може відбутися як новий засіб спілкування з величезною аудиторією.

Зокрема, аналітики Mercator Group (спеціалізуються на виробництві інфографіки та комп'ютерної графіки для теленовін) сформулювали такі базові риси інфографічного телевізійного повідомлення:

наочність (творці інфографіки повинні відслідковувати відповідність зображення меті сюжету); чіткість (те, про що розповідає інфографіка, має бути зрозумілим без слів); поєднання із закадровим текстом (повинен доповнювати графічне послання); візуальна привабливість (якщо інфографіка динамічна, вона не може бути монотонною) [5].

Необхідно розуміти, що теорія телевізійної інфографіки на сьогодні не є закінченою – її постійний розвиток стимулюється практикою. Однак це дає можливість окреслити межі явища, за допомогою якого сьогодні можна дуже ефективно привернути увагу глядачів, розповідаючи телевізійні історії.

Інфографіка нині повсюдно використовується на телеканалах, які репрезентують економічну інформацію, у новинних телевізійних ЗМІ, на спортивних каналах. Без інфографіки неможливо собі уявити ефіри на передвиборну тематику, прогноз погоди тощо. Виходячи з цього, виникають нові напрями, нові види інформаційної продукції, відповідно, нові підходи до її дослідження. Отже, виявлення і вивчення таких змін – актуальне наукове завдання, що сприятиме вдосконаленню наукових уявлень про соціальні комунікації початку ХХІ ст. З цією метою було розглянуто веб-сайти деяких з найвідоміших українських інформаційних медіа-компаній, служб і агентств: «Укрінформ», УНІАН, «Українська правда», «Українські новини», Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, «Сьогодні», ТСН, радіо «Свобода», «Дзеркало тижня», «Тиждень.ua», «Обозреватель». До вибірки також входили такі вузькопрофільні, спеціалізовані сайти, як «ТЕКСТИ.org.ua», «Медіаграмотність» та ЕЖО (European Journalism Observatory, проект Могиллянської школи журналістики).

Згідно з результатами дослідження, із 14 веб-сайтів великих виробників новин більше половини з них мають окрему рубрику під умовною назвою на кшталт «Інфографіка», «Графіка». Це – «Укрінформ» (ukrinform.ua/block-infographics), «Українська правда» (pravda.com.ua/graphs), «Тиждень.ua» (tyzhden.ua/Infographics), Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва (dif.org.ua/category/infographics), «Сьогодні» (segodnya.ua/hot/infographics.html), ТСН (tsn.ua/infografika). Решта ресурсів також мають досить велику колекцію інфографіки, яку можна виявити за допомогою системи пошуку на відповідних сайтах новин.

Інфографічні матеріали мають широку тематику – починаючи з політичних, економічних і соціальних питань (у тому числі побуту, медицини, здоров'я), закінчуючи культурою та спортом, а також супроводжуються невеликими абзацами тексту, що містять додаткові пояснення до зображень.

Цікаво спостерігати, як на ресурсах, де розділ з інфографікою має більш тривалу історію, матеріали цих сайтів на початку розвитку рубрики мають порівняно примітивний вигляд (крім того, трапляються випадки, коли в старих повідомленнях недоступні для перегляду відповідні графічні матеріали, зокрема на сайті «Обозреватель»), останні ж роботи виконані більш професійно, на досить високому технічному рівні.

Треба зазначити, що компресії інформації новинні портали досягають різними шляхами, інфографіка – лише один з них.

Зростання інформаційних потоків, запит на навігацію в них спонукали до появи окремого напрямку – моніторингової журналістики.

Крім того, останнім часом джерелом матеріалу для передруків значною мірою служать соціальні мережі (Facebook, Twitter), що, з одного боку, вказує на зростання ролі соціальних мереж, з іншого – несе ризики появи неправдивих або неперевіраних фактів у інтернет-новинах.

Цей висновок підтверджують матеріали опитувань щодо специфіки цифрових комунікацій і соціальних мереж. По-перше, журналісти (51% респондентів), як і раніше, використовують їх для збирання новинної інформації за умови, якщо профілі в соціальних мережах вважаються надійними. По-друге, 37% опитаних журналістів перевіряють інформацію через соціальні мережі. По-третє, 55% журналістів використовують соціальні медіа з особистою метою: для просування власних матеріалів і розширення контактів [6].

Інша причина примітивізації новин полягає в тому, що велика швидкість інформування на тлі боротьби за увагу не тільки викликає потребу в коротких текстах, а й не залишає можливостей працювати спокійно та зосереджено. Нині відбувається своєрідна «інфляція контенту», стають актуальними компактні форми повідомлень – анонси.

Кліпове мислення прийшло на зміну системному, про що так багато писали наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Такий стан речей пояснюють саме надмірним зростанням обсягів інформації, коли можливості її освоєння свідомістю підійшли до природної межі.

Як стверджує Г. Почепцов, на сьогодні ми маємо можливість спостерігати таке явище: місце кліпового мислення займає серійне, що частково повертає цілісність сприйняття інформації, – серіали, у певному сенсі, є системною картиною світу. Водночас кліпове та серійне мислення мають спільну рису – «їхня матриця вибудовується не на раціональній, а на емоційній основі» [7].

За спостереженням Г. Почепцова, такі процеси можна роздивитися в сучасних новинах – «вони обов'язково повинні продовжитися завтра,

оскільки події частіше не завершуються, ніж завершуються в певній серії».

За логікою, наступним кроком у розвитку онлайн-новин є подача цілком окремих фактів, не поєднаних за конструкцією перевернутої піраміди ⁹ (див. рисунок), а пов'язаних серіями, на основі певних ключових сюжетів [7].



Рис. Перевернута піраміда

Джерело: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=57969033>

Таким чином, загальну картину в інтернет-новинах можна охарактеризувати такими ознаками: компресія текстів, постійно оновлювана стрічка новин, у якій, у свою чергу, найчастіше фігурують такі теми, що мають тенденцію до продовження – так званий серіал.

Такі повідомлення на конкретну тему створюють цікаву базу для її власного дослідження й питань, що опосередковано стосуються цієї теми. Звісно, крім інтенсивності таких повідомлень – щоденної динаміки їхньої кількості, окремо можна розглянути й оціночний характер публі-

⁹ Перевернута піраміда (англ. Inverted pyramid) – метафора, яка використовується журналістами й письменниками для ілюстрації того, як в інформації треба виділити пріоритети та структуру. Є загальним методом написання новин (також адаптований до інших текстів, таких як блоги, редакторські колонки).

кацій. Особливу цінність являють також відстеження новин, зафіксовані в певний період часу, що могли вплинути на значні стрибки показників кількості повідомлень чи оцінку їх. У сукупності все це може стати широкою базою даних для виробництва інфографіки як кінцевого продукту дослідження певної проблематики або сукупності проблем.

Повертаючись до нашого дослідження новинних порталів, можна зазначити, що, як правило, у статті з інфографікою розглядаються питання локального характеру, тобто такі, що не мають конкретної прив'язки до часу. Проте випадки з дослідженням явища протягом певного проміжку часу все ж таки трапляються досить часто, особливо в тому випадку, коли це стосується економічних питань: динаміки курсу валют, цін, трудової міграції. Або дослідження настроїв населення щодо президентських чи парламентських виборів, порівняння їх з попередніми кампаніями за часів незалежності України.

Трапляються й випадки, коли в категорії графічних матеріалів розглядається лише один напрям, у тому числі й матеріали, що містять дослідження певних проміжків часу, як у випадку спеціалізованої рубрики «Інфографіка: економіка в цифрах» на сайті «Сьогодні». Ще більш яскраво це виражено на прикладі Фонду «Демократичні ініціативи», що спеціалізується на дослідженні настроїв громадян.

Показово відтворили хроніку подій (серіал) стосовно справи щодо отруєння Скрипалів у журналістському розслідуванні ТСН, завдяки зображенню ключових епізодів на таймлайні ¹⁰ з інтерактивною взаємодією ¹¹. Досить часто з таймлайнами експериментують у графічних матеріалах на сайті радіо «Свобода» (radiosvoboda.org/a/pipeline-nord-stream-2/29496556.html).

Таким чином, у подібних статтях і аналітичних оглядах з інфографікою моніторингова журналістика виходить на принципово новий якісний рівень. Оскільки інфографіка, як масове явище, ще досить молода дисципліна, детальних механізмів еволюції від текстів з цифрами до інфогра-

¹⁰ Таймлайн (з англ. Timeline – шкала часу, подорож у часі) – це інструмент, який допомагає проілюструвати розвиток певної події в часі та просторі. Це можуть бути біографічні довідки, хронологія подій, історія певних заходів чи процесів. На таймлайні може бути вбудовано зображення, фотоматеріали, аудіо- та відеофайли, місце на карті.

¹¹ Як отруєння Скрипалів спровокувало міжнародний скандал. Інтерактивна хроніка «пригод туристів» з ГРУ. ТСН. 2018. 3 жовт. URL: tsn.ua/svit/yak-otruyennya-skripalya-sprovokovalo-grandiozniy-mizhnarodniy-skandal-interaktivna-hronika-priгод-turistiv-z-gru-1227405.html.

фіки у відкритому доступі знайти практично неможливо. Це доволі специфічна сфера досліджень, а отже, праць, присвячених темі виробництва інфографіки, поки що не так багато.

Отже, коротко сформульовані основні положення тексту у формі тез дають змогу здійснити компресію всієї статті.

Важливою є архітектура тексту: найважливіша інформація розташована в заголовку, першому й останньому реченні, у вступній і заключній частинах тексту. Початок тексту являє собою його вступну частину, що знайомить з темою, яку розглядатимуть. Далі подається ключова частина, яка розкриває основну думку автора. Заключна частина тексту містить висновок з цієї проблеми. Залежно від жанру текст містить аргументи, які можна трансформувати в графічні ілюстрації, що в сукупності з коротким текстом (виділеними ключовими словами й тезами) формує інфографіку [8].

На практиці, в онлайн-статтях та інфографіці, такі ключові слова ще називають тематичними тегами, які часто стають об'єктом візуалізації даних. Тема статті (чи повідомлення) – поняття більш узагальнююче, а теги ж означають саме ключові слова, які зустрічаються в тексті цієї ж статті. Короткі тези, у свою чергу, можуть служити поясненням або доповненням тексту, що супроводжує графічний матеріал.

У зв'язку з бумом інфографіки дедалі більше ЗМІ прагнуть публікувати її. Така тенденція триває, що, у свою чергу, породжує певні труднощі:

- підготовка аналітичних оглядів у газеті, інтернет-виданні чи на телебаченні вочевидь потребує від аналітиків і журналістів огляду необхідного обсягу даних (повідомлень, у нашому випадку) або навіть цілих масивів даних – для визначення головних тем та тенденцій, взаємозв'язків і кількості їх;

- з попереднього витікає, що інфографіка потребує досить багато часу, особливо тоді, коли потрібен творчий підхід чи необхідно опрацювати велику кількість даних, що надходить від аналітиків або журналістів;

- на сьогодні тільки великі ЗМІ мають можливість утримувати штат дизайнерів у редакції. Така проблема лишається актуальною.

До того ж якщо ЗМІ робитимуть аналітичні огляди таких «серіалів», то це буде рівноцінно аналізу самих себе. Для таких завдань існують спеціалізовані аналітично-прогностичні центри.

Розглянемо ще приклади ключових етапів виробництва інформаційно-аналітичних матеріалів СІАЗ і НЮБ у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. Інформаційно-аналітичними службами НБУВ здійснюється постійний моніторинг сайтів новин з метою визначення

найбільш актуальних питань суспільно-політичного життя України, дослідження та порівняння їх висвітлення в повідомленнях центральних і регіональних електронних ЗМІ [9].

Як правило, після отримання фактичного завдання щодо дослідження потрібних тем і проблем, що висвітлюються в новинних сайтах, головними редакторами формується так зване технічне завдання з переліком джерел, з яких відповідно виконуватиметься відбір/моніторинг необхідних повідомлень. Певна річ, якщо таких джерел надто багато, моніторингом тої чи іншої проблеми (або, наприклад, регіону) займаються окремі люди або група людей, кваліфіковані працівники з великим досвідом подібної роботи, що змушує їх бути постійно в курсі всіх останніх подій і головних проблем, образно кажучи, тримати руку на пульсі життя країни.

Після моніторингу та збору необхідної інформації дані надходять до аналітиків, які надають певну характеристику цим новинам – групують їх за темами, додаючи до них відповідні тематичні теги, оцінку або інші категорії ключових слів, що вказані в завданні.

Опрацьовані дані формуються у вигляді таблиць, заздалегідь узгоджених між учасниками виробничого процесу й затверджених редакторами, відправляються до дизайнерів. Якщо робота виконується вперше, виконавці графічної аналітичної частини матеріалу насамперед керуються власним досвідом і баченням, тобто мають деяку творчу свободу. Після створення першого варіанта інфографіки редактори, а далі й замовники готової продукції вже вносять свої побажання та правки, які необхідно буде врахувати наступного разу, якщо ці випуски плануються до серійного виробництва.

Отже, часткова заміна графікою текстових форматів у журналістиці взагалі та в інтернет-журналістиці зокрема є очевидною вимогою часу, що відповідає загальним процесам розвитку інформаційного простору медіа-споживання.

Отже, у праці було розглянуто явище компресії інформації, зокрема моніторингової журналістики, що становить актуальну тенденцію розвитку сучасної медіа-сфери. За результатами дослідження контенту вітчизняних інтернет-видань великих виробників новин можна зробити висновок про досить високий рівень популярності використання інфографіки, у тому числі як продукту компресії інформації новинних потоків.

Також було досліджено основні тематичні пріоритети в українських виданнях, щодо яких може здійснюватися моніторинг новин і на основі яких найчастіше створюються аналітичні статті з графічними матеріа-

лами. Відтворити можливі етапи виробництва подібної продукції ми спробували на прикладі процесу створення інформаційно-аналітичних бюлетенів СІАЗ і НЮБ НБУ ім. В. І. Вернадського.

Список використаних джерел

1. *Симакова С. И.* Замещение цифрового контента газеты инфографикой в современной прессе [Электронный ресурс] / С. И. Симакова // Российские СМИ и журналистика в новой реальности : материалы междунар. науч.-практ. конф., посвященной 75-летию журналистского образования на Урале (Екатеринбург, 14–15 апр. 2011 г.). – Екатеринбург : Фак. журналистики Урал. гос. ун-та, 2011. – Режим доступа: <http://journal.usu.ru/index.php/conference-2011>. – Загл. с экрана.

2. *Тихонова Е. М.* Инфографика в арсенале журналиста современной российской региональной газеты / Е. М. Тихонова // Вестн. Томского гос. ун-та. Серия «Филология». – 2011. – № 2 (14). – С. 145–152.

3. Комп'ютерна інфографіка та інші способи компресії інформації в Інтернеті [Електронний ресурс] // MV.zp.ua. – 2012. – Режим доступу: http://mv.zp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=36:kompiuterna-infohrafika-ta-inshi-sposoby-kompresii-informatsii-v-interneti&catid=14&Itemid=135. – Назва з екрана.

4. Застосування в інтернет-журналістиці інфографіки як засобу економії уваги аудиторії [Електронний ресурс] // MV.zp.ua. – 2012. – Режим доступу: http://mv.zp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=35:zastosuvannia-v-internet-zhurnalistytsi-infohrafiky-iak-zasobu-ekonomii-uvahy-audytorii&catid=14&Itemid=135. – Назва з екрана.

5. Инфографика: от печатных СМИ до телевидения [Электронный ресурс] // DocPlayer.ru. – 2015. – Режим доступа: <https://docplayer.ru/560-08506-Infografika-ot-pechatnyh-smi-do-televideniya.html>. – Загл. с экрана.

6. Редакції керуються принципом «онлайн на першому місці» [Електронний ресурс] // Європейська обсерваторія журналістики. – 2013. – Режим доступу: <https://ua.ejo-online.eu/1282/tsyfrovi-media/редакції-керуються-принципом-онлайн>. – Назва з екрана.

7. *Чабаненко М. В.* Комп'ютерна інфографіка та інші способи компресії інформації в Інтернеті / М. В. Чабаненко // Держава та регіони. Серія «Гуманіт. науки». – 2012. – Вип. 4. – С. 89–92.

8. Компресія наукового тексту у формі інфографіки [Електронний ресурс] // SSRN. – 2012. – Режим доступу: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3135676. – Назва з екрана.

9. Бергелський А. Аналіз новинних потоків у дослідженні вітчизняного інформаційного поля [Електронний ресурс] // А. Бергелський, Ю. Половинчак / Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 427–431.

References

1. Simakova, S. I. (2011). Zameshchenie tsifrovogo kontenta gazety infografikoi v sovremennoi presse [Replacement of digital content of a newspaper with infographics in the modern press]. Proceedings from Rossiiskie SMI i zhurnalistika v novoi realnosti '11: *Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia, posviashchennaia 75-letiiu zhurnalist-skogo obrazovaniia na Urale (Ekaterinburg, 14–15 aprelia 2011 g.)*. – *International Scientific and Practical Conference*. Retrieved from <http://journ.usu.ru/index.php/component/content/article/414>. Yekaterinburg: Fakultet zhurnalistiki Uralskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].

2. Tikhonova, E. M. (2011). Infografika v arsenale zhurnalista sovremennoi rossiiskoi regionalnoi gazety [Infographics in the arsenal of a journalist of a modern Russian regional newspaper]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Filologiya» – Tomsk State University Bulletin. Philology series*, no. 2 (14), pp. 145–152 [in Russian].

3. Kompiuterna infohrafika ta inshi sposoby kompresii informatsii v Interneti [Computer infographics and other ways of compressing information on the Internet]. (2012). *MV.zp.ua*. Retrieved from http://mv.zp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=36:komp-iuterna-infohrafika-ta-inshi-sposoby-kompresii-informatsii-v-interneti&catid=14&Itemid=135 [in Ukrainian].

4. Zastosuvannia v internet-zhurnalistytsi infohrafiky yak zasobu ekonomii uvahy audytorii [Application in Internet journalism infographics as a means of saving audience attention]. (2012). *MV.zp.ua*. Retrieved from http://mv.zp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=35:zastosuvannia-v-internet-zhurnalistytsi-infohrafiky-iak-zasobu-ekonomii-uvahy-audytorii&catid=14&Itemid=135 [in Ukrainian].

5. Infografika: ot pechatnykh SMI do televideniia [Infographics: from print media to television]. (2015). *DocPlayer.ru*. Retrieved from <https://docplayer.ru/56008506-Infografika-ot-pechatnyh-smi-do-televideniya.html> [in Ukrainian].

6. Redaktsii keruiutsia pryntsyptom «onlain na pershomu mistsi» [Editors are guided by the principle of «online in the first place»]. (2013). *Yevropeiska obser-*

vatoriia zhurnalistyky – *European Journalism Observatory*. Retrieved from <https://ua.ejo-online.eu/1282/tsyfrovi-media/redaktsii-keruiutsia-pryntsyptom-onlai> [in Ukrainian].

7. Chabanenko, M. V. (2012). Kompiuterna infohrafika ta inshi sposoby kompresii informatsii v Interneti [Computer infographics and other ways of compressing information on the Internet]. *Derzhava ta rehiony. Derzhava ta rehiony. Seriiia «Humanitarni nauky» – State and regions. Series «Humanities»*, no. 4, pp. 89–92 [in Ukrainian].

8. Kompresiia naukovooho tekstu u formi infohrafiky [Compression of Scientific Text in the Form of Infographics]. *SSRN*. (2012). Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3135676 [in Ukrainian]

9. Berehelskyi A., Polovynchak Yu. (2015). Analiz novyn nykh potokiv u doslidzhenni vitchyznianoho informatsiinoho polia [Analysis of news streams in the study of the domestic information field]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41, pp. 427–431 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.12.2018.

Andrii Berehelsky,

Junior Researcher Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Implementation of Infographic as a Product of Compression Information of the Analyzed News Streams (Processing of the Array of News for the Production of Infographics)

The phenomenon of compression of information, in particular – monitoring journalism, and other topical tendencies of the modern media sphere are studied. The main directions of news portals development and their evolution during the last decade, advantages and disadvantages of using digital technologies in their publications were revealed.

The content of domestic Internet publications of major news producers, including the level of popularity of infographic use as a product of compression of information of news streams were analyzed. Examples of such publications are given.

The main thematic priorities in Ukrainian editions, on which news monitoring can be carried out, and on the basis of which most often analytical articles with graphic materials are created were considered. The possible stages of its production are reproduced on the example of the process of creating information and analytical publications.

Keywords: infographics, information compression, Internet publications, news portals, monitoring journalism, information and analytical services, media space.

Анжеліка Медведєва,

аспірант,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ SCOPUS

У статті розглянуто основні бібліометричні показники та аналітичні інструменти наукометричної платформи Scopus корпорації Elsevier як джерельної бази при експертному оцінюванні результативності наукової діяльності. Проведено аналіз базових бібліометричних показників: індексу Хірша, рейтингів журналів і показників впливу джерела на публікацію. Наведено можливості використання експертами аналітичних наукометричних інструментів: порталу SCImago Journal & Country Rank і бази даних Spotlight.

Ключові слова: наукометрія, Scopus, бібліометричні показники, експертне оцінювання, портал SCImago Journal & Country Rank, база даних Spotlight.

На сьогодні під час оцінювання й управління науковою діяльністю використовують число публікацій і цитувань у різних наукових журналах. Також не дуже важливим фактором є питання стосовно того, який саме індекс цитування застосовується. Дуже актуальними є бази даних, у яких робиться наголос на статті в журналах. Наприклад, індекс на основі бази даних Web of Science, у якій узагалі не враховуються доповіді на конференціях і монографії, де список англomовних журналів переважає, водночас більшості українських журналів у ньому просто немає.

Позиціонування науки України в Scopus за останні роки. Проаналізовано публікаційну активність вітчизняних учених і цитованість їхніх праць за останні 10 років. Джерелом інформації служив аналітичний портал SCImago Journal & Country Rank, де наводяться витяги з наукометричної системи Scopus.

Дані таблиці свідчать, що вітчизняна наука у світовій системі соціальних комунікацій у 2016 р. за кількістю публікацій у періодичних виданнях, які індексуються наукометричною системою Scopus, посіла 47 місце в загальному списку. У 2014 і 2015 р. кількість представлених у Scopus публікацій вітчизняних учених становила відповідно 10 тис. 246 і 10 тис. 220 – у ці роки Україна посіла у світовому бібліометричному

рейтингу 46 місце. З 2007 по 2016 р. простежується тенденція до зменшення кількісних показників публікаційної активності як у абсолютному, так і у відносному вимірах, що обумовлена зменшенням реальних обсягів фінансування науки в умовах ускладнення соціально-економічної ситуації в країні в останні роки.

Таблиця

**Публікаційна активність і цитованість учених України
за 2007–2016 рр.**

Рік	Позиція в загальному рейтингу	Кількість публікацій	Індекс Хірша
2016	47	10,087	211
2015	46	10,220	211
2014	46	10,246	211
2013	45	9,956	211
2012	45	9,318	211
2011	45	8,286	211
2010	43	7,610	211
2009	43	7,069	211
2008	41	7,231	211
2007	39	6,930	211

Біля витоків наукознавства стоять Д. Бернал і Г. Добров, які дали визначення терміну «наукознавство» та сформулювали основні завдання цієї галузі науки. Значну роль у її розвитку відіграли дослідження Д. Прайса, А. Прічарда і Є. Гарфілда, які залучили до вивчення науки кількісні методи, що привело до методик її дослідження на основі аналізу пристатейної бібліографії та створення бібліометричних платформ, зокрема і Scopus.

Метою цієї статті є дослідження бібліометричних показників і аналітичних інструментів наукометричної платформи Scopus як джерельної бази при експертному оцінюванні результативності наукової діяльності.

Бібліометричні показники. У наукометричній базі даних Scopus враховуються різні збірники конференцій і монографії, але дискримінація вітчизняних журналів сьогодні досить виражена. Виникнення Scopus [11] пов'язують з результатом механічного злиття та часткового доповнення існуючих реферативних баз даних Elsevier, стартовий індекс якого було утворено з видань, які 2004 р. індексувалися провідними галузевими

реферативними базами даних, таких як Inspec, Compendex, Medline, GeoBase та ін. Ця база даних включає в себе кілька десятків українських журналів.

Scopus – це найбільша база даних, що містить анотації та інформацію про цитованість рецензованої наукової літератури разом з бібліометричними інструментами відстеження, аналізу та візуалізації даних. У базі міститься 22 тис. 794 видань від 5 тис. міжнародних видавців у галузі природничих, суспільних і гуманітарних наук, техніки, медицини й мистецтва. Scopus налічує близько 67 млн записів з 1823 р., 84% з яких становлять посилання на публікації з 1970 р.

Треба зазначити, що до основних бібліометричних інструментів аналітики відносять: Індекс Хірша (h-index); Prestige metrics (SJR) – рейтинг журналів; Source Normalized Impact per Paper (SNIP) – показник впливу джерела на публікацію.

Оцінювання наукової роботи в Scopus здійснюється на основі детального аналізу показників зміни активності за роками, а саме: хто з авторів найбільше публікується та цитується, які журнали містять у собі публікації, у яких країнах і організаціях ведуться дослідження (рис. 1).

The image shows a screenshot of the Scopus search results page. On the left, there are filters for 'Refine results' including Year, Author Name, Subject Area, Document Type, Source Title, Keyword, Affiliation, Country, and Language. The main area displays a list of search results with columns for 'Date', 'Source title', and 'Citations'. Overlaid on the screenshot are four black text boxes with white text, each with an arrow pointing to a specific result:

- Як змінюється активність за роками?** (How does activity change over years?) - points to the first result.
- Хто найбільш опублікований і цитований автор?** (Who is the most published and cited author?) - points to the second result.
- Які журнали містять публікації?** (Which journals contain publications?) - points to the fourth result.
- В яких країнах та організаціях ведуться дослідження?** (In which countries and organizations are research conducted?) - points to the fifth result.

Рис. 1. Оцінювання наукової роботи у Scopus

Джерело: <https://www.scopus.com>

Для авторів, що бажають опублікувати свої матеріали у видавництві Elsevier, створено спеціальний інтерактивний портал Elsevier Editorial System (EES), що полегшує процедуру передавання матеріалів, відслідковування процесу розгляду статті та взаємодію з рецензентами.

Основним напрямом функціонування корпорації Elsevier є створення нового наукометричного продукту з урахуванням слабких місць у Web of Science, до яких можна віднести обмежене коло вітчизняних журналів, порівняно з іншими країнами, і відсутність зацікавленості вітчизняними дослідженнями в соціальній та гуманітарній сферах з боку іноземних держав, оскільки такі дослідження мають високу значущість виключно регіонального рівня, що можна побачити на рис. 2.

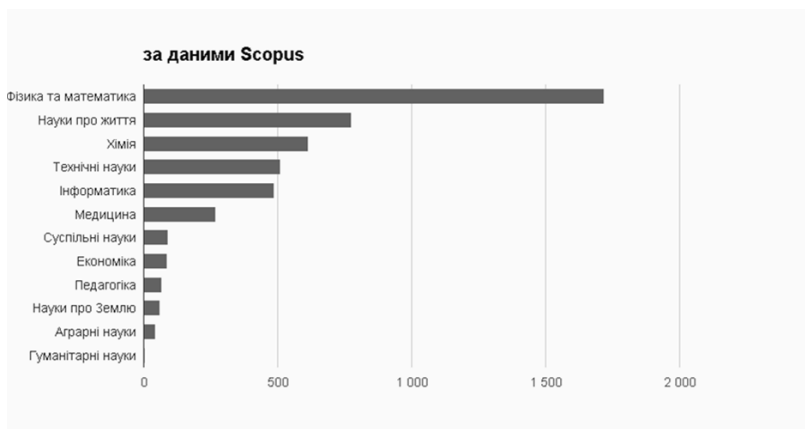


Рис. 2. Розподіл учених за галузями наук

Джерело: http://www.nbuv.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=galuz_rejt_scopus

Аналізуючи розподіл учених за галузями наук, можна дійти висновку, що перевагу серед вітчизняних ресурсів мають фізика, математика, науки про життя, хімія, технічні науки, інформатика та медицина. Це явище можна пояснити основною зорієнтованістю західних країн на точні науки. Не дуже популярними є гуманітарні науки, суспільні науки, педагогіка, науки про Землю та економіка.

Такий підхід досить зрозумілий, адже ці напрями чітко спрямовані на вітчизняний інтерес і, у свою чергу, не користуються популярністю у західних країнах.

Для більш повного розуміння цього питання доцільно звернути увагу на основні властивості індексу Хірша:

- дає уявлення про результативність учених, які працюють в одній галузі, для їх порівняння;
- наділений простим математичним визначенням;
- не враховується відношення загальної кількості цитувань до загальної кількості публікацій, оскільки така процедура винагороджує авторів з невеликою кількістю високоцитованих публікацій;
- кількість робіт, опублікованих автором, має прямий вплив на максимальне значення, яке може отримати його h -індекс;
- однаково хороші роботи швидше вплинуть на h -індекс молодого вченого, ніж на h -індекс відомого;
- є «стійким», оскільки поява високоцитованих публікацій не дає негайного підвищення значення h -індексу, а малоцитовані публікації взагалі не мають впливу на його значення;
- можна застосовувати до авторів, групи авторів, наукової організації й періодичного видання [1, с. 154].

Детальний аналіз кількості вчених відповідно до h -індексу показує, що найбільша частка вчених має індекс Хірша зі значенням 1, трохи менше – зі значенням 2, але з кількістю понад 750. Також спостерігається така тенденція, що чим вище значення h -індексу, тим менша кількість учених його мають (рис. 3).

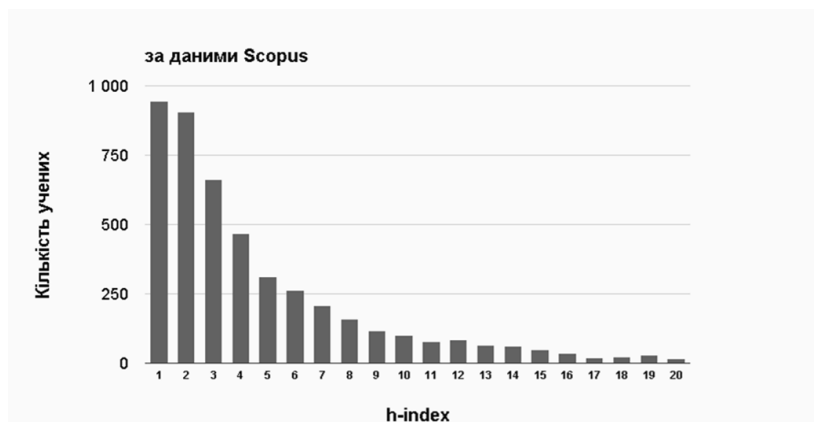


Рис. 3. Розподіл учених за індексом Хірша

Джерело: http://www.nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=kol_h_ind_scopus

Індекс Хірша являє собою кількісний показник продуктивності вченого за весь період його наукової діяльності та подається в реферативних базах не лише Scopus, а і Web of Science. Також він може використовуватися в безкоштовних загальнодоступних базах даних в Інтернеті (наприклад, за допомогою Google Scholar).

Узагалі, Scopus сприяє оперативному отриманню необхідних наукометричних даних та ефективному здійсненню автоматизованого аналізу видань за допомогою такого інструмента, як Journal Analyzer [7], що дає змогу проводити розширений аналіз наукового рівня видань за такими показниками:

- загальна кількість статей, опублікованих у виданні протягом року;
- загальна кількість посилань на видання в інших публікаціях протягом року;
- відношення кількості посилань на видання до кількості статей, опублікованих у виданні протягом року;
- частка статей, які не були процитовані.

Також Scopus індексує періодичні публікації – журнали, спеціалізовані журнали, книжкові серії та матеріали конференцій (рис. 4), що мають номер ISSN (International Standard Serial Numbers, або Міжнародні стандартні номери періодичних видань). Винятком є доповіді конференцій, які можуть бути випущені не у вигляді періодичної публікації з номером ISSN, а в інший спосіб.

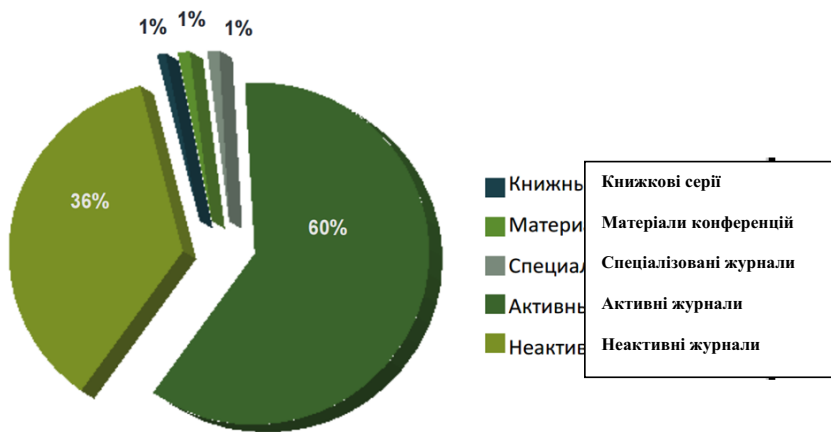


Рис. 4. Структура періодичних видань Scopus

Джерело: <https://www.scopus.com>

Журнали становлять основну частину контенту Scopus і відбираються відповідно до тематичної політики. Журналами вважаються будь-які періодичні видання з номером ISSN, за винятком спеціалізованих журналів, книжкових серій, деяких матеріалів конференцій, інформаційних бюлетенів, вторинних джерел або патентних публікацій. Зазвичай, до цієї категорії входять наукові періодичні публікації будь-якої дисципліни. Існують різні формати журналів (наприклад, друковані чи електронні журнали). Серійне видання повинно мати серійну назву й номер ISSN.

Спеціалізовані журнали включаються в Scopus, оскільки користувачі розглядають деякі статті як релевантні з наукової точки зору. У Scopus можуть бути включені тільки статті або огляди, які мають наукову цінність.

Сьогодні розробляються різні методики підрахунку показників цитування, але вони повноцінно не враховують синонімії прізвищ учених і назв наукових організацій та інших важливих аспектів бібліометричної оцінки, а тому потребують доопрацювання. Усі обговорювані методики ґрунтувалися на алгоритмах пошуку інформації в базі Web of Science, але в деяких випадках притягувалася база Scopus, де не зачіпали жодних проблем оцінювання. Як правило, такі методики були випробувані на матеріалах природничих наук у межах однієї організації.

Показники Impact Factor і Immediacy Index були введені для оцінювання журналу як соціального інституту й одразу ж стали широко використовуватися у світовій бібліотечній та інформаційній практиці, особливо при виборі журналів у спеціальні наукові фонди різних галузей науки.

Пізніше, наприкінці 90-х років XX ст., у ряді держав, зокрема в Росії та Польщі, імпаکت-фактор спробували використовувати для оцінки вченого, що було неприпустимою помилкою. Показник впливу – Impact Factor може розглядатися як міра частоти, з якою цитується середньостатистична стаття журналу. На щастя, за Заході, зокрема в Польщі, від використання показників імпаکت-фактора журналу для оцінювання вченого відмовилися. Адміністратори повинні розуміти, що і як можна оцінювати через цитування, а що не має сенсу або просто є абсурдним. У світовій практиці для оцінювання вченого зазвичай використовуються два показники – загальна кількість посилань на його публікації та середнє число посилань на публікацію.

Для ефективного оцінювання результативності наукової діяльності разом з експертними висновками дедалі частіше використовують і наукометричні показники, що засновані на кількості публікацій автора та кількості посилань на його роботи.

Аналітичні інструменти Scopus

Наукометрична платформа Scopus корпорації Elsevier дає можливість підрахувати кількість посилань на всі проіндексовані ресурси виключно з 1996 р. До речі, основною відмінністю від Web of Science є те, що ця платформа не використовує поняття імпаکت-факторів, замість нього журнали Scopus отримують публічно доступний індекс SCImago Journal Rank [10] та h-індекс. Також видання у Scopus індексуються різними мовами та хронологічним охопленням при наявності в них англomовних рефератів.

Під поняттям «імпакт-фактор» варто розуміти середнє число цитувань у поточному році статей журналу, опублікованих за два попередні роки (дворічний імпакт-фактор) або за п'ять попередніх років (п'ятирічний імпакт-фактор). Для обліку престижності видання бали за публікацію множать на зважений імпакт-фактор журналу, який розраховується на основі алгоритму ранжування веб-сторінок – Google PageRank Algorithm. Імпакт-фактор враховує репутацію видань, які цитують розглянутий журнал [9].

Сьогодні Scopus являє собою цілу систему, що ефективно здійснює опрацювання головної інформації зі списків бібліографічних посилань і нових надходжень в автоматичному режимі. Треба наголосити на тому, що бібліографічні списки можуть бути застосовані до наукометричних показників науковців чи установи тільки тоді, коли вони придатні до машинного розбору системою Scopus [6].

Scopus допомагає дослідникам і бібліотекарям у трьох основних сферах:

1. Пошук – за документом, автором або організацією, а також розширений пошук (Advanced Search); уточнення результатів щодо джерел, років, мови, авторів, організацій тощо; посилання на повнотекстові статті та інші ресурси бібліотеки; використання менеджера завантаження документів Quosa (Quosa Document Download Manager) для масового завантаження результатів у форматі .pdf; експорт даних у менеджери посилань (Mendeley, RefWorks і EndNote); налаштування повідомлень електронною поштою за допомогою каналів RSS і HTML.

2. Виявлення – можливість знаходити схожі документи за посиланнями, авторами та ключовими словами; визначення й зіставлення організацій з результатами їхньої науково-дослідної діяльності за допомогою Affiliation Identifier; визначення співавторів або експертів за допомогою Author Identifier; уточнення своєї ідентичності через інтеграцію з ORCID; індексація в Universal Discovery Services: Primo і Summon; використання переваг взаємодії із ScienceDirect, Reaxys і Engineering Village.

Треба зазначити, що велика кількість сучасних журналів почали вказувати ORCID авторів. Наприклад, у міжнародних виданнях наявність цього ідентифікатора стала майже обов'язковою практикою. Узагалі, ORCID було введено у 2012 р. Це 16-значний номер, який працює як гіперпосилання і є шляхом до онлайн-сторінки науковця. Будь-який учений має можливість у власному профілі надати інформацію про освіту, місце роботи, отримані гранти чи список своїх публікацій. ORCID співпрацює з ResearcherID, що дає змогу представити всі роботи автора та безкоштовно проаналізувати публікації вченого засобами платформи Web of Science. Також ORCID дає змогу експортувати записи про статті автора зі Scopus. З 2016 р. ORCID розпочав співпрацю з агенцією CrossRef і його наявність у автора публікації та наведення його в статті дає змогу автоматично додавати публікацію до профілю науковця під час подання статті [8, с. 44].

3. Аналіз – відстеження динаміки кількості цитувань для обраних авторів і документів за допомогою Citation Overview/Tracker, а також встановлення сповіщень про нові цитування; оцінювання тенденцій у результатах пошуку за допомогою Analyze Results; перегляд h-індексу для визначених авторів; аналіз опублікованих робіт автора за допомогою Author Evaluator; отримання уявлення про результативність журналу за допомогою Journal Analyzer і альтернативних журнальних метрик Source Normalized Impact per Paper (SNIP) і SCImago Journal Rank (SJR) [6].

Scopus Scopus SciVal

Search
Alerts
My list

Only serial source titles are included in this list. For non-serial content such as books and monographs, please use Document Search.

Search

Display only Open Access journals

Browse

Subject Area: All Subject Areas

Source Type:
 All Sources
 Trade Publications
 Journals
 Conference Proceedings
 Book Series

Subscription:
 All subscriptions
 Subscribed
 Non-subscribed

Open Access
 Display only Open Access journals

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

2 sources found matching "PLOS biology".

	Sort on:	Source title	SJR	IPP	SNIP
<input checked="" type="radio"/> PLoS Biology Open Access <small>p² Webcat Plus <input type="button" value="Open Copac"/></small>			5.505	7.960	2.085
<input checked="" type="radio"/> PLoS Computational Biology Open Access <small>p² Webcat Plus <input type="button" value="Open Copac"/></small>			2.824	4.429	1.297

Journal Metrics

Scopus Journal Metrics offer the value of context with their citation measuring tools. The metrics allow for direct comparison of journals, independent of their subject classification. To learn more.

Рис. 5. Веб-сторінка пошуку в системі Scopus

Джерело: <https://www.scopus.com>

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) сьогодні відображає вплив контекстного цитування журналів і підвищує рейтинг журналів у різних сферах, де вчені цитують один одного менше всього, а SCImago Journal Rank (SJR), навпаки, ще більше підвищує рейтинг провідних журналів (рис. 5).

Показник SNIP має нормалізаційний вплив першоджерела на статтю і відображає вплив контекстного цитування журналу, що дає змогу порівнювати журнали різноманітної тематики, зосереджуючи доцільну увагу на частоту, з якою автори цитують інші джерела, швидкість розвитку впливу цитати та ступінь охоплення літератури цього напрямлення базою даних.

SCImago Journal Rank, у свою чергу, надає можливість оцінити науковий престиж різних робіт учених, виходячи з кількості вагомих цитат на кожний документ. Журнал наділяє власним «престижем» або статусом інші журнали, цитуючи опубліковані в них матеріали. Фактично це означає, що цитата з джерела з відносно високим показником SJR має більшу цінність, ніж цитата з джерела з більш низьким показником SJR.

З розвитком сучасного суспільства велика увага приділяється індивідуальним наукометричним показниками співробітників. Більшу увагу варто приділяти виявленню активних наукових колективів (колективів, що роблять помітні внески в інформаційні потоки) і їхнім лідерам. Також було розроблено кілька способів виділення таких колективів. Один зі способів полягає у використанні бази даних Spotlight на основі Scopus компанії Elsevier. Вона дає можливість швидко виявити напрями розвитку науки у вигляді дослідних фронтів і кластерів відмінних та потенційних компетенцій [4]. Існують також інші способи виявлення колективів і їхніх лідерів, наприклад побудова графіків публікацій співавторів [2]. При виділенні активних наукових колективів бажано використовувати різні джерела інформації.

У прагненні отримати якомога більше публікацій якості наукових досліджень відходить на другий план. Якщо говорити про середньостатистичного дослідника й науку в цілому, то з цим доведеться погодитися, проте в тому чи іншому конкретному випадку цього може й не бути, бо в загальному ніякої кореляції між кількістю опублікованих дослідником статей за будь-який період часу і їхньою якістю немає, та й не може бути.

Говорячи про кількість публікацій окремо взятого вченого в цілому, варто сказати, що це такий собі об'єктивний параметр, хоча й недостатній для повного оцінювання його наукової діяльності. На відміну від цитованості його робіт і все того ж індексу Хірша, які несуть у собі неабияку

частку суб'єктивізму. Та й сама цитованість дуже неоднорідна за своїм характером: одна справа, коли статтю певного автора цитує будь-який інший автор, що його не знає особисто, а інша – коли цю ж статтю цитує сам її автор (так зване самоцитовання).

Безсумнівно, перше з цих посилань набагато цінніше за друге, але жодна із сучасних систем поки не може відстежити таку цитованість (WoS, Scopus та ін.) [3].

Зростаючий інтерес до наукометричних показників викликаний насамперед можливістю автоматизації процесу оцінювання з використанням програмних засобів баз даних Web of Science і Scopus. Крім того, можна використовувати безкоштовні програми, наприклад Publish or Perish, що працюють на даних пошукової системи наукових публікацій Google Scholar. Треба зазначити, що відокремлене положення займає Google Scholar, яка включає в себе всі книжки й наукові статті, наявні в інтернет-виданнях. На жаль, багато цінних видань досі не потрапило в Інтернет.

Економія грошей і часу перевірки, а також відсутність людського фактора обумовлюють популярність наукометричних показників в експрес-оцінюванні публікацій учених. Обмеження наукометричних показників виступає певним фільтром, який відсіює слабких кандидатів і тим самим скорочує витрати на проведення дорогого та трудомісткого експертного оцінювання якості наукових результатів.

Узагалі, основним наукометричним показником була кількість друкованих праць ученого – сумарна або за окремими типами: монографії, статті, тези, публікації у виданнях, що входять до списку ВАК, внесених в електронні бази Web of Science, Scopus, проіндексованих Google Scholar тощо. Іноді враховують обсяг публікацій [5].

За кількістю публікацій встановлюється певний поріг, перевищення якого дає змогу автору брати участь у конкурсі або експертизі. Наприклад, для захисту кандидатської дисертації в Україні потрібно опублікувати чотири статті в національних виданнях зі спеціального списку й одну статтю в зарубіжному журналі, а для докторської ще більше.

В основному сьогодні зустрічаються й інтегральні критерії, найчастіше у вигляді зваженої суми, коли бали за публікацію визначаються її типом. Наприклад, за монографію нараховується 20 балів, за статтю в Scopus – 10 балів, за тези – 1 бал. Інший варіант – враховувати статус видання. Для обліку популярності видання бали за публікацію зважують імпаکت-фактором журналу.

У цілому можна сказати, що найбільш цінними з точки зору доведення інформації до наукової громадськості є публікації у виданнях, що індек-

суються визнаними міжнародними базами даних, такими як Web of Science, Scopus, Medline, GeoRef, MathNet та ін.

Дуже ефективний метод порівняльного оцінювання публікацій з різних галузей знань пропонує компанія Elsevier на основі даних Scopus [12]. Основним у цьому способі аналізу є прийняття умови, що якщо дві статті цитують одних і тих самих авторів і статті перших авторів виявляються в списках процитованої літератури одночасно, то ці статті тематично пов'язані.

На підставі такого аналізу всього масиву публікацій у Scopus виділяється понад 70 тис. публікацій, найбільш цитовані з яких (25–40% найбільш цитованих для різних рівнів аналізу) становлять «компетенції», візуалізовані в Spotlight, яке може бути складено як для окремо взятої організації, так і для країни чи регіону. Оскільки цей метод являє собою більше якісний, ніж кількісний аналіз масиву публікацій, то результат залежить виключно від наявності та складу публікацій у базі даних Scopus.

Стимулювання активності публікацій – найскладніший випадок, оскільки тут необхідно враховувати одночасно з поточними показниками, такими як кількість публікацій за певний період часу, і будь-які якісні показники. Якщо за мету стимулювання ставиться просто збільшення кількості публікацій, наприклад, у Web of Science або Scopus, то необхідно брати до уваги принципи можливості в написанні статей.

Встановлення доплат пропорційно кількості публікацій навряд чи приведе до бажаного результату, оскільки вчений, який пише, наприклад, 10 статей щорічно, при встановленні великих доплат навряд чи буде фізично здатний писати їх у два рази більше, а для співробітників, що мають одну-дві статті в рік, стимулюючий фактор встановлення доплати може мати досить великий вплив, при цьому загальне збільшення кількості публікацій організації у Web of Science або Scopus виявиться більш значним. Якщо ставиться завдання збільшити цитованість статей, то заохочувати має сенс насамперед публікації у високо-рейтингових журналах, потенційна цитованість яких більше. У цілому досить важко витримати баланс і провести межу між реальним стимулюванням і преміюванням за видатні досягнення, на зразок публікації статей у таких журналах, як Science і Nature.

Використання виключно систем WoS/Scopus дає змогу характеризувати за різними оцінками 2–10% науковців і викладачів університетів нашої країни. Навіть виводячи з обговорення гуманітарні та соціально-економічні знання, яких у WoS/Scopus практично не представлено, ми не можемо ігнорувати основну частину науковців, які активно працюють, але

не мають статей у WoS/Scopus, однак публікують свої результати в наукових журналах соціогуманітарної спрямованості національними мовами.

Отже, при оцінюванні результативності наукової діяльності з урахуванням даних наукометричної платформи Scopus доцільно не обмежуватися такими бібліометричними показниками, як кількість цитувань та індекс Хірша, а залучати весь комплекс аналітичних інструментів, пов'язаних із цією платформою. Загальнодоступний аналітичний портал SCImago Journal & Country Rank забезпечує даними щодо публікаційної активності та статистики цитувань журналів і країн, які можуть використовуватися для порівняльного аналізу та оцінювання наукових галузей. База даних Spotlight дає змогу визначити тенденції розвитку галузей знань у конкретній організації та порівняти їх з іншими науковими установами.

Використання наукометричних даних і аналітичних інструментів для порівняння продуктивності та ефективності наукової діяльності дуже важливе, але не може бути єдиним критерієм, на основі якого приймаються адміністративні рішення.

Список використаних джерел

1. *Бредихин С. В.* Методы библиометрии и рынок электронной научной периодики / С. В. Бредихин, А. Ю. Кузнецов. – Новосибирск : ИВМиМГ СО РАН, НЭКОМ, 2012. – 256 с.

2. *Грановский Ю. В.* Наукометрический анализ информационных потоков в химии / Ю. В. Грановский // Наука. – М., 1980. – 141 с.

3. *Михайлов О. В.* Новый индекс цитирования исследователя / О. В. Михайлов // Вестн. РАН. – 2012. – Т. 82, № 9. – С. 829–832.

4. *Москалева О.* Путем сравнения / О. Москалева // Поиск. – 2011. – № 40. – С. 14.

5. *Писляков В. В.* Наука через призму статей [Электронный ресурс] / В. В. Писляков // Публичные лекции. – 2011. – Режим доступа: http://polit.ru/article/2011/12/21/pislyakov_2011. – Загл. с экрана.

6. *Радченко А. І.* Про Перший міжнародний семінар «Підготовка наукових журналів до індексування в аналітичних інформаційних системах SCOPUS та РИНЦ SCIENCE INDEX: проблеми та рішення» / А. І. Радченко // Наука України у світовому інформ. просторі. – 2011. – Вип. 5. – С. 40–48.

7. Реферативная база данных Scopus [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://health.elsevier.ru/electronic/product_scopus. – Загл. с экрана.

8. Тихонкова І. Проект «Українські наукові журнали»: мета, завдання, результати / І. Тихонкова, Т. О. Ярошенко // Наука України у світовому інформ. просторі. – 2016. – № 13. – С. 40–46.

9. Bollen J. Journal status / J. Bollen, M. A. Rodriguez, H. Van De Sompel // *Scientometrics*. – 2006. – Vol. 69, no. 3. – pp. 669–687.

10. Scimago Journal & Country Rank [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.scimagojr.com>. – Title from the screen.

11. Scopus [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.scopus.com>. – Title from the screen.

12. Spotlight [Electronic resource]. – Mode of access: <http://info.scival.com/spotlight>. – Title from the screen.

References

1. Bredihin, S. V., Kuznetsov, A. Iu. (2012). Metody bibliometrii i rynek elektronnoy nauchnoy periodiki [Methods of bibliometrics and the market of electronic scientific periodicals]. Novosibirsk [in Russian].

2. Granovskii, Iu. V. (1980). Naukometricheskii analiz informatsionnykh potokov v khimii [Scientometric analysis of information flows in chemistry]. Moscow: Nauka [in Russian].

3. Mikhailov, O. V. (2012). Novyi indeks tsitirovaniia issledovatelii [The new citation index of the researcher]. *Vestnik Rossiiskoi akademii nauk – Bulletin of the Russian Academy of Sciences*, Vol. 82, no. 9, pp. 829–832 [in Russian].

4. Moskaleva, O. (2011). Putem sravneniia [By comparison]. *Poisk – Search*, no. 40, p. 14. Moscow [in Russian].

5. Pislakov, V. V. (2011). Nauka cherez prizmu statei [Science through the prism of articles]. *Publichnye lektcii – Public Lectures*. Retrieved from http://polit.ru/article/2011/12/21/pislakov_2011 [in Russian].

6. Radchenko, A. I. (2011). Pro Pershyi mizhnarodnyi seminar «Pidhotovka naukovykh zhurnaliv do indeksuvannia v analitychnykh informatsiinykh systemakh SCOPUS ta RINTs SCIENCE INDEX: problemy ta rishennia» [About the first international seminar «Preparation of scientific journals for indexing in analytical information systems SCI VERSE SCOPUS and RINC SCIENCE INDEX: problems and solutions»]. *Science of Ukraine in the Holy Information Space – Science of Ukraine and its own Informational Space*, issue 5, pp. 40–48 [in Ukrainian].

7. Referativnaia baza dannykh Scopus [Abstract Database Scopus]. Retrieved from http://health.elsevier.ru/electronic/product_scopus [in Russian].

8. Tykhonkova, I., Yaroshenko, T. O. (2016). Proekt «Ukrainski naukovi zhurnaly»: meta, zavdannia, rezultaty [Project «Ukrainian Scientific Magazines»: purpose, objectives, results]. *Science of Ukraine in the Holy Information Space – Science of Ukraine and its own Informational Space*, issue 13, pp. 40–46 [in Ukrainian].

9. Bollen, J., Rodriquez, M. A., Van De Sompel H. (2006). Journal status. *Scientometrics*. Vol. 69, no. 3, pp. 669–687 [in English].

10. Scimago Journal & Country Rank. Retrieved from <http://www.scimagojr.com> [in English].

11. Scopus. Retrieved from <http://www.scopus.com> [in English].

12. Spotlight. Retrieved from <http://info.scival.com/spotlight> [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018.

Anzhelica Medvedieva,

Ph. D. Student,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

The Assessment of Scientific Activities Based on Scopus

The bibliometric indicators and analytical tools of the Elsevier Scopus scientometric platform are the basis for expert assessment of scientific performance. The paper considers the main bibliometric indices and analytical tools of Scopus science-based platform Elsevier corporation as a source base for the expert evaluation of the scientific activity. The analysis of basic bibliometric indicators are: Hirsch index, journal ratings and indicators of the influence of the source on publication. The possibilities of using experts in analytical scientometric tools are presented: the SCImago Journal & Country Rank portal and the Spotlight database.

Today, various methods of calculating citation indicators are being developed, but they do not fully take into account the synonymy of the names of scientists and the names of scientific institutions and other important aspects of bibliometric evaluation, and therefore need to be improved. All the discussed techniques were based on information retrieval algorithms on the Web of Science platform, but in some cases the Scopus platform was involved, where they did not touch upon any assessment problems. As a rule, such techniques were tested on materials of natural sciences in the framework of one organization.

Keywords: scientometric, Scopus, bibliometric indicators, expert evaluation, SCImago Journal & Country Rank portal, Spotlight database.

Розділ IV

**БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИЙ
ТА КНИГОЗНАВЧИЙ НАПРЯМИ
СУЧАСНОЇ СОЦІОГУМАНІТАРИСТИКИ**

Майя Іванова,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК СТОРІЧНЕ СХОВИЩЕ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті акцентується увага на пріоритетних напрямках національних інтересів України, а саме – на збереженні інтелектуального потенціалу українського народу. Розкриваються принципи та умови створення Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Доводиться, що протягом сторіччя бібліотека, збираючи і зберігаючи документальні джерела, залишається надійним сховищем інтелектуальної власності держави. Вказується на важливу роль бібліотеки у збереженні інтелектуального надбання нації.

Ключові слова: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, сторіччя НБУВ, інтелектуальна спадщина, бібліотечні ресурси, право інтелектуальної власності.

100-річний ювілей Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ) зустрічає як найбільша бібліотека та головний науково-інформаційний центр нашої держави, що підпорядковує свою діяльність потребам національно-культурного розвитку, збереження національної самобутності українського народу, його ефективної конкуренції у глобалізованому світі.

Актуальність дослідження передбачена Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, у якій з метою впровадження в Україні європейських стандартів життя та виходу її на провідні позиції у світі передбачено здійснення захисту інтелектуальної власності. Запорукою забезпечення ефективного захисту права інтелектуальної власності виступає національна єдність, яка досягається за умов реалізації життєво важливих національних інтересів України. У час духовного відродження та формування національної свідомості науковці приділяють значну увагу висвітленню історії накопичення інтелектуальних ресурсів українського народу.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що питання заснування НБУВ досліджували Л. Дубровіна, О. Онищенко, М. Слободяник, Т. Ківшар та ін. До теми розвитку бібліотек у період інформаційного суспільства звертались О. Онищенко, В. Горовий, Л. Дубровіна, Т. Гранчак, К. Лобузїна.

Метою статті є висвітлення ідей, за яких створювалася НБУВ у 1918 р.; розкриття принципу створення надійного сховища інтелектуального надбання нації бібліотекою, яка протягом сторіччя накопичувала, примножувала, зберігала джерела і сьогодні відіграє важливу роль у забезпеченні національних інтересів держави.

Терміном «національні інтереси» в Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV позначено життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Пріоритетом національних інтересів України виступає, зокрема, розвиток інтелектуального потенціалу українського народу, який базується на історичних досягненнях минулих поколінь [1, с. 176].

У збереженні інтелектуального надбання нації важлива роль відводиться бібліотекам. Науковці в колективній монографії «Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства» відзначають, що вітчизняна бібліотечна система у своїх фондах зберігає ресурс культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь українського народу, що має стати надійним дороговказом у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства [2, с. 6]. Т. Гранчак вважає, що характерною властивістю бібліотек є їхня здатність передавати інформацію від покоління до покоління і від спільноти до спільноти. Бібліотеки, зберігаючи суспільні надбання, забезпечують спадковість і наступність суспільної свідомості в межах певної культури суспільства [3, с. 46]. Л. Дубровіна та Л. Костенко підкреслюють, що унікальні за змістом і різноманітні за типом та характером документи історико-культурологічної інформації, зібрані в архівах та бібліотеках, виступають значною частиною соціальної та духовної спадщини українського народу [4, с. 189–190].

Інформація, що зберігається в бібліотеках, є затребуваним сьогодні ресурсом, духовно-культурним, інтелектуальним надбанням попередніх поколінь. У час прискорення комерціалізації суспільного життя, глобального нівелювання індивідуальної природи людини, соціуму, як ніколи

раніше, увага звернена на розвиток інтелектуальної та гуманістичної складової у світі духовних цінностей суспільства. Виникає умова національної ідентифікації, без чого суспільство перетворюється на техногенне середовище, інформація – лише на товар, а держава позбувається власного обличчя, минулого та майбутнього. Свідоме та об'єктивне збереження пам'яті є невід'ємним процесом незалежної держави. Ці суспільні функції виконують, у тому числі бібліотеки, що містять національне інтелектуальне та культурне надбання [2, с. 213]. Для збереження національного інтелектуального надбання Кабінетом Міністрів України 15 вересня 1999 р. була затверджена Програма збереження бібліотечних і архівних фондів [5]. 19 грудня 2001 р. Кабінет Міністрів України затвердив перелік наукових об'єктів, що становлять національне надбання, до якого занесено фонд рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекцій, архівний фонд України та депозитарій Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [6]. Цим підтверджується теза про безціність фондів НБУВ, які становлять інтелектуальне надбання української державності.

НБУВ у 2018 р. відзначає видатний ювілей – 100-річчя з дня свого заснування як головного науково-інформаційного центру, найбільшої бібліотеки України, що входить до десяти найбільших національних бібліотек світу. Обсяг фондів НБУВ становить понад 15,5 млн одиниць зберігання. Це унікальне зібрання джерел інформації, що містить книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, документи на нетрадиційних носіях інформації. У НБУВ зберігаються найповніше в державі зібрання пам'яток слов'янської писемності та рукописних книг, архіви та книжкові колекції видатних діячів української й світової науки та культури.

Формування НБУВ почалось у далекому 1918 р., паралельно зі створенням Української академії наук (далі – УАН). Обговорюючи ідею фундації провідної наукової установи, М. Василенко¹² разом з В. Вернадським на першому засіданні Комісії для створення академії (при Міністерстві народної освіти), яке відбулося 9 (22) липня 1918 р., розглянули проблеми вибору місця для будівлі академії, відкриття академічної друкарні, Національної бібліотеки та Національного музею.

¹² Василенко Микола Прокопович (1866–1935), історик держави і права, громадський та політичний діяч. У травні 1918 р. затверджений гетьманом П. Скоропадським міністром освіти і тимчасово в. о. міністра закордонних справ, а з липня 1918 р. президент Державного сенату Української Держави. Один із засновників УАН, з 1920 р. – академік.

На цьому ж засіданні комісії український історик, директор бібліотеки Київського університету св. Володимира В. Кордт оголосив доповідь «Про Національну бібліотеку», у якій зазначалося, що бібліотека мала бути у віданні Міністерства народної освіти на правах самостійної до певної міри установи; було б доцільно, щоб УАН як вища наукова корпорація взяла на себе завдання керувати організацією Національної бібліотеки Української держави, а також стежити за її успішним розвитком.

На четвертому засіданні комісії 20 липня (2 серпня) 1918 р. було розглянуто Закон про Національну бібліотеку та її фонд, доопрацювання якого доручили В. Вернадському та В. Модзалевському¹³. Не чекаючи заснування УАН, гетьманський уряд затвердив розроблений М. Василенком, В. Вернадським та В. Кордтом «Закон про утворення Фонду Національної Бібліотеки Української Держави» (1918 р.), ухвалений Радою Міністрів, у якому йшлося про склад фонду та Інструкції Тимчасовому комітетові для заснування бібліотеки. Підписаний гетьманом Павлом Скоропадським 2 (15) серпня 1918 р. та Радою Міністрів проект набув чинності закону про заснування бібліотеки після його опублікування 8 (21) серпня 1918 р. у «Державному віснику» [7, с. 12–14]. З метою заснування Національної бібліотеки Української держави частина приміщення Бібліотеки Університету Св. Володимира тимчасово передавалась Національній бібліотеці [8].

О. Воскобойнікова-Гузєва, оглядаючи наукові бібліотеки ХХІ ст. в європейському соціокультурному вимірі, вказує, що у ХІХ ст. домінантним фактором стала поява і розвиток академічних бібліотек. Важливим кроком у розвитку освіти і культури вважалися бібліотеки народні (публічні), з появою яких бібліотека стала самостійним фактором у справі поширення знань. У цей же період усталився погляд на бібліотеку як самостійний фактор культури [9, с. 173].

У контексті процесу духовного відродження та формування національної свідомості Л. Дубровіна та О. Онищенко, досліджуючи історію створення та функціонування НБУВ, вказують, що ідея створення Національної бібліотеки в Україні та її доля тісно пов'язані з розробкою різних концепцій організації національної науки й освіти, які характеризували український науковий, культурний і суспільно-політичний рух складного та супереч-

¹³ Модзалевський Вадим Львович (1882–1920) – історик, архівіст, археограф. У 1918 р. очолював Архівно-бібліотечний відділ Головного управління мистецтва і національної культури, Головне архівне управління та Всеукраїнський головний архів. В. о. секретаря Комісії для заснування УАН, голова Комісії для складання біографічного словника при УАН.

ливого періоду 1917–1919 рр. [7, с. 7]. Засновники бібліотеки не приховували думки, що справжню Національну бібліотеку здатний створити на той час лише науковий та організаційний талант видатних українських учених, а опікування академії, що перебувала б поза межами політичної боротьби, сприяло би її цілісності та реальному значенню як національної, незважаючи на назву та зміну влади.

Національна бібліотека планувалася не лише як книгозбірня. Фундатори бачили її науковою установою, що буде вивчати сучасну та давню книгу, науковим центром бібліографознавства, бібліотекознавства та бібліографічної роботи в Україні. Передбачалося заснування при ній наукових товариств, організація видавничої діяльності, проведення з'їздів з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, бібліографії тощо. Високий науковий рівень, глибоко патріотична ідея національного змісту фонду, загальносвітовий підхід до принципів організації бібліотеки та її завдання відповідали всім вимогам поняття Національної бібліотеки, що розвивалося у контексті світових концепцій [7, с. 18–19]. Основоположники бачили в Науковій бібліотеці національне сховище, яке б слугувало на благо всієї держави та українського суспільства.

Книжки до бібліотеки почали надходити лише з кінця 1918 р.: до 1 січня 1919 р. бібліотека придбала та опрацювала лише кілька сотень книжок [7, с. 26]. Завдяки зусиллям перших працівників бібліотеки на початок 1920 р. фонд бібліотеки складався з літератури з різних галузей знань багатьма мовами світу; була також проведена підготовча робота для складання систематичного каталогу.

На початок 1920 р. у бібліотеці було заінвентаризовано 21 тис. 781 книжку, на кожную написано по дві картки, а на книжки з відділу україніки – по три, розібрано й занесено до інвентарів старі та нові газети, почалося впорядкування листівок і плакатів. Свої спеціалізовані відділи бібліотека почала організовувати того самого року. Найбільшим за своїми розмірами і завданнями був загальний, так званий бібліотечний відділ, співробітники якого мали розібрати і розподілити увесь книжковий фонд (700–800 тис. томів неупорядкованих книжок), постійно опрацьовувати нові надходження, каталогізувати тисячі книжок, які залишалися в загальному фонді (це становило 500–600 тис. томів) [7, с. 31]. Початковий фонд для користування читачів було створено у 1920 р. і з 1921 р. він систематично поповнювався новими книжками як через нові надходження, так і через подальше описування колекцій та зібрань. На 1 січня 1923 р. читачі мали доступ до 80 тис. книжок, 18 тис. періодичних видань і 80 тис. номерів газет [7, с. 36].

Протягом 1920–1930-х років у бібліотеці працювали відомі українські вчені: Д. Балика, Г. Житецький, Б. Зданевич, В. Козловський, Ф. Максименко, С. Маслов, Ю. Меженко, С. Постернак, П. Попов, М. Сагарда, Є. Ківлицький, М. Ясинський та ін. Вони створили не тільки бібліотечну, а й наукову установу, яка мала всебічно, ґрунтовно вивчати книгу. Ця концепція забезпечила подальший оригінальний і самобутній розвиток творчого організму бібліотеки, яка з роками стала головним осередком у країні не тільки бібліографічної діяльності, а й центром комплексу наукових дисциплін: бібліотеко-, книго-, бібліографознавства, інформатики [10, с. 262]. О. Онищенко та Л. Дубровіна зазначають, що на НБУВ її засновники покладали завдання опікуватися збиранням, збереженням та використанням у науковій, культурній, освітній діяльності інтелектуальної спадщини українського народу та духовних надбань людства [11, с. 48–58]. Засновники бібліотеки, перші її співробітники своєю безцінною працею створили могутній фундамент НБУВ, яка сьогодні перетворилася на сховище матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей українського народу з віковою історією.

У наш час бібліотечні фахівці застерігають: крім позитивних процесів розвитку інформаційного суспільства, проявилися й небезпечні риси його глобалізації, пов'язані з втрачанням суспільством духовної складової, що ідентифікує соціальні групи та народи, розвиває єдиний процес спадкоємності знання [2, с. 150].

З метою підвищення рівня інформаційної культури населення та введення в науковий обіг унікальних документів, що становлять інтелектуальну, історичну та культурну цінність не тільки для України, а й для світової спільноти, Кабінет Міністрів України розробив Державну цільову національно-культурну програму створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» [12]. Виконання Програми передбачає удосконалення нормативно-правової бази з питань дотримання прав суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Під час створення НБУВ питання дотримання авторських прав у діяльності бібліотек не були актуальними. З давніх часів відбувається отримання, обмін і передавання інформації. Процес отримання інформації пройшов довгий шлях: від рукописів до високотехнологічних інтернет-ресурсів. Книжку можна було переписати вручну, згодом – надрукувати на друкарській машинці, ще пізніше – зробити ксерокопію. Сьогодні за допомогою комп'ютера та сканера процес копіювання й поширення інформації, що міститься в різних документах, набагато спростилося. Бібліотекам доводиться стикатися із забезпеченням нормативно-

правового обґрунтування організації та функціонування інформаційних ресурсів і послуг, регулюванням прав власників і користувачів сучасних бібліотечно-інформаційних ресурсів. Коли інформація переважно зберігалася на паперових носіях і масово не відтворювалась за допомогою технічних засобів, не виникало питань порушення авторського права на джерело інформації. В умовах розвитку інформаційного суспільства система захисту авторського права застаріла і створює перешкоди щодо отримання інформації [13, с. 25].

Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення і починає діяти від дня створення твору. Особисті немайнові права автора охороняються безстроково. Авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті. Для творів, оприлюднених анонімно або під псевдонімом, строк дії авторського права закінчується через 70 років після того, як твір було оприлюднено. Якщо взятий автором псевдонім не викликає сумніву щодо особи автора або якщо авторство твору, оприлюдненого анонімно чи під псевдонімом, розкривається не пізніше ніж через 70 років після оприлюднення твору. Авторське право на твори, створені у співавторстві, діє протягом життя співавторів і 70 років після смерті останнього співавтора. У разі, коли весь твір публікується (оприлюднюється) не водночас, а послідовно у часі томами, частинами, випусками, серіями тощо, строк дії авторського права визначається окремо для кожної опублікованої (оприлюдненої) частини твору. Авторське право на твори посмертно реабілітованих авторів діє протягом 70 років після їх реабілітації. Авторське право на твір, вперше опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє протягом 70 років від дати його правомірного опублікування. Будь-яка особа, яка після закінчення строку охорони авторського права щодо неоприлюдненого твору вперше його оприлюднює, користується захистом, що є рівноцінним захисту майнових прав автора. Строк охорони цих прав становить 25 років від часу, коли твір був уперше оприлюднений.

Майнові права авторів та інших осіб, які мають виключне авторське право, переходять у спадщину. Не переходять у спадщину особисті немайнові права автора. Спадкоємці мають право захищати авторство на твір і протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посягання на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора. Закінчення строку дії авторського права на твори означає їх перехід у суспільне надбання. Твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без виплати авторської винагороди, використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих

немайнових прав автора [14, с. 237–238]. Разом з тим такі твори вважаються інтелектуальним надбанням українського народу. Фонди рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекцій, архівний фонд НБУВ занесені до переліку наукових об'єктів, що становлять національне культурне надбання України, для збереження і введення в суспільний обіг якого потрібне належне наукове забезпечення.

Найвпливовішим типом серед бібліотек на початку ХХІ ст. є комплексні науково-інформаційні центри, які одночасно виконують цілий спектр різноманітних функцій і поступово трансформуються в установи, у яких саме «бібліотечно-інформаційна» частина є лише базовою, а факультативні частини або структури (музеї, архіви, виставкові та навчальні центри, книгарні, театри тощо) додають особливого змісту їхньому соціокультурному та інформаційному простору [9, с. 173].

Висновки. На сьогоднішнє надбання багатьох поколінь у сфері інтелектуальної власності українського народу, що зберігаються в НБУВ, мають забезпечувати необхідну єдність, багатогранність національної культури для успішного, прогресивного розвитку держави в майбутньому. НБУВ, залишаючись флагманом у бібліотечній сфері держави, спираючись на законодавство щодо збереження наукових об'єктів, що становлять національні здобутки, виконує державну функцію акумуляції національного інтелектуального та культурного надбання нації шляхом накопичення, примноження та збереження документальних джерел.

У новому тисячолітті відбуваються фундаментальні зміни в діяльності бібліотек: від традиційних функцій обслуговування та інформаційного забезпечення користувачів – до новітніх форм надання послуг в електронному середовищі з урахуванням норм права інтелектуальної власності. Здійснюючи систематизацію, зберігання й поширення національної культурної, інтелектуальної спадщини, НБУВ організовує навігацію у світі культури, інформації і знань, піклується про збереження інтелектуальної власності українського народу, забезпечує вільний доступ до інтелектуального сховища.

Список використаних джерел

1. *Іванов Ю. Ф.* Інтелектуальна власність в системі національної безпеки / Іванов Ю. Ф., Іванова М. В. // Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 24 листоп. 2017 р. : у 2 т. – Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. – Т. 1. – С. 176–178.

2. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2011. – 235 с.

3. *Гранчак Т.* Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / Тетяна Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 184 с.

4. *Дубровіна Л. А.* Розробка системного опису рукописних книг та інтелектуалізація інформаційного пошуку в автоматизованих системах / Л. А. Дубровіна, Л. Й. Костенко // Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. – Київ, 1993. – Вип. 1. – С. 189–200.

5. Про затвердження Програми збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000–2005 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 верес. 1999 р. – № 1716 // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 38. – Ст. 35.

6. Про затвердження переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та внесення змін до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 лют. 1997 р. № 174 : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 груд. 2001 р. № 1709 // Офіц. вісн. України від 04.01.2002–2001 р. – № 51. – С. 453. – Ст. 2305.

7. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 1918–1941. / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – Київ : НБУВ, 1998. – 337 с.

8. Архів НБУВ. Опис 1. Справа № 1. Арк. 4.

9. *Воскобойнікова-Гузєва О.* Наукова бібліотека ХХІ ст. в європейському соціокультурному вимірі / О. Воскобойнікова-Гузєва // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2010. – Вип. 5. – С. 173–177.

10. *Онищенко О. С.* Бібліотека національна України імені В. І. Вернадського / О. С. Онищенко // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1: «А–В». – 2003. – С. 261–263.

11. *Онищенко О.* Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузі в Україні (1993–2018) 1. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського

у 1993–2010 рр. / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісн. – 2018. – № 2. – С. 48–58.

12. Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2011 р. № 956. // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 71. – Ст. 2672.

13. Іванова М. Питання авторського права при створенні електронних інформаційних ресурсів бібліотек / М. Іванова, Ю. Іванов // Вісн. Книжк. палати. – 2016. – №. 5. – С. 25–28.

14. Іванова М. В. Авторське право та суміжні права // Іванов Ю. Ф. Цивільне право України : у 2 т. / Ю. Ф. Іванов, О. В. Куриліна, М. В. Іванова – Київ : ФОП Маслаков, 2018. – Т. 1. – С. 226–241.

References

1. Ivanov, Ur., Ivanova, M. (2017). *Intelektualna vlasnist v systemi natsionalnoi bezpeky [Intellectual property in the system of national security]. Proceedings from Status and Prospects for Reforming the Security and Defense Sector of Ukraine '17: Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia (24 lystopada 2017 roku) – International Scientific and Practical Conference (Vol. 1, pp. 176–178). Kyiv [in Ukrainian].*

2. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2011). *Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnogo i dukhovnogo potentsialu ukrainskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].*

3. Hrachak, T. (2014). *Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiinyi aspekt [Library in the information support of the management of social processes: the political and communication aspect]. Kyiv [in Ukrainian].*

4. Dubrovina, L. A., Kostenko, L. Y. (1993). *Rozrobka systemnogo opysu rukopysnykh knykh ta intelektualizatsiia informatsiinoho poshuku v avtomatyzovanykh systemakh [Development of systematic description of handwritten books and intellectualization of information search in automated systems]. Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy: arkhеоhrafichni doslidzhennia unikalnykh arkhivnykh ta bibliotechnykh fondiv – Manuscript and Book Heritage of Ukraine: Archaeological Research of Unique Archival and Library Funds, issue 1, pp. 189–200. Kyiv [in Ukrainian].*

5. Pro zatverdzhennia Prohramy zberezhennia bibliotechnykh i arkhivnykh

fondiv na 2000–2005 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.09.1999 № 1716 [On approval of the Program for the preservation of library and archival funds for 2000–2005: Order Cabinet of Ministers of Ukraine from 15.09.1999 № 1716]. (1999). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Announcer of Ukraine*, no. 38, article 35 [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia pereliku naukovykh obiektiv, shcho stanovliat natsionalne nadbannia, ta vnesennia zmin do Polozhennia, zatverdzenoho postanovoio Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 liutoho 1997 r. № 174: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.02.1997 № 174 [On approval of the list of scientific objects that make up the national treasure, and amendments to the Regulation approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 18, 1997 No. 174: Order Cabinet of Ministers of Ukraine from 18.02.1997 № 174]. (2001). *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy – Official Announcer of Ukraine*, no. 51, article 2305 [in Ukrainian].

7. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (1998). Istoriiia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. 1918–1941 [History of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. 1918–1941]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Arkhiv NBUV. Opys 1. Sprava № 1. Ark. 4. [Archive of NBUV. Description 1. Case number 1. Arch. 4]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Voskoboinikova-Guzeva, O. (2010). Naukova biblioteka XXI stolittia v yevropeiskomu sotsiokulturnomu vymiri [Scientific Library of the XXI Century in the European Socio-Cultural Dimension]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University*, issue 5, pp. 173–177. Kyiv [in Ukrainian].

10. Onyshchenko, O. S. (2003). Biblioteka natsionalna Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of Ukrainian History*, Vol. 1, pp. 261–263. Kyiv [in Ukrainian].

11. Onyshchenko, O., Dubrovina, L. (2018). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak tsentr pidhotovky kadriv vyshchoi kvalifikatsii ta rozvytku novykh naukovykh napriamiv u bibliotechnii ta arkhivnii haluzi v Ukraini (1993–2018) 1. Stanovlennia ta rozvytok systemy pidhotovky kadriv vyshchoi kvalifikatsii v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u 1993–2010 rr. [National Library of Ukraine named after VI Vernadsky as a center for training highly qualified personnel and the development of new scientific areas in the library and archival sector in Ukraine (1993–2018) 1. Formation and development of a system of training of highly skilled personnel at the National Library of Ukraine named after V. I Vernadsky in 1993–2010]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 2, pp. 48–58. Kyiv [in Ukrainian].

12. Derzhavna tsilova natsionalno-kulturna prohrama stvorennia yedynoi informatsiinoi bibliotechnoi systemy «Biblioteka – XXI»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.08.2011 № 956 [State target national-cultural program for the creation of a unified library library system «Library-XXI»: Order Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.08.2011 № 956 (2011). *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy – Official Announcer of Ukraine*, no. 71, article 2672 [in Ukrainian].

13. Ivanova, M. & Ivanov, Ur. (2016). Pytannia avtorskoho prava pry stvorenni elektronnykh informatsiinykh resursiv bibliotek [Issues of copyright in the creation of electronic information resources of libraries]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 5, pp. 25–28. Kyiv [in Ukrainian].

14. Ivanova, M. V. (2018). Avtorske pravo ta sumizhni prava [Copyright and related rights]. *Civil Law of Ukraine*. Vol. 1, pp. 226–241 Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.10.2018.

Maya Ivanova,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine as a Century-long Repository of Intellectual Property of the Ukrainian People

The article focuses on the priority directions of Ukraine's national interests, namely the preservation of the intellectual potential of the Ukrainian people. The principles and conditions for the creation of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine are revealed. It turns out that for century, the Library collecting and preserving documentary sources have been remain a reliable intellectual property storage facility of the state. The paper indicates the important role of the Library in the preservation of the intellectual property of the nation.

Keywords: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, century of NBUV, intellectual heritage, library resources, intellectual property right.

Альона Берегельська,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

БІБЛІОТЕЧНІ ТА МУЗЕЙНІ УСТАНОВИ ПЕРЕД ІННОВАЦІЙНИМИ ВИКЛИКАМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті висвітлено феномен інтерактивного мистецтва та діяльність перших українських медіа-художників. Розкрито стан розвитку цифрових музеїв як джерела комплектування національних інформаційних фондів. Досліджено рівень і напрями розвитку цифрових музеїв та медіа-мистецтва в Україні, їх місце в сучасному культурному середовищі та функцію бібліотек у зв'язку з цим. Розглянуто перспективи та пріоритети для таких закладів, співпраця мистецтва і новітніх технологій, чому зокрема може сприяти проект Порядку обліку музейних предметів в електронній формі, запропонований Українським центром культурних досліджень.

Досліджено нову хвилю розвитку медіа-мистецтва в Україні та рівень популяризації інтерактивного мистецтва на прикладі найбільшого центру сучасного мистецтва в Центральній і Східній Європі – PinchukArtCentre. Проаналізовано роботи сучасних медіа-митців, які мають змогу демонструвати результати своїх експериментів з новим матеріалом, новітніми технологіями.

Ключові слова: мистецтво, бібліотечні та музейні установи, медіа-арт, цифровий простір, інноваційні концепції, комплектувальники інформаційних фондів, цифрове мистецтво, культурна спадщина.

Роль установ пам'яті неможливо переоцінити в умовах трансформації ціннісних орієнтирів: вони виступають як охоронці вічних ідеалів і сприяють формуванню в українському суспільстві нової системи цінностей.

Проте сучасні бібліотечні, музейні установи поставлені в жорсткі умови необхідності оновлення форм своєї роботи у зв'язку з розвитком цифрового середовища, активізацією інформаційної діяльності в Інтернеті. Саме тому працівники культурно-освітніх установ, у тому числі бібліотек і музеїв, змушені шукати нові підходи у своїй роботі, підлаштовувати їх під сучасні вимоги суспільства.

Майбутній розвиток бібліотечної і музейної справи стає все більш тісно пов'язаним з розвитком мережі Інтернет та музейних сайтів. Інформація, розміщена на музейних сайтах, стає доступною величезній аудиторії людей (у тому числі фахівцям, які працюють у різних музеях).

Тенденція розвитку така, що все більша кількість музейних сайтів починає жити за законами Інтернету, розширюючи доступ віртуальним відвідувачам до них і залучаючи все більше число людей у процеси комплектування, збереження, вивчення й популяризації артефактів, які представляють матеріальну і духовну історію у віртуальних музеях.

З появою мережі Інтернет і розвитком мережевих технологій музеї та інші установи – акумулятори культурної спадщини починають переосмислювати свої завдання і можливості. І в наш час для відвідування найбільших скарбниць світової культури достатньо мати комп'ютер з виходом в Інтернет.

Можна не боятися, що незабаром картини в музеях витіснять гаджети, а мистецтво орієнтуватиметься на створення презентацій і будуватиметься на інтерактивних технологіях. Передумови для розвитку і такого напрямку популяризації художньої інформації вже є. Наприклад, художник Leo Caillard уявив собі мистецтво майбутнього в гаджетах. Ніхто не знає, напевно, як це виглядатиме, але одне безсумнівно – бібліотеки з паперовою картотекою і музеї без електронних нововведень – це атрибути минулого [1].

Люди майбутнього, очевидно, трансформують систему світосприймання, будуть усвідомлювати світ краси не так, як ми і наші сучасники. У зв'язку з цим варто згадати хоча б, як у радянські часи зневажали авангард. А нині спробуйте знайти хоч одну виставку чи музей без художників-авангардистів. Мода на художні цінності завжди змінюється.

Адаптація бібліотек і музеїв до реалій цифрового простору вже сьогодні вимагає активної участі їх у системі інформаційних обмінів – вони покликані організувати обмін інформацією в мережевому гетерогенному середовищі. Ключовим механізмом успішної участі бібліотек у процесах формування та використання цифрового контенту має стати керування інформаційними пріоритетами користувачів. Технологія визначення та формування інформаційних пріоритетів нині стає однією з найважливіших для орієнтації в екзобайтах цифрового контенту. Для формування інформаційного впливу в медіа-середовищі знадобиться значно активніша участь бібліотек (організаційні, інтелектуальні, фінансові зусилля) в найбільш масових інтернет-ресурсах: пошукових машинах, соціальних мережах, блогосфері тощо.

Відповідаючи на виклики сьогодення, науковий колектив відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ) активізує свою діяльність за такими напрямками:

– у сфері наукових досліджень – науково-дослідна робота з проблем бібліографії образотворчого та галузевого бібліотекознавства, образотворчого джерелознавства, національної бібліографії образотворчих видань. Ведеться робота над підготовкою наукових каталогів «Мідні гравірувальні дошки українських друкарень XVII–XIX ст. З фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського», «Архітектура України на поштових листівках початку XX ст.», «Гравіровані портрети з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського»;

– у науково-прикладній сфері – забезпечення наукової організації, функціонування та використання фонду образотворчих видань та оригіналів графічного мистецтва НБУВ, введення образотворчих джерел у бібліографічний обіг (підготовка та видання наукових каталогів, ведення бібліографічних баз даних), створення резервних цифрових копій унікальних та рідкісних документів, популяризація вітчизняної та світової художньої культури;

– науково-методична робота – розробка й підготовка методичних матеріалів з питань особливостей каталогізації та наукового бібліографічного опису образотворчих видань (книг, альбомів, аркушевих образотворчих видань, оригіналів графічного мистецтва).

– забезпечення інформаційного обслуговування користувачів НБУВ фондами відділу та інформацією із широкого кола питань теорії та історії українського та зарубіжного мистецтва (архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-прикладного, народного мистецтва, дизайну).

– здійснення міжнародних наукових і культурних зв'язків з бібліотеками, музеями, художніми галереями, науковими інституціями, видавництвами, кіностудіями, телекомпаніями тощо.

Інформацію про фонди користувачі отримують у читальному залі відділу образотворчих мистецтв через традиційні алфавітні і систематичні каталоги, тематичні картотеки та окремі тематичні бібліографічні бази даних.

Книжкові фонди відображено також у генеральному та читацьких каталогах основного приміщення бібліотеки. Інформацію про фонди відділу можна отримати з наукових каталогів та публікацій співробітників відділу.

З 2003 р. ведеться робота над створенням електронного каталогу українського плаката 1914–2007 рр. [2].

Перед бібліотечним та музейним співтовариством постає завдання створити нові умови комунікації, які б слугували покращенню розуміння, орієнтації та самоосвіти користувачів. Бібліотекам, які бажають вступити у віртуальний цифровий простір, важливо сформувати стратегію розвитку «свого», специфічного і сучасного комунікаційного середовища: змінити орієнтацію діяльності в медіа-середовищі зі створення контенту на дослідження інформаційних потреб користувачів; позиціонувати себе як сучасне, суспільно значуще джерело інформації, використовуючи для цього всі продукти та послуги, здатні запропонувати аудиторії більш глибоку й цікаву концепцію самореалізації; створити та постійно підтримувати імідж, що виокремить бібліотеки з-поміж інших учасників віртуального простору; запропонувати новий, більш дружній образ бібліотеки, за яким стоять реальні люди; заохочувати внесок користувачів (коментарі, конструктивна критика) у діяльність бібліотечних веб-проектів; застосовувати технології соціального медіа-маркетингу, соціальні форми кооперації, обміну та самоорганізації і т. ін.

Щодо створення цифрового архіву українського медіа-мистецтва доцент кафедри культурології НПУ ім. М. Драгоманова, куратор Відкритого архіву українського медіа-мистецтва (Фундація ЦСМ), Я. Пруденко зазначила: «У світлі останніх подій мені видається надзвичайно важливим створення культурної пам'яті України. Час доведення, що такий сучасний феномен української художньої культури, як медіа-мистецтво, заслуговує на дослідження, архівацію, збереження та розвиток в Україні, був довгим.

Відкритий архів українського медіа-арту був створений 2009 року, коли я почала опрацьовувати архіви VHS-касет куратора О. Соловйова та Центру сучасного мистецтва у Києві. Розпочавшись як незалежний кураторський проект, ВАУМА мав партнерську підтримку ЦСМ, завдяки якій відбувалося оцифрування українського медіа-мистецтва, а також було засновано освітню програму «Криві дзеркала: історія українського медіа-мистецтва у словах та рухомих картинках», присвячену розвитку українського медіа-арту від початку 1990-х у різних куточках України» [3].

З 2013 р. ВАУМА має підтримку Національного центру О. Довженка, де віднині зберігатимуться копії усіх артефактів українського медіа-мистецтва. На сайті ВАУМА представлено роботи художників, кураторські тексти дослідників українського медіа-мистецтва з регіонів розвитку медіа-арту в Україні (Київ, Львів, Одеса, Харків, Херсон), архів статей,

каталогів та програм виставок і фестивалів, присвячених українському медіа-мистецтву. На сайті представлено усіх українських художників, кураторів та дослідників, які займалися чи займаються медіа-артом.

Інтерес до історії та актуального процесу українського медіа-мистецтва Я. Пруденко відзначено на численних презентаціях Відкритого архіву українського медіа-мистецтва, проведених у Києві на фестивалі LINOLEUM, у Львові на фестивалі актуального мистецтва, у Харкові на фестивалі Non Stop Media, у Дніпрі на фестивалі «Конструкція на резиденції сучасного мистецтва» на о. Бірючий, у Центрі досліджень історії (Акві-Терме, Італія), на фестивалі Multiplace (Жиліна, Словаччина), на конференції Media Art History (Рига, Латвія).

Надалі архів підтримує такі напрями досліджень: українська медіа-археологія, український sound art, історія розвитку театральної сценографії з використанням нових медіа в Україні. Разом з видавництвом «Основи» архів планує видати «Антологію українського медіа-мистецтва», де буде представлено історію медіа-арту часів незалежної України.

БАУМА відкритий до співпраці з художниками, кураторами, дослідниками, волонтерами, меценатами, які прагнуть створювати культурну пам'ять співпраці мистецтва та технологій в Україні.

Отже, адаптація бібліотек до цифрового медіа-середовища стає шансом оновлення форм бібліотечної роботи. Наскільки його реалізація буде продуктивною, залежатиме від системності, оперативності, технологічної та економічної доцільності проектів, а також від урахування їхньої соціальної значущості в умовах розвитку інформаційного простору.

На сьогодні Український центр культурних досліджень при Міністерстві культури України спільно з Українським центром розвитку музейної справи запропонували для громадського обговорення опублікований на сайті проект Порядку обліку музейних предметів в електронній формі [4].

Цей проект визначає основні вимоги до організації обліку музейних предметів в електронній формі та встановлює загальні правила використання електронних облікових даних. Під час роботи над проектом було проаналізовано такі стандарти, як Conceptual Reference Model (CIDOC CRM), Стандарт музейної документації та управління колекціями SPECTRUM (Collection Trust), CDWA Lite, Museumdat, LIDO тощо.

Важливою складовою запропонованого документа є вміщені в додатках вимоги щодо уніфікації метаданих для опису музейних предметів та супутньої облікової інформації. Саме цей блок має першочергове значення для

комплексу практичних дій щодо формування єдиного інформаційного поля про музейні предмети та колекції. Зокрема, з метою уніфікації логічних моделей облікових баз даних Порядок передбачає орієнтацію на онтологічний стандарт CIDOC CRM.

Також проект Порядку визначає стандартизований формат обміну даними про музейні предмети та колекції. Документ містить опис XML-схеми, що визначає набір елементів даних та атрибутів для представлення музейних предметів й колекцій, а також супутніх відомостей у контексті виконання облікових процедур та операцій. Схема передбачає можливість фіксації атрибутів у контексті як історичних подій, так і облікових процедур, а також документування процесу пізнання, уточнення та зміну відомостей про предмет.

У березні 2016 р. доопрацьований документ був переданий до Міністерства культури України з метою забезпечення широкого громадського обговорення [5].

Разом з розвитком цифрових музеїв, можна констатувати й нову хвилю інтересу до медіа-мистецтва в Україні, що відображається сьогодні в кількох важливих аспектах: вона формується молодим поколінням художників, яке вже виросло за клавіатурою, та молодим поколінням теоретиків, які прагнуть створювати інноваційні концепції та оновлюють розвиток медіа-мистецтва в Україні; а також у розробках культурологічних інституцій, які останнім часом виявляють все ще кволий, але дедалі більший інтерес до співпраці мистецтва і новітніх технологій. Усі ці продукти є важливим джерелом комплектування сучасних бібліотек.

Якщо говорити про проблему акумуляції продуктів медіа-мистецтва (або цифрового мистецтва) сучасними інформаційними центрами, у тому числі бібліотечними, її зміст включає в себе як об'єкта комплектування як твори традиційного мистецтва, перенесені в нове середовище, на цифрову основу, яка імітує первісний матеріальний носій (цифрова фотографія), так і принципово нові види художніх творів, основним середовищем існування яких є комп'ютерне середовище і куди вписується і цифровий живопис (малюнок створюється від початку до кінця на комп'ютері), і демосцена, pixel art, гіпертекстова література і т. ін. [6].

Перші українські медіа-художники – це переважно живописці, які експериментують з новим матеріалом – новітніми технологіями. Вони працюють з живописом, відео, інсталяцією, перформансом, скульптурою, фотографією, нерідко поєднуючи ці елементи. Серед представників українського відеомистецтва варто назвати групу львівських худож-

ників «Фонд Мазоха» та дві постаті київських художників – К. Проценка і О. Гнилицького.

Живописець за освітою, К. Проценко на початку 1990-х знімає дві короткометражні стрічки – «Запах/Smell» (1991) і «Так/Yes» (1992). І хоча ці роботи були все ще пронизані кінематографічною естетикою, їх можна назвати перехідною ланкою від «кінобачення» до «відеобачення». Їм притаманні деякі риси відеоарту – динамізм та метафоричність. Ці роботи неодноразово включалися до програми показів українського відеомистецтва за кордоном. Власне першим відеоартом (який себе так і позиціонував) були роботи О. Гнилицького – одного з лідерів «Хвилі українського трансавангарду» та членів мистецького угруповання «Паризька комуна», якого і можна назвати першим українським медіа-художником.

Багато в чому для О. Гнилицького художня робота з технічним пристроєм була органічним продовженням його діяльності як театрального художника. Про це свідчать і його ранні роботи-інсталяції «Анаморфози. Танок смерті» (1996), «Покажи своє» (1998), і останні живописні твори, що досліджували заломлення зображення на різних дзеркальних поверхнях – «Сантехніка (автопортрет)» (2008), «Сіль/Перець (автопортрет)» (2008), «У куполі» (2008), «Крізь вікно» (2008).

О. Гнилицький був художником ренесансного типу – його роботи спираються не лише на художній, а й на ремісницький і науковий досвід. Медіа-роботи, створені разом з Л. Заяц – «Кімната» (2005), «Кімоно» (2007), «Софа» (2007), «Медіажир» (2007), «Арія тарілки» (2008), свідчать про постійну еволюцію О. Гнилицького як медіа-художника. Разом із М. Мамсіковим і Н. Філоненко О. Гнилицький зняв відео «Криві дзеркала – живі картини» (1993).

При відборі творів нового мистецтва до комплектування в національній інформаційній базі важливим орієнтиром можуть бути такі регіональні фестивалі, як «МедіаНонСтоп/MediaNonStop» (Харків), «Тера Футура/Terra Futura» (Херсон), «Тиждень актуального мистецтва» з програмою «MediaDepo» та «Transformator» у Львові. Зважаючи на відсутність профільної інституції, ці фестивалі є чудовою можливістю проявити себе та навіть порівняти свої роботи з творами західних колег.

Також треба підкреслити, що впродовж останніх років значно розширився і жанровий діапазон робіт, який раніше був обмежений переважно відеоартом – найпростішим з технічних причин. На сьогодні медіа-мистецтво в Україні представлено такими жанрами, як відео-мистецтво (молодий склад ТОТЕМа, SOSka, P.E.P., УБІК, Д. Шиян,

Л. Наконечна, А. Нароніна, А. Клейтман, А. Терентьев, О. Селіщева, Р. Гаврилов), відеоінсталяція (С. Петлюк), інтерактивна інсталяція (Т. Грідяєва, А. Ліник, О. Хорошко, Ю. Кручак і Ю. Костерева), нет-арт (Ю. Кручак і Ю. Костерева, М. Шубіна), смс-арт (Р. Мінін), ексель-арт (О. Сай), піксель-арт (Ю. Алімова), кінетична скульптура (А. Надуда, А. Слойко), дигітальне вуличне мистецтво (УБІК, А. Надуда), звукова інсталяція (І. Світличний). Та, як бачимо з переліку імен у дужках, відео-мистецтво все ще переважає як технічно найпростіший жанр [7].

Що стосується інтерактивного мистецтва, то його можна розглядати як у рамках медіа-мистецтва, так і як окремий напрям творчості, враховуючи різноманітність способів його представлення.

Інтерактивне мистецтво не має єдиного, чітко окресленого джерела витоку. Дослідники, які намагаються скласти перелік його фундаментальних рис і сформулювати визначення, нашттовхуються на проблему надто великої кількості та різноманітності явищ, що становлять цей феномен.

Такий вид мистецтва засновувався насамперед на п'яти видах мистецьких практик, різним чином між собою пов'язаних й одночасно цілком відмінних. Тож його джерела і фрагменти історії є відповідно частиною історії п'яти різних тенденцій у сучасному мистецтві.

Це також означає, що інтерактивне мистецтво як цілість визначається властивостями п'яти видів сучасної мистецької творчості: кінетичне мистецтво, мистецтво дії, мистецтво інсталяції, мистецтво цифрових медій і концептуальне мистецтво. Ці практики, а також мережа зв'язків між ними, створили фундамент для розвитку інтерактивного мистецтва, надаючи йому водночас гібридного, міждисциплінарного та трансмедійного характеру [8].

У полі зору комплектувальників інформаційних фондів мають бути ресурси реалізації Комплексної міської цільової програми «Столична культура 2016–2018», затвердженої 14 квітня 2016 р. на пленарному засіданні Київської міської ради депутатів [9]. Головна мета програми – створення в столиці необхідних умов для розвитку культури, збереження культурної спадщини, підтримка розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності, а також реалізація нових мистецьких проєктів та заходів. У рамках програми проведено грошову оцінку пам'яток культурної спадщини та продовжено проведення паспортизації. Документом передбачено залучення приватних інвестицій для модернізації та ремонту закладів культури та архітектурних пам'яток. Окрім того, передбачено розвиток музейної експозиції Державного

історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ» та створення Першого підземного археологічного музею з автентичними залишками культурного шару Подолу IX–XVIII ст. й інтерактивне наповнення експозиції за найкращими світовими зразками.

Прикладом успішної реалізації такого роду програм є бібліотека дослідницької платформи PinchukArtCentre¹⁴, присвячена історії та теорії українського і зарубіжного мистецтва XX–XXI ст. Бібліотека має на меті досліджувати історію сучасного українського мистецтва через детальне вивчення біографій і творчості художників, історії інституцій та окремих явищ сучасного мистецтва в Україні. Головна мета бібліотеки – збирати, зберігати та надавати фахівцям і широкій аудиторії доступ до матеріалів, у тому числі й архівних, на які спирається робота дослідницької платформи і які висвітлюють історію українського мистецтва з кінця 1980-х років і до наших часів: до фото- і відеодокументації, газет, окремих друкованих матеріалів (запрошення, плакати, буклети) тощо. Окрім видань, що стосуються українського мистецького контексту, важливим напрямом роботи бібліотеки є збирання робіт, присвячених музейним студіям, теорії архіву та культурам кураторських практик.

Бібліотека відкрита до співпраці з усіма, хто має матеріали з історії сучасного мистецтва в Україні і хоче зробити їх доступними для ознайомлення і дослідження [10].

...Сьогодні все більше число музеїв схиляється до рішення підтримувати свій власний сайт – створювати так званий цифровий музей. Це дає змогу порівнювати такі інноваційні заклади, оцінювати претензії та пріоритети, виявляти аналоги, знаходити партнерів тощо. Останнім часом і інші інституції проявляють дедалі більший інтерес до співпраці мистецтва і новітніх технологій. Зокрема, цьому може сприяти проект Порядку обліку музейних предметів в електронній формі, запропонований Українським центром культурних досліджень при Міністерстві культури України спільно з Українським центром розвитку музейної справи.

Поряд із цифровими музеями варто відзначити й нову хвилю розвитку медіа-мистецтва в Україні та популяризацію інтерактивного мистецтва. Чого вартий лише найбільший центр сучасного мистецтва в Центральній і Східній Європі – PinchukArtCentre. На заходах подібного рівня

¹⁴ PinchukArtCentre – найбільший та найдинамічніший центр сучасного мистецтва в Центральній і Східній Європі, створений у вересні 2006 р. українським бізнесменом і філантропом В. Пінчуком (*Прим. авт.*).

українські медіа-митці мають змогу демонструвати результати своїх експериментів з новим матеріалом, новітніми технологіями. Вони працюють з живописом, відео, інсталяцією, перформансом, скульптурою, фотографією, нерідко поєднуючи ці елементи. Бажання молодих українських художників створювати медіа-артоб'єкти підтримує наявність регіональних фестивалів, які включають у себе програму, присвячену медіа-мистецтву.

Бібліотека ж у цьому напрямі, як і завжди, може виконувати роль надійного сховища – збирати, зберігати та надавати доступ до матеріалів, на які спиратиметься робота дослідницької платформи і які висвітлюватимуть надбання сучасного українського мистецтва.

Список використаних джерел

1. *Leo Caillard – Art Game* (Интерактивное искусство) [Электронный ресурс] // Арт Ассорти – 2012. – 30.12. – Режим доступа: <http://art-assorty.ru/2309-leo-caillard-art-game.html>. – Загл. с экрана.

2. Відділ образотворчих мистецтв [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/61>. – Назва з екрана.

3. Куратор Яніна Пруденко щодо створення цифрового архіву українського медіа-мистецтва [Електронний ресурс] // Ідея, Імпульс, Інновація. – Режим доступу: <http://www.i3.grants.org/uk/articles/193>. – Назва з екрана.

4. Громадське обговорення проекту Порядку обліку музейних предметів в електронній формі [Електронний ресурс] // Міністерство культури України : офіц. сайт. – 2016. – 11.03. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245066048. – Назва з екрана.

5. Стандартизація електронного музейного обліку в Україні: ще один крок [Електронний ресурс] // Prostir.museum. – 2016. – 16.03. Режим доступу: <http://prostir.museum/ua/post/36826>. – Назва з екрана.

6. Комп'ютерне мистецтво [Електронний ресурс] // Вікіпедія – 2014. 1.09. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D1%8E%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE. – Назва з екрана.

7. *Оленев О.* Цифрові технології початку XXI ст.: Від відеомистецтва до нет-арту [Електронний ресурс] / О. Оленев // Сучасне мистецтво. – 2014. – Вип. 10. – С. 109–116. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_myst_2014_10_15. – Назва з екрана.

8. Депутати затвердили цільову програму «Столична культура 2016–2018» [Електронний ресурс] // Київська міська рада : офіц. веб-сайт. – 2016. – 14.04. – Режим доступу: <http://kmr.gov.ua/uk/content/deputaty-zatverdily-cilovu-programu-stolychna-kultura-2016-2018>. – Назва з екрана.

9. Press Release in Ukrainian [Електронний ресурс] // Future Generation Art Prize. – 2017. – 23.02. – Режим доступу: <http://www.futuregenerationartprize.org/en/press/157676>. – Назва з екрана.

10. Бібліотека [Електронний ресурс] // PinchukArtCentre. – 2017. – Режим доступу: <http://pinchukartcentre.org/ru/library>. – Назва з екрана.

References

1. Caillard, Leo (2012). Art Game (Interaktivnoie iskusstvo) [Art Game (Interactive Art)]. *Art Assorti*. Retrieved from <http://art-assorty.ru/2309-leo-caillard-art-game.html> [in Ukrainian].

2. Viddil obrazotvorchykh mystetstv [Department of Fine Arts]. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. www.nbuv.gov.ua. Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua/node/61> [in Ukrainian].

3. Kurator Yanina Prudenko shchodo stvorennia tsyfrovoho arkhivu ukrainskoho media-mystetstva [Curator Janina Prudenko on creating a digital archive of Ukrainian media art]. (2013). *Ideia Impuls Innovatsiia – Idea Impulse Innovation*. Retrieved from <http://www.i3.grants.org/uk/articles/193> [in Ukrainian].

4. Hromadske obhovorennia proektu poriadku obliku muzeinykh predmetiv v elektronni formi [Public discussion of the project of the order of registration of museum objects in electronic form]. (2016). *Ofitsiyni sait Ministerstva kultury Ukrainy – Ministry of Culture of Ukraine. Official Website*. Retrieved from <http://mincult.kmu.gov.ua> [in Ukrainian].

5. Standartyzatsiia elektronnoho muzeinoho obliku v Ukraini: shche odyn krok [Standardization of electronic museum accounting in Ukraine: one more step]. (2016). *Prostir.museum*. Retrieved from <http://prostir.museum/ua/post/36826> [in Ukrainian].

6. Komp'uterne mystetstvo [Computer art]. (2014). Wikipedia. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D1%8E%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE](http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D1%8E%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE) [in Ukrainian].

7. Oleniev, O. (2014). Tsyfrovi tekhnolohii pochatku XXI stolittia: Vid

videomystetstva do net-artu [Digital technologies of the beginning of the XXI century: From video art to net-art]. *Suchasne mystetstvo – Contemporary Art*, no.10, pp. 109–116. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_myst_2014_10_15 [in Ukrainian].

8. Deputyaty zatverdily tsilovu prohramu «Stolychna kultura 2016–2018» [The deputies approved the target program «Capital Culture 2016–2018»]. (2016). Kyivska miska rada. *kmr.gov.ua*. Retrieved from <http://kmr.gov.ua/uk/content/deputyaty-zatverdily-cilovu-programu-stolychna-kultura-2016–2018> [in Ukrainian].

9. Press Release in Ukrainian. (2017). Future Generation Artprize. *www.futuregenerationartprize.org*. Retrieved from <http://www.futuregenerationartprize.org/en/press/157676> [in English].

10. Biblioteka [Library]. (2017). PinchukArtCentre. *pinchukartcentre.org*. Retrieved from <http://pinchukartcentre.org/ua/research – platform/library> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018.

Alyona Beregelska,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Library and Museum Institutions Facing the Innovative Challenges of Modern Society

The paper highlights the phenomenon of interactive art and the activities of the first Ukrainian media artists. The state of the development of digital museums as a source for the acquisition of national information funds were revealed. The level and directions of development digital museums and media art in Ukraine, their place in the modern cultural environment and the function of libraries in this regard were studied.

Perspectives and priorities for such establishments, cooperation of art and the latest technologies are examined, and in particular, the project of the Procedure for the registration of museum objects in electronic form, proposed by the Ukrainian Center for Cultural Studies, could help in particular.

The new wave of media art development in Ukraine and the level of popularization of interactive art are studied on the example of the largest center of contemporary art in Central and Eastern Europe - the PinchukArtCentre. The work of modern media artists, who are able to demonstrate the results of their experiments with new material, the latest technologies were analyzed.

Keywords: art, library and museum institutions, media art, digital space, innovative concepts, completers of information funds, digital art of cultural heritage.

Євген Гулюк,

аспірант,

Наукова бібліотека Львівського національного університету,

Україна, Львів

МОДЕЛЬ ІСТОРІЇ У СИСТЕМІ РИТОРИКИ ЄЗУЇТІВ: ЗРАЗКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКИХ КОДИФІКАЦІЙ У ВИДАННЯХ ХVІІІ СТ.

На основі оригінальних текстів письменників-єзуїтів проаналізовано зразки та особливості кодифікації моделі історії у рамках системи риторики ХVІ–ХVІІІ ст. Показано результати запровадження історії як окремого предмета у навчальних закладах єзуїтів, а також різницю між працями, які були написані до і після цього. Реконструйовано картину світу інтелектуалів зазначеної епохи та важливі для них категорії оцінки інформації, дійсності.

Ключові слова: Товариство Ісуса, Львівська єзуїтська академія, риторика, модель історії.

Львівський осередок Товариства Ісуса, як і будь-яке інше середовище цього католицького чернечого ордену, відзначався активною науковою та творчою діяльністю. Заохочення до продуктивної інтелектуальної праці та забезпечення учнівського колективу всім необхідним знаходимо в тексті освітнього статуту єзуїтів «Ratio Studiorum» [1, с. 64–65]. З іншого боку, працьовитість та зорієнтованість на результат, задля ще більшої слави Божої (літературна діяльність розглядалась як частина цього принципу), були одними з фундаментальних засад існування та діяльності єзуїтів. Результати літературної діяльності членів ордену, на основі яких простежуємо їхні спроби упорядкування світу, викликають значний науковий інтерес – як з точки зору літературознавства, так і в контексті історії науки, історії культури, ментальності і т. ін. Зосередимо увагу на працях єзуїтських авторів ХVІ–ХVІІІ ст. на рівні тексту та символу й розглянемо їх у контексті пошуку моделей історіописання, творення відповідної картини світу.

Акцент у дослідженні зроблено на текстах представників львівського середовища Товариства Ісуса; матеріалах, які знайдено у фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка. Конкретніше, це «Informacja matematyczna» теолога, педагога,

математика та ректора Львівської єзуїтської академії Войцеха Адальберта Бистжоновського; праця, яку називають першою енциклопедією [2, с. 494] на наших теренах, – «Nowe Ateny» письменника та полеміста Бенедикта Хмельовського; «Nieomylna do zbawienia droga» теолога Адріана М'яковського і «Gradus ad Atheismum» полеміста і ректора Львівської єзуїтської академії Єжи Генделя.

Як методологію використано ідеї та підходи, які розроблялись у дослідженнях із семіотики італійського знавця історії культури Умберто Еко [3, 4] та представника Московського-тартуської школи Юрія Лотмана [5]. Зі сфери історії літератури було залучено напрацювання та висновки, зроблені Ернстом Робертом Курціусом [6], а також дослідження з історії та теорії риторики польських вчених Якуба Ліханського [7] та Мірослава Королька [8]. Як лейтмотив головних завдань дослідження можна використати метафоричне словосполучення з роботи Ернста Курціуса: «Побачити [...] літературу як цілісність можна тільки тоді, коли здобудеш право на громадянство в усіх її епохах від Гомера до Гете» [6, с. 22]. Право на громадянство автор розшифровував як кількаразове перебування в кожній з провінцій і заміну провінцій одну на іншу. Прочитаємо ці слова як рекомендацію намагатися зрозуміти чинники повстання і контекст творення текстів, головну ідею та ціль авторів і будемо рухатися цим шляхом.

Винесені на розгляд у цьому дослідженні праці умовно можемо віднести до одного хронологічного поля. «Nieomylna do zbawienia droga» А. М'яковського видана 1719 р. у Сандомирі. У 1727 р., у Львові, було друге видання праці «Gradus ad Atheismum» Є. Генделя, яке розглядається в цій праці. «Informacja matematyczna» В. Бистжоновського побачила світ 1743 р. у Любліні. «Nowe Ateny» Б. Хмельовського було видано 1745 р. у Львові. Таким чином, усі праці вийшли напередодні, або після 1739 р., знакового для системи освіти єзуїтів усталенням історії як окремого предмета [9, с. 160–163]. Тому видається важливим порівняти названі праці, контекст їх створення та підходи до пояснення основ функціонування світу.

Попри відмінності, про які буде йти мова нижче, згадані праці мають також і багато спільного. Усі вони створені в рамках барокової моделі риторики, а з тим – ще й як складова теології єзуїтів. Праці є теоцентричними і обстоюють місце Церкви та власної традиції у суспільстві; вони можуть розглядатися і розглядаються [10, с. 190–191] як цінні джерела з історії освіти та історії ідей. Об'єднувальним фактором для усіх чотирьох текстів можемо вважати міркування У. Еко, який писав, що в давні часи

людина жила в семіотично наповненому світі, переповненому вищими смислами та втіленням Бога у речах [3, с. 105]. Тобто природа та оточення були системами знаків, через які Творець спілкувався зі своїм творінням і повідомляв йому про впорядкованість світу, вказував шлях до спасіння [3, с. 107]. Хоч писалась ця фраза про середньовіччя, але можна вважати її доцільною для пояснення тенденцій сприйняття світу і в пізніші часи – ренесансу, і навіть бароко, яке відзначалося особливим символізмом.

Підтвердженням наведених міркувань є праці Є. Генделя та А. М'яковського, запропоновані у них модель історії та спосіб устрою світу. У обох випадках тексти глибоко символічні, а оцінка авторами історичних подій уніфікується під задуману ціль та визначається ідеєю християнського теоцентризму. Такий метод відповідає характерному для тих часів інструментарію ритора та автора-письменника. Тоді існувала чітка система та логіка викладу думки, або доведення позиції. Кожен роздум автора мав у підсумку зводитись до загальноприйнятої й усталеної точки зору, і робилось це через відповідно вибудовану систему топосів [11, с. 126], тобто загальних місць. М. Королько з цього приводу говорив про створення автором дійсності, яка узгоджується з існуючим образом реальності [8, с. 52], імітацію ідеалу.

Ця імітація в текстах Є. Генделя і А. М'яковського відбувається по-різному і кожного разу реалізовується через виконання авторами власних цілей. Мета визначала модус імітації та диспозицію матеріалу в праці, тобто характер змісту і його розташування. Так, Є. Гендель писав свій твір, аби дати відповіді на виклики, які стояли перед Католицькою церквою на той час. Автор поетапно розглядає реформаційні рухи (лютеранство, кальвінізм, янсенізм) та нові політико-філософські концепції (макіавеллізм, картезіанство), але його головною метою було обстоювати ідею єдності Церкви та виправдати традиційний і усталений стан речей. Усе, що цей порядок порушувало, автор засуджував і критикував. Є. Гендель у творі підкреслює, що все старе символізує спокій і безпеку, тоді як нове несе слабкість і загрозу [12, р. 17].

Праця А. М'яковського написана у відмінному дусі – подібному до «Духовних вправ» засновника Товариства Ісусового Ігнатія Лойоли. У тексті автор робить акцент на таких категоріях як самовдосконалення та пошук особистістю глибших смислів. А. М'яковський розповідає читачам про правдивий шлях до Бога, а також про знаки, які на цьому шляху зустрічаються, як їх розпізнати. «Nieomylna do zbawienia droga» є збіркою духовних вправ на базові християнські теми (створення людини, суд Божий, пекло, воскресіння і вознесіння Христа, гріх – кара – чистилище,

обов'язки священика), а також пов'язаних з цим рекомендацій А. М'яковського для людей «wszelkiego stanu i kondycyi» [13, s. 149].

Відповідно до винайдені кожним з авторів ідеї, мови риторики, інвенції, у їхніх текстах розбудовано зміст. Ціллю визначалися не тільки особливості диспозиції матеріалу, а й риси авторської нарації та стилістики. Так, у А. М'яковського – високий стиль, послуговуючись яким він розмірковує про найважливіші категорії християнської теології: Бог, Ісус Христос, Богородиця, святі. Виклад автор намагається спростити за рахунок використання відповідної метафорики – Богородицю називає матір'ю, Ісуса – братом читача. Мета єзуїта – зробити персонажів Священної історії зрозумілими для звичайної людини і в такий спосіб він творить картину єдиного і гармонійного універсуму [14].

«Gradus ad Atheismum» Є. Генделя є полемічним текстом. Структурно він повністю відповідає наданій вище характеристиці риторичного канону XVI–XVIII ст. На початку тексту автор означає, кого вважає атеїстами, – тих, хто «хоч в Бога і вірять, але живуть так, наче не вірять» [12, р. 25–26]. Автор наводить і інші визначення, суть яких у підсумку зводиться до тези: «атеїст» вірить не так, як сам Гендель, а точніше – не відповідно до усталеної традиції. Єзуїт розвиває свою тезу шляхом поступового огляду кроків – тяжких гріхів (неприборкана хіть, гординя, самолюбство) [12, р. 5, 11, 15], що ведуть людину до падіння в безодню атеїзму («abyssum Atheisticam, quam abyssum peccatorum») [12, р. 4].

При розгляді відповідних означень і категорій автор наводить приклади історичних персонажів: Кальвіна (гординя), Декарта (самолюбство). З іншого боку, на початку тексту Гендель свідомо перераховує відповідні характеристики гріховного «атеїзму», аби у наступних розділах використовувати їх як найбільш властиві лютеранству, макіавеллізму, картезіанству тощо, які, у його сприйнятті, руйнують ідеальну архітектуру Церкви та світу. Розглядаючи ідеї та вчення реформаційних рухів і нових політико-філософських доктрин того часу, Є. Гендель використовує для їх означення ті самі «кроки», що ведуть до «атеїзму». До прикладу, макіавеллізм, за автором, є важким гріхом і базується на порушенні клятви, маніпуляціях та фальшуванні [12, р. 24–25], є псевдо-політичним вченням [12, р. 23–33, 43–44].

Схожим чином, ідучи за Августином, Є. Гендель означає єресь як помилку, яка протилежна природі Католицької церкви [12, р. 45–46]. Під це визначення автор підводить усе нове і фальшиве, сюди він відносить лютеран, кальвіністів та цвінгліанців, з якими дискутує, адже вони, будучи християнами, сумніваються у істинності віри [12, р. 46–47].

Полеміст апелює до того, що Католицька церква пропонує чітке і зрозуміле визначення істини, натомість єресі на це не мають відповіді. Вони сперечаються між собою і цим збивають вірних із правдивої дороги. Тому автор називає їх єретиками і сектантами [12, р. 55–56], порівнює з «фальшивим пророком» Магометом, який навчав про спасіння лише у нього – поза юдаїзмом і християнством [12, р. 61–62].

Зі сказаного вище можна зробити висновок про причинно-наслідковий зв'язок подій, а також про модель історії, якої тримався Є. Генгель. Таким чином, світ він сприймав як створений досконалим від початків, а з тим – гармонійним та цілісним [12, р. 17]. Через власну недосконалість людина не може зрозуміти основ світобудови, а тому схильна робити негатив – як лютерани, кальвіністи, картезіанці й інші, які трактуються Є. Генгелем як такі, що порушили цілісність і єдність світу та внесли небезпеку потрапляння до тенет диявола. Людина, на думку Є. Генгеля, повинна на своєму особистому шляху (і загалом історичному) дотримуватися приписів і установок, даних раніше.

Концепції єдиного досконалого світу дотримувався й А. М'яковський. Автор наголошував, що кожен є творінням Божим. Не справою випадку, а замислом [13, s. 17–18]. Завдання людини він бачив у том, щоб стежити за тим, аби цей образ зберегти, не перетворитись у «czarta podobienstwo» [13, s. 21]. Для цього А. М'яковський і створив серію глибоко містичних медитацій. Медитації є коментарями на події Священної історії, з яких читач дізнавався, як було створено світ, яке місце людини в ньому та як варто поводитись, аби гідно прожити.

Автор розповідає читачеві, для чого створені люди та ангели, про бунт останніх [13, s. 23], історію гріхопадіння людей і смерть Ісуса за наші гріхи [13, s. 25–26], як буде виглядати Суд Божий [13, s. 58–66], про пекло [13, s. 74–83] і т. ін. А. М'яковський торкається ключових християнських категорій і топосів, але цей світ наповнює багатьма символічними вказівками, відчитуючи й дотримуючись яких людина буде жити правдиво.

Однією з центральних тем у творі є взаємини християнина та Богородиці. Автор згадує топос рятівного плаща Богородиці [13, s. 77], а саму Матір Божу характеризує через низку символічних художніх засобів: «Podskarbina», «Lilia między cierniem», «Skarb drogi», «Matka miłosierdzia», «Pani u krolowa Nieba i ziemi», «Wszystka iako Synamon u Balsam wonięiący...Mirra» [14]. Він розглядає відносини людини і біблійних персонажів через метафору сімейних взаємин, де вірний є сином Богородиці і братом Ісуса Христа [13, s. 78, 83]. Це нагадує

модель функціонування суспільства за Конфуцієм та Арістотелем, коли сім'я є основою комунікації у соціумі [15, с. 155–160, 166], але А. М'яковський пропонує більш містичний і інтимний варіант цієї ідеї. Він оцінює універсальні християнські категорії з погляду окремо взятої людини, не дає відповіді на фундаментальні онтологічні питання, а підказує, ким є людина і куди варто рухатись.

Від найдавніших часів людина, за концепцією А. М'яковського, є частиною досконалого Божого замислу. Це начало вона повинна зберігати в собі і нести через усе життя – шляхом наслідування Богородиці, Ісуса Христа, їхніх дій та думок [13, с. 83]. Символічні вказівки, якими наповнений світ, є помічними в цьому. Такою є універсалістська концепція історії єзуїта.

Ідею «світ – єдиний універсум» обстоював у своїй праці і В. Бистжоновський. У його тексті бачимо ряд нових тенденцій, які не простежувались у попередніх авторів. Праця Бистжоновського з'явилася у знаковий для історії науки час. Життя, а особливо творчість, таких мислителів як Ф. Бекон, Б. Паскаль, Г. Ляйбніц і Р. Декарт дуже змінили загальний образ та методологію науки. Ф. Бекон критикував надмірний формалізм Арістотеля та відсутність доказової бази, емпірики у давніх філософів [15, с. 453–457]. Р. Декарт асоціюється з революційним, небаченим до того людиноцентризмом в оцінці дійсності, претензією на новизну у поглядах з боку конкретно взятого автора [3, с. 17]. Ці явища розвиваються під впливом досягнень, які зробили у галузі природничих та точних наук. Отже, говорячи сучасними термінами, відбувається запозичення методики дослідження та підходів з природничих дисциплін у гуманітарні [16, с. 13, 182–187]. Ці тенденції спостерігаємо на рівні твору В. Бистжоновського.

Промовистою є навіть назва праці – «Informacja matematyczna». Автор «цілий світ, небо і землю, і що на них є» пропонує до уваги читача, оповідаючи про явища довкола в математичній формі. При цьому В. Бистжоновський дуже високо оцінює людину та її пізнавальні можливості – зазначає, що вона є розумною і розумом мало що поступається ангелам [17, с. 5]. Тому людина повинна займатися упорядкуванням картини світу, у тому числі – через пізнання засад його функціонування.

На початку праці В. Бистжоновський почергово описує дні створення світу, а далі, у вигляді різних «інформацій», – відомості про нього: інформація про створення світу, інформація про кінець світу, астрономічна інформація, географічна інформація, діоптрична інформація про телескопи і лінзи і т. ін. Автор продовжує триматися старої візії та концепції

Священної історії – з неї все починається, але надалі він зовсім по-іншому розбудовує структуру та зміст знання. Як і дві попередні, ця його робота є теоцентричною, хоч торкається він значно більшої кількості проблем.

Через кількість та специфіку матеріалу, який розглядається в «*Informacja matematyczna*» В. Бистжоновського, цю працю можна трактувати як довідник або енциклопедію. Ідеться у ній про астрономію: Земля знаходиться у центрі світу і вона нерухома [17, s. 10]; фізику: Земля не крутиться, інакше у людей від цього крутилася би голова і вони мушили би постійно відбиватись від падаючого каміння [17, s. 10–11]; теологію: першого дня відбувся бунт ангелів [17, s. 11]. В. Бистжоновський виступає як літератор і вдається до поетичних та риторичних засобів: як архітектор будує палац або вежу, так Бог творив світ [17, s. 23].

Саме через те, що В. Бистжоновський продовжує бути водночас і науковцем, і літератором, зустрічаємо у його тексті настільки суперечливу інформацію. З одного боку, він пише про місяць, який лише відбиває сонячне проміння і власного світла не має [17, s. 78], з чим складно не погодитись. Тим не менше, в іншому місці автор описує, як надмірне споглядання вагітною матір'ю тварин може стати причиною народження дитини зі звірячими рисами [17, s. 34]. З наведеної інформації про кількість комет від народження Ісуса до 1616 р. і як за ними визначати хід подій [17, s. 105], робимо висновок про те, що мало значення і викликало інтерес у людей того часу.

Цікавими є ремарки В. Бистжоновського про плинність і мінливість життя. Вони свідчать про прояви певних елементів аналітики, а також намагання автора розібратись у природі речей. В. Бистжоновський зазначає, що у Страбона можемо прочитати, що Іспанія, Німеччина, Франція були раніше «поганськими», а тепер є християнськими. Схожим чином Англія, Швеція та інші країни колись були католицькими, а тепер вони лютеранські і кальвіністські [17, s. 180]. Автор звертає у своєму тексті увагу на свідчення мандрівників про славетні Винники під Львовом [17, s. 252], а також вдається до міфів та стереотипів на кшталт інформації про Україну, яка «пливе медом і молоком», чи Польщу, яка годує хлібом цілу Європу [17, s. 252].

В. Бистжоновський був математиком і викладачем цієї дисципліни в рамках оновленої освітньої системи єзуїтів. У цьому ключі, на рівні з тенденціями розвитку науки в той час, і варто розглядати його працю «*Informacja matematyczna*». Напрошується паралель з міркуваннями представників Чиказької школи риторики, які зазначали, що будь-який текст варто розцінювати як елемент конкретного часу, виразник особи

творця і виразник моделі комунікації з її цілями і завданнями [8, s. 20]. Таким чином, «Informacja matematyczna», з одного боку, є частиною характерної для того часу математизації гуманітарних наук. З іншого боку, у праці обстоюється принцип ідеального та досконалого світу, що автор підтверджує словами Бога під час творення: «добре воно» [17, s. 55]. Для кращого пізнання читачем Бога В. Бистжоновський і створив свою працю.

Хоч модель риторики єзуїтів базується на ерудиції, яку приписали «Ratio Studiorum» рекомендовано розвивати через коментування «історика і поета» [1, с. 165, 176], окремі праці єзуїтських авторів відзначаються особливо високим рівнем енциклопедизму. Виділяється тут праця «Nowe Ateny» Б. Хмельовського, яку називають першою польською енциклопедією [2, s. 494], хоч її можна називати і першою українською, адже народження автора та головні віхи його діяльності пов'язані з нашими теренами. Про мету створення цієї праці в легкій саркастичній манері Б. Хмельовський пише: перечитав «буква в букву» кілька сотень томів книг і на їх основі, задля спрощення завдання читача, вибудує «свої Атени». При цьому додає, що читачу не треба перегортати томи літератури і скуповувати бібліотеки, але слід пам'ятати, що серйозна наука не лежить на «м'якій постелі» [2, s. 7–8].

Торкаючись у тексті великої кількості проблем, Б. Хмельовський ставить цікаві та оригінальні запитання. Роздумуючи про рай, намагається розібратись не тільки, де він знаходиться, а й коли був створений – навесні, чи восени [2, s. 10–11]. У незвичному розрізі пропонує інформацію про «поганських богів» – звідки ідея походить і як поширювалась [2, 55–62]. Багато уваги в праці «Nowe Ateny» присвячено реліквіям. На цьому прикладі можна оцінити тематичне різноманіття – сльози Ісуса, драбина, на якій співав півень, коли Петро зрікався Ісуса, ребро риби, яка з'їла Йону [2, s. 24]; цвяхи, якими Ісуса прибивали до Хреста, що були зроблені зі світильника в храмі Соломона, з меча, який Авраам над Ісаком підносив [2, s. 27] і т. ін.

Б. Хмельовський розглядає у своєму тексті і складні та суперечливі питання. Зокрема, про Коперника пише, що його ідеї не суперечать вченню Церкви [2, s. 135]. Також намагається розібратись з інформацією про Іоанну, яка ніби стала папою. На думку Б. Хмельовського, імовірність цього є рівною народженню Мінерви з мозку Юпітера [2, s. 47]. Автор розглядає питання фізіогномії і трактування снів [2, s. 152–155], аби застерегти читача від віри у такі речі. Натомість інформацію про сивіл подає тільки для ерудиції [2, s. 157]. Задається питанням, чи були гіганти

і пігмеїв [2, s. 163–164]. Розглядає відомості про старожилів, багатодітних, людей незвичайної сили, видатних істориків та мислителів і т. ін. На рівні з усім перерахованим вище, Б. Хмельовський шукає докази існування птаха фенікса [2, s. 201–202] та єдиногові [2, s. 207–208]. Отже, крім енциклопедизму, праці Б. Хмельовського властивий акцент на феноменальному і неймовірному, він описує унікальність і неповторність світу.

У душі риторика свого часу [7, s. 53; 11, с. 126] автор інколи описує речі та явища, а в інших випадках – витворює ідеальний образ і описує предмет таким, яким той уявляється і сприймається. Тут працює правило, про яке в одній зі своїх праць писав Умберто Еко – єдиногові не обов'язково повинен існувати, аби люди розуміли про що йде мова. Інколи достатньо відомого для всіх знаку, який єдиногова позначає [11, s. 157–167].

У картину такого неймовірного світу Б. Хмельовський вписує також історичну інформацію, яка тісно переплетена з географією, хронологією, генеалогією, лінгвістикою та нумізматикою. Так, «найславетніша» з усіх Польща, за Б. Хмельовським, походить від Яфета [2, s. 281]. Історію Польщі автор переказує з великим акцентом на тематиці перших монархів і вольностей. Цікавими є його міркування з приводу лінгвістики. Б. Хмельовський зазначав, що польську мову не можна «засмічувати» словами з іншими мов. Але водночас вважав, що окремі слова потрібно запозичувати з латини, бо в цієї мови дуже розвинений термінологічний апарат [2, s. 292].

Наприкінці праці подано короткий довідник. Ми би означили цю частину як дотичну до спеціальних історичних дисциплін. Автор розглядає різні частини світу (Швецію, Германію) та їхню історію, звичай; описує народи (цигани «багато мов знають, але не досконало» [2, s. 403], італійці – «магістри красномовства» [2, s. 411]), особливо детально пише про козаків, про недоліки та переваги їхнього військового мистецтва [2, s. 410–414].

Модель історії та устрою світу у праці «Nowe Ateny» Б. Хмельовського – це переплетення реального і феноменального, можливого і неможливого, історичного з літературним. У автора була можливість працювати в такому стилі через тематичне різноманіття, а також барокову модель риторики, де опис реального предмета міг поступитись конструюванню ідеального образу, переказу загальної думки чи уявлення.

Отже, на прикладі праць А. М'яковського, С. Генделя, В. Бистжонського та Б. Хмельовського бачимо чотири відмінні, але водночас і схожі моделі уніфікації найрізноманітнішої інформації про світ. Кожна з праць є спробою витворити певну модель і картину світу. Дві перші

роботи були створені в умовах стандартизованої монолітності освітньої системи єзуїтів. Тому ключовими категоріями оцінки світу для їх авторів виступають християнський символізм, який допомагає вірним відчитати Божий замисел, та ідея дотримання єдності і непорушності закладених принципів. Дві наступні праці створювались в умовах пошуку єзуїтами нової моделі функціонування освітньої системи, а також на фоні загальної трансформації наукової методології. Як наслідок, на прикладі тексту «Informacja matematyczna» В. Бистжоновського бачимо тенденцію до математизації знання, розширення змісту та структури інформації. «Nowe Ateny» Б. Хмельовського продовжують зберігати багато елементів барокової риторики, але є водночас і чимось новим. Автор подає дуже великий обсяг інформації, на основі якої простежуються тенденції до виокремлення історії у окрему дисципліну, до розбудови нової структури історичного знання. Подальше студіювання цієї тематики видається цікавим та перспективним, адже може дати змогу краще зрозуміти інтелектуала тих часів та його уявлення про світ.

Список використаних джерел

1. Ratio Studiorum: Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти / пер. з латини Р. Паранько, пер. з англ. А. Маслюх. – Львів : Свічадо, 2008. – 252 с.
2. *Chmielowski B. Nowe Ateny. Albo Akademia wszelkiej sciencyi pełna, na różne tytuły jak na classes podzielona, mądrym dla memoryjału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melankolikom dla erygowania* / B. Chmielowski. – Lwyw : Drukarnia Pawła Iozefa Golczewskiego, 1745.
3. *Эко У. Искусство и красота в средневековой эстетике* / У. Эко ; пер. с итал. А. Шурбелева. – М. : АСТ : Corpus, 2015. – 352 с.
4. *Эко У. Откровения молодого романиста* / Умберто Эко ; пер. с англ. А. Климина. – М. : АСТ, 2013. – 320 с.
5. *Лотман Ю. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история* / Ю. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
6. *Курціус Е. Європейська література і латинське середньовіччя* / Е. Курціус. – Львів : Літопис, 2007. – 752 с.
7. *Lichański J. Retoryka od średniowiecza do baroku. Teoria i praktyka.* / J. Lichański. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992. – 350 s.
8. *Korolko M. Sztuka retoryki. Przewodnik encyclopedyczny* / M. Korolko. – Warszawa : Wiedza powszechna, 1990. – 322 s.
9. *Гулюк Є. Зміни статусу історії та структури історичного знання*

в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст. / Є. Гулюк // Стародавнє Причорномор'я. – Одеса, 2018. – Вип. XII. – С. 160–166.

10. *Кметь В.* Історичні студії у Львівській єзуїтській академії (1661–1773) / В. Кметь // Київська Академія. – Київ : Дух і Літера, 2016. – Вип. 13. – С. 173–204.

11. *Эко У.* Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко; пер. с итал. В. Резник, А. Погоняйло. – СПб. : Symposium, 2006. – 544 с.

12. *Gengel G.* Gradus Ad Atheismum / G. Gengel. – Leopoli : Typ. Collegii Societatis Iesu, 1724.

13. *Miaskowski A.* Nieomylna do zbawienia droga w czwiczniach duchownych na S. Ignacego Loioli [...] pokazana medytacjami [...] do zażywania ludzi wszelkiego stanu i konducyi [...] także dla kaznodzieicyw, ludzi do Boga prowadzających / A. Miaskowski. – Sandomierz, 1719.

14. *Гулюк Є.* Медитації «Про найдостойнішу Богородицю Марію» Адріана Мясковського як зразок риторичного мистецтва та імагологічного наративу / Є. Гулюк // Rocznik Lubelski. – Lublin, 2018. – Т. XLIV. – С. 65–75.

15. *Рассел Б.* Історія західної філософії / Б. Рассел ; пер. з англ. – Київ: Основи, 1995. – 759 с.

16. *Рижак Л.* Філософія як рефлексія духу / Л. Рижак. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. – 640 с.

17. *Bystrzonowski A.* Informacya matematyczna [...] Swiat cały, Niebo, y ziemię, y co na nich iest / A. Bystrzonowski. – Lublin : Drukarnia Lubelska Societatis Iesu, 1743.

References

1. Ratio Studiorum: Uklad studii Towarystwa Isusovoho. Systema iezuitskoj osvity (2008) [Ratio Studiorum: The structure of the Studios of the Society of Jesus. Jesuit education system]. Lviv [in Ukrainian].

2. Chmielowski, B. (1745). Nowe Ateny. Albo Akademiaiia wszelkiej sciencyi pełna, na różne tytuły jak na classes podzielona, mądrym dla memoryjału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melankolikom dla erygowania. Lwyw [in Polish].

3. Eko, U. (2015). Iskusstvo i krasota v srednevekovoi estetike [Art and beauty in medieval aesthetics]. Moscow: AST: Corpus [in Russian].

4. Eko, U. (2013). Otkroveniia molodoho romanista [He revelations of a young novelist]. Moscow [in Russian].

5. Lotman, Yu. (1996). Vnutri mysliaščhikh mirov. Chelovek – tekst –

semiosfera – istoriia [Inside the thinking worlds. Man – text – semiosphere – history]. Moscow [in Russian].

6. Kurtsius, E. (2007). Yevropeiska literatura i latynske serednovichchia [European Literature and Latin Middle Ages]. Lviv [in Ukrainian].

7. Lichański, J. (1992). Retoryka od średniowiecza do baroku. Teoria i praktyka. Warszawa [in Polish].

8. Korolko, M. (1990). Sztuka retoryki. Przewodnik encyclopedyczny. Warszawas [in Polish].

9. Huliuk, Ye. (2018). Zminy statusu istorii ta struktury istorychnoho znannia v osvittii systemi yezuitiv u seredyni XVIII stolittia [Changes in the status of history and structure of historical knowledge in the educational system of the Jesuits in the middle of the XVIII century]. Starodavnie Prychornomia – Ancient Black Sea Region, issue XII, pp. 160–166. Odesa [in Ukrainian].

10. Kmet, V. (2016). Istorychni studii u Lvivskii yezuitskii akademii (1661–1773) [Historical Studies at the Lviv Jesuit Academy (1661–1773)]. Kyivska Akademiia, issue 13, pp. 173–204. Kyiv [in Ukrainian].

11. Eko, U. (2006). Otsutstvuiuschaia struktura. Vvedenie v semiolohiiu [Missing structure. Introduction to semiology]. (V. Reznik, A. Pogonailo, Trans.). St. Petersburg: Symposium [in Russian].

12. Gengel, G. (1724). Gradus Ad Atheismum. Leopoli [in Latin].

13. Miaskowski, A. (1719). Nieomylna do zbawienia droga w czwiczniach duchownych na S. Ignacego Loiola [...] pokazana medytacyami [...] do zażywania ludzi wszelkiego stanu i kondycyi [...] także dla kaznodzieiców, ludzi do Boga prowadzających. Sandomierz [in Polish].

14. Huliuk, Ye. (2018). Medytatsii «Pro naidostoinishu Bohorodytsiu Mariiu» Adriana Miaskovskoho iak zrazok rytorychnoho mystetstva ta imaholohichnoho naratyvu [Meditations in the Text «On the Most Honorable Mother of God, Mary» by Adrian Miaskowski as an Example of Rhetorical Art and Imagological Narrative]. Rocznik Lubelski – Yearbook of Lublin, Vol. XLIV, pp. 65–75. Lublin [in Ukrainian].

15. Rassel, B. (1995). Istoriia zakhidnoi filosofii [History of Western Philosophy]. Kyiv [in Ukrainian].

16. Ryzhak, L. (2009). Filosofia yak refleksiiia dukhu [Philosophy as a reflection of the spirit]. Lviv [in Ukrainian].

17. Bystrzonowski, A. (1743). Informacja matematyczna [...] Swiat cały, Niebo, y ziemię, y co na nich iest. Lublin [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 17.12.2018.

Yevhen Huliuk,

Ivan Franko National University of Lviv,
Ukraine, Lviv

**Model of History in the Jesuit Rhetoric System:
Patterns and Features of Author's Coding**

Based on the original texts of Jesuit authors studying, some samples and peculiarities of the history model codification at the rhetoric system of the 16th – 18th centuries were analyzed. Some sources of this work are published and used in historical studies, while others are only available in the libraries rare books funds, the study of the second one is in the beginning phase. Considering both groups of sources, one could reveal the consequences of introducing the history as a separate discipline in the Jesuit educational institutions, as well as the difference between works created before and after that phenomenon. It is typically, that even at the end of the eighteenth century the Society of Jesuit representatives continued to defend theocentric paradigm of the world perception. They were well-informed on the most important samples of thought and used this material to build picture of idealistic worldview. The Jesuit authors conceived the world as the God's ideal creation and the human is very important part of it. On the other hand, the examples of the Jesuit educational system transformation is a very strong proof that the Jesuits were not always a closed and conservative group. They actively reacted on modern social and cultural trends. As a consequence, there was a tendency to information mathematization and some author's propensity to encyclopedic ideas, what we have seen on the some texts examples. Also the intellectuals' of that epochs picture of the world and their categories of reality evaluation were reconstructed.

Keywords: Society of Jesus, Lviv Jesuit college, rhetoric, model of history.

Андрій Шаповал,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб., ст. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

ІСТОРІЯ ВИДАННЯ ЗБІРНИКА НА ПОШАНУ АКАДЕМІКА О. І. СОБОЛЕВСЬКОГО У СВІТЛІ ЛИСТУВАННЯ В. М. ПЕРЕТЦА

У статті висвітлено історію видання збірника філологічних і славістичних статей на пошану видатного російського філолога-славіста, лінгвіста, палеографа, фольклориста, академіка Санкт-Петербурзької та члена-кореспондента Болгарської й Сербської академій наук О. Соболевського. Джерелом дослідження стало листування видатного українського та російського філолога, академіка Всеукраїнської та Санкт-Петербурзької академій наук В. Перетца з вітчизняними та закордонними філологами і славістами, що відклалося в особовому фонді українського літературознавця С. Маслова в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. У статті особливу увагу звернено на участь у виданні українських учених та розкрито їхню роль у підготовці збірника. Відображено участь у збірнику на честь О. Соболевського європейських учених та українських і російських філологів і славістів, які перебували в еміграції або працювали за кордоном. Розкрито наукову співпрацю між вітчизняними та іноземними філологами і славістами в рамках підготовки видання. Відображено діяльність В. Перетца з об'єднання слов'янських філологів навколо наукового проекту.

Ключові слова: О. Соболевський, В. Перетц, епістолярна спадщина, славістика, філологія, наукова співпраця.

У 1928 р. побачив світ збірник статей на пошану Олексія Івановича Соболевського (1857–1929), який було видано у Ленінграді (нині – м. Санкт-Петербург) з нагоди 70-ліття видатного російського філолога-славіста, лінгвіста, палеографа, фольклориста, академіка Санкт-Петербурзької академії наук (1900). Ініціаторами підготовки збірника, присвяченого О. Соболевському, стали його учні, зокрема академік Всеукраїнської (1919) та Санкт-Петербурзької (1914) академій наук Володимир Миколайович Перетц (1870–1935). Вихід збірника на честь академіка О. Соболевського, у якому взяли участь вчені з Азербайджану, Білорусі, Нідерландів, Польщі, Росії, України та Чехословаччини, став значним

досягненням у сфері славістики та філологічної науки [1]. У літературі нема спеціального дослідження, де б розглядалася історія випуску збірника статей, присвяченого академіку О. Соболевському. Лише в кількох публікаціях [2, 3] побічно згадуються події, пов'язані з підготовкою видання, а нещодавно побачила світ праця, в якій відображено участь у збірнику українських учених [4]. В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) зберігається листування В. Перетца з філологами та славістами, які надіслали або мали намір представити свої дослідження у збірнику. Аналіз епістолярію дає змогу реконструювати історію підготовки цього вагомому наукового видання.

Метою цієї статті і є дослідження історії підготовки та видання збірника філологічних і славістичних статей на пошану академіка О. Соболевського через призму листування В. Перетца.

Перш ніж перейти до розгляду кореспонденції щодо збірника, присвяченого О. Соболевському, слід зазначити, що його наукова біографія була тісно пов'язана з Україною. Випускник Московського університету (1878) О. Соболевський протягом 1882–1888 рр. працював доцентом (1882–1884) та професором (1884–1888) Університету св. Володимира у Києві. Свою докторську дисертацію «Нариси з історії російської мови» він захистив у Харківському університеті (1884). Наукові інтереси О. Соболевського стосувалися історії передусім російської, а також української й білоруської мов. Зокрема, учений вважається одним із засновників історичної та описової діалектології української мови. У своїй праці «Нарис російської діалектології» (1892) він перший систематизував опис діалектів сучасної української мови. Крім того, у дослідженнях О. Соболевського вміщено численні спостереження над фонетикою, морфологією і лексичними особливостями української мови [5].

Помітними були здобутки О. Соболевського й на ниві славістики. Його внесок у розвиток слов'янської філології високо оцінили як вітчизняні, так і європейські вчені. За видатні досягнення у сфері славістики О. Соболевського було обрано членом-кореспондентом Болгарської та Сербської королівської академії наук.

Після Університету св. Володимира в Києві О. Соболевський завідував кафедрою російської мови і словесності Санкт-Петербурзького університету (1888–1908) та викладав в Археологічному інституті Санкт-Петербурга. Вийшовши в 1908 р. у відставку, учений переїхав до Москви, де продовжив свою викладацьку діяльність, зокрема читав лекції в Московському університеті та Московському археологічному інституті. За свою 50-річну науково-педагогічну діяльність О. Соболевський

підготував багато учнів, а його наукові ідеї мали вплив на формування історико-філологічних поглядів не одного покоління вчених, які в майбутньому заснували власні наукові напрями і школи.

Одним з талановитих учнів О. Соболевського був В. Перетц, у майбутньому – видатний філолог-славіст, засновник Київської філологічної школи. Навчаючись у 1889–1893 рр. на історико-філологічному факультеті Санкт-Петербурзького університету та слухаючи лекції О. Соболевського з історії російської мови та давньої російської літератури, де йшлося і про давні галицько-волинські діалекти, і про «Слово о полку Ігоревім», В. Перетц зацікавився історією української мови та літератури. «Крім загального курсу, О. І. Соболевський, – зазначала В. Адріанова-Перетц у своєму нарисі про В. Перетца, – читав спеціальні курси – про перекладну літературу стародавньої Русі, приділяючи найбільшу увагу апокрифам і легендам, і про “Слово о полку Ігоревім”. Саме цей курс на все життя заразив В. М. Перетца, за його власним визнанням, інтересом до найвидатнішої пам’ятки руської старовини та мрією знайти замість згорілого новий список її» [6, с. 210].

Після закінчення в 1893 р. Санкт-Петербурзького університету В. Перетц був залишений О. Соболевським на кафедрі російської мови і словесності для підготовки до професорського звання. Захистивши магістерську (1900) й докторську (1902) дисертації та маючи намір далі досліджувати історію давньої української літератури, В. Перетц прагнув переїхати до Києва. У 1903 р. його за конкурсом було обрано екстраординарним професором, а в 1906 р. затверджено ординарним професором кафедри російської мови і словесності Університету св. Володимира в Києві. В університеті В. Перетц читав історію російської літератури та спецкурси з окремих її періодів і розділів, зокрема, викладав спецкурс «Література Південно-Західної Росії XV–XVIII ст.», у якому знайомив студентів із забороненою тоді історією української літератури, а також викладав такі курси як вступ до історії літератури, церковнослов’янська мова, історія давньоруської мови, діалектологія, слов’яно-руська палеографія тощо.

У жовтні 1907 р. у Києві з ініціативи та під керівництвом В. Перетца розпочав роботу Семінарії російської філології, у роботі якої брали участь студенти Університету св. Володимира, слухачки Київських вищих жіночих курсів і вечірніх приватних жіночих історико-філологічних курсів. Учасники Семінарії досліджували питання історіографії, археографії, палеографії, текстології, теорії літератури, методології та історії літературознавства, історії давньоруської писемності, історії

нової і новітньої літератури, історії слов'янських і західноєвропейських літератур, історії мови і словесності, народної творчості тощо. Завдяки діяльності Семінарію В. Перетца було сформовано Київську філологічну школу.

Яскравим представником Київської філологічної школи став учень В. Перетца та активний учасник Семінарію російської філології, згодом видатний український літературознавець, професор (1935), доктор філологічних наук (1948), член-кореспондент АН УРСР (1939) С. Маслов (1880–1957). Після від'їзду в 1914 р. В. Перетца до Санкт-Петербурга С. Маслов, працюючи приват-доцентом Університету св. Володимира, викладав основні навчальні курси свого вчителя, як-от: «Література Південно-Західної Росії XV–XVIII ст.» і «Слов'яно-руська палеографія».

Творчі та дружні стосунки між С. Масловим і В. Перетцом не перервалися й після від'їзду останнього з Києва. Зокрема, С. Маслов взяв активну участь у підготовці збірника статей на пошану академіка О. Соболевського. В особовому фонді С. Маслова в ІР НБУВ (ф. 33) й відклалися документи з історії підготовки цього збірника: циркулярний лист щодо організації видання; списки вчених-учасників і назви їхніх статей; витяги з протоколів засідань Відділення російської мови та словесності АН СРСР; коректури статей; лист про друкування збірника, а також листування В. Перетца з філологами та славістами, які мали намір надіслати свої праці для опублікування у цьому збірнику.

Крім В. Перетца, ініціаторами видання збірника філологічних і славістичних статей з нагоди 70-ліття академіка О. Соболевського були член-кореспондент Всеукраїнської академії наук (далі – ВУАН) А. Лященко, члени-кореспонденти АН СРСР М. Козмін, П. Сімоні, В. Сиповський і професор П. Шеффер [7, арк. 2]. 16 листопада 1926 р. на засіданні Відділення російської мови та словесності АН СРСР після доповіді В. Перетца було прийнято рішення «збірник статей на пошану О. І. Соболевського включити до числа видань Відділення за 1926–1927 рр. і, виділивши для нього 10 друк. арк. із наданих Відділенню, призначити редактором збірника В. М. Перетца та доручити йому організацію видання» [8, арк. 1–1 зв.].

В. Перетц підготував циркулярного листа, у якому вказувалися головні вимоги до статей майбутнього збірника, а саме: до опублікування у виданні приймалися статті наукового змісту з тих галузей знань, у яких працював О. Соболевський (статті інформаційні або суто бібліографічного характеру редакцією не розглядалися); за обсягом статті не мали перевищувати

4 сторінок або 8 тис. знаків; останнім строком подання праць до редакції встановлювалося 15 грудня для вітчизняних учених і 20 грудня 1926 р. для іноземних науковців; статті потрібно було надрукувати на машинці та надіслати до Ленінграда В. Перетцу на адресу: вул. Надеждинська, 27, кв. 15^а [7, арк. 1–7 зв.].

З питання підготовки збірника статей, присвяченого академіку О. Соболевському, В. Перетц звернувся до провідних вітчизняних та іноземних філологів, а також до керівників академічних установ, запрошуючи науковців до участі у виданні. У листі академіку та неодмінному секретарю ВУАН А. Кримському від 15 листопада 1926 р. він, зокрема, писав: «Ініціативна група постановила звернутися до всіх слов'янських вчених, а я по-совісті не можу назначити з рядів їхніх і вчених українських, що природньо. Тому, передаючи це запрошення, ми просимо Вас вжити заходів до розмноження його і повідомлення зацікавленим вченим. Учні О. І. [Соболевського] і учні його учнів, ймовірно, отримують особисті запрошення. Але можуть виявитися особи, які вислизнуть від уваги організаторів і тут надзвичайно корисне сприяння таких установ як Акад[емія] н[аук]... Мені доручено звернутися через Вас і до інших учених в УРСР; за кордон я надішлю запрошення Ф. Колес[с]і та К. Студинському» [9, с. 150–151].

Надсилаючи вітчизняним та закордонним дослідникам запрошення до участі в новому науковому проекті, В. Перетц прагнув об'єднати слов'янських учених та налагодити їхню співпрацю. Так, у листі до А. Кримського від 15 листопада 1926 р. він наголосив: «О, якби це підприємство скільки-небудь допомогло єднанню наукових діячів слов'янських народів» [9, с. 151]. А в іншому листі до знов-таки А. Кримського, написаному 3 грудня 1926 р., зазначив: «Ви мене вважатимете Дон-Кіхотом – я прошу Вас допомогти мені зібрати – хоч в образі невеликих статей – всіх слов'янських філологів і археологів. М[оже] б[ути], я вимагаю від ближніх занадто багато чого, але погодьтесь – це було б чудово» [9, с. 152].

Щодо участі в збірнику статей на пошану академіка О. Соболевського В. Перетц листувався зі своїми учнями, колишніми членами Семінарію російської філології, які мешкали в Києві (С. І., В. І. та О. М. Маслови-ми), Баку (О. Багрієм), Варшаві (І. Огієнком), Москві (С. Бугославським, М. Гудзієм, Б. Нейманом), Ніжині (Є. Рихліком), Одесі (К. Копер-жинським). Його адресатами та кореспондентами були такі українські вчені як академік ВУАН К. Харлампович (Тургай), член-кореспондент ВУАН А. Лященко (Ленінград), члени-кореспонденти

АН СРСР Г. Ільїнський (Саратов), О. Томсон (Одеса), українські науковці В. Базилевич, І. Корольков, М. Макаренко, А. Степович (Київ), О. Білецький (Харків), М. Алексєєв, С. Дложевський, П. Потапов (Одеса), С. Вілінський (Брно), В. Розов (Скоп'є), Ю. Яворський (Прага). Про надсилення статей до збірника йшлося у листах українського та білоруського мовознавця-славіста П. Бузука і російських учених О. Вознесенського та В. Івановського, які працювали у Мінську.

У процесі роботи над збірником В. Перетц широко листувався з російськими вченими, зокрема академіками АН СРСР Б. Ляпуновим, С. Платоновим (Ленінград), М. Розановим, М. Сперанським (Москва), членами-кореспондентами АН СРСР Д. Айналовим, Д. Зеленіним (Ленінград), М. Карінським, О. Михайловим, О. Орловим (Москва), В. Богородицьким (Казань), М. Дурново (Брно), Є. Петуховим (Сімферополь), російськими філологами М. Бельчиковим, М. Петерсоном, П. Селищевим, М. Сергієвським, І. Тарабріним, М. Туницьким, С. Шамбінаго (Москва), В. Виноградовим, С. Обнорським, І. Фалєвим, В. Чернишовим, В. Шишмарьовим (Ленінград), В. Бушем, А. Мадусєвим (Саратов), О. Григор'євим (Пряшів), О. Петровим (Прага), візантієвістом та істориком церкви О. Дмитрієвським (Ленінград), фольклористом і етнографом М. Ончуковим (Ленінград), мистецтвознавцем та істориком архітектури О. Некрасовим (Москва) та ін. Питання участі у виданні іноземних учених обговорювалися В. Перетцем у листуванні з такими європейськими славістами та філологами як Н. Ван-Вейк (Лейден), Я. Лош (Краків), М. Мурко та Ї. Полівка (Прага), С. Шобер (Варшава і Я. Янів (Львів).

Слід зазначити, що вітчизняні та іноземні філологи в цілому позитивно відгукнулися на пропозицію В. Перетца взяти участь у збірнику статей, присвяченому 70-літньому ювілею О. Соболевського, адже становлення багатьох з них як учених відбулося або під науковим керівництвом, або під впливом педагогічної діяльності О. Соболевського, для інших його авторитет як видатного філолога-славіста був беззаперечним. Крім того, публікація статті в такому поважному виданні давала вченим гарну можливість ознайомити наукове співтовариство з результатами своїх досліджень.

Однак проти видання збірника несподівано виступив сам ювіляр. Свою позицію О. Соболевський висловив у листі до В. Перетца від 24 листопада 1926 р. Зокрема, він наголосив: «Я жив тихо і спокійно, чекаючи неприємного строку – 70-ліття мого життя. Але Ви підняли шум, і ось тепер мені загрожує “вшанування”, тобто слухання попередніх некрологів... Я рішуче відмовляюся від “Збірника”... вживаю деякі

заходи і роблю кроки проти Вашої справи» [10, арк. 1]. З листа стає зрозумілим негативне ставлення О. Соболевського до видання збірника статей на його честь: вчений остерігався викликати заздрість з боку певних академічних кіл та просто не вірив у те, що такий збірник може побачити світ. Він звертав увагу В. Перетца на труднощі, пов'язані з роботою академічної типографії, та необхідність долати «хитрощі провокаційної цензури» [11, арк. 1]. Щоб змінити ставлення ювіляра до видання збірника на його честь, на прохання В. Перетца, з О. Соболевським зустрілися його колеги, члени АН СРСР М. Сперанський та М. Карінський. Спочатку О. Соболевський виступав проти проведення урочистих заходів і публікації збірника, але поступово змінив свою позицію, погодившись на випуск ювілейного видання. 15 грудня 1926 р. М. Карінський повідомив, що О. Соболевський навіть зробив власний фотопортрет для майбутнього збірника та має намір особисто надіслати його В. Перетцу [12, арк. 1].

З деякою осторогою до участі в збірнику, присвяченому О. Соболевському, поставилися також учені Києва. Про це В. Перетца інформувала О. Маслова (Шуляк) – дружина С. Маслова та колишня слухачка Семінарію російської філології, яка в листі від 10 грудня 1926 р. писала йому, що «українці доволі стримано відносяться до ідеї збірника і обережні люди це, звичайно, враховують. Тому навряд чи «мати міст руських» буде багато представлена» [13, арк. 1 зв.]. Така позиція киян викликала смуток у В. Перетца, про що він зауважив у листі до українського історика та літературознавця Г. Житецького: «Я надіслав особисте запрошення М. С. Гр[ушевському] як слухачу О[лексія] Ів[ановича Соболевського]; Аг[атангелу] Юх[имовичу] Кримському я надіслав запрошення як Неод[мінному] Секретарю Ак[адемії] з проханням оповістити київських вчених. Відгукнулися тільки: Степович і Маслов. М[оже] б[ути], тут вплинув “страх іудейський” чи щось в цьому роді. Але сумно, що з міста, де працював О[лексій] Ів[анович Соболевський] – так мало привітань. Адже ми вшановуємо не політичний бік його життя, а як вченого» [14, арк. 2].

Проте не тільки громадська діяльність О. Соболевського, який був поборником монархічної ідеї, а і його думки щодо української мови як «малорусского наречія» російської мови [5] не сприймалися українськими філологами, зокрема А. Кримським, який гостро критикував О. Соболевського. Розуміючи це, В. Перетц у своїх листах до А. Кримського звертав увагу на заслуги О. Соболевського перед українською наукою: «Ми – у Пітері – думаємо, що зараз – він фігура

абсолютно нешкідлива в суспільному сенсі (крім того – прошу прийняти до від[ома], що його уподібнювати до Флор[инського] не можна: він цензором не був, доносів не писав і в охоронці не служив), а наукові праці його – все-таки велике явище в науці про мову. І – особ[ливо], був іст[ориком] укр[аїнської] мо[ви], де він Валааму уподібнився і за[мість] того, щоб ї[х] “проклясти” – мимоволі “благословив”: його праця про гал[ицько]-вол[инську] говірку в дав[ніх] пам’ят[ках] – все-таки вихідний пункт для історії укр[аїнської] мо[ви]! З цим доводиться рахуватися» [9, с. 152].

Звичайно ж, не всі київські філологи проігнорували запрошення В. Перетца. Як вказувалося вище, дієву участь у підготовці збірника статей на честь О. Соболевського брав С. Маслов. Відповідаючи на запрошення В. Перетца, він зазначив: «У цьому році в мене маса справ, буквально немає часу озирнутися “навколо себе”. Але все ж, уриваючи час частиною від сну, частиною від різних служб, я пишу зараз статтю для збірника на пошану О. І. Соболевського. Дуже мені хочеться взяти участь в цьому збірнику» [15, арк. 1]. Темою своєї статті С. Маслов обрав історію видань київського «Синопису». Дослідивши перевидання твору у XVII–XIX ст., С. Маслов згадав і про підготовлене перед Першою світовою війною видатним дослідником української церковної історії С. Голубевим коментоване видання «Синопису», яке втім так і не побачило світ. «В огляд видань, – писав він В. Перетцу, – я ввожу відомості про рідкісне видання Голубєва, яке майже цілком пішло на макулатуру. Думаю, зберегти про нього пам’ять в тих небагатьох рядках, які я йому присвячую, – вельми не марно» [16, арк. 1 зв.]. Крім того, літературознавець навіть малодосліджені факти перекладу «Синопису» грецькою мовою та його рефлексію в румунській літературі [16, арк. 1 зв.].

Вивчаючи історію київських видань «Синопису», С. Маслов особливу увагу звернув на видання 1680 р. З його листів до В. Перетца дізнаємося про складнощі роботи над статтею та про те, як виражено поставився вчений до публікації результатів своїх досліджень. Після того як стаття була вже підготовлена та надіслана до Ленінграда, С. Маслов з’ясував, що в 1680 р. у Києві було здійснено не два, як він написав у статті, а три різних видання «Синопису», що змусило його просити В. Перетца відкласти публікацію праці до її переробки. Над другою редакцією своєї статті С. Маслов працював більше місяця. В. Перетц отримав її 13 лютого 1927 р., коли вже було зроблено коректуру кількох статей збірника, але В. Перетц заспокоїв київського колегу, схваливши його працю [17]. У збірнику взяли участь й інші представники родини Маслових – О. Маслова статтею «До історії анекдотичної літератури

XVIII ст.» і В. Маслов розвідкою «До питання про перші російські переклади поем Оссіана-Макферсона».

Багато зусиль доклав С. Маслов, щоб поширити відомості про ювілейне видання на пошану О. Соболевського серед науковців Києва. Він не тільки інформував київських дослідників, зокрема В. Базилевича, М. Макаренка і А. Степовича, про збірник та вимоги до статей, строки їх написання тощо, а й переглядав підготовлені вченими праці, аби вони відповідали вимогам редакції видання. У разі потреби С. Маслов допомагав і переслати статті В. Перетцу. Так, він переслав до Ленінграда для публікації в збірнику на честь О. Соболевського працю «Склад Сказання про чудеса ікони Божої Матері Римлянині» колишнього киянина, а на час роботи над збірником професора кафедри філології Варшавського університету С. Кулаковського, який, не знаючи адреси редакції видання, надіслав статтю С. Маслову [18]. А з Києва, крім Маслових, також до збірника свої розвідки надіслали археолог і мистецтвознавець М. Макаренко, історик-славіст і літературознавець А. Степович та мовознавець Є. Тимченко.

З листів відомо й про інших вітчизняних та іноземних вчених, які відіграли провідну роль в організації філологів-славістів для підготовки статей до збірника. У Харкові таким був український літературознавець, майбутній академік АН УРСР О. Білецький (1884–1961). Отримавши від В. Перетца запрошення взяти участь у збірнику на честь О. Соболевського, він інформував про підготовку ювілейного видання своїх харківських колег – славіста-мовознавця Л. Булаховського та історика літератури М. Жинкіна. Дякуючи В. Перетцу за повідомлення про збірник, О. Білецький підкреслив, що в Харкові філологи вже «давно не мали можливості публікувати статті з цікавих для них питань» [19, арк. 1–1 зв.].

В Одесі довіреною особою В. Перетца був літературознавець, історик театру та бібліограф К. Копержинський (1894–1953), якого, крім іншого, В. Перетц залучав до роботи у Товаристві дослідників української історії, письменства та мови в Ленінграді. К. Копержинський повідомив про роботу над ювілейним виданням на пошану О. Соболевського професора Одеського університету, мовознавця О. Томсона, який підготував для збірника розвідку «Про дифтонгізацію *ε, о* в українській мові». К. Копержинський же надіслав В. Перетцу статтю історика театру та філолога Б. Варнеке [20].

Допомогу щодо залучення до збірника вчених Білорусі В. Перетцу надав історик філософії та психології, заступник ректора з наукової роботи Білоруського державного університету В. Івановський, якого В. Перетц добре знав ще з часів роботи в Самарському університеті (1919–1921).

Про можливість взяти участь у збірнику на честь О. Соболевського В. Івановський повідомив професорів та доцентів Білоруського університету: літературознавців Є. Боричевського, О. Вознесенського, І. Замотіна та мовознавців П. Бузука й І. Вовка-Левановича, останній з яких до того ж був колишнім слухачем О. Соболевського. При цьому В. Івановський врахував ще одне прохання В. Перетца, а саме, щоб білоруські вчені у своїй науковій діяльності були аполітичні. У листі до В. Перетца від 25 листопада 1926 р. В. Івановський зауважив, що «формальним центром білоруських кіл» був Інститут білоруської культури, але з вченими інституту він наукових контактів не мав. Сам В. Івановський, маючи готову статтю «Про національні культури у їхньому відношенні до світової культури», брати участь у збірнику остерігся [21]. Врешті-решт, Білорусь у збірнику була представлена працями О. Вознесенського, П. Бузука та І. Вовка-Левановича.

З учених, які перебували в еміграції, на заклик В. Перетца взяти участь у вшануванні О. Соболевського з ентузіазмом відгукнувся російський філолог-славист М. Дурново (1876–1937). Випускник Московського університету, він деякий час працював в Україні, обіймаючи посади приват-доцента та професора кафедри російської мови і словесності Харківського університету (1910–1915). Упродовж 1918–1921 рр. М. Дурново, як і В. Перетц, був професором Саратовського університету, а в 1924 р. виїхав до Чехословаччини. На кошти Чеської академії наук і мистецтв (далі – ЧАНМ) М. Дурново досліджував українські діалекти в Закарпатті та, як професор за запрошенням, викладав в Університеті Брно. Відповідаючи на пропозицію В. Перетца, у листі від 10 грудня 1926 р. М. Дурново наголосив: «Вважатиму своїм обов'язком взяти участь у «Збірнику», оскільки глибоко поважаю О[лексія] І[вановича] і, не дивлячись на свою розбіжність з ним з багатьох питань, схилиюсь перед ним, вважаючи його одним із найбільших світил нашої науки» [22]. До ювілейного видання він надіслав розвідку «Райградський збірник (Martyrologium Odonis)». Запрошення взяти участь у збірнику, присвяченому О. Соболевському, через М. Дурново отримали ціла низка українських, російських і чеських учених, зокрема С. Вілінський, В. Розов, Ю. Яворський, О. Петров і М. Мурко [22].

У свою чергу чеський філолог, етнограф та історик літератури М. Мурко (1861–1951), який був співредактором провідного чеського журналу слов'янської філології *Slavia*, що видавався під егідою Слов'янського інституту в Празі, про підготовку збірника на пошану О. Соболевського повідомив таких видатних чеських учених, як історика-

славіста, члена ЧАНМ, Наукового товариства імені Шевченка (далі – НТШ) і члена-кореспондента АН СРСР Л. Нідерле, філолога-славіста, члена Санкт-Петербурзької академії наук та іноземного члена ВУАН І. Полівку, славіста і богеміста, президента ЧАНМ Й. Зубатого, мовознавця, члена ЧАНМ О. Гуера, а також українського археолога Я. Пастернака, який був учнем Л. Нідерле й працював на кафедрі археології Українського вільного університету в Празі, та російського славіста й історика літератури, члена-кореспондента Болгарської академії наук В. Францева, який обіймав посаду професора Карлового університету [23].

На жаль, через брак часу для підготовки статей чеським ученим не вдалося взяти участь у збірнику, хоча вони й мали таке бажання. Так, з листів М. Мурка до В. Перетца знаємо, що спочатку чеський славіст через брак часу відмовлявся брати участь у збірнику, але згодом вирішив підготувати статтю «Сказання про Індійське царство» з аналізом поглядів О. Соболевського та В. Істріна на обставини перекладу цього твору з латини. Та оскільки роботу над статтею М. Мурко розпочав лише в лютому 1927 р., його працю не було опубліковано в збірнику [24]. Зате до видання увійшли розвідки українських і російських учених, які працювали в Чехословаччині, зокрема, крім уже згаданого М. Дурново, у збірнику вміщено статті О. Григор'єва, С. Вілінського, О. Петрова та Ю. Яворського [1, с. IV–VIII].

Активну участь у збірнику на честь О. Соболевського взяли польські вчені, серед яких промоутером видання виступив професор Краківського університету Я. Лош. З його листа від 25 листопада 1926 р. дізнаємося про тісну наукову співпрацю між польськими та російськими науковцями. Так, отримавши від В. Перетца запрошення долучитися до участі в збірнику, Я. Лош відповів згодою та зауважив: «Ми тут ніколи не переривали зносин з російськими вченими, які надрукували у нас низку статей і навіть деякі відвідували нас у Кракові» [25]. А 21 грудня Я. Лош надіслав на адресу В. Перетца свою працю, а також статті лінгвістів і славістів, професорів університетів Варшави (академіка Польської АН В. Поржезинського та С. Шобера), Львова (члена Польської АН Я. Чекановського і Т. Лера-Сплавинського), Кракова (члена-кореспондента Санкт-Петербурзької АН Я. Розвадовського, академіка Польської АН К. Нича) [26], які всі були надруковані в збірнику на пошану О. Соболевського. Крім того, у збірнику була опублікована стаття польського філолога, професора Львівського університету Я. Янова, присвячена міжмовним українсько-румунським контактам. Серед українських вчених у Варшаві інформацію про підготовку збірника до ювілею академіка О. Собо-

левського поширював учень В. Перетца та колишній слухач Семінарію російської філології в Києві, дійсний член НТШ (1922) І. Огієнко (1882–1972), який з 1926 р. працював професором церковнослов'янської мови у Варшавському університеті. Переймався І. Огієнко й тим, щоб про збірник на пошану О. Соболевського знали у Львові. Так, у своєму листі до В. Перетца він повідомляв: «Був у мене проф[есор] К. Студинський і я розказав йому про збірник на честь О. І. Соболевського і він обіцяв поговорити про це з львівськими вченими» [27, арк. 1 зв.].

Зазначимо, що до ювілейного збірника на честь академіка О. Соболевського увійшли праці не тільки видатних та добре відомих у науковому світі вчених, а й молодих дослідників. Одним з охочих взяти участь у виданні був випускник історико-філологічного факультету Київського університету (1918), а на час роботи над збірником завідувач бібліографічного відділу Одеської публічної бібліотеки М. Алексеєв (1896–1981). У листі В. Перетцу від 27 грудня 1926 р. він писав: «Користуюся нагодою, щоб повідомити Вам про себе деякі відомості, які, можливо, частково прояснять Вам моє сильне бажання взяти участь в редактованому Вами збірнику. Я вступив до Університету св. Володимира в 1914 році, через кілька місяців після Вашого від'їзду з Києва до Петербургу. Ваше ім'я, Ваш авторитет, розповіді про Вас Ваших учнів, з якими я незабаром зблизився, і із яких деяких, як наприклад С. І. Маслова, О. О. Назаревського, М. К. Гудзія та ін., я донині зараховую до числа своїх кращих друзів, зіграли для мене велику роль в справі вироблення мого світогляду. Вашу “Методологію” я знаю на зубок, від першої до останньої сторінки...» [28, арк. 1–1 зв.]. Статтю М. Алексеєва «До історії слова «нігілізм», після того як автор, врахувавши зауваження В. Перетца, її доопрацював, було опубліковано в збірнику на пошану О. Соболевського. Додамо, що в майбутньому М. Алексеєв стане академіком АН СРСР (1958), головою радянського та міжнародного комітетів славістів (1970).

Слід також вказати, що не всі статті, надіслані до редакції видання, увійшли до збірника. Так, було відхилено інформаційну статтю українського історика, архівіста та музеєзнавця В. Базилевича «Два листи М. І. Гнедича» [29]. Не увійшла до збірника й праця професора кафедри російської літератури Кримського державного педагогічного інституту, члена-кореспондента АН СРСР Є. Петухова «Из сердечной жизни Ф. М. Достоевского (А. П. Сусллова-Розанова)», яку вчений зміг надіслати В. Перетцу тільки у квітні 1927 р. [30]. Імовірно, також не встиг вчасно надіслати до редакції збірника свою працю російський бібліограф

та історик літератури І. Тарабрін, який працював над статтею «До питання про взаємовідносини слов'янських біблійських текстів» [31].

Були й такі вчені, які з тих чи інших суб'єктивних або об'єктивних причин відмовлялися брати участь у збірнику, присвяченому О. Соболевському. Одним з них був академік АН СРСР С. Платонов, який вважав, що його участь у виданні «не принесе задоволення» ювіляру [30]. Відмовився від участі в збірнику й репресований академік ВУАН К. Харлампович, який, засланий до Тургая (Казахстан), в листі від 8 грудня 1926 р. писав В. Перетцу: «Від душі вітаю симпатичне починання ініціативної групи шанувальників маститого і славного вченого. На жаль, за географічними умовами я не можу взяти активної участі в збірнику. Підходящої готової статті немає, а від матеріалів своїх я відрізаний 1600 верстами шляху, які вимагають для свого подолання 11–12 днів» [32].

Звернемо увагу й на те, що статті в ювілейному збірнику на честь О. Соболевського передбачалося друкувати російською мовою. Проте деякі неросійські вчені висловили бажання опублікувати свої праці національною мовою [27, арк. 1 зв.; 33, арк. 1; 34]. Зокрема, до редакції збірника статті українською мовою надіслали С. Дложевський («Дещо про природу речень типу “козаченька вбито” української літературної мови»), М. Макаренко («Молитовник великого князя Володимира й Сулукадзев») та І. Огієнко («Український наголос в XVI віці»). Умовою польських учених була публікація їхніх праць у збірнику винятково польською мовою [34]. Білоруською мовою була опублікована стаття І. Вовка-Левановича. Однією з проблем, що постали перед редакцією видання, було визначення принципу розміщення статей у збірнику. 14 грудня 1926 р. Відділення російської мови та словесності АН СРСР постановило розміщувати статті за порядком їх надходження до редакції [8, арк. 2]. Першими, вже наприкінці листопада 1926 р., свої статті для збірника подали В. Адріанова-Перетц, С. Щеглова і В. Перетц, а станом на 1 січня 1927 р. до редакції надійшло 109 статей вітчизняних та закордонних філологів і славістів, у т. ч. 30 розвідок було представлено українськими вченими, з яких 15 дослідників працювали в наукових установах і закладах вищої освіти України, а інші мешкали в Азербайджані, Білорусі, Польщі, Росії та Чехословаччині. Оскільки праці надійшли вчасно, а їх кількість давала змогу сформувати збірник, статті у виданні було розміщено за абеткою прізвищ авторів.

Підбиваючи підсумок щодо участі вітчизняних та іноземних учених у ювілейному збірнику статей на пошану академіка О. Соболевського, В. Перетц у листі до Г. Житецького наголосив, що «навколо цього ювілею

мобілізуються майже всі слов'янські вчені... Випадок і в колишні часи абсолютно неймовірний» [14, арк. 2]. Головний редактор видання також констатував, що у збірнику статей не представлено «радянських» професорів і академіків, але, як зауважив В. Перетц, «ювіляр про це не буде сумувати» [14, арк. 2 зв.]. У листі ж до самого О. Соболевського В. Перетц підкреслив, що навряд чи інший вчений того часу зумів би об'єднати навколо себе стількох осіб, як це вдалося ювіляру [2, с. 270]. Додамо, що успішне здійснення певною мірою унікального академічного проекту стало можливим завдяки видатній організаційній діяльності ініціатора та редактора видання академіка В. Перетца.

Збірник, присвячений О. Соболевському, набагато перевищив запланований обсяг – замість 10 він становив 38 друк. арк. В. Перетцу довелося докласти чималих зусиль, аби підготувати його до друку. Публікацію видання стримувало й інше: проти випуску збірника несподівано виступив неодмінний секретар АН СРСР С. Ольденбург. Тому В. Перетцу довелося у листах звернутися до організаторів і учасників ювілейного збірника, аби об'єднати зусилля для подолання спротиву секретаря академії [2, с. 270–275]. Зрештою в червні 1928 р. збірник філологічних і славістичних статей на пошану академіка О. Соболевського побачив світ. У передмові до видання вказувалося, що його склад – багатогранний, як і багатогранними були наукові інтереси О. Соболевського [1, с. II]. У збірнику були представлені праці з таких галузей вітчизняної й слов'янської філології як історія мови і літератури, палеографія, діалектологія, етнографія і фольклор, історія мистецтва та літератури взагалі. І якщо урочисті заходи до ювілею О. Соболевського через його скромність та принципову позицію так і не відбулися, вихід збірника на честь вченого став виявом заслуженого визнання видатного філолога-славіста.

Список використаних джерел

1. Сборник статей в честь Алексея Ивановича Соболевского / ред. В. М. Перетц. – Л. : Изд-во АН СССР, 1928. – 507 с.
2. Робинсон М. А. Судьбы академической элиты: отечественное славяноведение (1917 – начало 1930-х годов) / М. А. Робинсон. – М. : Индрик, 2004. – 432 с.
3. Шаповал А. Співпраця академіка В. М. Перетца з вченими Ніжина (за епістолярними матеріалами) / А. Шаповал // Ніжинська старовина. – 2018. – Вип. 25 (28). – С. 73–82.
4. Шаповал А. Участь українських вчених у збірнику на пошану акаде-

міка О. І. Соболевського (за епістолярними матеріалами) / А. Шаповал // Київські історичні студії. – Київ, 2018. – № 1 (6). – С. 103–109.

5. *Широкоград Є. Х.* Соболевський Олексій Іванович / Є. Х. Широкоград // Українська мова : енциклопедія. – Київ : Українська енциклопедія, 2000. – С. 582.

6. *Адрианова-Перетц В. П.* Владимир Николаевич Перетц (1870–1935) / В. П. Адрианова-Перетц // Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1962. – С. 206–233.

7. ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 8048, арк. 1–24 зв.

8. ІР НБУВ, од. зб. 8052, 3 арк.

9. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.) : в 2 т. / редкол. : Л. В. Матвеева (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2005. – Т. II : 1918–1941. – 358 с.

10. ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 8183, арк. 1–1 зв.

11. ІР НБУВ, од. зб. 8199, арк. 1–2.

12. ІР НБУВ, од. зб. 8137, арк. 1–2.

13. ІР НБУВ, од. зб. 8161, арк. 1–1 зв.

14. ІР НБУВ, ф. I, од. зб. 49182, арк. 1–2 зв.

15. ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 4936, арк. 1–2 зв.

16. ІР НБУВ, од. зб. 8157, арк. 1–2 зв.

17. ІР НБУВ, од. зб. 6120, 1 арк.

18. ІР НБУВ, од. зб. 8159, 1 арк.

19. ІР НБУВ, од. зб. 8100, арк. 1–2 зв.

20. ІР НБУВ, од. зб. 8139, 1 арк.

21. ІР НБУВ, од. зб. 8132, арк. 1–2 зв.

22. ІР НБУВ, од. зб. 8126, 1 арк.

23. ІР НБУВ, од. зб. 8165, 1 арк.

24. ІР НБУВ, од. зб. 8167, 1 арк.

25. ІР НБУВ, од. зб. 8145, 1 арк.

26. ІР НБУВ, од. зб. 8147, 1 арк.

27. ІР НБУВ, од. зб. 8177, арк. 1–2 зв.

28. ІР НБУВ, од. зб. 8096, арк. 1–4 зв.

29. ІР НБУВ, од. зб. 8099, 1 арк.

30. ІР НБУВ, од. зб. 8185, 1 арк.

31. ІР НБУВ, од. зб. 8204, 1 арк.

32. ІР НБУВ, од. зб. 8216, 1 арк.

33. ІР НБУВ, од. зб. 8123, арк. 1–2.

34. ІР НБУВ, од. зб. 8146, 1 арк.

References

1. Peretc, V. N. (1962). *Issledovaniia i materialy po istorii starinnoi ukrainskoi literatury XVI–XVIII vekov* [Researches and materials on history of ancient Ukrainian literature of the 16–18th centuries]. Moscow; Leningrad: Izdatelstvo AN SSSR [in Russian].
2. Robinson, M. A. (2004). *Sudby akademicheskii elity: otechestvennoie slavianovedenie (1917 – nachalo 1930-h godov)* [Fate of the academic elite: domestic Slavic studies (1917 – the beginning of the 1930th years)]. Moscow: Indrik [in Russian].
3. Shapoval, A. (2018). *Spivpratsia akademika V. M. Perettsa z vchenymy Nizhyna (za epistoliarnymy materialamy)*. [Cooperation of the academician V. M. Peretts with scientists of Nizhyn (on epistolary materials)]. *Nizhynska starovyna – Nizhyn Old*, no. 25 (28), pp. 73–82 [in Ukrainian].
4. Shapoval, A. (2018). *Uchast ukrainiskykh vchenykh u zbirnyku na poshanu akademika O. I. Sobolevskoho (za epistoliarnymy materialamy)*. [Participation of Ukrainian Scientists in Edition of Collection of Articles in Honour of O. I. Sobolevskyi (based on epistolary materials)]. *Kyivski istorychni studii – Kyiv Historical Studies*, no. 1 (6), pp. 103–109 [in Ukrainian].
5. Shyrokorad, Ye. Kh. (2000). *Sobolevskyi Oleksii Ivanovych* [Sobolevsky Olexey Ivanovich]. *Ukrainian language: encyclopedia*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia [in Ukrainian].
6. Adrianova, V. P. (1962). *Vladimir Nikolaevich Peretc (1870–1935)* [Vladimir Nikolaevich Peretts (1870–1935)]. *Researches and materials on history of ancient Ukrainian literature of the 16–18th centuries*. Moscow; Leningrad: Izdatelstvo AN SSSR [in Russian].
7. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8048 [in Ukrainian].
8. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8052 [in Ukrainian].
9. Matvieieva, L. V. (2005). *Epistoliarna spadshchyna Ahatanhela Krymskoho (1890–1941)*. [The epistolary heritage of Agatangel Krymsky (1890–1941)]. Vol. II: 1918–1941. (Vul. I–II; Vol I). Kyiv [in Ukrainian].
10. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8183 [in Ukrainian].

11. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8199 [in Ukrainian].

12. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8137 [in Ukrainian].

13. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8161 [in Ukrainian].

14. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 1, unit of storage 49 182 [in Ukrainian].

15. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 4936 [in Ukrainian].

16. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8157 [in Ukrainian].

17. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 6120 [in Ukrainian].

18. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8159 [in Ukrainian].

19. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8100 [in Ukrainian].

20. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8139 [in Ukrainian].

21. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8132 [in Ukrainian].

22. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8126 [in Ukrainian].

23. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8165 [in Ukrainian].

24. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, spr. 8167 [in Ukrainian].

25. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8145 [in Ukrainian].

26. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8147 [in Ukrainian].

27. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8177 [in Ukrainian].

28. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8096 [in Ukrainian].

29. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8099 [in Ukrainian].

30. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8185 [in Ukrainian].

31. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8204 [in Ukrainian].

32. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8216 [in Ukrainian].

33. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8123 [in Ukrainian].

34. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine], f. 33, unit of storage 8146 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.11.2018.

Andrii Shapoval,

Cand.Sci. (Historical), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

The History of the Edition of the Collection of Articles in Honour the Academician O. I. Sobolevsky in the Light of V. M. Peretts's Correspondence

The history of the edition of the collection of papers in philology and Slavic studies in honor of the outstanding Russian philologist-Slavist, the linguist, the palaeographer, the specialist in folklore, the academician of St. Petersburg and the corresponding member of the Bulgarian and Serbian academies of Sciences Olexiy Ivanovych Sobolevsky (1857–1929) is covered in article. Source of the research was correspondence of outstanding Ukrainian and the Russian philologist, academician All-Ukrainian and St. Petersburg academies of Sciences of Volodymyr Mikolayevich Peretts (1870–1935) with domestic and foreign philologists and Slavists. Correspondence of the academician V. Peretts is kept in personal fund of the Ukrainian literary critic S. Maslov at the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National library of Ukraine. In the paper special attention is paid to participation of the Ukrainian scholars in the collection. The role of the Ukrainian scholars in preparation of the collection of articles is revealed. Participation in the edition of collection of articles in honor of O. Sobolevsky of the European scientists, the Ukrainian and Russian philologists and Slavists who were in emigration or worked abroad is displayed. In article it is shown that V. Peretts sought to unite domestic and European scientists around relevant scientific projects. The conclusion is drawn that the edition of the collection of philological and slavistic articles in honor of the academician O. Sobolevsky became possible thanks to persistent organizational activity of the academician V. Peretts.

Keywords: O. Sobolevsky, V. Peretts, epistolary heritage, Slavic philology, philology, scientific cooperation.

Наталія Кропочева,

наук. співроб.,

Державна науково-педагогічна бібліотека імені В. О. Сухомлинського,
Україна, Київ

ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ (2001–2015 рр.): БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ ВИМІР

Представлено результати бібліометричного аналізу дисертаційних досліджень з проблем вивчення педагогічної теорії й практики доби Української революції, проведеного в науково-дослідних установах НАПН України. Виокремлено кількісні показники документного потоку дисертацій, що здійснено за такими параметрами: загальна кількість докторських і кандидатських дисертацій, захищених протягом 2001–2015 рр., перелік наукових спеціальностей, науково-дослідні установи НАПН України. Розглянуто тематичний та семантичний спектр назв дисертацій з проблеми вивчення історії розвитку педагогічної науки і практики періоду Української революції у хронологічному, історико-теоретичному та практичному вимірах. Констатовано наявні тенденції щодо зростання числа дисертацій та розширення кола науково-дослідних установ НАПН України, де вони виконуються, за рахунок розширення установ, які пройшли етап реорганізації та організаційного становлення.

Ключові слова: бібліометричний аналіз, дисертаційні дослідження, Українська революція 1917–1921 рр., педагогічні, психологічні, філософські науки, наукові спеціальності.

Відзначення 100-ї річниці початку української національно-визвольної революції 1917–1921 рр. відбувається на тлі складних соціально-економічних умов, що, безперечно, актуалізує значення історичних подій початку ХХ ст., коли за коротким, хронологічно невеликим періодом, відчувається потужна інтелектуальна, творча й експериментально орієнтована діяльність науковців, освітян стосовно вибору подальших векторів розбудови нової української школи.

Історичне значення цих подій набуває сакрального і нетривіального значення. Саме тому на державному рівні затверджено комплекс заходів щодо відзначення 100-річчя подій Української революції. В Указі Президи-

дента України №17/2016 зазначається необхідність забезпечити розроблення та реалізацію заходів щодо «...інформування суспільства про Українську революцію 1917–1921 років, як одного із визначальних етапів у процесі національного державотворення та про її значення для розбудови новітньої Української держави, а також із забезпечення належного інформаційного супроводу заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників» [1].

У полі зору дослідників різних галузей знання перебуває значна кількість історичних подій того періоду, що потребують ґрунтовного, систематичного аналізу та відображення різнозначних фактів, подій, устремлінь, що уможливають не лише просту констатацію існуючих тенденцій, а й допоможуть спрогнозувати можливі тренди розвитку освіти на сучасному історичному відрізку. Одним з таких перспективних інформаційних засобів є бібліометричний аналіз джерельної бази за різноманітними типовидовими характеристиками. За останнє десятиліття дослідження в цій науковій ділянці мають широкий резонанс і досить оперативний позитивний ефект. Це найбільш чітко проявляється під час бібліометричного аналізу дисертаційних праць. Популярність такого об'єкта дослідження пояснюється значним ціннісним і когнітивним впливом на формування й кумуляцію змістового навантаження й репрезентативності бібліометричних досліджень у соціокомунікаційному просторі.

Враховуючи вищевикладені чинники, можемо зазначити, що вибір теми бібліографічного дослідження зумовлений і детермінований як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, що вмотивовано виводять на перший план інформаційні розвідки, предметом вивчення яких обрано дисертаційні праці з історії розвитку педагогічної науки і практики доби Української революції. Визначена *мета* розкривається у такій послідовності сформульованих завдань:

- впорядкування джерельної бази дослідження за хронологічними, інституційними характеристиками;
- диференціювання дисертаційних досліджень за кваліфікаційними ознаками, науковими спеціальностями;
- встановлення (якщо така залежність буде знайдена) типу взаємозалежностей у межах сформованої вибірки.

Моніторинг інформаційних вторинних потоків із широкого спектра питань наукової тематики став доволі затребуваним видом досліджень, що оперативно надають науковій спільноті інформацію стосовно рівня

вивченості певної проблеми вітчизняними і зарубіжними науковцями. Так, бібліометричні й наукометричні дослідження інформаційно-бібліотечної тематики проводили українські дослідники, зокрема Т. Ківшар, Л. Литвинова, С. Назаровець, О. Пастушенко, О. Політова, Г. Шемаєва. Вони акцентують увагу на значенні результатів бібліометричних розвідок у переформатуванні структури сучасного бібліотекознавства на фундаментальну складову досліджень. Кількісні показники динаміки дисертаційних праць у галузі книгознавства, інформаційної діяльності досліджено в праці Л. Литвинової [4]; відображення документального потоку з вітчизняної історії – у працях О. Політової [7]; тему соціальних комунікацій ґрунтовно проаналізовано у працях О. Пастушенко [6]. Динаміку подання періодичних видань бібліотечно-інформаційної тематики в цифровому просторі встановлено Г. Шемаєвою [8]. Бібліометричний аналіз дисертаційних досліджень як однієї з важливих складових наукових видань з питань дошкільної, початкової, середньої ланок освіти в загальнодержавному реферативному ресурсі простежили науковці Державної науково-педагогічної бібліотеки України (далі – ДНПБУ) ім. В. О. Сухомлинського [2, 3]. Проте згадані бібліометричні дослідження, як правило, стосувалися певних наукових напрямів, обмежених тематичними, функціонально-прагматичним аспектами, що видається доцільним у рамках певних прикладних розвідок. Особливістю представленого дослідження є тема, що не може бути вкладена у «прокрустове ложе» вузьких рамок досліджень. Адже заявлена тема вирізняється сутнісними атрибутами, які співвідносять сегмент досліджень у галузі педагогічних наук із суспільно значущою ціннісною направленістю тематичного спектра педагогічних досліджень.

Дисертаційна робота є основним засобом наукового формування фахівця вищої кваліфікації і верифікованою формою висловлення дослідницької гіпотези, репрезентуючи наукову майстерність науковця і характеризуючи розвиток наукового знання, певних етапів його становлення. Аналіз дисертаційних досліджень дає кількісні показники динаміки, тенденцій, загального рівня розвитку галузей педагогічної науки, її окремих дисциплін, виявлення та співвіднесення кількісних та якісних параметрів підготовки науковців у теоретичному та прикладному вимірах.

Серед великої кількості методів аналізу (наукометричних, інформетричних, вебометричних) дисертаційних досліджень особливе значення має застосування бібліометричного методу для ранжування видових, тематичних залежностей, узагальнення відомостей щодо різноманітних кількісних та якісних показників, які дають змогу оцінити міру

актуальності та характер становлення наукових напрямів, належність до певної наукової школи, рівень представленості наукових результатів [1, с. 15].

Таким чином, контент-аналіз дисертаційних досліджень за період 2001–2015 рр. уможливить отримання узагальнених відомостей загального рівня розвитку різних галузей педагогіки і окремих її дисциплін. Ці відомості реалізуються через систему фіксованих і науково достовірних параметрів, які є опосередкованим джерелом якості наукової інформації. Ці параметри класифікуються за такими ознаками: персоніфіковані (автор); кваліфікаційні (кандидат, доктор наук); галузеві (найменування однієї з галузей науки); професійні (шифр наукових спеціальностей); хронологічні (рік захисту); науково-організаційні та інституційні (організація – місце захисту).

Кількісний аналіз документного потоку дисертацій здійснено за такими параметрами: загальна кількість докторських і кандидатських дисертацій, захищених протягом 2001–2015 рр.; динаміка захистів результатів наукових досліджень з педагогічних наук за науковою спеціальністю, науково-дослідними установами НАПН України, де відбулися захисти, хронологічними характеристиками.

На основі зазначених параметрів можна схарактеризувати рівень відображення в проблемному просторі досліджень проблем вивчення історії розвитку педагогічної науки і практики періоду Української революції у історико-теоретичному та практичному вимірах. Валідність джерельної бази забезпечено інформацією про дисертаційні роботи з фонду НБУВ, що міститься в електронному каталозі бібліотеки, та Переліком тем дисертацій, захищених в установах НАПН України [5].

Виявлено та згруповано 70 докторських та кандидатських дисертацій з педагогічних, психологічних та філософських наук за 2001–2015 рр., які можна вважати репрезентативною вибіркою за такими критеріями: хронологічний, персоніфікаційний та проблемно-тематичний діапазон, що маркується в темі дисертацій.

Співвідношення докторських і кандидатських дисертацій у галузі педагогічних наук, за якими присуджується науковий ступінь, дає змогу констатувати таке: за 2001–2015 рр. захищено 62 дисертаційні роботи (83,8%), з них 10 докторських (16,2% від загальної кількості захищених кандидатських і докторських дисертацій).

Найбільшу кількість дисертацій – десять – виявлено в науковому просторі України у 2011 р.; по вісім дисертацій – у 2004, 2008, 2013 р. Що стосується захисту докторських дисертацій: по дві докторські дисер-

тації підготовлено у 2007, 2009 і 2011 р. Наведені дані свідчать про стійкий науковий інтерес до тематичного спектра в зазначеній науковій ділянці.

Кількісний розподіл докторських і кандидатських дисертацій у галузі педагогічних, психологічних і філософських наук представлено в табл. 1.

Як бачимо, мінімальна кількість захищених кандидатських дисертацій (одна) припадає на хронологічний відрізок, маркований 2001–2002 рр. і 2009–2010 рр.

У галузі філософських наук за 2001–2015 рр. проведено захист двох дисертацій, з них одна – докторська.

У галузі психологічних наук за цей період захищено шість кандидатських дисертацій.

У табл. 2 наведено статистичні дані щодо розподілу дисертаційних досліджень за науковими спеціальностями в педагогічних науках.

Таблиця 1

Розподіл дисертацій, у яких відображено розвиток історії педагогічної науки й освіти періоду Української революції, за галузями педагогічних, психологічних і філософських наук (захищені у 2001–2015 рр.)

Рік захисту	Галузь науки, за якою присуджується науковий ступінь, кількість дисертацій						Разом
	педагогічні науки		філософські науки		психологічні науки		
	докт.	канд.	докт.	канд.	докт.	канд.	
2001	1	1					2
2002		1					1
2003		5					5
2004		7				1	8
2005		2					2
2006		4					4
2007	2	5					7
2008	1	7					8
2009	2	1					3

Продовження табл. 1

2010	1	1				1	3
2011	2	7		1			10
2012	1	2					3
2013		4	1			3	8
2014		2				1	3
2015		3					3
Усього	10	52	1	1		6	70

Таблиця 2

Розподіл дисертаційних досліджень за науковими спеціальностями в педагогічних науках (2001–2015 рр.)

Галузь науки, за якою присуджується науковий ступінь	Наукова спеціальність, за якою присуджується науковий ступінь, кількість дисертацій					
	13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки	13.00.02 теорія та методика навчання	13.00.03 корекційна педагогіка	13.00.04 теорія і методика професійної освіти	13.00.06 теорія і методика управління освітою	13.00.07 теорія і методика виховання

Узагальнюючи наведені показники, можна зазначити, що найбільша кількість захищених робіт припадає на спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки – 39 дисертацій. За спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання захищено 10 робіт; за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка – 4; за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти проведено захист п'яти наукових робіт. Наукові спеціальності 13.00.06 – теорія і методика професійної освіти і 13.00.07 – теорія і методика виховання – представлені двома

дисертаційними роботами кожна. Отже, загалом за науковими спеціальностями в педагогічних науках протягом 2001–2015 рр. захищено 62 дисертаційних дослідження. За спеціальностями психологічних наук «Загальна психологія, історія психології», «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» усього підготовлено та захищено шість наукових робіт; за спеціальностями філософських наук «Філософія освіти», «Соціальна філософія та філософія історії» – дві (табл. 3).

Таблиця 3

**Розподіл дисертаційних досліджень
за науковими спеціальностями
психологічних та філософських наук (2001–2015 рр.)**

Наукова спеціальність, за якою присуджується науковий ступінь, кількість дисертацій			
психологічні науки		філософські науки	
19.00.01 загальна психо- логія, історія психології	19.00.05 соціальна психо- логія; психологія соціальної роботи	09.00.10 філософія освіти	09.00.03 соціальна філософія та філософія історії
5	1	1	1

Результативність захистів за певними науковими спеціальностями, що спостерігається в наведених кількісних параметрах, уможливорює такий проміжний висновок.

Значна частина захищених дисертацій з педагогічних дисциплін, зокрема в загальній педагогіці та історії педагогіки (39 дисертацій), обумовлена певною мірою такими чинниками: по-перше, вивченням раніше недоступних матеріалів епохи Революції, по-друге, розширенням низки установ, які проводять наукові дослідження в зазначених галузях, по-третє, відкриттям спеціалізованих вчених рад із захисту докторських дисертацій, розширенням кола установ, де вони виконуються (табл. 4).

Таблиця 4

**Розподіл дисертацій за науково-дослідними установами,
де вони були виконані (2001–2015 рр.)**

№ п/п	Науково-дослідні установи НАПН	Загальна кількість захищених дисертацій
1	Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих	10
2	Інститут педагогіки	34
3	Інститут вищої освіти	10
4	Інститут проблем виховання	2
5	Інститут спеціальної педагогіки	4
6	Інститут педагогіки і психології професійної освіти	2
7	Інститут психології ім. Г. С. Костюка	4
8	Інститут професійно-технічної освіти	2
9	Інститут соціальної та політичної психології	2
Усього		70

Як видно з табл. 4, найбільшу кількість дисертацій від загальної кількості виконано в Інституті педагогіки – 34 дисертації, в Інституті вищої освіти, Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих – по 10. Тобто на сьогодні найбільше науковців вищої кваліфікації готують у цих науково-дослідних установах НАПН України. Це цілком закономірно, оскільки у вищезазначених науково-дослідних установах діяли та діють тривалий час спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій

за спеціальностями «Загальна педагогіка та історія педагогіки», «Теорія та методика навчання». Водночас зазначимо, що найбільшу кількість дисертацій із психологічних наук підготовлено протягом 2013 р. Стосовно філософських наук можемо говорити про те, що незначний відсоток захищених робіт простежується протягом усього досліджуваного періоду.

Таблиця 5

**Тематичний розподіл дисертаційних робіт з педагогічних,
психологічних та історичних наук**

Тематичні напрями дисертацій	Кількість дисертаційних досліджень
Теорія і практика освіти й навчання:	28
– принципи і проблеми освіти доби революції	6
– теорія управління навчально-виховним закладом	4
– зміст навчальних предметів	12
– трудове навчання	4
– корекційне навчання	2
Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти	2
Українізація загальноосвітніх шкіл:	23
– інноваційні аспекти викладання в навчальних закладах усіх рівнів	7 6
– гендерні підходи до освіти та виховання	5
– релігієзнавчі аспекти	5
– українознавчі проблеми педагогічної думки	
Педагогічна біографістика	9
Історія розвитку педагогічної науки	4
Формування національної свідомості дітей та молоді	4
Усього	70

Тематичний аналіз дисертаційних досліджень за 15 років (2001–2015 рр.) дає змогу чітко виділити *шість* основних напрямів сучасних досліджень з історії розвитку педагогічної науки і практики революційного періоду (табл. 5).

Перший напрям – вивчення проблем теорії і практики освіти й навчання часів Центральної Ради, Гетьманату й Директорії, періоду УСРР.

Другий напрям – вивчення проблеми українізації загальноосвітніх шкіл. Необхідність виокремлення цього напрямку наукових розвідок саме в такому значенні обумовлено багатьма чинниками, узагальнюючи які, можна стверджувати, що «українізація» ставала об'єктом досліджень на концептуальному, ідеологічному, культурологічному рівнях.

Одним з важливих національних маркерів, що унаочнюють тенденції розвитку педагогіки революційного періоду стало посилення педагогічної біографічної складової досліджень, коли науковці зосереджувалися на вивченні життєдіяльності особистостей загальнонаціонального і регіонального рівня. Визначені змістові лінії нами об'єднано в рамках *третього напрямку*. Загалом було захищено сім дисертацій, присвячених вивченню громадської та культурно-просвітницької діяльності видатних представників Галичини і Буковини, Наддніпрянщини другої половини XIX – першої половини XX ст.

Четвертий напрям формують локальні мікрорівневі дослідження, присвячені історії окремих вищих навчальних закладів і персоналіям діячів вищої освіти.

У рамках *п'ятого напрямку* розкрито теоретичні аспекти історії розвитку педагогічної науки, висвітлено становлення окремих галузей педагогіки.

Одним з найбільш представлених, зважаючи на хронологічні рамки досліджень, визначаємо *ще один напрям* – висвітлення процесу формування національної свідомості дітей та молоді.

Згідно з отриманими у процесі бібліометричного аналізу відомостями щодо основних характеристик захищених дисертацій спостерігається тенденція до сталого за динамікою вивчення проблем педагогічної теорії й освітньої практики епохи Революції 1917–1921 рр. Особливості аналітичного згортання інформації, відображені в темах дисертацій, висвітлюють концептуальні відмінності, якими характеризуються різні етапи вивчення освітніх реалій досліджуваного періоду. Навіть побіжний (на рівні хронологічних характеристик) аналіз дає змогу стверджувати, що принципи висвітлення епохи Революції в сучасних дослідженнях кардинально відрізняються від принципів наукових досліджень різних

періодів становлення української державності, враховуючи конкретно-історичні умови, у яких вони проводилися.

Підсумовуючи викладені вище судження, зазначимо, що дослідження стану і тенденцій вивчення історії розвитку педагогічної науки й освіти доби Української революції доцільно базувати на широкому застосуванні методів бібліометричного, наукометричного аналізу, інформаційний потенціал яких у вітчизняних педагогічних дослідженнях далеко не вичерпаний.

Список використаних джерел

1. Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років : Указ Президента України від 22.01.2016 № 17/2016 // Офіц. вісн. Президента України. – 2016 р. – № 5. – Ст. 91.

2. *Букишина Т. Ф.* Бібліометричний аналіз наукових публікацій з питань дошкільної освіти і виховання в загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» (1998–2012 рр.) [Електронний ресурс] / Т. Ф. Букишина // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014. – Т. 40, №. 2. – С. 135–150. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/7205/1/967-3716-1-PB.pdf> (дата звернення: 17.03.2018). – Назва з екрана.

3. *Кропочева Н. М.* Відображення публікацій з питань загальної середньої освіти в реферативній БД «Україніка наукова» [Електронний ресурс] / Н. М. Кропочева // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014. – Т. 44, вип. 6. – С. 157–170. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_44_6_17 (дата звернення: 17.03.2018). – Назва з екрана.

4. *Литвинова Л. А.* Дисертаційні дослідження з бібліотекознавства та бібліографознавства в Україні (2008–2011) / Л. А. Литвинова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 4. – С. 16–22.

5. Національна академія педагогічних наук : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naps.gov.ua/ua/activities/training/topic_list/ (дата звернення: 17.03.2018). – Назва з екрана.

6. *Пастушенко О.* Динаміка розвитку дисертаційних досліджень книги і періодики в Україні (1992–2015) / О. Пастушенко // Бібл. вісн. – 2016. – № 2 (232). – С. 40–47.

7. *Політова О.* Документально-інформаційний потік з документознавчої професіології: структура, динаміка та сучасні тенденції / О. Політова // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 9. – С. 38–41.

8. *Шемаєва Г. В.* Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволуційні процеси розвитку : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : спец.

27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2009. – 41 с.

References

1. Pro zakhody z vidznachennia 100-richchia podii Ukrainскої revoliutsii 1917–1921 rokiv [About actions for the celebration of the 100 anniversary of events of the Ukrainian revolution of 1917–1921] (2016). *Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy – Official Bulletin of the President of Ukraine*, no. 5 [in Ukrainian].

2. Bukshyna, T. F. (2014). Bibliometrychnyi analiz naukovykh publikatsii z pytan doshkilnoi osvity i vykhovannia v zahalnodержavnii referatyvnii BD «Ukrainika naukova» (1998–2012 rr.) [Bibliometric analysis of scientific publications on preschool education and training in national abstracts database «Ukrainika scientific» (1998–2012)]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, Vol. 40, no. 2, pp. 135–150. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/7205/1/967-3716-1-PB.pdf> [in Ukrainian].

3. Kropocheva, N. M. (2014). Vidobrazhennia publikatsii z pytan zahalnoi serednoi osvity v referatyvnii BD «Ukrainika naukova» [Presentation of publications on issues of the general secondary education in abstract DB «Ukrainika scientific»]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, Vol. 44, issue 6, pp. 157–170. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_44_6_17 [in Ukrainian].

4. Lytvynova, L. A. (2011). Dysertatsiini doslidzhennia z bibliotekoznavstva ta bibliohrafoznnavstva v Ukraini (2008–2011) [Dissertation researches in library and book sciences in ukraine (2008–2011)]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Record Studies. Informology*, no. 4, pp. 16–22 [in Ukrainian].

5. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk [National Academy of Educational Sciences of Ukraine]. Retrieved from http://naps.gov.ua/ua/activities/training/topic_list/ [in Ukrainian].

6. Pastushenko, O. (2016). Dynamika rozvytku dysertatsiinykh doslidzen knyhy i periodyky v Ukraini (1992–2015) [Dynamics of development in studies of dissertations and periodic publications in Ukraine (1992–2015)]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Journal*, no. 2 (232), pp. 40–47 [in Ukrainian].

7. Politova, O. (2012). Dokumentalno-informatsiinyi potik z dokumentoznavchoi profesiolohii: struktura, dynamika ta suchasni tendentsii [The documentary and information flow of documentation profilesology: structure, dynamics and current trends].

dynamics and current trends]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber*; no. 9, pp. 38–41 [in Ukrainian].

8. Shemaieva, H. V. (2009). Biblioteka v systemi naukovoї komunikatsii: koevoliutsiini protsesy rozvytku [Library in the system of scientific communication: co-evolutionary processes of development]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.12.2018.

Natalia Kropeceva,

Research Associate,

V. O. Sukhomlynsky State Scientific-Pedagogical Library,

Ukraine, Kyiv

Dissertation Researches on the History of Pedagogical Science and Practice of the Period of the Ukrainian Revolution at the Present Stage (2001–2015): Bibliometric Analysis

The results of the bibliometric analysis of dissertation researches on the problems of the pedagogical theory and practice in the period of the Ukrainian Revolution are presented; quantitative indicators of the formation of various branches of pedagogy and its individual disciplines are determined. Quantitative analysis of the documentary flow of dissertations was carried out on the following parameters: the total number of doctoral and candidate dissertations defended during 2001–2015; dynamics of quantitative indicators of dissertations already defended in pedagogical, psychological and philosophical studies, that presented results of researches conducted in institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine. The source base of study is the corresponding information provided by the electronic catalog of V. I. Vernadsky National library of Ukraine and the List of topics of the dissertation researches defended in institutions of National academy of the pedagogical sciences of Ukraine reflected in the NAPN official portal. Trend of increasing both number of theses and NPA research institutions of Ukraine where the researches were conducted, is stated. The trend emerged due to expansion of number of the institutions which went through the stage of organizational and functional reorganization.

Keywords: bibliometric analysis, dissertation researches, Ukrainian revolution of 1917–1921, pedagogical, psychological, philosophical sciences, scientific specialties.

Олена Пилипака,

провід. бібліотекар,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ВІД БІБЛІОТЕЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА ДО БІБЛІОТЕЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуто основні напрями теоретичних досліджень та практичної діяльності в сучасному вітчизняному бібліотечному краєзнавстві. Виокремлено та описано історичне, етнографічне, літературне та культурно-мистецьке краєзнавство як основні взаємодоповнюючі напрями досліджень.

Обґрунтовано доцільність розширення масштабів краєзнавчої діяльності бібліотек до бібліотечної регіоналістики як ідеології і стратегії забезпечення інтересів регіонів.

Визначено перспективність розгортання краєзнавчого ресурсу бібліотеки в напрямі інтерактивності з елементами зворотного зв'язку з користувачами.

Ключові слова: бібліотеки, краєзнавство, регіоналізм, соціальні комунікації.

У сучасному глобалізованому суспільстві, поряд з потужним процесом розмивання культурних кордонів проявляються і протилежні тенденції – посилюється протидія глобальній уніфікації, активізується національна свідомість, у тому числі територіальна, регіональна ідентичність як компенсатор розмивання ціннісних орієнтирів у сучасному медіатизованому суспільстві [1, с. 35]. Отже, регіоналізм як наукова проблема та економічне, політичне і соціокультурне явище набуває особливої актуальності у сьогоднішньому світі та в Україні. Відповідно, зазначена проблематика актуалізується і у контексті бібліотекознавства. Як свідчать висновки польських дослідників, регіоналізм як філософія діяльності в посткомуністичних країнах становить шанс для бібліотекарів репрезентувати всі прояви культури регіону, поширювати соціальні ініціативи, впливати на виконання місцевими органами влади програм реалізації культурної політики, прагнути до «довготривалого вкорінення у культурному просторі та громадській свідомості» [2].

В Україні в умовах розвитку регіоналізму як наукової, так і практичної діяльності, зростання суспільного та наукового інтересу до цієї сфери,

бібліотечна діяльність розвивається в контексті сформованого раніше напрямку бібліотечного краєзнавства. На сьогодні роль бібліотек в інформуванні важко переоцінити: з тих установ та організацій, що займаються краєзнавством, саме бібліотеки є хранителями значної частини інформаційних краєзнавчих ресурсів, джерелами краєзнавчої інформації для населення і при цьому залишаються найбільш доступними установами для різних категорій користувачів. Отже, мета статті – проаналізувати основні напрями теоретичних досліджень та практичної діяльності і перспективи подальшого розвитку в сучасному бібліотечному краєзнавстві.

Забезпечення традиційними документами про край у повному обсязі та створення, функціонування й постійне оновлення краєзнавчих ресурсів в електронному середовищі публічних бібліотек України, їхнє об'єднання в корпоративні мережі, а також подальше освоєння ними невичерпних можливостей мережі Інтернет – важливі перспективні напрями бібліотечної краєзнавчої роботи. Як відомо, саме публічні бібліотеки в результаті краєзнавчої діяльності створюють важливу документально-інформаційну базу для розвитку всіх сфер життєдіяльності своїх регіонів. У свою чергу, це веде до інноваційних змін як в установах, доступних усім верствам населення, так і у суспільстві загалом.

Бібліотечне краєзнавство сформувалось в Україні як один із провідних напрямів діяльності обласних та регіональних публічних бібліотек. Як галузь професійної діяльності воно охопило майже всі бібліотеки України, а його теоретичне осмислення на базі узагальнення досвіду роботи окремих бібліотек знайшло відображення у досить потужній історіографії проблеми.

Аналіз публікацій сучасних українських бібліотекознавців, що працюють у галузі дослідження бібліотечного краєзнавства [1–4], дає змогу виокремити основні напрями зазначених досліджень: це – історичне, етнографічне, літературне та культурно-мистецьке краєзнавство як напрями, що тісно переплелися і взаємодоповнюють один одного. Активно різні питання краєзнавчої бібліотечної діяльності розробляються в Національній історичній бібліотеці України (НІБУ) дослідниками А. Скорохватовою, О. Михайловою, С. Смілянець, І. Чеховською, В. Кисельовою, М. Поліщук та ін. [3–8].

Вагомим внеском у формування, становлення вітчизняного бібліотечного краєзнавства є низка фундаментальних праць М. Кузнєцової [9], у яких досліджено та розроблено загальну схему і структуру видової класифікації складу ресурсів, продуктів та послуг із краєзнавства в електронному середовищі публічних бібліотек України. Стан та проблеми

бібліотечного краєзнавства досліджує М. Сергеева [10]. Автором проаналізовано становлення крайової бібліографії та реорганізаційні зміни в її формуванні, що базуються на використанні сучасних інформаційних технологій.

С. Денисенко, досліджуючи еволюцію наукових уявлень про краєзнавчий фонд бібліотеки [11], уточнює обсяг і зміст базових понять «краєзнавчий документ» і «краєзнавчий фонд» та обґрунтовує теоретичні, організаційні і методичні засади інтеграції краєзнавчих фондів бібліотек регіону в умовах інформатизації. Автор доходить висновку, що краєзнавчий фонд – документна база бібліотечно-інформаційного забезпечення краєзнавства, потребує нових наукових підходів до розробки теоретичних, організаційних та методичних засад його формування й використання на основі інтеграції краєзнавчих ресурсів бібліотек регіону та розвитку комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Фондоутворювальною ознакою краєзнавчого фонду автор визначає територіальний аспект змісту і походження документів; системоутворювальною ж ознакою – територіальний зміст документів, що становить сутність базових понять «краєзнавчий документ» і «краєзнавчий фонд», визначає основні відмінності краєзнавчого фонду як своєрідного типу бібліотечного фонду. Узагальнююче поняття «краєзнавчий фонд» пропонується розуміти як систематизовану сукупність документів, що за змістом і формою пов'язані з краєм. Розподільні поняття «підфонд краєзнавчих документів» і «підфонд місцевих документів» відбивають два основні напрями формування краєзнавчого фонду: 1) роботу з документами, пов'язаними з краєм за змістом; 2) роботу з документами, пов'язаними з краєм за походженням.

Проблемні питання методики організації матеріалів у зведених краєзнавчих каталогах обласних універсальних наукових бібліотеках України порушуються в дослідженнях І. Міляевич [12, 13]. Автор аналізує процес формування краєзнавчих бібліографічних ресурсів, розглядає організаційні та методичні питання створення краєзнавчих бібліографічних покажчиків, краєзнавчих каталогів та картотек бібліотеками різних типів, визначає схеми класифікації краєзнавчої літератури, висловлює свої пропозиції щодо структури каталогу, зокрема обґрунтовує необхідність збереження топографічної та персональної частини.

З метою вивчення етнічного складу населення, наявності, збереження і використання документів мовами національних меншин, фахівцями Національної історичної бібліотеки України було проведено дослідження, що дало змогу провести порівняльний аналіз статистичних

показників національного складу населення та мовної складової регіонів, вивчити стан використання документів мовами національних меншин у краєзнавчій діяльності бібліотек [14].

Бібліотечне краєзнавство розглядається фахівцями і в контексті патріотичного виховання, формування особистості на ґрунті історії, культури, традицій, зокрема – зростаючої ролі культурно-мистецьких, літературних напрямів бібліотечного краєзнавства.

Теоретичне осмислення знайшла і діяльність у галузі бібліотечного краєзнавства бібліотек вищих навчальних закладів та наукових установ різних регіонів. Так, у дослідженнях фахівців Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету [15] розглянуто нові можливості щодо виховання студентської молоді у краєзнавчому аспекті та наведено приклади сучасних форм роботи в цьому напрямі; досліджується роль бібліотеки вищого навчального закладу у збереженні та популяризації творчої спадщини колективу університету, велику увагу приділено особливостям формування краєзнавчої колекції бібліотеки вишу, підготовки бібліографічних та біобібліографічних посібників краєзнавчого характеру, популяризації праць викладачів університету. Засади формування краєзнавчих бібліографічних ресурсів на прикладі наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка розкриває В. Прокопчук [16].

Ґрунтовно досліджено проблемно-краєзнавчий аспект у віковій діяльності Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України [17].

Досить активно сьогодні науковцями досліджуються основні форми роботи сучасних бібліотек для популяризації краєзнавчої бібліотечної діяльності як традиційні, так і сучасні інформаційні краєзнавчі ресурси.

Обґрунтовується необхідність тісної співпраці бібліотек із населенням певного регіону, що надає їм пріоритетного статусу для реалізації інформаційної, освітньої, культурологічної, виховної, пізнавальної, інтелектуальної функцій бібліотеки. Наголошується на важливості підвищення інформаційної культури читачів та маркетингової діяльності бібліотек як засобу та інструменту оптимізації процесу обслуговування і розширення сфери впливу бібліотеки.

На сучасному етапі важливим напрямом роботи можна визначити наповнення краєзнавчого фонду шляхом створення бібліотекою електронного краєзнавчого продукту з публікацією його в мережі Інтернет [18–24]. Серед найбільш поширених краєзнавчих баз даних – бібліографічні, адресно-довідкові, біографічні (персональні), тематичні (такі, що

стосуються окремих історичних подій, культурних явищ тощо), універсальні. Як приклад останніх можна навести бази даних, що охоплюють календар знаменних і пам'ятних дат краю, відповідно, поєднують тематику подій, явищ, географічних об'єктів та ін., а також узагальнювальні роботи, що пропонують професійну навігацію у краєзнавчих ресурсах і методичні рекомендації для її забезпечення [18, 19]. Відповідні розробки покликані удосконалити відображення краєзнавчої інформації, оптимізувати процес визначення еквівалентності, ієрархічних та асоціативних зв'язків бібліографічних даних, віддзеркалених в електронному краєзнавчому систематичному каталозі.

За наслідками ряду досліджень [20, 21] працівниками НБУ створено низку путівників по краєзнавчих веб-ресурсах бібліотек України [22, 23], що стало першою спробою забезпечити централізований доступ до краєзнавчого веб-контенту провідних публічних бібліотек країни.

Підсумовуючи, варто наголосити на тому, що діяльність бібліотек, як і наукові дослідження, що її узагальнюють, зосереджені, в основному, на формуванні, зберіганні та використанні фонду краєзнавчих і місцевих документів; формуванні, веденні та використанні краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату; створенні системи краєзнавчих бібліографічних посібників та баз даних; бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні краєзнавчо-інформаційними ресурсами.

Публічні бібліотеки, працюючи за перспективними напрямками краєзнавчої діяльності в електронному середовищі, розширюють її межі, забезпечують електронними ресурсами цього інформаційного спрямування широкий загал користувачів. Відзначимо, що саме бібліотечне краєзнавство може розглядатись як узагальнююче для різних наукових досліджень відповідного напрямку (географічних, історичних, літературних тощо), оскільки воно висвітлює їх набутки шляхом фіксації джерел інформації, систематизації у краєзнавчій бібліографії всіх напрацювань.

Водночас, як свідчать висновки західних дослідників, регіоналізм як філософія діяльності становить шанс для бібліотекарів не лише репрезентувати усі прояви культури регіону, а й поширювати соціальні ініціативи, впливати на виконання місцевими органами влади програм реалізації культурної політики, прагнути до «довготривалого вкорінення у культурному просторі та громадській свідомості» [7].

Відповідно, перспективи подальшого розвитку досліджень можуть бути орієнтовані на поглиблення розробки проблем теорії та методики не просто бібліотечного краєзнавства, а й розширення його до бібліотечної регіоналістики як ідеології і стратегії, призначенням яких є забез-

печення інтересів регіонів; процес реалізації прагнень і потреб регіонального співтовариства.

Перспективним видається також розгортання краєзнавчого ресурсу бібліотеки в напрямі інтерактивності з елементами зворотного зв'язку з користувачами.

Список використаних джерел

1. *Половинчак Ю.* Регіональна ідентичність та образ регіону у інтернет просторі / Ю. Половинчак // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – 2016. – № 4. – pp. 35–38.

2. *Лядоручький Я.* Бібліотека і мала вітчизна. Регіоналізм, глобалізм, культурний капітал і центральноевропейська спадщина як виклик для сучасних бібліотек [Електронний ресурс] / Я. Лядоручький // Матеріали шостої міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 верес. 2015 р. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29651/4/7-38-40.pdf>. – Назва з екрана.

3. Бібліотека в освітньому просторі. Бібліотечне краєзнавство / редкол.: О. О. Мацей, С. А. Молчанова, О. О. Костюк ; голов. ред. О. Б. Айвазян // Інформ. бюл. для працівників бібліотек ДВНЗ Хмельницької області. – Хмельницький: ХНУ, 2016. – № 21. – 80 с.

4. *Кисельова В. П.* Краєзнавча діяльність бібліотек / В. П. Кисельова, З. Х. Мусіна, С. І. Смілянець ; ред. Н. М. Кушнаренко // Держ. іст. б-ка України : метод. посіб. – Київ : ДІБУ – 2002.

5. *Михайлова О. В.* Краєзнавчі бібліографічні ресурси бібліотек України: Краєзнавча робота в бібліотеках України / О. В. Михайлова, В. П. Кисельова // Держ. іст. б-ка України : інформ. бюл. (2001–2005: за матеріалами дослідж.). – Київ, 2007. – Вип. 18. – 72 с.

6. *Кисельова В. П.* Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства / В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич, С. І. Смілянець // Держ. іст. б-ка України : бібліогр. покажч. (1997–2006). – Київ : ДІБУ, 2007. – 125 с.

7. *Волошінська Н. О.* Науково-методичні рекомендації з виявлення, відбору та опрацювання краєзнавчих документів для бази даних «Історія міст і сіл України» / Н. О. Волошінська, О. В. Михайлова, В. П. Кисельова ; ред.: І. В. Чеховська, Т. С. Кудласевич ; відп. за вип. А. В. Скорохатова // Нац. іст. б-ка України. – Київ, 2016. – 74 с.

8. Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства / упоряд.: В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич ; ред. О. В. Михайлова // Нац. іст. б-ка України : бібліограф. покаж. (2007–2016). – Київ : НАКККіМ, 2017. – 192 с.

9. *Кузнецова М.* Класифікація бібліотечних електронних ресурсів з краєзнавства як платформа функціонування їхньої цілісної системи / М. Кузнецова // Вісн. Книжк. палати. – 2009. – № 6. – С. 24–28.
10. *Сергєєва М. В.* Бібліотечне краєзнавство: стан та проблеми / М. В. Сергєєва // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 409–421.
11. *Денисенко С. О.* Еволюція наукових уявлень про краєзнавчий фонд бібліотеки / С. О. Денисенко // Нові виміри духовності на початку XXI ст. : зб. наук. пр. V Міжнар. наук. конф. (Суми, 28–29 листоп. 2014 р.). – Суми, 2015.
12. *Мілясевич І.* Зведений краєзнавчий каталог обласних універсальних наукових бібліотек: проблемні питання методики ведення / І. Мілясевич // Вісн. Книжк. палати. – 2009. – № 2. – С. 13–19.
13. *Мілясевич І.* Формування базових елементів вітчизняних краєзнавчих бібліографічних ресурсів в останнє радянське тридцятиріччя (1959–1990 рр.) / І. Мілясевич // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2014. – Вип. 8. – С. 162–183.
14. *Кисельова В. П.* Краєзнавча робота в бібліотеках України / В. П. Кисельова, О. В. Михайлова; підгот.: ред. І. В. Чеховська // Нац. іст. б-ка України : інформ. бюл. – Вип. 24 – Київ, 2013.
15. Бібліотека в освітньому просторі. Бібліотечне краєзнавство / редкол.: О. О. Мацей, С. А. Молчанова, О. О. Костюк ; голов. ред. О. Б. Айвазян // Інформ. бюл. для працівників бібліотек ДВНЗ Хмельн. обл. – № 21. – Хмельницький : ХНУ, 2016. – 80 с.
16. *Прокопчук В.* Бібліотечне краєзнавство: сутність та перспективи / В. Прокопчук // Краєзнавство. – 2012. – № 4. – С. 15–20.
17. Віктор Вергунов: аграрник, науковець, педагог // Вісн. Книжк. палати. – 2015. – № 6. – С. 31–32.
18. *Кисельова В. П.* Примірна схема зведеного систематичного краєзнавчого каталогу. Краєзнавча робота в бібліотеках України / В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, С. І. Смілянець // Держ. іст. б-ка України : інформ. бюл. – Вип. 19. – Київ, 2008. – С. 10–18.
19. *Кисельова В.* Зведена картотека матеріалів з історії міст і сіл України: «Про виявлення джерел з теми «Поляки на Волині» в Держ. іст. б-ці України» / В. Кисельова, С. Смілянець // Вісн. Книжк. палати. – 2003. – № 12. – С. 19–20.
20. *Кисельова В. П.* Краєзнавча робота в бібліотеках України /

В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, І. В. Чеховська; ред. Т. С. Кудласевич // Нац. іст. б-ка України : інформ. бюл. – Вип. 22 – Київ, 2011.

21. Краєзнавча робота в бібліотеках України / підгот.: В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, І. В. Чеховська ; ред. Т. С. Кудласевич // Нац. іст. б-ка України : інформ. бюл. – Вип. 23 – Київ, 2012.

22. Путівник по краєзнавчих веб-ресурсах бібліотек України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=382&Itemid=1905. – Назва з екрана.

23. Чеховська І. Путівник по мережевих краєзнавчих ресурсах ОУНБ України на сайті Національної історичної бібліотеки України / І. Чеховська // Краєзнавство. – 2016. – № 3–4. – С. 297–301.

24. Чеховська І. Динаміка змін у краєзнавчому контенті на сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України / І. Чеховська // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2016. – № 2. – С. 13–16.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2018.

References

1. Polovynchak, Yu. (2016). Rehionalna identychnist ta obraz rehionu u internet-prostori [Regional Identity and the Image of the Region in the Internet Space]. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*, no. 4, pp. 35–38, Kyiv [in Ukrainian].

2. Liadorutskiy, Ya. (2015). Biblioteka i mala vitchyzna. Rehionalizm, hlobalizm, kulturnyi kapital i tsentralnoevropeiska spadshchyna yak vyklyk dlia suchasnykh bibliotek [The library and its small homeland. Regionalism, Globalization, Cultural Capital and Central European Heritage as Challenges for Modern Libraries]. *Materialy shostoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 10–11 veresnia 2015 roku*. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29651/4/7–38–40.pdf> [in Ukrainian].

3. Aivazian, O. B., Matsei, O. O., Molchanova, S. A., Kostyuk, O. O. (2016). Biblioteka v osvithnomu prostori. Bibliotekne kraieznnavstvo [Library in the educational space. Library Local History]. *Inform. biul. dlia pratsivnykiv bibliotek DVNZ Khmelnytskoi oblasti*, no. 21, p. 80. Khmelnytskyi [in Ukrainian].

4. Kyselova, V. P., Musina, Z. Kh., Smilianets, S. I. (2002). Kraieznnavcha diialnist bibliotek: metodychni posibnyk [Regional studies of libraries: a methodical manual]. *Derzh. ist. b-ka Ukrainy: met. posib*. Kyiv [in Ukrainian].

5. Mykhailova, O. V., Kyselova, V. P. (2007). Kraieznnavchi bibliohrafichni

resursy bibliotek Ukrainy, 2001–2005: (za materialamy doslidzhen) [Local linguistic resources of libraries of Ukraine, 2001–2005: (based on research materials)]. *Kraieznavcha robota v bibliotekakh Ukrainy: Informatsiinyi biuleten*, issue 18, p. 72. Kyiv [in Ukrainian].

6. Kyselova, V. P., Kudlasevych, T. S., Smilianets, S. I. (2007). Teoriia, metodyka i praktyka bibliotechnoho kraieznavstva [Theory, methodology and practice of library lore studies: a bibliographic index]. *Derzh. ist. b-ka Ukrainy: bibliohr. pokazhch. (1997–2006)*. (125 p.). Kyiv [in Ukrainian].

7. Voloshinska, N. O., Mykhailova, O. V., Kyselova, V. P. (2016). Naukovo-metodychni rekomendatsii z vyavleniia, vidboru ta opratsiuvannia kraieznavchych dokumentiv dlia bazy danykh «Istoriia mist i sil Ukrainy» [Scientific and methodical recommendations for the identification, selection and processing of regional documents for the database «History of cities and villages of Ukraine»]. *Nats. ist. b-ka Ukrainy*. (74 p.). Kyiv [in Ukrainian].

8. Kyselova, V. P., Kudlasevych, T. S., Mykhailova, O. V. (2017). Teoriia, metodyka i praktyka bibliotechnoho kraieznavstva [Theory, methodology and practice of library lore studies]. *Nats. ist. b-ka Ukrainy: bibliorafichnyi pokazhchik (2007–2016)*. (192 p.). Kyiv [in Ukrainian].

9. Kuznetsova, M. (2009). Klasyfikatsiia bibliotechnykh elektronnykh resursiv z kraieznavstva yak platforma funktsionuvannia yikhoi tsilnoi systemy [Classification of library electronic resources in regional studies as a platform for the functioning of their integral system]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, no. 6, pp. 24–28 [in Ukrainian].

10. Serhieieva, M. V. (2013). Bibliotechne kraieznavstvo: stan ta problemu. Suchasni problemy diialnosti biblioteky v umovakh informatsiinoho suspilstva [Library lore studies: the state and problems. Modern problems of library activity in the conditions of information society]. *Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki*, pp. 409–421. Lviv [in Ukrainian].

11. Denysenko, S. O. (2015). Evoliutsiia naukovykh uiaвлен pro kraieznavchyi fond biblioteky [Evolution of scientific notions about the local lore fund of the library]. *Novi vymiry dukhovnosti na pochatku XXI stolittia: zbirnyk naukovykh prats V Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Sumy, 28–29 lystopada 2014 r.)*, Sumy [in Ukrainian].

12. Miliasevych, I. (2009). Zvedenyi kraieznavchyi katalog oblasnykh universalnykh naukovykh bibliotek: problemni pytannia metodyky vedennia [Consolidated regional catalog of oblast universal scientific libraries: problem questions of methodology of conducting]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 2, pp. 13–19. Kyiv [in Ukrainian].

13. Miliasevych, I. (2014). Formuvannia bazovykh elementiv vitchyznianskykh kraieznavchykh bibliohrafichnykh resursiv v ostannieadianske trydtsiatyrichchia (1959–1990 rr.) [Formation of the basic elements of local studies bibliographic resources in the last Soviet thirtieth year, 1959–1990]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnologii*, issue 8, pp. 162–183, Lviv [in Ukrainian].

14. Kyselova, V. P., Mykhailova, O. V. (2013). Kraieznavcha robota v bibliotekakh Ukrainy: informatsiyni biuleten [Local studies work in libraries of Ukraine: newsletter]. *Nats. ist. b-ka Ukrainy: inform. biuleten*, issue 24, Kyiv [in Ukrainian].

15. Aivazian, O. B., Matsei, O. O., Molchanova, S. A., Kostiuk, O. O. (2016). Biblioteka v osvithnomu prostori. Bibliotekne kraieznavstvo [Library in the educational space. Library Local History]. *Inform. biul. dlia pratsivnykh bibliotek DVNZ Khmelnytskoi oblasti*, no. 21, p. 80. Khmelnytskyi [in Ukrainian].

16. Prokopchuk, V. (2012). Bibliotekne kraieznavstvo: sutnist ta perspektvy [Library Local studies: Essence and Prospects]. *Kraieznavstvo – Local Studies*, no. 4, pp. 15–20 [in Ukrainian].

17. Viktor Verhunov: ahrarnyk, naukovec, pedahoh. (2015). [Victor Vergunov: agrarian, scientist, teacher]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 6, pp. 31–32 [in Ukrainian].

18. Kyselova, V. P., Mykhailova, O. V., Smilianets, S. I. (2008). Prymirna skhema zvedenoho systematychnoho kraieznavchoho katalohu. Kraieznavcha robota v bibliotekakh Ukrainy [An exemplary scheme of a consolidated systematic regional catalog. Local linguistic work in libraries of Ukraine]. *Derzh. ist. b-ka Ukrainy: informatsiyni biuleten*, issue 19, pp. 10–18. Kyiv [in Ukrainian].

19. Kyselova, V., Smilianets, S. (2003). Zvedena kartoteka materialiv z istorii mist i sil Ukrainy: «Pro vyavlennia dzherel z temy «Poliaky na Volyni» v Derzh. ist. b-tsi Ukrainy» [Composite card index of materials on the history of cities and villages of Ukraine: «On the identification of sources on the topic «Poles in Volyn» in the State. Historical Library of Ukraine»]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 12, pp. 19–20 [in Ukrainian].

20. Kyselova, V. P., Mykhailova, O. V., Chekhovska, I. V. (2011). Kraieznavcha robota v bibliotekakh Ukrainy [Local studies work in libraries of Ukraine]. *Nats. ist. b-ka Ukrainy: inform. biuleten*, issue 22. Kyiv [in Ukrainian].

21. Kyselova, V. P., Mykhailova, O. V., Chekhovska, I. V. (2012). Kraieznavcha robota v bibliotekakh Ukrainy [Local studies work in libraries

of Ukraine]. *Nats. ist. b-ka Ukrainy: inform. viuleten*, issue 23. Kyiv [in Ukrainian].

22. Putivnyk po kraieznavchykh veb-resursakh bibliotek Ukrainy [Guide to local lore resources of libraries of Ukraine]. Retrieved from http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=382&Itemid=1905 [in Ukrainian].

23. Chekhovska, I. (2016). Putivnyk po merezhevyykh kraieznavchykh resursakh OUNB Ukrainy na сайті Natsionalnoi istorychnoi biblioteky Ukrainy [Guide to the network of local lore resources of the National Academy of Sciences of Ukraine on the site of the National Historical Library of Ukraine]. *Kraieznavstvo: mistsevi doslidzhennia – Study of Particular Region*, no. 3–4, pp. 297–301 [in Ukrainian].

24. Chekhovska, I. (2016). Dynamika zmin u kraieznavchomu kontenti na saitakh oblasnykh universalnykh naukovykh bibliotek Ukrainy [Dynamics of changes in local linguistic content on the sites of regional universal scientific libraries of Ukraine]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka – Library Forum: History, Theory and Practice*, no. 2, pp. 13–16 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.12.2018.

Olena Pylypaka,

Leading Librarian,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

From the Library Region Studies to the Library Regionality: State and Prospects of Research

The main directions of theoretical researches and practical activities in modern national library study as a part of local lore are stated. The expediency of widening of scales of local history activity of libraries to library regionalism as ideology and the strategy of ensuring interests of regions is proved.

It is determined that libraries activity in local studies, as well as general scientific studies, are concentrated mainly on the formation, storage and use of the regional and local documents collection; the formation, management and use of the regional bibliographic and bibliographic apparatus; creation of the system of bibliographic manuals for local studies and databases; library and bibliographic service of local information resources.

The expediency of extending the scope of libraries linguistic activity to library regionalism as an ideology and strategy of ensuring the interests of the regions is substantiated. The prospect of deploying the library's regional resource in the direction of interactivity, with elements of feedback with the users is determined.

Keywords: libraries, study of local lore, regionalism, social communications.

Галина Булахова,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

МЕДІА-МАРКЕТИНГ У РЕКЛАМНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Розглянуто переваги застосування технології вірусного маркетингу в рекламній діяльності бібліотек, основні принципи і складові вірусного маркетингу. Висвітлено загальні риси вірусного маркетингу, вимоги для ефективного поширення вірусного контенту. Охарактеризовано основні типи публікацій, якими користувачі соцмереж найохочіше діляться. Обґрунтовано, що вірусний маркетинг у мережі передбачає, передусім, наявність унікального контенту, який буде цікавий великій кількості людей, способу впливу на цільову аудиторію, коли аудиторія сама, свідомо чи несвідомо, просуває бренд, товар або послугу.

Ключові слова: бібліотека, реклама, вірусний маркетинг, бібліотечна діяльність, контент, унікальний контент, вірусний контент.

З інтенсивним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій бібліотеки нарощують представлення своєї діяльності в інтерактивному веб-середовищі, шукаючи шляхи популяризації наукових знань, створюють власну нішу серед різноманітних цифрових джерел інформації для користувача. Водночас бібліотеки активно запроваджують у свою діяльність рекламу як дієвий інструмент для інформування користувачів про багатство фонду та різноманітність власних послуг.

Ці напрями роботи знаходять втілення через впровадження нових форм бібліотечного обслуговування, пов'язаних з використанням соціальних мереж, блогів, рекомендаційних сервісів, файлообмінних спільнот, які отримали узагальнену назву «соціальні медіа». Тож сучасна бібліотека розширює своє віртуальне представництво, не обмежуючись лише сайтом, а й активно освоюючи соціальні мережі (Facebook, Twitter, Pinterest, Instagram, YouTube та ін). Відповідно інтернет-реклама бібліотек як інформування про товари, послуги чи інституції в мережі Інтернет також набуває різноманітної реалізації. У сучасному вигляді рекламна діяльність бібліотек – це масово-комунікаційна діяльність, яка створює і поширює лаконічні, експресивно-сугестивні, інформативно-образні

тексти, адресовані групам людей, з метою спонукання їх до потрібного вибору, дії, вчинку. Найбільш розробленим та освоєним видом інтернет-реклами можна вважати медійну рекламу – розміщення рекламних банерів на різноманітних інформаційних ресурсах: сайтах, пошукових системах, стрічках новин тощо. Водночас розширення представлення діяльності бібліотек в інтерактивному просторі дає змогу залучати інструменти Веб 2.0.

Проблематика інтерактивних форм у просуванні бібліотечних продуктів і послуг, формуванні позитивного, сучасного іміджу бібліотек у діяльності досліджується як вітчизняними науковцями, так і зарубіжними. О. Мар'їна в статті «Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі» розкриває зміст, особливості формування контент-стратегії бібліотеки в цифровому середовищі, яка ґрунтується на технологіях створення, транслявання та моделювання інформаційних активів [1], В. Струнгар розглядає «контент бібліотечних сторінок у соціальних медіа» [2], І. Новаківський, К. Самохотіна досліджують сучасний вірусний маркетинг в Україні [3]. В. Музикант і О. Шликова приділяють особливу увагу такому феномену як вірусний маркетинг (органічний, посилений та ін.), розкривається його соціокультурний потенціал на багатому фактографічному матеріалі вітчизняної і зарубіжної реклами [4], С. Рябенко розглядає ключові етапи формування вірусного контенту, зростання популярності вірусного маркетингу в Інтернеті [5].

Такі характеристики соціальних медіа, як гіпертекстуальність – створення гіпертексту (сукупності пов'язаних текстів і посилань); мультимедійність – використання різних знакових систем (вербальної, графічної, звукової, фото, відео, анімаційної); інтерактивність (ступінь взаємодії у соціальній мережі, полілоговість) [6], визначають роботу бібліотечного представництва в соціальних медіа перспективним напрямом рекламування бібліотек.

Отже, з появою Веб 2.0 з'явилася нова унікальна можливість інтерактивності: зв'язку з користувачем, споживачем послуг та ресурсів через соціальні мережі, коментарі на сайтах, блогах, у бібліографічних записах електронного каталогу тощо. Більше уваги приділяється користувачам, їхнім персональним потребам та думкам, відбувається персоналізація запитів через реальне спілкування. Нагадати про себе (інколи несподівано й нестандартно), посилити «видимість», справити враження – все це необхідно сучасній бібліотеці, яка мусить нині змагатися за увагу користувача. Тут спрацьовує комунікаційна модель «увага – залучення – вплив – дії». А завдяки оперативному моніторингу реакції та дій

користувачів бібліотека може так само оперативно вносити зміни в діючу рекламну кампанію, відслідковувати будь-які нюанси в реальних потребах на послуги та ресурси. Бажані дії користувача називаються конверсією [7].

Спілкування з користувачами в корпоративних блогах, вікі, сторінках соціальних мереж дає змогу бібліотекам керувати процесом розвитку своїх організацій. Цей вид діяльності інтернет-маркетингу є особливо перспективний, тому що тут у режимі реального часу проходять найтісніші комунікаційні зв'язки:

- формувати свого читача;
- проводити опитування, конкурси;
- запрошувати на заходи бібліотеки;
- консультувати і рекомендувати;
- знайомити з новими надходженнями;
- ділитися новинами;
- знаходити експертів і партнерів для проектів.

Практично всіма цими видами інтернет-маркетингу можна користуватися для просування мобільного бібліотечного обслуговування [8].

Бібліотекам, вдаючись до інтернет-реклами, слід зважати на те, що просування в соцмережах та блогах має максимальний рівень довіри, тому що учасники комунікації сприймають повідомлення не як рекламу, а як корисну чи цікаву інформацію та цінний досвід. Із цієї точки зору, одним з популярних напрямів рекламної діяльності, що активно впроваджується в практику бібліотеками, є так званий вірусний маркетинг. Цим терміном описують комплекс заходів у рекламній стратегії, коли реципієнти, на яких орієнтована реклама, є одночасно і її трансляторами, причому сприймають цю функцію як розвагу, тож виконують її охоче і безкоштовно, отже, рекламний продукт не потребує витрат на просування. Фахівці як основні риси, притаманні вірусному маркетингу, вказують також на функціонування на основі існуючих комунікацій та швидке збільшення масштабу системи трансляції [9]. Отже, вірусний маркетинг – це загальна назва різноманітних методів поширення реклами, які характеризуються поширенням інформації, де головний розповсюджувач є сам одержувач інформації, шляхом формування змісту, здатного залучити нових одержувачів інформації за рахунок яскравої, креативної, незвичайної ідеї або з використанням природного чи довірчого послання [10].

Ідеться про унікальний вид реклами, заснований на бажанні користувачів інформації ділитися інформацією (публікувати її на власній сторінці). Це може бути відео, фото, флеш-ігри або просто тексти –

головним чином розважальний контент, що в силу своїх характеристик сприяє передачі маркетингового повідомлення великою кількістю осіб.

Бібліотеками сьогодні можуть бути використані такі популярні канали, як соціальні мережі, блоги та мікроблоги, форуми, відеохостинги, які є ідеальними для розповсюдження вірусних статей, зображень (фото, відео).

Із сказаного випливає важливість якісного контенту для успішного застосування методик вірусного маркетингу. Контент із перекладу (англ. content – вміст) – це будь-яке інформаційне наповнення сайту та бібліотечного представництва (картинки, текст, відеоролики і т. ін.). Можна виокремити первинний (інформація, створена бібліотекою) і вторинний (републікації інших джерел інформації) бібліотечний контент. За авторством публікації, окрім бібліотечного контенту, можуть бути користувачькими (створюється і розміщуються користувачами соціальних мереж) та колаборативними (із спільним авторством бібліотеки і користувача) [2].

Унікальним може називатися авторський контент або ж контент, що не був опублікований у мережі. Неунікальний – це передрук, запозичення, це матеріали, які в точній або трохи зміненій формі зустрічаються на багатьох ресурсах у мережі. Це може бути просто скопійований матеріал або дещо видозмінений [9].

Будь-який контент у соціальній групі може стати вірусним, головне – правильно обрати тип публікації та грамотно спланувати SMM-стратегію. На сьогодні можна назвати дев'ять основних типів публікацій, які стають вірусними і якими користувачі соцмереж найохочіше діляться:

Питання та опитування. Це один з найкращих способів взаємодії із цільовою аудиторією. Крім того, відповіді на запитання можна використовувати як основу для нових публікацій. Людей завжди цікавлять результати опитувань і досліджень, особливо, якщо вони відрізняються від прогнозованих.

Вікторини та тести. Цей вид контенту дає змогу користувачам відволіктися від повсякденних проблем. До того ж, розгадавши головоломку, людина обов'язково зажадає поділитися нею з друзями, аби перевірити, чи є ще хтось настільки ж кмітливий.

Мотиваційні повідомлення. Секрет успіху такого виду контенту полягає в психологічних особливостях людей. Звершення та успіх простих людей мотивує інших робити те, про що вони давно мріяли та не могли знайти в собі сили й натхнення. Зауважте: пости у вигляді заклику до дії та фото успішної людини вряд чи стануть вірусними. Потрібні реальні люди, реальні приклади, реальні емоції!

Лайфхаки (як зробити що-небудь). Людям подобається цей вид контенту через те, що він спрощує їхнє життя, надає впевненості в собі, дає можливість користувачам робити те, що раніше не виходило.

Інфографіка. Перевагою такого типу контенту є його наочність. Набагато простіше побачити зведену інформацію, проаналізувати її та запам'ятати, ніж читати великий за обсягом текст із фоновими даними.

Усілякі списки. Таким типом контенту діляться тому, що він, як правило, містить у собі корисну інформацію, яка може спростити життя користувачів. Наприклад: 10 речей, які заборонено брати із собою до літаку; поради, які спростять приготування тієї чи іншої страви; список кращих фільмів. Загалом варіантів безліч, варто тільки визначити улюблені заняття та стиль життя своїх клієнтів, тоді буде нескладно скласти для них який-небудь корисний ТОП.

Суперчливі пости. До цього типу контенту варто ставитися з обережністю, адже замість лайків та репостів можна отримати безліч негативу. Під час створення такої публікації заборонено використовувати релігійну, військову, расову та деякі інші серйозні тематики. До кожного написаного слова варто ставитися дуже серйозно, аби не зачепити почуття своїх потенційних клієнтів.

Конкурси на крашу назву до чого-небудь. Люди люблять змагатися між собою у словесній вправності. Якщо запостити зображення, відео або анімацію та запропонувати підписникам придумати назву, віддача буде максимальною.

Відео. Найпопулярніший тип контенту і тренд 2018 р. Аби запустити вірусне відео, необхідно зняти цікавий ролик (або обрати готовий з Мережі, тематика якого буде дотичною до вашої) та гарно презентувати його у своїй бізнес-сторінці у соцмережі. Якщо відео буде дійсно цікавим, викликатиме які-небудь почуття та бажання додивитись його до кінця, воно обов'язково стане вірусним, ним будуть ділитися сотні, а то й тисячі користувачів [11].

Водночас для ефективного поширення вірусного контенту потрібно дотримуватися низки вимог: повідомлення має бути актуальним, а зміст повинен відповідати поточним подіям і настроям людей; ідея повідомлення повинна обов'язково показати щось принципово нове; зв'язок реклами з кінцевою ціллю має бути ненав'язливим і невідчутним; повідомлення повинно бути зручним для поширення, простим і легким для сприйняття; необхідне виникнення вірусної хвилі, щоб основна кількість переглядів припала на перші 2–3 тижні [3].

Таким чином, вірусний маркетинг у мережі передбачає, передусім, наявність унікального контенту, який буде цікавий великій кількості людей, способу впливу на цільову аудиторію, коли аудиторія сама, свідомо чи несвідомо, просуває бренд, товар або послугу. Масштаби поширення можуть бути різними. Зокрема, як успішний приклад вірусного маркетингу, використаного українським закладом культури, можна навести історію kota Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. У березні 2017 р. музей оголосив конкурс на посаду музейного kota (з переліком вимог до «претендентів» – наприклад, рудий колір, як у kota Івана Франка). Нового «співробітника» обрали з-поміж 20 кандидатів. Медіа-привід, покликаний посилити образ музею як позитивного та привернути увагу до самого Івана Франка і його життя, досить активно тиражувався користувачами соцмереж [12].

Один з найбільш популярних «бібліотечних» жартівливих роликів – сцена з кінофільму «Мисливці на привидів», розіграна в читальному залі Нью-Йоркської публічної бібліотеки, має понад 8,5 млн переглядів на YouTube [13].

Отже, вірусний маркетинг як інструмент позиціонування й просування бібліотек та інших культурних установ в інтерактивному просторі є перспективним, як такий, що здатен забезпечити швидку, ефективну передачу маркетингового повідомлення великій аудиторії на основі існуючих комунікацій. Важливо, що швидке збільшення масштабу трансляції може бути забезпечено за умови мінімальних затрат – лише на виробництво контенту, до якого також можуть бути залучені користувачі; за рахунок залучення ресурсів, що не належать комунікатору. Тому вірусний маркетинг – це прихований вид реклами, який заслуговує на активне впровадження в бібліотечну маркетингову діяльність.

Список використаних джерел

1. *Мар'їна О.* Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі / *О. Мар'їна* // Бібл. вісн. – 2016. – № 4 (234). – С. 8–12.

2. *Струнгар В.* Методологія дослідження контенту бібліотечних сторінок у соціальних медіа / *В. Струнгар*; редкол.: *В. Попик* (голова), *Г. Боряк*, *В. Горовий* [та ін.]; відп. ред. *В. Горовий*; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 488–500.

3. *Новаківський І.* Сучасний вірусний маркетинг в Україні [Електронний ресурс] / *І. Новаківський*, *К. Самохотіна* // Національний університет

«Львівська політехніка». – 2012. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16901/1/187-Novakivsky-304-306.pdf>. – Назва з екрана.

4. *Музыкант В. Л.* Вирусный маркетинг: новые коммуникативные смыслы [Электронный ресурс] / В. Л. Музыкант, О. В. Шлыкова // Ценности и смыслы. – 2015. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/virusnyu-marketing-novye-kommunikativnye-smysly>. – Загл. с экрана.

5. *Рябенко С. А.* Тенденции развития вирусного маркетинга. [Электронный ресурс] / С. А. Рябенко. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/tendentsii-razvitiya-virusnogo-marketinga>. – Загл. с экрана.

6. *Половинчак Ю.* Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності : монографія / Ю. Половинчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 365 с.

7. Вирусный контент. 10 видов контента, которые увеличивают трафик и приводят клиентов. Ч. 1, Введение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://teletype.in/@money_made/HkdFPamt7. – Загл. с экрана.

8. Инструменты интернет-маркетинга для продвижения мобильных библиотек [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sbiblioteka.blogspot.com/2013/08/blog-post_2844.html. – Загл. с экрана.

9. Контент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://termin.in.ua/kontent/>. – Назва з екрана.

10. *Зварич Е.* Відмінності скритого маркетингу від вірусного та партизанського / Е. Зварич // Рекламодатель: теорія і практика. – 2010. – № 5. – С. 56–61.

11. Формула вірусного контенту, або як правильно працювати із соцмережами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://creativesmm.com.ua/formula-virusnogo-kontentu-v-socmerezhami/>. – Назва з екрана.

12. Львівський музейний кіт Мурлика отримав свою першу посадову інструкцію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/lvivskiy_muzeyniy_kit_murlika_otrimav_svoyu_pershu_posadovu_instruktsiyu_n1422526. – Назва з екрана.

13. Who You Gonna Call? – Ghostbusters – Movies In Real Life. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://tube.newsqlam.com/watch/who-you-gonna-call-ghostbusters-movies-in-real-life/wKB7zfopiUA>. – Title from the screen.

References

1. Marina, O. (2016). Kontent-stratehiia bibliotek u tsyfrovomu seredovyschi [Content strategy of libraries in a digital environment]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 4 (234), pp. 8–12 [in Ukrainian].
2. Strunhar, V. (2016). Metodolohiia doslidzhennia kontentu biblioteknykh storinok u sotsialnykh media [Methodology for studying the content of library pages in social media]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 43, pp. 488–500. Kyiv [in Ukrainian].
3. Novakivskyi, I., Samokhotina, K. (2012). Suchasnyi virusnyi marketynh v Ukraini [Modern Viral Marketing in Ukraine]. *Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika» – National University «Lviv Polytechnic»*. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16901/1/187-Novakivsky-304-306.pdf> [in Ukrainian].
4. Muzykant, V. L., SHlykova, O. V. (2015). Virusnyj marketing: novye kommunikativnye smysly [Viral Marketing: New Communicative Meanings]. *ZHurnal «Cennosti i smysly» – Magazine «Values and Meanings»*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/virusnyy-marketing-novye-kommunikativnye-smysly> [in Russian].
5. Riabenko, S. A. Tendentsyy razvytyia vyirusnogo marketynha [Trends in Viral Marketing]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/tendentsii-razvitiya-virusnogo-marketinga> [in Russian].
6. Polovynchak, Yu. (2017). Suchasne informatsiino-komunikatsiine seredovyshe yak prostir transformatsii ukrainskoi natsionalnoi identychnosti: monohrafiia [Modern Information and Communication Environment as a Space of Transformation of Ukrainian National Identity]. *NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Virusnyj kontent. 10 vidov kontenta, kotorye uvelichivayut trafik i privodyat klientov. CH. 1, Vvedenie [Viral content. 10 types of content that increase traffic and lead customers. Part 1, Vvedeniye]. Retrieved from https://teletype.in/@money_made/HkdFPamt7 [in Russian].
8. Instrumenty internet-marketinga dlya prodvizheniya mobilnykh bibliotek [Internet Marketing Tools for Promoting Mobile Libraries]. Retrieved from http://sbiblioteka.blogspot.com/2013/08/blog-post_2844.html [in Russian].
9. Kontent [Content]. Retrieved from <https://termin.in.ua/kontent/> [in Ukrainian].
10. Zvarych, E. (2010). Vidminnosti skrytoho marketynhu vid vyirusnogo ta

partyzanskoho [The Differences in Hidden Marketing from Viral and Partisan]. *Reklamodatel: teoriia i praktyka – Advertiser: Theory and Practice*, no. 5, pp. 56–61 [in Ukrainian].

11. Formula virusnogo kontentu, abo yak pravylno pratsiuvaty iz sotsmer-zhamy [The Formula of Viral Content, or how to Work Properly with Social Networks]. Retrieved from <https://creativesmm.com.ua/formula-virusnogo-kontentu-v-socmerezhami/> [in Ukrainian].

12. Lvivskiy muzeinyi kit Murlyka otrymav svoiu pershu posadovu instruktsiiu [Lviv Museum Cat Murlik Got His First Job Description]. Retrieved from https://zaxid.net/lvivskiy_muzeyniy_kit_murlika_otrimav_svoyu_pershu_posadovu_instruktsiyu_n1422526 [in Ukrainian].

13. Khto vy podzvonyte? – Pokeru pryvydiv – filmy v realnomu zhytti [Who You Gonna Call? – Ghostbusters – Movies In Real Life]. Retrieved from <http://tube.newsqlam.com/watch/who-you-gonna-call-ghostbusters-movies-in-real-life/wKB7zfopiUA> [in English].

Стаття надійшла до редакції 25.12.2018.

Halyna Bulakhova,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Media Marketing in Advertising Activities of Libraries

The paper focuses on advantages of using viral marketing technology in advertising activities of libraries, the basic principles and components of viral marketing. The general features of viral marketing, requirements for effective distribution of viral content are highlighted. The main types of publications, which social network users are most likely to share, are described. It is substantiated that viral marketing in the network assumes, first of all, the presence of unique content that would be interesting to many people, a way of influencing the target audience, when the audience itself, liberately or deliberately, promotes a brand, product or service.

The importance of high-quality content for the successful application of viral marketing techniques is emphasized. It is noted that such characteristics of social media as hypertext - the creation of hypertext (a set of related texts and references); multimedia – use of various sign systems (verbal, graphic, sound, photo, video, animation); interactivity (degree of interaction in the social network, polygamy), determine the work of library representation in social media as a promising trend in advertising libraries.

Keywords: library, advertising, viral marketing, library activity, content, unique content, viral content.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Випуск 50

Оптимізація бібліотечної діяльності
у розвитку національного інформаційного простору

Редактори: *Т. Дубас, Є. Кабаренкова,
Я. Маленко, Л. Сісіна, Ю. Шлапак*
Технічний редактор *Т. Дубас*
Комп'ютерне верстання: *Г. Булахова*

Підп. до друку 20.02.2019. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 30,22. Обл.-вид. арк. 29,07.
Наклад 300 пр. Зам. № 1.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.